МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧИХ ТА ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ УЧЕНИХ «РОДЗИНКА – 2018»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

XX Всеукраїнської наукової конференції молодих учених

СЕРІЯ «ЮРИДИЧНІ НАУКИ.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ.
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАУКИ.
ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТУРИЗМ,
МЕНЕДЖМЕНТ»

СЕРІЯ «ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

СЕРІЯ «ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ
ТА КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ»

19-20 квітня 2018
Черкаси, Україна

УДК001.891.+378.14

Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2018» / XX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2018. – 580 с.

У збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової конференції молодих учених «Родзинка-2018» представлено наукові праці молодих учених за такими напрямами: «Природничо-математичні та комп'ютерні науки», «Філологічні науки. Соціальні комунікації», «Психолого-педагогічні науки», «Історія. Філософія», «Юридичні науки. Інтелектуальна власність. Державне управління і соціально-політичні науки. Економіка, підприємництво, туризм, менеджмент».

Члени головної редакційної колегії: д. е. н., проф. **О. В. Черевко** (голова); д. і. н., проф. **С. В. Корновенко** (заст. голови); д. б. н, член-кор. АПНУ, проф. **Ф. Ф. Боєчко**; д. с.-г. н., проф. **В. Я. Білоножко**; д. ф.-м. н., проф. **А. М. Гусак**; д. пед. н., проф. **Т. М. Десятов**; д. е. н., доц. **Л. О. Кібальник**; д. філол. н., проф. **С. А. Жаботинська**; д. і. н., проф. **Н. І. Земзюліна**; д. е. н., проф. **І. І. Кукурудза**; д. б. н., проф. **В. С. Лизогуб**; д. ф.-м. н., доц. **Ю. О. Ляшенко**; д. філос. н., проф. **О. В. Марченко**; д. х. н., проф. **Б. П. Мінаєв**; д. філол. н., проф. **В. Т. Поліщук**; д. філол. н., проф. **О. О. Селіванова**; д. і. н., проф. **А. Ю. Чабан**; д. держ. упр., проф. **В. І. Шарий**; д. пед. н., проф. **В. П. Шпак**; д. психол. н., академік АПНУ, проф. **Т. С. Яценко**; д. е. н., доц. **Н. В. Зачосова** (відповідальний секретар), к. ф.-м. н, доц. **О. О. Богатирьов**; к. х. н., доц. **В. І. Бойко**; к. ф.-м. н., доц. **В. С. Денисенко**, к. пед. н., доц. **Т. С. Зорочкіна**; к. філол. н., доц. **Л. В. Корновенко**; к. х. н., доц. **О. А. Лут**; к. ю. н., доц. **Ю. С. Кононенко**; к. пед. н., доц. **Л. А. Нечипоренко**; к. пед. н., доц. **Т. С. Нінова**; к. філол. н., доц. **Л. О. Пашіс**; к. філол. н., доц. **І. І. Погрібний**; к. т. н., доц. **В. І. Салапатов**; к. с.-г. н., доц. **О. А. Спрягайло**; к. психол. н., доц. **Л. Г. Туз**; к. філол. н, доц. **Л. В. Швидка**.

Редакційна рада серії «Юридичні науки. Інтелектуальна власність. Державне управління і соціально-політичні науки. Економіка, підприємництво, туризм, менеджмент»: д. філос. н., проф. **М. П. Іщенко**; д. е. н., проф. **Є. М. Кирилюк**; д. е. н., проф. **С. А. Назаренко**; д. е. н., проф. **С. Р. Пасєка**; д. е. н., доц. **Н. В. Прямухіна**; д. е. н., проф. **В. М. Яценко**; к. е. н., доц. **В. М. Андрусяк**; к. е. н., доц. **Н. О. Андрусяк**; к. е. н., доц. **В. В. Білик**; к. ю. н., доц. **Г. А. Волошкевич**; к. т. н., доц. **З. М. Гадецька**; к. е. н., доц. **М. В. Дроботова**; к. політ. н., доц. **О. М. Іщенко**; к. і. н., доц. **О. М. Костюкова**; к. е. н., доц. **В. А. Красномовець**; к. ю. н., доц. **О. А. Кульбашна**; к. геогр. н., доц. **В. І. Новикова**; к. політ. н., доц. **А. О. Овчаренко**; к. ю. н., доц. **О. С. Парамонова**; к. і. н., доц. **Н. О. Попова**; к. держ. упр., доц. **Л. Я. Самойленко**; к. ю. н., доц. **О. М. Сокуренко.**

Редакційна рада серії «Історія. Філософія»: д. і. н., проф. **В. Ф. Боєчко**; д. і. н., проф. **А. Г. Морозов**; д. і. н., проф. **В. В. Масненко**; д. і. н., проф. **О. Г. Перехрест**; к. і. н., доц. **В. О. Кірєєва**; к. і. н., доц. **Л. Г. Лисиця**; к. і. н., ст. викл. **О. М. Абразумова** (відп. ред.); к. і. н., викл. **А. І. Касян.**

Редакційна рада серії «Природничо-математичні та комп'ютерні науки»: д. тех. н., доц. **Б. П. Головня**; д. ф.-м. н., проф. **Т. В. Запорожець**; д. ф.-м. н., доц. **В. І. Слинько**; к. б. н., доц. **М. Н. Гаврилюк**; к. х. н., доц. **Г. В. Баришніков**; к. пед. н., доц. **І. М. Богатирьова**; к. тех. н., доц. **В. А. Дідук**; к.ф.-м.н., доц. **Д. М. Лила**; к. б. н., доц. **О. А. Спрягайло**; к. ф.-м. н., доц. **Є. В. Татарчук**; к.б.н., викл. **О. В. Ілюха**; н.с., к. х. н. **Н. М. Карауш**.

Матеріали публікуються в авторській редакції.
Відповідальність за зміст публікацій несуть автори матеріалів та їх наукові керівники.

© Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького, 2018
©Автори матеріалів, 2018

ЗМІСТ

СЕРІЯ
«ЮРИДИЧНІ НАУКИ. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАУКИ. ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТУРИЗМ, МЕНЕДЖМЕНТ»

ПРАВОЗНАВСТВО

А. В. Анєнко
ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ 21
О. А. Біляєва
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ В УКРАЇНІ 22
К. Л. Бірковська
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 26
А. В. Гончаренко
ЗАХИСТ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ 27
А. В. Городнічук
ЩОДО ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ 29
Б. В. Іржавський
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ 31
О. В. Ковтун
ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ В ТРАКТАТІ КАУТІЛЬЇ «АРТХАШАСТРА» 33
Ю. Р. Когут
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....35
Е. Я. Корнієнко
СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 139 КК УКРАЇНИ 37
І. Р. Литвин
ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ЯК ОБ'ЄКТ ХУЛІГАНСТВА (СТ. 296 КК УКРАЇНИ).40
А. Г. Ляшко
ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ 42
А. С. Мишенко
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ 44
А. А. Мкртчян
ЗВУКОВІ ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ 46
О. М. Негер
ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 48
В. В. Недоноско
КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....49
Д. В. Сахарова
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УКРАЇНІ 52
І. М. Скоробрещук
ДЖЕРЕЛА АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА КІНЕМАТОГРАФІЧНІ ТВОРИ 55

С. М. Тараненко
ДЕЯКІ НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 57
А.В. Цибенко
ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РОЗБОЮ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 59
М.Л. Черкащенко (Павленко)
ОСНОВНІ ФАКТОРИ ІСНУВАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 60
І.О. Шпак
ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ.....63

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

І. П. Базик
ОЦІНКА ТА МЕТОДИ ЗНИЖЕННЯ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ БАНКУ.....67
І. П. Базик
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ.....69
Н. В. Бобир
ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 71
Р. М. Голованьов, Н. М. Польова
ФАКТОРИ ТА ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ 74
Eneje Chigozie Francis
THEORY OF INTERNATIONAL TRADE.....76
Jatta Haddy
ECONOMY OF THE GAMBIA.....78
С. П. Євтушенко
РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА РИЗИКІВ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....80
Л. О. Карамишева, С. В.Фімяр
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ПРИБУТКУ 82
А. Е. Крупська
РОЗРОБКА СИСТЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ РОБОТИ ДИСПЕТЧЕРСЬКОЇ СЛУЖБИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....84
В. В. Кузьмінський
ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ.....86
А. С. Кулик
ВВП УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ 87
С. В. Лоцман
АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ.....90
О. В. Паламарчук
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ.....92
Т. С. Петренко
МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ 94
А. О. Підпалок
ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 96
А. О. Підпалок
РИЗИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....99

Н. С. Піонт
ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС 101
В. С. Шкапенко
МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ 103
О. А.Тимошенко
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 105
Т. Ю. Хвиль
РОЗПОДІЛ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ В УКРАЇНІ 107

ТУРИЗМ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

А. А. Геворгян
ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ АНІМАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 110
А. А. Геворгян
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ТУРИЗМІ 112
В. О. Гладченко
РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СМТ СТЕБЛІВ КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ 115
Р. В. Глушкова
ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ 117
Р. В. Глушкова
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДОЗВІЛЛЯ» 119
О. С. Голоднюк
СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЗАСОБИ РОЗМІЩУВАННЯ В УКРАЇНІ 121
С. Ю. Горбанець
ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА «ЗОЛОТА ПІДКОВА ЧЕРКАЩИНИ» – ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКОЇ ГАЛУЗІ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ 124
А. П. Грицаченко
РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ 126
О. О. Гришеніна
ВИДИ КЕЙТЕРИНГУ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ 128
Г. Н. Карімова
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КУРОРТНИХ ГОТЕЛІВ В УКРАЇНІ 131
М. С. Кикоть
КЛАСИФІКАЦІЯ ФЕСТИВАЛІВ 132
В. В. Крикливенко
ПЕЧЕРИ – ОСНОВА РОЗВИТКУ СПЕЛЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ 135
М. М. Ляпкало
ВПЛИВ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ 137
М. М. Ляпкало
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АНІМАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ 139

А. В. Мазур
АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....142
А. О. Насідка
ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ» ТА ПРИТАМАННІ ЙОМУ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....143
О. С. Орінко
КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ВИДІЛЕННЯ ІСНУЮЧИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ У РЕГІОНІ 146
О. А. Скіданов
СПЕЦИФІКА НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ 148
Я. В. Снісаревська
ГРАЛЬНІ ЗАКЛАДИ У СВІТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДКРИТТЯ В УКРАЇНІ.....151
С. А. Царукян
ЗАКОПАНЕ ЯК НАЙПОПУЛЯРНІШИЙ ГІРСЬКОЛИЖНИЙ КУРОРТ ПОЛЬЩІ ..153
С. О. Чорнорай
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОТЕЛІВ В УКРАЇНІ 156
І. С. Шаповал
РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА 158

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Л. Т. Алікперова
МЕНЕДЖМЕНТ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ.....161
Н. О. Бабіна
ПІДТРИМКА НАЛЕЖНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 162
О. В. Бараненко
РОЗРОБКА МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ 164
А. В. Бієвець
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....167
І. В. Бичова
СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ДОСЯГНЕННІ МЕТИ.....169
Ю. В. Бондаренко
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 170
В. Е. Василенко
ФАКТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ 171
А. С. Гончаренко
УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ 174
М. А. Гріднєв
УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИКОЮ КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ У РЕГІОНАХ 176

Я. А. Дубчак
АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СУЧАСНІЙ ПРОМИСЛОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ 178
О. В. Дудак
СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....181
І. О. Жураковський
ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ САНАЦІЄЮ ШЛЯХОМ РЕОРГАНІЗАЦІЇ БОРЖНИКА.....183
В. О. Зайцева
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ.....185
Н. В. Зачосова
ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....187
С. А. Індієв, С. В. Фімяр
СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 188
А. В. Кабаняча
ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....190
О. М. Клєвцова
ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ 192
А. Е. Клименко
ТАЄМНИЦІ УСПІШНОГО КЕРІВНИЦТВА ТА ЛІДЕРСТВА НА ПРИКЛАДІ КОРПОРАЦІЇ «GOOGLE» 194
А. О. Коваленко
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА 195
А. С. Колодій
ЛІЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ 198
А. А. Косенко
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....199
Т. В. Крючка
БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 201
О. Д. Курченко
ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ МЕНЕДЖМЕНТУ 202
Д. М. Куценко
ПРАВОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.....205
С. О. Луговський
НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ 207
О. Л. Мальцевич
ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ 208
Д. С. Міняйло
ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА 209
Н. В. Одородько
УПРАВЛІННЯ ТЕХНІЧНИМ КОНТРОЛЕМ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....211

Л. М. Олійник
ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ....213
С. О. Остапенко
ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК МОТИВУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ....214
К. Н. Платонова
ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА ОБЪЁМ КРЕДИТОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ОАО «АСБ БЕЛАРУСБАНК»)....215
Д. В. Поковба
СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПРИКЛАДІ «MICROSOFT»....218
О. В. Пугачева
РАЗВИТИЕ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА....219
Н. О. Пиптя
АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ...221
О. О. Рябуха
УМОВИ І ФАКТОРИ ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ....223
А. С. Саранді
СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ІТ-КОМПАНІЇ «GOOGLE»....225
А. А. Саруханян
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ....226
І. В. Свинаренко
ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ....227
Т. В. Сегеда
МОТИВАЦІЯ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ....229
А. А. Северинчук
ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ GOOGLE....230
А. А. Северинчук
ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНІ....231
Р. К. Сокіл
УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ....232
О. В. Тараник
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ....235
К. В. Татарова
БЕЗОПАСНОСТЬ МОБИЛЬНЫХ УСТРОЙСТВ ANDROID....235
О. В. Тютюнник
САНАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ВІДНОВЛЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА....236
В.А. Федоренко
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АНАЛИЗА ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ИННОВАЦИОННУЮ СОСТАВЛЯЮЩУЮ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ....238
І.Ю. Хижняк
УПРАВЛІНСЬКА ВЕРТИКАЛЬ ЕНДІ ҐРОУВА....240

Л. М. Чоповенко
КОНТРОЛЮВАННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....242
Т. М. Чупилка
ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 243
Н.О. Шаповал
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ 245
Є. Г. Шевченко
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДОХІДНІСТЮ (ПРИБУТКОВІСТЮ) СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ 247
О. Л. Ягоденко
КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ.....248
С. В. Янчукова
ПРИЧИНИ ТА СТАДІЇ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАННЯ ЛЮДЕЙ У ГРУПИ ТА КОМАНДИ 249

СЕРІЯ
«ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Р. М. Абразумов
ОРГАНІЗАЦІЯ ГУРТКІВ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У ПЕРІОД НЕПУ 254
О. В. Бик
ДЕНІКІНСЬКИЙ РЕЖИМ – СТОРІНКА ІСТОРІЇ СМІЛЯНЩИНИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр.....255
Т. В. Брижатова
УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ РУХ 1917 РОКУ 257
Ю. М. Булатецька, Ю. К. Єрмоленко
СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНКИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 259
Ю. О. Вшивкова
ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ.....261
Д. М. Дем'яненко
ЯЗИЧНИЦТВО СТАРОДАВНІХ СЛОВ'ЯН.....263
Ю. С. Дзюра
ТРИПІЛЬСЬКІ ПРОТОМІСТА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ 265
С. В. Дяжур
ЗВІЛЬНЕННЯ АРМІЄЮ УНР УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЛЮТОМУ – КВІТНІ 1918 РОКУ 267
П. В. Єлесін
РИМСЬКІ МОНЕТИ В НАУКОВИХ ПОШУКАХ О.О. БОБРИНСЬКОГО НА ТЕРЕНАХ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ.....269
Ю. К. Єрмоленко
ФЕНОМЕН ІВАНА МАРЧУКА 271

А. В. Жембровська, А. О. Костюкевич
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В 20-Х рр. ХХ ст. 272
Д. В. Захарченко
СМІЛЯНЩИНА НА КАРТІ Г. Л. ДЕ БОПЛАНА 275
Н. М. Зозуля
РЕЙКОВА ВІЙНА....276
Д. В. Кличков
ПАВЛО ГАРЯЧИЙ – СОТНИК АРМІЇ УНР....278
А. О. Костюкевич
«СПІВЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА» – МИКОЛА ПИМОНЕНКО....280
І. А. Корольова
В. К. ВИННИЧЕНКО – ПРЕДСТАВНИК ІМПРЕСІОНІСТИЧНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ....282
А. В. Кудріна, І. А. Корольова
ПОРІВНЯННЯ МІСЦЯ ЖІНКИ У СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ФОЛЬКЛОРІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ІСЛАНДІЇ....285
В. П. Куліда
ВНЕСОК СОФІЇ РУСОВОЇ У РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ 287
В. В. Лобода
МОТРОНИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ СКІФСЬКОЇ ДОБИ 289
А. М. Майданик
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО....291
Д. В. Онищенко
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЧЕРКАСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ЗАСЛУЖЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО ХОРУ....294
С. В. Отнякіна
КОЗАК МАМАЙ – ДУХОВНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ....296
С. О. Сафонов
СУСПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.Г. КОЛОКОЛЬЦОВА − ВІДОМОГО ЗЕМСЬКОГО ДІЯЧА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.....298
В. І. Сватко
ХАРКІВСЬКИЙ ГУРТОК РОМАНТИКІВ 299
М. І. Смульська
ТЕАТР «БЕРЕЗІЛЬ» – МИСТЕЦТВО НА ГІЛЛІ ТИСЯЧОЛІТНЬОЇ КУЛЬУТРИ 301
М. С. Сухонос
ВІРУВАННЯ СТАРОДАВНІХ ТРИПІЛЬЦІВ....303
М. М. Тетерюк
ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІГУМЕНА МЕЛЬХІСЕДЕКА ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКОГО..308
Б. М. Ткаченко
АЛЛА ГОРСЬКА – ДУША ШІСТДЕСЯТНИЦТВА 310

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Raimi Abdoul Akim
BRIEF HISTORY OF COTE D'IVOIRE (IVORY COAST) – THE LAND OF IVORY .313
Я. В. Бондарчук
КОМІСІЯ ДЬЮЇ: РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ВИРОК 315

Т. В. Брижатова
ТЕОРІЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ А. ЛАНДРІ ТА ДЕМОГРАФІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ФРАНЦІЇ 317
Т. В. Брижатова, М. М. Тетерюк
НАУКОВІ ВИНАХОДИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII–XIX ст.....319
Ю. М. Булатецька
РУХ СУФРАЖИСТОК В АНГЛІЇ.....322
І. А. Виноградова
СПРАВА «АНТИРАДЯНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» 1937 РОКУ: ПОЧАТОК ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ 323
С. І. Гальченко, В. І. Сватко
ФЕОДАЛЬНА ВІЙНА В АНГЛІЇ: ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ РОДИН 326
А. О. Григоренко
СХІДНА ХРИСТИЯНСЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ ВЕЛИКОЇ СХИЗМИ 1054 РОКУ 327
В. А. Джулай
МОСКОВСЬКИЙ ПРОЦЕС АНТИРАДЯНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ТРОЦЬКІСТСЬКО – ЗІНОВ'ЄВСЬКОГО ЦЕНТРУ» 1936 р. НАД КОЛИШНІМИ ФУНКЦІОНЕРАМИ ВКП (Б) 330
В. А. Дученко
«ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ» У РІШЕННЯХ ВІДЕНСЬКОГО КОНГРЕСУ 1814–1815 РОКІВ 332
А. В. Жембровська
РАБСТВО В США: ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО ПРОКЛАМАЦІЇ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ..334
А. В. Жембровська, А. О. Костюкевич
БОРОДІНСЬКА БИТВА 26 СЕРПНЯ (7 ВЕРЕСНЯ) 1812 р. 337
В. Г. Іванов
ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 РОКУ 340
В. М. Італьєв
СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД ЧАРЛЬЗОМ СТЮАРТОМ ЯК ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ 342
Д. О. Камченко
ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТИЗМУ НА ТВОРЧІСТЬ РЕМБРАНДТА ВАН РЕЙНА.....345
Б. В. Канюка
ІТАЛІЯ ТА ТРОЇСТИЙ СОЮЗ: ШЛЯХ ДО ВІЙНИ.....347
Д. В. Кличков
РОЛЬ ЛЕХА ВАЛЕНСИ У ПАДІННІ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В ПОЛЬЩІ 350
А. О. Коваленко
РЕПРЕСІЇ 1937-1938 рр. В СРСР ЩОДО ІНОЗЕМЦІВ ТА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН 352
Н. О. Коваленко
СУЧАСНІ НАУКОВІ ГІПОТЕЗИ БУДІВНИЦТВА ЄГИПЕТСЬКИХ ПІРАМІД.....354
Н. О. Коваленко, Д. С. Пацян
РЕВОЛЮЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ».....356
О. О. Ковтун
МЕДВЕДІВСЬКІЙ РОЗСТРІЛ 1941 РОКУ 357
С. С. Корнієнко
ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ У МІФАХ НАРОДІВ СВІТУ.....360

Д. Ю. Кособлик
АЛЕКСАНДР БЕЛЛ – ВИНАХІДНИК ТЕЛЕФОННОГО АПАРАТУ.....361
Д. Ю. Кособлик
МАСОНСТВО В РОСІЇ 363
А. В. Кудріна
ВЛАД ЦЕПЕШ: КРИВАВИЙ ТИРАН ЧИ СПРАВЕДЛИВИЙ ПРАВИТЕЛЬ 366
О. Ю. Кузьменко, Д. В. Хоменко
ВАРШАВСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1944 р. 368
О. О. Кушнірчук
ВЕЛИКА СХИЗМА 1054 р. – ПОДІЛ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ЗАХІДНУ ТА СХІДНУ.....371
Н. А. Маслюк
СУЧАСНЕ ЯЗИЧНИЦТВО У СИСТЕМІ РЕЛІГІЙНИХ ВЧЕНЬ 372
Н. В. Павлова
НАСЛІДКИ БРЕСТ-ЛИТОВСЬКОГО МИРУ 1918 р.....374
Д. С. Пацян
АНТИТРЕСТІВСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО В США (ЗАКОН ШЕРМАНА).....376
В. В. Порпленко
МОСКОВСЬКИЙ «ПРОЦЕС 17-ТИ» 1937 РОКУ: ОСНОВНІ ОБВИНУВАЧЕНІ, ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ.....378
В. В. Порпленко
РЕФОРМА ШАРНГОРСТА, ЯК СПОСІБ ВІДНОВЛЕННЯ ПРУССЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ.....380
В. І. Сватко
СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ КІНЕЦЬ XVII ст. – ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII ст.....382
Т. В. Скіченко
ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ: ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ 384
І. В. Скитиба
МІСЦЕ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ 387
К. О. Соляник
МОСКОВСЬКИЙ ПРОЦЕС АНТИРАДЯНСЬКОГО «ПРАВО-ТРОЦЬКІСЬКОГО БЛОКУ» 1938 РОКУ 389
Р. Є. Травкін
ХРИСТОФОР КОЛУМБ.....390
Я. О. Хандусь
СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРІОДУ КРИМСЬКОЇ «СХІДНОЇ» ВІЙНИ 1853–1856 рр. 392
Д. В. Хоменко
АГРАРНА РЕФОРМА БРАТІВ ГРАКХІВ 394

ФІЛОСОФІЯ

Ю. Ю. Гладка
СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЩАСТЯ.....398
М. І. Колісник
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД КАТОЛИЦЬКОЮ ЄВАНГЕЛІЗАЦІЄЮ. ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ 399

Ю. С. Реп'ях
ФЕНОМЕН «РОЗУМІННЯ ВІРИ» У ФІЛОСОФІЇ АНСЕЛЬМА КЕНТЕРБЕРІЙСЬКОГО.....401
М. С. Сухонос
ЕЙДОСНІСТЬ ДУШІ У ТВОРЧОСТІ ПЛАТОНА ТА ХРИСТИЯНСТВО 402
А. Ю. Чорниш
ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ У ФІЛОСОФІЇ КОНФУЦІЯ.....404

СЕРІЯ
«ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ ТА КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ»

БОТАНІКА

О. О. Коробко
ВПЛИВ ФІЗІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН НА ВРОЖАЙНІСТЬ НУТУ *(CICER ARIETINUM L.)* 408
А. В. Кравцова
СПОНТАННА ФЛОРА ГАЗОННИХ НАСАДЖЕНЬ МІСТА СМІЛА 410
М. С. Ларіонов
АДВЕНТИВНІ ВИДИ РОСЛИН В УРБОЕКОСИСТЕМІ М. ЧЕРКАСИ.....412
А. І. Макаренко
АДВЕНТИВНА ФЛОРА ГОРОДИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....414
А. С. Мосюнз, Ю. О. Компанієць
БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ РІЧКИ ВІЛЬШАНКА.....415
В. Ю. Самойленко
СЕГЕТАЛЬНА ФЛОРА СЕЛА ЧЕРВОНА СЛОБОДА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ.....417

ЗООЛОГІЯ

Б. Б. Гумен
ПОШИРЕННЯ ІКСОДОВИХ КЛІЩІВ (*IXODIDAE*) НА ТЕРИТОРІ МІСТА ЧЕРКАСИ У 2017 РОЦІ.....421
В. К. Жуленко
ЗИМУЮЧІ ПТАХИ РЯДУ ГОРОБЦЕПОДІБНІ (PASSERIFORMES) ЧЕРКАСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я 422
М. С. Калашник
ВИДОВИЙ СКЛАД ЧЛЕНИСТОНОГИХ-ШКІДНИКІВ ЗАПАСІВ ЗЕРНА КОЛОСОВИХ КУЛЬТУР В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....425
К. В. Лавріненко
ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ВІДНОСНА ЧИСЕЛЬНІСТЬ ПТАХІВ ПІДРЯДУ КУЛИКИ (CHARADRII) СХІДНОЇ ЧЕРКАЩИНИ.....428
К. О. Полінкевич
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАХВОРЮВАНЬ СПРИЧИНЕНИХ КЛІЩАМИ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....431
І. М. Пуха, К. В. Лавріненко
ЗИМІВЛЯ ВОДОПЛАВНИХ ТА НАВКОЛОВОДНИХ ПТАХІВ НА ОЧИСНИХ СПОРУДАХ МІСТА ЧЕРКАСИ.....432

БІОХІМІЯ

Я. О. Буртова
МЕТОДИ МІКРОЕЛЕМЕНТНОГО АНАЛІЗУ БІОСУБСТРАТІВ.....437
Д. О. Йоненко
ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЙОГУРТІВ ЯК БІОКОРЕКТОРІВ ПРИРОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ 438
О. В. Порохніна
ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОРОТЕРАПІЇ 440
Т. В. Савченко
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЇ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ ГІРСЬКОГО КЛІМАТУ 442

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

А. А. Бараболін
ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНІХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄКТІВ ПЗФ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЗООЛОГІЇ 446
В. Ю. Лісецький
ОРНІТОФАУНА БОТАНІЧНОГО САДУ ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ.....448
С. Р. Марцін
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПОСТЕРЖЕНЬ ЗА ПТАХАМИ В ХОДІ ШКІЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ.....450

ЕКОЛОГІЯ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

В. А. Гринін
ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ 454
А. Ю. Журавель
БІОІНДИКАЦІЙНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ТЕЦ НА ПРИЛЕГЛІ ТЕРИТОРІЇ.....456
О. І. Савчин
ТЕХНОЛОГІЯ CCS – ПРИВАБЛИВА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ТЕС 458

ХІМІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ

О. В. Бардадим
ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ З ХІМІЇ НА ОСНОВІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ 463

ФОТОКАТАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕСТРУКЦИЯ САФРАНИНА Т В ВОДНЫХ РАСТВОРАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НАНОКОМПОЗИТНЫХ МАТЕРИАЛОВ $S/C/TIO_2$.....465
І. П. Дахненко
ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....467
В. Ю. Дерев'янко
ВПЛИВ ЗАМІСНИКІВ У БЕНЗЕНОВОМУ ЦИКЛІ НА ІЧ СПЕКТР МОЛЕКУЛИ 1-[(5-БЕНЗИЛ-1,3-ТІАЗОЛ-2-ІЛ)ДІАЗЕНІЛ]НАФТАЛЕН-2-ОЛУ 470

\
l

"

І. С. Калашник, В. А. Литвин
АЛІЗАРИН – ЯК МОДЕЛЬНА СПОЛУКА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАКЦІЇ ВІДНОВЛЕННЯ Ag^+ ЙОНІВ СИНТЕТИЧНИМИ ГУМІНОВИМИ РЕЧОВИНАМИ 473
Л. І. Коротич
ВІДНОВЛЕННЯ САЛІЦИЛОВОЇ КИСЛОТИ НА НІКЕЛЕВИХ ЕЛЕКТРОДАХ МОДИФІКОВАНИХ ХРОМОМ....475
Н. В. Кузьмишина
АНАЛІЗ ЕЛЕКТРОННИХ І ІЧ СПЕКТРІВ СПРЯЖЕНИХ ОЛІГОМЕРІВ НА ОСНОВІ 4,4'-ТРИФЕНІЛАМІНВІНІЛЕНУ 477
О. О. Панченко
СПІН-КАТАЛІЗ ФЛАВІННУКЛЕОТИДІВ І БІОХІМІЯ СПРИЙНЯТТЯ МАГНІТНОГО ПОЛЯ ТВАРИНАМИ 479
Т. В. Петрова, А. С. Осьмачко
РТУТНИЙ КРАПЕЛЬНИЙ ЕЛЕКТРОД У ЦИКЛІЧНІЙ ОБЕРНЕНО-ПОХІДНІЙ ХРОНОПОТЕНЦІОМЕТРІЇ 482
І. О. Пікалов
ПЕРЕДБАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТИТАН(IV) ГІДРИДУ МЕТОДОМ САМОУЗГОДЖЕНОГО ПОЛЯ 484
А. О. Польова
ВИЛУЧЕННЯ ХІМІЧНИХ РЕЧОВИН ІЗ ШЛАМОВИХ ВІДХОДІВ 486
І. А. Поурець
КВАНТОВА ХІМІЯ КАНАБІНОЇДІВ НА ПРИКЛАДІ ТЕТРАГІДРОКАНАБІНОЛУ 488
І. Е. Турбаївська
ВІРУТАЛЬНИЙ ХІМІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ХІМІЇ У ЗНЗ 491
Я. Г. Широкопояс
ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ....493
В. П. Шульга
ВИЗНАЧЕННЯ БРОМАТІВ 2-БРОМО-N,N-ДІЕТИЛАНІЛІНОМ МЕТОДОМ УФ-СПЕКТРОФОТОМЕТРІЇ 495
N. Dvirnyk, H. Ågren
DENSITY FUNCTIONAL THEORY CALCULATION OF THE UV-VIS SPECTRA FOR THE NOVEL THIAZOLYLAZONAPHTHOL DYE IN VARIOUS TAUTOMERIC FORMS 497

МАТЕМАТИКА. ПРИКЛАДНА МАТЕМАТИКА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ

В. О. Бівзюк
ПРОСТІШЕ ДОВЕДЕННЯ ФОРМУЛИ ДОДАВАННЯ КІНЦЕВИХ ПОВОРОТІВ ..501
О. І. Бринько
ПРИКЛАД УЗАГАЛЬНЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО МІСЦЯ ТОЧОК ПЛОЩИНИ ...503
Т. Л. Вакуленко
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У 5 КЛАСІ 504

А. С. Васюк
ТЕХНОЛОГІЯ «ВЕБ-КВЕСТ» НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.....505
В. Р. Дзьома
НАВЧАННЯ РОБОТИ З ПОМИЛКАМИ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ В УМОВАХ ЗАОЧНИХ МАТЕМАТИЧНИХ СТУДІЙ «Я І МОЯ МАТЕМАТИКА».....507
Д. С. Денисюк
ВИКОРИСТАННЯ GOOGLE-СЕРВІСІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ У ОСНОВНІЙ ШКОЛІ 510
Т. В. Крючка
ЗАДАЧІ-ЛАБІРИНТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ.....511
С. В. Лебедь, Л. В. Тарануха
СИСТЕМАТИЧНИЙ ВИБІР. ОЦІНКИ ДЛЯ СИСТЕМАТИЧНОЇ СХЕМИ 515
Н. О. Луговська
ЛІНІЙНА АЛГЕБРА З МОВОЮ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON.....516
О. Ю. Осипенко
АРИФМЕТИЧНА І ГЕОМЕТРИЧНА ПРОГРЕСІЇ У ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧАХ 517
М. В. Проценко
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СИСТЕМ РАЦІОНАЛЬНИХ РІВНЯНЬ 519
А. М. Сільченко
ПРЯМА СІМСОНА У НАВЧАННІ УЧНІВ ГЕОМЕТРІЇ 521
Б. В. Тимошенко
МЕТОД АПРІОРНИХ ОЦІНОК В ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ НЕРІВНОСТЕЙ 522
Д. С. Тінькова
ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 524
А. О. Чуприна
ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ.....527
О. Л. Ягоденко
ВИВЧЕННЯ СИМЕДІАНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОМЕТРІЇ.....529

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ

В. В. Баланюк
РОЗРОБКА КОНТРОЛЕРА СЕНСОРНОЇ ПАНЕЛІДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ УСТАНОВКАМИ.....532
К. Л. Бірковська
РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПОДВИЖНИХ ЧАСТИН В ПРИСТРОЇ ДЛЯ СТЕМПІНГУ 533
І. І. Брик
РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ОСВІТЛЕННЯМ 536
О. С. Висоцький
РОЗРОБКА АВТОНОМНОГО ЛАЗЕРНОГО ГРАВЕРА З ЧИСЛОВО ПРОГРАМНИМ КЕРУВАННЯМ 537
О. А. Ілляшенко, О. Росалес, Н. В. Кисличенко, А. С. Дуленко
РОЗРОБКА ОХОРОННОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ОБ'ЄКТУ НЕРУХОМОСТІ 540
М. А. Костюк
ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....541

А. Г. Ляшко
КЕРУВАННЯ ДВИГУНАМИ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ ЗА ДОПОМОГОЮ МІКРОКОНТРОЛЕРА ESP-12E 543
В. С. Нікітюк
РАНГОВА КОРЕЛЯЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ ЕЛЕМЕНТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 545
Д. В. Сахарова
АНГЛОМОВНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ САЙТУ ННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ CMS JOOMLA 546
А. О. Смагін
РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНО–ВІДЛАГОДЖУВАЛЬНОЇ ПЛАТИ ВЛАСНОГО ВИРОБНИЦТВА ДЛЯ МІКРОКОНТРОЛЕРА ESP-8266.....548
А. О. Смагін, А. Гонда
РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ГАЗОВИХ ЗАКОНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ RASPBERRY PI 3 551
К. Г. Шевченко
КОНЦЕПЦІЯ РОЗРОБКИ ПРИКЛАДНОЇ ПРОГРАМИ-ТЬЮТОРА ДЛЯ РОЗВ’ЯЗАННЯ СЛАР МЕТОДОМ ГАУССА 553
К. Г. Шевченко
СЕРВІС ПІДТРИМКИ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ 556
О. В. Юрко, А. Д. Єрьоменко, Б. С.Савченко, Д. О. Неділько, С. В. Ширшов, Д. М. Попруженко
РОЗРОБКА ІМІТАТОРА ВЕЛИКОГАБАРИТНОГО ТЕРМОМЕТРА 559

ФІЗИКА І КОМП’ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В. М. Пасічна
МОДИФІКАЦІЯ АЛГОРИТМУ RTA АТОМІСТИЧНОГО МЕТОДУ МОНТЕ-КАРЛО ДЛЯ ОБМІННОГО МЕХАНІЗМУ ДИФУЗІЇ 562
В. В. Морозович
ВПЛИВ ОБРОБКИ ПОВЕРХНЕВИХ ПРОШАРКІВ МІДІ НА УТВОРЕННЯ ФАЗИ Cu_3Sn В СИСТЕМІ Cu-Sn……..563
С. І. Дерев’янко
ТВЕРДОФАЗНІ РЕАКЦІЇ ПОРОШКОВИХ ПРОМІЖНИХ ІНТЕРМЕТАЛІЧНИХ СПОЛУК В СИСТЕМІ Cu-Sn 564
Д. С. Журавель
ВИЗНАЧЕННЯ ВМІСТУ НІКЕЛЮ В СИСТЕМІ CU-NI ОТРИМАНОЇ МЕТОДОМ ГАЛЬВАНІЧНОГО ОСАДЖЕННЯ.....565
В. В. Лелека
ДОСЛІДЖЕННЯ РЕНГЕНО-ФЛУОРЕСЦЕНТНИМ МЕТОДОМ ВМІСТУ ЕССЕНЦІАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ВОЛОССІ ЛЮДИНИ 567
А. Р. Гонда
ВИРОБНИЦТВО ЕНТРОПІЇ ЯК РЕГУЛЯРИЗУЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВ’ЯЗКУ ОБЕРНЕНИХ ЗАДАЧ ДИФУЗІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ СПЛАЙН-ФУНКЦІЙ 567
О. А. Бобров
РОЗМІРНИЙ ЕФЕКТ РОЗПОДІЛУ ЧАСІВ ДО ВІДМОВИ ТА ЧАСІВ ПЕРЕТВОРЕННЯ.....569

О. М. Мельниченко
ЗАСТОСУВАННЯ СТОХАСТИЧНОГО КІНЕТИЧНОГО СЕРЕДНЬОПОЛЬОВОГО МЕТОДУ ДО ОПИСУ ПОРОУТВОРЕННЯ І ЕЛЕКТРОМІГРАЦІЇ ПОР 571

ФІЗИКА ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Т. В. Щеголь, Л. О. Кулик
«ШКОЛА ЮНОГО ФІЗИКА» ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ 575
А. О. Копійка, Л. О. Кулик
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ КОМПЛЕКСНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З МОЛЕКУЛЯРНОЇ ФІЗИКИ 576
І. Л. Ключко, А. В. Ткаченко
РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ’ЯЗКІВ ІНФОРМАТИКИ ТА ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ 577

СЕРІЯ

«ЮРИДИЧНІ НАУКИ. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАУКИ. ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТУРИЗМ, МЕНЕДЖМЕНТ»

ПРАВОЗНАВСТВО

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

А. В. Анєнко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність даної теми обумовлено тим, що, на сьогоднішній день, в умовах проведення антитерористичної операції на сході України та анексії АР Крим злочини проти основ національної безпеки України, зокрема державна зрада, є одним із найпоширеніших суспільно небезпечних діянь. Лише протягом 2015 року було зареєстровано 89 кримінальних проваджень за ст.111 КК України, що у 89 разів перевищує кількість зареєстрованих проваджень за даною статтею у 2013 році, а вже у жовтні 2016 року кількість таких проваджень становить 117. Отже, можна сказати, що спостерігається тенденція до зростання кількості кримінальних проваджень за ст.111 КК України.

Поняття державної зради закріплено у ч.1 ст. 111 КК України, яка визначає, що це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1].

У галузі кримінально-правової науки свій внесок у дослідження даного питання внесли такі видатні науковці, як Ю. В. Луценко, О. Ф. Бантишев, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, Н. С. Кончук, Р. Л. Чорний та інші. Актуальність та фундаментальність праць вищезазначених науковців зберігається і донині.

Зокрема, вітчизняний дослідник Ю. В. Луценко у своїй статті «Генезис розвитку кримінальної відповідальності за державну зраду на теренах України» зазначає, що з прийняттям 5 квітня 2001 року КК України, який стає відображенням принципів гуманізму та економії кримінальної репресії, відповідальність за державну зраду законодавець помістив у статті 111 Розділ 1 Особливої частини КК, тим самим акцентував увагу на належній охороні основ національної безпеки України [3]. Але, на нашу думку, розміщення «Злочинів проти основ національної безпеки України» в І Розділі Особливої частини КК України є пережитками Радянського Союзу, де в КК УРСР 1960 року у першій главі Особливої частини було закріплено «Злочини проти держави», а «Злочини проти життя, здоров’я , волі і гідності особи» розміщені в третій главі. Відповідно до ч.1ст.1 КК України має своїм завданням правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина, і лише потім забезпечення охорони власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [1]. Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що «Злочини проти життя та здоров’я особи» повинні бути розміщені у І Розділі Особливої частини КК України.

Варто зазначити, що дане трактування поняття державної зради потребує певних змін. Так, 15 березня 2017 року в парламенті зареєстрували проект Закону України «Про внесення змін до ст. 111 Кримінального кодексу України» за № 6195 за ініціативою народних депутатів України І. В. Фріз, І. В. Геращенко та А. М. Левус, в якому йдеться про те, що поточна редакція ККУ не враховує сучасні обставини здійснення злочину, що передбачений ст. 111, коли такі дії здійснюються в інтересах

невизнаних або самопроголошених держав та, відповідно, не підпадають під визначення "іноземна держава", якщо це визначення тлумачиться, як держава, що визнана ООН. Така ситуація робить неможливим переслідування осіб, що здійснили дії, що передбачені ст. 111 в інтересах таких самопроголошених (невизнаних) держав, як ДНР, ЛНР, ПМР, Нагорно-Карабахська республіка, Абхазія, Південна Осетія, а також інші невизнані територіальні утворення, що виникли внаслідок окупації, терористичної діяльності, сепаратизму (в тому числі такого, що спонсорується з-за кордону) та інших порушень міжнародного права [4].

Але, якщо порівняти законодавче визначення такого терміну в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, то можна побачити певні відмінності. Так, відповідно до кримінального законодавства Республіки Білорусь, під державною зрадою розуміють видачу іноземній державі, іноземній організації або їх представнику державних секретів Республіки Білорусь, а також відомостей, що становлять державні секрети інших держав, переданих Республіці Білорусь відповідно до законодавства Республіки Білорусь, або шпигунство, або агентурна діяльність, або перехід на сторону ворога під час війни або збройного конфлікту, або інше надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представнику в проведенні діяльності на шкоду національній безпеці Республіки Білорусь, навмисне вчинені громадянином Республіки Білорусь [2].

У зв’язку з цим відмітимо, що вітчизняний законодавець в ч.1 ст.111 КК не визначає видачу відомостей, що становлять державні секрети інших держав, а також агентуру як державну зраду.

Отже, ми дійшли висновку, що вітчизняне законодавство потребує значних змін у трактуванні поняття державної зради. Керуючись основним завданням Кримінального кодексу України, зазначаємо, що «Злочини проти основ національної безпеки» не можуть бути розміщені в першому розділі Особливої частини КК України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131
2. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. – 474 с.
3. Луценко В. Ю. Генезис розвитку кримінальної відповідальності за державну зраду на теренах України / Ю. В. Луценко, В. В. Мозговий // Європейські перспективи. - 2016. - Вип. 2. - С. 75-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2016_2_14
4. Про внесення змін до ст. 111 Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4S300A.html

Науковий керівник: к.ю.н, доцент О. М. Сокуренко

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ В УКРАЇНІ

О. А. Біляєва

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Формування ефективної моделі влади є проблемою, яка не оминула жодної держави і яку час від часу змушені вирішувати всі країни світу. Україна теж не стала винятком, і з моменту проголошення державної незалежності процес державотворення перебуває в епіцентрі політико-правової уваги.

У демократичній країні обов’язковим елементом раціонального розподілу державної влади та неодмінною складовою системи стримувань і противаг має бути

правова процедура відповідальності вищих посадових осіб, повною мірою узгоджена з конституційними гарантіями їх діяльності.

Забезпечення відповідальності Президента України має важливе значення, так як є одним із заходів підтримання легітимності державної влади. Важливим конституційним принципом легітимності державної влади є принцип взаємної відповідальності держави та особи. Цей принцип засвідчує відповідальність держави, органів державної влади та їх посадових осіб перед особою, яка сприяє зміцненню довіри людини до публічної влади.

У періоди політичного загострення на українській політичній авансцені традиційно порушується проблема правового регулювання процедури імпічменту президента як основного виду конституційно-правової відповідальності та єдиної процедури дострокового припинення Верховною Радою його повноважень у разі вчинення злочину.

За загальним визначенням, імпічмент (англ. impeachment, від старофранц. empeechement – осуд, обвинувачення) є однією з форм індивідуальної політичної відповідальності посадових осіб держави (урядовців чи президента) перед представницьким органом, що поєднується із судовою відповідальністю за межами парламенту [1, 82].

З моменту проголошення незалежності України і до нині відповідний інститут передбачається як невід'ємна частина Основного закону. Процедура імпічменту виписана у статтях 85, 105, 111 Конституції, статтях 171–188 Закону «Про Регламент Верховної Ради України». Але у даних джерелах термін «імпічмент» вживається виключно у розумінні порядку усунення Президента з поста Верховною Радою. Тлумачення окремих аспектів процедури наведено у рішенні Конституційного Суду від 10 грудня 2003 року № 19-рп/2003 (справа щодо недоторканності та імпічменту Президента України).

Практика застосування цієї процедури, а точніше — її відсутність, свідчить про те, що інститут імпічменту президента потребує системних змін.

По-перше, вона надто громіздка і складна, при чому не тільки для розуміння, а і для виконання. Спочатку Верховна Рада більшістю від конституційного складу має ініціювати питання усунення президента (в більшості держав це може зробити третина парламентаріїв, а в деяких країнах, як, наприклад, у ФРН і Литві, — чверть [6]). Потім ВР створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Якщо в ідеальному варіанті можна припустити наявність позитивних результатів у здійсненні імпічменту суб'єктами, визначеними Конституцією, то стосовно діяльності так званих «квазіспеціальних» слідчих парламентських комісій, спеціального слідчого і спеціального прокурора apriori виникають певні труднощі. Достатньо складно зрозуміти, що саме хотів сказати законодавець про так звані спеціальні імпічментні органи з усунення Президента, проте з упевненістю можна констатувати, що за чинним законодавством їх процесуально-правовий статус не визначено [8].

Після цього, ознайомившись з висновками комісії, Верховна Рада 300 голосами ухвалює рішення про обвинувачення главі держави [3]. Далі в дію вступають Конституційний та Верховний суди: перший дає оцінку конституційності процедури імпічменту, а другий вивчає обвинувачення по суті. На завершальному етапі три чверті від конституційного складу парламенту голосують за усунення президента від влади. У цей же час для підтримання звинувачення й усунення президента з поста у більшості країн потрібно, щоб за це проголосували не менше двох третин парламентаріїв. Є

країни, де для підтримання звинувачення достатньо абсолютної більшості голосів (Італія, Франція). Якщо парламент двопалатний, то в одних країнах ініціювання процедури імпічменту і формулювання звинувачення відбувається в нижній палаті, а остаточне рішення приймається у верхній палаті, яка перетворюється в судову колегію (США, Бразилія), а в інших країнах рішення приймається на спільному засіданні палат парламенту (Італія, Польща, Франція). В Індії та ФРН рішення щодо імпічменту може прийняти будь-яка з палат парламенту. В деяких країнах остаточне рішення про імпічмент приймає конституційний (Італія, Словаччина, Угорщина, ФРН, Чехія) або спеціальний (Греція, Польща, Франція) суд [6].

Другий недолік процедури імпічменту полягає в тому, що одна й та сама структура (Верховна Рада) ініціює питання про імпічмент, провадить слідство, висуває претензії та оголошує вирок. Незрозумілим елементом інституту імпічменту в Україні залишається також те, що рішення приймається Парламентом після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент, а також після отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

В багатьох країнах сталої демократії, включно зі Сполученими Штатами Америки, процедура імпічменту президента не ставить за мету притягнення президента до кримінальної відповідальності в порядку кримінального судочинства, але дає можливість зняти недоторканність особи через усунення її з посади. Тому включення до процедури імпічменту розгляду справи Верховним Судом не є доцільним [5, 4]. У нашій чинній редакції Конституції це не лише призводить до непомірного ускладнення та затягування процедури усунення з посади, а й створює суперечність із іншими нормами Конституції, що визначають засади здійснення правосуддя в Україні (ст. 124, ст.129 Конституції України).

Згідно статті 148 Конституції України глава держави призначає шість суддів Конституційного Суду України. Відповідно до статті 72 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі подання Вищої ради юстиції [2]. Тому виникає питання щодо об’єктивності та неупередженості даного суду при вирішенні питання про застосування імпічменту.

Третя значима вада процедури імпічменту пов'язана із тим, що наша конституційна норма є нетиповою. Вона говорить про можливість усунення президента в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (що для глави держави малоймовірно), але не порушення Конституції і законів України (до чого він часто вдається). Хоча прикладів порушення президентами України (як нинішнім, так і попередніми) Конституції багато: несвоєчасне підписання законів, прийнятих парламентом; відмова підписувати закони після подолання парламентом президентського вето щодо них; непризначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; призначення та звільнення керівників деяких центральних органів виконавчої влади і голів місцевих державних адміністрацій; видання актів без скріплення їх підписами (контрасигнування) глави і членів уряду; навіть (як показала політична криза 2007 року) розпуск парламенту без відповідних правових підстав [6]. Однак такі дії не визнаються злочинами чинним кримінальним законодавством України. Це означає, що Президент України не може бути притягнений до

відповідальності за навмисне порушення Конституції України. І до цього всього, - остаточний вердикт відданий на відкуп парламенту.

За весь той час, що минув з моменту ухвалення першої української Конституції, ніхто з українських парламентарів не зробив ані кроку для того, аби усунути згадані вище алогічності та недоліки. Щоправда, перед політичною реформою 2004 року були несміливі спроби запропонувати іншу – адекватнішу – процедуру імпічменту. Проте й вони походили не від вітчизняних законотворців, а від закордонних конституціоналістів [8].

Підбиваючи підсумки, можна констатувати: незважаючи на формальну наявність інституту імпічменту президента в Конституції України, нереалістична процедура усунення президента з посади унеможливлює здійснення ним як каральної, так і превентивної функцій, призводить до розбалансування системи стримувань і противаг, посилення ризиків узурпації влади, викликає загрози конституційному ладу та національній безпеці. Є нагальна потреба якнайшвидше вирішити проблеми, пов'язані як із конституційно-правовою відповідальністю взагалі, так і глави держави – зокрема.

На мою думку, вдосконалення інституту імпічменту Президента України в подальшому має відбуватись на шляху розширення правових підстав імпічменту - передусім щодо навмисного порушення главою держави Конституції України, а також спрощення самої процедури імпічменту за рахунок обмеження кола її учасників і зниження кількості парламентської більшості, необхідної для усунення його з поста. Одночасно зі спрощенням процедури імпічменту доцільно було б також передбачити можливість проведення за ініціативою Верховної Ради України всеукраїнського референдуму щодо дострокового припинення повноважень Президента України (у разі порушення ним Конституції і законів України або й без них) і розпуску парламенту у разі підтримання виборцями на референдумі глави держави.

Реальна можливість усунення президента України з посади в порядку імпічменту або за результатами ініційованого Верховною Радою України всеукраїнського референдуму зовсім не обов'язково дестабілізуватиме політичну ситуацію в країні, але слугуватиме важливим стримувальним чинником для самого глави держави, примушуватиме його рахуватися з парламентом і Конституцією України. Створення процедури з урахуванням досвіду демократичних країн і напрацювань провідних вітчизняних вчених-конституціоналістів, яка матиме реальні шанси на втілення в життя, поза сумнівів, сприятиме підвищенню персональної відповідальності президента, дотриманню балансу між гілками влади, виступатиме стримуючим фактором у діяльності глави держави.

Список використаних джерел:

1. Ганжа Н. В. Сутність імпічменту в Україні: Конституційно-правове регулювання і реформування як засіб забезпечення кримінально-правового іміджу України / Н. В. Ганжа // Держава та регіони. – Серія: Право. – 2009. – №2. – С. 82 – 88.

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Наливайко Л. Процедура імпічменту: проблемні питання / Л. Наливайко, І. Пізнюр // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 3. – С. 17–21.

5. Сухонос В. (мол.). Імпічмент як спосіб припиненя повноважень Глави держави: конституційний та політико-правовий аспекти / В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 3–6.

6. Малкіна Г.М. Імпічмент Президента: міф і реальність – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://papers.univ.kiev.ua/1/filosofija_politologija/articles/malkina-g-m-president-impeachment-myth-and-reality_17162.pdf

7. Болдирєв С.В. Проблеми правового регулювання парламентського розслідування в процесі застосування процедури імпічменту Президента України / С.В. Болдирєв, Б.Ю. Ребриш // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1519/1/118_7.pdf

8. Поживанов М. Імпічмент: мертвонароджене дитя Конституції – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: https://24tv.ua/impichment_mertvonarodzhene_ditya_konstitutsiyi_n759693

Науковий керівник: к. ю. н., доцент Г. А. Волошкевич

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

К. Л. Бірковська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Значимість аналізу проблем розвитку громадянського суспільства визначається тим, що воно є основою становлення правової демократичної держави. Саме ці пріоритетні завдання стоять сьогодні перед Україною, яка відноситься до перехідних суспільств. У даному контексті особливо важливим є дослідження проблем як становлення та розвитку громадянського суспільства, так і налагодження взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства в Україні. Наслідками тут мають бути, з одного боку - підсилення позитивних ефектів від демократизації, а з іншого, – пом’якшення негативних проявів, що виникають при становленні демократії.

В Україні постійно дискутують з питань впливу держави на громадянське суспільство. Постійно виникає питання: хто ж важливіший та впливовіший – державна влада чи громадянське суспільство. Немало людей не довіряють державній владі, вважають державу чужою, корумпованою силою. Типовою помилкою є теза, в якій поєднується надія на розважливого лідера, який прийде до правління та вирішить все справедливо і демократично. Саме влада зможе допомогти становленню громадянського суспільства. Але ж без активності та безпосереднього впливу нації ці шанси обмежені.

Перешкодою до розвитку українського громадянського суспільства є суперечності у механізмах і засобах здійснення політичної влади та її реформування. Особливо складною і багатоплановою є суперечність між уявленням демократії як єдиновладдя, влади народу, заявленої Конституцією України, та проблема її втілення. Це і є найголовнішим парадоксом. Через це в Україні виникає багато соціально-політичних проблем розвитку громадянського суспільства. Найголовніше в тому, що це питання не має свого швидкого кінцевого вирішення. Велика кількість поглядів на громадянське суспільство приречена на безглузде ходіння навкруги звичних фактів, тому що громадянське суспільство – це дуже складний об’єкт.

Громадянське суспільство не з'являється само собою, тому завдяки саме цьому усвідомленню досягаються нові горизонти. Для того щоб система державного управління не була перешкодою, не була тягарем для суспільства, а навпаки, була потужним важелем прогресивного процесу, потрібно послідовно заохочувати суспільство. Для відповіді на цю проблему існує єдиний раціональний і що не мало важливе, результативний варіант. Ідеться про необхідність враховувати національні особливості, розкривати можливості системи управління та ініціювати дипломатичний процес, що в свою чергу, надасть змогу об'єднати зусилля різних рівнів управління і самоуправління в Україні.

Виявлено що в контексті взаємодії органів публічної влади з громадськістю можна виділити дві головні функції громадського суспільства: соціальну та нормативну. Перша окреслює роль громадянського суспільства в соціальних практиках. У цьому сенсі громадянське суспільство – агреговане явище, що поєднує специфічну сукупність суспільних комунікацій і соціальних зв'язків, соціальних інститутів і соціальних цінностей. Головними її суб'єктами є: громадянин зі своїми правилами і громадські (неполітичні, некомерційні й недержавні) організації, асоціації, об'єднання, громадські рухи й інститути. На відміну від соціальної функції, у другому випадку громадянське суспільство має переважно статус нормативної концепції, яка сприяє мотивації громадян та інших соціальних суб'єктів до розвитку змісту і різних форм громадської активності.

Отже, громадянське суспільство потрібне для розбудови інститутів демократії. Чим воно більше вдосконалено, тим простіше відстоювати свої права та користь громадянам, більше шансів самореалізуватись в найрізноманітніших сферах громадського життя, але менші шансів на те, що буде повний контроль над суспільними процесами. Зараз Українська держава має звертати увагу на характерні риси українського світосприйняття при формуванні громадянського суспільства. На законодавчому рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм націлений на здійснення і безпеку прав і свободи людини.

Список використаних джерел:

1. Стан та проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Politologia/76676.doc.htm.

2. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие / Под ред. Ю.Н. Оборотова. – Х.: ООО "Одисей", 2005. – С. 58.

Науковий керівник: к. політ. н., доцент О. М. Іщенко

ЗАХИСТ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА ОПЛАТУ ПРАЦІ

А. В. Гончаренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Головним обов’язком роботодавця, що виникає з трудового договору за ст. 21 КЗпП, є виплата працівникові заробітної плати за виконану роботу. Захист права на оплату праці у сучасний період є надзвичайно актуальним з огляду на те, що найбільш масовими є порушення законодавства про оплату праці. В результаті право кожного на працю, яке регулюється статтею 43 Конституції України [1], не отримує належної реалізації. Наслідком цього є те, що працівник не має не тільки гідної заробітної плати, а й позбавлений гідного життя, яке неможливо забезпечити без пристойної роботи та належної матеріальної винагороди. Отримання заробітної плати надає працівникові можливість забезпечити не тільки власні потреби, а й достойне життя членам його сім'ї.

Правове регулювання права на оплату праці здійснюється низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили. Окрім згаданої статті Конституції України , це глави VI-VIII Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) [2], Закон України «Про оплату праці» [3] та чисельні підзаконні і локальні нормативно-правові акти.

Проаналізувавши нормативно правову базу, можна зробити висновок, що юридичний захист прав працівника на оплату праці існує. Але, майже половина працюючих людей зустрічаються з проблемою, яка стосується їх оплати праці. Дана проблема проявляється в різних формах таких, як: ухилення від виконання укладення

трудового договору, несвоєчасна виплата заробітної плати та невиплата заробітної плати, виплата заробітної плати нижчої чим передбачена трудовим договором, незаконне переведення на нижче оплачувану роботу. Всі ці фактори спричиняють порушення прав людини на отримання гідної заробітної плати за яку людина повинна жити, забезпечувати себе та своїх рідних всім необхідним.

Якщо звернути увагу на статистичні дані заборгованості по заробітній платі, яка складалася в Україні, можна спостерігати зовсім невтішну ситуацію. Так, відповідно до інформації, яку подає на своїй інтернет сторінці Державна служба статистики України, заборгованість із виплати заробітної плати на січень 2018 року по Україні становить 2368,4 млн. грн. Проаналізувавши динаміку заборгованості за минулі роки, а саме у порівнянні за січень 2014 року, коли була зафіксована заборгованість у розмірі 753,0 млн. грн., можна зробити висновок, що за ці 4 роки ситуація погіршилася більш як в 3 рази [4].

В судовій практиці можна знайти безліч рішень суддів по затримці виплат заробітної плати, які були винесені на користь працівника. Так, наприклад, рішенням Нововолинського міського суду Волинської області від 13.11.2014 року, було здійснено перерахунок та стягнення заборгованості по заробітній платі, в результаті чого, позов був задоволений на користь працівника, якому в період з вересня 2008 року по серпень 2014 року включно була заборгованість в сумі 89 800 тис., грн. 75 коп. Навіть прочитавши одне це рішення суду, можна вже задуматися, як ця людина весь цей період «існувала» без гідної заробітної плати.

За порушення роботодавцем права працівника на оплату праці передбачено різного виду відповідальність. Так, наприклад, за порушення права на працю за ст. 147 КЗпП передбачено дисциплінарна відповідальність, яка може бути застосована в один із таких стягнень, як догана та звільнення. Та за ст.152 КЗпП власник або уповноважений ним орган замість накладання одного із видів дисциплінарного стягнень може передати питання на розгляд питання трудовому колективу або його органу.

Матеріальну відповідальність, що передбачена п. 9 ст.134 КЗпП несуть керівники підприємств, установ, організацій всіх форм власності, за несвоєчасну виплату заробітної плати понад один місяць.

За ст.117 КЗпП власник або уповноважений ним орган несе відповідальність за затримку та невиплату розрахунку звільненому працівникові всіх сум в день звільнення або не пізніше наступного дня.

Відповідно до ст.45 КЗпП на вимогу виборного органу первинної профспілкової організації власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір з керівником підприємства, установи, організації якщо він порушує законодавство про працю.

Адміністративна відповідальність, що регулюється статтею 41 Кодексу законів про адміністративне правопорушення, передбачає за порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці на роботодавця буде накладено штраф. Та кримінальна відповідальність за Кримінальним кодексом України, що регулюється статтею 175, яка передбачає за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, на роботодавця буде накладено штраф або позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Проаналізувавши норми, які містяться в чинному законодавстві та в проекті нового трудового кодексу, можна виділити, що в ньому містяться не всі норми, які передбачають захист права на працю. В результаті чого в майбутньому з прийняттям такого кодексу працівники будуть частково позбавлені свого захисту.

В нині діючому Кодексі законів про працю України ст.232, що передбачає та дає змогу звертатися безпосередньо до суду з таких питань як: оплата за час вимушеного прогулу або виконання нижчеоплачуваної роботи, також з інших питань з прийняттям в майбутньому нового трудового кодексу України даного права не буде, що говорить про неможливість реалізації даного права. В проекті трудового кодексу, дана стаття 232 замінена, та буде мати зовсім інше значення.

Відповідальність за порушення законодавства про працю, а саме використання найманої праці, несуть юридичні та фізичні особи - підприємці за ст.265 КЗпП, що передбачає відповідальність у вигляді штрафу. В даній статті міститься певний перелік порушень, за які роботодавця можна притягнути до відповідальності, це: допуск до роботи без оформлення трудового договору, порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці та інші порушення, які в наш час зустрічаються досить часто. Але, в проекті нового трудового кодексу за перелічені порушення відповідальності не буде, що говорить про неможливість притягнення до відповідальності за порушення права на працю роботодавця. Проаналізувавши даний матеріал, можна зробити висновок про те, що відсутність даних статей в проекті, буде слугувати тому, що працівник буде позбавлений можливості реалізації свого права на захист.

Отже, з метою вирішення проблем, що є наслідком порушення права працівника на оплату праці, потрібно перш за все дотримуватися конституційних гарантій та зберегти існуючі в чинному трудовому законодавстві норми захисту прав працівника в новому Трудовому кодексі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. ; поточна редакція від 30.09.2016 р., підстава 1401-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр;

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України № 322-VIII від 10.12.1971 р.; поточна редакція від 20.01.2018, підстава 2249-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08;

3. Про оплату праці: Закон України № 108/95-ВР від 24.03.1995 р.; поточна редакція від 01.01.2017 р., підстава 1774-19 19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр.

4. Динаміка суми заборгованості із виплати заробітної плати (2010-2018 роки) // Офіційний веб-портал Державного управління статистики України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. А. Кульбашна

ЩОДО ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ

А. В. Городнічук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Одним із найдієвіших та ефективних способів захисту прав людини – є правосуддя, що здійснюється виключно судами. Відповідно до п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади», суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний, забезпечений свободою неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону [1].

Не рідко у рішеннях суду, а саме в резолютивній частині, визначається «часткове задоволення вимоги» та «часткове порушення права», підставами яких є не

законодавче обґрунтування, а внутрішнє переконання суду. Постає питання: яким «легальним» внутрішнім переконанням (власним розсудом), побудованим на сукупності відповідних обставин справи, може керуватися суд (суддя)? Прикладом цього є рішення Івано-Франківського міського суду від 29 січня 2018 року, яким позовна заява щодо порушення авторських прав була лише частково задовільнена, а саме: суд визнав опублікування статей без згоди на їх опублікування порушенням авторських прав, проте залишив решту вимог (припинення поширення книжки «Герої Революції Гідності», вилучення видання у кількості 500 примірників, її розповсюдження та вибачення в комунальних ЗМІ) без розгляду. Такий вид задоволення вимоги позивача – є підтвердженням лише самого юридичного факту правопорушення, у вигляді проступку, а санкції залишились поза межами судового розгляду [2; 3]. Таким чином, при застосуванні внутрішнього переконання, судді порушують права, свободи та інтереси суб'єктів судочинства, які бажають найповніше захистити (частіше після безрезультативного самозахисту свого права) через відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Варто зазначити, що справа, яка наведена вище – є нетиповою або шаблонною і має індивідуальний характер через дискреційний підхід. За латиною discretio – це рішення посадової особи або державного органу віднесеного до їх компетенції питання на власний розсуд в порядку реалізації такої влади [4]. Саме ж поняття судової дискреції донедавна було маловідомим українському законодавцю і піддавалось критиці. Визначення дискреційного повноваження було надано в Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої Наказом Мінюсту України від 24. 04. 2017 р. №1395/5 та у положеннях Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 11. 03. 1980 р. № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу прокурора від 01. 02. 2018 р., роз'яснила поняття судової дискреції (судового розсуду). Поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві, на думку суду, охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, та інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо. Підставами для судового розсуду при призначенні покарання виступають: кримінально-правові, відносно-визначені (де встановлюються межі покарання) та альтернативні (де передбачено декілька видів покарань) санкції; принципи права; уповноважуючі норми, в яких використовуються щодо повноважень суду формулювання «може», «вправі»; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, зокрема «особа винного», «щире каяття» тощо; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування, наприклад, при врахуванні пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, визначенні «інших обставин справи», можливості виправлення засудженого без відбування покарання, що має значення для застосування тощо; індивідуалізація покарання – конкретизація виду і розміру міри державного примусу, який суд призначає особі, що вчинила злочин, залежно від особливостей цього злочину і його суб'єкта.

Важливо, що дискреційні повноваження суду визнаються і Європейським судом з прав людини (зокрема справа «Довженко проти України»), який у своїх рішеннях

зазначає лише про необхідність визначення законності, обсягу, способів і меж застосування свободи оцінювання представниками судових органів, виходячи із відповідності таких повноважень суду принципу верховенства права. Це забезпечується, зокрема, відповідним обґрунтуванням обраного рішення в процесуальному документі суду тощо [5].

Вважаємо, що таке положення потребує нормативного втілення і не лише у кримінальоному процесуальному законодавстві.

Зазначимо, що в Україні не проведено жодного дослідження впливу суддівського розсуду на функціонування судової та правової систем, що унеможливлює становлення місця діяльність цих систем та його розуміння як гаранта реалізації незалежності та об'єктивності судових рішень.

Поняття «судова дискреція» має лише формальньне вираження та не містить процедуру формування судового розсуду. Важливо побудувати такий процедурний комплекс, в якому суддя (суд), не порушуючи прав та законних інтересів людини як найвищої соціальної цінності, дотримуватися фундаментального принципу, що є основою у здійсненні судової діяльності – верховенства права.

Отже, оцінка доказів та розсуд, які встановлюються особистісним критерієм, через визначення цінностей, переконань та поглядів суддів має бути більш досліджена законодавцями, науковцями, теоретиками та, навіть, із залученням психологів як спеціалістів, для ефективної діяльності судів. Недооцінка процедури та важливості дискреційних повноважень може призвести до дискредитації судової влади та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.07 №8 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07
2. Книга Пам'яті України «непомітно» вибачилася перед Євгенією Бардяк за крадіжку текстів про героїв Небесної Сотні [Електронний ресурс] // Веб-сайт Тримай «Kurs». – Режим доступу до ресурсу : https://kurs.if.ua/news/prosvityanka_yevgeniya_bardyak_vidstoyala_avtorske_pravo_na_vkradeni_teksty_pro_geroiv_nebesnoi_sotni_62498.html
3. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29.01.18 року по справі №344/6976/16-ц [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71966127
4. Закурін М. К. Дискреція – дія на власний розсуд. Поняття та прояв / М. К. Закурін // Вісн. госп. судочинства. – 2009. – № 4. – С. 19.
5. Постанова Касаційного кримінально суду Верховного Суду від 01.02.18 року по справі № 634/609/15-к. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : – Режим доступу до ресурсу: http://www.reyestr.court.gov.ua /Review/72009792

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. С. Парамонова

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Б. В. Іржавський

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Потреби сьогодення вимагають інтеграції до сучасного світового політичного і економічного простору. Україна, спрямовуючи зусилля та прагнучи бути державою з ринковою економікою, стикається з проблемами, пов'язаними з кризовими явищами, що притаманні країнам, які функціонують у рамках ринкової моделі розвитку. Ці

країни мають багаторічний значний досвід антикризового управління в складних умовах, подолання кризових явищ та створення механізмів превентивного попередження та захисту від їх наслідків. Проблема упередження та боротьби з кризовими явищами ще ніколи не стояла так гостро для нашої країни.

Ця проблема була у колі інтересів як закордонних, так і вітчизняних вчених, серед яких такі автори, як: Кривов В. Д. [1], Дейнека О. В. [2], Продіус І. П. [3], Родіонова Н. В. [4], Пінк Ф. [5], Бірюков О. М. [6], Аніщенко Л. О. [7], Храпкіна В. В., Чучко О. П. [8] та ін.

Антикризове державне управління в країнах з розвиненою ринковою економікою виражається в різних формах. Так, Сполучені Штати Америки реалізують політику антикризового управління через вдосконалення законодавства в галузі зайнятості, збільшення робочих місць, особливо для молоді, розробку регіональних структурних програм тощо. У процесі реалізації цієї програми заплановано прискорення фінансування державою будівельних робіт, збільшення зайнятості в держсекторі, збільшення розмірів і тривалості страхових виплат з безробіття, професійне навчання в приватному і державному секторах, забезпечення молоді робочими місцями і програм розвитку, націлених на створення робочих місць у галузях, що мають пріоритетне значення для країни. Особливою проблемою є забезпечення роботою молоді, яка потребує розв’язання таких завдань, як розробка практичних методів поєднання роботи з професійним навчанням, стимулювання приватного підприємництва, практики отримання професійної освіти без відриву від виробництва. Ще одним, не менш важливим, напрямом удосконалення антикризового державного управління в США є координація зусиль різних державних відомств щодо розробки та проведення економічної політики [8].

Країною, яка має давні традиції втручання держави в економіку, в т. ч. за допомогою індикативного планування, є Японія. Аналізуючи напрями державного втручання в Японії у наш час, зазначимо, що воно спостерігається за багатьма напрямками: економічне зростання і його темпи; структура промислового виробництва; освіта і наука; зайнятість; кредит і грошовий обіг; ціноутворення; зовнішньоекономічні зв’язки; галузева структура; розміщення виробництв; стимулювання інвестицій. Проте, не зважаючи на активне втручання держави в економіку, в країні розвивається як великий, так і малий бізнес. Це пов’язано з тим, що господарські труднощі долаються за активної підтримки держави. Саме держава, через фіскальну і кредитно-фінансову політику, а також заходи прямого адміністративного впливу, сприяє вирішенню проблем суб’єктів господарювання [8].

Досліджуючи досвід Європейського союзу в напрямку антикризового управління, слід зазначити, що в ньому превалює селективний підхід, спрямований на стимулювання діяльності конкретних компаній. Вважається, що тільки приватний бізнес може ефективно розв’язувати питання підйому депресивних регіонів та підприємств за допомогою створення малих і середніх підприємств передових галузей. Однак, кожна країна Європейського союзу має і свої особливості.

Так, головною особливістю економіки промислово розвиненої Франції є те, що державний сектор домінує в базових галузях, хоча ступінь державної участі в них може варіюватися. Державні компанії діють переважно в автомобілебудуванні, авіакосмічній галузі, хімічній та нафтогазовій промисловості, чорній металургії. У державній економічній політиці країн Центральної та Східної Європи взято курс на роздержавлення і приватизацію державної власності, формування вільних

товаровиробників, які є власниками не тільки продукції, що вироблена та продається, а й засобів виробництва. Тенденція розвитку – різноманітність форм власності [8].

Світовий досвід свідчить, що в різних країнах світу моделі антикризового управління забезпечують різні потенційні можливості для прогресивних соціально-економічних зрушень. Проте жодна з них не може бути використана у чистому вигляді при формуванні політики антикризового управління в Україні. Це обумовлено умовами накопичення цього досвіду країнами, формуванням механізмів та інститутів в умовах рівноважної економіки, розбіжностями в побудові фінансово-кредитних механізмів тощо. Використання позитивного досвіду має стати першим кроком на шляху реформування системи антикризового управління.

Список використаних джерел:

1. Кривов В. Д. Законодательное регулирование макроэкономических процессов в США [Електронний ресурс] / В. Д. Кривов // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. – 2002. – № 3(159). – С. 18. – Режим доступу: http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/

2. Дейнека О. В. Взаємозв'язок масштабів та ефективності функціонування державного сектору економіки / О. В. Дейнека // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9(99). – С. 58–64.

3. Продиус И. П. Формирование стратегии предотвращения банкротства на предприятии: монография / И. П. Продиус, А. А. Дорошук. – Одеса : Из-во Одесского юридического института НУВД, 2003. – 136 с.

4. Родионова Н. В. Антикризисный менеджмент / Н. В. Родионова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 223 с.

5. Пінк Ф. Професія фахівця з питань банкрутства та законодавство у Великобританії / Ф. Пінк ; пер. з англ. О. Г. Тарасенко. – К.: Преса України, 2000. – С. 117–131.

6. Бірюков О. М. Транскордонні банкрутства: проблеми і шляхи розв'язання : монографія / О. М. Бірюков. – К. : Вид- во видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2008. – 318 с.

7. Аніщенко Л. О. Зарубіжний досвід антикризового управління / Л. О. Аніщенко // Економічний простір. – 2012. – № 68. – С. 143–156.

8. Храпкіна В. В. Адаптація світового досвіду антикризового управління в Україні / В. В. Храпкіна, О. П. Чучко // Технологический аудит и резервы производства. – № 1/7(21). – 2015. – С. 42–49.

Науковий керівник: к. держ. упр., доцент Л. Я. Самойленко

ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ СТАРОДАВНЬОЇ ІНДІЇ В ТРАКТАТІ КАУТІЛЬЇ «АРТХАШАСТРА»

О. В. Ковтун
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В Індії і до тепер з моменту свого заснування залишається доволі авторитетною та поважною літературною пам'яткою трактат Каутільї «Артхашастра», хоча і передавався він переважно усно. Письмовий текст на санскриті теж існував і постійно переписувався. Навіть Джавахарлал Неру в своїй книзі «Відкриття Індії» присвячує цьому твору Каутільї декілька сторінок. Ця робота вважається однією з найважливіших для становлення сучасної індійської політики. Неру називав Каутілью «Великим діячем політичної науки» тому, що у своїй книзі, яка була написана по закінченню його активного політичного життя, розглядає майже всіх аспекти теорії та практики держави і права.

Достовірних даних про Каутілью майже не існує. В Індії він був відомий як Чанак'я, активний політичний діяч того часу і відігравав значну роль в Індії. Каутілья був сучасником Аристотеля та Олександра Великого.

І навіть коли в 2012 році на посаду президента Індії обрали Пранабу Мукеджі, індійський тележурналіст Санджай Брахта написав: «Мукеджі рівняється на портрет Каутільї, який висить у нього на стіні… Він великий книголюб і зазвичай читає три книги одночасно, але «Артхашастра» Каутільї, трактат по державному управлінню, економічній політиці та військовій стратегії, його улюблена книга, яку він часто цитує в своїх доповідях».

Також не можна не згадати знаменитого соціолога Макса Вебера, який в своїй знаменитій праці «Політика як покликання та професія» говорить, що Макіавеллі «беззубий» в порівнянні з Каутільєю. Але відомі західні політологи звернули увагу на Каутілью лише в XXI столітті, коли Індія стала одним з досить важливих гравців на світовій арені.

Давньоіндійський трактат «Артхашастра» (вчення про користь, про практичне життя) є основним документом-згадкою, щодо уявлень про політику Індії. Це фактично зібрання практичних настанов про користь, життя людини, існування соціуму та держави в цілому. Артхашастра дає уявлення про існування давньоіндійського суспільства в цілому з усіма його аспектами.

Артхашастра узагальнює всі попередні згадки та дає розуміння тодішнього мистецтва управління народом, політики, військової справи та інше. У ній висвітлені три проблеми: вимоги до монарха, його цілі, завдання, досягнення; функції правової політики, державного управління і законодавства в цілому; питання миру і війни, дипломатії та міжнародних відносин.

Основною ідеєю виступає висвітлення вільної від моральних принципів та пересторог політики. Саме в Артхашастрі піддаються сумніву абсолютність вед та їх абсолютне беззастережне виконання. Політика влади має спиратися на узагальнений, систематизований досвід та надбання предків. Будь-яка особистість повинна дотримуватися чотирьох принципів: Артхою (користь), Драхмою (праведність), Камою (бажання) та Мокшою (звільнення). Загальне благо не прирівнюється до інтересів та цілей особистості, але досягти його можна сумлінно виконуючи свої обв'язки в суспільстві. Також трактат популяризує та закликає використовувати до людей данту (примус, покарання), тому що людина від природи своєї є не досконалою. Монарха «Артхашастра» висвітлює Богом на землі, він є не зв'язаним драхмою батько для своїх підданих. Але на ряду з монархом виділяються міністри, сільська місцевість, розбудова міста, наука, армія з союзниками.

Держава також бачиться в системі міжнародних відносин. При цьому в «Артхашастрі» виділяється декілька основних методів зовнішньої політики: мир, війна, подвійна політика та інші.

Даний трактат по праву називають енциклопедією політичного мистецтва Стародавньої Індії. Тут зібрано рекомендації, багатовікову мудрість індійських правителів, чітко і ретельно прописані політичні ролі царя, міністрів, військових, радників, послів, шпигунів та інших, їх обов'язки, поведінку в можливих ситуаціях та все що грало вирішальну роль в житті держави.

«Артхашастра» – одна з самих видатних згадок стародавньої політико-правової думки. Самого ж автора називають індійським Макіавеллі, а його роботу по значущості можна порівнювати з «Політикою» Аристотеля.

Список використаних джерел:

1. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. – Москва: «НОРМА-ИНФРА» – 944 с.

2. Політологія: Навчальний посібник / Г. П. Щедрова, Ф. В. Барановський, О. В. Карчевська, О. Г. Мазур, О. Г. Михайловська, О. В. Новакова, Н. П. Пашина – Луганськ: Вид-во. СНУ ім. В. Даля, 2011. – 304 с.

Науковий керівник: к. політ. н., доцент А. О. Овчаренко

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Ю. Р. Когут
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Останні зміни до розділу IV Кримінального кодексу України, що має назву «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості», спонукають нас звернутися до досвіду іноземних країн в розрізі регламентації відповідальності за аналогічні злочинні діяння.

Питанням використання зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації зазначених суспільно небезпечних діянь присвячували свою увагу чи не всі дослідники тих складів злочинів, які посягають на відповідні суспільні відносини. Проблемою залишається постійний рух у сфері міжнародної стандартизації досліджуваних кримінальних правопорушень. Загалом світові тенденції розвитку кримінального законодавства про відповідальність за статеві злочини полягають як у послідовній його лібералізації (проявляється, зокрема, у декриміналізації перелюбства, зваблювання, добровільного мужолозтва) та усуненні гендерної нерівності, так і у посиленні кримінально-правового захисту людей від різних форм кримінального насильства та сексуальної експлуатації [1, с.152]. Країни Європи, зокрема: Австрія, Ліхтенштейн, Федеральна Республіка Німеччина (далі – ФРН) та Франція, накопичили різноманітні підходи до встановлення відповідальності за вчинення злочинів, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи, є взірцевими, тому є для нас цікавими. Розглянемо їх докладніше.

Так, в Кримінальному кодексі Австрії [2] статеві злочини згруповано у розділі «Злочинні діяння проти моральності», де міститься широке коло діянь, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи. Зокрема в цей перелік входить зґвалтування, сексуальне примушення, статеві зносини з використанням безпорадності жертви, сексуальні дії у відношенні до малолітніх, гомосексуальні дії щодо осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, кровозмішення та інші. У цьому Законі встановлено, що особа, яка примушує іншу особу до вчинення або допущення статевого співжиття чи іншого, еквівалентного статевого співжиття (сексуальної дії), застосовуючи тяжке, спрямоване проти нього насильство або загрозу застосування тяжкої небезпеки для його життя чи здоров’я, карається позбавленням волі на строк від одного року до десяти років. Під тяжким насильством розуміється використання наркотичних речовин.

За статеві зносини з використанням безпорадності жертви Кримінальний кодекс Австрії передбачає відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п’яти років. Водночас встановлюється окрема відповідальність за такі діяння: статеві зносини з особою, яка є родичем по прямій лінії – позбавлення волі на строк до одного року; схиляння до статевих зносин по висхідній лінії – позбавлення

свободи на строк до трьох років; статеві зносини з братом, сестрою – позбавлення волі на строк до шести місяців.

Варто відзначити той факт, що відповідно до Кримінального кодексу Австрії, не підлягають покаранню, зокрема: за сексуальні дії – особа, яка старше потерпілої особи не більше ніж на три роки, якщо ці дії «не супроводжувались введенням предмета» і не спричинили тяжких наслідків, крім випадків, коли малолітній особі ще не виповнилось 13 років; за розпусні дії – особа, яка старше потерпілої особи не більше ніж на чотири роки, якщо ці дії не спричинили відповідних наслідків, крім випадків, коли малолітній особі ще не виповнилось 12 років. Разом з тим, відповідальності підлягають навіть дії, що схиляють до розпусти з тваринами. За такий злочин австрійським законодавством передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців або грошовий штраф в розмірі до 360 денних ставок, у разі якщо особа не є співучасником злочинного діяння, забороненого під загрозою більш суворого покарання.

Варто акцентувати увагу на тому, що Кримінальний кодекс Австрії справив значний вплив на відповідний закон Ліхтенштейну [3] – останній є майже повною рецепцією австрійського кримінального закону. Кримінальний кодекс Ліхтенштейну має розділ з назвою «Злочини проти сексуального самовизначення та інших сексуальних злочинів», котрий містить аналогічний до кримінального законодавства Австрії перелік «статевих злочинів». Навіть відповідальність за вчинення розглядуваних діянь встановлена у розмірі, що в більшості випадків співпадає з розмірами відповідальності за ті ж злочини у Кримінальному кодексі Австрії. Проте, законодавча регламентація відповідальності за досліджувані злочинні діяння у кодексах двох країн має й певні відмінності. Наприклад, частина 4 статті 211 Кримінального кодексу Австрії передбачає, що той хто на момент скоєння інцесту ще не досяг дев'ятнадцятирічного віку, не підлягає покаранню за цей злочин, якщо він був схилений до скоєння даного діяння [2]. За аналогічні діяння передбачена відповідальність в частині 4 статті 211 Кримінального кодексу Ліхтенштейну [3], проте виключається відповідальність особи, яка не досягла вісімнадцятирічного віку.

Кримінальний кодекс ФРН містить розділ 13 «Карані діяння проти статевого самовизначення» [4], де встановлюється відповідальність не лише за зґвалтування, сексуальні зловживання по відношенню до дітей, неповнолітніх, а й такі, що не характерні для законів Австрії та Ліхтенштейну. Зокрема, це сексуальні дії, пов'язані з використанням консультативних, лікувальних або обслуговуючих відносин (позбавлення волі на строк до п'яти років чи грошовий штраф). За ексгібіціоністські дії злочинці караються позбавленням волі до одного року або грошовим штрафом. У кримінальному законі ФРН встановлено, що це діяння переслідується тільки на підставі заяви, за винятком тих випадків, коли орган кримінального переслідування, з огляду на особливий інтерес громадськості до кримінального переслідування, вважає за необхідне втручання відповідного органу.

У Кримінальному кодексі Франції злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи сформовані у розділі, що має назву «Сексуальні агресії» [5]. На початку розділу зазначено, що сексуальну агресію утворює будь-яке сексуальне посягання, вчинене шляхом насильства, примусу, загрози або обману. Варто зазначити, що зазначений розділ містить всього три статті, які передбачають відповідальність за статеві злочини, а саме: зґвалтування – будь-який акт сексуального проникнення будь-якого виду, вчинений стосовно іншої особи (як жінки, так і чоловіка) шляхом насильства, примусу, погрози чи обману, які виключають будь-яку добровільність з боку потерпілого (при цьому «сексуальне проникнення» означає проникнення

статевими органами або в статеві органи); інші сексуальні агресії – будь-які акти відповідного характеру, що не є зґвалтуванням (межею є наявність чи відсутність сексуального проникнення) та сексуальне переслідування з боку особи, яка має владні повноваження. Відмітимо, що Кримінальний кодекс Франції встановлює досить жорстку відповідальність за вчинення статевих злочинів у порівнянні з кримінальним законодавством Австрії, Ліхтенштейну, ФРН. Так, зґвалтування карається п'ятнадцятьма роками ув'язнення, за інші сексуальні агресії передбачено від п'яти до десяти років ув'язнення, за сексуальне переслідування – один рік тюремного ув'язнення й штраф у розмірі 100 000 франків.

Відзначимо, що регламентація відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості у кримінальному законодавстві Австрії, Ліхтенштейну, ФРН та Франції сформувалась під впливом історичних, культурних, географічних чинників та не є цілком подібною. До злочинів сексуальної спрямованості відносяться не лише «традиційні», а й пов'язані з проституцією та сутенерством. Останнє спонукає задуматись над зміною назви розділу IV Кримінального кодексу України та його системи у світлі новітніх підходів щодо розуміння розглядуваних злочинних посягань.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : наук.-практ. пос. / О. О. Дудоров. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дидоренка, 2011. – 352 с.

2. Уголовный кодекс Австрии : Федеральный Закон от 13. 01. 1974 г.; редакция от 30. 12. 2016 г. [Электронный ресурс] // Germanlaw24.com. – Режим доступа: http://germanlaw24.com/index/ugolovnyj_kodeks_avstrii_na_russkom_jazyke/.

3. Уголовный кодекс Лихтенштейна: Закон от 24. 06. 1987 г.; редакция от 03. 01. 2011 г. [Электронный ресурс] // WIPO. – Режим доступа: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=234958

4. Уголовный кодекс Федеративной республики Германии : Федеральный Закон от 15. 05. 1871 г.; редакция от 15.05.2003 г. [Электронный ресурс] // Российский правовой портал: Библиотека Пашкова – Режим доступа: http://constitutions.ru/?p=5854

5. Уголовный кодекс Франции : Закон от 22. 07. 1992 г. [Электронный ресурс] // Российский правовой портал: Библиотека Пашкова. – Режим доступа: http://constitutions.ru/?p=5859

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. С. Парамонова

СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 139 КК УКРАЇНИ

Е. Я. Корнієнко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Кожна людина має невід'ємне природне право на охорону здоров'я, проголошене ст. 49 Конституції України [1]. Обов'язком держави є піклування про здоров'я людини й забезпечення його охорони. Одним зі способів реалізації зазначеного припису є якісне і кваліфіковане медичне обслуговування, яке має відповідати високим стандартам безпеки. Проте у сучасних умовах спостерігається недостатня ефективність медичного обслуговування громадян, яка зумовлюється, зокрема, невиконанням медичними працівниками своїх професійних обов'язків. З метою подолання вищеозначених негативних явищ державою встановлена відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником, передбачена ст. 139 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2].

Кримінально-правовим аспектам діяльності медичних працівників присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Разом з тим, низка положень та висновків щодо визначення ознак медичного працівника як спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 139 КК України, є дискусійними.

Як відомо, загальними ознаками суб'єкта злочину, у тому числі й передбаченого ст. 139 КК України, є: 1) наявність статусу фізичної особи; 2) осудність; 3) досягнення встановленого законом віку кримінальної відповідальності. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочинного діяння наділений усіма ознаками загального суб'єкта та характеризується спеціальними (додатковими) ознаками. Розглянемо останні докладніше.

Законодавчого визначення поняття «медичний працівник» немає, проте воно міститься у низки різних наукових досліджень. Найбільш змістовно, на нашу думку, до визначення цього поняття підійшов О. С. Щукін. Автор зазначив, що медичний працівник – це фізична особа (громадянин України чи іноземний громадянин), яка здобула вищу, середню медичну або фармацевтичну освіту та пройшла подальшу спеціальну підготовку або перепідготовку, відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що підтверджується чинними документами (сертифікатом спеціаліста), прийняла на себе етичні зобов'язання знати й виконувати вимоги медичної деонтології та уклала трудовий договір із ліцензованою медичною установою на здійснення медичної діяльності. Особа наділяється статусом медичного працівника, якщо вона фактично виконує професійні обов'язки за відповідною медичною спеціальністю [3, 17].

Проаналізувавши законодавство України у сфері охорони здоров'я, Т. Ю. Тарасевич слушно відзначила, що медичний працівник як суб'єкт злочинного ненадання допомоги хворому повинен характеризуватися такими додатковими спеціальними ознаками: 1) відповідність кваліфікаційним вимогам; 2) наявність документа, який надає право займатися медичною діяльністю в Україні; 3) виконання професійних обов'язків щодо надання медичної допомоги пацієнтам [4, 482].

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників охорони здоров'я встановлює такі кваліфікаційними вимоги щодо медичного працівника: 1) наявність належної медичної освіти; 2) спеціалізація за певним медичним профілем; 3) підвищення кваліфікації; 4) наявність документа, який підтверджує здобуття освіти або кваліфікаційного класу [5].

Отже, суб'єктом злочинів, скоєних при ненаданні допомоги хворому, є особи, які отримали спеціальну медичну підготовку у відповідних вищих і середніх закладах освіти (лікарі, фельдшери, акушери, медсестри, фармацевти) та допущені до заняття медичною практикою. Саме тому для визнання конкретної особи винним за злочинну бездіяльність під час надання медичної допомоги необхідно встановити наявність у неї відповідної медичної освіти, що передбачає професійний правовий обов'язок надання медичної допомоги у конкретному випадку. Таке можливе лише за наявності відповідних документів про здобуття вищої освіти або підвищення кваліфікації медичного працівника або надає право займатися медичною практикою в Україні. Такими документами є: диплом, державного зразка, який видається після закінчення вищого навчального медичного закладу II-IV рівнів акредитації; сертифікат лікаря-спеціаліста, що видається особі, яка за результатами атестації на визначення знань та практичних навичок присвоєно звання лікаря-спеціаліста з конкретної медичної спеціальності, посвідчення про присвоєння кваліфікаційної категорії медичному працівнику, свідоцтво про проходження підвищення кваліфікації та перепідготовки

молодших медичних і фармацевтичних працівників, виданий медичними навчальними закладами.

Варто звернути увагу на ту обставину, що працівники сфери охорони здоров'я, які виконують виключно технічні функції (медичний реєстратор, дезінфектор, молодша медична сестра з догляду за хворими) та не можуть надавати медичну допомогу, не є медичними працівниками у розумінні ст. 139 КК України.

Виконання професійних обов'язків у виді надання медичної допомоги хворому є основною трудовою функцією медичного працівника. Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [6]. Медичні працівники можуть надавати медичну допомогу лише в межах набутої спеціальності. Як зазначає Й. І. Горелік, фельдшеру не може ставитися у вину ненадання медичної допомоги, якщо він не зробив необхідної в цьому випадку резекції шлунку, оскільки таке втручання виходить за межі його прав та обов'язків. Однак йому може інкримінуватися те, що він не викликав спеціалісті або не транспортував хворого до належного медичного закладу [7, 205]. Межі професійної компетенції медичного персоналу різні: усі обов'язки визначаються посадовими інструкціями та функціональними обов'язками, що затверджуються у закладах охорони здоров'я відповідно до конкретних умов діяльності.

Варто звернути увагу ще на те, що до кола медичних працівників можна віднести фармацевтичних працівників, які також зобов'язані надавати допомогу хворим. Це: провізор (забезпечує належну фармацевтичну опіку хворих при відпуску безрецептурних лікарських препаратів) та провізор-клінічний (забезпечує хворих висококваліфікованою медичною допомогою шляхом надання рекомендацій лікарям та хворим про найбільш ефективні лікарські препарати; разом з лікарем він здійснює підбір ліків та визначає їх індивідуальні дози для хворих залежно від віку, статі, основного захворювання та супутньої патології). Можливо є сенс включити до диспозиції ч. 1 ст. 139 КК України поняття «фармацевтичний працівник» і дати роз'яснення, в яких конкретних випадках останні несуть кримінальну відповідальність за ненадання допомоги хворому.

У підсумку зазначимо, що встановлення спеціальних ознак суб'єкта ненадання допомоги хворому має важливе значення для правильної кваліфікації цього діяння.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28. 06. 1996 р. (з останніми змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05. 04. 2001 р. (з останніми змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page
3. Щукін О. С. Правовий статус медичних працівників за трудовим законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О.С. Щукін. – О., 2005. – 20 с.
4. Тарасевич Т. Ю. Додаткові ознаки медичного працівника як спеціального суб'єкта злочину за Кримінальним кодексом України / Т. Ю. Тарасевич // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 482-487.
5. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 117(v0117282-02) від 29.03.2002 р. ; із останнімі змінами відповідно до наказу МОЗ України № 952 від 26.11.2012 р. [Електронний ресурс] / Вип. 78 «Охорона здоров'я» // – Режим доступу: http://bs-staff.com.ua/pb_skhr/1039_7622_6.html

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України № 2801-XII від 19. 11. 1992 р. (з останніми змінами) [Електроний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/2801-12

7. Горелик И. И. Квалификация преступлений, опасных для жизни и здоровья / И. И. Горелик. – Минск : Выща школа, 1973. – 319 с.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. С. Парамонова

ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ЯК ОБ'ЄКТ ХУЛІГАНСТВА (СТ. 296 КК УКРАЇНИ)

І. Р. Литвин
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Хуліганство є найпоширенішим злочинним діянням серед усіх тринадцяти злочинів, об'єднаних розділом XII Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини проти громадського порядку і моральності». Відповідно до статистичної інформації, розміщеної на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України за 2017 р. зареєстровано 7890 злочинів проти громадського порядку та моральності, з них 3437 – хуліганство, а це 43,5 % від усіх злочинів вказаної категорії [1].

Відповідно до ст. 296 КК України під хуліганством розуміють грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [2]. Хуліганство полягає у заподіянні тілесних ушкоджень, побоїв потерпілим, пошкодженні чужого майна, тривалому і наполегливому перешкоджанні нормальній роботі громадських закладів тощо [3]. Відповідно хуліганство є складним для кваліфікації, адже має спільні ознаки з іншими злочинам, передбаченими КК України. Основною розмежувальною ознакою у такому випадку виступає об'єкт посягання. Законодавець об'єктом хуліганських діянь визначив громадський порядок, який є складною категорією та потребує ретельного дослідження.

Проблемою визначення об'єкта суспільно небезпечного хуліганства у науці займалися багато вчених. Однак це питання є досі дискусійним, адже відсутнє нормативне визначення громадського порядку. З урахуванням викладеного метою цього дослідження є визначення громадського порядку як безпосереднього об'єкта хуліганських діянь.

У кримінально-правовій літературі громадській порядок розуміють по–різному. Одні автори (І. М. Даньшін, М. І. Загородніков, С. С. Яценко) розглядають його в двох значеннях: у широкому і вузькому розумінні; інші (В. Т. Дзюба, Н. Ф. Кузнецова та ін.) трактують громадський порядок однозначно, не поділяючи його на види [цит за: 4]. Проте єдиної думки щодо визначення досліджуваного поняття немає навіть у прихильників зазначених позицій.

Найбільш змістовними підходами щодо розуміння громадського порядку серед представників першої позиції відрізняються такі визначення. «Громадським порядок – це частина суспільних відносин, що регулюються нормами права, моралі, правилами співжиття і звичаями, які складаються в громадських місцях, а також поза ними, але їх порушення впливає на громадську мораль, і за своїм змістом служать меті охорони особи і прав громадян, громадської моралі, забезпечення громадського спокою, створення нормальних умов для життя і праці громадян, для діяльності державних та громадських закладів і підприємств», – зазначає М. І. Загородніков [5, 4]. Як порядок

вольових суспільних відносин, які складаються у процес усвідомленого і добровільного дотримання громадинами встановлених у нормах права і інших нормах неюридичного характеру правил поведінки у сфері спілкування і тим самим забезпечують злагоджене і стійке життя людей в суспільстві, розглядає громадський порядок І. М. Даньшин [6, 68]. Станом вольових суспільних відносин, врегульованих соціальними нормами, що характеризується обстановкою громадського і особистого спокою, повагою громадської моралі, узгодженістю і структурною організованістю соціальних зв'язків учасників суспільного життя, внаслідок чого створюються сприятливі зовнішні умови громадської корисної діяльності, побуту людей, включаючи сферу спілкування в публічних місцях, називає громадський порядок С. С. Яценко [7, 27].

Прихильники другого підходу до визначення розглядуваного поняття трактують його таким чином. Так, Н. Ф. Кузнецова розуміє його як певний порядок відносин у громадських місцях, сукупність видів і форм поведінки громадян у суспільстві [8, 17]. Разом з тим, В. Т. Дзюба та В. В. Налуцишин зазначають, що громадський порядок – це досить широка соціальна категорія, оскільки громадський порядок складають: правопорядок, державний порядок, порядок управління з одного боку; звичаї, етичні і моральні правила поведінки – з іншого. А тому вони роблять висновок – немає підстав для «вузького» його тлумачення [9, 15-18; 10, 61]. На думку В. І. Осадчого, громадський порядок – це явище динамічне, стан суспільних відносин, що складається у громадських та будь–яких інших місцях унаслідок поведінки людей і який реально відображає відповідність такої поведінки вимогам соціальних норм, що їх регулюють [11, 15].

На підставі вивчення вище викладених поглядів на громадський порядок колектив авторів мультимедійного навчального посібника з кримінального права запропонував узагальнене визначення цього поняття, яке, на наше переконання, є слушним та таким, що варто використовувати під час кваліфікації хуліганських дій. Отже, громадський порядок – це суспільні відносини, які засновані на загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, найбільш важливі з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканість власності, життя та здоров'я, честь та гідність людей, а також нормальні умови їх праці, побуту і відпочинку [4].

Підсумовуючи зазначимо, що охорона громадського порядку в Україні за сучасних умов є одним із найважливіших завдань суспільства. Вірне розуміння поняття «громадський порядок» має ще й практичне значення, що дозволить правильно кваліфікувати злочинні хуліганські діяння та відмежовувати їх від інших суміжних діянь.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281 &libid=100820&c=edit&_c=fo

2. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-ІІІ від 05. 04. 2001 р. (з останніми змінами) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page

3. Хуліганство, кримінальна відповідальність за хуліганство, дрібне хуліганство. Юридична консультація в інтернеті [Електронний ресурс] // Pozov.com.ua. – Режим доступу: http://www.pozov.com.ua/ua/hulihanstvo_ua.html

4. Кримінальне право. Особлива частина : мультимед. навч. посіб. [Електронний ресурс] / За заг. ред.. д. ю. н., проф. А. В. Савченка // Офіційний веб-портал Національної академії внутрішніх справ. –

Тема 13. Злочини проти громадського порядку та моральності. – Режим доступу: https://www.naiau.kiev.ua /books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T13/T13_P1.html

5. Загородников Н. И. Общественный порядок и пути его укрепления / Н. И. Загородников // Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 3–9.

6. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.

7. Яценко С. С. Уголовно-правововая охрана общественного порядка: сравнительно-правовой аспект / С. С. Яценко. – К. : Вища шк., 1986. – 126 с.

8. Кузнецова Н. Ф. Уголовная ответственность за нарушения общественного порядка / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1963. – 32 с.

9. Дзюба В. Т. Уголовно-правовая защита личности и деятельности работников милиции и народных дружинников : Учебное пособие / В. Т. Дзюба. – К.: НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. – 92 с.

10. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2008. – 266 с.

11. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. І. Осадчий. – К. , 2004. – 36 с.

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. С. Парамонова

ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

А. Г. Ляшко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

При дослідженні демократизації однієї країни важливе значення має аспектна сутність етапів демократизації. Звичайно, що як в інших країнах, та і в Україні, історично-хронологічні рамки становлення демократичного ладу пов’язані з конкретними історичними подіями, які набули загальнонаціонального масштабу. Ці події були ключовим етапом в подоланні як самодержавного ладу, так і в будуванні демократичних інститутів. Проте узагальнення конкретно-історичного емпіричного матеріалу дозволяє вирізняти стадії демократизації як загальноісторичного процесу.

Одне з перших досліджень основних етапів становлення демократичного режиму було здійснено політологом американцем Д. Ростоу. Він визначає такі етапи демократизації: попередня умова; підготовча фаза; фаза ухвалення рішень; фаза звикання. Він акцентує увагу на національній єдності, причому, на його думку, це явище означає не поширювання національно-державної виключності, що суперечать іншим національно-державним утворенням і навіть не суб'єктивну самовизначення всіх громадян з певною нацією, а означає «лише те, що значна більшість громадян потенційної демократії не повинна мати сумнівів або робити уявних обмовок щодо того, до якого співтовариства вони входять. Вимога національної єдності відгороджує ситуації, коли в суспільстві наявний прихований розкол, який був у габсбургській або оттоманській імперіях і присутній сьогодні у ряді африканських країн» [1, с. 7].

Виходячи із такого положення та оцінюючи вражаючі диференційовані тлумачення демократії, слід звернути увагу на дослідження професора С. Гантінгтона, який виокремлює два визначних моменти. По-перше, демократія не обов’язково визнає проблеми спільної нерівності, корупції, неправди й некомпетентного прийняття рішень. По-друге, демократія забезпечує інституціональні умови, які дозволяють забезпечити свободу особистості, захищати її від порушень прав людини.

Саме прагнення суспільства до політичних прав та громадянських свобод сприймається як шлях, що стимулює поширення демократичних цінностей, які в свою чергу дають змогу вирішувати певний набір нагальних суспільних проблем. Тому, як вважає С. Гантінгтон, демократія – це не що інше, як засіб проти деспоту, і тому на його думку вона дає людям шанс вирішувати й інші соціальні проблеми. Це є особливо значимим для нашого дослідження, тому що поширення демократії у світі знижує ймовірність війн [3, с. 87-88]. Однак, водночас С. Гантінгтон вважає, що спроба подальшого розвитку демократії викликає справжні перешкоди як культурного так і економічного характеру. Крім того, спрацьовує і діалектична природа історії – будь-який значний рух у якомусь напрямку втрачає, зрештою, свою енергію та породжує протилежну тенденцію.

Виходячи з виявлених закономірностей, С. Гантінгтон робить висновок про початок зворотного руху демократизації, враховуючи, насамперед, соціальне поле діяльності політичних прав людини в сучасних країнах. Так, у 1992 році, вперше за десять років, «Фрідом Хаус» не зміг повідомити про збільшення у світі числа вільних країн. Відповідно до оцінок цієї організації, кількість людей, котрі живуть у «вільних» суспільствах, зросла на 300 мільйонів, а у «невільних» – збільшилося на 531 мільйонів. У 42 країнах рівень свободи на той час значно знизився, і лише в 19 – підвищився. Нині тільки 19% населення світу приживає у «вільних» суспільствах. Це найнижча цифра, починаючи з 1976 року [3, с.90].

С. Гантінгтон навіть намагався охарактеризувати хвилю демократичного процесу у вигляді військової компанії, у ході якої «демократичні сили визволяють одну країну за іншою». Але іноді «можна просунутися занадто далеко вперед», ставши мішенню для нападів і контратак. На думку С. Гантінгтона, хвиля демократизації досягла саме цієї фази. Аналогічну точку зору висловлює й Л. Даймонд, аналізуючи соціально-економічну і політичну ситуацію в Латинській Америці. Він вважає, що цей регіон «у цілому досяг моменту застою в демократичних перетвореннях, коли відступи врівноважують і навіть перевершують досягнення».

Смак свободи, економічний добробут приходять на зміну бажанням про реальну свободу, правову державу тощо. С. Гантінгтон спробував на конкретних прикладах проаналізувати, який режим краще вирішить ці завдання – демократія чи диктатура. Вчений вважає, що як тільки в країні відбувається становлення свободи і демократії, люди починають до цього ставитися як до чогось само собою зрозумілого, і їхні першочергові турботи переносяться в економічну сферу.

Національний консенсус має об’єднувати в собі мир і спокій у міжрегіональних відносинах, що передбачає панування такого політичного клімату, який базується на писаних і неписаних законах та правилах, дотримання яких є обов’язком всіх членів суспільства. Але це стає можливим тоді, коли у суспільстві мир та злагода ґрунтується на відповідних принципах, які створюють філософсько-правову та морально-етичну основу національної гармонії. Такими постулатами в Україні є глибока віра та відданість українській національній ідеї, що включає державність, незалежність, соборність. Референдум 1 грудня 1991 року засвідчив, що понад 90% жителів України виступили за незалежність України і яскраво продемонстрували національний патріотизм як громадянський вияв ставлення до власної країни [6, с.9].

У 2008 році проблемні питання регіону показали, що вони мають сталий характер. У європейських країнах, що колись входили до комуністичного блоку і які в даний час є членами Європейського Союзу, збільшується стагнація, а в деяких країнах колишнього СРСР справи стали гіршими.

Наприклад, Росія і Киргизстан, які отримали найгірші рейтинги за 13 років досліджень, перетворилися, за даними організації, на "консолідовані авторитарні режими". У цю категорію попали вісім країн, що є рекордною кількістю.

Враховуючи результати досліджень розвитку демократії в Україні, можна стверджувати, що у країні складаються певні передумови для виникнення другої «хвилі» демократизації, що віддаляється. Це, в свою чергу підтверджує, що хвилеподібний розвиток демократії є одним із важливих факторів нестабільності в державах з перехідною демократією, в тому числі і в Україні. Більше того, дослідження показує, що велика кількість країн такого типу стали на шлях реверсного розвитку, тобто амплітуда йде в бік «хвилі, що віддаляється». У даному аспекті науковцям, політологам, політикам варто задуматися над наслідками таких процесів.

Важливим і знаковим для розвитку українського суспільства, є дослідження проблематики, що пов’язана з демократизацією, шляхами її реалізації. Тож результати таких досліджень потребують аналізу, осмислення і мають стати фундаментом для подальших демократичних перетворень в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ростоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Ростоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5-16.

2. Сморгунов Л. В. Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии / Л.В. Сморгунов. – СПб: Изд-во СПб ГУ, 1999. – 273 с.

3. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации / С. Хантингтон // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 6. – С. 87-88.

4. Ильин И. А. Наши задачи / И. А. Ильин. // Статьи 1948-54 гг. – Париж, 1956. – 343 с.

5. Cebulak W. Social Turmail in Post-Socialist Eastern Europe. A Revolution Gone Astray? / W. Cebulak // EastEuropean Qurtely (Boulder). – 1997. – Vol. 3.1. – P.101-117.

6. Валевський О. А. Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу / О.А. Валевський, А. Т. Ішмуратов. – К. : НІСД, Генеза, 1997 – 101 с.

7. Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=251&year=2010&country=7941

Науковий керівник: к. політ. н., доцент О. М. Іщенко

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

А. С. Мишенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Проблема міжнародно-правової охорони авторських і суміжних прав постала вкінці XIX ст. Об'єкти авторського права в галузі літератури, мистецтва перекладалися та іншими способами використовувалися без згоди авторів за кордоном. Тому актуальним стало питання уніфікації правових засад у сфері створення, використання та охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

Однією з перших конвенцій, спрямованих на охорону авторських прав, була Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 року. Пізніше багаторазово змінена й доповнена (Париж - 1896 рік, Берлін -1908 рік, Брно - 1914 рік, Рим - 1928 рік, Брюссель - 1948 рік, Стокгольм - 1967 рік, Париж - 1971 рік тощо). Наслідком підписання Бернської конвенції стало створення Бернського союзу, учасниками якого є понад 150 країн. Україна стала учасницею Бернської конвенції 25.10.1995 року після набрання чинності Законом України «Про приєднання до Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів» від 31.05.1995 року.

Адміністративним органом Бернського союзу є Всесвітня організація інтелектуальної власності [3, 48]. Бернська конвенція затвердила концепцію територіалізму щодо охорони об'єктів авторських прав. Цей принцип закріплено у ст. 5 Бернської конвенції, відповідно до якої автори будь-якої країни-учасниці мають в інших країнах-учасницях щодо власних творів (як опублікованих, так і не опублікованих) права, які надаються тепер чи будуть надані в майбутньому відповідними законами цих країн власним громадянам, а також права, спеціально передбачені Конвенцією. Аналогічна охорона надається авторам – громадянам держав, які не є учасницями цієї Конвенції щодо їх творів, уперше опублікованих в одній з країн-учасниць чи одночасно у зазначеній країні і країні-учасниці.

Бернською конвенцією визначений перелік виключних прав автора. До них належить: право автора на переклад твору; право дозволяти його відтворення, дозволяти публічне виконання драматичних і музичних творів по радіо і телебаченню; переробку творів одного виду в інший; запис механічним способом музичних творів тощо.

Перелік об'єктів авторського права в Бернській конвенції розширювався з розвитком суспільного прогресу. Конвенція визначає серед об'єктів авторського права твори літератури, науки, мистецтва у вигляді книг, брошур тощо, лекції, проповіді, музично-драматичні твір, хореографічні, пантоміми, музичні твори, кінематографічні твори, малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графічні й літографічні твори, фотографії, твори прикладного мистецтва, карти, ескізи, пластичні твори тощо. Цей перелік не є остаточним і вичерпним [4, 102].

Право, вказане у колізійних нормах, застосовується до виникнення, змісту і припинення авторських прав, а також способів їх охорони. Так, Угодою з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (TRIPS) посилена охорона прав володільця об'єкта інтелектуальної власності. У цій угоді передбачено, що країни-учасниці будуть застосовувати матеріально-правові норми Бернської конвенції за винятком положень, регулюючих особисті немайнові права. Отже країни, які не є членами Бернського союзу, мають міжнародно-правові зобов'язання, передбачені Бернською конвенцією[3, 63].

Одним з важливих міжнародно-правових документів у сфері охорони авторських прав є Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право. Вона розроблялася під егідою ЮНЕСКО і підписана 6.09.1952 р. Учасницями цієї Конвенції є понад 100 країн. Україна є учасницею Бернської конвенції як правонаступник СРСР, для якого ця Конвенція набрала чинності 27.05.1973р. У Женевській конвенції 1952 року переважають колізійні норми, відсилаючи розв'язання певних питань до національного законодавства. Женевська конвенція, як і Бернська, побудована на засадах принципу територіалізму. Це підкреслюється в ст. II Всесвітньої конвенції: «Випущені в світ твори громадян будь-якої Договірної Держави, рівно як і твори, вперше випущені в світ на території такої Держави, користуються в кожній іншій Договірній Державі охороною, яку така Держава надає творам своїх громадян, які вперше випущені в світ на її власній території [2, 317].

Положення міжнародно-правових актів трансформовані в національне законодавство України. Відповідні положення містяться у Законах України «Про міжнародне приватне право», «Про авторське право і суміжні права». В Законі України «Про міжнародне приватне право» передбачена колізійна норма щодо застосування законодавства країни, в якій вимагається охорона авторських прав. Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» правова охорона надається авторам

незалежно від громадянства і постійного місця проживання, твори яких вперше опубліковані або не опубліковані, але виражені в об'єктивній формі на території України.

6.03.1998 року в Москві країни СНД уклали Угоду про співробітництво щодо припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності. Відповідно до цієї Угоди кожна із країн має право на основі взаємності надати фізичним і юридичним особам інших країн-учасниць режим не менш сприятливий, ніж громадянам своєї країни або юридичним особам, створеним на її території.

Список використаних джерел:

1. Аглашев К.Є. Збірник міжнародних актів та угод. Вид.: Статут, 2002. р;
2. Власов А.А. Цивільне право. Підручник у 2-х частинах. Вид.: Буквоїд, 2011. р;
3. Мерзлікіна Р.А. Право інтелектуальної власності. Підручник. Вид.: Фінанси і статистика, 2010. р;
4. Сударіков С. Право інтелектуальної власності. Вид.: Кнорус, 2011. р.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Н. О. Попова

ЗВУКОВІ ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ

А. А. Мкртчян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Кожен день в світі виробляється неймовірна кількість різного товару і все більшою стає необхідність виділити певним чином свою продукцію для привернення уваги споживача шляхом використання різноманітних позначень. Набути прав на них можна, зокрема, шляхом реєстрації їх як торговельних марок.

Відповідно до статті 492 Цивільного кодексу України, торговельною маркою може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів[1].

Об’єкти торговельної марки – це позначення, які подаються для реєстрації в якості торговельної марки. Саме дані позначення покликані виконувати функцію розмежування одного виробника певного товару відіншого (одного виконавця певної послуги від іншого). Форм вираження торговельних марок може бути багато. Зазвичай більшість торговельних марок за формою їх вираження можуть бути поділені на словесні, зображувальні, об’ємні та комбіновані. Вказані марки виступають традиційними та найбільш поширеними, оскільки їх використання є звичним для споживача та має більш як вікову практику. Але відсутність застережень щодо форми вираження позначень, якіможуть бути заявлені для реєстрації в якості торговельної марки, а також з розвитком технологій, на порядок денний постало питання про реєстрацію та надання правової охорони новим видам позначень, які можуть бути заявлені як об’єкти торговельних марок. Зокрема, йдеться про звукові, нюхові, світлові, голографічні та інші особливі позначення, які є відмінними від тих, що традиційно використовувалися для розмежування товару (послуги) одного виробника (виконавця) від іншого. Вказані нові марки можна назвати нетрадиційними, враховуючи їх оригінальну форму вираження, відмінну відзвичної. 1 фільмів (звуковий супровід 20th CenturyFox) або навіть виготовленням товару (відома мелодія компанії «Nokia»). Тому

в більшості випадків звукова торговельна марка – це певні музичні фрагменти у вигляді мелодії або ціла музична композиція. Інколи вони можуть мати словесний супровід. У такому випадку звукова торговельна марка виражається не тільки мелодією, а й словесно.

Прикладами відомих у світі зареєстрованих звукових марок є звук відкривання запальнички "Zippo", ревіння лева у рекламній заставці кінокомпанії "Metro Goldwyn Mayer", музикальний програш у рекламі кави "Nescafe", знамениті чотири ноти Intel[3, 11-12].

У низці випадків звукова торговельна марка може містити звучання, де джерелом звуку буде жива істота (ономатопея). Всім відома звукова заставка кінокомпанії Metro-Goldwyn-MayerPictures у вигляді ричання лева. Подібного роду торговельні марки мали проблеми із реєстрацією в тих країнах, де законодавство вимагало, щоби дане позначення було графічно відтворено. Під графічним відтворенням традиційно розуміють здатність торговельної марки бути представленою на письмі чи бути накресленою. Як правило, звичайну звукову торговельну марку можна подати у вигляді нотного запису або словесного описання звуку.

Проте у випадку ономатопеї існують проблеми у вигляді графічного представлення позначення, яке подається для реєстрації серед документів заявки, внаслідок чого буде неможливо взагалі такому позначенню надати правову охорону. Показовою була історія з отриманням правової охорони торгової марки Metro-Goldwyn-MayerPictures в Європі, яка вже давно такою виступала в США, так як левиний рев неможливо записати за допомогою нот. Водночас у США булав ідома справа, коли у лютому 1994 р. компанія «Harley-Davidson» подала заявку на особливий звук «вихлопу» свого двигуна – «chug», щоб зареєструвати його в якості знаку для товарів та послуг. При цьому було надано короткий опис наступного характеру: «Позначення включає звук вихлопу мотоциклів заявника, що продукується двоциліндровим двигуном внутрішнього згорання та звичайним колінчастим важелем під час роботи мотоциклу». Дев'ять конкурентів компанії одразу подали заперечення проти реєстрації, оскільки усі вони використовували схожу технологію та звуки їх мотоциклів мали те саме вираження. Після 6 років судових тяжб Harley-Davidson відкликали заявку[4]. Тому бачимо, як важливо не порушувати авторські права інших осіб під час реєстрації звукових знаків для товарів і послуг.

Отже, звукова торговельна марка – вид торговельної марки, де звук виступає комерційним позначенням для унікальної ідентифікації товару або послуги, який хоча і вважається нетрадиційним, але вже максимально наближений до традиційних через свою популярність у використанні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2581#n2581

2. Arden T. Protectionof Nontraditional Marks. Trade markrightsin sounds, scents, colors, motion sand product design in the U.S. – NewYork N.Y.: INTA, 2000. – 252 p.

3. Еремина Н. Защита экзотических торговых марок // Юридическая практика. – 2005. - №7 – с.11-12.

4. Звуковаторгова марка або Чую дзвін, та знаю де він [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive-ua.com/page/1394928/2013-02-14/http://www.inventa.ua/ua/news/zvukova- torgova-marka-abo-chuyu-dzvin-ta-znayu-de-vin/

Науковий керівник: к. і. н., доцент Н. О. Попова

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

О. М. Негер
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Під правопорушенням у теорії права розуміється суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність), яке порушує норму права. Його характерною особливістю є протиправність дії або бездіяльності суб'єкта суспільних відносин. Наслідком порушення права інтелектуальної власності є настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності. Ступінь шкідливості правопорушення визначається харак- тером діяння, його наслідками тощо. Особливістю цивільного правопорушення є те, що внаслідок суспільно шкідливого, протиправного діяння спричиняється шкода майновим і особистим немайновим відносинам суб'єктів права [1, с. 425].

У цивілістичній літературі уточнюється, що цивільним правопорушенням завдається шкода особистим немайновим і майновим благам. Склад цивільного правопорушення є фактичною підставою юридичної відповідальності. Основна мета такої відповідальності – не покарання за недотримання встановленого правопорядку, а відшкодування заподіяної шкоди. Особливостями цивільно-правової відповідальності є: майновий та компенсацій [2, с. 48].

В доктрині авторського права вказується необхідна передумова порушення особистого авторського права– дії, які загрожують особистим правам автора, або такі, що порушують ці права. Але основне, щоб дії були незаконними, тобто суперечили законодавству. Проте, потрібно зазначити, що така точка зору знаходить своє відображення у чинному законодавстві як «посягання». У вітчизняній судовій практиці та законодавстві, на жаль, відсутні будь-які визначення та критерії, що саме можна розуміти під посяганням на права інтелектуальної власності.

Варто зазначити, що не всі дії, навіть всупереч інтересам творця, є посяганням на його права. Спотворення твору відомого автора з метою його розміщення у мережі Інтернет під іменем цього автора – дія, що суперечить інтересам автора, і, на перший погляд, зазіхає на його право на недоторканність твору. Але доки такий спотворений твір знаходиться лише у особи, яка його спотворила, і ця особа ніяких інших дій для реалізації поставленої мети не вчиняє – посягання на право інтелектуальної власності ще немає. Право не заходить так далеко у свободу людини, щоб наказувати за власні, хоч і негативні думки, переробки творів, які вона не виносить на публіку. В іншому випадку, у разі видання спотвореного твору певного автора або вчиненні підготовчих дій щодо продажу такого твору, буде мати місце посягання на права інтелектуальної власності [3, с. 256]. Таким чином, можна сказати, що дії, які підпадають під ознаки посягання на права інтелектуальної власності, є винними, реальними, цілеспрямованими, тобто такими, що призведуть до порушення тих прав інтелектуальної власності, які закріплено у законі. Ці дії можуть мати і таку ознаку, як публічність, особливо якщо це стосується посягання на особисті немайнові права інтелектуальної власності. У теорії права розрізняють правопорушення за об'єктами посягання, за суб'єктами, за поширеністю, за ознаками об'єктивної і суб'єктивної сторін, за процедурами розгляду тощо [1, с. 425]. Неможливо перелічити всі можливі порушення права інтелектуальної власності, але основні такі правопорушення мають бути визначені у законах і за їх вчинення має бути передбачена відповідальність. Національне законодавство у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [4] містить перелік дій, які можуть кваліфікуватися як порушення авторського

права, а відтак, і як підстави для звернення до суду за захистом. Відповідно до даного Закону, порушенням авторського права є:

– вчинення будь-яких дій, які порушують особисті немайнові права та майнові права авторського права;

– піратство у сфері авторського права, тобто опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);

– плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

– ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних); – вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права;

– підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами;

– розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Зазначений перелік є загальним і невичерпним. Такий підхід законодавця є абсолютно вірним, оскільки він обумовлений тим, що сучасний розвиток технологій значно розширив діапазон можливих правопорушень у сфері реалізації результатів творчої, інтелектуальної діяльності, у тому числі й у сфері авторського права [5, с. 5].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що захист авторських прав в мережі Інтернет це досить важливе питання. Але наскільки воно ж і важливе, настільки ж і складне. Для вирішення якого необхідно підходити галузево і розуміти, що сфера злочинів у мережі Інтернет розивається досить стрімко, за темпами якої не встигає вітчизняне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручн. [Пер. з рос.] / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2011. – С. 425.

2. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: Енциклопедія в 6 томах / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Українська енциклопедія», 2003. – С. 48

3. Луць В.В. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: моногр. / НДІ приватного права і підприємництва АПН України; за заг. ред. В.В. Луця. – Т. : Підручники і посібники, 2007. – 256 с

4. Про авторське право і суміжні права: закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – N 13. – ст. 64

5. Штефан А.О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права / А.О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – №6.– С. 5

Науковий керівник: к. і. н., доцент Н. О. Попова

КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

В. В. Недоноско

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Для ефективності та успішності публічного управління його представники повинні на професійному рівні комунікувати зі своїми колегами, а також з громадянами країни, які мають право знати, чим займаються міністерства та інші

органи державного сектору і чому ухвалюються ті чи ті управлінські рішення. У такому випадку інформація, яку надають представники державних структур повинна бути правдивою, своєчасною та доступною.

У сфері публічного управління вагоме місце посідає побудова належної системи як внутрішніх, так і зовнішніх комунікацій, спроможність знайти необхідні канали та форми передавання інформації до суспільства. Відкритість, або комунікативна інформація, є основою для підтримки і створення довіри та відповідальності між публічними службовцями і всіма громадянами країни. Але це вимагає витончених і постійних методів менеджменту та створення консультативного стилю управління. Продуктивне функціювання державних структур насамперед залежить від становлення та розвитку ефективної системи комунікації.

Однією з функцій публічного управління є комунікативна. Вважаємо за необхідне насамперед розтлумачити дефініцію "комункація". Так, комунікація (лат. communicatio, від communico – "роблю спільним, пов'язую, спілкуюсь") – спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями – передбачає обмін інформацією між двома або більше сторонами, на відміну від інформування, де потік інформації є однонаправленим [4].

Сутність комунікативної функції керівника того чи того публічного органу насамперед полягає в забезпеченні ефективного обміну інформацією всередині організації, а також між її окремими підрозділами та індивідами. Для створення продуктивних комунікацій необхідні: оптимальна організаційна структура; ясні, чіткі і визначені цілі структури; конкретизація цілей кожного відділу; деталізовані плани; нормативні оцінки контрольних показників тощо [3].

Наразі схарактеризуємо комунікацію між працівниками урядової структури. Зазначимо, що власне комунікативна функція характеризується великою кількістю різноманітних типів і форм, способів, методів і прийомів реалізації. Зважаючи на це, акцентуємо, що у будь-якому колективі існує два основні шляхи поширення формальної інформації. Зокрема, це вертикальний, тобто згори й донизу за ієрархічними рівнями. Ще один шлях поширення інформації – горизонтальний, тобто між співробітниками одного рівня. Ефективність спілкування на горизонтальному рівні є досить високою, оскільки працівники одного рівня управління добре розуміють своїх колег, знають їхні проблеми, а отже здатні максимально результативно використовувати потенціал ділового спілкування. Відповідно комунакація, що відбувається по вертикалі ієрархічних відносин, є менш дієвою. Це пояснюється у статусних відмінностях, що сприяють фільтраційному впливу на спілкування як знизу вгору, так і згори вниз. Варто зазначити, що публічні управлінці, які своєчасно інформують співробітників про наявні та стратегічні цілі зможуть досягнути результативної праці у своєму відділі.

Видами ділового спілкування, що вказують на якість міжособистісної комунікативної діяльності в працях науковців описано такі: усне та письмове спілкування, мову жестів. Усі ці види є важливими, однак, для представника публічної влади найважливішими все ж є навички безпосереднього міжособистісного спілкування.

Міжособистісна комунікація нині є чи не одним з найважливіших видів управлінської діяльності. Відмінності у стилях такого спілкування між колегами, підлеглими, іншими людьми стають причиною конфліктів, суперечок і втрачених можливостей. Зважаючи на це, кожному керівнику, публічному службовцю та представнику місцевого самоврядування необхідно розуміти, що основною метою

ділового спілкування є досягнення взаєморозуміння [1]. Тож продуктивне спілкування між працівниками публічної структури виконуватиме такі головні функції:

• стимулювання колективного навчання й обміну знаннями, а також постійне оновлення знань співробітників;

• оприлюднення організаційних норм та цінностей, вплив на погляди й позиції підлеглих;

• заохочування в структурі взаємної кооперації та становлення у співробітників почуття спільної справи, що сприятиме результативності діяльності;

• розроблення таких навичок, як уміння ефективно слухати, розставляти пріоритети, планувати дії тощо;

• надання й отримання дієвого зворотного зв'язку.

Закцентуємо, що важливе значення в комунікації публічного управління має зворотний зв'язок між комунікантами в державно-управлінських відносинах. Якщо в комунікації наявний зворотний зв'язок, то учасники ділового спілкування мають можливість мінятися комунікативними ролями. Так, одержувач інформації може стати її відправником, а відправник у такому випадку стане одержувачем. Такий зв'язок між об'єктом і суб'єктом управління як учасниками процесу комунікації можна вважати координаційним управлінням. Його значення можемо зрозуміти у такому вислові: "Ти управляєш мною, але і я в певних аспектах і певною мірою управляю тобою" [4]. Зазначимо, що такий вид відносин містить великий потенціал для демократизації процесу ділової комунікації у сфері публічного управління.

Варто звернути увагу, що публічні службовці комунікують не лише із колегами, а також із громадянами країнами. Питання комунікації державних службовців та суспільства у своїх працях вивчав дослідник С. Соловйов. Так, у статті «Складові комунікатора в публічному управлінні» науковець проаналізував власне комунікатора, тобто особу від якої і надходить інформація. Так, одна зі спроб аналізу комунікатора підводить до висновку про багатовимірність цього складника, названого «блоком комунікатора» [5]. Він складається із зовнішнього замовника, внутрішнього замовника, креативного виконавця, технічного виконавця. Комунікатор-зовнішній замовник – це насамперед орган влади, його керівництво. Зацікавленість органу влади у висвітленні своєї діяльності в бажаному ракурсі очевидна, тому влада і є замовником. З іншого боку, зовнішнім замовником можна вважати й громадськість, яка прагне більше дізнатися про результативність виконання владою своїх обов'язків.

До комунікатора-внутрішнього замовника можна зарахувати працівників комунікативних підрозділів органів публічної влади: прес-служб, відділів та управлінь зв'язків із громадськістю, прес-секретарів. Вони займаються втіленням стратегії та тактики налагодження комунікації з суспільством, просуванням конкретних публікацій у конкретних ЗМІ.

Наступна складова у блоці комунікатора – креативний виконавець. У його ролі можна розглядати безпосереднього журналіста, який готує публікацію, редактора відділу. Саме завдяки певній стилістиці письма, набору вмінь, особистому досвіду, обраному журналістом ракурсу, з'являється публікація, яка відповідає загальному баченню зовнішнього замовника.

Саме налагодження зворотного зв'язку між органами державної влади та мас-медіа впливає на якість передачі інформації аудиторії, адже точні уявлення органу управління про об'єкт управління є невід'ємним елементом і умовою ефективного управління. Ця система фіксує досягнутий рівень єдності суспільства та суб'єктів владних повноважень, а також ступеня довіри населення до засобів масової

інформації [2]. Акцентуємо, що об'єктом комунікативної функції держави є не весь обсяг інформації, а виключно та частка інформації, яка здатна здійснювати вплив на розвиток окремого індивіда, суспільства в цілому або певних груп населення зокрема.

Специфіка комунікативної функції публічного управління полягає у здійсненні впливу на формування громадської думки, що означає цілеспрямоване інформування громадян і встановлення контролю за поширенням інформації серед громадян, а також в глобальному інформаційному просторі.

Можна зробити висновок, що сучасні публічні службовці повинні бути професійно підготовленими і здатними здійснювати ефективну й результативну комунікацію. Адже нині однією з пріоритетних умов успішності діяльності публічних структур є достойне, здійснене на високому рівні ділове спілкування. Комунікативна функція в публічному управлінні полягає в здатності управлінців будувати комунікацію із колегами, громадянами на засадах прозорості, професійності та відповідно до етичних стандартів. Представники органів публічного управління - це насамперед професіонали, які повинні вміти спілкуватися з іншими й максимально використовувати ділове спілкування на користь справі. Тож зазначимо, що комунікативна функція публічного управління має безперервний характер. Ця функція має не менш суттєву роль, ніж економічна функція або функція оборони. Тому комунікативна функція перебуває у постійному розвитку, удосконалюється та прогресує.

Список використаних джерел:

1. Гошовська В. А. Складові професійного потенціалу державного службовця : навч.-метод. матеріали / В. А. Гошовська, І. В. Поліщук; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. – К.: НАДУ, 2015. – 52 с.

2. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / Соловйов С. Г., та ін.; заг. ред. Грицяк Н. В.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. – Київ: К.І.С., 2015. – 320 с.

3. Капустин С. Коммуникативная функция в управлении [Электронный ресурс] / С. Капустин. – Режим доступа : https://creativeconomy.ru/lib/586

4. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування : навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. А. та ін. – Київ: К.І.С., 2016. – 130 с. – (Серія «Бібліотечка лідера місцевого самоврядування»).

5. Соловйов С. Г. Складові комунікатора в публічному управлінні [Електронний ресурс]. С. Г. Соловйов – Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Mater_konf_NADU/cd2037c0-71c9-458f-aad6-946f6e8488c8.pdf

Науковий керівник: д. філос. н., професор М. П. Іщенко

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В УКРАЇНІ

Д. В. Сахарова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Процес формування політичної свідомості в Україні є досить складним, адже не так давно відбувалася зміна політичної системи тобто перехід від тоталітаризму до демократії. Свідомість змінюється разом зі зміною форми державного правління, політичних відносин та системи політичної влади. Всі ці характеристики потрібні для побудови держави. Але є ще один важливий фактор для формування держави – політична свідомість. Даний фактор безпосередньо впливає на сповільнення або ж прискорення процесу формування держави. Актуальність теми зумовлена тим, що в

наш час в Україні є проблема, що вимагає негайного рішення – формування політичної свідомості.

Під поняттям політична свідомість розуміється комплекс емоцій, поглядів та думок, який виражає відношення громадян країни до здійснюваної та бажаної політики, що формують спроможність громадян до керування державою та суспільством. Це є основною формою суспільної свідомості, що з'являється з формуванням політичної влади та державністю. Складовою політичної свідомості є політична психологія, вона описує точні, чуттєво зафіксовані факти політичного життя та їх оцінки людьми на основі власної життєвої мудрості. Поняття політичної свідомості було розроблене такими філософами як В.Ж. Келле та М.Я. Ковальзоном ще в 1959 р.

За своєю структурою політична свідомість поділяється на: масову, групову та індивідуальну. Масова є свідомістю, що формує модель політичної поведінки його учасників та має важливий політичний зміст. Групова ж розкриває зміст політичної активної групи та відображає соціальні справи. Індивідуальна політична свідомість є характеристикою визначеної особистості як суб'єкта політики, що характеризує її здатність до усвідомлення політики.

Починаючи з періоду становлення незалежності України, тобто з моменту проголошення незалежності в 1991 р., відбувався перехід до ролі самостійної держави та була зруйнована авторитарно-бюрократична система, натомість мала бути створена нова форма суспільного розвитку, що характеризується громадянським суспільством, змішаною економікою та політичним плюралізмом. Але реалізувати справжню, а не лише документально декларовану незалежність нереально без серйозних соціальних перетворень в державі, адже без зміни політичної свідомості громадян держава не зможе стати сучасною, демократичною республікою.

Протягом короткого періоду Україна сформувала основні атрибути вільної держави, країну визнали у світі. Але проблеми все ж залишилися в сфері політики, економіки, ідеології, а саме: в політиці – неможливість розв'язання проблем суспільства державно-владними установами, активізація політичних сил крайніх орієнтацій, тому було поставлено завдання створити цілісну систему влади, яка в подальшому виконувала реформування суспільства; в соціальній сфері тривала деградація знаної частини населення; в сфері ідеології – залишалась криза духовності, створення нових цінностей в суспільстві не відбулося, наша нація далі залишалась неконсолідованою, в результаті політична свідомість так і не була сформована.

В Україні є три основні фактори, які мали вплив на формування політичної свідомості:

– багатовікова бездержавність;

– поділ території країни на частини та включення їх у склад держав з різними політичними режимами, культурою та економічним станом;

– багатократна денаціоналізація провідної верстви України (у 16 — 17 ст. шляхетський прошарок прийняв позицію Польщі, у 18 — 19 ст. нащадки козацьких старшин прийняли позицію Росії, у 20 ст. основний прошарок був знищений або пішов служити радянсько-російській імперії)[1].

В Україні протягом всього часу її формування були сутички ліберальних і патріархально-традиційних цінностей: працелюбність і свобода власності, колективізм та авторитаризм, соборність, колективізм.

Також на політичну свідомість в Україні впливає регіональний менталітет, адже свідомість жителів Сходу, Заходу і Півдня України досить відрізняються. Це

пояснюється тим, що територія була розділена на частини, які входили в склад інших держав, які мали різні політичні режими, економічні стани, а також різну культуру. Також на свідомість впливають міжконфесійні проблеми, адже в Україні є дві основні релігії - православ'я та греко-католицизм. Всі інші релігії, які теж є на території України, не так суттєво впливають на політичну свідомість і політичну культуру. Оскільки релігії поділяються територіально в Україні, тобто греко-католицизм переважає на Західній Україні тому, що саме ця територія була в складі Речі Посполитої, а Східна Україна, що переважно є православною, була в складі Російської імперії.

Узгодити конфлікт можна буде лише в результаті діалогу політичних сил та ідеологій, коли фактично все-таки обстоюють і захищають окремі суспільні цінності, а на певній системі спільної відповідальності за все, що відбувається в суспільстві.

Сьогодні можна виділити такі основні фактори розвитку політичної культури в наш час:

1. Покращення життя громадян, які не мають впливу ідеології тоталітаризму. Високий освітній, а також культурний рівні необхідні для формування об’єктивного уявлення громадян про політику.

2. Політична культура не має обмежень тільки у сфері політики, адже вона має зв’язок з багатьма іншими сферами, такими як мистецтво, наука, література, освіта. Саме цей зв’язок визначає взаємозалежність політичної культури з іншими факторами суспільного, економічного розвитку і може негативно вплинути на розвиток політичної культури.

3. Водночас з формуванням політичної науки необхідно збільшити обсяг навчально-просвітницької роботи серед широких мас населення. Це передбачає введення додаткових годин для вивчення суспільно-політичної тематики в школах і у ВНЗ. Також необхідним є залучення науковців-політологів до роботи у засобах масової інформації, з метою розповсюдження академічних політичних знань для всіх прошарків населення. Адже в наш час відомо, що засоби масової інформації посідають важливе місце так, як вони не тільки сповіщають людей про події, але й пропагують свої думки і інтерпретації, політичні програми, певні погляди, що значною мірою впливають на суспільні думку. У випадку об’єктивного аналізу подій в сфері політики, засоби масової інформації стимулюють появу компетентних громадян в політиці, які правильно орієнтуються в неоднозначних політичних процесах та можуть прийняти важливі, оптимальні рішення.

4. Одним із факторів розвитку, що може впливати на політичну культуру є історичне знання та його стан. В період античності історія посідала важливе місце, адже вона є значущим аспектом уявлень людей про суспільство. Саме об’єктивний історичний аналіз звільняє народ від стереотипних думок з приводу інших держав. Знання історії дає змогу пізнати основні перспективи покращення суспільства, також позитивно впливає на зміцнення почуття єдності держави.

5. Дуже важливою характеристикою в політичному суспільстві в наш час є зміцнення правопорядку, визнання авторитету права, закону та знищення правового нігілізму. Також політично сформоване суспільство знає, що політичні амбіції мають відходити на другий план, а головне місце мають займати соціальні порядки [2].

В державі, яка опирається на підтримку своїх громадян та демократичний закон не можуть виникнути такі вища, як анархія, громадянські війни та хаос. Демократична політична культура і відповідна їй політична свідомість можуть бути створені в результаті перетворень суспільства на дійсно демократичне, що дає повне право

долучатися до політичного життя, а також формує нормальні умови для розвитку таких важливих сфер життя як освіта та культура.

В наш час Україна, не дивлячись на її незалежність, потребує втілення принципу політичного і культурного плюралізму. В зв'язку з цим політична культура сучасного суспільства, що розвивається в незалежній Україні, має бути культурою консенсусу, плюралізму, поваги до свобод і прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Цимбалістий Б. Політична культура українців // Сучасність. – 1994. – No 4.
2. Рудакевич О., Гутор М. Політичне відродження українського народу (Шляхи формування новітньої української політичної культури). – Тернопіль: Поліграфіст, 1998.

Науковий керівник: к. політ. н., доцент О. М. Іщенко

ДЖЕРЕЛА АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА КІНЕМАТОГРАФІЧНІ ТВОРИ

І. М. Скоробрещук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Джерелами авторського права є нормативно-правові акти, в яких містяться норми, що регулюють відносини, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва.

До джерел авторського права належить Конституція України (Основний Закон) , яка має вищу юридичну силу та є центром всієї структури українського законодавства. Згідно зі статтею 8 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй [4].

Після Конституції України наступними джерелами авторського права є кодекси України. Цивільний кодекс України містить книгу IV "Право інтелектуальної власності": авторське право регулюють норми статей 418-431 глави 35 "Загальні положення про право інтелектуальної власності", 433-448 глави 36 присвячені праву інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право), а також статей 1107-1114 глави 75 "Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності" книги V "Зобов'язальне право" Кодексу [1]. Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України встановлюють міру відповідальності за порушення авторського права та порядок притягнення порушників до відповідальності.

Наступним в структурі законодавства є Закон України "Про авторське право і суміжні права" від 23 грудня 1993 року (одне із основних джерел авторського права) та ряд спеціальних законів України: "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних" від 23 березня 2000 року, "Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування" від 17 січня 2002 року.

Окрім зазначених законів, норми з питань авторського права і суміжних прав містять галузеві закони, які регулюють творчу діяльність: "Про кінематографію" 13 січня 1998 року, "Про телебачення і радіомовлення" 21 грудня 1993 року, "Про видавничу справу" 05 червня 1997 року, "Про інформацію" 02 жовтня 1992 року, "Про архітектурну діяльність" 20 травня 1999 року, "Про рекламу" 03 липня 1996 року, "Про гастрольні заходи в Україні" 10 липня 2003 року та інших. На жаль, мусимо

констатувати, що не не всі норми цих законів узгоджено з нормами Закону України "Про авторське право і суміжні права", а деякі і суперечать їм. Це пов’язано з тим, що прийняття зазначених законів відбувалося за лобіювання інтересів відповідних суб’єктів господарської діяльності, які використовують різні види творів.

Важливе значення у системі нормативно-правових документів займають акти Президента України, зокрема, Указ Президента України від 27 квітня 2001 року № 285/2001 "Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні".

Джерелами авторського права також є постанови Кабінету Міністрів України, зокрема, "Про затвердження правил роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів і фонограмм" від 4 листопада 1997 року № 1209, "Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір" від 27 грудня 2001 року № 1756, "Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об’єктів авторського права і суміжних прав" від 18 січня 2003 року № 72, "Про затвердження розміру, порядку та умов виплати винагороди (роялті) за комерційне використання опублікованих з комерційною метою фонограм, відеограм, їх примірників та зафіксованих у них виконань" від 18 січня 2003 року № 71, "Про розмір відрахувань, що сплачуються виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах" від 27 червня 2003 року № 992.

Для правильного тлумачення і однозначного застосування законодавства з інтелектуальної власності при захисті авторських прав велике значення має судова практика розгляду справ, що виникають у разі порушення авторських прав. Верховний Суд України систематично узагальнює й аналізує таку практику, робить відповідні висновки, про які повідомляє суди. Прикладом цього є, зокрема, постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" [2].

Особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: Бернська конвенція по охороні літературних та художніх творів (1886 р.), яка неодноразово доповнювалася і змінювалася; Всесвітня (Женевська) конвенція по авторському праву (1952 р.); Римська конвенція по охороні прав артистів-виконавців, виготовлювачів фонограм, а також виробників організацій мовлення (1961 р.); Конвенція, що створює Всесвітню організацію інтелектуальної власності (підписана в Стокгольмі в 1967 р., чинна з 1970 р.); Женевська конвенція по охороні інтересів виготовлювачів фонограм (1971 р.); Брюсельська конвенція по розповсюдженню програм, що несуть сигнали, які передаються через супутники (1974 р.).

Міжнародні договори встановлюють взаємні права та обов'язки країн-учасниць і є основною правовою формою розвитку міжнародного співробітництва в галузі авторського права. В Україні укладання міжнародних договорів є конституційним правом.

Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право і суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору (ст.3 Закону "Про авторське право") [3].

Як ми вже зазначали, сьогодні мистецтво створення кінотворів зробило крок вперед, тому, швидше за все, вище перелічені нормативно-правові акти будуть складати лише меншу частину всієї нормотворчої бази, яка регулюватиме правовідносини, пов’язані зі створенням і переглядом кінематографічних творів. А

створення творів кінематографу з використанням сучасних технологій, спричинює виникнення нових видів правовідносин у даній сфері. Тому, на нашу думку, цілком можливо, що законодавча основа по захисту права власності на аудіовізуальні твори буде розширюватися і не тільки нормативно-правовими актами України, а й нормами права, запозиченими у зарубіжних країн, та міжнародними договорами.

Список використаних джерел:

1. Про впорядкування торгівлі деякими підакцизними товарами, пов'язаними з використанням аудіовізуальних творів та примірників фонограм: Указ зі змінами від 27 червня 1999 року – №742/99

2. Реферат Правова основа захисту виключних прав на фільми. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrbukva.net/page,2,112742-Pravovaya-osnova-zashity-isklyuchitel-nyh-prav-na-fil-my.html.

3. Самусєва Л. Охорона авторських прав на аудіовізуальні твори// Право України. - 1997.- №9 стор.55

4. Святоцький О. Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності у судовому порядку // Інтелектуальна власність.- 1999.- №3-4.- С.13-18.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Н. О. Попова

ДЕЯКІ НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

С. М. Тараненко
к.ю.н, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Відомо, що сільське господарство є центральною ланкою агропромислового комплексу України. Це одна із провідних галузей виробничої сфери, яка займається вирощування сільськогоподарських культур, розведенням тварин, забезпеченням населення продуктами харчування та постачанням сировини для промисловості. Поряд з цим необхідно відмітити, що агропромисловий комплекс є складовою частиною економіки та поєднує в собі сукупність різних галузей, які пов'язані в першу чергу із виробництвом с/г продукції, її переробкою та матеріально - технічним обслуговуванням села. У той же час слід мати на увазі і те, що агропромислове виробництво має свої характерні особливості та специфіку. Безумовно його унікальність проявляється також і в тому, що тут об’єднується як виготовлення засобів виробництва, так і переробка сільськогосподарської сировини, реалізація продукції с/г, так і продуктів, що виробляються з неї. У цьому аспекті важливо підкреслити, що виробничо-господарська діяльність підприємств спрямована на розвиток основних галузей (рослинництво і тваринництво), так і додаткових (садівництво, бджільництво, ставкове рибництво, тепличне, парникове господарство, вирощування овочів, хмелярство тощо). Потрібно визнати, що поряд з ними розвиваються також і допоміжні галузі це переробка продовольства та сировини власного виробництва, місцеві промисли, торгівля через власну або орендовану торговельну мережу тощо. Звичайно ця діяльність сільськогосподарських товаровиробників регулюється відповідними спеціальними правовими актами. Ні для кого не є таємницею, що сьогодні швидкими темпами зростає певна кількість законів та підзаконних нормативно – правових актів, які визначають специфіку виробництва с/г продукції окремих її видів, орієнтуватися в яких стає дедалі важче. Законодавство в цій сфері досить нестабільне та зазнає частих змін і доповнень воно не діє автоматично. Його ефективність залежить від цілої низки чинників як рівень правосвідомості, правової культури суспільства, тобто рівня обізнаності з чинним законодавством громадян, посадових осіб, тощо. Тому не буде

перебільшенням твердження про те, що сучасний рівень відносин господарської діяльності в АПК України вимагає насамперед суттєвого підвищення професіоналізму та компетентності спеціалістів. Передусім, мова йдеться стосовно змін у земельних та аграрних правовідносинах. Щоб не бути голослівним зазначу для прикладу, що важливі кроки були зроблені у напрямі їх удосконалення та наближення до цивілізованого обігу, зокрема це стосується законодавчого урегулювання правового режиму земель відумерлої спадщини; спрощення порядку реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки с/г призначення; запровадження принципу екстериторіальності погодження проектів землеустрою, що суттєво знизило корупційні ризики при розгляді землевпорядної документації; посилення захисту даних Державного земельного кадастру шляхом упровадження технології Blockchain; уведення онлайн-режиму аукціонів з продажу прав оренди земель державної власності. Вагомим зрушенням у сфері земельних відносин є також запровадження земельних торгів (аукціонів), на яких нині відпрацьовано механізм продажу прав оренди земель державної власності. Наприклад за станом на липень 2017 року до переліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності, права на які виставлено на земельні торги, включено 6299 земельних ділянок загальною площею 125,9 тис. га. Середній розмір орендної плати за земельні ділянки, набуті в оренду на конкурентних засадах, у 2016 році становив 9% нормативної грошової оцінки, а за перше півріччя 2017 року - 13%[1]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» був встановлений мінімальний строк оренди земельних ділянок для ведення товарного с/г виробництва, фермерського господарства, особистого с/г 7 років [2]. Змінами до статті 19 Закону України «Про оренду землі» встановлено, що: «при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного с/г виробництва, фермерського господарства, особистого с/г строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років». Таким чином, прийнята норма щодо мінімального строку оренди земельних ділянок для ведення товарного с/г виробництва, фермерського господарства, особистого с/г стосується виключно договорів оренди землі, які укладені після набрання вказаною нормою чинності (тобто, з 5 квітня 2015 року). Цей Закон вносить зміни до 37 законодавчих актів, серед яких є Земельний кодекс України, Закони «Про оренду землі», «Про особисте селянське господарство». Наприклад, змінами до статті 33 Земельного кодексу України встановлюється, що: «земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства, можуть передаватися громадянами у користування юридичним особам України і використовуватися ними для ведення товарного с/г виробництва, фермерського господарства без зміни цільового призначення цих земельних ділянок»[3]. Вказані зміни вирішують застарілу проблему, яка виникла ще під час паювання земель. Таким чином вдосконалення та впорядкування законодавства - характерна риса процесу розвитку цивілізованого аграрного ринку країни.

Список використаних джерел:

1. Агропортал / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroportal.ua/news/ukraina/ proizvoditelei-organicheskoi-produktsii -soberut-v-edinyi-reestr/

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу» (дерегуляція)(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 21, ст.133.

3.Юридичні послуги Online. Аграрне право України. Юридичні статті по аграрному праву України [Електронний ресурс].–Режим доступу : http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/ agrar-pravo.

ЩОДО ПРОБЛЕМ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РОЗБОЮ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

А. В. Цибенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Розбій є одним із найнебезпечніших злочинів із числа тих, які посягають на власність. Він поєднує в собі посягання не лише на майнові інтереси, а й на саму особу. Дослідження поняття розбою є актуальним в наш час, так як воно сприяє кращому розумінню та тлумаченню положень про розбій в кримінальному законі.

На думку В. О. Казміренко, розбій – це будь-який напад на кого-небудь для викрадення належного йому майна, коли це вчинено з відкритою силою, якщо від таких дій була явна небезпека для життя, здоров'я чи свободи особи чи осіб, які зазнали нападу [1, с. 161]. Р. П. Сухацький розглядає розбій як один із найбільш небезпечних злочинів проти державної, суспільної і особистої власності. Небезпека його полягає в одночасному посяганні на власність і людину, при цьому насильство, застосоване при розбої, створює небезпеку не тільки для здоров'я, але і для життя потерпілого [7, с. 180].

Розглядаючи позицію О. О. Горішнього, можна зазначити, що протягом історії розвитку та сучасного стану кримінального законодавства, зміст категорії «розбій» завжди був неоднаковим залежно від співвідношення зі змістом таких споріднених категорій, як «крадіжка» і «грабіж» [2, с. 7]. За своєю структурою розбій є складеним одиничним злочином, тому може поєднувати в собі декілька злочинів. Так, його склад може містити ознаки злочинів проти власності та злочинів проти життя та здоров'я особи. Злочинами проти власності, які можуть бути складовими розбою, є крадіжка та грабіж. Згадаємо, що Кримінальний кодекс України визначає крадіжку як таємне викрадення чужого майна, а грабіж – як відкрите викрадення чужого майна [3]. Щодо злочинів проти життя та здоров'я особи, які можуть бути в складі розбою, то ними є умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження та умисне легке тілесне ушкодження. Наприклад, в разі одночасного вчинення відкритого чи таємного викрадення чужого майна з нанесенням тілесних ушкоджень (середньої тяжкості), дії будуть кваліфікувати за ст.187 ККУ.

В абз. 3 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» міститься розмежування понять розбою та грабежу. Так, дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій» [8]. Як бачимо, чіткого розмежування між грабежом та розбоєм цей нормативно-правовий акт не визначає, що дає підстави для поглибленого дослідження проблематики співвідношення категорій «грабіж» та «розбій» науковцями-правовиками.

Звертаючись до законодавчого закріплення поняття «розбій», Кримінальний кодекс України визначає його як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства [3]. Як бачимо, розбій проявляється в нападі, поєднаного з насильством або погрозою насильства. Так, В. О. Казміренко вважає, що напад – це раптова для потерпілого агресивна дія винного, котра поєднана з

насильством чи погрозою застосування насильства [4, с. 22], а насильство – це протиправне застосування до потерпілого сили, яка є небезпечною для його життя чи здоров'я [4, с. 23].

На нашу думку, напад і є насильством, тобто без насильства не може бути нападу. Так, різні поняття визначають одне і теж явище. Виходячи з цього, визначення, зазначене в Кримінальному кодексі України, не уточнює зміст розбою, а створює тавтологію, яка негативно впливає на практику застосування законодавства, а також на тлумачення правових норм.

Не можна не погодитись із думкою І. І. Гуні, що перегляд традиційного визначення розбою в кримінальному законі сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової протидії цьому небезпечному прояву [6, с. 52]. Адже саме правильне розуміння поняття конкретного злочину сприяє правильній його кваліфікації, тобто формуванню точної кримінально-правової оцінки відповідного суспільно-небезпечного діяння.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна сформувати таке визначення розбою. Ним є протиправне застосування сили, спрямованої на особу чи групу осіб з метою заволодіння чужим майном, яка є небезпечною для життя чи здоров'я осіб, або з погрозою застосування такої сили.

Список використаної літератури:

1. Казміренко В. О. Історичні передумови розбою як суспільно-небезпечного явища / В. О. Казміренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2015. – Вип. 75. – С. 157-162.

2. Сухацький Р. П. Умови і проблеми відмежування розбою від кримінальних правопорушень із суміжним складом злочину та особливості його кваліфікації / Р. П. Сухацький // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2016. – № 3. – С. 176-181.

3. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Горішній. –Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III (зі змінами та доповненнями станом на 12.01.2018 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09.

6. Казміренко В. О. Психолого-юридична характеристика фізичного і психічного насильства в межах ст. 187 Кримінального кодексу України (розбій) / В. О. Казміренко // Адвокат. – 2009. – № 4. – С. 21-27.

7. Гуня І. І. Кримінально-правове визначення розбою та деякі питання його кваліфікації / І. І. Гуня // Право і Безпека. – 2004. – Т. 3, № 2. – С. 49-53.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент О. М. Сокуренко

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ІСНУВАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

М. Л. Черкащенко (Павленко)
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Корупція супроводжує людство з найдавніших часів. Соціальні та історичні корені виникнення корупції сягають часів появи суспільства. Історичні передумови для цього з'явилися в давнині, коли людина прагнула виокремитися з-поміж інших дорогим подарунком. У первісних суспільствах плата жерцю, вождю або

воєначальнику за особисте прохання про допомогу розглядалось як універсальна норма.

Найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисних цілях. Корупція це – використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг.

Згідно з Національною антикорупційною стратегією на 2011-2015 роки, затвердженою Указом Президента України № 1001/2011 від 21 жовтня 2011р. пріоритетним напрямком антикорупційної політики держави повинно бути виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції.

Факторами корупції слід визнавати явища, процеси, інші чинники, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на корупцію, обумовлюючи корупцію як явище та породжуючи її конкретні прояви. Залежно від характеру детермінуючого впливу на корупцію їх можна поділити на загальні причини та умови корупції і причини та умови конкретних корупційних діянь [2, 48-57].

При цьому слід зазначити, що фактори корупції можуть бути поділені на ті, які властиві: усім державам; переважно державам певного рівня розвитку; безпосередньо конкретній державі.

Об'єктивною передумовою корупції у всіх державах є інститут делегування народом влади окремим своїм представникам і наявність механізму управління державою. В результаті в таких осіб з'являється можливість зловживати наданими повноваженнями в корисливих та інших особистих інтересах.

Суб'єктивною передумовою існування корупції є психологічна схильність певної частини людей до задоволення життєвих потреб у протиправний спосіб, у тому числі шляхом неправомірного використання влади чи службових повноважень. Дана властивість може мати різні ступені вираження: від цілеспрямованого проникнення у владні структури – до ситуативного використання влади в особистих інтересах [2, 347-349].

Фактично, кримінологічна наука говорить про зв'язок чи взаємодію об'єктів, їх співвідношення і причинність. Вчені-теоретики детермінанти корупційних злочинів поділяють на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські і соціально-психологічні фактори.

До політичних факторів віднесені: відсутність програми дій та предметності у впровадженні демократичних засад до різних сфер суспільного життя; повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства; відсутність системи виховання у службовців патріотичних почуттів, моральних, професійних якостей, розуміння того, що корупція підриває авторитет держави, етичні основи суспільної свідомості; недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики; відсутність державної ініціативи та необхідних організаційних зусиль щодо створення громадських формувань задля підвищення активності населення в боротьбі з корупцією; відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, у тому числі керівників правоохоронних органів.

Економічними факторами є: несприятливі умови для правомірної діяльності усіх суб'єктів господарювання, особливо малого і середнього бізнесу; непрозорість процесів приватизації, вирішення інших господарських питань, оцінки прибутків, обсягу податків, одержання пільг тощо; зростання розриву між доходами підприємців

і державних службовців, наділених повноваженнями управління економічними процесами.

Правові фактори включають: недосконаліть нормативно-правової бази, що не забезпечує ефективної протидії зловживанням чиновництва, зберігає його надмірну закритість, не сприяє чіткому контролю за діяльністю службовців та надійному правовому захисту громадян від свавілля посадових осіб; відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що обумовлюють корупційні злочини.

Організаційно-управлінськими чинниками є: слабка регламентація правил поведінки державних службовців, процедури здійснення їх повноважень, видання офіційних документів тощо; наявність у посадових осіб занадто широких можливостей для прийняття рішень на свій розсуд; поширеність випадків заміщення посад не на підставі ділових і моральних якостей особи, а через знайомство, особисту відданість, близькість політичних уподобань тощо; відсутність тестування на відповідність професійним і моральним якостям, періодичної ротації кадрів, формальне ставлення до їх атестації;відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів чи членів злочинних угруповань.

До соціально-психологічних факторів відносять: зорієнтованість значної частини населення на протиправне вирішення життєвих питань, внаслідок чого корупція з соціальної аномалії перетворюється у правило поведінки; низька психологічна готовність громадян протидії корупції [7, 12].

Сучасними факторами процвітання корупції в Україні стали:

1. Захоплення влади в Україні особами неукраїнського походження. Кількість українців у складі Верховної Ради складає тільки 22 відсотки, у складі Кабінету Міністрів тільки 15 відсотків. Виникає запитання: хто ж буде будувати українську незалежність та процвітаючу націю українців? Зрозуміло, що іноземці цього ніколи не зроблять. Історія України це неодноразово підтверджувала. Націю може врятувати тільки сама нація. Майбутнє держави Україна залежить від майбутнього української нації.

2. Боротьба фінансово-олігархічних груп за розширення сфер впливу, що призводить до знищення держави, суспільства та навколишнього середовища. У підсумку, до самознищення.

3. Відсутність системи виховання на основі національної культури, що призвело до втрати національної ідентичності та головних пріоритетів розвитку.

Історичний досвід показує недостатню активність українців у стратегічному і постійному намаганні побудови сильної національної держави. В той же час пройдений історичний шлях дав змогу зрозуміти, що ні поляки, ні німці, ні росіяни, ні татари, ні євреї, ні американці, ні будь-хто інший не зможуть відродити національну українську культуру та побудувати заможну та розвинуту Україну.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

2. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

3. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні» (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки від 14.10.2014 №1699-18 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.

4. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.

5. Державне управління в Україні. (Навчальний посібник) / В.Б. Авер'янов. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 1999. – С.149–162.

6. Корупція як соціальна патологія / Л.В. Багрій-Шахматов // Міжнародний науковий збірник / За ред. А.І.Комарової, М.О.Потебенька, В.П.Пустовойтенка та ін. – К.: Надрук. друкарськ. відділом наук. – дослід. ін–ту «Проблеми людини», 2001. – Том 22. – С. 48–57.

7. Кузьменко В.М. Визначення поняття та витоків корупції / В.М. Кузьменко // Актуальні питання протидії корупції: стан, проблеми та перспективи на майбутнє: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17 жовтня 2014 р.). – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014. – С. 78.

8. Щегорцова В.М. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України / В.М. Щегорцова // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_40.

Науковий керівник: к. політ н., доцент А. О. Овчаренко

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

І. О. Шпак
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дисципліна праці є одним із головних елементів трудових правовідносин, яка забезпечена засобом заохочення і переконання, а також примусу. Останній виявляється у існуванні інституту дисциплінарної відповідальності трудового права.

Дисциплінарна відповідальність поділяється на загальну і спеціальну. Існування спеціальної дисциплінарної відповідальності зумовлена на моє переконання тим, що від суворого дотримання дисципліни окремими категоріями працівників такими як: судді, прокурори, державні службовці, працівники транспорту, тощо залежить державна і громадська безпека, репутація державних органів влади.

Правова база спеціальної дисциплінарної відповідальності працівників, знаходиться сьогодні на етапі реформування. Проведення правової реформи, невід'ємним складником якої є вдосконалення механізму відповідальності працівників, передбачає необхідність удосконалення нормативних засад спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність регулюється законодавством, статутами, положеннями про дисципліну, спеціальними нормативними актами. До них відносяться: Закон України «Про державну службу», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Вищу раду правосуддя», Постанова Кабінету Міністрів України «Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту», Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України».

Спеціальна дисциплінарна відповідальність поділяється на: спеціальну дисциплінарну відповідальність згідно із законодавством (відповідальність прокурорів, суддів, державних службовців); спеціальну дисциплінарну відповідальність за статутами (відповідальність прокурорсько-слідчих працівників, працівників навчальних, наукових та інших установ прокуратури); спеціальну дисциплінарну відповідальність положеннями про дисципліну (працівників залізничного транспорту).

Особливостями спеціальної дисциплінарної відповідальності є те, що вона характеризується спеціальним суб'єктом дисциплінарного проступку, особливим характером дисциплінарного проступку, спеціальними видами дисциплінарних стягнень, особливим порядком накладення та оскарження дисциплінарного стягнення.

Спеціальним суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами, згаданими вище. Загальну ж дисциплінарну відповідальність несуть працівники за Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП), правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність працівників відрізняється від загальної дисциплінарної відповідальності більш широким змістом дисциплінарного проступку і більш суворими санкціями. Так, для певних категорій працівників, вимоги морального змісту включені в їх трудові обов'язки [1]. Це стосується суддів, прокурорів, державних службовців, працівників, що виконують виховні функції. Недотримання таких норм, аморальна поведінка не тільки під час роботи, але і в побуті є підставою для притягнення такого працівника до дисциплінарної відповідальності аж до звільнення з посади. Законодавством, статутами і положення передбачене широке коло дисциплінарних стягнень.

На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями й іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися не тільки органом, який відає прийомом на роботу, а також спеціальними органами, зокрема, щодо суддів – кваліфікаційними комісіями суддів.

При спеціальній дисциплінарній відповідальності за порушення трудової дисципліни до працівника можуть застосовуватись особливі види дисциплінарних стягнень, а не тільки догана чи звільнення, які передбачені ст. 147 КЗпП [2]. Так, ст. 66 Закону України «Про державну службу» передбачає, що до державних службовців можуть застосовуватись також такі заходи дисциплінарного впливу, як зауваження, догана, попередження про неповну службову відповідність, звільнення з посади державної служби [3]. Дисциплінарний статут прокуратури України у ст. 9 передбачає такі заходи дисциплінарного впливу, як догана, пониження в класному чині, пониження в посаді, позбавлення нагрудного знаку «Почесний працівник прокуратури України», звільнення, звільнення з позбавленням класного чину [4].

Варто зазначити, що спеціальна дисциплінарна відповідальність передбачає застосування дисциплінарних стягнень у порядку дисциплінарного провадження. Так, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стадіями дисциплінарного провадження суддів є: перевірка даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відкриття дисциплінарної справи, її розгляд і прийняття рішення відповідним органом [5].

При спеціальній дисциплінарній відповідальності може мати місце особливий порядок оскарження дисциплінарних стягнень. Так, згідно зі статтями 14-16 Дисциплінарного статуту прокуратури України наказ про притягнення до дисциплінарної відповідальності може бути оскаржено працівником Генеральному прокурору України в місячний строк з дня ознайомлення з наказом. Генеральний прокурор України має право скасувати дисциплінарне стягнення, посилити або пом'якшити його [4].

Отже, спеціальна дисциплінарна відповідальність є окремим видом дисциплінарної відповідальності з такими її особливостями як спеціальне правове регулювання; чітко визначене коло суб'єктів; ширше за змістом поняття дисциплінарного проступку; більш жорсткі заходи дисциплінарного впливу; особливий порядок розслідування, накладення та оскарження дисциплінарних стягнень.

Список використаних джерел:

1. Жернаков В. В. Трудове право: підручник / [В. В. Жернаков та ін.] // Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2012. – 494 с.

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII : поточна редакція – Редакція від 20.01.2018, підстава 2249-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08

3. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII : поточна редакція – Редакція від 20.01.2018, підстава 2249-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19/page3

4. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України : Постанова Верховної Ради України від 6 листопада 1991 року № 1796-XII : поточна редакція – Редакція від 15.07.2015, підстава 1697-18 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1796-12

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII : поточна редакція – Редакція від 15.12.2017, підстава 2147а-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

6. Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року № 55 : поточна редакція – Редакція від 19.11.2012, підстава 868-2012-п [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF

7. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : поточна редакція – Редакція від 20.01.2018, підстава 2249-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18

8. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII : поточна редакція – Редакція від 29.11.2017, підстава 2147а-19 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19

Науковий керівник: к. ю. н., доцент О. А. Кульбашна

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО

ОЦІНКА ТА МЕТОДИ ЗНИЖЕННЯ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

І. П. Базик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Валютний ризик – потенційні збитки, що можуть виникнути внаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют стосовно національної валюти протягом певного періоду часу [1].

Метою даного дослідження є визначення сутності валютного ризику та використання сучасної методики кількісної оцінки ризиків Value-at-Risk (VaR) для визначення вартісної міри валютного ризику банку, а також знаходження методів спрямованих на зниження валютного ризику в Україні.

З метою аналізу валютного ризику банки України можуть використовувати таку форму вимірювання ризиків, як Value at Risk (економічну вартість ризику), загальноприйняте позначення – VaR [2].

Показник VaR відображає розмір можливого збитку від коливання валютного курсу, який не буде перевищено банком, протягом певного проміжку часу з певною ймовірністю. Дана ймовірність називається «рівнем допустимого ризику». Таким чином, даний показник відображає найбільш очікуваний збиток, який може отримати банк з визначеною ймовірністю протягом певного періоду.

Ключовими параметрами VaR є:

1. Часовий горизонт – проміжок часу, протягом якого здійснюється розрахунок ризику (відповідно до документів Базельського комітету з банківського нагляду – 10 днів, до методики Risk Metrics – 1 день) [2].

2. Рівень допустимого ризику – це ймовірність того, що втрати від коливання курсу не перевищать встановленої величини (за базельськими документами використовується – 99 %, за системою Risk Metrics – 95 %).

3. Базова валюта – валюта, в якій розраховується VaR.

Таким чином, VaR рівний X при часовому горизонтів в T днів і рівні ризику 95 % та базовій валюті – долар США, буде означати, що з ймовірністю 95 % збитки не перевищать X доларів США протягом T днів.

VaR може розраховуватися за різними методиками, залежно від того, на яку кількість днів (від 1 до T) здійснюється оцінка ризику [3]:

$$VaR_t(\alpha, 1) = V_t \times (\mu - k_\alpha \times \sigma_t),$$ або

$$VaR_t(\alpha, T) = V_t \times \left(\mu_t * T - k_\alpha * \sigma_t * \sqrt{T}\right)$$

де α – відповідний рівень ймовірності; (1, T) – проміжок часу на який розраховується VaR, днів; V_t – вартість валютної позиції; μ_t– математичне очікування темпів росту валют; k_α – квантиль нормального розподілу, що відповідає рівню ймовірності (1,65 – 95 %, та 2,33 – 99 % відповідно);

σ_t – стандартне відхилення щоденного темпу росту курсу валют.

Математичне відхилення та стандартне відхилення розраховується за формулами:

$$\mu_t = \frac{1}{N} * \sum_{t=1}^{N} r_{t-i+1}, \qquad \sigma_t = \sqrt{\frac{1}{1-N} * \sum_{t=1}^{N} (r_{t-i+1} - \mu_t)^2}.$$

де *r* – відповідний валютний курс для *i* валюти; *N* – обсяг вибірки з історичних курсів валют (кількість попередніх днів, для яких є взяте значення курсу) [4].

Для здійснення розрахунків показника VaR був обраний АТ «Ощадбанк».

Дані про банк були взяті з офіційного сайту АТ «Ощадбанк» [5] та занесені до таблиці 1. Раніше цей показник розраховувався, проте його використання в якості основного методу не рекомендувалось.

Таблиця 1

Показник	Валюта (тис.грн)			Всього
	Долар США	Євро	Інші іноземні валюти	
Розмір відкритої валютної позиції, тис.грн..	78551970	9748629	188803	88300599
Імовірність допустимого ризику, %	99	99	99	-
Квантиль нормального розподілу для ймовірності 99 %	2,33	2,33	2,33	-
Середній курс за 01.09.2017-04.03.18	27,31	33,03	-	-
Середній приріст курсу	0,002	0,002	-	-
Стандартне відхилення щоденного курсу валют	0,007	0,009	-	-
Часовий діапазон , днів	1	1	1	1
VaR, на 1 день	-1124078,7	-184931,5	-	-1309010,2
Частка збитків від розміру валютної позиції на 1 день, %	-1,43	1,89	-	-1,48
Часовий діапазон , днів	10	10	10	10
VaR, на 10 днів	-2480416	-451488	-	-2931904
Частка збитків від розміру валютної позиції на 10 днів, %	-3,16	-4,63	-	-3,32

З даної таблиці можна зробити висновок, що з 99 % ймовірністю допустимого ризику на протязі наступного дня 04.03.2018 р. збитки від коливання валютного курсу не будуть перевищувати 1309010 тис. грн. для всіх валют, з яких найбільш очікуваних збитків даний банк може отримати від коливання курсу євро, оскільки його частка є найбільшою в структурі валютного портфелю банку. Коли часовий горизонт було збільшено до 10 днів, то з ймовірністю 99 % очікувані збитки не перевищать показник у 2931904 тис. грн., що у відсотковому відношенні складає 3,32 % від загального розміру валютних фінансових активів. За структурою валют, знову найбільш очікувані збитки спостерігаються за євро, не зважаючи на те, що стандартне відхилення і середній приріст курсу є дуже схожими.

Для того щоб уникнути валютних ризиків застосовують такі інструменти: контрактні інструменти (контрактні застереження, банківські гарантії); класично-розрахункові інструменти (акредитив, вексель); фінансові інструменти (ф'ючерси, опціони, форвардні контракти, свопи); інституціональні інструменти (страхування експортних контрактів, фінансування імпорту під гарантії іноземних агентств) [6].

Всі ці методи мінімізації валютних ризиків є досить поширеними у світі, але більш прийнятними для України є хеджування валютного ризику. При хеджуванні відповідні організації вдаються до послуг сторонніх організацій.

Отже можна зробити висновок, що використання методу VaR є досить простим, і зручним у використанні і українським банкам варто взяти його до уваги, а для зменшення валютних ризиків в Україні краще всього використовувати метод хеджування (зокрема угоди форварди та опціони).

Список використаних джерел:

1. Редхед К. Управление финансовыми рисками / пер. с англ. / К. Редхед, С. Хьюс. – М. : Инфра-М, 1996. – 288 с.
2. «Value at Risk (VaR) – Risk assessment using VaR», available at: http:/fxtde.livejournal.com/668.html.
3. Ufimtsev A. A. (2012), «The measurement currency risk using methodology Value-at-Risk», Bulletin of the Chelyabinsk state University, Cheliabinsk, P. 137–142.
4. Башкіров О. В. Порівняльний аналіз VAR-методів оцінки ризику активів банку [Текст] / О. В. Башкіров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Вип. 14. – С. 302–309.
5. Ощадбанк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oschadbank.ua.
6. Міщенко В.І. Управління валютними ризиками: Навчальний посібник / В.І. Міщенко, В.А. Ющенко. — К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. — 444 с.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ

І. П. Базик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасному світі слово «криптовалюта» відомо майже кожній людині, проте знають, що це насправді таке, лише одиниці. Криптовалюта – це цифрові монети, захищені від підробки, які можна зберігати в електронних гаманцях і переводити між гаманцями [1]. Криптовалюта – вид цифрової валюти, чиї емісія та облік засновані на асиметричному шифруванні і застосуванні різних криптографічних методів захисту [2]. Але у криптовалюти відсутній емісійний центр і кожен криптогаманець є банком тобто, кожен бажаючий може створювати таку валюту, встановивши вдома потужний комп'ютер.

Метою даного дослідження є аналіз крипторинку на сьогодні та визначення майбутнього криптовалюти як такої.

Сам термін «криптовалюта» (crypto currency) існує з 2011 року і зобов'язаний своїй появі американському журналу Forbes, хоча фактично перша така валюта – біткоіни – була випущена в 2009-му. За своєю суттю це цифрова (електронна) валюта, яка створюється в інтернеті і не має фізичних носіїв. Ці «гроші» створюються за допомогою спеціального крпитографічного шифру. На перший погляд здається, що це ті ж електронні гроші, однак насправді крпитовалюта – це щось зовсім інше [3].

Перш за все відмінність в тому, що за створення криптовалюти не відповідає жоден спеціалізований орган, який регулює емісію, як наприклад, ФРС США контролює випуск доларів або НБУ – гривні. В основі криптовалюти лежить система блокчейн – розподілена база даних. Чим популярніша криптовалюта, тим більший обсяг пам'яті забезпечує її зберігання. Створюється вона за допомогою електронних обчислень і являє собою код, згенерований комп'ютером. Процес створення такого коду, «видобутку» криптовалюти називається «Майнінг» і відбувається на великій кількості комп'ютерів, розташованих в різних місцях, вони можуть перебувати навіть по всьому світу, як у випадку з біткоіном – найпопулярнішою криптовалютою [3].

Коли ми говоримо про оплату звичайними грошима (не важливо, в електронній формі чи готівкою), завжди є посередники – платіжні системи, банки, обмінники, які диктують свої правила. Так, в певних умовах банк може заблокувати рахунок або карту клієнта, що не завжи є прийнятним для нас. Криптовалюта дозволяє обходитися без

таких посередників, багато в чому вона для цього і створена. Немає ніякого банку, що регулює її обіг, вона надходить від користувача до користувача. Як наслідок, обіг таких одиниць складно відстежувати і контролювати. Причому відстежити саму транзакцію не так складно, набагато складніше довести, що той чи інший гаманець належить конкретній особі.

У відсутності посередників є свої недоліки. Наприклад, в разі помилкової транзакції повернути оплачену суму вже не можна ніяким чином, хіба що умовити їх нового власника. Інший мінус – різне ставлення різних держав до обігу таких одиниць, деякі країни серйозно обмежують операції з ними або взагалі забороняють [3]. Так криптовалюта дозволена і не зустрічає опору у таких країнах: США, Японія, Канада, Великобританія, Австралія, Естонія, Данія, Південна Корея, Швеція, Нідерланди, Фінляндія. Проте є країни, які ще не визначились в повній міри чи дозволити криптовалюту, чи заборонити в межах своїх країн. Тобто певні країни зайняли позицію, коли вони офіційно не дають правового статусу криптовалюті (зокрема біткоіну), але і не забороняють її використання. До них належать: Росія, Бельгія, Колумбія, Чехія, Німеччина, Нова Зеландія, Ізраїль, Україна, Франція, Хорватія, Бельгія, Індія, Польща, Гонконг, Словенія, Турція, Сінгапур, Швейцарія, Іспанія та інші. Але існують країни, які всіляко обмежують використання криптовалюти або повністю забороняють в межах своїх країн. До числа таких країн належать: Китай, Бангладеш, Ісландія, Ліван, В'єтнам, Тайланд, Болівія, Еквадор, Киргизстан, Індонезія.

Розглядаючи криптовалюту сьогодні і можливі перспективи розвитку необхідно зауважити наступне. Капіталізація криптовалют на 11.03.20218 р. складає 387,7 млрд. доларів США, зокрема 5 найпопулярніших криптовалют мають капіталізацію відповідно: Bitcoin – 162,3 млрд., Ethereum – 71,3 млрд., Ripple – 32,1 млрд., Bitcoin Cash – 18,9 млрд., Litecoin – 10,4млрд.[4]. Уже виходячи з цього можна зробити висновок, що криптовалюта не зникне різко або в найближчий час. І навіть якщо уряди більшості країн заборонять криптовалюту як таку, то навіть цього буде недостатньо, адже криптовалюта має дві властивості, які цьому завадять. Перша з них – криптовалюта не матеріальна і просто вилучити її не вийде. Так, наприклад, матеріальні гроші можна вилучити, припинивши процес емісії, заборонити обладнання для емісії, оскільки воно є не у кожної людини. Натомість криптовалюти вилучити примусовим способом практично не можливо, а для зупинки їх емісії потрібно забрати у всіх людей комп'ютери. Друга властивість – криптовалюта децентралізована. А децентралізована валюта знищенню, зміні і контролю звичайними методами не піддається, тому що неможливо впливати одночасно на всіх, хто тримає криптовалюту.

Розглядаючи можливі перспективи стосовно майбутнього стану криптовалюти варто розпочати з того, що за прогнозами впливових інвесторів (Майк Новограц, Джеймс Альтушер, Лью Классен) до кінця 2018 року залишиться лише приблизно 10 % усіх криптовалют, які є на сьогоднішній день і вартість кожної валюти, що залишиться, виросте в декілька разів. Зокрема розглядаючи біткоін висловлюється думка, що він сягне позначки 25000-40000 доларів до кінця 2018 року, а пік росту ціни припаде на 4 квартал цього року, а капіталізація ринку криптовалют сягне позначки 6 трильйонів доларів.

Звичайно прогнози інвесторів цікаві і можливо вірні, проте наша думка на цей рахунок наступна:

- залишиться близько 15-20 % із всіх існуючих криптовалют. На нашу думку це ті, що мають найбільший рівень капіталізації плюс криптовалюти, які будуть створені в рамках окремих країн і підтверджені їхніми цінностями;

- капіталізація ринку становитиме близько 3-4 трлн доларів США;

- розглядаючи майбутнє біткоіна, то ми погоджуємось з думкою експертів, що він може дійде до ціни 40000 доларів США до кінця цього року.

Враховуючи тенденції, до визнання криптовалюти платіжним засобом, як наприклад в Німеччині, ми з впевненістю можемо говорити про те, що криптовалюта нікуди не зникне в найближчі 3-5 років, капіталізація буде збільшуватись, а дана валюта розвиватись. І можливо, що криптовалюта позбавить монополію паперових грошей, як інтернет позбавив монополію телефонної індустрії. І можливо через 5-10 років криптовалюта повністю замінить паперові гроші.

Список використаних джерел:

1. Дема Д. І. Фінансовий ринок : навч. посібник / Д. І. Дема, І. В. Абрамова, Л. В. Недільська; за заг. ред. Д.І. Деми. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 448 с.

2. Майстер-клас із криптовалют: навіщо цьому вчитись. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/kriptovalyuta_shho_tse_yak_pratsyuye_bitkoin_yak_zarobiti_ta_riziki_n857740

3. Що таке криптовалюта простими словами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://biznesua.com.ua/shho-take-kriptovalyuta-prostimi-slovami/.

4. CoinMarket. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://coinmarketcap.com/.

Науковий керівник: к.ф.-м. н., доцент В. С. Денисенко

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Н. В. Бобир

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Найефективнішим індикатором «здоров'я» економіки країни є її фінансовий стан. Адже фінансова система забезпечує не тільки взаємозв'язки в економіці, вона є одним з найвпливовіших важелів макроекономічного регулювання, інструментом за допомогою якого уряди мають змогу регулювати економічний розвиток. Саме тому діяльність виконавчої влади кожної країни спрямована на забезпечення стабільності фінансово-кредитної системи та фінансового стану в цілому. Запорукою цього, серед іншого, має бути стан «керованості» інфляційними процесами, тому досліджувати рівень та динаміку споживчих цін, з метою запобігання її важких соціально-економічних наслідків та уникнення деформації інструментів макроекономічного регулювання, є досить актуально в сучасних умовах розвитку нашої країни.

Питання та оцінка інфляції розглядаються у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як В. Бесєдіна, В. Коваленко, Ю. Ганусик, А. Гальчинський, С. Кораблінa, С. Лушина, Т. Кричевська, О. Кузнецова, О. Мельник, Ю. Семенова, А. Савченко та ін. Проте, не зважаючи на те, що деякі аспекти інфляції висвітлені у працях попередників, низка питань теоретико-методологічного та практичного характеру потребують детальнішого аналізу і проведення подальших наукових розвідок.

Найбільш поширеним методом вимірювання інфляційних процесів у вітчизняній практиці є індекс споживчих цін – це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання.

Динаміку інфляційних процесів в Україні впродовж 2012-2017 років характеризує табл. 1. (див. табл. 1.)

Таблиця 1

Індекс споживчих цін в Україні за 2012-2017 роки [2].

Рік	Індекс інфляції, %
2012	99,8
2013	100,5
2014	124,9
2015	143,3
2016	112,4
2017	113,7

Як видно з таблиці 1., за період, який аналізується, індекс інфляції мав нестійку тенденцію. У 2012-2013 роках економіка увійшла у фазу рецесії й інфляція знизилась до історичного мінімуму (99,8% та 100,5% відповідно). Після дворічної тенденції утримання споживчої інфляції на низькому рівні у 2014 році відбувся стрімкий розвиток інфляційних процесів і становив 124,9 %, хоча у держбюджеті на 2014 рік закладено зростання рівня цін лише на 4,3%. Підсумковий індекс інфляції в 2015 році був найвищий за всю новітню історію – 143,3%, у 2016 році спостерігалось певне покращення, індекс інфляції скоротився на 30,9 % і становив 112,4 %. В 2017 році рівень інфляції також не підтвердив прогнозований результат, зрісши до 113,7%.

Для наочності зобразимо індекс споживчих цін за 2012-2017 роки у вигляді діаграми (див. рис.1.).

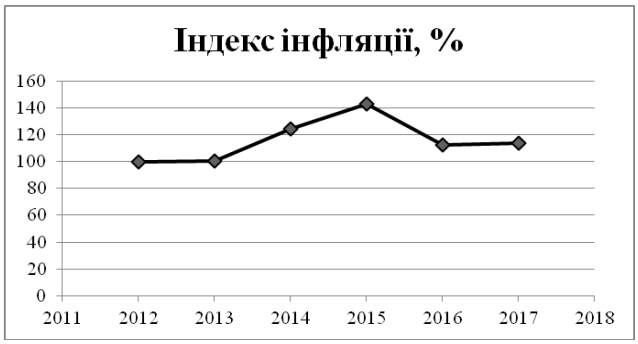

Рис. 1. Динаміка індексу споживчих цін в 2012-2017 роках*

** складено автором за даними [2].*

Аналізуючи детальніше показник рівня інфляції протягом 2012-2017 років, потрібно сказати, що основною причиною низхідної динаміки індексу споживчих цін у 2012 році було здешевлення продуктів харчування, високий урожай плодоовочевої продукції і поліпшення інфраструктури зберігання та реалізації продовольчих товарів визначили зниження цін на продукти харчування за підсумками року на 2,9 %. Істотний вплив на зниження темпів інфляції мало також стримування тарифів на послуги, котрі регулювались адміністративно [1].

У 2013 році рівень інфляції пришвидшився, це пояснювалось зростанням цін на товари і послуги, які регулюються адміністративно – на 0,4%.

Після дворічної тенденції утримання споживчої інфляції на низькому рівні у 2014 році відбувався стрімкий розвиток інфляційних процесів, що супроводжував початок економічних реформ. За підсумками року споживчі ціни, внаслідок накопичених в останні роки макроекономічних дисбалансів, зросли на 24,9% унаслідок девальвації гривні, підвищення адміністративно регульованих цін, стрімкого зростання інфляційних очікувань та наростання панічних настроїв через військовий конфлікт на Сході України. Істотний вплив на загальний інфляційний фон в Україні мало підвищення цін на товари та послуги, що регулюються адміністративно.

У 2015 році показники перевищили не тільки аналогічні показники 2014 року, але і вперше за 10 років вийшли за межі 10% в місячному вираженні. Окремі економісти заговорили про галопуючу інфляцію. Реальна заробітна плата знизилась на 21% у середньому за 11 місяців, а реальний наявний дохід домогосподарств впав на 28%. Заступник голови Національного банку України, Сологуб Д. Р. вважає, що показник інфляції на рівні 43,3% був свідченням того, що все погане, що могло трапитися з цінами, вже відбулося. Причому, ще у першій половині 2015 року. Основною причиною зростання інфляції аналітики називають девальвацію національної валюти, яка більшою чи меншою мірою відобразилася в зростанні цін на різні групи товарів і послуг, а також помилкову валютно-курсову політику в період 2009-2013 років.

У 2016 році рівень інфляції суттєво скоротився до 112,4%, сповільненню інфляції та загалом інфляційного тиску сприяли поміркована фіскальна та монетарна політики, зменшення інтенсивності військового конфлікту на Сході, а також вторинні ефекти факторів з боку пропозиції сирих продуктів харчування.

У 2017 році відбулося прискорення інфляції із 12,4% у 2016 році до 13,7%, насамперед через дію чинників, на які інструменти грошово-кредитної політики мають обмежений вплив. Зокрема на показниках інфляції суттєво позначилося скорочення пропозиції окремих овочів та фруктів через несприятливі погодні умови в першій половині року, нестабільну ситуацію у тваринництві, зростання світових цін та зовнішнього попиту на вітчизняні продукти харчування та підвищення світових цін на нафту [3].

За прогнозами Міністерства фінансів, протягом 2018-2020 років інфляція поступово знижуватиметься, так в 2018 році інфляція складатиме – 109%, 2019 році – 106,5%, в 2020 – 105%, це пояснюється проведенням поміркованої антиінфляційної політики.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що основними причинами підвищення рівня інфляції в Україні є недостатньо виважена фіскальна і монетарна політика, а також гострий політичний та військовий конфлікт, який розгорівся на Сході нашої країни, адже за рахунок політичної та економічної кризи в Україні курс національної валюти є нестабільним. Отже, необхідно враховувати попередні помилки, і намагатися максимально виконувати поставлені завдання, що сприятимуть підвищенню рівня соціальної безпеки в Україні. Це може стати початком реальних соціально-економічних перетворень, які наближатимуть з кожним роком Україну до високих світових економічних та соціальних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Інфляційний звіт Національного банку України за 2012-2017 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249640

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Річні звіти Національного банку України за 2012-2017 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17568764.

Науковий керівник: старший викладач В. О. Денисенко

ФАКТОРИ ТА ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Р. М. Голованьов, Н. М. Польова
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет», м. Черкаси

Постановка проблеми. В останні десятиріччя XX століття у промислово розвинутих країнах світу відбулися корінні зміни у співвідношенні факторів економічного росту. На перше місце виходять фактори, що забезпечують інноваційний розвиток країни. Підприємства, які орієнтуються на запровадження найновіших товарів, технологій, які впроваджують політику постійного оновлення технологій, продукції, організації виробництва для закріплення своїх конкурентних позицій на ринку повинні визначати відповідні пріоритети інноваційного розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в нових економічних умовах тільки цілеспрямоване формування інноваційного потенціалу і його грамотне використання – основа економічного росту підприємства. Саме здатність до інновацій, заснованих на нових знаннях, забезпечує зростання інтелектуального капіталу, підвищення ринкової вартості підприємства.

Метою дослідження є визначення основних факторів та пріоритетів інноваційного розвитку підприємств.

Дослідженнями інноваційних процесів та шляхом їх розвитку займалися такі українські економісти, як І.М. Буднікевич, І.М. Школа, О. Лапко, С.Ф. Покропивний, М. Туган-Барановський та зарубіжні вчені: В. Геєць, О.С. Власюк, Ю.В. Яковець, С.М. Ілляшенко, Х.Фрімен, Б.Санто та інші дослідники.

Підприємства, які орієнтуються на запровадження найновіших видів товарів і технологій, повинні проводити політику постійного оновлення капіталу, праці, продукції, технологій, організації виробництва з метою утвердження на ринку і забезпечення відповідної економічної вигоди. Для цього вони також повинні визначати і формувати відповідні пріоритети інноваційного розвитку [2].

Відтворення виробничих відносин на підприємствах не слід розглядати як просте звичайне їх відновлення. В процесі відтворення виробничих відносин зберігаються важливі елементи державного регулювання. Механізм регулювання інноваційної діяльності повинен включати в себе державну підтримку фундаментальних і прикладних досліджень, стимулювання інноваційного підприємництва та його підтримку.

У підприємницькій сфері поняття «інновація – розвиток – прибуток» тісно пов'язані між собою. Бажання отримати додатковий прибуток і надприбуток штовхає до зниження витрат виробництва, тобто до змін в умовах виробництва, у засобах і предметах праці. Все це свідчить про те, що кожне підприємство, залежно від його потенціалу і позицій на ринку, буде прагнути розвиватися на такій інноваційній основі, яка забезпечуватиме зростання його конкурентоспроможності і завоювання міцних позицій на ринку. Вершиною цього розвитку буде проведення стратегії і політики масштабного виробництва з ознаками монополії. Прагнення до монополії є природним явищем підприємств в умовах ринкової економіки. Воно стимулює інноваційний процес, продуктивність і ефективність праці і капіталу, якість і конкурентоспроможність товару.

Для цього підприємство повинно розробляти інноваційні пріоритети, які передбачають впровадження нових технологій та видів продукції. У цьому розумінні стратегічне управління інноваціями орієнтується на досягнення майбутніх результатів

безпосередньо через інноваційний процес (стадія досліджень, впровадження нововведень у виробниче використання, впровадження нового продукту в ринкове середовище) [1].

Для здійснення безперервного інноваційного процесу підприємство мусить проводити різносторонньо спрямовану політику нововведень. Річ у тім, що інновації є результатом комплексу заходів наукового, організаційного, економічного, фінансового, технічного та іншого спрямування. Ці заходи дають потрібний результат, якщо їх запровадження буде відповідати логіці інноваційного процесу. Такі заходи є взаємозумовлені, і інноваційний процес потребує їх вчасної реалізації. Тому інноваційні пріоритети мають формуватися навколо стратегічних завдань і охоплювати:

–по-перше, обґрунтування і розробку планів та програми інноваційної діяльності, виділення пріоритетів та економічних розрахунків щодо діяльності нововведень;

–по-друге, проведення спостереження, коректування на етапі розробки, перевірки, апробації, інновації та її впровадження у виробництво;

–по-третє, розробку заходів формування концепції інноваційного мислення персоналу, розгляд проектів розробки інновацій, сприйнятливості для підприємства;

–по-четверте, формування концепції і проведення єдиної інноваційної політики, здійснення координації інноваційної діяльності у всіх структурних підрозділах підприємства;

–по-п'яте, забезпечення інноваційної діяльності фінансовими, кадровими, матеріально-технічними ресурсами, створення економічних передумов стимулювання інновацій, збудження інноваційної ініціативи, створення ініціативних груп для комплексного вирішенні інноваційних планових завдань.

Визначення інноваційних пріоритетів є складним процесом, який потребує певної системності і логіки його проведення. Методологія інноваційної політики передбачає цілі, напрями, принципи, організацію. Кожен з інноваційних пріоритетів має свої особливості щодо логіки та організації інноваційного процесу загалом [3, 4].

Напрями інноваційних пріоритетів формуються на основі обґрунтованих інноваційних прогнозів, пріоритетів розвитку підприємства і мобілізованих фінансових ресурсів.

Отже, принципами інноваційних пріоритетів можна вважати наступне: вони випливають з цілей і напрямів інноваційної політики, а їх дотримання має на меті забезпечити неперервність і змістовність інноваційного процесу загалом; перш за все принципом інноваційної політики підприємства має стати «цільова орієнтація інноваційної діяльності», тобто дотримання обґрунтованих цілей, заходів і напрямів нововведень; іншим принципом має стати «комплексність інноваційного процесу», який передбачає гармонізацію заходів, ресурсів, структурних зрушень для реалізації інноваційних задумів; ще одним і важливим принципом є «адаптивність нововведень і персоналу».

Комплексність і складність, тривалість і капіталомісткість інноваційного процесу вимагають відповідної організаційної системи реалізації інноваційна пріоритетів; сутність її зводиться до установлення певної ієрархічності управління науково-дослідними, дослідно-конструкторськими, випробувальними процесами, впровадження у виробництво новацій, реалізації продукції; іншим елементом організації інноваційної політики є визначення стадій інноваційного процесу, динамічності його протікання, виділення складних ділянок і заходів забезпечення виконання робіт на цих ділянках, обґрунтування наукомісткості нововведень тощо.

Інноваційні пріоритети нерозривні з реальною інноваційною практикою. Їх реалізація потребує створення необхідних і достатніх умов для раціональної організації управління інноваційним процесом на підприємстві. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції, яка випускатиметься на інноваційній основі, і рентабельності діяльності підприємства.

Серед факторів впровадження інновацій на підприємствах слід відзначити вплив імпорту, вимоги ринку, розширення виробничих потужностей, зміну форм власності, конкурентну боротьбу, вплив споживачів продукції. Результатом цієї діяльності є зниження енергозатрат, пошук ніші на конкретному ринку, адаптація до ринкових умов господарювання, технологічні фактори.

Список використаних джерел:

1. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посібник. – Суми. – 2003. – 278 с.

2. Водачек С.В., Водачкова О. Стратегия управления инновациями на предприятии. – М.: Экономика, 1999. – 367с.

3. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. Пер. с венг. / Под редакцией Б.В. Сазонова. – М.: Прогресс, 2001. – 263с.

4. Ковалев Г.Д. Инновационные коммуникации. М.: – ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 288 с.

Науковий керівник: к.е.н., доцент Н. М. Польова

THEORY OF INTERNATIONAL TRADE

Eneje Chigozie Francis
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

International trade is the exchange of capital, goods, and services across international borders or territories. In most countries, such trade represents a significant share of gross domestic product (GDP) [1]. This type of trade gives rise to a world economy, in which prices, or supply and demand, affect and are affected by global events. A decrease in the cost of labor, on the other hand, would result in you having to pay less for your new shoes. Nevertheless the main motive of any kind of trade is to generalize profit, Trading globally gives consumers and countries the opportunity to be exposed to goods and services not available in their own countries. Almost every kind of product can be found on the international market: food, clothes, spare parts, oil, jewelry, wine, stocks, currencies, and water. Services are also traded: tourism, banking, consulting and transportation. A product that is sold to the global market is an export, and a product that is bought from the global market is an import. Imports and exports are accounted for in a country's current account in the balance of payments [2].

Despite the fundamental motive of international trade ‘’ to gain profit’’ nowadays we have different reason why countries engage in international trade, which are different in technology, different in resources endowment, different in demand, existence of economies of scale I production, existence of government policies. Global trade allows wealthy countries to use their resources – whether labor, technology or capital – more efficiently. Because countries are endowed with different assets and natural resources (land, labor, capital and technology), some countries may produce the same good more efficiently and therefore sell it more cheaply than other countries. If a country cannot efficiently produce an item, it can obtain the item by trading with another country that can. This is known as specialization in international trade [2]. From historical point of view international trade has elapse some

theoretical stages which tries to explain how a country get profit from international trade and what a country should trade on.

According Mercantilist analysis, which reached the peak of its influence upon European thought in the 16th and 17th centuries, focused directly upon the welfare of the nation. It insisted that the acquisition of wealth, particularly wealth in the form of gold, was of paramount importance for national policy [3].

Mercantilism was based on the conviction that national interests are inevitably in conflict – that one nation can increase its trade only at the expense of other nations. Thus, governments were led to impose price and wage controls, foster national industries, promote exports of finished goods and imports of raw materials, while at the same time limiting the exports of raw materials and the imports of finished goods. The trade policy dictated by mercantilist philosophy was accordingly simple: encourage exports, discourage imports, and take the proceeds of the resulting export surplus in gold [3].

A strong reaction against mercantilist attitudes began to take shape toward the middle of the 18th century. In France, the economists known as Physiocrats demanded liberty of production and trade. In England, two economist Adam Smith who demonstrated in his book *The Wealth of Nations* (1776) the advantages of removing trade restrictions, he introduce theory of absolute advantage which explains the ability of a party (an individual, or firm, or country) to produce a greater quantity of a good, product, or service than competitors, using the same amount of resources. Adam Smith first described the principle of absolute advantage in the context of international trade, using labor as the only input. Since absolute advantage is determined by a simple comparison of labor productiveness, it is possible for a party to have no absolute advantage in anything; in that case, according to the theory of absolute advantage, no trade will occur with the other party [1]. And David Ricardo clearly showed on his principle of political economy 1817 that absolute advantage are not a necessary condition for two country to gain from trade from each other, instead trade will benefit both nation provided their relative cost, that is the ration of their real cost in terms of labor input are different for two or more countries. In short, Ricardo approach demonstrate the principle of comparative advantage which means, Ricardo stated a theorem that, other things being equal, a country tends to specialise in and export those commodities in the production of which it has maximum comparative cost advantage or minimum comparative disadvantage. Similarly, the country's imports will be of goods having relatively less comparative cost advantage or greater disadvantage [4]. After Adam Smith and David Ricardo, the basic tenets of mercantilism were no longer considered defensible. This did not, however, mean that nations abandoned all mercantilist policies. Restrictive economic policies were now justified by the claim that, up to a certain point, the government should keep foreign merchandise off the domestic market in order to shelter national production from outside competition. To this end, customs levies were introduced in increasing number, replacing outright bans on imports, which became less and less frequent [3].

In the middle of the 19th century, a protective customs policy effectively sheltered many national economies from outside competition.

The concept of protectionalism was to restrict imports from other countries through methods such as tariffs on imported goods, import quotas, and a variety of other government regulations. Proponents claim that protectionist policies shield the producers, businesses, and workers of the import-competing sector in the country from foreign competitors. However, they also reduce trade and adversely affect consumers in general (by raising the cost of imported goods), and harm the producers and workers in export sectors, both in the country implementing protectionist policies, and in the countries protected against [3]

There is a universal consensus among economists that protectionism has a negative effect on economic growth and economic welfare, while free trade, deregulation, and the reduction of trade barriers has a positive effect on economic growth. However, trade liberalization can sometimes result in large and unequally distributed losses and gains, and can, in the short run, cause significant economic dislocation of workers in import-competing sectors [1].

But the protectionism of the last quarter of the 19th century was mild by comparison with the mercantilist policies that had been common in the 17th century and were to be revived between the two world wars. Extensive economic liberty prevailed by 1913. Quantitative restrictions were unheard of, and customs duties were low and stable. Currencies were freely convertible into gold, which in effect was a common international money. Balance-of-payments problems were few. People who wished to settle and work in a country could go where they wished with few restrictions; they could open businesses, enter trade, or export capital freely. Equal opportunity to compete was the general rule, the sole exception being the existence of limited customs preferences between certain countries, most usually between a home country and its colonies. Trade was freer throughout the Western world in 1913 than it was in Europe in 1970 [3].

References:

1. International trade. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/International_trade
2. What-is-international-trade. Retrieved from https://www.investopedia.com/.../what-is-international-trade/
3. International trade. Retrieved from https://www.britannica.com/topic/international-trade
4. International-trade/theory. Retrieved from https www.yourarticlelibrary.com/international-trade/theory...com...

Scientific supervisor: Ph.D., assistant professor Nataliia Andrusiak

ECONOMY OF THE GAMBIA

Jatta Haddy
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

The Gambia is the 185th largest export economy in the world. In 2015, the Gambia exported $118M and imported $912M, resulting in a negative trade balance of $794M. In 2015 the GDP of the Gambia was $938M and its GDP per capita was $1.68k.

The top exports of the Gambia are Rough Wood ($50.4M), Coconuts, Brazil Nuts, and Cashews ($40.1M), Ground Nut Oil ($6.27M), Tropical Fruits ($3.73M) and Scrap Iron ($3.58M), using the 1992 revision of the HS (Harmonized System) classification. Its top imports are Light Pure Woven Cotton ($141M), Raw Sugar ($52.2M), Rice ($38.7M), Malt Extract ($30.4M) and Cement ($27.1M).

The top export destinations of the Gambia are China ($49.5M), India ($31.5M), Vietnam ($13.9M), France ($6.57M) and the United Kingdom ($5.15M). The top import origins are China ($332M), Senegal ($89.6M), Brazil ($79M), India ($55.5M) and the Netherlands ($45.2M). The Gambia borders Senegal by land and Cape Verde by sea [1].

The government has invested in the agriculture sector because three-quarters of the population depends on the sector for its livelihood and agriculture provides for about one-third of GDP, making The Gambia largely reliant on sufficient rainfall. The agricultural sector has untapped potential - less than half of arable land is cultivated and agricultural productivity is low. Small-scale manufacturing activity features the processing of cashews, groundnuts,

fish, and hides. The Gambia's reexport trade accounts for almost 80% of goods exports and China has been its largest trade partner for both exports and imports for several years.

The Gambia has sparse natural resource deposits. It relies heavily on remittances from workers overseas and tourist receipts. Remittance inflows to The Gambia amount to about one-fifth of the country's GDP. The Gambia's location on the ocean and proximity to Europe has made it one of the most frequented tourist destinations in West Africa, boosted by private sector investments in eco-tourism and facilities. Tourism normally brings in about 20% of GDP, but it suffered in 2014 from tourists' fears of Ebola virus in neighboring West African countries. Unemployment and underemployment remain high [2].

Economic progress depends on sustained bilateral and multilateral aid, on responsible government economic management, and on continued technical assistance from multilateral and bilateral donors. International donors and lenders were concerned about the quality of fiscal management under the administration of former President Yahya JAMMEH, who reportedly stole hundreds of millions of dollars of the country's funds during his 22 years in power, but anticipate significant improvements under the new administration of President Adama BARROW, who assumed power in early 2017. As of April 2017, the IMF, the World Bank, the European Union, and the African Development Bank were all negotiating with the new government of The Gambia to provide financial support in the coming months to ease the country's financial crisis.

The country faces a limited availability of foreign exchange, weak agricultural output, a border closure with Senegal, a slowdown in tourism, high inflation, a large fiscal deficit, and a high domestic debt burden that has crowded out private sector investment and driven interest rates to new highs. The government has committed to taking steps to reduce the deficit, including through expenditure caps, debt consolidation, and reform of state-owned enterprises.

The Gambia's economy relies on tourism, rain-dependent agriculture, and remittances. For a few years, agriculture was affected by erratic rainfall, and tourism by the spillover effects of the Ebola crisis in Guinea, Liberia, and Sierra Leone, as well as by The Gambia's own political crisis in 2015/16. However, in 2016 the economy began to recover, with massive budget support shoring up public finances and investor confidence returning. Real GDP growth for 2017 is expected to be above 3 percent, propelled by lower interest rates, a recovery in agriculture due to a favorable rainy season, and a rebound in the service sector. The fiscal situation, which deteriorated during the political crisis, has also improved because of external support and efforts to strengthen fiscal discipline. Expenditure ceilings have helped too and, although domestic revenue has been lower than expected, the authorities are forecasting its recovery.

Poverty is widespread and has stayed fairly static, worsening slightly to 48.6 percent of the population in 2015, compared to 48.1 percent in 2010. In rural areas, a higher proportion of the population (almost 70 percent) is poor. They rely heavily on subsistence agriculture for income. In urban areas, informal jobs are predominant. International migrants make up 9 percent of The Gambia's population, and their remittances provide a welcome safety net.

The macroeconomic framework continues to be characterized by high levels debt (over 120 percent of GDP in 2016), crowding out public and private investment and creating significant risk of debt distress. Debt service consumes an inordinate share of available resources (46 percent of taxes in 2016), leaving very little fiscal space to improve service delivery and undertake the public investment needed in physical and human capital to support the emergence of a thriving private sector. More than half of the debt is held by domestic banks (55 percent in 2016), which undermines the stability of the banking sector.

Exchange rate policies that sharply overvalued the Gambian Dalasi have also contributed to financial strains and balance of payments imbalances. Central Bank official foreign reserves have declined significantly, with the periodic imposition of currency controls since 2013, and overvaluation (against the US dollar) of as high as 30% over pre-peg, market-determined rates. The lifting of currency controls in January 2016 should facilitate a rebuilding of reserves over time, but there are other administrative controls in place that could pose ongoing challenges, including shipment controls on US dollars, British pounds sterling, and euros.

The key long-term development challenges facing The Gambia are related to its undiversified economy, small internal market, limited access to resources, lack of skills necessary to build effective institutions, high population growth, lack of private sector job creation, and high rate of outmigration [3].

A combination of slow economic growth, limited employment prospects, political instability and food insecurity has driven a dramatic increase in emigration. Gambians are now Europe's second-largest diaspora as a share of the home-country population. The implications are mixed for fragility and resilience. While the loss of skilled labor has long slowed the country's economic development, remittance income is an increasingly crucial component of household consumption. Emigration has also alleviated pressure on the labor market and eased the rising social discontent caused by the deteriorating economic situation.

References:

1. OEC. Gambia. Retrieved from https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/gmb/

2. Gambia, The Economy Profile 2018. Retrieved from https://www.indexmundi.com/the_gambia/economy_profile.html

3. The World Bank In The Gambia. Retrieved from http://www.worldbank.org/en/country/gambia/overview

Scientific supervisor: Ph.D., assistant professor Nataliia Andrusiak

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА РИЗИКІВ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

С. П. Євтушенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

При міжнародному інвестуванні виникають певні ризики котрі аналогічні тим, що виникають всередині країни, але мають ряд додаткових факторів впливу пов'язаних з інвестуванням на міжнародному рівні. Також потенційний інвестор має велику кількість альтернативних варіантів (країн), котрі необхідно порівнювати на предмет ризиків та перспектив для прийняття найефективнішого рішення.

Метою даного дослідження є опис рейтингового методу оцінювання ризиків міжнародного інвестування, огляд рейтингів від найвпливовіших організацій та основні індекси і методики за якими вони складаються.

У сфері міжнародних фінансово-економічних відносин ризик міжнародного інвестування можна визначити як можливість фінансових втрат при здійсненні ділових операцій, які прямо чи непрямо пов'язані з міжнародною діяльністю та трансграничним переміщенням грошових засобів. Даний ризик визначається поточними та перспективними фінансовими чи економічними показниками країни, ступенем їх впливу на можливості клієнтів або контрагентів відповідати за власними зовнішніми зобов'язаннями [1].

Існує багато методів визначення ризиків міжнародного інвестування, але найширше використовуються рейтингові методи оцінювання ризиків, котрі можуть

представлятися у балах, рангах та оцінках. Результат розташування країни у рейтингу є дуже вагомими для інвесторів, оскільки рейтинги дають змогу оцінити загальне положення об'єкту інвестування (в даному випадку країни).

Існує велика кількість організацій, що здійснюють дослідження ризиків країн та їх ранжування, які поділяють на: міжнародні організації (ООН, МВФ, Світовий банк, тощо), науково-дослідні організації, рейтингові та інформаційні агентства [2].

Серед найвпливовіших організацій варто назвати таких грантів світового рейтингового бізнесу, як Moody's, Standard&Poor's і Fitch IBCA [3]. Базовими для упорядкування рейтингового списку від цих агентств є такі фінансові індикатори як ліквідність та кредитоспроможність. Також береться до уваги політичний чинник. Основною характеристикою за якою рейтинги цих агентств користуються популярністю у міжнародних інвесторів є оперативність. В більшості випадків публікації міжнародних рейтингів позбавлені цієї оперативності і вони мають певну затримку, тобто лаг між часом публікації рейтингу та періодом часу за який беруться данні.

Для загальної оцінки ризиків та перспектив інвестування у економіку країни найчастіше використовують глобальний індекс конкурентоспроможності, який публікується Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ).

До глобального індексу конкурентоспроможності входять три субіндекси і 12 складових: суспільно-політичні інститути, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища і професійна освіта, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, стан (розвиненість) приватного сектору та інновації.

Україні у глобальному рейтингу конкурентоспроможності за 2017 рік знаходиться на 81 позиції з 137 країн. Очолили рейтинг відповідно Швейцарія, США та Сінгапур. Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено за складовою «Ефективність ринку праці». Також, Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової індексу, інфраструктурної та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку [4].

Також відомим є рейтинг за індексом економічної свободи, який публікує американський інститут «TheHeritageFoundation» та газета «TheWallStreetJournal». Експерти цього інституту стверджують про існування прямого зв'язку між свободою економіки та успішністю її розвитку. Під «економічною свободою» розуміють ступінь державного втручання у виробництво, розподіл та споживання товарів і послуг.

Методика розрахунку індексу економічної свободи полягає у визначенні середнього арифметичного десяти показників, до яких входять: свобода ведення бізнесу, торгівлі, інвестицій, фінансового сектору, праці, монетарна та фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату, захист від корупції. Залежно від величини показника країни поділяються на п'ять груп: «вільні», «переважно вільні», «помірно вільні», «переважно невільні» і «невільні» [2].

У рейтингу економічної свободи Україна займає 150 місце серед 186 країн і останнє місце серед країн Європи [5].

Отже, в загальному можна сказати, що міжнародні рейтинги є ефективними інструментами оцінювання інвестиційного клімату країн та за місцем у рейтингу формується певний «імідж» країни. Український «імідж» на даний момент не є привабливим, особливо у сфері економічної свободи, що вказує на явні проблеми у нашій економіці та державній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції. Навч. посіб. / І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. Ф. Навроцька. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.
2. Пластун О. Л. Міжнародні інвестиційні рейтинги як засіб усунення інформаційної асиметрії на макроекономічному рівні / О. Л. Пластун, О. В. Дудкін // Маркетинг і менеджмент інновацій / О. Л. Пластун, О. В. Дудкін. – С.: СумДУ, кафедра маркетингу та УІД, 2012.
3. Міжнародний інвестиційний менеджмент. Навч. Посіб. / І. Ю. Матюшенко. – Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 520 с.
4. Офіційний сайт «Всесвітнього економічного форуму» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.weforum.org/.
5. Офіційний сайт «Американського дослідного центру «Фонд спадщини» (TheHeritageFoundation)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.heritage.org/.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ПРИБУТКУ

Л. О. Карамишева, С. В.Фімяр
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет», м.Черкаси

Проблеми походження прибутку, його сутності завжди займали одне з головних місць в економічній науці на протязі її розвитку. Вчені різних часів багато уваги приділяли питанням, пов´язаним з даною економічною категорією.

Питання визначення прибутку хвилювало ще купців середньовіччя. Так, Бенедетто Котруллі в роботі «Про купецьку бухгалтерію» (1458 р.) писав: «Ґрунтовне знання правильної бухгалтерії вчить укладати угоди, торгувати і отримувати прибуток» [1]. Сам прибуток розглядався як загальна форма доходу на капітал.

Лука Пачолі у «Трактаті про рахунки і записи» (1494 р.) вперше запропонував виділити рахунок прибутків та збитків у тогочасному рахівництві, але не надав йому самостійної функції: «відкриття цих рахунків необхідне для будь-якого торговельного підприємства, щоб мати завжди знання про свій капітал і згодом, при виведенні залишків, дізнатись, який прибуток від діла» [3, с. 132]. Він розглядав прибуток як умову існування купця, а не засіб збагачення: «Мета кожного купця полягає в отриманні законного і відповідного прибутку як джерела свого існування» [3, с. 136].

Пізніше, у 1610 р. Дж. А. Малкетті довів зв´язок рахунку прибутків та збитків з рахунком капіталу, а у 1817 р. І. С. Юне вперше відобразив кінцеві результати на окремому рахунку реалізації [3]. Представник французької школи обліку Б.Ф. Бареш пропонував кінцевий результат відображати на одному з трьох рахунків збитків та прибутків, капіталу, заключного балансу.

Починаючи з середини XIX ст., у результаті наукових дебатів навколо поняття доходу, його перестали розглядати як суму грошей у банку. Англійський вчений Ернст Купер розглядав прибуток як «зміну в чистій вартості активів і зобов´язань, як приріст активу; інакше кажучи, капітал припускає оцінку багатства, а поняття прибуток і збиток – збільшення та зменшення багатства» [5].

Е. Шмаленбах (1873-1955) писав, що «собівартість і прибуток завжди умовні, їх розмір залежить і від бухгалтерської методології. Причинами відносного характеру суми прибутку є:

- умовність способів нарахувань амортизації;
- потреба розраховувати вплив інфляції;
- необхідність визначення прибутку за асортиментом продукції, а не по підприємству в цілому» [5].

Необхідність точного розуміння прибутку та наукові дискусії навколо цього питання наприкінці XIX ст. були зумовлені метою справедливого розподілу суми доходу між акціонерами. Занижена оцінка активів спричиняла збитки від продажу акцій акціонерам, а кредитори були застраховані резервами фірми.

Отже, прибуток і капітал можуть бути розраховані тільки як умовні величини, що показують відносну істину. Дослідники одноголосно розглядали прибуток як складову виручки від продажу. Значні розбіжності виникають при спробі встановити, з яких компонентів він складається. За Дж.Ст. Міллем, наприклад, прибуток підраховується шляхом виключення з доходів компанії затрат на закупівлю необхідних товарів та послуг, а також виплаченої заробітної плати персоналу. Але Мак-Куллох і А. Маршалл таку трактовку заперечували. На їхню думку, крім цих затрат, з доходів компанії треба вираховувати також винагороди використаних у виробництві капіталів. Причому залишається незрозумілим, про які капітали йде мова – власні, позикові, постійні чи про пасиви в цілому. Нарешті, використовуючи ідеї Х. фон Тютена і Л. Вальраса, Уестон і Найт ввели поняття «чистого» прибутку, свого роду «залишку із залишку», з якого, крім вже названих елементів, виключені також винагороди керівництва компанії та премії за ризик [1].

Один з засновників буржуазної класичної політичної економії англійський вчений В. Петті розробив трудову теорію вартості, у якій було введене поняття ренти як форми додаткової вартості, яка виступає у двох різновидах: рента з землі і рента з грошей (процент) [5, с. 286].

Американський вчений Ф. Найт у роботі «Ризик, невизначеність і прибуток» джерелом прибутку назвав невизначеність, тобто форму ризику, яку неможливо розрахувати або виміряти. Він розмежував ризик, який можна визначити методами теорії ймовірності, і невизначеність, величина якої не піддається розрахунку. Згідно Ф. Найту, саме невизначеність є джерелом прибутку чи збитку. Прибуток чи збиток являє собою різницю між попередньо «прямим наслідком дії на процес відтворення некерованої невизначеності» [4].

Отже, додаткова вартість перетворюється на прибуток при виконанні таких умов: наявність власників, які спрямовують кошти на розширення виробництва, а не для власного споживання; виникнення грошового еквіваленту вартості і товарно-грошових відносин, що регулюються законом вартості. Додаткова вартість створюється у процесі виробництва, а перетворення вартості додаткового продукту на прибуток відбувається на стадії реалізації. Факт отримання прибутку у складі виручки від реалізації завершує процес його формування на підприємстві.

За П. Самуельсоном, виходячи з джерел походження прибутку, прибутком є дохід, породжений монополістичним становищем. Ця концепція часто подається в іншій формі: прибуток визначається як частина доходу, пов´язаного із штучно викликаними обмеженнями. При цьому дохід від кожного фактора виробництва складається з надмірного доходу і матеріального стимулу. Прибуток – це величина, яка виступає як надмірний дохід, що піддається виміру і потребує оподаткування, а не як дохід, що є матеріальним стимулом. Якщо суспільство прагне до встановлення так званої рівності, тобто бажаного з точки зору справедливості розподілу доходу, то йому треба взяти до уваги і оцінити міру негативної дії, що справить така податкова політика на матеріальну зацікавленість [4].

Таким чином, розглянута історія формування концепції прибутку зумовлює критичне осмислення історичного досвіду, сучасної теорії і практики, нових підходів до прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова Ю. Н. Эволюция концепции прибыли: от прошлого к настоящему // Бухучет. – 1992. – № 1, 2.
2. Найт Ф. Риск, неопределенность й прибыль. – Лондон, 1993. – С. 143.
3. Пачоли Лука. Трактат о счетах и записях. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 286 с.
4. Самуэльсон П. Экономика: Пер. с англ. В 2 т. - М.: Алгон, 1994. – Т. 1. – 333 с., Т. 2. – 415 с.
5. Соколов Я. В. Очерки по истории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 367 с.

Науковий керівник: к. е. н., доцент С. В. Фімяр

РОЗРОБКА СИСТЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ РОБОТИ ДИСПЕТЧЕРСЬКОЇ СЛУЖБИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

А. Е. Крупська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В даний час особливо актуальним стало створення програмних продуктів по керуванню парком машин, логістиці та створення єдиної моделі керування роботою підприємства.

Зростання поїздок громадян України у пасажирському транспорті та перевезень вантажів вимагає забезпечення якості та ефективності цих перевезень за рахунок розробки та практичної реалізації відповідних організаційно – технічних та екологічних заходів (впровадження сучасного рухомого складу, оптимізація маршрутів перевезень, впровадження системи диспетчерського управління перевезеннями на основі широкого застосування засобів інформатики в обчислювальної техніки, оптимальна координація різних видів транспорту, оптимізація тарифів).

Транспортна логістика вирішує комплекс завдань, пов’язаних із організацією переміщень вантажів та пасажирів транспортом загального користування. Транспортна логістика являє собою процес управління вантажопотоками (пасажиропотоками) і супутніми потоками (інформаційними, фінансовими, сервісними, матеріальними для власних нестатків і ін. [1]. Ефективна транспортна логістика необхідна, безпосередньо, для підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, які можуть зробити значний внесок у розвиток економіки і життя людей та національного процвітання.

Сучасний стан логістики багато в чому визначається бурхливим розвитком і впровадженням в усі сфери інформаційно-комп’ютерних технологій. Реалізація більшості логістичних концепцій і систем була б неможливою без використання сучасної комп’ютерної бази, локальних обчислювальних мереж, телекомунікаційних систем та інформаційно-програмного забезпечення. В умовах жорсткої конкуренції, без засобів автоматизації практично неможливо підтримувати високий темп роботи, забезпечувати 100% ефективність використання транспорту і запобігати неконтрольованому розростання транспортних витрат.

Автоматизація транспортної логістики - одна з важливих завдань для будь-якого підприємства, що має скільки-небудь значні вантажні потоки (відправка продукції споживачам, підвезення необхідних запасів, перевезення вантажів між філіями підприємства та ін.) і транспортний парк, що складається з більш ніж одного автомобіля. В сучасних умовах, ефективно вести логістику підприємства, спираючись на ручні обчислення, інтуїтивні припущення і спонтанні рішення, практично неможливо. Подібно бухгалтерського обліку, успішна сучасна логістика неможлива без застосування комп'ютерних технологій. Тому, впровадження спеціалізованих

програмних комплексів і систем управління транспортними потоками дозволяє вирішити багато логістичних проблем.

Сучасні програмні засоби надають можливість створити свій диспетчерський пульт для моніторингу роботи всіх відділів автотранспортного підприємства. Він складається з апаратного і програмного забезпечення, робота якого базується на використанні глобальної мережі Internet з підключенням до серверу центру обробки інформації. Залежно від потреб підприємства, робота диспетчерського центру базується на використовуванні модульного підходу, що дозволяє оптимальним шляхом вирішувати конкретні завдання з мінімальними фінансовими витратами.

В якості основних об'єктивних причин, що визначають необхідність проведення диспетчеризації парку машин, можна виділити наступні: високі темпи росту парку машин, що знаходяться в експлуатації; парк кількісно і якісно постійно збільшується.

Розширення областей використання парку машин, їх широке застосування обумовлює створення єдиного диспетчерського центру, який би вирішував ряд організаційних проблем по найму транспортних засобів, логістиці та вибору оптимального маршруту перевезень.

На сьогоднішній день існують добре відомі й випробувані програмні продукти ефективність яких або доведена, або заснована на необхідності рішення складної задачі (диспетчеризації, логістики та ін.).

З іншого боку, у комп'ютерному і світі увесь час з'являється інформація про помилки або "дірки" у тій чи іншій програмі. Це створює недовіру, як до конкретних програм, так і до можливості взагалі створити повноцінну та функціональну систему управління. Тому знання даних помилок у аналогічних системах, а також розуміння причин, через які вони мали місце, є однією з необхідних умов розробки функціональної системи і її використання.

В результаті проведеного інформаційного пошуку програмних аналогів було знайдено характерні програмні продукти та розглянуто основні з них.

Програмні продукт «Система моніторингу транспорту «Автоскан» - АБ "Галактика", 1С:Підприємство 8. TMS «Логістика. Управління перевезеннями», Antor LogisticsMaster, 1С БІТ, Rational Logistics та ін. Якщо проаналізувати існуючі програми, то з'ясується, що більшість з них випущені в «коробочній» версії, що означає досить дорогу вартість впровадження і подальшого обслуговування. «Поставити програму дуже легко, а впровадити – важко. Найчастіше компанії купували і встановлювали продукт, але не використовували» [2].

Кожна з досліджених програм має свої переваги та недоліки, які проявляються під час роботи з ними. Проаналізувавши недоліки, можливості та сферу застосування було розроблено проект автоматизації робочого місце диспетчера автомобільного підприємства. Одним із факторів створення продукту було те, що транспортне підприємство потребувало нескладного програмного забезпечення та мало обмежений капітал.

Дане програмне забезпечення є простим рішенням при відображені складу парку. Воно є найдешевшим продуктом, який використовується для диспетчеризації та логістики транспорту. Парк автомобільної техніки може містити довільну кількість машин.

Видача дорожнього листа проводиться автоматично після заповнення накладної по руху автотранспорту. В ньому вказується маршрут руху по якому транспорт повинен рухатися. Заповнений дорожній лист затверджує головний бухгалтер своїм підписом.

Не дивлячись на те, що основною задачею створеного комплексу є контроль за місцеположенням транспортних засобів, він дозволяє вирішувати цілий ряд специфічних задач. Так упровадження комплексу на підприємстві дає ряд можливостей які дозволяють: оперативно одержувати інформацію про місце перебування транспортного засобу; управляти відомостями для ефективного вирішення задач управління транспортом усередині компанії; понизити експлуатаційні витрати (ремонт, паливо, ГСМ і ін.); виконувати контролюючі функції як над транспортним засобом, так і над водієм, що виключає використовування службового транспорту в особистих цілях; підвищити відповідальність співробітників компанії; оптимальне планування за рахунок вибору правильних маршрутів, а також мінімізації часу, що витрачує на пройдений шлях; збільшити прибуток підприємства за рахунок підвищення оборотності рейсів.

Програмний продукт для автоматизації диспетчерської служби автомобільного парку зацікавлює споживача тим, що серед основних його позитивних сторін є надійність, швидкодія, опис технологічної частини, технічна підтримка після впровадження на автотранспортному підприємстві.

Розроблену систему можливо реально використовувати на підприємствах в цілях керування роботою автомобільним парком машин, логістиці їх маршрутів та плануванню перевезень.

Список використаних джерел:

1. Аксенов И.М. Основы маркетинга услуг в сфере пассажирских перевозок [Текст] / И.М. Аксенов. – К.: КМУГА, 1999. – 185 с.

2. Системи та програми для логістики керування транспортом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://msb.aval.ua/business_it/logistic.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

В. В. Кузьмінський

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ризик – складає об’єктивно неминучий елемент прийняття будь-якого управлінського рішення в силу того, що невизначеність – неминуча характеристика умов господарювання.

Управління ризиками сьогодні – один з видів професійної діяльності, що динамічно розвивається. Головуючу ланку на будь-якому підприємству займає особлива посада – менеджер (ризик-менеджер), у чиї обов’язки входить забезпечення зниження всіх видів ризику [1].

На сьогоднішній день ця тема є досить актуальною, адже вона становить собою дослідження та аналіз відомих потенційних ризиків на етапах планування чи прогнозування тієї чи іншої економічної діяльності, де внаслідок динамічних макро- та мікропроцесів умови її здійснення можуть змінюватися достатньо швидкими темпами.

Внаслідок несприятливого економічного господарювання виникає ризик втрати ресурсів та прибутку. За допомогою вивчення факторів та джерел ризику можна його уникнути, виключити або піти з ризикової зони.

Зважаючи на актуальність проблеми, мета даної роботи полягає у дослідженні основних економічних методів зниження ризику.

Створюється за рахунок відрахувань із прибутку на випадок виникнення непередбачуваних ситуацій. Самострахування за рахунок резервного фонду є

ефективним в тому випадку, коли вартісна оцінка всього майна, яке підлягає страхуванню, відносно невелика в порівнянні з усіма фінансовими статками підприємства чи бізнеса. Щоб визначити на якому рівні знаходиться резервний фонд, достатньо знати середньозважену величину ресурсів, основного капіталу чи поточних активів. Фонди створюються у розмірі 1% від вартості активів, 1-5% від обсягу продажів або 3-5% від річного фонду виплат акціонерам.

- Створення страхового товарного запасу

Даний метод створюється з метою компенсації коливань попиту на товари. З позитивних наслідків цього методу є налагодження нормального функціонування в умовах недотримання графіків постачань та ажіотажного попиту на товар. З іншого боку це призведе до збільшення потреб фінансових ресурсів та заморожування оборотного капіталу.

- Страхування від ризику

Найбільш розповсюджений спосіб зниження ступеня ризику є його страхування. Страховий захист забезпечують спеціальні страхові компанії, які використовують кошти страхувальників задля відшкодування понесених ними збитків при певних обставинах.

- Хеджування як метод зниження ризику

Принцип дії такого методу дозволяє уникнути цінового й інфляційного ризиків при здійсненні підприємством угод на валютних чи товарних біржах. Підприємство проводить продаж ф'ючерних контрактів за рахунок купівлі товару з постачанням у майбутньому періоді. В разі зміни ринкових цін підприємство може понести фінансові втрати, але воно одержить виграш за рахунок ф'ючерних контрактів. Більшість фінансових установ надають перевагу вибірковому хеджуванню. Тобто вони вправі вирішувати, спостерігаючи за фінансовим становищем, якщо курси валют чи відсоткові ставки несприятливі то вони хеджують ризик і навпаки. Це ,звісно, є спекуляцією, але цього ніхто не забороняє. До недоліків можна віднести витрати на комісійні брокерам і премії опціонів.

Отже, роблячи правильний вибір впливу на ризик ми вправі мінімізувати можливий збиток у майбутньому. Уникнути ризик — означає відмову від проекту пов'язаним з ризиком.

Найбільш загальним і вживаним методом зниження міри ризику є його страхування, оскільки найсерйозніші економічні ризики страхуються за допомогою зовнішнього страхування.

Список використаних джерел:

1. Крупін В.Є., Злидник Ю.Р. Економічні ризики: сутність,еволюція,підходи до класифікації/ Крупін В.Є., Злидник Ю.Р.//Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні:етапи становлення і проблеми розвитку, 2011. - № 714. - С. 224-229.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

ВВП УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ

А. С. Кулик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є одним з основних макроекономічних показників, який відображає кінцеву ринкову вартість усіх товарів та послуг, які вироблені на території країни в усіх галузях економіки за рік для споживання, експорту

і накопичення, не залежно від національної приналежності використаних факторів виробництва [1].

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є ключовим макроекономічним показником результатів діяльності економіки багатьох країн світу, котрим користуються при міжнародних зіставленнях і при обрахунках суспільної продуктивності. Тому показники ВВП займають головне місце у сучасній макроекономічній статистиці, в її загальній теорії, методології й практиці.

Динаміку ВВП України за період з 2010 по 2016 роки представлено в табл.1.

Таблиця 1

Динаміка ВВП України

(без врахування тимчасово окупованої території АРК, з 2014 р. – без врахування тимчасово окупованої території АРК та частини Донецької і Луганської областей)

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
ВВП, факт. ціни, млн. грн. (номінальний ВВП)	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2383182
ВВП, ціни попереднього року, млн. грн. (реальний ВВП)	949619	1138338	1303094	1404293	1369190	1431826	2034430
ВВП, постійні ціни 2010 р., млн. грн. (реальний ВВП)	1079346	1138338	1141055	1140750	1066394	961698	996236
Індекс фізичного обсягу ВВП, % до попер. року	104,1	105,5	100,2	100	93,4	90,2	102,3
Індекс фізичного обсягу ВВП, % до 2010 р.	100	105,5	105,7	105,7	98,8	89,1	92,3
Дефлятор ВВП, % до попер. року	113,7	114,2	107,8	104,3	115,9	138,9	117,1
ВВП на душу населення, факт. ціни, грн. (номінальний ВВП/особу)	24798	29980	32480	33965	36904	46413	55848
ВВП на душу населення, ціни попереднього року, грн. (реальний ВВП/особу)	21817	26252	30132	32553	31841	33419	47680
Індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення, % до попереднього року (реальний ВВП/особу)	104,5	105,9	100,5	100,2	93,7	90,6	102,7

Джерело: сформовано на основі [2]

З 2010 до 2013 року обсяг реального ВВП мав тенденцію щорічного зростання. Крім цього, індекси фізичного обсягу за ці роки нижче 100% не знижувалися, а отже, обсяг реального ВВП кожного наступного року дорівнював або перевищував обсяг номінального ВВП попереднього року і, відповідно, реально не був меншим за номінальний ВВП 2010 року (рис.1).

Така позитивна динаміка вказувала про незначне, але все ж таки зростання економіки України в загальному розумінні.

У 2014 р. зростання обсягу номінального ВВП порівняно з 2013 р. сягнуло 121,717 млрд. грн., або 108,3%, водночас обсяг реального ВВП у 2014 р. впав на 35,103 млрд. грн., або до 97,5%. На його зниження вплинув початок Антитерористичної операції на сході країни, що призвело до торгової блокади Донбасу в першому кварталі 2017 року.

Виходячи з того, що протягом минулого року громадян нашої країни стало на 168 тис. осіб менше, показник ВВП на душу населення мав у незначній мірі зрости.

Оскільки більша частина промислового потенціалу знаходилася саме там, то початок бойових дій зупинив виробництво на сході і тим самим значно зменшив ВВП країни.

З 2015 року спостерігається значний ріст ВВП країни зумовлений грошовими надходженнями з-за кордону. В 2015 році показник ВВП змінився на 15 %.

У 2016 році ВВП України збільшилось на 1,8 %. Але якщо порівняти показник 2016 року і наприклад 2013 року то ВВП зменшилось на 14,1 %. Експорт вугілля та металів, з цієї області був заборонений, що вплинуло на економіку країни. Проте економіка змогла впоратися з наслідками блокади, і в 2017 році її зростання становило близько 2 %. Крім того відновилися звичайні обсяги експорту товарів з країни завдяки укладенню угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським союзом у січні 2016 року.

Валовий внутрішній продукт України у 2017 році збільшився на 2,2%. Зростання реального ВВП України у четвертому кварталі 2017 року у річному вираженні – порівняно з четвертим кварталом 2016 року - сповільнилося до 1,8% після 2,1% зростання кварталом раніше.

На 2018 рік Національний банк України прогнозує зростання ВВП до 3,4%. Водночас в наступні роки зростання внутрішнього валового продукту буде знижуватися.

Як бачимо, показник ВВП в Україні продовжує залишатися на досить низькому рівні, що є значною проблемою, подолання якої є стратегічно важливим завданням для країни.

Основним напрямком підвищення рівня ВВП в Україні може стати інвестиційно-інноваційний, тобто передбачається залучення інвестицій у виробництво та науково-технологічну сферу за допомогою інструментів податкового та державного кредиту, податкових пільг. Окрім цього важливого значення потребує і структурна перебудова ВВП − встановлення оптимальних для національної економіки співвідношень між структурними елементами ВВП. Також необхідно вжити заходи щодо подолання високого рівня вразливості національної економіки, обумовленого сировинною спрямованістю виробництва й експорту.

Методами поліпшення становища можуть бути макроекономічна стабілізація та поновлення нормальної діяльності банківської системи, після чого повинні слідувати структурні трансформації. Також суттєво помітними є заходи, котрі направлені на покращення якості та прозорості урядування, тому що вони повинні сприяти підвищенню ефективності видатків бюджету, зменшенню втрат від корупції та збільшенню якості державних послуг.

Отже, показник ВВП посідає вкрай вагоме значення для економіки загалом. Зараз Україна перебуває у винятково важкій політичній та економічній ситуації, тому для стабільних обсягів ВВП є потрібним проведення державної політики, котра має супроводжуватися веденням структурних реформ.

Список використаних джерел:

1. Список країн за ВВП – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki.

2. Валовой внутренний продукт. Минфин – всё о финансах: новости, курсы валют, банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.com.ua/economy/gdp.

Науковий керівник: старший викладач В. О. Денисенко

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

С. В. Лоцман
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сьогодні неможливо уявити країну, яка б не мала власної фінансової системи, відносин на регіональному та світовому ринках, а також взаємовідносин з купівлі-продажу ресурсів, що необхідні для здійснення фінансової та виробничої діяльності. Тому, досить актуальною є проблема створення ефективних методів аналізу та прогнозування динаміки показників фінансових ринків, результати якого допомогли б у розв'язанні проблем передбачення при певних дослідженнях.

Метою даної роботи є дослідження фінансового ринку за допомогою ентропійних методів.

Призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні підприємствам належних умов для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних ресурсів. Таким чином, підприємства на фінансовому, як і на інших ринках, практично рівнозначні, як у ролі покупця, так і продавця ресурсів [1;2].

Для аналізу динаміки регіональних фінансових ринків було обрано європейський та азіатський валютний ринки: японська єна (JPY), китайський юань (CNY), євро (EUR) та гривня (UAH), по відношенню до долара США. Валютні пари були обрані за період 06.03.2013 – 05.03.2018. За допомогою середовища Matlab нами побудовано ентропію подібності (ApEn) та ентропію перестановок (PermEn), використавши ширину вікна 250 та крок вікна – 5. Фінансовий ринок Азії один з найпотужніших у світі, тому їх дослідження та аналіз буде цікаво розглянути по відношенню до Європи та, власне, і України.

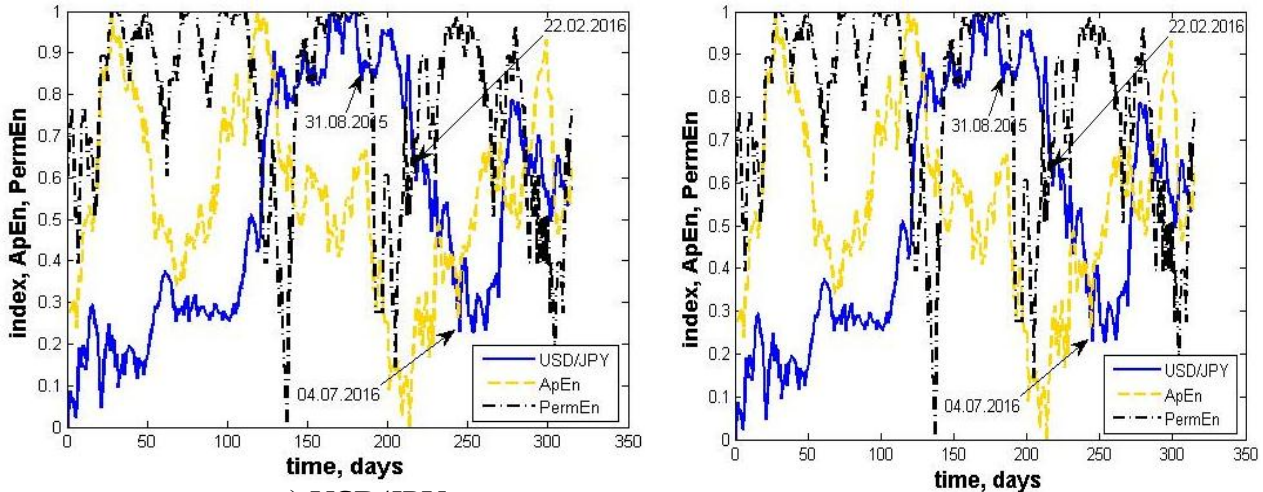

a) USD/JPY b) USD/CNY

Рис.1. Динаміка ентропії подібності, перестановок та валютних пар регіонального валютного ринку Азії

З рис. 1 видно, що ринок Азії доволі нестабільний за рахунок трьох падінь курсу в 2015-2016 рр. японської єни (a), а також трьох падінь показників валютної пари китайського юаню (b) по відношенню до долара США у 2016-2018 рр. Проте за допомогою ентропії подібності можна чітко бачити, що прогнозування флуктуацій даних показників обох валютних пар є цілком можливим.

За допомогою ентропії перестановок видно, що вона незадовго до падіння показників валютних пар починає стрімко зростати та досягає максимальних значень,

а при зростанні показників валютних пар – спадає, що демонструє прогнозний характер. Можна чітко бачити, що ентропія перестановок реагує раніше, аніж ентропія подібності, а тому має перевагу у прогнозуванні флуктуацій показників валютних пар.

Коли ентропія подібності набуває значення близького до 1, то вона показує імовірність того, що схожі між собою повторювані шаблони спостережень (послідовності певної довжини, які побудовані з чисел ряду, що впорядковані один за іншим) слідувать один за одним не будуть. Якщо ж ентропія наближає своє значення ближче до 0, то це значить, якщо ряд містить велику кількість повторюваних шаблонів – можливість передбачення флуктуацій збільшується.

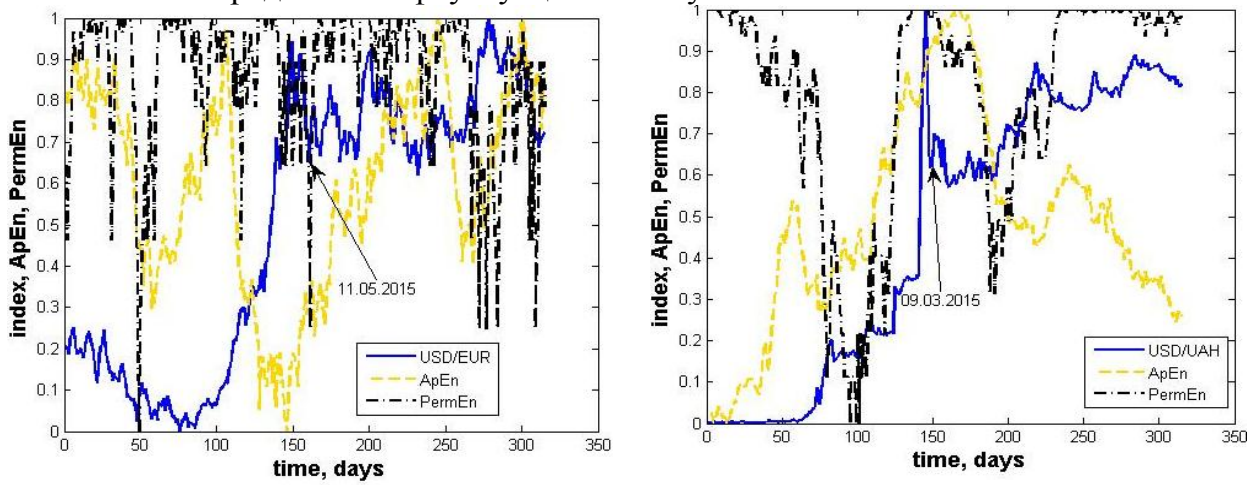

c) USD/EUR d) USD/UAH

Рис.2. Динаміка ентропії подібності, перестановок та валютних пар валютного ринку Європи

На рис. 2 видно, що євро (c) та гривня (d) після збільшення показників представлених рядів мають значний спад в 2015 р. Ентропія подібності гривні приймає частіше значення від 0.5 до 1, це говорить про меншу передбачуваність ряду, євро має також невелику прогностичну здатність.

Ентропія перестановок також завчасно реагує на динаміку даних валютних пар та перед спадом чи підвищенням показників несе в собі прогнозний характер: чим менші значення приймає ентропія перестановок, тим більшим буде зріст показників та навпаки – чим більші значення ентропії, тим показники падіння валютних пар будуть більші.

Завдяки ентропії подібності було проаналізовано можливі зміни показників динаміки валютних пар та визначено основні падіння показників валютних пар по відношенню до долара США на представлених проміжках та визначено околи точок найбільшого та найменшого передбачення флуктуацій.

Проте за допомогою ентропії перестановок аналіз динаміки показників був точнішим та виявлення прогнозу відбулось раніше, що дозволяє говорити про високу точність цього методу при прогнозуванні негативних тенденцій дослідження валютного ринку.

Можна сказати, що європейський регіон схожий за поведінкою на світовому валютному ринку з азійським, проте за стабільністю валюти все ж Азія поступається Європі, через те, що їх ринок має більші об’єми, що може призводить до більших коливань показників різних валют. Україна в даній ситуації, при її теперішньому стані залишається країною що розвивається, та гривня ніяк не може конкурувати з валютами більш надійних та стабільних розвинутих країн.

Список використаних джерел:

1. Фінансовий ринок [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фінансовий_ринок.

2. Соловйов В. М. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни: Моделювання складних систем / В. М. Соловйов, О. А. Сердюк, Г. Б. Данильчук. – Черкаси: Брама-Черкаси, 2016. – 194 с.

Науковий керівник: к.ф.-м.н., доцент В. С. Денисенко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ

О. В. Паламарчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ефективне формування і управління інвестиційним портфелем як сукупності активів є однією з головних проблем в сучасній теорії інвестицій. Управління портфелем передбачає планування, аналіз та регулювання його складу для досягнення інвестиційних цілей. Інвестиційними цілями можуть бути: висока прибутковість, безпека вкладень, ліквідні активи.

Метою роботи є аналіз особливостей формування оптимального інвестиційного проекту.

Основне завдання портфельного інвестування – поліпшити умови інвестування, надавши сукупності цінних паперів такі інвестиційні характеристики, які недосяжні з позиції окремо взятого цінного паперу і можливі тільки при їх комбінації.

Тільки в процесі формування портфеля досягається нова інвестиційна якість із заданими характеристиками. Таким чином, портфель цінних паперів є тим інструментом, за допомогою якого інвестор забезпечує необхідний рівень доходу при мінімальному ризику [1].

Основними принципами формування інвестиційного портфеля є безпека і прибутковість вкладень, їх стабільне зростання, висока ліквідність. Під безпекою розуміються невразливість інвестицій до потрясінь на ринку інвестиційного капіталу та стабільність одержання доходу. Ліквідність інвестиційних цінностей – це їх здатність швидко і без втрат в ціні перетворюватися в готівкові гроші.

Жодна з інвестиційних цінностей не володіє всіма перерахованими вище властивостями. Тому неминучий компроміс. Якщо цінний папір надійний, то дохідність буде низькою, так як ті, хто пропонує надійність, будуть пропонувати високу ціну. Головна мета при формуванні портфеля полягає в досягненні найбільш оптимального поєднання між ризиком і доходом для інвестора. Іншими словами, відповідний набір інвестиційних інструментів покликаний знизити ризик втрат вкладника до мінімуму й одночасно збільшити його дохід до максимуму.

Розглядаючи питання про формування портфеля, інвестор повинен визначити для себе значення основних параметрів, якими він буде керуватися. Стан ринку і можливості інвестора визначають вибір його інвестиційної стратегії.

У портфель обов'язково повинні входити різні за ризиком та дохідністю елементи. Причому, в залежності від намірів інвестора, частки разнодохідних елементів можуть варіюватися. Це завдання випливає із загального принципу, який діє на інвестиційному ринку: чим вищим потенційним ризиком володіє інструмент, тим більш високий

потенційний дохід він повинен мати, і, навпаки, чим нижчий ризик, тим нижча ставка доходу.

У процесі формування портфеля цінних паперів інвестор повинен визначитися зі структурою портфеля, тобто вибрати оптимальне співвідношення конкретних видів цінних паперів в портфелі.

Процес формування портфеля цінних паперів можна розбити на наступні етапи. На першому етапі інвестором аналізується інформація про стан економіки в цілому, про окремі галузі економіки, інвестиційні компанії, банки, пайові фонди. На її підставі робляться припущення з приводу зростання або зниження цін на ті чи інші папери, спроба оцінити рівень інфляції в країні, зміни в грошовому обігу, ймовірні потреби держави у фінансуванні, вплив на курс валюти та ін.

Підсумком першого етапу є список цінних паперів, найбільш дохідних і найменш ризикованих для включення в портфель в певний період часу.

На другому етапі проводиться аналіз окремих сегментів ринку цінних паперів для виявлення найбільш сприятливих для інвестування на даний момент, аналізується стан емітентів, в фінансові інструменти яких інвестується капітал. При аналізі компаній вивчаються фінансові аспекти і майбутня комерційна життєздатність самої компанії, розрахунок прибутків і збитків, баланс, аналіз грошових потоків, результати діяльності компанії в минулому і прогнози на майбутнє.

Портфель інвестора може складатися з цінних паперів (акцій) однієї компанії, якщо метою інвестора є бажання стати співвласником компанії і при цьому отримувати дивіденди. Якщо переслідується мета заробити на спекуляції від операцій з цінними паперами, то інвестор і формує свій портфель з цінних паперів, на яких можна заробити. Завдання інвестора в цьому випадку буде полягати в тому, щоб купувати недооцінені в певний момент цінні папери, чия ринкова ціна на момент покупки нижче дійсної, і позбавлятися вчасно від переоцінених паперів і тим самим отримувати в перспективі певний прибуток.

Якщо інвестор хоче отримати гарантований дохід, то грамотно сформований портфель боргових зобов'язань може приносити інвестору досить надійний і значний дохід. Якщо інвестувати всі гроші в якийсь один вид фінансових активів, то такий однорідний за змістом портфель буде нести високу норму ризику. Виходячи з цього, дуже важливо при формуванні портфеля цінних паперів застосовувати диверсифікацію капіталу. Важко заздалегідь припустити, які папери будуть рости, а які знижуватися або залишатися без змін. Чим більше акцій різних компаній в портфелі інвестора, тим більше шансів у інвестора отримати прибуток.

Можливість спільного банкрутства двох фірм залежить від того, наскільки корельована між собою їх операційна діяльність. Можливість спільного банкрутства буде вище у фірм, що знаходяться в схожих умовах і діючих в одній галузі. При інвестиційному характері портфеля в нього можуть входити довгострокові цінні папери великих промислових компаній та інших перспективних галузей, у яких в перспективі передбачається зростання виробництва і, відповідно, зростання ціни на цінні папери.

Внесення, наприклад, до портфелю акцій забезпечує інвестору зростання вкладень за рахунок, як підвищення курсової вартості акцій, так і виплати дивідендів. Акції молодих підприємств можуть бути об'єктом біржової спекуляції. Їх ціна може зростати в декілька разів, якщо вони відносяться до перспективних.

При формуванні портфеля цінних паперів особливої важливості набуває питання про кількісний склад портфеля. Відповідно до теорії інвестиційного аналізу проста диверсифікація, тобто розподіл коштів портфеля за принципом не вкладати всі кошти в активи одного підприємства, нітрохи не гірше, ніж диверсифікація по галузях. Крім того, збільшення різних активів, тобто видів цінних паперів, що знаходяться в портфелі, веде до зменшення портфельного ризику. Однак надмірне збільшення складу портфеля недоцільно, тому що може виникнути ефект зайвої диверсифікації.

Зайва диверсифікація може призвести до таких негативних результатів:

- неможливість якісного портфельного управління;
- покупка недостатньо надійних, дохідних, ліквідних цінних паперів;
- зростання витрат, пов'язаних з пошуком цінних паперів;
- високі витрати з купівлі невеликих дрібних партій цінних паперів і т.д.

Витрати з управління надмірно диверсифікованим портфелем не дадуть бажаного результату, оскільки дохідність портфеля навряд чи буде зростати більш високими темпами, ніж витрати в зв'язку з надмірною диверсифікацією.

Сучасна теорія портфеля, запропонована Марковіцем, Шарпом, Тобіном та іншими стверджує, що сукупний рівень ризику може бути знижений за рахунок об'єднання ризикових активів в портфелі [2]-[3]. Теорія портфеля призводить до висновків:

- для мінімізації ризику інвесторам слід об'єднувати ризикові активи;
- рівень ризику по кожному окремому виду активів слід оцінювати не ізольовано від інших активів, а з урахуванням їх впливу на загальний рівень ризику портфеля інвестицій.

Наявність величезної кількості чинників, що безпосередньо або побічно впливають на динаміку котируваних емітентів, не дозволяє однозначно спрогнозувати і скоротити до нуля ризик втрати інвестицій, але звести його до мінімуму з оптимальною прибутковістю можливо за рахунок використання класичних та сучасних методів та моделей побудови оптимальних інвестиційних портфелів.

Список використаних джерел:

1. Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александер, Джеффри В. Бейли. Инвестиции. – 5-ое издание. – М., Инфра-М, 2004.
2. Markowitz H. Portfolio selection// Journal of Finance. 1952, vol.7, № 1.
3. Sharp W. Simplified model for portfolio analysis// Management Sciences.1963, vol.9, № 2.

Науковий керівник: к.ф.-м.н., доцент В. С. Денисенко

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Т. С. Петренко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сучасний світовий суспільний розвиток характеризується посиленням зв'язків і взаємодією між країнами. Жодна країна світу не може повноцінно розвиватися, якщо не задіяна до світогосподарських зв'язків.

Сучасне світове господарство — це сукупність національних економік, що перебувають у тісній взаємодії і взаємозалежності, глобальний економічний організм, підпорядкований об'єктивним законам ринкової економіки.

Для того щоб дослідити роль та місце України в світовому господарстві, варто проаналізувати п’ять основних індексів, а саме: індекс глобальної

конкурентоспроможності, індекс ведення бізнесу, глобальний інноваційний індекс, індекс економічної свободи, індекс інвестиційної привабливості (табл.1).

Таблиця 1

Позиція України в світових економічних рейтингах у 2012-2017 роках.

Назва рейтингу	Місце України в рейтингу					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс глобальної конкурентоспроможності	82	73	84	76	79	85
Індекс легкості ведення бізнесу	152	137	112	96	83	80
Глобальний інноваційний індекс	63	71	63	64	56	50
Індекс економічної свободи	164	163	161	155	162	166
Індекс інвестиційної привабливості	3,28	2,18	2,12	1,87	2,57	3,15

Джерело: узагальнено автором на основі [1;2;3;4;5].

Значення індексу глобальної конкурентоспроможності України відображають зміни стану економіки України – покращення у посткризовий період у 2013 р. – 73 позиція, а потім різке погіршення до 84 місця у 2014 р. Таке погіршення було спричинене анексією Криму та початком військовий дій на Донбасі. Відновлення позицій почалося у 2015 році. Але у 2017 році було значне зниження до 85 місця.

До чинників які стримують покращення позицій України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності можна віднести: низький рівень захисту права власності, корупцію, втрату незалежності судової влади, неефективність державних витрат, неефективність системи вирішення суперечок, нерозвиненість корпоративного та фінансового секторів [1].

Щодо переваг, то згідно із звітом Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012-2013 рр. Україна піднялася на 9 позицій, за допомогою своїх основних конкурентних переваг – освіти та ємності ринку. Високоосвічене населення, значна ємність ринку є хорошою основою для подальшого економічного зростання.

Також актуальною є проблема легкості ведення бізнесу. Тому далі розглянемо індекс легкості ведення бізнесу.

Оцінка міжнародного рейтингу Doing business в Україні засвідчила позитивні зрушення. За період з 2012 року Україні вдалося суттєво підвищити свої позиції із 152 місця до 80 місця в 2017 році (табл.1). Такі зрушення відбулися за рахунок дерегуляції, мораторію на проведення перевірок суб'єктів господарювання контролюючими органами, спрощення реєстрації власності, спрощення процесу сплати податків для компаній, введення електронної системи для подачі декларацій та сплати єдиного соціального податку. Також відбулися зміни в можливостях збору та отримання інформації про позичальників, поліпшення в обробці митних декларацій. Однак істотного зниження надмірного податкового тиску не відбулося [2].

Найпоширенішим інструментом для міжкраїнних порівнянь на загальносвітовому рівні є Глобальний інноваційний індекс – методика оцінки ефективності національних інноваційних систем.

За останні чотири роки рейтинг України за глобальним індексом інновацій покращився на 21 пункт (Україна у 2017 році посідає 50-е місце у порівнянні з 71-им у 2013 році, табл.1), інноваційна складова економіки України є нестабільною.

На нашу думку, сьогодні Україна розвивається без суттєвого та повноцінного використання свого інноваційного потенціалу. Розвиток інноваційного потенціалу України стримується сукупністю політичних, економічних та соціально-демографічних проблем, що роблять впровадження нововведень особливо проблематичним.

Розглянемо індекс економічної свободи України. Як видно з табл.1 покращення відбувалися протягом 2012-2015 рр., але починаючи з 2016 р. Україна знову почала втрачати свої позиції.

На нашу думку, на сьогоднішній день існує проблема визначення оптимального рівня економічної свободи, адже всі напрямки економічної діяльності набувають нових аспектів під впливом глобалізації, має місце зростання соціальних функцій держави та збільшення напрямків економічного зростання. Досвід показує, що країнам із вищим показником економічної свободи належить і вищий добробут населення.

У сучасних реаліях нестабільності економічних та соціальних процесів в Україні активізація інвестиційної діяльності та формування сприятливого інвестиційного клімату займають провідні позиції у забезпеченні ефективної діяльності країни на тривалу перспективу.

Як видно табл.1, значний спад інвестиційної привабливості був протягом 2013-2015 рр. Це було спричинено чинниками, які мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові.

На нашу думку, причиною спаду стала політична ситуація в країні, яка призвела до спаду виробництва, а також низький платоспроможний попит підприємств, зниження купівельної спроможності населення, посилення тиску на бізнес шляхом високого рівня корупції.

Отже, можна сказати, що міжнародні рейтинги є тими показниками, які дозволяють оцінити ступінь залучення країни до світового господарства. Аналіз динаміки показників міжнародних економічних рейтингів дає змогу визначити певні закономірності, а також проблеми у сучасному стані економіки країни. Україна останнім часом регресує майже у всіх світових рейтингах і як наслідок не може бути повноцінним гравцем на світовому ринку.

Список використаних джерел:

1. The Global Competitiveness Reports 2010–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/

2. Doing business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.doingbusiness.org

3. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.globalinnovationindex.org

4. Index of economic freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year

5. International Business Compass [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bdo-ibc.com/home/

Науковий керівник: к. е. н., доцент Прощаликіна А.М.

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

А.О. Підпалок

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Перша згадка про блокчейн (blockchain) представлена в статті особи під псевдонімом Сатоши Накумото, яка розробила протокол криптовалюти біткоін,

“Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” [1] в 2008 році. Сьогодні блокчейн почали сприймати в якості самостійної технології, не прив’язаної до біткоіну. На нашу думку, блокчейн є одною з найбільш цікавих та перспективних технологій в світі і майбутньому.

Метою даної публікації є характеристика особливостей технології блокчейн та аналіз можливих перспектив її розвитку.

Теоретичні та практичні аспекти технології блокчейн знайшли відображення у науковому доробку таких науковців як Д. Тапскот, А. Тапскот, П. Вігна, М.Дж. Кей, Р. Воттенхофер та інших.

Блокчейн – це багатофункціональна та багаторівнева інформаційна технологія, призначена для надійного обліку різноманітних активів. На нашу думку, система блокчейн має вигляд великої електронної таблиці для реєстрації всіх активів та облікової системи, для виконання операцій з ними в глобальному масштабі без обмежень в формі активів, типу учасників або географічного положення.

За своєю структурою, блокчейн є технологією запису інформації, в даному випадку транзакцій, за допомогою блоків. Кожен блок має у своєму складі інформацію про транзакцію, посилання на попередній блок та власний ключ. Для створення блоків майнери займаються підбором рішення певного математичного рівняння, правильний розв’язок якого являється величиною, яка включає в себе ключ попереднього блоку, випадкове число і суму контрольних чисел транзакцій, які відбулись за останні 10 хвилин. Ці умови може задовольнити лише одна величина, яка не являється постійною і змінюється після закриття кожного блоку.

Блокчейн вважається найбільш розподіленою, відкритою і захищеною системою зберігання записів та транзакцій. З 2009 року блокчейн функціонує стабільно, не було зафіксовано жодного факту злому або шахрайства, що збільшує привабливість технології для розробників та інвесторів.

Всі користувачі блокчейн є великою мережею і у кожного є копія даних усіх транзакцій. Тому вивести з ладу або знищити мережу можна, але ці дії необхідно здійснити на комп’ютерах всіх її учасників. Змінити вже існуючий і записаний в блокчейн блок неможливо, тому що при зміні хоча б одного запису зміниться ключ блоку, що створить конфлікт з наступним. Виникне конфлікт між блоками, що призведе до переперевірки системи. А так як зміна даних на всіх комп’ютерах користувачів неможлива, то зміна в блокчейн буде виявленою і система відновить істинну послідовність блоків в ланцюзі. Тому, ми з впевненістю можемо стверджувати, що підробити блок транзакції після її додавання в мережу неможливо.

Ключовою перевагою системи блокчейн у порівнянні з традиційними фінансовими та іншими транзакціями можна вважати відсутність посередників. На сьогодні, будь-яка операція з готівкою, електронними грошима, документами та іншими активами потребує підтвердження комерційних банків або інших небанківських установ. Блокчейн же повністю децентралізований і незалежний, тому всі транзакції проходять перевірку самими учасниками системи, що сприяє спрощенню значної кількості процедур, а також дозволяє уникнути посередників.

Інформація системи блокчейн (блоки і транзакції) доступна будь-якому користувачеві, при необхідності кожен блок відкривається для опрацювання. Це означає, що ланцюг дозволяє ознайомитись з етапами змін та перевірити коректність даних. При цьому доступність реєстру не передбачає афішування особистих ідентифікаційних даних. Блокчейн повністю анонімний, і єдиною можливість отримати дані відомості – це стати власником унікального ключа власника.

Саме такі складові як розподіленість, відкритість і захищеність, роблять цю технологію унікальною і досить гнучкою для застосування в різних сферах життя суспільства. Потенційно дана технологія охоплює всі без винятку сфери економічної діяльності і має велику кількість областей використання. Серед них фінанси та економіка: операції з матеріальними та нематеріальними активами, облік в державних та приватних організаціях, інтернет-банкінг тощо. Окрім того, блокчейн можливо застосовувати не тільки для транзакцій, але й для фіксації, відслідковування, моніторингу та здійснення операцій з будь-якими активами.

Безумовно, найперспективніші проекти пов’язані з застосуванням блокчейн-технології в фінансовій сфері. Підтвердження транзакцій за секунди та їх гарантована правильність відкриває нові можливості для інтернет-банкінгу.

За даними аналітиків [2], блокчейн може використовуватись для зниження вартості наступних сфер:

– фінансові операції;
– зберігання і ведення баз даних;
– державна політика;
– управління компаніями;
– логістика;
– перевірка оригінальності документів та засвідчення особистості користувача тощо.

Враховуючи всі переваги, блокчейн може мати проблеми маштабування в майбутньому, система може не справитися з зростаючою кількістю користувачів. Для можливості децентралізованого існування блокчейн зобов'язує майнерів виконувати дороговартісні та важкі розрахунки, забезпечуючи цим безпеку користувачів. Зі збільшенням кількості майнерів збільшується і складність знаходження розв’язків, що створює значний час очікування на додавання блоку в ланцюг, а це робить систему вразливою [3].

Сьогодні існують і успішно функціонують системи і проекти на основі блокчейн, які надають послуги не тільки в економіці, а й в освітній, соціально-медичній сфері та інших. За останні два роки про впровадження або тестування рішень на блокчейні оголосили великі світові банки і фінансові організації. Наприклад, Royal Bank of Canada планує застосовувати технологію для переказів між канадськими та американськими філіями. Oracle розробляє блокчейн-платформу для управління ланцюжком поставок, її обіцяють представити в наступному році. Компанія Lufthansa переводить на блокчейн інформацію про бронювання квитків. Також, ведеться розробка з переведення Swift-платежів на блокчейн – передбачається, що це дозволить коштам проходити швидше. Компанія Mastercard оголосила про відкриття блокчейн-API для міжбанківських переказів – технологія дозволить зробити їх дешевшими, прозорими та швидкими. Кембриджський центр по дослідженню альтернативних фінансових систем прогнозує, що до 2019 року 20% банків світу буде використовувати блокчейн.

Також за останні два роки з'явилося чимало цікавих блокчейн-стартапів. Так, платформа Provenance за допомогою блокчейн допоможе простежити історію товарів у режимі реального часу. Компанія Colony завдяки штучному інтелекту і блокчейну – підібрати ідеальних виконавців для будь-яких завдань. Майданчик Decent дозволяє завантажувати мультимедійний контент і безпосередньо продавати його користувачам без посередників.

Підводячи підсумки дослідження можна сказати, що дана технологія відрізняється одночасно своєю відкритість, прозорістю та надійністю. Її застосування дасть можливість бізнесу в повній мірі реалізувати свій потенціал і зробить значний внесок в підвищення добробуту всього суспільства.

Список використаних джерел:

1. Satoshi Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf
2. Karl Wust, Arthur Gervais. Do you need a Blockchain?, 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eprint.iacr.org/2017/375.pdf
3. The Blockchain Revolution – The Swiss Perspective, 2017. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/innovation/ch-en-innovation-blockchain-revolution.pdf

Науковий керівник: к.ф.-м.н., доцент В. С. Денисенко

РИЗИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

А. О. Підпалок
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В сучасних умовах економіка України стає все більш ринковою, що вносить до підприємницької діяльності додаткові елементи невизначеності, збільшує ступінь підприємницького ризику. Досвід розвинених країн демонструє, що ігнорування або недостатня увага до оцінки ризиків при прийняті рішень суб'єктами неминуче призводить економічну систему на застій, стримує розвиток науково-технічного прогресу тощо.

Метою даної публікації є характеристика та класифікація ризиків, з якими неминуче зіштовхується підприємець в своїй діяльності, що дозволяє передбачати ризикові ситуації та мінімізувати їх наслідки.

Аналіз економічної літератури, яка присвячена проблемі ризиків, таких авторів, як Дж.М. Кейнс, А. Маршалл, Дж. Нейман, Т.В Момот, О.В. Зонова дозволяє зробити висновки, що серед вчених нема єдиного погляду відносно визначення підприємницького ризику.

Ще класики економічної теорії, вивчаючи проблеми підприємницької діяльності (економічні, фінансові, організаційні, соціальні, психологічні), підкреслювали, що підприємства без ризиків не буває, а головне завдання суб'єкта господарювання в тому, щоб зуміти розрахувати ризики, знизити їх наслідки, спланувати міри по мінімізації непередбачуваних втрат.

Законодавчо, в Цивільному кодексі України, встановлено, що підприємницька діяльність являється ризикованою, тобто дії учасників підприємництва в умовах сформованих ринкових відносин, конкуренції та функціонування всієї системи економічних законів, не можуть бути наперед розраховані та здійснені.

На думку О.В. Момота, підприємницький ризик – це діяльність підприємців в рамках системи економічного господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого необхідно оцінити ймовірність досягнення бажаного результату та відхилення від нього, і на цій основі обрати найбільш прийнятний варіант [4, 257].

Таким чином, ми вважаємо, що підприємницьким ризиком слід вважати ризик, який виникає в усіх сферах діяльності бізнесмена: виробництві, реалізації товарів та послуг, фінансовому та торговельному посередництві, здійсненні науково-технічних та комерційних проектів. У кожній сфері діяльності ризик пов'язується з можливою

втратою (повною або частковою) ресурсів, що є у розпорядженні підприємця. Це можуть бути матеріальні, фінансові, інтелектуальні та інші ресурси.

Оскільки ризик має об'єктивну сторону через невизначеність впливу навколишнього середовища та суб'єктивну, в результаті прийняття рішень самим підприємцем, то успіхи і невдачі діяльності підприємства слід розглядати як взаємодію ряду факторів. Так зовнішнє середовище впливу на підприємця включає в себе соціально-економічні, природні, демографічні, політичні та інші умови, в рамках яких відбувається діяльність підприємства і до зміни яких вона повинна пристосовуватися. Підприємництво завжди пов'язане з ризиками, які випливають з різноманітності сфер інвестування капіталу, з нестабільності попиту і пропозиції на товари, фінанси, фактори виробництва, з обмеженості знань про обраний вид діяльності та багатьох інших обставин [3, 60-61].

В економічній літературі, присвяченій проблемам підприємництва, нема суворої системи класифікації підприємницьких ризиків. Існує велика кількість підходів до класифікації ризиків. Так згідно з класифікацією Т. Г. Гіліної [1], підприємницькі ризики поділяються на чисті та спекулятивні. Особливістю чистих підприємницьких ризиків є те, що вони майже завжди завдають шкоди підприємницькій діяльності. До них відносять:

- природні ризики – це ризики, пов'язані з проявом стихійних сил природи;
- політичні ризики – це можливість виникнення втрат або зменшення розміру прибутку, як наслідку державної політики;
- екологічні ризики пов'язані з настанням громадянської відповідальності за нанесення шкоди навколишньому середовищу;
- майнові ризики – це ризики втрати майна особи, яка займається підприємницькою діяльністю, по незалежних від неї причинах;
- виробничі ризики пов'язані з недовиконанням підприємством своїх планів і обов'язків по виробництву продукції, товарів, послуг, тощо;
- комерційні ризики, що з'являються в процесі реалізації товарів і послуг, виготовлених або закуплених підприємцем;
- страховий ризик, який може наступити в результаті умов передбачуваних страхових подій.

Спекулятивні ризики, які називають також фінансові, несуть в собі або втрати, або додатковий прибуток для підприємця. Вони представлені ризиками, які виникають в процесі відносин підприємства з фінансовими інститутами, такими як банки, інвестиційні та страхові компанії, біржі тощо. Фінансові ризики бувають двох видів: ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей, і ризики, пов'язані з інвестуванням капіталу [1, 47-49].

На нашу думку, вміння ризикувати для підприємця - це здатність розрізняти виправданий і невиправданий ризик в кожному конкретному випадку. Так О. В. Зонова [2] за величиною наслідків для підприємства виділила наступні види ризиків:

- допустимий ризик – це ризик підприємця, в результаті рішення якого підприємство може мати збитки, але вони не перевищують очікуваного прибутку;
- критичний ризик – це ризик, при якому підприємству загрожує небезпека втрат, які завідомо перевищують очікуваний прибуток і, можуть привести до втрати всіх засобів, вкладених підприємством в даний проект;

•катастрофічний ризик – це ризик, за якого виникає неплатоспроможність підприємства, тобто втрати можуть досягти величини, рівної майну підприємства [2, 30-31].

Таким чином, навіть поверхневого знайомства з класифікацією підприємницьких ризиків підприємцю достатньо, щоб переконатися, що в його функціональні обов'язки входить оцінка ступеня ризику.

Підводячи підсумки дослідження ризиків підприємницької діяльності можна сказати, що усунути невизначеність у підприємницькій діяльності досить складно, оскільки ризик – це зворотна сторона економічної свободи підприємця. Основним завданням підприємця є не відмова від ризику взагалі, а вибори рішень, пов'язаних з управлінням ризиком на основі об'єктивних критеріїв. Отже, систематизація і детальна розробка комплексного підходу до визначення ступеня ризику, що впливає на діяльність підприємця є основою запобігання ризику.

Список використаних джерел:

1. Гилина Т.Г. Финансовая среда предпринимательства и предпринимательские риски. Учебное пособие / Т.Г. Гилина. – Таганрог: Изд-ль А.Н. Ступин, 2014. – 117 с.
2. Зонова О.В. Финансовая среда предпринимательства и предпринимательские риски: учебное пособие / О.В. Зонова. – Кемерово: ИНФРА, 2012. – 199 с.
3. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапуста, Л.Г.Шаршукова. – Москва: ИНФРА-М, 1998 – 224 с.
4. Момот Т.В. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. / Т.В. Момот, В.О. Безугла, Ю.О. Тараруєв, М.В. Кадничанський, І.Г. Чалий. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 712 с.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

ЗАОЩАДЖЕННЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РЕСУРС

Н.С. Піонт
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З початку 90-х років минулого століття в Україні триває процес трансформації економіки. Однією з ключових проблем даного періоду є гостра необхідність в інвестиційних ресурсах. На інвестиційний процес впливають стан економіки та інвестиційний клімат країни, рівень достатку домашніх господарств, наявність вільних грошових коштів у інвесторів, котрі виступають посередниками у цих процесах. Однак існує і зворотна залежність. При успішній реалізації інвестиційного механізму прискорюється економічне зростання країни, що, в свою чергу, впливає на результати діяльності фінансових інститутів.

У країнах з розвиненими ринковими відносинами основним джерелом інвестиційної бази економіки є заощадження домашніх господарств, які займають особливе місце в ряду економічних явищ, оскільки знаходяться на стику інтересів громадян, організацій, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг, та держави.

У період планової економіки заощадження розглядалися досить вузько, з позицій ощадної справи, або з позиції макроекономіки, при якій була проблема оцінки вимушених заощаджень населення, що утворилися у зв'язку з дефіцитом споживчих товарів.

Ринкова економіка змінила характер вивчення фінансової поведінки населення, досліджуючи мотиви заощадження на мікрорівні з метою визначення ощадного

потенціалу, вирішення проблем, пов'язаних із заощадженнями, а також оцінки можливостей їх залучення і використання в інвестиційних цілях.

Частина грошових доходів, що залишилася після споживчих витрат і сплати податків та інших обов'язкових внесків, є джерелом грошових накопичень і заощаджень. Таким чином, більшість авторів визначає заощадження як фінансовий потенціал населення, представлений в якості тимчасово вільних або резервних коштів, які можуть бути використані для інвестування.

Тема заощаджень досі залишається малодослідженою в економічній літературі, часто вона розглядається поверхнево або зовсім не розглядається. Вцілому, можна відмітити, що в економічній літературі поняття «заощадження» трактується неоднозначно.

Чумакова С. Г. наголошує при визначенні заощаджень населення на необхідності конкретизації їх цілей. На її думку, заощадження населення – це частина грошових коштів, що залишилася після задоволення споживчих потреб, які гарантують можливість відтворення людського капіталу і виплати обов'язкових платежів, виведена на певний період часу з обігу з метою задоволення потреб і зростання економічного добробуту в майбутньому [1].

Узагальнюючи наявні теоретичні положення, що розкривають суть категорії «заощадження», і виходячи з того, що заощадження є класичними фінансовими фондами, що відрізняються особливостями економічної території, на якій вони виникають, допускаючи певну умовність, можна сформулювати наступну дефініцію: заощадження населення – це фінансові фонди домашніх господарств, що утворюються шляхом відрахувань від їх доходів і використовуються як інвестиції або як резерви.

Заощадження відіграють двояку роль у відтворювальному процесі країни. З одного боку, будучи вилученням коштів з потоку доходів, заощадження викликають недостатність споживання, стримуючи зростання пропозиції, тобто розширення виробництва. З іншого боку, якщо заощадження населення мобілізуються фінансово-кредитною системою і направляються ними в реальний сектор економіки для збільшення фонду накопичення і розширення виробництва, то вони сприяють економічному зростанню, збільшенню ВВП. Дослідники визначають пряму залежність між темпом зростання ВВП і нормою накопичення: чим вище норма накопичення, тим вищі темпи економічного зростання [2].

Таким чином, розвиток фінансів домашніх господарств передбачає, перш за все, створення економічних передумов для формування інвестиційної поведінки населення і посилення довіри до існуючих міжнародних фінансових інституцій, що залучають заощадження громадян.

Важливим етапом розвитку економіки має стати не тільки удосконалення механізму функціонування фінансових інститутів, а й розробка та проведення грамотної політики у сфері заощаджень, яка буде направлена на роз'яснення основ фінансового плавання та інвестування.

Список використаних джерел:

1. Чумакова С. Г. Заощадження населення як показник економічного добробуту та внутрішнє джерело інвестицій / С. Г. Чумакова // Фінанси та Кредит. – 2011. – №20. – С. 4-11.

2. Батракова А. Г. Заощадження домашніх господарств: сутність, угруповання і їх роль в сучасній економіці / А. Г. Батракова // Гроші і кредит. – 2006. – №11. – С. 48-57.

3. Столяров І. І., Калмиков А. Ю. Трансформація заощаджень населення в інвестиції / І. І. Столяров, А. Ю. Калмиков // Економіка родини: збірник. – Москва. – 2007. – С. 62.

Науковий керівник: д. е. н., професор І. І. Кукурудза

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

В. С. Шкапенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Одним із основних напрямів забезпечення сталого розвитку національної економіки є розвиток малого бізнесу, ефективна господарська діяльність якого сприяє вирішенню проблем зайнятості, розвитку сфери послуг, торгівлі та інноваційного розвитку великих виробничих підприємств. Для ефективного функціонування малим підприємствам слід переходити на впровадження інноваційних технологій у свою виробничу діяльність.

Залучення інноваційних процесів у малий бізнес як один із шляхів його розвитку є перспективним і необхідним заходом у контексті сучасної політики розвитку малого підприємництва в Україні [1]. Досвід провідних зарубіжних індустріальних країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що високоефективна економіка не може функціонувати без розгалуженої системи малого бізнесу. В таких країнах малий бізнес утвердив себе динамічним носієм науково-технічного потенціалу, структурної еластичності виробництва, ефективної зайнятості [2].

Одним із факторів, який здійснює вагомий вплив на розвиток інноваційного малого бізнесу, є його фінансування. Фінансування інноваційної діяльності – це складний процес, на який впливає багато чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх, тому для його всебічного аналізу доцільно використовувати методи математичного моделювання.

Сьогодні вже не викликає сумнів той факт, що реальна державна підтримка малого бізнесу є недостатньою, тому деякі вчені вважають, що підвищення капіталізації невеликих підприємств, які приймають участь в інноваційному процесі, можливе через нетрадиційні форми фінансування (венчурне фінансування, лізинг); а також за рахунок створення інтегрованих структур (холдингів, альянсів, корпорацій, кластерів) [3]. Але проведений статистичний аналіз динаміки структури за джерелами фінансування інноваційної діяльності в Україні показує, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності сьогодні залишаються власні кошти суб'єктів господарювання [4].

Тому для забезпечення ефективного і результативного функціонування малих підприємств, що є учасниками інноваційного процесу, необхідно здійснити оптимальний розподіл всіх наявних джерел фінансування в залежності від обраних пріоритетів їхнього розвитку.

Саме тому питання розробки та обґрунтування економіко-математичних моделей фінансування інноваційних процесів в малому бізнесі, є актуальною темою дослідження.

Авторами запропоновано моделювання фінансового забезпечення інноваційних процесів у малому бізнесі.

Основними характеристиками при дослідженні питання фінансового забезпечення інноваційних процесів у малому бізнесі є поточний і бажаний стан фінансування. Аналіз поточного стану слід здійснювати за допомогою економіко-статистичних методів дослідження з метою виявлення «проблемних» зон забезпечення фінансування. Бажаний стан фінансування інноваційних процесів у малому бізнесі може визначатися Державною стратегією регіонального розвитку.

Порівняння поточного стану фінансування інноваційних процесів у малому бізнесі з бажаним дозволяє прийняти рішення щодо регулювання процесу фінансування. Якщо обсяги фінансування інноваційних процесів у малому бізнесі є меншими за бажані (необхідні), то першочерговим завданням держави є оптимізація процесу фінансування інновацій. Така ситуація притаманна саме українській економіці та обумовлена дефіцитом фінансових ресурсів. При умові, що поточні обсяги фінансування дорівнюють бажаним дії держави будуть полягати у моніторингу стану фінансування та підтримці існуючих тенденцій. Таке становище не є характерним для нашої країни, але можливо в майбутньому ця ситуація може виникнути. Коли ж обсяги фінансування більші за необхідні, то така ситуація може свідчити або про випереджальне фінансування інновацій в країні, що позитивно впливає на інноваційний розвиток, або навпаки, про дуже низькі темпи їх впровадження, що негативно впливає на інноваційний розвиток. В такому разі необхідно переглянути стратегію інноваційного розвитку на предмет формування інноваційного портфелю, враховуючи існуючі тенденції.

Для оптимізації фінансового забезпечення інноваційних процесів на рівні підприємства застосовано оптимізаційну модель, процес побудови якої включає три етапи [5].

На першому етапі побудови моделі суб'єкт малого підприємництва має визначитися із множиною інноваційних проектів, які він здатен і може реалізувати. Інноваційний проект характеризується такими показниками: потреба в ресурсах, ступінь ризику, строк окупності, прибутковість, ефективність проекту, соціальний ефект. За цими критеріями з урахуванням інтересів суб'єкта малого підприємництва здійснюється відбір інноваційних проектів. Результатом реалізації першого етапу є формування портфеля інноваційних проектів суб'єкта малого підприємництва.

На другому етапі відбувається пошук джерел фінансування, тобто власники фінансових ресурсів аналізують портфель інноваційних проектів, які представлені малим бізнесом, і, з урахуванням своїх власних інтересів, приймають рішення щодо готовності фінансування. При цьому власники пропонують умови та структуру фінансування, строки надання необхідних коштів для реалізації інноваційного проекту. Результатом реалізації другого етапу побудови моделі оптимізації фінансового забезпечення інноваційних процесів є формування власниками фінансових ресурсів матриці вартості ресурсів і матриці структури фінансування.

На третьому етапі побудови моделі за кожним інноваційним проектом визначається структура джерел фінансування з урахуванням вартості ресурсів і можливостей власників ресурсів.

Практичну реалізацію моделі оптимізації фінансового забезпечення інноваційних процесів на рівні підприємства розглянуто на прикладі діючого малого підприємства Черкаської області "Агро-Терм". Пропонується до впровадження перспективний інноваційний проект «Розумний дім».

Список використаних джерел:

1. Зелена книга малого бізнесу України: оцінка та перспективи шляхів розвитку : матеріали до круглого столу // Інститут власності і свободи. — К. : [б. в.], 2011. – 69 с.

2. Поліщук О. В. Міжнародний досвід фінансової і технічної допомоги малому і середньому бізнесу, його значення для міжнародної конкурентоспроможності економіки України / О. В. Поліщук // Проблеми системного підходу в економіці. – 2008. – Вип. 27. – С. 57–65.

3. Козоріз М. А. Обґрунтування напрямів підвищення капіталізації інноваційно активних підприємств України / М. А. Козоріз, Л. Я. Беновська // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 106–113.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

5. Комар М. І. Концептуальний підхід до моделювання фінансового забезпечення інноваційних процесів у малому бізнесі / М. І. Комар // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент. - 2014. - № 2. - С. 192-200. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2014_2_24.

Науковий керівник: к. т. н., доцент З. М. Гадецька

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. А.Тимошенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Щорічно Всесвітній економічний форум публікує звіт по конкурентоспроможності економік ряду країн, в якому конкурентоспроможність вимірюється на основі індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI). До 2006 року індекс глобальної конкурентоспроможності складався з трьох компонентів: індексу технологічності країни, індексу державних інститутів і індексу макроекономічного середовища.

Так, як економіка розвивається досить стрімко, дослідження конкурентоспроможності країни потребувало більш деталізованого аналізу. Тому починаючи з 2006 року, кількість врахованих чинників зросла з 35 до 90, які розмістилися в 9 великих групах: 1) якість інститутів, 2) інфраструктура, 3) макроекономічне середовище, 4) здоров'я і початкова освіта, 5) вища освіта і професійна підготовка, 6) ефективність ринку товарів і послуг, 7) ефективність ринку праці, 8) розвиненість фінансового ринку, 9) рівень технологічного розвитку, 10) розмір внутрішнього ринку, 11) конкурентоспроможність компаній, 12) інноваційний потенціалї [1, ст.343-344].

За допомогою індексу глобальної конкурентоспроможності можна з легкістю прояснити на якому рівні економічного розвитку знаходиться та чи інша країна, які показники показують конкурентні переваги країни, а які вказують на недоліки.

У сучасних умовах посилення глобалізації та інтеграції світового господарства, загострення конкурентної боротьби та змагання за обмежені ресурси особливої актуальності набувають проблеми підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України.

Аналізуючи рейтинг глобальної конкурентоспроможності за 2017 рік, зазначимо, що Україна посіла 85 місце серед 138 країн світу. Це на 6 позицій нижче порівняно з 2016 роком та на 9 – порівняно з 2015 роком (показник конкурентоспроможності продовжує знижуватися з 4,14 у 2015 році, 4,03 у 2016 році до 4,0 у 2017 році) [2].

Згідно з цими даними, Україна погіршила свої позиції у 7 з 12 основних показників. Найбільше нами втрачено (мінус 17 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці», по 9 пунктів втрачено за показниками, що характеризують розвиток фінансового ринку країни та охорону здоров’я і початкову освіту. За деякими позиціями країна «очолює» списки з кінця. Зокрема, за міцністю банків Україні другий рік поспіль присвоєно останнє місце серед країн світу, які увійшли до рейтингу; за регулюванням фондових бірж наша країна посіла передостаннє місце; за інфляційними змінами – 136, за якістю доріг – 134 [4].

Також Україна має проблеми за основними показниками, які характеризують розвиток інфраструктури та макроекономічне середовище (128 місце) і показниками, що характеризують розвиток фінансового ринку країни (130 місце порівняно із 121 місцем у 2016 році). Що стосується показника рівня розвитку фінансового ринку, то одним із факторів його зменшення залишається низька можливість бізнесу отримати фінансування на внутрішньому фондовому ринку (130 місце) та регулювання фондових бірж (мінус 2 позиції, 137 місце), за міцністю банків країна посіла 138 місце із 138 країн світу.

На 6 позицій покращився показник макроекономічного середовища – Україна посіла за ним 128 місце. Наявність інфляції не дає можливості значно покращити свої позиції. Інфляція зумовлена низкою факторів, до яких можна віднести подальше знецінення національної валюти порівняно з іноземними. За показником державного боргу Україна перебуває на 113 місці (ще мінус 3 пункти порівняно з 2016 р. і мінус 47 – порівняно з 2015 р.). Продовжується зниження кредитного рейтингу країни (мінус 9 позицій, 127 місце) [4].

Незважаючи на те, що за показниками інновацій та факторів удосконалення загалом відбулося піднесення в рейтингу, вони залишаються досить низькими, а за такої ситуації дуже важко досягти економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності. Потрібно сприяти розвитку національного ринку інновацій шляхом створення умов для розвитку інноваційної діяльності. Загалом потрібно рухатися шляхом реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки. Так, визначальним фактором покращення національної конкурентоспроможності має бути інноваційний розвиток виробничої сфери.

За рівнем розвитку бізнесу Україна втратила сім позицій. Зниження оцінок розвитку бізнесу до певної міри пояснюється втратою ринків РФ і переорієнтацією вітчизняних виробників на ринки ЄС[3].

Україна у світі має і свої потужні конкурентні переваги. На жаль, їх перелік досить короткий (якість початкової освіти – 51 місце, вища освіта і навчання – 33, вторинний коефіцієнт охоплення освіти – 53, якість системи освіти – 56, якість математичної та природничо-наукової освіти – 27, навички поточної робочої сили – 46, навички майбутньої робочої сили –36, час, щоб почати бізнес – 42, інновація – 52, якість науково-дослідних інститутів – 50, наявність учених та інженерів – 29, патентні заявки – 49) [4].

Основна цінність аналізу індексу ВЕФ полягає у пошуках нових конкурентних переваг для країни. Проаналізувавши результати дослідження ВЕФ для України, ми бачимо, що половина з наведених показників за останній рік помітно знизились, а ті показники де спостерігається зростання виросли на незначну кількість позицій по відношенню до інших країн світу. До причин низької конкурентоспроможності України, можна віднести такі чинники як: неякісна робота інституцій, урядова нестабільність, недостатня здатність до інновацій, корупція, високий рівень інфляції та зростання державного боргу.

Для зростання конкурентного рівня України держава має збільшити фінансування перспективних областей виробництва, а також тих сфер, в яких Україна має помітні переваги, розробити програми по залученню іноземних інвесторів. І найголовніше на мою думку, потрібно направити економіку в бік інновацій, адже в даний час саме інноваційна сфера грає важливу роль при становленні високої конкурентоспроможності країни.

Список використаних джерел:

1. Мельник А.Ф. Національна економіка / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович . – К. : Знання, 2011. – 463 с.
2. IMD WORLD DIGITAL COMPETITIVENESS RANKING 2017 [Електронний ресурс] // IMD World Competitiveness Yearbook. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.worldcompetitiveness.com.
3. Найбільшими проблемами України експерти назвали інфляцію, корупцію та політичну нестабільність. [Електронний ресурс] // Служба новин ТСН. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://tsn.ua.
4. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс] // Економічний Дискусійний Клуб. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://edclub.com.ua.

Науковий керівник: д. е. н., доцент Л. О. Кібальник

РОЗПОДІЛ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ В УКРАЇНІ

Т. Ю. Хвиль
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми: Особливе місце в системі макроекономічних показників посідає національний дохід, який виступає одним з найважливіших показників функціонування економіки як єдиного цілого. Поряд із сукупним суспільним продуктом та валовим національним продуктом він відіграє важливу роль у макроекономічному аналізі. Саме у національному доході відбиваються найважливіші соціально-економічні явища, суперечності та процеси, пов’язані з рухом суспільного багатства, а також результати та структура суспільного відтворення за певний час. Рух національного доходу послідовно охоплює всі фази суспільного відтворення: виробництво, обмін, розподіл і споживання.

Метою дослідження аналіз перерозподілу національного доходу в Україні.

Практичне значення полягає в аналізі сучасного стану перерозподілу національного доходу, виявлення проблемних аспектів та наданні рекомендацій щодо усунення неофіційного перерозподілу НД.

Одну з перших спроб обчислити національний дохід зробив Франсуа Кене в “Економічній таблиці”, яка вийшла друком у 1758 р. На думку Кене, основною сферою є сільське господарство і лише землеробська праця здатна створити “чистий продукт” –“ багатство, яке формує дохід нації і є продуктом, який залишається після сплати усіх видатків з доходу, що отримується із земельних володінь”. [1]

У працях Дж. Бьюкенена, Дж.М. Кейнса, А. Пігу, Я. Тінбергена Е. Хансена, обґрунтовано участь держави у перерозподілі національного доходу у суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики.

Результатом національного виробництва виступає суспільний продукт. Вартість його складається з двох частин:

1) старої перенесеної вартості

2) нової вартості, створеної в процесі виробництва даного продукту.

Стара перенесена вартість повертається знову до виробництва у вигляді фонду заміщення (на відновлення спожитих засобів виробництва), що забезпечує просте відтворення, а новоутворена вартість, яка отримала назву національного доходу, використовується суспільством на особисте споживання й розвиток виробництва. Отже, національний доход по суті - це нова, створена суспільством за певний період

часу (рік) вартість. Кількісно національний доход - це різниця між сукупним суспільним продуктом і фондом заміщення.

У системі національних рахунків, національний дохід (НД) — це весь дохід, зароблений упродовж року власниками ресурсів, що є резидентами певної держави, незалежно від того, де ці ресурси використовуються — у власній країні чи за кордоном.

У результаті перерозподілу одержують доходи не лише власники ресурсів, а й суб'єкти нематеріального виробництва.

Завдяки перерозподілу формуються вторинні, або похідні доходи. Механізм перерозподілу національного доходу включає в себе: державний бюджет, ціноутворення, кредитні відносини, державні позики та ін. Саме в результаті перерозподілу формуються фонди споживання і нагромадження.[2]

НД фіксується в офіційній статистиці. Масштабний неофіційний перерозподіл НД породжений існуванням тіньової економіки.

Неофіційно національний дохід перерозподіляється в сфері тіньової економіки. До неврахованих і заборонених видів діяльності відносяться:

1) економічна діяльність суб'єктів господарювання яка здійснюється в неконтрольованих державою формах;

2) пов'язана з шахрайством (виготовленням і збутом фальшивих грошей, цінних паперів та ін.), фальсифікація і т.д.;

3) пов'язана з наркобізнесом, проституцією, торгівлею зброєю кримінальна економіка.

Податки є основним джерелом перерозподілу національного доходу. Так, в доходах центрального бюджету багатьох країн вони складають біля 9/10.

Практика свідчить, що наслідком збільшення ставок і загального обсягу податків майже завжди є посилення інфляційних тенденцій.

Сучасна податкова система в Україні не є оптимальною. Вона не забезпечує справедливого перерозподілу національного доходу. Високими залишаються ставки податків, а їх сумарний рівень інколи сягає 80-90% прибутку підприємства. Прийняті нещодавно нові податкові закони ситуацію не покращили. Саме тому ми маємо поширену тіньову економіку, відплив коштів з виробничої сфери, “ухід” від оподаткування суб`єктів підприємницької діяльності. Звідси – низький національний дохід та економічні негаразди. [3]

Ставки податку потрібно зменшити, оскільки мале підприємництво в сучасних економічних умовах не може повністю задовольняти потреби населення. Через високі податки підвищуються ціни на товари та послуги і як наслідок платоспроможність населення зменшується. Якщо частину національного доходу направити на модернізацію промислових підприємств, то це могло б його збільшити. Зменшення видатків на управління і спрямування їх на соціальну сферу сприятиме покращенню нашого добробуту.

Список використаних джерел:

1. Базилевич Історія економічних учень. – 192 с.
2. Мочерний С. Економічна теорія для менеджерів: Навчальний посібник для студентів вищих нав-чальних закладів/ Степан Мочерний, В. М. Фомішина, О. І. Тищенко. - Херсон: ОЛДІ-плюс, 2006. - 624 с.
3. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політи- ка: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.

Науковий керівник: старший викладач В.О. Денисенко

ТУРИЗМ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ АНІМАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

А. А. Геворгян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Значення дозвілля в житті людини невпинно зростає, тому цілком природнім стає збільшення кількості людей, які користуються послугами аніматорів. Особливо це актуально для людини, яка відпочиває. До того ж, потреби туриста щодо цікавого та веселого проведення часу будуть тільки зростати з підвищенням матеріального, економічного, соціального рівня його життя та суспільства в цілому. Отже, сучасні заклади розміщення мають потребу в професіоналах з анімаційної діяльності.

Для визначення стану підготовки фахівця з гостинності до анімаційної діяльності доцільно сформувати уявлення щодо тих знань та вмінь, якими повинен володіти аніматор для успішного виконання своїх обов'язків. Для цього, перш за все, треба проаналізувати загальні вимоги, які висувають до аніматорів у більшості готелів. Серед них [3, с. 192]:

–вміння створювати сімейну атмосферу, атмосферу радості та дружби;

–здатність до комунікації з будь-яким гостем;

–знання організації всіх способів дозвілля;

–знання однієї, а краще декількох іноземних мов;

–освіченість, чесність, дисциплінованість, надійність, талановитість, привітність і усмішливість;

–здатність працювати в команді;

–здатність пристосовуватися при зміні роботи до різноманітних концептів різних готелів;

–вміння отримувати задоволення від роботи;

–відсутність пристрасті до алкоголізму та вживання наркотиків;

–володіння психічним і фізичним здоров'ям, відсутність хронічних захворювань, алергії на сонце.

Поряд із вищезазначеними здібностями, існують ще й кваліфікаційні вимоги, які ставляться перед аніматорами в залежності від напряму їхньої професійної діяльності. До них ми можемо віднести особистісні якості аніматора, а також знання та вміння, необхідні для виконання цієї роботи.

Особистісні якості людини є важливими в усіх сферах, які направлені на надання послуг і в роботі спеціалістів з організації дозвілля, зокрема. В залежності від напряму професійної діяльності аніматорів, виділяють наступні їх особистісні здібності:

–спортивно-туристський напрямок: кмітливість, спостережливість, розвинені лідерські якості;

–спортивно-оздоровчий напрямок: фізична підготовленість, спритність;

–видовищно-розважальний напрям: комунікабельність, артистизм, емоційність;

–пізнавально-екскурсійний напрямок: гарна пам'ять, естетичний смак, інтелект.

Зазначимо, що особистісні якості людини закладені в неї від природи, тому виховувати їх у рамках навчальної аудиторії практично не можливо. На відміну від особистісних, свої професійні якості людина набуває під час навчання. Її знання та вміння формуються в результаті поєднання теоретичної та практичної підготовки.

Аналіз наукової літератури свідчить, що система туристичної освіти у різних країнах відрізняється економічними умовами, політичними устроями, культурними та духовними традиціями, віросповіданням, менталітетом та етнічною приналежністю, тому зіставляти плани професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму можливо тільки умовно

У США для підготовки фахівців з туризму, як зазначають Ю.Г. Данільєва та К.К. Мкртчян, акредитовані навчальні програми в таких університетах, як: Аризонський державний університет (факультет рекреаційного менеджменту й туризму), Каліфорнійський державний університет (факультет рекреаційного адміністрування й дозвілля), Державний університет Сан-Франциско (факультет рекреації й дозвілля), Флоридський міжнародний університет (факультет обслуговування з дозвілля), Нью-Хемпширський університет (факультет рекреаційного менеджменту й політики) [1, с. 255].

Заслуговує уваги, на нашу думку, досвід Німецького інституту Дозвілля і Анімації у Петерберзі (відділення «Туризм»), який здійснює підготовку консультантів з питань дозвілля. Завдання однорічних навчальних курсів спрямовані на підвищення рівня професійно орієнтованих знань для успішної діяльності в сфері дозвілля, туризму, реабілітації та лікування з метою сприяння контактам, спілкуванню й зв'язкам; спонукання до творчої, ігрової діяльності; організації активної діяльності під час відпустки; консультації з питань організації відпусток та ін. Спеціальна підготовка фахівців з туризму у Німеччині здійснюється безпосередньо на туристичному підприємстві впродовж однорічної виробничої підготовки, також два семестри присвячуються зарубіжній практиці, яку студенти проходять у різних країнах, зокрема, Великобританії, США та Франції.

Університет Сюррея (University of Surrey), що у Великобританії здійснює підготовку студентів для здобуття ступеня бакалавра з міжнародного менеджменту та туризму. Для студентів першого року всі модулі навчання є обов'язковими, а саме: «Управління з туризму», «Бізнес», «Бізнес середовище», «Туристична поведінка», «Фінансовий облік», «Принципи маркетингу», «Бізнес-туризм» та ін. [4]. На другому курсі навчання студенти можуть брати участь в одному із міжнародних обмінів. Кожний 15-кредитний модуль необхідний для залучення 150 годин роботи студентів, які проводяться на лекціях, лабораторних і практичних заняттях, а також включають в себе самостійне дослідження або дослідження в невеличких навчальних групах.

У всіх польських вищих навчальних закладах фізкультурно-туристичного профілю активно розвиваються, як зазначає дослідниця Л.Г. Заневська, напрями підготовки «Туристика» та «Рекреація». Вчена вказує, що вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку фахівців спортивно-оздоровчого туризму, зазвичай об'єднуються у потужні інформаційні спілки, які дозволяють продуктивно й ефективно використовувати інфраструктуру, науковий потенціал та науково-методичні напрацювання кожного окремого вищого навчального закладу, здійснювати підготовку фахівців різного кваліфікаційного ступеня від бакалаврів до магістрів, застосовуючи багаторівневу систему освіти й перепідготовки кадрів [2, с. 8].

Характеризуючи закордонний досвід підготовки майбутніх бакалаврів з туризму, зазначимо, що у зарубіжних країнах існують розбіжності у назвах спеціальностей та термінах навчання. Є і спільні риси, а саме: всі студенти проходять практичну підготовку, як у своїй країні, так і у зарубіжних компаніях сфери туризму та готельного бізнесу. Цей досвід є позитивним для нашої країні та потребує додаткового

фінансування для стажування студентів за кордоном. Перспективи подальших розвідок полягають у розробці навчально-методичного забезпечення з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців з туризму до анімаційної діяльності в рекреаційно-оздоровчій сфері.

Список використаних джерел:

1. Данільева Ю.Г. Аніматор у системі туристської освіти / Ю.Г. Данільева, К.К. Мкртчян // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу». – Тернопіль. 15-17 жовтня 2015 року. – С. 255–257.

2. Заневська Л.Г. Застосування інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності фахівців фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 / Л.Г. Заневська. – Х., 2007. – 20 с.

3. Захаріна А.Г. Закордонний досвід формування готовності майбутніх фахівців з туризму до анімаційної діяльності в рекреаційно-оздоровчій сфері [Електронний ресурс] / А.Г. Захаріна // Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – 2017. – Вип. 3К. – С. 191-194. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2017_3K_56.

4. Офіційний сайт Університету Сюррея / University of Surrey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.surrey.ac.uk/.

Науковий керівник: к. е. н., доцент В. А. Красномовець

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ТУРИЗМІ

А. А. Геворгян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження проблем ціноутворення в туризмі, як важливого чинника забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі, оцінки майбутнього попиту та створення сприятливих умов проникнення на ринок.

Мета – розглянути теоретичні аспекти та особливості процесу ціноутворення, що здійснюється на основі сукупності загальних принципів, правил, методів розробки ціни і формування стратегії ціноутворення.

Ціна являє собою економічну категорію, що означає грошову вартість (цінність), а саме ціну, за яку продавець хоче продати, а покупець готовий купити товар (послуги). Використання гнучкого підходу до ціноутворення повинно бути маневреним та динамічним. Ціноутворення в туризмі – це комплексна міра, обумовлена різноманітністю продукту та високим рівнем конкуренції [2].

Завданням цінової політики туристичного підприємства є розробка стратегії й тактики ціноутворення та встановлення вихідних ринкових цін на продукти і послуги.

Ринковий (маркетинговий) підхід до визначення ціни в туризмі припускає вивчення ринку споживачів, конкурентів тощо. Насамперед, він ґрунтується на аналізі таких чинників:

– якісні характеристики турпродукту;
– ступінь новизни турпродукту;
– умови конкуренції;
– особливості ринку збуту;
– витрати та розмір очікуваного прибутку;
– імідж підприємства

Ціноутворення у сфері туризму базується на загальних об'єктивних і суб'єктивних економічних законах, що діють у суспільстві. Головними з них є закони вартості, попиту, пропозиції, товарно-грошового обігу та корисності економічних благ. Саме вони визначають особливості ціноутворення та цінову політику туристичного підприємства [1].

При формуванні ціни на туристичний продукт суб'єктам туристичної діяльності необхідно дотримуватися певних принципів ціноутворення, які забезпечують методологічну єдність різноманітних методів і моделей ціноутворення.

Принципи ціноутворення формуються в залежності від встановленої мети туристичного підприємства та цілей ціноутворення і спрямовані на їх досягнення. Вони базуються на комплексному дослідженні факторів, що мають взаємозв'язок із ціною і впливають на неї. Основними вимогами до принципів ціноутворення є дотримання загальних і специфічних (маркетингових) заходів, що забезпечать створення реальних умов і можливостей для ефективного функціонування туристичного підприємства.

До основних принципів ціноутворення в туризмі можна віднести такі:

1. Принцип системного підходу до цін і ціноутворення. Він полягає в конкретизації виконання таких завдань:

– забезпечення узгодженості економічних інтересів колективу туристичного підприємства з економічними інтересами споживачів і суспільства загалом;

– цілеспрямований вплив на споживачів із метою формування у них розумних потреб та підвищення культури споживання;

– наявність фінансових ресурсів у туристичного підприємства для забезпечення як мінімум простого відтворення.

2. Принцип відповідності попиту. Ціни на туристичний продукт повинні відповідати попиту. Їх необхідно орієнтувати не на середнього споживача (туриста), а на визначені типові групи. Типологію споживання варто розглядати як основу підвищення ефективності комерційної діяльності туристичних підприємств.

3. Принцип ефективності реклами. Ціна на туристичний продукт залежить не тільки від попиту, але й від ефективної реклами цього продукту. Зазвичай, зниження ціни призводить до зростання попиту на туристичний продукт, реклама впливає на споживача туристичного продукту. У свою чергу, поліпшення реклами може сприяти збільшенню ціни туристичного продукту.

4. Принцип покриття витрат. Ціна має відшкодувати туристичному підприємству витрати на виробництво, реалізацію, організацію споживання туристичних послуг і забезпечити такий розмір прибутку, що дозволив би функціонувати на принципах самофінансування.

5. Принцип сезонності цін. Ціна повинна відповідати попиту на туристичні послуги, що здебільшого визначається сезонністю сфери туризму

Для досягнення поставлених цілей з найменшими витратами й найбільшою результативністю необхідно вибирати ефективну цінову стратегію та її розробку. Ціноутворення в сфері туризму повинно забезпечувати [3]:

1) високу еластичність цін у різних сегментах туристського ринку;

2) встановлення розриву в часі між моментами встановлення ціни і купівлі-продажу турпродукту;

3) встановлення роздрібних цін, тому що вони призначені безпосередньо для споживання;

4) встановлення сезонної диференціації цін і тарифів (оскільки попит на туристські послуги носить яскраво виражений сезонний характер);

5) витратний механізм туристської послуги (ціна не повинна викликати в покупців негативних емоцій, або пов’язана зі статусом клієнта);

6) орієнтацію не на середнього споживача, а на певні типові групи.

7) визначення ціни однієї туристської путівки, яка залежить від виду туру (груповий чи індивідуальний). Чим більша чисельність групи, тим нижча вартість туру в розрахунку на одну людину. Ціна туру на одну людину залежить від кількості тур днів: чим триваліший тур, тим дорожче він буде коштувати за інших рівних умов;

8) застосовування знижок вартості тур продукту.

Кожна туристична компанія повинна приймати власне рішення, враховуючи конкретну ситуацію і уподобання споживачів, які можуть дещо відрізнятися в різних регіонах. Крім того туристичні послуги України потрібно інтегрувати до кращих стандартів, зменшувати свої витрати і забезпечувати нормальні умови для функціонування туризму.

У сучасних економічних умовах відбувається зміна пріоритетів ціноутворення у сфері туризму: не витрати, а цінність (корисність) туристичного продукту для споживача стає основою його ціни. Витратам відводиться коригуюча роль, вони визначають відмінність у цінах туристичних продуктів, які є однаково корисними для споживача. У таких умовах ціна виступає як невитратна категорія. В умовах конкурентної боротьби відбувається розширення асортиментної структури туристичного ринку, з’являються нові туристичні продукти з новими споживчими вартостями.

Регулювання ринку туристичних послуг у цих умовах відбувається за законом попиту та пропозиції, категорія «споживча вартість» трансформується і має невитратний характер, а в основу формування ціни туристичного продукту закладається корисність. Витратні методи відзначаються простотою застосування, але вони не враховують невизначеності та впливу зовнішніх чинників, тому можуть виступати лише базою для визначення окремих стратегій ціноутворення.

Ціннісні методи ціноутворення – це поєднання методів ціноутворення, що дають змогу постійно корегувати ціну туристичного продукту з урахуванням мінливих ціноутворюючих чинників та лояльності споживачів. Такий метод ціноутворення є особливо важливим для сфери туризму, в якій частку споживчої вартості послуги у ціні туристичного продукту складно оцінити кількісно. Ціннісні методи ціноутворення є протилежними до витратних методів, оскільки вони орієнтуються на попит споживачів за допомогою аналізу якісних і кількісних характеристик туристичної послуги або величини економічного ефекту, який одержує споживач за час її використання [3].

Ефективна цінова політика повинна бути пов’язаною з перспективними цілями підприємства та загальним напрямом його розвитку, в тому числі такими як формування кола постійних клієнтів, витіснення конкурентів, проникнення на новий ринок, отримання максимального прибутку тощо. Практика свідчить, що зазвичай турфірми поєднують кілька цінових стратегій.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва І. Формування ціни // Бухгалтерія. – 2001. – № 29/1 (444). – 16 липня. – С. 41–45.

2. Єрухимович І.А. Ціноутворення : навч.-метод. посіб. – К. : МАУП, 1998.

Науковий керівник: д. е. н., професор В. М. Яценко

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ СМТ СТЕБЛІВ КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

В. О. Гладченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасних умовах урбанізації змінюються напрями туристичних подорожей, особливо сімейного відпочинку. Зростає зацікавленість рекреаційними можливостями сільської місцевості. Черкащина володіє значним природним та історико-культурним потенціалом для сільського зеленого туризму. Важливого значення у такому напрямку сталого розвитку набуває смт Стеблів, Корсунь-Шевченківського району. Його рекреаційні ресурси, літературно – меморіальна спадщина родини Левицьких, пам'ятки сакрального мистецтва ще недостатньо задіяні у сфері туризму і потребують значної популяризації та створення оздоровчих турів для відпочинку в сільській місцевості.

Селище Стеблів відоме як батьківщина видатного українського письменника, драматурга, публіциста Івана Семеновича Нечуй-Левицького. Автора відомих повістей «Бурлачка», «Кайдашева сім'я», циклу оповідань «Баба Параска та баба Палажка», дія яких відбувається на Стеблівських нросторах долини річки Рось – правої притоки Дніпра. Загальна довжина її по Україні – 346 км, площа басейну – 12,6 тис. км². Ширина змінюється від кількох сотень метрів до 5 км. Це пов'язано з тим, що на ній створені водойомища. Серед них і Стеблівське, площею 638 га, на території якого діє зоологічний заказник, що розкинувся на 274 га. Це природна територія для відтворення цінних видів риб і гніздування мисливської фауни.

Заказник прикрашають пам'ятники природи місцевого значення – скелі, які пов'язані з життям і творчістю письменника та героями його творів «Скеля І.С. Нечуй-Левицького», «Бурлачка», а також з історичними подіями. Так, скеля «Козак – Камінь» – тригранна піраміда з граніту висотою 2 м є пам'ятником українським козакам і повстанцям – героям битви і перемоги під проводом Б. Хмельницького 1648 року. Чудовим витвором природи є «Сфінкс» – стовп з каменю висотою 15 м [1, с. 35].

Селище Стеблів розкинулося на скелястих берегах р. Рось. За переказами, саме в цій місцевості князь Ярослав Мудрий збудував фортецю для захисту південних кордонів. І сьогодні туристи можуть оглянути Городище часів Київської Русі.

Перша писемна згадка про Стеблів – 1616 р. Тоді це було сотенне містечко Корсуньського староства. Король Стефан Баторій подарував його козацькому старшині Тетері, який укріпив його фортецею на острові, що з давнини зберігає назву «Замок». У XIX ст. селище стає значним торгівельним і промисловим центром, в ньому було багато майстрів. За свідченням біографа Т.Г. Шевченка М. Чалого малий Тарас ходив до Стеблева, щоб знайти вчителя малювання. Іменем поета названо одну із вулиць Стеблева. Великого Кобзаря у багатьох своїх художніх і публіцистичних творах згадував І. Нечуй-Левицький. Він підносив його за народність, реалізм, суспільне звучання. Вважав поему «Гайдамаки» найпоетичнішим словом у всій слов'янській літературі.

Іван Семенович Нечуй – Левицький народився у Стеблеві 1838 р. У родинному будинку Левицьких діє літературно-меморіальний музей. З 1994 р. він є філією Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Експозиція

музею налічує більше 3000 одиниць збереження і розповідає про життєвий і творчий шлях письменника, вшанування його як класика української літератури.

Музей налічує п'ять залів:

– Перший зал розкриває родинний уклад сім'ї Левицьких. В ньому зберігаються меморіальні речі: світлини, картини, книги, настінний годинник, сімейний альбом.

– Другий і третій зали висвітлюють дитячі і юнацькі роки, початок педагогічної діяльності письменника.

– Четвертий зал відтворює робочий кабінет його київської квартири.

– П'ятий зал присвячений вшануванню пам'яті Івана Семеновича Нечуя-Левицького.

В музеї відтворено неповторну атмосферу саме того періоду коли формувався світогляд майбутнього оповідача життя українського селянства. Його твори є найбільшою цінністю і зацікавлюють різні диференційні групи туристів, особливо повість «Кайдашева сім'я». Її герої проживали у Стеблеві на Заросянському кутку. Письменник навіть не перейменував своїх художніх персонажів. І тому, не тільки музей, але й селище стає літературно-меморіальною спадщиною І. Нечуй-Левицького. На родинному подвір'ї йому встановлено пам'ятник роботи відомого скульптора Г. Кальченка, а поруч – скульптурна композиція «Немидора» – героїня повісті «Микола Джеря».

Письменник народився і виховувався у глибоко духовній родині, в якій шість поколінь були священнослужителями. І як пам'ять про них, сьогодні над Россю возвеличується Свято-Преображенський храм – духовний центр жіночого монастиря. Церква збудована у 2009 р. на тому місці де була перша обитель і біля якої поховані священики Левицькі – рідні дід і батько письменника. За архітектурою новий храм є унікальним своїми вишуканими пластичними формами, де немає жодного прямокутного склепіння або муру. Він вражає своєю досконалістю, гармонією з навколишньою неповторною природою славетного стеблівського краю. Його також прославили відомі уродженці – козацький гетьман Олефір Голуб та український балетмейстер, хореограф, актор, режисер, педагог Василь Кирилович Авраменко. Він був неперевершеним знавцем українського танцю. Народився у 1895 р. У 1922 р. організував школу народного танцю. У 1920–1950 рр., вже проживаючи у Нью-Йорку, гастролював з ансамблем країнами Європи, Америки, Австралії. В основу нових танцювальних композицій покладав Шевченківську поезію, пісню і слово рідної землі, яку любив і яка прийняла його в своє лоно 1993 р. У Стеблеві встановлено пам'ятник В. Авраменку.

Отже, Стеблів – мальовниче селище понад Россю, сьогодні має значні природні, історичні, культурні, сакральні туристичні ресурси для розвитку зеленого сільського туризму і для збільшення потоку туристичних, особливо, шкільних груп [2, с. 312, 632].

Список використаних джерел:

1. Природа Черкащини / за ред. С.Л. Самарського. – К. : Урожай, 1971. – 124 с.

2. Черкащина : універсальна енциклопедія / автор-упоряд. В. Жадько – К. : Експрес-Поліграф., 2010. – 1104 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент О. М. Костюкова

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Р. В. Глушкова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки України туризм виступає однією з галузей сфери послуг, що розвиваються найбільш динамічно. Спостерігається значний вплив туристичної галузі на економічний та соціальний розвиток країни, розширення та підтримання зовнішньоекономічних зв'язків держави, зростання питомої ваги туризму у формуванні її ВВП. Зазначені явища зумовлюють необхідність дослідження сучасних тенденцій та закономірностей розвитку туристичного ринку, потребують ідентифікації ключових чинників, що впливають на його ефективність. Вищевикладене обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою роботи є дослідження теоретичних основ розвитку туристичної галузі та підвищення її ефективності.

Ефективність туристичної організації загалом визначають як відношення результатів її діяльності до витрат, спрямованих на їх якісне досягнення. Ефективність відображає ступінь досягнення окреслених цілей, тому всі туристичні організації за умов ринку прагнуть до максимізації ефекту.

Підвищення ефективності турбізнесу полягає в збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання ресурсів. Це зумовлює важливість розробки єдиних підходів до вимірювання витрат і результатів для добору і реалізації достовірно ефективних рішень на всіх рівнях управління туристичним бізнесом, які перетворюють розрахунок економічної ефективності з формальної господарської процедури в життєву необхідність. Такий підхід зумовив створення класифікації ефективності.

Більшість туристичних організацій, оцінюючи ефективність свого бізнесу, користуються ознакою, що відображає зміст того чи іншого елементу ефективності. Ця ознака, уможливлює комплексну оцінку ефективності бізнесу, достатньо проста у використанні і володіє високим ступенем достовірності. За змістом елементів ефективність поділяється на організаційну, економічну, соціальну, технологічну психологічну, правову, екологічну, етичну і політичну.

Організаційна ефективність туристичного бізнесу – це факт досягнення організаційних цілей за менший час і з меншими витратами, ніж передбачалося. Організаційні цілі реалізують потреби працівників в оптимальній організації праці, що дає змогу надавати послуги належної якості.

Економічна ефективність туристичного бізнесу вимагає конкретизації змісту понять «економічна ефективність» і «економічний ефект». Економічний ефект – абсолютний результат туристичного бізнесу. Один і той самий ефект можна отримати різними способами, з різними витратами. І навпаки, однакові витрати можуть мати різні наслідки. Тому необхідно порівнювати результати з витратами. Порівняння ефекту і витрат на його досягнення є основою визначення економічної ефективності. Отже, економічна ефективність – це відносна величина, що обчислюється як співвідношення однієї абсолютної величини (ефекту) з іншою (витратами).

Соціальна ефективність туристичного бізнесу – це факт досягнення поставлених соціальних цілей за менший час і з меншими фінансовими витратами, ніж передбачалося. Соціальні цілі реалізують потреби працівників туристичної організації в інформації, знаннях, творчій праці, самовираженні, спілкуванні, відпочинку.

Технологічна ефективність туристичного бізнесу означає досягнення певних результатів (галузевого, національного або світового технологічного рівня виробництва), запланованих у бізнес-плані, за коротший час або з меншими фінансовими витратами, ніж планувалося.

Правова ефективність туристичного бізнесу оцінюється ступенем досягнення правових цілей організації і персоналу за більш короткий час, меншою кількістю працівників, або з меншими фінансовими витратами, ніж передбачалося. Правові цілі реалізують потреби працівників у безпеці і порядку.

Екологічна та етична ефективність туристичного бізнесу можлива тоді, коли екологічні та етичні цілі організації і персоналу досягаються за скорочений порівняно, з планованим час, меншою кількістю працівників або з меншими фінансовими витратами. Екологічні та етичні цілі реалізують потреби та інтереси людини в дотриманні етичних норм поведінки людьми відносно навколишнього середовища і між собою і знаходять своє вираження в корпоративній культурі. Залежно від користувачів розрізняють внутрішню і зовнішню економічну ефективність туристичного бізнесу.

Внутрішня ефективність – це оцінка ефективності бізнесу з позиції туристичної організації, вона визначається системою показників.

Зовнішня ефективність враховує рівень задоволеності результатами діяльності туристичної організації з боку зовнішніх користувачів (держави, інвесторів, споживачів) і може оцінюватися різними показниками. Так, ефективність бізнесу для держави насамперед визначається розміром податкових надходжень у бюджет. Необхідно відзначити важливість збалансованості внутрішньої і зовнішньої ефективності в контексті конкурентоспроможності туристичній організації. Сучасний підхід до ефективності означає поєднання ефективного використання ресурсів з розширенням масштабів діяльності і вимагає виокремлення в структурі ефективності статичного і динамічного аспектів.

Статична ефективність характеризує ступінь пристосування організації до тієї, що склалася в економічній ситуації, без урахування додаткового зростання, динамічна – тенденцію до розвитку. Необхідно оптимально поєднувати статичний і динамічний аспекти ефективності. Зловживання статичним підходом до оцінки ефективності може негативно позначитися на перспективах розвитку підприємства. Водночас надмірне захоплення динамічним аспектом, пов’язаним з великим ризиком, може привести до невиправданих витрат, втрати темпів переходу його в нову якість ефективності. Крім того, ефективність можна оцінювати з позицій кількості та якості туристичного бізнесу.

Кількісна ефективність характеризує розміри ефекту і темпи зростання (приросту) показників ефективності, якісна – комбінацію ресурсів, що забезпечила кінцевий результат. Важливим підходом до оцінки ефективності є масштабність. Так, економічна ефективність може бути галузевою, внутрішньофірмовою, груповою (підрозділи, служби та ін.), індивідуальною. Оцінка ефективності з позицій масштабності дає змогу отримати часткові й узагальнені показники ефективності туристичного бізнесу, а також порівнювати ефективність роботи окремих туристичних організацій.

Залежно від способу співвідношення результатів і витрат ефективність визначається такими показниками:

– результат / витрати – характеризує результат, отриманий від одиниці витрат;

– витрати / результат – означає питомі витрати, що припадають на одиницю досягнутого результату;

– результат – витрати, характеризує абсолютну величину перевищення результатами витрат;

– (результат – витрати) / витрати, дає оптимальний ефект;

– (результат – витрати) / результат, відображає питомий ефект, що припадає на одиницю отриманого результату.

Висновки. Врахування перелічених показників ефективності забезпечує комплексний підхід до оцінки ефективності туристичного бізнесу загалом з позицій цілеспрямування (здатності формувати цілі відповідно до потреб); раціональності (засоби досягнення цілі повинні бути виправдані); економічності (мінімізації витрат) та адаптивності (відповідності системі споживчих оцінок і конкуренції). Це дає змогу обрати найбільш дієві інструменти управління туристичним бізнесом за умов конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Дурович А. Маркетинг у туризмі. – М. : Нове знання, 2003.

2. Кабушкин Н. Менеджмент туризму. – М. : Нове знання, 2002.

3. Корнетова Є., Дурович А. Маркетингові дослідження в туризмі : навч. посіб. – М. : Нове знання, 2002.

4. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М. Мальська, В. Худо, В. Цибух. – К. : ЦУЛ, 2004. – 272 с.

5. Сергєєв Т. Організація туризму. – М. : Нове знання, 2003.

6. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму : монографія / В. Федорченко. – К. : Слово, 2004. – 471 с.

7. Яковлєв Г.А. Економіка і статистика туризму : навч. посіб. – М. : РДЛ, 2002

Науковий керівник: д. е. н., професор В. М. Яценко

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДОЗВІЛЛЯ»

Р. В. Глушкова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Теорія дозвілля на сучасному етапі її розвитку характеризується міждисциплінарністю та спирається на дані багатьох наук: психології, педагогіки, соціології, філософії, географії, економіки. Дозвілля відокремлюється як самостійна галузь знання, що вивчає значення вільного часу в житті людини, його змістове наповнення, розвиток людини на дозвіллі з другої половини XX ст. Інтерес до простору вільного часу проявляли ще мислителі давнини. Досить глибоко проблему дозвілля і вільного часу розглянув давньогрецький мислитель Арістотель. «Усе людське життя, – писав він, – розпадається на заняття і дозвілля …, а вся діяльність людини спрямована здебільшого на необхідне і корисне, частиною на прекрасне … . Адже потрібно, щоб громадяни мали можливість займатися справами і вести війну, але, ще переважніше, насолоджуватися світом і користуватися дозвіллям, здійснювати все необхідне і корисне, а ще більше того – прекрасне … . Дозвілля вимагає багатьох предметів широкого споживання, тому раби не мають дозвілля. Кількість і якість дозвілля залежить від форм державного устрою. Щастя царів – в дозвіллі, тирани ж зацікавлені в його відсутності» [1, с. 617].

Водночас, не зважаючи на досить давню історію терміну, серед фахівців немає одностайної позиції щодо його трактування (табл. 1).

Поняття дозвілля і вільного часу поєднуються, оскільки в структурі вільного часу немає місця тим видам діяльності, які людина виконує не для «відпочинку та пом'якшення напруги», а з причини обов'язків: домашня праця, виховання дітей та інше. Або до фонду робочого часу, в такому випадку, не включаються різні необхідні витрати часу, пов'язані з роботою: час на дорогу до роботи і назад, для особистої гігієни, по будинку та ін. [3].

Дозвілля розглядається зарубіжними вченими як синонім прогресу і лібералізації; як соціальна цінність, необхідна умова для всебічного розвитку особистості; сенс життя, загальнолюдська цінність; можливість для отримання задоволення; сучасне втілення свободи; компенсаційний засіб.

В контексті загальної характеристики, дозвілля класифікується як складова часового простору, що передбачає розподіл часу людини на робочий та неробочий; як окремий вид життєдіяльності, що передбачає сприйняття дозвілля як діяльності (творчої, конструктивної або ж безцільної та асоцільної); як психологічний стан людини, що розглядається як емоційне сприйняття людиною дозвіллєвих занять; як концепція цілісного способу життя, що полягає у тому, що всі сфери людського життя мають дозвіллєвий потенціал [2].

Дозвілля характеризується специфічними ознаками, пріоритетними серед яких необхідно назвати такі: свободу вибору дозвіллєвої діяльності, свободу від обов'язків; добровільність участі в дозвіллєвій діяльності; бажання отримати радість та задоволення; самодостатність та самоцінність; компенсаційність дозвілля.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до трактування терміну «дозвілля»

Автор	Визначення
Ж. Дюмазедьє	«Дозвілля – сукупність занять, яким особистість може віддаватися з доброї волі, щоб відпочивати, розважатися, розвивати свою інформованість або освіту, будучи вільною від виконання професійних, сімейних і цивільних обов'язків [4, с. 29]. Говорить, що «вивільнений» від професійної праці час, який раніше сприймався лише як додатковий до нього і необхідний для відтворення робочої сили, «поступово став набувати все більш самостійного значення, стаючи вирішальним чинником для створення нових колективних цінностей» [4, с. 344].
Г.І. Мінц	«Дозвілля – частина вільного часу. До дозвілля відносяться тільки ті години, які використовуються для відпочинку і розваг. Час, що віддається навчанню, громадській роботі, дітям та різним творчим заняттям, є частиною вільного часу, але до дозвілля не відноситься» [5, с. 4].
Г. Орлов	«Дозвілля – сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередньо фізичні, психічні та духовні потреби» [7, с. 6].
А.І. Кравченко	«Дозвілля – та частина вільного часу (воно є частиною позаробочого часу), яким людина розпоряджається на свій розсуд. Дозвілля входить як складова частина в категорію «вільний час», який, в свою чергу, виступає частиною позавиробничого часу. Останнє включає: час на домашню працю і самообслуговування, час на сон та їжу, час на пересування до місця роботи і назад, вільний час, що витрачається на навчання, виховання, громадську діяльність. Дозвілля – це діяльність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним вибором, а не з причини матеріальної необхідності. Дозвілля – це діяльність, якою люди займаються просто тому, що вона їм подобається» [3].

Продовження табл. 1

Автор	Визначення
Л.І. Михайлова	«Дозвілля – це сукупність занять, що виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини. Воно включає в себе заняття, пов'язані із споживанням культурних цінностей, а також заняття, пов'язані з відпочинком і розвагою, випадкові заняття без цілей, бажань і потреб» [6, с. 201].

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Аристотель // Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Гордон, Л. А. Человек после работы. Социальные проблемы быта и внерабочего времени / Гордон, Л. А., Клопов Э. В. – М. : Наука, 1972.
3. Дробинская Е. И. Свободное время и развитие личности // Дробинская Е. И., Соколов Э. В. – СПб., 1983.
4. Дюмазедье Ж. Р. Труд и досуг (в «Трактате по социологии труда») / Дюмазедье Ж. Р., 1962.
5. Минц Г. И. Свободное время: желаемое и действительное / Минц Г. И. – М., 1978. – 64 с.
6. Михайлова Л. И. Социология культуры / Михайлова Л.И. – М. : Гранд, 1999. – 332 с.
7. Орлов Г. П. Свободное время: условия развития человека и мера общественного богатства / Орлов Г. П. – Свердловск, 1989. – 176 с.

Науковий керівник: к. е. н., доцент В. А. Красномовець

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЗАСОБИ РОЗМІЩУВАННЯ В УКРАЇНІ

О. С. Голоднюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Важливою структурною складовою санаторно-курортної сфери, зокрема її інфраструктурною частиною, відповідно до Загального положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 805 від 11.07.2001, є санаторно-курортні заклади, головна ознака яких полягає у «наданні медичних послуг і застосуванні різноманітних профілактично-оздоровчих реабілітаційних методик, що поєднують активні форми відпочинку, заняття спортом, дієти, лікувально-профілактичні процедури з інтенсивним використанням природних лікувальних ресурсів» [5].

Санаторно-курортні заклади поділяють [1] на спеціалізовані (санаторії, санаторії-профілакторії, курортні поліклініки, бальнеолікарні, грязелікарні, реабілітаційні центри), в яких функція санаторно-курортного лікування, профілактики, оздоровлення первинна, основна, базова, та загальнооздоровчі (пансіонати, будинки відпочинку, бази відпочинку), де ця функція – вторинна, неосновна, другорядна.

У зв'язку з удосконаленням і приведенням до міжнародних стандартів статистичної звітності із 2011 р. в Україні дані щодо санаторно-курортних і оздоровчих закладів тепер знаходяться у підрозділі «Спеціалізовані засоби розміщування» розділу «Колективні засоби розміщування в Україні» [2].

Аналіз статистичних даних [2, 3, 6] засвідчує, що у період із 1990 р. по 2015 р. простежується стійка тенденція до зниження кількості та місткості спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних і оздоровчих закладів) в Україні (рис. 1).

Зважаючи на загальну кількість санаторно-курортних закладів країни та динаміку розвитку кількісних показників інфраструктури в розрізі регіонів у період із 2000 р. по 2005 р. [4], можна виділити три основні тенденції. На основних морських курортах відмічається хоча і не така різка, але впевнена тенденція до зростання як кількості закладів, так і кількості місць у них. Більшу частину регіонів вирізняє певна

стабільність із незначною тенденцією до зменшення кількості закладів і місць у них. Хоча, кількість місць може скорочуватися в результаті реконструкції об'єктів і покращення якості послуг. У той же час явно видно, що у ряді регіонів, які знаходяться навколо найбільших міст країни – Київ, Донецьк і Дніпропетровськ – кількість рекреаційних закладів скорочувалась стрімкими темпами. Ті, хто знайомий із реаліями сучасного українського життя, можуть зробити висновки про те, що санаторії та бази відпочинку, які «випали» із статистики, просто трансформувались у котеджні проекти або великі заміські приватні садиби. Саме в цих містах у першу чергу з'явився відповідний попит і знайшлись гроші для інвестування у такі проекти. Ймовірніше, процес їх приватизації не приніс будь-які суттєві кошти ні у державний, ні у місцевий бюджети.

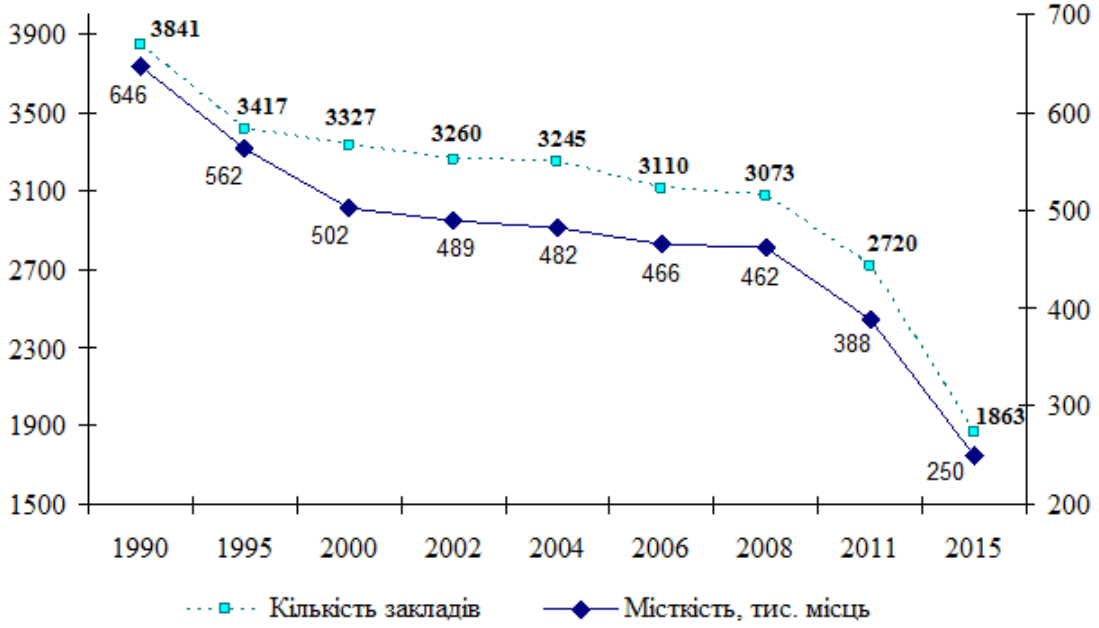

Рис. 1. **Динаміка кількості і місткості спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних і оздоровчих закладів) України у 1990–2015 рр.** (за матеріалами [2, 3, 6])

У розрізі регіонів України на статистичні дані 2015 р., крім зазначених процесів, суттєво негативно вплинули окупація Російською Федерацією АР Крим та її військові дії на Сході України – у Донецькій та Луганській областях (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість і місткість спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних і оздоровчих закладів) по регіонах України

(за матеріалами [2, 3, 6])

Регіони	Кількість закладів			Місткість, місць		
	2000 р.	2009 р.	2015 р.	2000 р.	2009 р.	2015 р.
АР Крим	537	580	х	124239	123903	х
Вінницька	31	30	24	5898	5808	5050
Волинська	84	67	73	4389	4062	4110
Дніпропетровська	236	145	114	27419	19858	17390

Продовження табл.1

Регіони	Кількість закладів			Місткість, місць		
	2000 р.	2009 р.	2015 р.	2000 р.	2009 р.	2015 р.
Донецька	521	353	95	64628	49642	11532
Житомирська	33	22	19	4888	2603	2221
Закарпатська	65	60	55	6913	6078	7463
Запорізька	189	195	225	33859	29270	29091
Івано-Франківська	41	36	30	4670	3767	3609
Київська	207	134	95	29025	20767	16435
Кіровоградська	34	39	26	2790	2674	1862
Луганська	144	88	4	12815	6130	255
Львівська	148	114	58	23878	18810	15869
Миколаївська	172	169	221	29476	27647	28910
Одеська	338	434	397	49361	54140	48981
Полтавська	50	42	34	7558	6341	5561
Рівненська	40	23	13	3388	3149	2175
Сумська	55	27	21	4848	3277	2239
Тернопільська	18	18	11	2467	2175	1713
Харківська	79	96	69	12140	12117	9779
Херсонська	127	236	189	31315	36346	25390
Хмельницька	21	17	17	2060	1941	1877
Черкаська	80	63	44	6509	6486	5107
Чернівецька	16	11	7	1578	1282	930
Чернігівська	61	42	22	5558	5066	2840
Разом	**3327**	**3041**	**1863**	**501669**	**453339**	**250389**

Загальна тенденція щодо зменшення кількості та місткості спеціалізованих засобів розміщування (санаторно-курортних і оздоровчих закладів) зберігається і в розрізі регіонів України для більшості із них. Виключення становлять Закарпатська (місткість у 2015 р. зросла до 7463 місць), Запорізька (кількість закладів збільшилась із 189 у 2000 р. до 225 у 2015 р.) та Миколаївська (кількість закладів збільшилась із 172 у 2000 р. до 221 у 2015 р., а місткість – із 27647 у 2009 р. до 28910 у 2015 р.) області.

Список використаних джерел:

1. Новикова В.І. Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні / В.І. Новикова // Географія та туризм : наук. зб. – 2011. – Вип. 16. – С. 93–101.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.

3. Регіони України : статист. зб. – К., 2010. – 368 с.

4. Санаторно-курортные и оздоровительные учреждения Украины: основные показатели деятельности в 2000–2005 годах // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2006. – № 4. – С. 93–96.

5. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 264 с.

6. Статистичний щорічник України за 2009 рік / за ред. Осауленка О.Г. – К. : Консультант, 2010. – 571 с.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА «ЗОЛОТА ПІДКОВА ЧЕРКАЩИНИ» – ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКОЇ ГАЛУЗІ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

С. Ю. Горбанець
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Мета – розкрити роль і значення державної Програми «Золота підкова Черкащини» у відновленні, збереженні та популяризації пам'яток історії, культури, природи і заповідників, як основи для перспективного розвитку індустрії туризму в Черкаській області.

У «Загальній частині» Програми відмічалося, що з Черкащиною пов'язано багато важливих подій вітчизняної історії, життя і діяльність видатних особистостей України. Територія регіону з найдавніших часів заселена людьми. Найбільш відомою серед археологічних культур є трипільська (IV ст. – середина III тис. до н.е.), яка за своїм рівнем не поступалася розвинутим цивілізаціям стародавнього світу. Землі Черкащини відіграли важливу роль у становленні Київської Русі (IX–XII ст.). Міста-фортеці Канів, Корсунь, Воїнь, Родень і Заруб одночасно були ремісничо-торговельними і культурними центрами держави. На Черкащині зародилося українське козацтво, яке стало впливовою суспільно-політичною силою.

У середині XVII ст. на Черкащині розгорнувся гайдамацький рух, що досяг своєї кульмінації у 1768 р., коли вибухнуло національно-визвольне повстання Коліївщина [1, с. 38].

Черкащина – батьківщина видатного державотворця Б. Хмельницького і велетня духу українського народу Т. Шевченка. Серед уродженців краю – відомі українські письменники І. Нечуй-Левицький, М. Старицький, композитори С. Гулак-Артемовський, К. Стеценко, О. Кошиць, вчені М. Максимович, Л. Симиренко, воєначальники І. Черняховський, К. Дерев'янко. Тут жили і творили А. Кримський, В. Симоненко та багато інших письменників і поетів.

На території Черкаської області розташовано 9266 пам'яток історії і культури, які перебувають на державному обліку, з них 85 – національного значення. Пам'ятки, що мають особливу культурну та історичну цінність, є об'єктами національного історико-культурного заповідника «Чигирин» у м. Каневі. Шевченківського національного заповідника, Національного історико-культурного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка», державних історико-культурних заповідників: «Корсунь-Шевченківський», «Кам'янка», «Трахтемирів» і «Трипільська культура», державного історико-архітектурного заповідника «Стара Умань». До Списку історичних міст України включено 13 населених пунктів області.

Програма була спрямована на те, щоб зберегти значну частину пам'яток, які піддавалися руйнуванню. Було прийнято рішення збільшити обсяг невідкладних ремонтно-реставраційних робіт. Удосконалити систему обліку використання, реставрації і музеєфікації пам'яток.

Виконання Програми відбувалося у два етапи. На першому етапі (2006 р.) передбачалося підготувати науково обґрунтовані пропозиції щодо збереження та використання пам'яток, провести наукові дослідження і виготовити необхідну науково-проектну документацію, визначити пріоритети у роботі, пов'язаній з відродженням та розвитком історичних і культурних центрів;

На другому етапі (2007–2009) проводилося коригування наукової-проектної документації, уточнюються обсяги фінансування і робіт з реставрації, музеєфікації та ремонту пам'яток, включення їх до туристичних маршрутів, створення сучасної туристичної інфраструктури.

Основними завданнями Програми були:

– здійснення всебічного обстеження пам'яток, визначення їх технічного стану і режиму збереження;

– проведення комплексу протиаварійних заходів з метою запобігання подальшому руйнуванню об'єктів історичної спадщини;

– реставрація та музеєфікація пам'яток;

– включення до туристичних маршрутів об'єктів, що мають особливу культурну та історичну цінність;

– створення на території області рекреаційних зон та сучасної туристичної інфраструктури.

Виконання Програми здійснювалися за такими основними напрямами:

– відродження та розвиток історичних і культурних центрів;

– проведення комплексних наукових досліджень, виготовлення проектно-кошторисної документації на проведення робіт з реставрації та музеєфікації пам'яток, упорядження їх території;

– визначення меж та режиму використання зон охорони пам'яток;

– відкриття туристичних маршрутів для відвідування об'єктів що мають особливу культурну та історичну цінність (Тараща – Косяківка – Шушківка – Порадівка – Боярка – Лисянка – Почапинці – Моринці – Будище – Шевченкове – Майданівка – Яблунівка – Єрки – Чигирин – Канів), створення туристичної інфраструктури;

– розвиток міжнародного співробітництва у сфері охорони та використання культурної спадщини;

– популяризація пам'яток, історичних і культурних центрів Черкащини в засобах масової інформації, публікація науково-популярних та довідково-інформаційних видань про визначні історико-культурні об'єкти регіону.

Оновлення екскурсійно-туристичних об'єктів в першу чергу стосувалося збереження та відтворення визначних пам'яток культурної спадщини: було відбудовано бастіон Дорошенка (частина Чигиринської фортеці); завершилося відтворення церкви Святих Петра і Павла (зруйновані в 1678 р.); виконані значні роботи з упорядкування та реставрації пам'яток історії у Суботові (Іллінська церква, Три криниці); облаштовано ділянку навколо пам'ятки природи та історії – дуба Максима Залізняка (вік якого нараховує тисячу років), виконано роботи щодо поліпшення його стану (урочище Холодний Яр); проведено роботу над створенням етнографічно-туристичного комплексу «Козацький хутір» (с. Стецівка); відкрито постійну експозицію музею Богдана Хмельницького.

Програма передбачала, що наймасштабнішим із перетворень має бути реконструкція гетьманської резиденції Богдана Хмельницького. Планувалося створення нових музеїв у м. Чигирині (краєзнавчого, декоративно-прикладного мистецтва, історії Чигиринської фортеці), у с. Суботові (Музей дитини) та с. Стецівці (млинарства) [2, с. 132].

Необхідно відмітити, що, в основному, завдання Програми було виконано. Вона надзвичайно глибоко розкрила туристський потенціал області, сприяла створенню нових маршрутів, навчально-екскурсійних програм. На сучасному етапі активно

використовуються всі її об’єкти, але Програма потребує подальшого оновлення та інфраструктурного розвитку сфери туризму у всіх регіонах Черкаського краю.

Список використаних джерел:

1. http//cordon.com.ua/miscevist

2. Мандри Україною. Золота підкова Черкащини. Путівник. Ченркаський благодійний фонд «Золота підкова» – К. 2007. – 232 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент О. М. Костюкова

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А. П. Грицаченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

На території Чигиринського району розташовано багато туристичних об’єктів [1].

Суботів – село в Чигиринському районі Черкаської області. Центр сільської ради, населення – 875 мешканців. Назва «Суботів» за однією з версій, походить від невгасимого вогнища з дубових дров, що палало перед святом Перуна («суботка»). За іншою – від «суводь», тобто місця, де стікаються води (в конкретному випадку – річки Суба та Тясмин).

Нині в Суботові діє загальноосвітня школа, будинок культури, лікарська амбулаторія. 25 квітня 2007 р. у Суботові завершилося будівництво підвідного газопроводу. На території сільської ради працюють два сільськогосподарські підприємства: СТОВ «Урожай-СК» і ТОВ «Суботів».

У Суботові побудовано два ресторани традиційної народної української кухні, де можна смачно та ситно пообідати. Відстань від Чигирина до Суботова – близько 14 км.

Ще один цікавий населений пункт у Чигиринському районі – це с. Медведівка, у якому народився славнозвісний Максим Залізняк – один з ватажків повстання українського народу проти утисків шляхти, так званої Коліївщини. У Медведівці розташований невеликий музей, присвячений гайдамакам, встановлено пам’ятник Залізняку. Також у цьому селі, при дорозі, знаходиться «Джерело Максима Залізняка», біля якого можна перепочити туристам.

Ще одне джерело, з цілющою водою, знаходиться біля сусіднього села, що зветься Головківка. Навіть назву джерело має відповідну – «Живун». Ще козаки лікували свої рани водою з Живуна, та й зараз у інтернеті трапляються повідомленні про чудесні зцілення людей, що відвідали його водички.

Також, мабуть, буде цікаво відвідати розташований неподалік хутір Буда, де досі стоїть древній дуб, під яким гайдамаки святили зброю напередодні свого повстання, що сколихнуло всю Україну, та й сусідні землі.

На території Чигиринського району розташований славнозвісний Холодний Яр, де збиралися у походи гайдамаки. Поруч з урочищем є Мотронинський монастир, настоятелем якого був Мельхиседек Яворський – так би мовити, ідейний наставник гайдамаків. Але не тільки гайдамакам давав захист Холодний Яр. Повстанці збиралися тут і в часи громадянської війни, і партизани Великої Вітчизняної Війни теж знахододи захист у лісах у Холодного Яру. Десь у його нетрях є пам’ятник радянським партизанам. А ще один цікавий, хоча і маловідомий об’єкт Холодного Яру – скіфсько городище.

Оскільки в Суботові немає готелів та аналогічних засобів розміщення (найближчій м. Чигирин), то конкурентного середовища для готелю в Суботові немає.

Проте в Чигиринському районі доступно 7 засобів розміщення, про 5 з них є інформація в публічному доступі:

–Туристичний комплекс «Перший Кордон», с. Медведівка

–Готель «Гетьманська корчма», с. Суботів

–Музейно-етнографічний комплекс «Дикий хутір», х. Буда

–Готель «Чигирин», м. Чигирин

–Садиба «Медовий сад», с. Трушівці.

Узагальнена інформація про готелі Чигиринського району свідчить про наступне.

Туристичний комплекс «Перший Кордон», с. Медведівка [2]. Знаходиться у затишному місці в самому серці історичних пам'яток Чигиринщини та має всю необхідну інфраструктуру для комфортного сімейного відпочинку. Готель на 12 номерів (ТВ, Wi-Fi, всі зручності у номерах). У вартість проживання включено сніданок. Готель пропонує гостям: кафе-бар з двома залами на 50 місць та великою літньою терасою (українська кухня, мангал-меню, ексклюзивні страви з дичини); відкритий басейн (10 х 5 м); дитячий та спортивний майданчики; бесідки для відпочинку. На території – паркінг.

Готель «Гетьманська корчма», с. Суботів. Міні-готель «Гетьманська корчма» в Суботові – комплекс відпочинку, стилізований під архітектуру XVII століття. Готельно-ресторанний комплекс розташований під горою над річкою поряд з історичним музеєм на території маєтку гетьмана Богдана Хмельницького. До послуг гостей власний міні-музей, діючий водяний млин, 4 комфортабельні номери з усіма зручностями (душ, туалет, біде), два з них з балконами; ресторан на два зали з великим літнім майданчиком (гарячі страви готуються в дров'яній печі).

Музейно-етнографічний комплекс «Дикий хутір», хутір Буда [3]. Розташований на хуторі Буда в самому центрі Холодного Яру, недалеко від тисячолітнього дуба Максима Залізняка. В комплекс міні-готелю входять 3 окремо розташованих будиночка, виконаних в традиційному українському стилі – 5 двомісних номерів категорії «стандарт» з усіма зручностями. Ресторан традиційної національної української кухні пропонує гостям фірмові страви (козацький куліш зі шкварками) та фірмові настоянки (хреновуха, спотикач, вишнівка).

Готель «Чигирин», м. Чигирин [4]. Триповерховий готель «Чигирин» розташований в самому центрі міста Чигирина, біля підніжжя Замкової гори. Будівля після часткової реконструкції. Готель має 20 номерів різних категорій. Номери як з частковими зручностями в номері, так і з повними, напівлюкси та люкси – з кондиціонерами. Ресторан «Чигирин» має три зали: український, європейський, східний.

Садиба «Медовий сад», с. Трушівці. Будинок включає чотири побутових кімнати, санітарна кімната, кухня, телевізор, DVD. садиба може прийняти відпочиваючих у кількості 6 осіб (включаючи дітей). В меню: юшка з риби, каша чумацька, галушки чумацькі варені в присутності туристів на вогнищі, мед з власної пасіки. В будинку – гаряча вода, кухня, телефон. Є паркінг.

Відмінною рисою закладів розміщення Чигиринщини є те, що переважна більшість готелів (окрім «Першого Кордону») не орієнтована на довготривалий родинний відпочинок, а тому не має розвиненої інфраструктури.

Тому вважаємо за доцільне створити туристичний готель 3* у с. Суботів, який буде орієнтований на туристів, що приїжджатимуть на Чигиринщину з метою

ознайомитися з місцевими визначними місцями, монастирями, церквами, джерелами або на пасивних туристів, що приїжджатимуть просто відпочити та насолодитися свіжим повітрям та гарною природою.

Село Суботів розташоване на правому березі ріки Тясмин (притока Дніпра) та його допливі, річечці Субі (Суботка) за 7 км від районного центру міста Чигирина, за 21 км від річкового порту Адамівка та за 38 км від залізничної станції Фундукліївка. Через село проходить автошлях місцевого значення 2414.

Пропонуємо проектувати туристичний готель 3* під умовною назвою «SunDay» 80 номерів місткістю 110 місць. Заклад розташовується у с. Суботів за 60 км. від міста Черкаси на південному сході. Ділянка належить державному лісовому фонду. Вона розташована на лісовій галявині неподалік від Трьох криниць, Гетьманського хутору та Іллінської церкви. Площа ділянки 1,25 га; форма ділянки близька до сектора з радіусом 150 м; рельєф ділянки рівнинний, ґрунт родючий; через усю ділянку проходить рів глибиною близько 3,5 м і довжиною близько 130 м; поверховість будівлі обмежується 3ма поверхами; з необхідних інженерних комунікацій технічно і економічно доступними є питна вода, електрика, газ та кілька пар телефонів провідного зв'язку. Планується відкритий паркінг на 80 автомобілів, а також широкий спектр розважальних, культурних та спортивно-ігрових послуг.

Туристичний готель буде орієнтований на споживачів із середнім рівнем доходу, які подорожують із дітьми і є прихильниками пізнавального та активного туризму.

Список використаних джерел:

1. Історичні та культурні об'єкти Черкаської області // Офіційний портал Черкаської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ck-oda.gov.ua/istorychni-ta-kulturni-objekty/.

2. Офіційний сайт туристичного комплексу «Першій кордон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cordon.com.ua/.

3. Офіційний сайт готельно-ресторанного комплексу «Дикий хутір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hutirbuda.com/.

4. Готель Чигирин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://reserve-menu.com/hotels/cherkassy/gostinitsa-chigirin.

Науковий керівник: к. е. н., доцент М. В. Дроботова

ВИДИ КЕЙТЕРИНГУ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

О. О. Гришеніна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Індустрія кейтерингу у світі дуже розвинута. В зарубіжних країнах кейтеринг вже давно використовується як для обслуговування офіційних банкетів, які даються з приводу національних свят, різноманітних конференцій, виставок, так і для доставки їжі в офіси, лікарні, школи. У Франції, Німеччині, Англії, США та інших країнах цей вид обслуговування сьогодні вже сформований. Що ж до України, то сьогодні ресторанна справа, як зазначалося вище, перебуває лише на стадії зародження.

Фундаментальні аспекти сучасних форм організації і роботи у ресторанному бізнесі, розвитку ресторанної справи України знайшли своє відображення у працях таких зарубіжних та українських вчених, як А.І. Усіна, Т.П. Кононенко, Н.В. Полстяна, І.В. Хваліна, О.Л. Іванік, Г.Б. Мунін, А.О. Змійов, Ф. Бастіа, Р. Браймер, Дж.Р. Уокер та ін. Метою та завданнями статті є теоретичне обґрунтування сутності кейтерингу, аналіз проблем та перспектив розвитку кейтерингу в Україні.

Кейтерингове обслуговування споживачів на вітчизняному ринку ресторанного господарства почало бурхливо розвиватися у 1990-х роках. Слово «кейтеринг» походить від англійського дієслова «cater», що в перекладі означає «поставляти провізію», «обслуговувати споживачів», та словосполучень «publice catering» – ресторанне господарство, а також «catering trade» – ресторанний бізнес. Отже, суть кейтерингового обслуговування полягає в тому, що ресторан за спеціальними замовленнями (кейтерингова компанія) забезпечує замовнику приготування і доставку готової продукції ресторанного господарства в зазначене місце (додому, на робоче місце, в місце відпочинку тощо), а також ресторанне обслуговування святкового заходу з наданням різних сервісних послуг.

З розвитком новітніх технологій в індустрії гостинності кейтерингове обслуговування поступово набуває масштабності в організації та проведенні святкових заходів, бенкетів, під час яких приготування страв та обслуговування поєднуються з послугами інших сфер обслуговування: прокат весільного одягу та аксесуарів, організація розважальних програм, стилізований дизайн приміщень тощо. Це дало можливість виділитися йому в самостійний бізнес закладів, що спеціалізуються на цьому виді діяльності, і стати важливою додатковою послугою в інших закладах ресторанного господарства.

Кейтерингове обслуговування можна класифікувати за різними ознаками: контингентом замовників, місцем проведення заходу, повнотою циклу або характером наданих послуг.

За контингентом замовників кейтерингове обслуговування розраховане на чотири основні групи споживачів. До першої групи належать корпоративні замовники – компанії, які проводять презентації, конференції з фуршетом, а також корпоративні свята і вечірки. Кейтерингове обслуговування є альтернативою організації заходу в ресторані, якщо подібна акція має масштабний характер і проведення її є проблематичним через недостатню кількість місць. Друга група замовників – громадські організації, які проводять семінари, конференції, благодійні заходи тощо. Третя група – приватні особи, які влаштовують сімейні свята (дні народження, весілля, ювілеї та ін.) у себе вдома або в іншому місці. Четверта група – певні колективи, які вважають за необхідне організовувати для своїх працівників комплексні обіди (сніданки, вечері).

За місцем проведення заходу кейтерингове обслуговування поділяється на таке, що проводиться:

–в приміщенні: організують шляхом надання замовнику обладнаних приміщень для проведення різних заходів;

–поза рестораном: передбачає обслуговування на території замовника; його особливість пов’язана з тим, що приготування страв здійснюється в ресторані, після чого замовлення доставляють до місця проведення заходу;

–соціальний кейтерінг – це надання послуг підприємством ресторанного господарства на території замовника з використанням його обладнання.

–виїзний кейтерінг здійснюється шляхом укладення договору на постачання напівфабрикатів, готових страв для забезпечення харчування певної групи людей;

–роздрібний продаж готової кулінарної продукції – це торгівля продуктами харчування (бутербродами, кондитерськими виробами, упакованими в целофанову плівку), а також прохолодними напоями під час проведення спортивних змагань, фестивалів, карнавалів;

–VIP-кейтерінг: передбачає виїзне ресторанне обслуговування із залученням висококваліфікованих кухарів, офіціантів. У приміщенні замовника здійснюються обробка продуктів і приготування страв;

–виїзне обслуговування: найширший спектр послуг, починаючи з презентації нової продукції до організації барбекю на природі або вишуканої вечері при свічках.

За повнотою наданих послуг кейтерингове обслуговування поділяється на кейтерингове обслуговування готовими продуктами харчування та повносервісне. Кейтерингове обслуговування готовими продуктами харчування – це вид виїзного обслуговування, при якому ресторан за спеціальними замовленнями бере на себе зобов'язання з виготовлення та доставки страв, але не бере участі в обслуговуванні безпосередньо на місці. Найчастіше використовується закладами ресторанного господарства, які реалізують піцу, скомплектовані раціони харчування для доставки тощо.

Повносервісне кейтерингове обслуговування – це вид виїзного обслуговування, при якому ресторан за спеціальними замовленнями повністю бере на себе зобов'язання щодо організації замовлення: розробку сценарію проведення свята, складання меню, приготування страв та напоїв, їх доставку на місце призначення, обслуговування споживачів на рівні ресторанного сервісу, згортання роботи на місці проведення бенкету.

У системі кейтерингу активно використовуються різноманітні інновації. У сфері масового харчування, як і в ресторанному бізнесі, існують свої специфічні особливості функціональних видів логістики у діяльності підприємства. У роботі з отриманою сировиною важливо зрозуміти, що в основному – це продукти, які швидко псуються, напівфабрикати, тому слід планувати необхідну кількість сировини з мінімізацією втрат у випадку її нереалізації. Кейтеринг, або виїзне ресторанне обслуговування, нині є одним із найбільш динамічних секторів ресторанного бізнесу в Україні. Кейтеринг нині має багато різновидів, одним із найновітніших є соціальний кейтеринг.

Основними перспективними напрямами розвитку ринку кейтерингових послуг в загальнодержавному та регіональному масштабі є: 1) розширення асортименту страв у меню із врахуванням потреб споживачів у здоровому харчуванні, вживанням низькокалорійної та смачної їжі; 2) підвищення мобільності кейтерингових компаній, що першочергово пов'язана з їх матеріально-технічною базою та наявними кваліфікованими кадрами; 3) вдосконалення асортименту та підвищення якості пропонованих кейтерингових послуг; 4) впровадження науково-обґрунтованих логістичних прийомів та вдосконалення маркетингової політики кейтерингових компаній; 5) оптимізація роботи та пошук нових каналів просування і збуту кейтерингових послуг; 6) сприяння інноваційних тенденцій на ринку кейтерингу.

Таким чином, кейтеринг як самостійний вид бізнесу обслуговування з кожним роком стрімко розвивається і вдосконалюється. Подальші перспективи на ринку пов'язані із залученням інвестиційних коштів з метою реалізації розглянутих перспектив.

Список використаних джерел:

1. Заклади ресторанного господарства. Класифікація : ДСТУ 4281:2004. – [Чинний від 2004–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 18 с.

2. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства : підруч. / за ред. П'ятницької Н. О. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр навч. літ-ри, 2013. – 584 с.

3. Ратова З.Т. Організація кейтерингу в Україні в умовах економічної кризи / З.Т. Ратова, А.В. Попеляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://intkonf.org/ratova-zt-popelyar-avorganizatsiya-keyteringu-v-ukrayini-vumovah-ekonomichnoyi-krizi.

4. Мазаракі А.А. Проектування закладів ресторанного господарства : навч. посіб. для вищ навч. закл. / Мазаракі А.А., Пересічний М.І., Шаповал С.Л. ; за ред. А.А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2008. – 307 с.

5. Олійник Я.Б. Міжнародна логістика : навч. посіб. / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К. : Обрії, 2011. – 544 с.

Науковий керівник: к. і н., доцент О. М. Радченко

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КУРОРТНИХ ГОТЕЛІВ В УКРАЇНІ

Г. Н. Карімова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Однією з провідних галузей, що формує загальний стан і тенденції світової економіки є сфера туризму та курортів. Завдяки своєму розташуванню в Україні є всі умови для якісного та успішного розвитку економіки за рахунок сфери туризму. Потужний ресурсно-рекреаційний потенціал дав фундамент для створення великої кількості курортів та курортних зон, що нині є центрами оздоровлення та відпочинку.

Відповідно до типу курортів, а саме характеру лікувальних факторів, на їх території є заклади розміщення з певним переліком послуг, що стврюють необхідні умови для перебування гостей та їх оздоровлення – курортні готелі.

Курортні готелі (spa-hotel) – заклади розміщення, спеціалізацією яких є обслуговування гостей, які прибули на тривалий час з метою оздоровлення та відпочинку. Даний тип закладу розміщення включає в себе значно ширший асортимент послуг порівняно з іншими типами готелів. Асортимент послуг, що надається в курортних готелях представлений спортивно-оздоровчим харчуванням, послугою медичного обслуговування, розвагами різних напрямків, пізнавальний туризм, а також якісна організація відпочинку для дітей.

У готелях працюють кабінети медичного нагляду, інгаляції, масажу, спортивно-тренажерні зали, зали для занять лікувальною фізкультурою, різні типи підприємств громадського харчування, кінозал, солярій, басейни оздоровчого й лікувального плавання, прокату спортивного одягу й інвентарю та ін. В архітектурі курортних готелів використовують оригінальні форми, які ярусами лоджій, галерей, відкритих майданчиків зливаються з навколишнім природним ландшафтом [1].

За характером природних лікувальних факторів курорти України поділяють на кілька типів (або профілів) [2]:

– бальнеологічні курорти;
– грязьові курорти;
– кліматичні курорти;
– курорти з кількома лікувальними факторами.

Курортні готелі за режимом діяльності вирізняються з-поміж інших типів чітко вираженою сезонністю: готелі морських курортів мають високу заповнюваність упродовж літніх місяців, гірські є центрами зимових видів спорту взимку, лише готелі у бальнеологічних курортах з ефектом лікування функціонують цілорічно.

З метою цілорічного завантаження номерного фонду окремі готелі високої категорії – п’яти-, чотиризіркові організовують конференції, з’їзди, виставки й інші заходи з участю великої кількості людей.

Розміри курортних готелів залежать від туристичної презентативності курорту, мають номерний фонд у розрахунку від 300 місць із одно- і двомісними номерами. Вартість залежить від сезону (в сезон ціна висока).

Загальна кількість курортів в Україні на сьогоднішній день – 58; з них 45 курортів державного і міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення. У кожній курортній зоні функціонують профільні санаторії. У нашій країні таких установ близько 400. У курортних регіонах створені всі необхідні умови для повноцінного оздоровлення та відпочинку.

Практично в кожному регіоні нашої країни є свої унікальні джерела здоров'я, що не поступаються закордонним. Наприклад, на Західній Україні це,в основному, мінеральні води і грязеві, що успішно застосовуються при захворюваннях шлунково-кишкового тракту. На Півдні це м'який клімат – порятунок для тих, у кого проблеми з дихальною системою. У східній частині України лікувальними властивостями володіють мінеральні хлоридні й натрієві води, мулисті грязі, а також ропа озер і затоки Азовського моря [3].

Отже, проведений аналіз свідчить, що Україна має потужний ресурсно-рекреаційний потенціал для розвитку курортних готелів. Безумовно при наявності різноманітних курортних зон, що широко представлені в Україні, виникає потреба у розвитку закладів готельного господарства саме такого типу.

Список використаних джерел:

1. http://pidruchniki.com/12461220/turizm/zasobi_rozmischennya_gotelnogo_ tipu [Електронний ресурс].

2. Україна в цікавих фактах: Книга рекордів України / упорядник Г.О. Маценко. – Львів : Слово, 1992.

3. http://ua.dorogovkaz.com/kurorty.php [Електронний ресурс]

Науковий керівник: ст. викладач Л. Ю. Бутенко

КЛАСИФІКАЦІЯ ФЕСТИВАЛІВ

М. С. Кикоть

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасному світі фестиваль сприймається як широка громадська святкова зустріч, яка супроводжується оглядом досягнень у певній сфері людської діяльності, як свято особливого виду, що відрізняється розмахом, динамізмом і масовістю [3]. Чимало науковців займались класифікацією фестивалів, серед яких О.О. Бейдик і А.О. Гончарук [1], Ю.П. Грицку-Андрієш і Ж.І. Бучко [2], В.І. Новикова [3], І.В. Смаль [4] та ін. Беручи за основу класифікацію О.О. Бейдика і А.О. Гончарук [1] та проаналізувавши інші класифікації, виокремлюємо такі ознаки та наводимо виділені за ними види фестивалів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація фестивалів (за О.О. Бейдиком та А.О. Гончарук, 2010 [1], з доповненнями М.С. Кикоть і В.І. Новикової, 2018)

Класифікаційна ознака	Види фестивалів
рівень організації	– міжнародні – національні – регіональні (місцеві)
домінуюча функція	– культурно-пізнавальні – соціально-виховні – розважальні
кількість учасників	– малі – середні – великі

Продовження табл.1

Класифікаційна ознака	Види фестивалів
тривалість	– короткотривалі – довготривалі
ритмічність, повторюваність	– щорічні – систематично повторювані – нестабільні – одноразові
аудиторія	– дитячі – молодіжні – загальні
форма проведення	– традиційні – карнавали – з елементами ярмарку – з елементами виставки – з парадами й урочистими ходами
час виникнення	– дохристиянські – пов'язані з появою світових релігій (передусім – з поширенням християнства) – пов'язані із поєднанням християнських та язичницьких звичаїв – пов'язані з установленням кулінарних традицій окремих народів – пов'язані із глобалізацією та утворенням так званої «світової поп-культури» – сучасні
вік	– давні – середнього віку – молоді
прив'язка до сезону	– сезонні – позасезонні
місце проведення	– міські – сільські – на природі
фаховий рівень учасників	– професійні – любительські – загальнодоступні
тематика проведення	– етнічні – фольклорні – гастрономічні – релігійні – історичні – загальнокультурні – музичні – танцювальні – театральні – кінематографічні – літературні – спортивні – сучасних субкультур – квіткові – незвичні

Міжнародні фестивалі організовуються кількома країнами-учасницями (не менше трьох) із залученням із них капіталу. Глобального масштабу ці заходи набувають через потужну рекламу на світовому рівні та широке представництво туристів із різних країн. У межах однієї країни проводяться національні фестивалі, що мають загальнодержавний рівень, адже в них беруть участь організації тільки цієї країни. Вони фінансуються частково з державного бюджету чи внутрішніми спонсорами, їх реклама відбувається у національних засобах масової інформації, їх відвідують переважно внутрішні туристи. Завдяки проведенню регіональних фестивалів, які мають місцеве значення та проводяться в межах одного (рідше – кількох) конкретного поселення (міста, селища міського типу, села), створюється певний впізнаваний імідж цього регіону, що призводить до підвищення привабливості території, збільшення кількість гостей та їх витрат, а це позитивно впливає на доходи місцевих бюджетів. Такі заходи, зазвичай, розраховані на місцевих жителів і туристів із цього регіону, тому і рекламна кампанія має вузько-територіальну обмеженість у місцевих (обласних, районних, міських) засобах масової інформації (газети, радіо, телебачення).

За кількістю учасників фестивалі можна поділити на: малі, в яких бере участь до 2 тис. осіб; середні із чисельністю учасників до 500 тис. осіб; великі, що збирають понад 500 тис. учасників. Вони можуть тривати до 5 днів (короткотривалі) і більше 5 днів (довготривалі). Фестивалі можуть щороку проводитися орієнтовно в один і той же час (щорічні), мати інший термін повторюваності – раз у сезон, раз на півроку, раз на 2 роки, раз на 5 років, раз на 10 років тощо (систематично повторювані),

організовуватися лише один раз (одноразові), або бути такими, періодичність проведення яких відсутня (нестабільні). Дитячі фестивалі орієнтовані на відповідну аудиторію, тому передбачають заходи, цікаві дітям і підліткам 5–16 років. Молодіжні – насичені відповідними до смаків й уподобань молодіжної аудиторії програмами. На широку аудиторію розраховані загальні фестивальні заходи.

Різним є час виникнення деяких груп фестивалів. Найдавніші (дохристиянські) – започатковані ще до появи християнства; пізніше з'явилися такі види фестивалів, які пов'язані з появою світових релігій (передусім – з поширенням християнства), та такі, що поєднували християнські й язичницькі звичаї, бо місцевому населенню це дозволялось задля популяризації нової релігії. Далі в історії виникнення груп фестивалів можна виділити такі, що пов'язані з установленням кулінарних традицій окремих народів. Ближче до наших днів (значне їх поширення відбувалося у XX ст.) виникли фестивальні заходи, пов'язані із глобалізацією та утворенням так званої «світової поп-культури». Сучасні фестивалі починають поширюватись у другій половині XX ст., після так званої «сексуальної революції».

За віком (часом започаткування його проведення) фестивалі поділяють на: давні (мають старовинну історію та беруть початок із багатовікових традицій та обрядовості давніх часів); середнього віку (були організовані до початку XXI ст.); молоді (започатковані вже у XXI ст.).

Сезонні фестивалі прив'язані до конкретного сезону (весна, літо, осінь, зима), бо їхні заходи (наприклад, катання на ковзанах) та представлена продукція (наприклад, божоле – молоде вино) має пряме відношення до цих сезонів, а позасезонні – абсолютно не залежать від пори року та можуть проводитися в будь-який час. За місцем проведення виділяємо: міські (проводяться у міських поселеннях – містах, селищах міського типу); сільські (відбуваються у сільській місцевості); на природі (організовуються на міжпоселенській території, коли важливі природні краєвиди).

Можна виділити види фестивалів за фаховим рівнем учасників. Наша пропозиція полягає у виокремленні професійних (зорієнтовані на фахівців, професіоналів у певній сфері, галузі), любительських (таких, в яких беруть участь прихильники певної сфери діяльності, любителі конкретних професійних занять), загальнодоступних (таких, де професійні навички, захоплення, уподобання не мають значення) фестивальних заходів.

Відповідно до тематики розрізняємо етнічні (пов'язані із традиційними національними святами, ритуалами, обрядами, реконструкцією давніх традицій), фольклорні (пов'язані із місцевим фольклором – усною народною творчістю), гастрономічні (пов'язані із збором урожаю, з певною національною стравою, присвячені певному напою), релігійні (пов'язані із світовими (християнство, буддизм, іслам) і національними (іудаїзм, зороастризм, індуїзм) релігіями, із місцевими віруваннями (тотеїзм, фетишизм, магія, вуду, віра в духів предків та ін.)), історичні (пов'язані із реконструкцією певних історичних подій, святкуванням пам'ятних дат, відзначенням ювілейних роковин), загальнокультурні (такі, що всебічно представляють культуру певної країни, регіону, місцевості), музичні (пов'язані з етнічною, класичною, сучасною музикою, із життям і діяльністю відомого композитора, місцем написання музичного твору), танцювальні (пов'язані із народним, бальним, сучасним танцем, балетом), театральні (пов'язані із демонстрацією досягнень у театральному мистецтві), кінематографічні (пов'язані із показом нових робіт у кіно), літературні (пов'язані із літературними творами певної тематики, представленням книжок конкретної тематичної спрямованості, із життям і діяльністю видатного

письменника, зображеними у літературному творі місцями), спортивні (пов'язані із святкуванням спортивних подій), сучасних субкультур (пов'язані із представленням особливостей, специфіки певних субкультур), квіткові (пов'язані із цвітінням певних квітів), незвичні (не відносяться до представлених вище видів та є одиничними (унікальними) заходами у світі) фестивалі.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Розвиток культурно-розважального туризму в Україні (на прикладі фестивального туризму) / О.О. Бейдик, О.А. Гончарук // Географія та туризм : наук. зб. – 2010. – Вип. 12. – С. 22–28.

2. Грицку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Географія. – 2010. – Вип. 519–520. – С. 56–60.

3. Новикова В.І. Фестивалі як анімаційні заходи у туризмі / В.І. Новикова // Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України : матер. II Всеукр. Інтернет-конф. (17 травня 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Видавець О.Ю. Вовчок, 2017. – С. 23–31.

4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин : Вид-во Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

ПЕЧЕРИ – ОСНОВА РОЗВИТКУ СПЕЛЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

В. В. Крикливенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Рекреаційними ресурсами для спелеотуризму слугують, перш за все, печери – підземні порожнини, що з'єднуються з поверхнею землі одним або кількома отворами [3, 4]. Залежно від того, чи під дією природних (карстових, суфозійних, абразивних, еолових, тектонічних та ін.) процесів, чи в результаті діяльності людини утворилися печери, їх поділяють відповідно на природні та штучні (антропогенні). Далі йтиметься про підземні порожнини першої групи, тобто природні.

За походженням природні печери поділяють на п'ять груп: тектонічні, ерозійні, льодові, вулканічні, карстові. У більшості природних печер повітря придатне для дихання внаслідок природної циркуляції, хоча зустрічаються печери, в яких знаходитися можна тільки у протигазах (наприклад, через залежи гуано або насиченість такими газами, як радон, метан). Вода у печерах може бути у вигляді конденсатної плівки, крапель, струмків і річок, озер та водоспадів. Нерідко зустрічаються підводні печери. У привходових ділянках печер вода часто присутня у замерзлому стані, у вигляді льодяних відкладів. Досить специфічна печерна фауна, для якої характерні представники багатьох груп безхребетних, деякі види земноводних, печерні риби. У районах із теплим кліматом, крім кажанів, у печерах живуть кілька видів комах, павуки, креветки та інші ракоподібні, саламандри. Печерні види, адаптуючись до повної темноти, втрачають органи зору та пігментацію. Часто ці види дуже рідкісні, багато з них – ендеміки [4, 5].

Печера може мати лише один вхідний отвір. На протилежному кінці вона буде закінчуватися або системою дуже вузьких ходів і тріщин, або обвальними чи натічними утвореннями, що закупорюють її. Такі печери називають сліпими. Можливі печери з виходами з двох боків – прохідні. Печери за віком поділяють на активні, реліктові та викопні. За направленістю печери бувають горизонтальні, вертикальні, нахилені та складні (в тому числі багатоповерхові); за формою – деревоподібні, лантухоподібні,

коридорні, лабіринтові; за глибиною – колодязі (до 20 м), шахти (від 20 до 300 м), провалля (більше 300 м); за мікрокліматом – статичні й динамічні, теплі та холодні; за наявністю води – сухі та обводнені [1, 3, 4].

Розрізняються печери за глибиною (різниця висот між входом і найнижчою точкою печери) та довжиною, площею та обсягом печерних залів. У підземному світі порожнин зафіксовано чимало рекордів.

Первісні люди використовували печери по всьому світу в якості житла, стоянок. Ще частіше у печерах селилися тварини, багато з них гинуло у печерах-пастках, які починаються із стрімких колодязів. Вкрай повільна еволюція печер, постійний їх клімат, захищеність від зовнішнього світу зберегли до теперішнього часу велику кількість археологічних знахідок: пилок викопних рослин, кості давно вимерлих тварин (печерний ведмідь, печерна гієна, мамонт, шерстистий носоріг), наскальні малюнки первісних людей (наприклад, печери Тузуксу в Кузнецькому Алатау, Ніах-Кейвз у Малайзії), засоби їх праці, людські останки різних культур, у тому числі неандертальців, віком до 50–200 тис. років (наприклад, печери Тешик-Таш в Узбекистані, Кро-Маньон у Франції). Житла в печерах і набагато пізніше влаштовували чимало народів, адже їх було легко підтримувати в чистоті та зберігати постійну температуру упродовж всього року (наприклад, Каппадокія, Анасазі, Гуадіс, Сассі Ді Матера). Слугували печери і житлом для святих аскетів, серед яких Іларіон Київський, Антоній Печерський, Варлам Печерський та ін. На цих місцях пізніше засновувались Лаври (наприклад, Києво-Печерська) та монастирі (Свято-Успенський печерний у Криму, Псковсько-Печерський, Басарбовський, Челтер-Коба та ін.) [4, 5].

Печери використовуються у наш час, зокрема застосовуються в якості рекреаційних ресурсів для підземного туризму. Він може відрізнятися за метою подорожування, що в свою чергу залежить від основних рекреаційних функцій спелеокомплексу, до яких відносяться [2]:

–науково-пізнавальні – екскурсії, що проводяться у печерах, висвітлюють ряд питань про нинішній та минулий стан планети: питання палеогеографії, палеокліматології, розкривають суть багатьох процесів, які відбуваються у надрах нашої планети та на її поверхні; експозиції обладнаних печер можуть висвітлювати питання історії, археології та інших галузей знань (спелеокомплекс «Печера Мармурова» у Горському Криму); створюються спеціальні науково-дослідницькі відділи, стаціонари (Кунгурська льодяна печера на Уралі);

–рекреаційно-естетичні – відвідування печер позитивно впливає на людину через органи почуттів, підвищуючи психоемоційний настрій; зали печер використовуються для таких культурно-масових заходів, як концерти, шоу (Карлсбадська печера у США, Мармурова у Горському Криму);

–лікувальні – повітряне середовище карстових порожнин благотворно впливає на організм людини, адже на відміну від атмосферного повітря не містить шкідливих для людського організму речовин; у карстових шахтах і печерах обладнуються лікувальні спелостаціонари (печери Міра в Угорщині, Магура у Болгарії та ін.).

–спортивні – карстові печери виступають як об’єкти спелеотуризму (Еміне-Баїр-Хосар, Кизил-Коба у Горському Криму); у печерах також споруджують спортзали, басейни, навчально-тренувальні полігони тощо;

–культові (сакральні) – зали, ділянки галерей спелокомплексів використовуються для відправлення культових обрядів; у печерах розміщуються різні храми, монастирі, проводяться обряди шлюбних церемоній (печери Словенії, Італії, Франції).

Серед карстових печер за їх складністю виділяють три групи: спортивні, загальнодоступні й обладнані. Для проходження спортивних печер, які мають складну конфігурацію та багато природних перешкод, крім спеціального спорядження та відмінної фізичної і психологічної підготовки, необхідні спеціальні глибокі знання про специфіку підземних порожнин, особливі навички й уміння [6, с. 93]. Загальнодоступні печери тому і мають таку назву, що їх проходження можливе будь-якою фізично тренованою людиною. Деякі печери обладнані для відвідування екскурсійними групами, учасники яких можуть і не мати спеціальної фізичної підготовки. Для цього у частині печери, найпросторішої та найбагатшої натічними утвореннями, прокладають пішохідні доріжки, сходинки, містечки, електричне освітлення; якщо вхідна частина печери являє собою технічно складну ділянку, часто пробивають тунелі [1, 5].

Список використаних джерел:

1. Байтеряков О.З. Теоретичні питання вивчення ресурсної бази регіональних спелеотуристичних систем / О.З. Байтеряков // Туристично-краєзнавчі дослідження. – 1999. – Вип. 2. – С. 82–98.

2. Лукьяненко Е.А. Экономико-географические основы эффективного функционирования карстовых туристско-рекреационных спелеокомплексов / Е.А. Лукьяненко // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 26. – С. 60–64.

3. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський; за ред. Ф.Д. Заставного. – К. : Знання, 2006. – 575 с.

4. Печера // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Печера.

5. Пещера // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Пещера.

6. Экономика и организация туризма: международный туризм / под ред. И.А. Рябовой, Ю.В. Забаева, Е.Л. Драчевой. – М. : КНОРУС, 2005. – 384 с.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

ВПЛИВ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ

М. М. Ляпкало
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. В останні роки туристична галузь стала важливим соціальним і політичним явищем, що здійснює вплив на економіку багатьох розвинених регіонів та країн. Сучасний туризм, без сумніву, інтегрує практично всі галузі. Щорічно у світі здійснюється майже мільярд туристичних подорожей. Туризм, безумовно, одна із високодохідних галузей. Туризм формує до 10% сукупного ВВП країн ЄС. У розвинених країнах світу туризм сприяє соціально-економічному розвитку. Тому буде доцільно дослідити основні обмежувальні фактори які заважають розвитку туризму [1].

Мета. Проаналізувати всі обмежувальні фактори в галузі туризму та дослідити поведінку людей, які виробляють, розподіляють, обмінюють і споживають туристський продукт на всіх рівнях даної сфери підприємництва з метою задоволення населення в туристських послугах.

Економіка туристичного бізнесу є, з одного боку, сукупністю суспільних відносин, що виникають при провадженні туристичної діяльності, тобто при виробництві, розподілі, обміні та споживанні туристичних послуг (турпродукту), її вивчає економічна теорія, а з іншого боку – це складова господарського комплексу країни як каталізатора економічного зростання [4].

Економічне значення туристичної діяльності (наприклад, для країни, що розвивається,) може бути оцінене з погляду її здатності генерувати приплив іноземних туристів чи надавати кошти для забезпечення більш гнучких цін у її експортній промисловості. У індустріально розвиненій країні туристична індустрія здатна сприяти урізноманітненню національної економіки і протистояти нестійкості регіональної економіки.

Значення туризму для економіки країни можна оцінити на підставі обліку її відносної частки в загальносвітовому показнику. У такий спосіб можна оцінити відносне значення окремих країн для світового туризму. Водночас значення туризму можна оцінити враховуючи важливість туристичної діяльності для економіки кожної окремої дестинації. Це допоможе з'ясувати, чому одні країни є лідерами з відправлення туристів, а інші потрапили в залежність від своєї туристичної діяльності [2].

У минулому туризм не розглядався як галузь економіки. Його виробнича активність була неважливою і в більшості випадків розвитку туризму навіть не надавали особливого значення. З часом туризм почав поступово розвиватися якісно і кількісно. Тільки тоді економісти оцінили важливість туризму як економічного феномена і ту роль, яку він може відіграти в розвитку національної економіки, і були змушені вирішувати конкретні економічні проблеми, що супроводжують туристичну діяльність .

Економіка туризму вирішує такі проблемні завдання: які туристичні продукти і послуги будуть вироблені за визначений період; у якій кількості, якої якості і наскільки вони є різноманітними; як ці туристичні продукти і послуги будуть вироблені, тобто за рахунок яких джерел і за якою технологією; як ці туристичні продукти і послуги будуть розподілені серед внутрішніх і зовнішніх туристів; як економічна діяльність буде розвиватися з часом [3].

На туризм як галузь економіки також впливає безліч обмежувальних чинників: обмеження в попиті – будь-яка організація бізнесу обмежена у своїй виробничій активності, спрямованій на задоволення попиту клієнтів, оскільки цей попит пов'язаний з економічними можливостями туристів щодо купівлі тур. продуктів і послуг; обмеження в пропозиції – пов'язані з наявністю необхідних туристичних ресурсів, особливо природних, що підтверджує дослідження географічного розподілу туристичних напрямків (дестинацій); обмеження, що стосуються навколишнього середовища, пов'язані з його забрудненням; обмеження вільного часу туриста, що автоматично створює перешкоди для вибору способу проведення вільного часу, а зниження рівня туристської активності негативно впливає на виробничу діяльність турфірм, отже, обмежує можливість зростання прибутку; юридичні обмеження, до яких, зокрема, належать закони про захист навколишнього середовища, закони, які встановлюють зони розвитку туризму, нормативні акти про обмеження будівництва; обмеження через відсутність знань: діяльність багатьох видів туризму обмежена через недостатню обізнаність інвесторів у сфері, туризму. Те ж саме стосується і діяльності держави в туризмі: часто посадовці, які ухвалюють рішення, мають для цього недостатньо знань; обмеження через недостатність ресурсів: ідеться не тільки про природні ресурси, а й про ресурси, необхідні для функціонування туристичної індустрії. До таких ресурсів належать, наприклад, грошовий капітал, професійно підготовлений персонал, готельний і ресторанний фонд, транспорт. Обмеженість подібних ресурсів знижує можливість задоволення потреб і бажань туристів [5].

Крім перелічених, існує безліч інших, менш значущих обмежень. А ще різноманітні обмежувальні чинники можуть поєднуватися, створюючи комплекси обмежень в економіці туризму.

Висновки. Економічні чинники і, особливо, обмежувальні багато в чому визначають ступінь розвитку туризму в регіоні або в країні, але, водночас, і сам туризм безпосередньо впливає на темпи економічного розвитку, забезпечуючи надходження валютних засобів в економічну систему, вирішуючи проблеми зайнятості населення, згладжування відмінностей в економічному розвитку регіонів.

Список використаних джерел:

1. Холловей Дж.К. Туристический бизнес / Холловей Дж. К., Тейлор Н.; пер. с 7-го англ. изд. Т.А. Черной, А.А. Кожевниковой. – К. : Знання, 2013. – 798 с.

2. Основні поняття й сутність економіки туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1246122062171/turizm/osnovni_ponyatt.

3. Дядечко Л. Економіка туристичного бізнесу : навч. посіб. / Лідія Дядечко ; Мін-во освіти і науки України, Донецький державний ун-т економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 223 с.

4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К. : Знання, 2008. – 661 с.

5. Мальська М. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / Марта Мальська, Володимир Худо, Валерій Цибух ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 271 с.

Науковий керівник: д. е. н., професор В. М. Яценко

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АНІМАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ

М. М. Ляпкало

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Вільний час є одним з важливих засобів особистості людини. Він безпосередньо впливає на її виробничо-трудову сферу діяльності, адже в умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відбудовні процеси, що знімають інтенсивні фізичні та психологічні навантаження. Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, коли духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи. На відміну від сучасної людини, якій не важко відокремити свій вільний час від робочого, первісні люди сприймали життя як єдиний безперервний процес виживання свого роду і племені у ворожому і багато в чому незрозумілому світі. Тому дозвілля первісної людини якоюсь мірою теж слугувало меті виживання в широкому сенсі цього слова.

Мета статті полягає у розкритті культури організації дозвілля в історичному аспекті розвитку анімаційної діяльності давнини.

Анімація – це оживлення відпочинку й організація безпосередніх вражень від особистої участі у заходах. Це явище в туризмі зародилося конкуренцією між рівними за величчю інтер'єрами і сервісом курортів [1].

Туристська анімація – це найважливіша частина сукупної діяльності на туристському підприємстві, вираження високого ступеня її професіоналізму, найважливіша складова частина туристичного продукту. Тому, як і всяка інша діяльність на туристському підприємстві, анімація повинна бути планованою, чітко регламентованою, організаційно керованою й забезпеченою матеріальними, фінансовими й кадровими ресурсами [2].

Кінцевою метою туристської анімації є задоволеність туриста відпочинком – його гарний настрій, позитивні враження, відновлення моральних і фізичних сил. У цьому полягають найважливіші рекреаційні функції туристської анімації. Туристська анімація покликана виконувати прямим чином дві функції: спортивно-оздоровчу та пізнавальну.

В Стародавній Греції суттєвим чинником впливу на формування матеріальної бази відпочинку, дозвілля і розваг були служби анімації.

У процесі створення дозвіллєвої бази важливо також було враховувати спектр прогнозованих потреб споживачів анімаційних послуг. Матеріальна база дозвілля створювалася саме для задоволення якомога більшого спектру потреб. Виникали таверни, гостині двори, готелі, які поступово перетворювалися на важливий елемент соціального і релігійного життя. Вже у ті далекі часи господарі гостинних дворів і таверн піклувалися про дозвілля своїх гостей. Для розважання їх вони запрошували музикантів, танцюристів і акробатів, влаштовували різноманітні змагання, а також бої тварин і птахів: котів, собак, півнів, перепелів. Поширеною була гра «коттаб», зміст якої полягав у тому, щоб потрапити вином з келиха у ціль. Подобалася стародавнім грекам гра у кості і спортивні турніри.

Спортивний туризм виник саме в Давній Греції, Олімпійські ігри проходили раз на чотири роки і починалися з першого новолуння після літнього сонцестояння. По початок Олімпійських ігор греків повідомляли спеціальні посли – феори, котрих розсилали по всіх грецьких полісах, досягаючи найвіддаленіших, розташованих в Північній Африці і на узбережжях Чорного і Азовського морів. Феори на час проведення Ігор проголошували священний мир.

Усіх, хто приїжджав в Олімпію, визнавали гостями Зевса, як правило, їх розміщували і харчували за рахунок сторони організатора. Туристів було дуже багато, стадіон вміщував до 40 тис. глядачів, причому це були лише чоловіки. Заміжні жінки не допускалися власне на змагання під страхом смертної кари. Але на Ігри дуже часто приїжджали родинами [3].

Олімпіада тривала п’ять днів, власне спортивним змаганням були присвячені другий, третій і четвертий день.

Римська імперія мала гігантські розміри, тому великій кількості чиновників, урядовців, воїнів, купців доводилося багато подорожувати по справах. У результаті цього для їх розміщення стала складатися достатньо розгалужена мережа гостинних дворів, мансіонів і таверн. Звідси ж беруть свій початок і і популярні на сьогоднішній день національні парки і сади [4].

Своєрідним культурно-відпочинковим центром в Давньому Римі були лазні, котрі в епоху імперій будували у вигляді гігантських споруд з розкішним внутрішнім вбранням, інтер’єром. Тисячі римлян проводили там свій власний час: перед купанням на майданчиках для спортивних вправ грали в м’яч, змагалися у бігу, боротьбі, у піднятті ваги, пізніше милися і плавали у басейнах. Лазні були призначені не лише для купання і спортивних тренувань, а них також були бібліотеки і зали для занять.

Подобались давнім римлянам перегони на конях, які влаштовували у так званому цирку, і криваві гладіаторські бої. Для них будували спеціальні споруди-амфітеатри. «Хліба і видовищ» – це була основна політика давньоримських правителів, що супроводжувалася безплатним роздаванням продовольства і демонстрацією різноманітних виставок.

У Середньовіччі були створені організатори відпочинку і артисти. Ці люди завдяки церковній пропаганді викликали у всіх одночасно і страх, і радість. Церква

дозволяла християнам дивитися театральні виставки лише з біблійськими сюжетами. Вуличних співаків і артистів, що влаштовували вистави на інші теми, церква проклинала, обіцяючи їм вічні муки на тому світі. Велике неприйняття церквою вуличних співаків і артистів можна пояснити переконанням, що ці люди, що перевтілюються, подібні до диявола.

Не дивлячись на усі заборони, трубадур, жонглери, клоуни та інші бродячі артисти користувалися у ці часи великою популярністю. Життя середньовічної людини, заточеної у неприступних замках, не часто залишали власний дім, була досить одноманітною, тому поява бродячих артистів завжди для них була святом. Найбільш привілейованим серед артистів того часу були трубадури – поети, що виконували власні вірші під музичний акомпанемент. Середньовічні багатії захоплювалися полюванням і перегонами на конях, до яких дітей привчали з 10-12 років. Для більш успішного засвоєння знань писали спеціальні методичні рекомендації: з полювання на зайця, оленя, кабана, по сигналах мисливського ріжка, висліджуванню і обробленню дичини, а також по догляду за гончими собаками [5].

Модним захопленням у той час були карти, на яких до наших днів збереглися зображення дам і рицарів у середньовічних костюмах. Окрім гри у карти, поширено серед знаті була гра в шахи. Прості люди бавилися у гру в кості. Не дивлячись на багато обмежень, у жорстоке Середньовіччя влаштовували шумні святкування, змагання і звичайно знамениті рицарські турніри-військові змагання, що відбувалися на спеціально облаштованій арені, оточеній місцями для глядачів.

У цей час людина займала себе різними справами: облаштуванням свого житла, приготуванням їжі, підготовкою спорядження для полювання і, безпосередньо, відпочинком, під час якого крім суто фізичної відбувався і процес психологічної, духовної рекреації. Головною складовою цього процесу були ритуальні дійства, пов’язані з віруваннями і фантастичними уявленнями первісної людини. Ці дійства були спрямовані на досягнення такого психологічного стану, при якому людина забувала б про страх перед оточуючим її світом і заручалася б підтримкою духів, які б або захищали її від природної стихії і ворогів, або ж допомагали добувати їжу [6].

Подібні ритуально-обрядові дійства були анімаційними за своєю сутністю, оскільки вони збуджували уяву, піднімали життєвий тонус, зміцнювали впевненість у завтрашньому дні, згуртовували плем’я або рід, надихали його.

Список використаних джерел:

1. Браймер Р.А. Основи керування в індустрії гостинності / пер. с англ. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 315 с.

2.Булыгина Н.И. Значение курса туранимации в подготовке менеджеров туризма // Актуальные проблеми туризма. – М., 1999. – С. 15–17.

3. Любченко О.М. Соціальна сутність дозвілля в античній Греції / О.М. Любченко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2016. – Вип. 23. – С. 3–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_msshr_2016_23_3

4. Жарков А.Д., Чижиков В.М. Культурно-дозвіллєва діяльність. – М., 1998.

5. Розвиток анімації в рекреаційному туризмі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buklib.net/books/33967/.

6. Зародження та розвиток анімаційних форм дозвілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://5fan.ru/wievjob.php?id=73751.

Науковий керівник: к. е. н., доцент В. А. Красномовець

АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А. В. Мазур
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У теперішній час туризм є важливим джерелом соціального та економічного розвитку багатьох розвинених держав, в тому числі й України. Серед основних складових вітчизняної туристичної індустрії вагоме місце займає готельний бізнес. Одним з регіонів України, що володіють найбільш розвиненою готельною базою, є Львівська область.

У Львівському регіоні знаходиться більше 3500 культурно-історичних пам'яток, вагома частка яких сконцентрована у Львові – місті, яке належить до культурної спадщини ЮНЕСКО. Природно-рекреаційні ресурси представлені заповідником «Розточчя», національними та регіональними парками, заказниками та ботанічними садами [1]. Через територію Львівської області проходять важливі транспортні шляхи національного та міжнародного значення.

Поєднання вдалого географічного розташування, культурних цінностей та курортно-рекреаційного потенціалу даного регіону є суттєвою передумовою розвитку туризму, орієнтованого на залучення як внутрішніх, так і іноземних туристів, що в свою чергу пов'язано з розширення та вдосконаленням готельної справи, а також підвищенням якості послуг, що надаються.

Львів є одним з найпривабливіших інвестиційних регіонів України. Станом на 2016 рік місто займає сьоме місце в країні по залученню прямих інвестицій і входить до десятки міст з найбільш динамічним розвитком підприємництва [2].

За даними Державної служби статистики України, Львівська область займає лідируючі позиції в забезпеченні готельними підприємствами та туристичному обслуговуванні (табл. 1).

Таблиця 1

Статистичні дані розвитку готельної справи Львівської області

	Роки					Місце в рейтингу серед інших регіонів
	2000	2005	2010	2015	2016	
						161
Кількість готельних закладів	55	100	159	273	287	1
Кількість готельних номерів	2526	3927	5359	8513	8805	2
Місткість готелів, місць	4893	8701	11910	–	17949	2
Обслуговано приїжджих, тис.	164,3	237,3	353,2	–	749,9	2

У 2016 р. Львівська область надала послуги розміщення іноземним туристам із 35 країн світу, переважно з Польщі, Туреччини та Німеччини.

Готельна база Львівської регіону представлена закладами розміщення різних типів, категорій та форм власності, її основною складовою є готелі. Їх можна розділити на три основні групи за якістю послуг та ціновою категорією:

–готелі, які мають високий рівень якості сервісу і цінової політики (чотирьох і п'ятизіркові);

–готелі, сервіс яких знаходиться на проміжному рівні (тризіркові);

–готелі з низьким рівнем послуг та цін (одна-дві зірки, без категорії).

До п'яти- та чотирьох зіркових готелів Львову належать «Citadel Inn», «Nobilis», «Леополіс», «Гранд Готель», «Атлас Делюкс Готель», «Astoria». Здебільшого ці готелі

розташовані в центральній частині міста, в безпосередній близькості до туристичних пам'яток міста.

Найбільшу серед категоризованих готелів групу становлять готелі середнього класу. Частка цієї групи готелів на ринку в загальному становить 35–40%, рівень їх завантаженості залежить від розташування, якості сервісу та рекламної політики. До відомих готелів цієї категорії можна віднести «HotelMP», «Панська гора», готель «Жорж».

Готелі низького цінового сегменту становлять 10% ринку готельних послуг Львівщини. Більшість готелів цієї категорії побудовані у 70-80-х роках XX століття («Власта», «Тустань», Львів»)[3].

На найближчий час можна спрогнозувати такі тенденції розвитку готельного господарства Львівської області:

–посилення інтересу інвесторів до вкладання коштів у його розширення;

–посилення конкуренції між готельними підприємствами, у зв'язку з поліпшенням якості послуг та збільшенням попиту;

–розширення асортименту послуг та поглиблення спеціалізації;

–посилення взаємозв'язку з іншими галузями економіки.

Список використаних джерел:

1. Рекреаційний потенціал Львівщини статист. зб. – Львів : Головне управління статистики у Львівській обл., 2012. – 96 с.

2. Готелі та аналогічні засоби розміщування за регіонами у 2016 році : статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2017.–163 с.

3. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/

Науковий керівник: старший викладач Л. Ю. Бутенко

ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ» ТА ПРИТАМАННІ ЙОМУ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

А. О. Насідка
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Поняття «культурно-пізнавальний туризм» («cultural tourism» – «культурний туризм») уперше офіційно на міжнародному рівні застосовано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.). Основні документи у сфері культурного надбання продукували дві міжнародні організації – Міжнародна рада із питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС) й Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). ЮНЕСКО розглядає культурний туризм як відмінний від інших вид туризму, «що враховує культури інших народів». У Хартії по культурному туризму ІКОМОС культурно-пізнавальний туризм визначається як форма туризму, основною метою якого, крім інших цілей, є «відкриття пам'яток і об'єктів» [4].

Культурно-пізнавальний туризм полягає у відвіданні історичних або культурних визначних місць, а основна мета таких подорожей – ознайомлення з пам'ятками історії, архітектури, мистецтва, природними та етнічними особливостями місцевості, сучасним життям народу тощо. Серед вітчизняних та закордонних дослідників немає єдності щодо визначення поняття «культурно-пізнавальний туризм». У зарубіжній літературі культурно-пізнавальний туризм має такі інтерпретації [1]:

1) ідеальна арена для дослідження природи культурного відтворення;

2) споживання туристами мистецтва, художньої спадщини, фольклору та цілого ряду інших проявів культури під час подорожування.

Головним змістовним компонентом культурного турпродукту є культурна спадщина. Під «культурною спадщиною» розуміють сукупність всіх об'єктів та явищ матеріальної і нематеріальної (духовної) культури народу, народності, етнічної групи, що створені минулими поколіннями і передаються наступним поколінням, є основою для збереження культурної самобутності, чинником згуртування нації і представляють універсальну цінність з точки зору історії, естетики, антропології, мистецтва, науки і є, таким чином, надбанням всього людства. До об'єктів та явищ культурної спадщини належать [3]:

– пам'ятки архітектури, монументальної скульптури, живопису, археології, історії;

– твори художньої літератури, усної народної творчості, класичної та народної музики;

– предмети народного побуту та костюму;

– традиційні народні промисли;

– фольклор, звичаї, традиції, свята, релігійні обряди і ритуали;

– національні мови;

– досягнення науки.

Розвиток культурного туризму базується на використанні потенціалу етнокультур і культурної спадщини країн і регіонів. Як наголошується в програмній роботі ЮНВТО «Культурна спадщина і розвиток туризму», «одним із стовпів індустрії туризму стало притаманне всьому людству бажання побачити і пізнати культурну самобутність різних частин світу. У внутрішньому туризмі культурна спадщина стимулює національну гордість за свою історію. У міжнародному туризмі культурна спадщина стимулює повагу та розуміння інших культур і, як наслідок, сприяє миру і взаєморозумінню».

Культурну спадщину певного народу завжди пов'язують із певним географічним ареалом проживання й історичним періодом розвитку. Цінність культурної спадщини зростає з плином часу. В першу чергу це пов'язано з його фізичним старінням, зміною, руйнуванням і втратою. Масовий туризм також сприяє руйнуванню і видозміні культурної спадщини народів через її комерційне використання.

У сучасній літературі про культуру підкреслюється її матеріальна складова (будівлі, споруди, артефакти, твори мистецтва тощо) і невідчутна її частина (традиції, норми поведінки, вірування, ідеї, символи, мова та ін.). У зв'язку з цим для будь-якої людини, культурний туризм – це не просто можливість познайомитися з якимось об'єктом культури, а й зрозуміти його інтерпретацію, пізнати через середовище нові смисли, оцінити контекст (відчути атмосферу місця), іншими словами, пізнати невідчутну культуру місця і його жителів [2].

Дослідження специфіки попиту та пропозиції на туристські поїздки з культурними цілями на основі аналізу іноземних і вітчизняних джерел дозволяють говорити про те, що сьогодні в міжнародному туризмі, крім традиційного культурно-пізнавального туризму, в практику вже увійшли або входять такі підвиди культурного туризму [3]:

– культурно-історичний (інтерес до історії країни, відвідування історичних пам'яток і пам'ятних місць, тематичних лекцій з історії та інших заходів);

– культурно-подієвий (інтерес до старовинних традиційних або сучасних постановочних культурних заходів або «подій» (свята, фестивалі), участь у них);

– культурно-релігійний (інтерес до релігії або релігій країни, відвідування культових споруд, місць паломництва, тематичних лекцій із релігії, знайомство з релігійними звичаями, традиціями, ритуалами й обрядами);

– культурно-археологічний (інтерес до археології країни, відвідування пам'яток старовини, місць розкопок, участь в археологічних експедиціях);

– культурно-етнографічний (інтерес до культури етноса (народу чи народності), об'єктів, предметів та явищ етнічної культури, побуту, одягу, мови, фольклору, традицій і звичаїв, етнічної творчості);

– культурно-етнічний (відвідування батьківщини предків, знайомство з культурною спадщиною свого споконвічного народу, етнічних заповідних територій, етнічних тематичних парків);

– культурно-антропологічний (інтерес до представника етносу в розвитку, з точки зору еволюції; відвідування країни з метою знайомства з сучасною «живою культурою»);

– культурно-екологічний (інтерес до взаємодії природи і культури, до природно-культурних пам'яток, відвідування природно-культурних ансамблів, участь у культурно-екологічних програмах).

Кожен із цих виділених підвидів має свої рекреаційні ресурси. Існує ще чимало підходів до класифікації рекреаційних ресурсів культурно-пізнавального туризму, але всі вони зводяться до одного – ресурсно-рекреаційною базою цього виду туризму є історико-культурний потенціал країни або регіону, що включає все соціокультурне середовище з традиційними звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності.

Зважаючи на зазначене вище та спираючись на три важливі туризмологічні позиції при формулюванні визначення (сегмент туристського ринку, на задоволення потреб якого спрямований цей вид туризму; туристські потреби, які задовольняє; види рекреаційних ресурсів, які використовуються), під культурно-пізнавальним туризмом розуміємо такий вид подорожування туристів різного віку, статі, сімейного стану, матеріального достатку, освіти, місця проживання територією своєї країни або зарубіжними країнами, що задовольняє туристські потреби, спрямовані на розвиток інтелекту, розширення кругозору, пізнання чогось нового та розширення знань про відоме через ознайомлення з історико-культурною спадщиною відвідуваних місць, місцевими традиціями, звичаями, способом і стилем життя, досягненнями у сфері науки, культури, промислового виробництва, будівництва та ін.

Таким чином, рекреаційними ресурсами культурно-пізнавальної спрямованості є культурна спадщина, до об'єктів та явищ якої належать: пам'ятки архітектури, монументальної скульптури, живопису, археології, історії; твори художньої літератури, усної народної творчості, класичної та народної музики; предмети народного побуту та костюму; традиційні народні промисли; фольклор, звичаї, традиції, свята, релігійні обряди і ритуали; національні мови; досягнення науки. А сам культурно-пізнавальний туризм сприймаємо як вид подорожування, що задовольняє туристські потреби, спрямовані на розвиток інтелекту, розширення кругозору, пізнання чогось нового та розширення знань про відоме через ознайомлення з історико-культурною спадщиною відвідуваних місць, місцевими традиціями, звичаями, способом і стилем життя, досягненнями у сфері науки, культури, промислового виробництва, будівництва та ін.

Список використаних джерел:

1. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг : навч. посіб. / В.В. Величко. – Харків : Харківський нац. ун-т міського госп-ва ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.
2. Гордин В.Э. Культурный туризм как стратегия развития города: поиск компромиссов между интересами местного населения и туристов / В.Э. Гордин, М.В. Матецкая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/gordin.htm.
3. Мошняга Е.В. Международный культурный туризм как фактор межкультурной коммуникации / Е.В. Мошняга // Науч. тр. Московского гуманит. ун-та. – 2005. – Вып. 55. – С. 128–147.
4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин : Вид-во Ніжинського держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2010. – 336 с.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ВИДІЛЕННЯ ІСНУЮЧИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ У РЕГІОНІ

О. С. Орінко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Якщо з філософської точки зору поняття «туризм» розуміти як категорію «явище», а поняття «туристська діяльність» – як категорію «процес», то у цій статті ці два терміни сприймаємо в якості синонімів.

Враховуючи визначення, що подаються у Законі України «Про туризм», документах Всесвітньої туристської організації, численних публікаціях вітчизняних та іноземних науковців стосовно цієї проблематики, туризмом вважаємо такий вид рекреаційної діяльності, який передбачає [3]: 1) переміщення (транспортування, похід тощо) людини за межі її постійного місця проживання; 2) перебування в іншій місцевості (регіоні, країні, частині світу) від 24 годин до одного року, а тому і ночівлю; 3) виконання зобов'язання залишити країну або місце перебування у зазначений термін, обов'язкове повернення назад, до помешкання постійного проживання, з якого відбулося переміщення, тобто не переселення в іншу місцевість, не еміграція; 4) здійснення будь-якої відновлюючої та розвиваючої життєві сили діяльності з незабороненою законом країни перебування метою; 5) непов'язану із заняттями заради заробітку (неоплачувану) діяльність у місці перебування, тобто виїзд в іншу місцевість не на роботу.

Важливим питанням із туризмологічних позицій було та і залишається класифікація[1] туристської діяльності – виділення внутрішньо-однорідних видів туризму за певними ознаками, що дають можливість їх згрупувати. Вона має важливе значення для практичної діяльності, адже дозволяє вирішувати проблеми територіальної організації туризму, планувати розвиток матеріально-технічної бази, визначати попит і формувати ринок туризму, виробляти та реалізовувати туристський продукт, відповідним чином організовувати обслуговування туристів.

Практично неможливо виділити форми та види туризму в їх чистому вигляді, тому в світі немає єдиної класифікації. Ті, що існують в спеціальній літературі, мають більші або менші розбіжності, але в цілому узгоджуються між собою. Класифікації туризму базуються на різних ознаках.

[1] **Класифікація** – розподіл предметів, явищ або понять на класи, групи за спільними ознаками, властивостями; групування.

Так, у роботі [1] автори, виділяючи чотири форми туризму (груповий, індивідуальний, індивідуально-груповий, сімейний), пропонують його класифікувати за такими критеріями: метою подорожі, спрямованістю туристських потоків, масштабами охоплення території, способом пересування та використанням транспортних засобів, терміном поїздки, сезонністю, демографічним і соціальним складом учасників подорожі, ступенем організованості, принципами організації продажу туру та формою організації туристського обслуговування. Надаючи першому критерію вирішального значення, дослідники зауважують, що мета подорожі може бути не одна, а кілька, хоча тільки одна з них – головна.

Узагальнивши напрацювання багатьох науковців, В.І. Новикова [2] вважає, що найбільш поширеними ознаками класифікації туризму є: спрямованість туристських потоків (внутрішній, в'їзний, виїзний), обсяг території і територіальна приналежність туристів (міжнародний (у т. ч. прикордонний, внутрішньорегіональний, міжрегіональний, навколосвітній), в межах країни (у т. ч. місцевий, дальній), національний), тип споживачів (масовий, елітний), кількість учасників (індивідуальний, груповий, сімейний), вік учасників (дитячий, молодіжний, зрілий, пенсійний або осіб «третього віку»), тривалість подорожі (одноденний, багатоденний, короткочасний, тривалий), характер організації (організований, плановий, неорганізований, самодіяльний), мобільність (стаціонарний, пересувний або маршрутний), засоби пересування (пішохідний, лижний, верховий, гужовий, велосипедний, транспортний), вид транспорту (автомобільний (у т. ч. автобусний), авіаційний, залізничний, річковий, морський), середовище проведення (міський, сільський (зелений), на природі або міжпоселенський), сфера подорожування (наземний, підземний (у т. ч. спелеологічний), водний, підводний, повітряний (у т. ч. космічний, балунінг-туризм)), ступінь ризику для життя (традиційний, екстремальний), контрастність із постійним місцем проживання (типовий, екзотичний), інтенсивність туристського потоку (постійний, сезонний, тимчасовий), оплата послуг (комерційний, соціальний), мета подорожі.

При розгляді видового розмаїття туризму зазвичай найчастіше йдеться про останню ознаку – мету подорожі, тобто задля чого людина здійснює туристську діяльність. Чимало науковців займається проблематикою групування видів туризму за цією ознакою. В.І. Новикова [2] розрізняє такі групи видів туризму, як пізнавальна, лікувально-оздоровча, спортивно-оздоровча, професійно-ділова, розвиваючо-розважальна, розважально-відпочинкова, промисельна. Кожна з цих груп об'єднує по кілька видів туристської діяльності.

Розмаїтість потреб і мотивацій туристів, множинність вузькоспеціалізованих сегментів у туристському попиті обумовлює різноманітність пропонованих послуг, спеціалізацію туристської пропозиції. Все це призводить до виникнення нових видів туризму. До них можна віднести похмурий, містичний, езотеричний, спелестологічний, космічний, асиміляційний, весільний, новорічний, джайлоо-туризм, нью-ейдж-туризм, скарбо-туризм, арт-туризм, фото-туризм та ін.

Зважаючи на залежність розмаїтості видів туристської діяльності від наявних на певній території рекреаційних ресурсів, із виявлених видів туризму найбільш актуальними та притаманними регіонам України вважаємо такі:

- арт-туризм (з метою споглядання творів художнього мистецтва);
- водно-спортивний туризм (подорож водними об'єктами із фізичними навантаженнями на організм людини);
- гастрономічний туризм (для задоволення гастрономічних уподобань);

− гірськолижний туризм (для спусків по підготовлених трасах на гірських лижах);
− екологічний туризм;
− етнічний туризм;
− етнографічний туризм;
− індустріальний (або промисловий) туризм (для відвідування діючих і недіючих промислових підприємств);
− конгресний (або науковий) туризм (для підвищення й удосконалення фахового рівня, розширення, поглиблення професійних і набуття специфічних знань під час відвідування конференцій, з'їздів, семінарів, виставок, ярмарків);
− культурно-пізнавальний туризм (з метою пізнання чогось нового та розширення знань про відоме, візуалізацію знаменитих, цікавих історико-культурних об'єктів);
− купально-пляжний туризм;
− лікувально-оздоровчий туризм (для підтримання на належному рівні та покращення стану здоров'я);
− мисливський туризм;
− містичний туризм;
− подієвий туризм;
− похмурий туризм;
− природно-пізнавальний туризм (з метою пізнання чогось нового та розширення знань про відоме, візуалізацію визначних, цікавих природних об'єктів);
− релігійний туризм (з метою пізнання нового та розширення знань про певну релігію, її традиції, обряди, особливості тощо);
− рибальський туризм;
− сільський (зелений) туризм;
− спелеологічний (у тому числі спелеостологічний) туризм;
− фестивальний туризм;
− фото-туризм (з метою фотографування мальовничих пейзажів, рідкісних явищ і процесів тощо).

Список використаних джерел:

1. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. – 148 с.
2. Новикова В.І. Країнознавство для потреб туризму і туристське країнознавство: різні підходи до вивчення дисциплін / В.І. Новикова // Географія та туризм : наук. зб. – 2012. – Вип. 20. – С. 212–237.
3. Новикова В.І. Суть рекреації та види рекреаційної діяльності / В.І. Новикова // Україна: географія цілей і можливостей : зб. наук. праць. – Ніжин : М.М. Лисенко, 2012. – Т. ІІІ. – С. 257–260.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

СПЕЦИФІКА НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНЬОГО ТУРИЗМУ

О. А. Скіданов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Під навчально-освітнім туризмом розуміємо подорожі з метою самоосвіти, набуття специфічних знань, відвідування конкретних курсів, шкіл, тренінгів, стажування. Виділяють тури шкільної та позашкільної, середньої спеціальної, а також вищої, післявищої та позавищої освіти.

Особливості програми, організації та проведення навчально-освітньої подорожі визначаються комплексом чинників. Основними з них є мета подорожування, додатковими – специфіка регіону відвідування, тривалість і сезон здійснення поїздки, вік, досвід і підготовка учасників туру, специфіка туристської групи та регіону, з якого група прибуває, можливість фінансових витрат навчальної групи тощо.

Освітній туризм в усій його різноманітності – явище не нове, але поки не набуло масовості. Проте, в світлі сучасної динаміки розвитку світової економіки та лібералізації сфери міжнародних відносин популярність «корисного відпочинку» істотно зросла. За даними Всесвітньої молодіжної і студентської освітньої туристичної конфедерації та Всесвітньої туристичної організації, за останні п'ять років загальна кількість туристів, готових поєднувати пригоди і відпочинок з користю для власного розвитку, зросла на 40% і становить 32% від загальної кількості туристів. Все більше саме молодих людей в Україні і світі схиляються на бік «корисного відпочинку» і вільного стилю подорожі. Більше 70% молодих мандрівників відмовляються називати себе туристами і шукають в поїздках не стандартних туристичних розваг утвореними екскурсійними маршрутами, а можливість побачити країну зсередини, очима місцевих жителів, відчувши на собі місцеві соціальні та культурні умови, поглибити свої знання про країну, а також сумістити відпочинок з вивченням або підтримкою існуючого рівня іноземної мови. При цьому, вік 57% таких мандрівників становить 20–25 років. Але за останні п'ять років подорожі, домінуючим мотивом яких є саморозвиток, стають все більш популярними і у людей вікової категорії від 25 до 35 років: із 2002 р. по 2009 р. їх кількість зросла з 23% до 31%. Одночасно, оскільки в сучасному інтенсивному ритмі життя кожна хвилина на вагу золота, час використовується гранично раціонально, тож поняття розвитку і відпочинку все частіше змішуються. Мандрівники по всьому світу, прагнучи раціонально використовувати час, внести баланс між корисним і приємним, обирають так званий «корисний відпочинок».

В Європі і світі наймасовішим сегментом ринку освітнього туризму є екскурсійно-пізнавальні подорожі та короткотривалі програми з відвідуванням майстер-класів та організацією «польових досліджень». Згідно TripAdvisor.com, серед європейців, що планують «корисний відпочинок», 52% вчитимуться кулінарії, 35% планують займатися спортом, решта відвідуватимуть мистецькі майстер-класи.

Освітні тури – поширений вид туризму, коли під час поїздок турист поєднує відпочинок з навчанням. Можна виділити три напрями, або три ринки освітнього туризму:

– мовно-навчальні тури,

– спортивно-навчальні тури,

– професійне навчання.

Мовно-навчальні тури (тури з вивченням іноземних мов) дуже популярні серед туристів різного віку – від дітей та їх батьків, що купують тури з метою полегшення вивчення мови, до дорослих підприємців, які цікавляться розмовною бізнес-мовою для проведення різних переговорів.

Мовні програми розраховані на дітей з 5-річного віку. Але пропозиції для таких маленьких дітей поки що не мають великого попиту, а ось школярів 10–17 років батьки відправляють навчатися набагато охочіше. Градація мовних турів за віком така: школярі, студенти, дорослі (причому останні становлять 10% усього потоку).

Поєднання мовної підготовки з відпочинком і туризмом в країні-носії мови, що вивчається, дає дуже хороші результати. Такі тури організовуються в основному в країни, де національними мовами є поширені у світі мови як найбільш вживаються –

до Англії, США, Францію, Іспанію, Німеччину, Італію, Португалію. Є, звичайно, і винятки, коли англійська мова з успіхом можна повчити в Ірландії, на Мальті та ін.

Мовні курси можуть бути: інтенсивні і загальні (стандартні); бізнес-курси, підготовка до міжнародних іспитів; курси на канікулах (поєднання розваг з вивченням мови); навчання один на один і в групі; академічні курси, спрямовані на вступ до університету.

Найбільш популярне на сьогоднішній день вивчення англійської мови, потім слідує німецька, іспанська / італійська. Слідом за ними йдуть пропозиції з вивчення французької та португальської мов. Мови досить часто вживаються у світі як засобу міжнаціонального спілкування. Рідше, але все-таки зустрічаються пропозиції щодо вивчення східних мов під час спеціальних турів в Азію – китайського, фарсі, японської. Але це швидше виняток, ніж правило. Середня тривалість турів – 2–3 тижні.

Мовно-навчальні тури можуть бути індивідуальними та груповими (частіше за все – це групи бізнес-мови, групи школярів). Основні програми навчальних турів – це навчальні та екскурсійно-пізнавальні. У ряді випадків зустрічаються і спортивні програми (в основному в дитячо-юнацьких турах). Навчальні програми – спеціальний курс навчання мови в аудиторіях, лінгафонних кабінетах. Заняття мовою можуть бути організовані на різних рівнях: для початківців, для удосконалюються тощо.

Всі програми включають в себе по 2–4 аудиторних години (45 хв.) занять іноземною мовою в день. Перша половина дня при цьому присвячена вивченню іноземної мови, друга половина дня передбачена для розваг, дозвілля, занять спортом та екскурсій. Пропонуються також тури з інтенсивним вивченням мови з програмою 20–30 год./тиждень.

Екскурсійно-пізнавальні програми включають в себе вивчення культури та пам'яток країни відвідування, її історії та літератури. Однією з форм навчання може бути відвідування театрів.

Залежно від тривалості туру і місця розміщення туристів у програму можуть бути включені спортивні програми (заняття тенісом, кінним спортом, плаванням, веслуванням на каное тощо). В основному спортивні програми залежать від можливостей тієї школи або коледжу, на базі яких організовується тур із навчання мові. Серед учнів влаштовуються різні змагання із спорту і вікторини, що також побічно підштовхує їх до мовній практиці під час цих заходів. Курси вивчення іноземних мов і заняття спортом – форма навчальних турів, які набувають все більшої популярності у світі (особливо серед молодіжного сегменту).

Групові тури з розміщенням у таборах, кемпінгах, коледжах дозволяють вивчати мову серед своїх однолітків, не надто відриваючись від звичайного середовища. Тут навчальні програми поєднуються із спортивними й дозвіллєвими заходами. Це так звані розважально-освітні тури, в яких навчанню зазвичай приділяється далеко не головна роль. Такий вид поїздок дуже подобається школярам, коли вони зустрічаються із своїми однолітками різних національностей і спілкуються з ним на мові, що вивчається.

Поширеною пропозицією є організація мовних турів для бізнесменів. Для дорослої клієнтури основною причиною навчання є необхідність володіння однією або кількома іноземними мовами. Доросла аудиторія відправляється в подібні поїздки за рахунок своїх фірм і підприємств, індивідуально або із сім'єю. Улюбленими турами цієї категорії є тури, що поєднують курси за інтенсивною програмою з широкою культурною програмою.

Головна особливість підготовки мовно-навчального туру полягає у виключно індивідуальному підході: школи та навчальні програми підбираються для кожної людини з урахуванням її мовного рівня, освіти, віку.

У навчально-освітньому туризмі широко відомі екотури, пов'язані із спостереженням за поведінкою птахів у Латинській Америці, підрахунком чисельності популяцій китів у Тихому океані. В Америці це називається «learning travel», що означає навчальний, пізнавальний або науковий туризм. Деякі туристи хочуть не просто бачити, а й знати і допомагати природі. Навчально-освітній туризм добре розвинутий у канадській провінції Квебек, де планується розширення сфери наукового туризму і включення до пізнавальних маршрутів активну участь у таких сферах діяльності, як спелеологія та археологія, сільське господарство, кримінологія, література та медицина.

Навчально-освітні тури користуються значним попитом серед туристів, адже цей вид туризму охоплює майже всі сфери життя людини і кожен може займатися тим, що йому по душі.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

ГРАЛЬНІ ЗАКЛАДИ У СВІТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДКРИТТЯ В УКРАЇНІ

Я. В. Снісаревська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Гральний бізнес – незаконна діяльність, пов'язана із влаштуванням казино, інших гральних місць, букмекерських контор, тоталізаторів, гральних автоматів за грошовим або майновим виграшем, проведенням лотерей (крім державних) та розіграшів з видачею грошових виграшів у готівковій формі – поза банківськими установами або у майновій формі на місці.

Але є у світі країни, де гральний бізнес не лише офіційно дозволений, але і приносить непогані доходи як власникам казино, так і державі у вигляді податків.

У США є кілька величезних гральних зон, найвідоміша з яких, безсумнівно, Лас-Вегас. Можна сказати, що все місто складається з казино, клубів та інших подібних закладів – гральний бізнес становить основу економіки. Люди спеціально приїздять у Лас-Вегас з інших країн, щоб зануритися в атмосферу азарту.

Одним з найбільш знаменитих казино в цьому місті є «Стратосфера Лас-Вегас» – готель-казино, розташований на бульварі Лас-Вегас-Стріп. Площа грального закладу становить 7 тис. м², і тут є ігри на будь-який смак – карти, рулетка, гральні автомати, а в деяких залах можна робити ставки на тоталізатори на кшталт кінних скачок, котрі проходять по всій країні. До речі, «Стратосфера» привертає гравців демократичними, порівняно з більшістю інших міських казино, ставками: наприклад, мінімальна ставка в блекджек тут – лише п'ять доларів.

Лас-Вегас – не єдине подібне місце в США: американський уряд чудово розуміє, що гроші, які туристи витрачають в казино – непоганий спосіб поповнити державний бюджет, тому інвестиції в гральний бізнес у цій країні активно заохочуються законодавчо, а акції найбільших фірм грального бізнесу котируються попитом на американських фондових біржах і приваблюють серйозних інвесторів.

Гральний бізнес в Монако – одна з провідних галузей економіки країни, яка, звісно, регламентована законодавчо.

Казино в Монако вважаються найпрестижнішими казино в світі, завдяки, в першу чергу, навіть не сервісу і різноманітності послугам та розвагам, а через клієнтуру. Для того щоб потрапити в один із закладів – особливо це стосується знаменитого на весь світ «Монте-Карло» – вам доведеться дотриматися певного дрес-коду: костюм, сорочка і краватка для чоловіків і вечірня сукня для жінок. Ставки в монакських казино досить високі: маючи в кишені близько десяти доларів, ви навіть при неймовірній удачі джекпот зірвати не зможете – доведеться запастися сумою побільше. Крім того, «Монте-Карло» – одне з найдавніших казино в Європі: будівлі, де воно розташоване, вже 120 років, і будували її спеціально для цих цілей.

Завдяки прогресивному законодавству у сфері регулювання грального бізнесу, відкрити на Мальті казино може будь-хто, хто має для цього достатньо коштів. Держава надає підприємцям максимальну ступінь захищеності та конфіденційності у веденні бізнесу в цій сфері, тому не дивно, що на території країни розташовано більше сотні казино, залів ігрових автоматів, лотерей, букмекерських контор і бірж ставок.

Найзнаменитіші мальтійські гральні заклади – класичне «Dragonara Casino», більш сучасне і невимогливе до бюджету гравця та дрес-коду «Oracle Casino», розкішне «Casino at Portomaso» і відоме як музей «Casino di Venezia».

Пристрасть до азартних ігор характерна практично для всіх британців. Люди в цій країні почали грати на гроші ще кілька століть тому – робили ставки на скачках і спортивних змаганнях. Гральні заклади з'явилися у

У 2007 р. прем'єр-міністр Тоні Блер запропонував відкрити в Лондоні кілька величезних казино, які за своїм розмахом та розкішшю могли б зрівнятися з казино Лас-Вегаса. Спершу планувалося відкрити 40 таких закладів, але, зрештою, в Лондоні з'явилося лише одне так зване «супер-казино» – «Ritz», його можна знайти за адресою 150 Piccadilly, W1J 9BR London.

Для Гібралтару характерна вкрай низька податкова ставка для підприємств грального бізнесу – всього один відсоток від величини грошового обороту, при цьому не більше £425 тис. на рік. Тобто навіть у тому випадку, якщо казино заробило за рік більше, – а так на Гібралтарі зазвичай і буває – держава не зобов'язує підприємство виплачувати більше обумовленої суми, і це стосується як класичних «наземних» казино, так і віртуальних.

При цьому, за кожною такою фірмою держава забезпечує жорсткий контроль – скасовує можливість приховування податків і забезпечує власникам казино захистом, тому отримати ліцензію на відкриття свого бізнесу в цій сфері можуть лише компанії з незаплямованою репутацією.

У наші дні Індія займає дев'яте місце в світі за доходами від грального бізнесу: тут працює понад 200 казино, де можна знайти всі види азартних ігор, хоча офіційно в країні дозволені тільки скачки та лотерея. Проте, у 2001 р. в улюбленому серед туристів штаті Гоа відкрилося велике казино «Royale»: воно базується на лайнері «Каравела» і нічим не поступається іншим всесвітньо відомим закладам – як за рівнем обслуговування, так і за грошима, які там обертаються.

На жаль, контролю над цими інвестиціями немає, і, як і у випадку з Індією, більша частина виручених від діяльності гральних будинків грошей, надходить не в казну країни, а в кишені власників казино – у зв'язку з цим у 2009 р. прем'єр-міністр Камбоджі Хун Сен видав розпорядження закрити всі казино в країні.

Як часто буває в таких випадках, частина закладів дійсно була закрита, а інші залишилися процвітають: наприклад, можна відвідати казино «Naga» – у

розпорядженні гостей є комфортабельний чотиризірковий готель, ціни на кімнати в якому порівняно невеликі, можна жити там і грати в своє задоволення, доки не закінчаться гроші.

Переглядаючи список міст світу, де панує гральна атмосфера може виникнути питання: чи можуть існувати гральний бізнес в Україні? Та на це питання ми також знайшли відповідь.

Прем'єр міністр України Юлія Тимошенко пролобіювала Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 25 травня 2009 р. Це не призвело до припинення грального бізнесу, а призвело до його криміналізації, коли правоохоронні органи за винагороду почали прикривати і розширювати гральний бізнес.

Але через деякий час Міністерство фінансів України після довгих дебатів прийшло до висновку, що легалізація грального бізнесу значно збільшить бюджет країни. Процес формування відповідного законопроекту триває вже декілька місяців. Нове законодавство дозволить створити всі умови для підтримання економіки країни у важкий час. Як повідомляють ЗМІ, даний документ потрапить у Верховну Раду у листопаді, а це означає, що у випадку його прийняття відкриття гральних закладів вже у першій половині 2016 р.

Гральний бізнес збільшить надходження у бюджет від оподаткувань, що покращить взаємовідносини України із Міжнародним валютним фондом. Частина діячів категорично протестує проти легалізації ринку грального бізнесу. Дехто впевнений, що це може погано відобразитись на житті соціально незахищених шарів населення.

Фінансисти, які підтримують ідею легалізації, стверджують, що поява гральних закладів в елітних готелях великих міст ніяк не відобразиться на житті звичайних громадян, зате принесе значний прибуток у бюджет країни. 29 вересня у столиці пройшов Гральний Конгрес України, де були обговорені всі питання стосовно майбутнього цього сегмента у країні.

До цього часу гральний бізнес був непрозорим, тому уряд хоче перетворити його у сегмент, котрий буде працювати згідно міжнародних стандартів, й сприятиме створенню робочих місць для населення. До введення заборони на гральні заклади в Україні дана сфера охоплювала приблизно 200 тис. робітників. Якщо буде прийнято легалізацію, це призведе до появи 300 тис. робочих місць й $ 100 млн прибутку від податків щорічно.

Список використаних джерел:

1. Онлайн джерело, режим перегляду: http://www.publy.ru/post/4656.

2. Онлайн ЗМІ, режим перегляду: http://vycherpno.ck.ua/legalizatsiya-gralnogo-biznesu-na-ukrayini-osoblivosti-ta-fakti/

Науковий керівник: викладач Н. Г. Босецька

ЗАКОПАНЕ ЯК НАЙПОПУЛЯРНІШИЙ ГІРСЬКОЛИЖНИЙ КУРОРТ ПОЛЬЩІ

С. А. Царукян

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Основною одиницею в гірськолижному туризмі і безпосереднім місцем його проведення є гірськолижний курорт – територія (спеціалізоване місце) у гірському районі (на горі або великому горбі), облаштована для занять, як правило, гірськими,

зимовими видами спорту й активного відпочинку, а також для проведення лікувально-профілактичних процедур. Вони, крім спусків по підготовлених трасах на гірських лижах, пропонують такі види рекреаційних занять, як гірськолижні походи, сноубордінг, слалом, стрибки з трампліну, фрірайд, альпінізм, катання на снігоходах, прогулянки на запряжених кіньми санях або собачих упряжках, катання на ковзанах [1].

Відмінною рисою гірськолижних курортів є наявність розвинутої інфраструктури, до складу якої входить: спеціально обладнані траси для гірськолижного спорту і сноуборду, гірськолижні підіймачі, пункти прокату спортивного спорядження й інвентарю, гірськолижні школи, готелі й інші місця розміщення для приїжджих, заклади харчування, майданчики для паркування, лікувально-профілактичні заклади (грязе- і водооздоровниці, спа-салони), заклади для анімаційно-дозвіллєвої діяльності (кінотеатри, дискотеки, боулінг, ігрові центри та ін.), підприємства, що надають супутні послуги приїжджим (магазини, заклади з надання побутових послуг, сервісні центри фото- та відеозйомки тощо) [1].

Сучасна Польща, що знаходиться у Центральній Європі, налічує близько 140 гірськолижних курортів. Любителів гірськолижних і сноубордистських розваг обслуговують близько 1200 підйомників, в їх розпорядженні більше 800 км трас з освітленням і кілька десятків сноу-парків. Висота польських схилів не перевищує 2000 м, однак різноманітність гірськолижних трас, велика кількість природного (натурального) снігу, мальовнича природа в поєднанні з гарною якістю і невисоким рівнем цін на гірськолижних курортах забезпечують повноцінний відпочинок [2].

Основний контингент туристів становить молодь і сім'ї з дітьми. В їх розпорядженні кілька видів активного зимового відпочинку: чудові гірські та бігові лижні траси, траси для сноуборду, біатлонні стадіони, бобслейні спуски, трампліни для стрибків на лижах і катки. Існують спеціальні схили для сноурафтінгу, проведення снігових сафарі. Бажаючі можуть здійснити політ на параплані, постійно проводяться найрізноманітніші розважальні заходи на свіжому повітрі [2].

Серед найбільших і найпопулярніших курортів Польщі Закопане, Карпач, Татри, Голдап, Вісла, Щирк (Шчирк), Криниця-Здруй (Криниця), Бялка Татшанська, Чорна гора, Зеленець, Дві Долини, Верхомля, Шклярська Поремба, Ущикі Дольне. Скориставшись інформацією таких Інтернет-ресурсів [2–6], коротко схарактеризуємо один із них.

Найвідоміший і найпрестижніший гірськолижний курорт Закопане вже багато років залишається найпопулярнішим місцем зимового відпочинку у Польщі. Розташований він на півдні країни за 116 км від Кракова, у мальовничій котловині між Карпатськими Татрами і гірським пасмом Губалувка.

На території курорту розташовано 6 основних зон катання на гірських лижах у діапазоні висот 860–2000 м, яким присвоєно різні рівні складності. Працюють витяги з ранку до пізнього вечора впродовж досить тривалого терміну. Лижний сезон починається тут на початку грудня і триває майже до половини квітня. Загалом у Закопане й його околицях більше 60 підйомників, а загальна протяжність трас перевищує 65 км.

Найбільш популярним місцем в районі Закопане серед лижників є база Каспрови Верх (Каспрів Верх) на однойменній горі висотою 1987 м у Татранському національному парку, яку інколи ще називають «священною горою польського лижного спорту», де прокладені найкрутіші і найскладніші траси. Однією з її особливостей є наявність лише природного сніжного покриття, що заставляє лижників

зважати на примхи погоди. Дві траси на цій горі розраховані на досвідчених лижників – на лижних картах вони позначені чорним кольором, один спуск – червоний, а найдовша, майже чотирьохкілометрова траса, позначена синім кольором (середня складність).

Траси середнього рівня знаходяться в місцевостях Буторовий Верх та Поляна Шимошкова. Лижникам-початківцям краще відправлятися на Губаловку, де максимальний перепад висот становить 300 м. Для дітей або сімей, які люблять «спокійне» катання, чудово підійдуть Козинець, Косьцелісько, Анталувка.

Старовинне невелике містечко Закопане стало центром зимового спорту, бо довкола нього, крім чудових гірськолижних трас, є широкі зони катання з трамплінами для сноубордистів, траси для бігових лиж, доріжка для катання на ковзанах, можливості для альпіністських підйомів.

Завдяки дуже розвинутій інфраструктурі курорт набув слави «зимової столиці» країни: багато пунктів прокату лижного спорядження, гірськолижних шкіл, закладів громадського харчування (ресторанів, кафе), сувенірних магазинів. На його території цілорічно діють відкритий басейн із водою з геотермального джерела та кілька критих басейнів. Тут пропонуються різноманітні екскурсії, серед яких ознайомлення з унікальною дерев'яною архітектурою, походи і прогулянки верхи на коні з екскурсоводами по Татранському національному парку, дегустація місцевих напоїв і страв біля багаття під акомпанемент гуральського народного ансамблю, їзда на місцевих бричках. Любителі нічного життя зрадіють наявності на курорті великої кількості дискотек і нічних клубів. На території курорту розташовано багато пансіонатів, готелів, вілл і котеджів, які пропонують комфортабельне розміщення.

Мальовнича природа Татр, свіже гірське повітря, просякнуте ароматом хвойних лісів, в якому містяться корисні мікроелементи й ефірні масла, забезпечують Закопане репутацію не тільки відмінного місця для активного зимового відпочинку, а й прекрасного лікувального курорту. Повітря (м'який цілющий клімат) тутешніх місць допомагає при лікуванні захворювань дихальних шляхів, алергії і білокрів'я, сприяє оздоровленню дихальної та нервової систем людини.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Виробництво турпродукту гірськолижного туризму / О.О. Бейдик, В.І. Новикова // Підприємництво у сфері послуг: реалії сьогодення і перспективи : матер. І Всеукр. Інтернет-конф. (15 листопада 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси : Ю.А. Чабаненко, 2017. – С. 35–39.

2. Гірськолижні курорти Польщі // Сайт цікавих подорожей: поради для відпочинку і подорожей в різних куточках світу! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trip-ua.info/?p=4415.

3. Гірськолижні курорти Польщі на картінезабутні враження гарантовані! // Огляд країн: туризм, пригоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://travel-world.pp.ua/2769-grskolizhn-kurorti-polsch-na-kart-nezabutn-vrazhennya-garantovan.html.

4. Гірськолижні курорти Польщі // AutoTravel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.autotravel.ua/articles/girskolyzhni-kurorty-polshi/view_print/.

5. Гірськолижні курорти Польщі // VSETUTpl [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vsetutpl.com/girskolyzhni-kurorty-polschi.

6. TOP-10 гірськолижних курортів Польщі // Найкращі закупи в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shoppingpl.com/uk/post/136-top-10-hirskolyzhnykh-kurortiv-polshchi.

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент В. І. Новикова

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОТЕЛІВ В УКРАЇНІ

С. О. Чорнорай
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З давніх часів на трактах і розвилках доріг облаштовували постоялі двори, де мандрівники могли зупинитися на нічліг і відпочити під час шляху. Зазвичай вони поєднували в собі кімнати для сну і придорожній трактир, який пропонував перекусити і випити келих вина.

Практика використання подібних гостьових закладів збереглася і в наші дні. Сьогодні на багатьох шосе і магістралях можна зустріти зручні готелі для подорожніх, так звані мотелі. Термін «мотель» пов'язують з англійським виразом «motorhotel», яке перекладається як «автомобільний готель». Вперше поняття стали використовувати в контексті з автомобільним готелем «MotelInn», побудованої в 1925 р. Артуром Хенеманом в каліфорнійському місті Сан-Луїс-Обіспо. Власник не зумів вмістити на вивісці свого закладу повну назву готелю – MilestoneMotorHotel, тому вирішив скоротити його до декількох букв з кожного слова – motel.

В цілому ж найперші заклади подібного роду з'явилися у США в кінці 1910-х років. До цього туристи, які подорожували по країні на автомобілях, були змушені зупинятися в стандартних готелях або спати посеред поля в своїй машині.[3].

Характерними рисами мотелів є:

– розташування поблизу шосейних доріг;

– наявність приміщень із житловими кімнатами та закладів харчування;

– надання торгово-побутових та дозвільних послуг;

– облаштування місць для паркування автомобілів, а також організація їх технічного обслуговування (автозаправна станція, автомийка, ремонтні майстерні тощо).

Світовий досвід функціонування мотелів свідчить, що жорстка конкуренція, яка існує в туристично-розвинутих країнах, змушує власників цих засобів розміщення постійно поліпшувати матеріально-технічну базу та підвищувати якість надаваних послуг, наближаючи їх до рівня сервісу дорогих готелів, залишаючись при цьому в середньому та нижчому цінових сегментах. Однак в Україні, де ринок мотелів тільки починає розвиватися, його формат значно відрізняється від прийнятого в міжнародній практиці. Це зумовлено тим, що відповідно до порядку встановлення категорій різним об'єктам розміщення в Україні, затвердженого постановою КМУ від 29.07.2009 мотелі віднесено до аналогічних засобів розміщення, категорія їм встановлюється за рівнем обслуговування в них (перший, другий, третій, четвертий та відповідно п'ятий рівні). Незважаючи на те, що мотелі за ознаками діяльності варто було б віднести до підприємств готельного типу та встановити для них категоризацію по «зірках».

Викликає сумнів й власне оцінювання мотелів та інших засобів розміщення за «рівнями обслуговування». В чинному законодавстві України про туризм немає жодних вказівок про застосування даної норми. Якщо в цьому разі також потрібно користуватися вимогами національного стандарту ДСТУ 4269:2003, слід мати на увазі, що класифікація мотелів та інших засобів розміщення по «зірковим» вимогам з присвоєнням їм «рівнів обслуговування» внесе зайву плутанину в надто недосконалу процедуру категоризації [1]. Тому зараз важливим питанням є встановлення певних вимог до мотелів, необхідних для визначення їх статусу як готельних підприємств автотуризму. Крім того, відсутність регуляторної бази та певних стандартів, які мають

бути застосовані в діяльності мотелів, значно перешкоджає їх розвитку, що підтверджується проаналізованою статистичною інформацією (табл. 1).

Таблиця 1

Структура колективних засобів розміщення України

Типи колективних засобів розміщення	Значення показників по роках					
	2011		2014		2017	
	кіль-кість	частка, %	кіль-кість	частка, %	кіль-кість	частка, %
готелі	1398	23,7	1761	27,4	1508	34,7
мотелі	98	1,7	151	2,4	123	2,8
хостели	0	0	24	0,4	29	0,7
кемпінги	18	0,3	23	0,4	6	0,1
готельно-офісні центри	5	0,1	0	0	0	0,0
гуртожитки для приїжджих	157	2,7	144	2,2	105	2,4
турбази, гірські притулки, студентські літні табори, інші місця для тимчасового розміщування	1486	25,3	1479	23,1	707	16,3
санаторії, інші типи курортних закладів	2720	46,2	2829	44,1	1863	43,0
Разом	**5882**	**100,0**	**6411**	**100,0**	**4341**	**100,0**

За досліджуваний період загальна кількість готелів для автотуристів у порівнянні з 2011 р. зросла на 53, а з 2014 р. – скоротилась на 28, що пояснюється відсутністю статистичних даних з тимчасово окупованих територій (АР Крим, м. Севастополя) та зони АТО. Однак, питома вага мотелів збільшується – з 1,7% у 2011 р. до 2,8% за підсумками 2017 р., що відбувається через скорочення загальної кількості засобів розміщення та їх окремих типів за об'єктивних обставин.

Варто зазначити, що в міжнародній системі бронювання Booking.com представлено лише 36 мотелів, розташованих на території України, із 123, які функціонують за офіційними статистичними даними [2].

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що незважаючи на деякі позитивні тенденції в діяльності мотелів функціонування даних засобів розміщення супроводжується певними проблемами, головними серед яких є: зменшення середніх доходів у розрахунку на один мотель; недосконаліть матеріально-технічної бази; поганий стан рекламної діяльності та поінформованості потенційних клієнтів про комплекс послуг, надаваних мотелями, тощо.

Також для покращення функціонування підприємств даного типу слід розробити та впровадити низку нормативно-правових документів, якими встановити спеціальні вимоги до мотелів, процедуру отримання ними відзнак, механізм контролю за їх діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Галасюк С.С. Проблеми категоризації мотелів в Україні / С.С. Галасюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – Вип. 18. – Херсон : ХДУ, 2016.

2. Відомості про мотелі України // Booking.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.booking.com.

3. Масюк Ю. Особливості розвитку придорожньої туристичної інфраструктури в Україні за сучасних умов / Ю. Масюк // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Вип. 42. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – С. 250–257.

Науковий керівник: старший викладач Л. Ю. Бутенко

РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

І. С. Шаповал
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасному світі надзвичайно популярною є професія менеджера. Майже в кожній організації присутні: менеджер по роботі з клієнтами, менеджер з продажу, менеджер реклами, менеджер з підбору персоналу, менеджер із закупівель, менеджер середньої ланки, топ-менеджер тощо.

Менеджер у широкому розумінні – висококваліфікований спеціаліст, який володіє знаннями щодо механізмів самоорганізації суспільства та його осередків, які приводяться в дію людьми, працює за допомогою людей і здобуває результат в інтересах людей. Менеджер – людина, яка займає постійно керуючу посаду, наділена повноваженнями та приймає у їх межах рішення за певними видами діяльності організації. Праця керівника є не тільки найвідповідальнішою і найскладнішою в системі управління організацією, але й творчою.

Управління належить до таких видів людської діяльності, які потребують специфічних людських властивостей. Щоб менеджер мав змогу ефективно керувати, виконувати функції центральної фігури управління, він повинен відповідати сучасній моделі та вимогам.

Вимоги до керівників можуть бути зведені у дві групи:

1) ділові якості, які поєднують у собі компетенцію та організаторські здібності;

2) особисті риси.

До особистих якостей відносяться:

– цілеспрямованість – одна із ключових рис успішного керівника, адже в умовах сучасного, нескінченного потоку інформації та постійних змін подій, необхідна постановка ясних, обґрунтованих цілей;

–лідерство – здатність повести людей за собою, показати їм перспективу, згуртувати в єдину команду;

–яскрава харизма (лише тоді можливе створення колективу, здатного досягти головної мети будь-якої компанії – стати першою на своєму ринку);

–комунікабельність – здатність до встановлення контактів, спілкування, товариськості та уміють взаємодіяти з представниками різних груп;

–стресостійкість – здатність протистояти сильним негативним емоціогенним впливам, що викликають високу психічну напругу;

–працездатність;

–морально-етичні якості (чесність, порядність, принциповість, тощо);

–підприємницькі якості – уміння передбачати і швидко оцінювати ситуацію, активність, здатність до можливого ризику;

–емпатія – здатність менеджера оцінити ситуацію з точки зору клієнта, поставити себе на його місце;

–амбітність;

–честолюбство – бажання успішно завершити доручене завдання або виконання конкретного заходу;

–відповідальність;

–сила духу чи життєстійкість – здатність менеджера швидко відновлюватися після невдачі;

–організаційність – вміння раціонально використовувати свій час;

–ерудиція – володіння специфічними знаннями та інформацією;

–пунктуальність;

–вміння працювати з людьми;

–креативність;

–самостійність;

–наполегливість;

–концептуальне майстерність – уміння аналізувати складні ситуації, визначати проблеми, а також альтернативні підходи до їх вирішення і вибирати серед них найбільш оптимальні;

–організованість;

–компетентність;

–вміння навчати та навчатись.

Таким чином, головне завдання менеджерів всіх рівнів і команди в цілому полягає в створенні умов для групової діяльності, щоб робітники вносили свій вклад у досягнення мети з мінімальними витратами зусиль, матеріалів, часу і коштів, а також з мінімальними незручностями. Для цього менеджеру необхідно володіти та використовувати весь арсенал професійних здібностей, якостей, фахових знать та особистих знань.

Отже, щоб стати успішним керівником потрібно насамперед навчатися, адже сучасний менеджер повинен мати гарну, солідну освіту за базовими і функціональними видами сучасного менеджменту, він має бути націлений на новизну і не припиняти вчитися новітнім досягненням в сфері менеджменту та управління; яким би компетентним, досвідченим не був керівник, він не має права зупинятися у своєму розвитку; також потрібно пам’ятати про особисті якості, які є передумовою успішності керівника; потрібно самовдосконалюватися і не забувати, що в першу чергу потрібно любити свою роботу і отримувати задоволення від неї.

Варто сказати, що наше життя – це тернистий та довгий шлях прагнення до досконалості, тому навчатися бути успішним та ідеальним керівником – ніколи не пізно.

Список використаних джерел:

1. Вудкок М. Раскрепощенный менеджер: для руководителя-практика / М. Вудкок, Д. Фрэнсис; [пер. с англ.]. – М., 1991. – 365 с.

2. Мателешка В.О. Топ-менеджер: основні фактори мотивації працівників / В.О. Мателешка // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2015. – Вип. 1 (1). – С. 166–168.

3. Сватюк О.Р. Основні ділові якості менеджера / О.Р. Сватюк, Л.М. Петренко, О.Р. Климчук // Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. – 2013. – Вип. 8. – С. 153–156.

4. Завадський Й.С. Менеджмент: Management. – Т. 1. – [Вид. 2-е.]. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. – 542 с.

5. Скібіцька Л.І. Менеджмент : навч. посіб. [для вищих навч. закл.] / Л.І. Скібіцька, О.М. Скібіцький. – К. : ЦНЛ, 2007. – 415 с.

Науковий керівник: к. е. н., доцент В. А. Красномовець

МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

МЕНЕДЖМЕНТ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Л. Т. Алікперова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Грошовий потік – це певна система поділу всіх надходжень та виплат фінансових коштів пов'язаних факторами ліквідності, часу та ризиками.

Безпосередньо сам процес управління господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання є невід'ємною частиною самого управління грошовими потоками. Але вчені вважають, що не існує якоїсь окремої теорії в управлінні грошовими потоками.

Різні служби, які корегують процеси акумуляції грошових коштів в менеджменті грошових потоків, збалансовують їх витрати та перерозподіл для розширеного відтворення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Вся діяльність регулюється спеціальними органами управління, які виокремлюють певні правила для керування діяльністю підприємств: регулярне відстеження наявності руху грошових коштів, правдивість представленої інформації, вирахування грошових потоків будь-якого виду діяльності, розрахунки відповідно до зазначених термінів, зменшення позикових ресурсів, сприяння збільшенню прибутковості в наслідок управлінських дій [1, с.114] .

Процес реалізації аналізу, планування, прогнозування й управління фінансовою діяльністю підприємства впливає на тактику управління підприємством, розробку певних фінансових стратегій управління підприємством для розквіту, забезпечення практичної реалізації управлінських рішень у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства також впливає сприймання та використання інформації та каналів передачі, аналіз фінансово-економічного стану підприємства. Основними напрямками є реалізація ефективної системи стимулювання управлінських рішень у всіх галузях сфер управління, контролювання реалізації всіх рішень [2, с. 18].

І. Бланк пропонує переглянути функції менеджменту грошових потоків за кожним видом діяльності, що «зводиться до управління доходами, управління податковими платежами, забезпечення фінансування реальних інвестиційних програм, залучення капіталу у грошовій формі для розвитку діяльності тощо» [3, с. 53].

Менеджмент грошових потоків передбачає постійність фінансової рівноваги і виокремлює її, як основну мету управління грошовими потоками. [4, с. 137]. Безпосередньо управління грошовими потоками має на меті, щоб грошові надходження перевищували грошові витрати, також спрямовує залишок коштів на розвиток підприємства та підвищення прибутків, і передбачає мінімальність касового. Головною складовою фінансової політики підприємства є управління грошовими потоками в цілому.

Оцінка важливості управління грошовими потоками залежить від стійкості та ефективності підприємства в конкретний період. Ця оцінка виявляє можливість подальшого розвитку підприємства на довгострокову перспективу.

Отже, система менеджменту грошових потоків включає в себе взаємозв'язки притаманні, як організації так і дезорганізації та впливає на істину сутність цього поняття.

Кількісними характеристиками цілей, критеріями управління грошовими потоками підприємства: попит на гроші, чистий грошовий потік, ліквідність грошового потоку, вхідні і вихідні грошові потоки, а також сума всіх показників для оцінки.

Ефективність управління грошовими потоками визначається синхронізацією надходжень та виплат, підтримкою постійної платоспроможності підприємства та раціональним використанням фінансових ресурсів, які формуються із зовнішніх і внутрішніх джерел. Практична реалізація цих складових управління грошовими потоками дасть змогу певною мірою знайти компроміс між необхідністю підтримувати певний обсяг грошових коштів для забезпечення ліквідності підприємства і бажанням інвестувати тимчасово вільні кошти для забезпечення їх дохідності.

Список використаних джерел:

1. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств: посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: КНЕУ, 2011. – 141 с.
2. Фінансовий менеджмент : підручник / В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К. В. Багацька, І. В. Дем'яненко та ін.; за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів: «Магнолія 2006», 2014. – 344 с.
3. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. – Киев: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 246 с.
4. Бланк И. А. Управление денежными потоками. – Киев: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 736 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Н.С.Носань

ПІДТРИМКА НАЛЕЖНОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. О. Бабіна
Київський національний університет технологій та дизайну

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації національних економік свідчать про існування якісно нового економічного середовища функціонування суб'єктів господарської діяльності. Інтеграція України у світовий та європейський економічний простір разом з новими можливостями приносить сучасним українським підприємствам цілу низку загроз. Зростання невизначеності у глобальному конкурентному середовищі актуалізує також пошук принципово нових підходів до забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках та зміцнення потенціалу їх розвитку.

В сучасних глобалізаційних умовах зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання значно актуалізується та характеризується розширенням ринків збуту і поступовою інтенсифікацією експортно-імпортних операцій.

Фундаментом забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства повинна бути економічна безпека продукції, яка визначається рядом якісних та кількісних чинників. До групи якісних факторів (які мають суб'єктивний характер, оскільки оцінюються за допомогою експертних оцінок), перш за все, відносяться показники якості продукції. Друга група чинників оцінюється кількісно: показники діяльності підприємства (обсяги виробництва, ресурсомісткість) та показники господарської активності підприємства (продуктивність виробленого устаткування, рівень інноваційності обладнання та ін.). На думку зарубіжних дослідників [7] підвищення рівня економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства може бути здобуто шляхом ініціації судового процесу, розширення інформаційного простору та інституціональним регулюванням.

Основним чинником, що визначає стан економічної безпеки господарюючого суб'єкта в контексті світової економічної інтеграції, є наявність у підприємства стійких

конкурентних переваг, зумовлених розвитком потенціалів, що відповідають стратегічним цілям і завданням підприємства.

Економічна безпека підприємства значною мірою визначається рівнем його конкурентоспроможності.

Основний парадокс вітчизняної економіки: більшість підприємств є неконкурентоспроможними на світових ринках, однак не відчувають конкуренції з боку іноземних підприємств і вважають основними конкурентами інші вітчизняні підприємства.

Можна зробити висновок, що невисока конкурентоспроможність більшості вітчизняних підприємств у порівнянні з іноземними фірмами спричинена наступними факторами: постійний брак достатньої кількості фінансових ресурсів для розвитку підприємства, модернізації його техніко-технологічної бази та зміцнення конкурентних переваг; здебільшого високий рівень енерго- та витратомісткості виробництва; низький рівень менеджменту, у сфері зовнішньоекономічної діяльності зокрема; слабка протекціоністська політика держави на зовнішніх ринках.

Визначені фактори набувають особливої актуальності в інтеграційних процесах, оскільки не тільки знижують рівень економічної безпеки, але й призводять до негативних соціально-економічних наслідків

Можна виділити низку загальних заходів, що мінімізують існуючі загрози для підприємств України. Увага акцентується на:

- скороченні кількості збиткових та сприянні створенню нових підприємств;
- підвищенні рівня доступності господарюючих суб'єктів регіонального рівня до фінансово-кредитних ресурсів;
- сприянні зниженню рівня енерго- та ресурсомісткості виробництва підприємств;
- елімінації регіональної залежності збуту продукції та просування її на зовнішні ринки;
- забезпеченні участі суб'єктів господарювання в поставках продукції (наданні послуг) для державних та регіональних потреб;
- залученні їх до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм, сприянні підвищенню інвестиційної активності підприємств;
- переході підприємств на міжнародні стандарти якості;
- легалізації підприємств, які функціонують у тіньовому чи необліковуваному секторах ринку;
- посиленні рівня безпеки та захищеності господарюючих суб'єктів від криміналітету та контролюючих структур [2].

Одним з магістральних напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах європейської інтеграції України є підвищення їх інвестиційної та інноваційної активності, випереджувальна реакція на процеси, що відбуваються на світовому ринку.

Інтеграційний розвиток України на шляху до світового економічного простору зумовлює як модерновий поступ, втілення інновацій, так і необхідність посилення рівня економічної безпеки усіх ієрархічних систем, їх модифікації у відповідності до сучасних умов господарювання. Для цього необхідна розробка комплексної системи оцінки рівня економічної безпеки, що орієнтована на показники, прийнятні для застосування у практичній діяльності суб'єкта господарської діяльності [1].

Система показників має відтворювати усі складові економічної безпеки і виявляти граничні точки небезпек, після перетину яких негативні зміни у діяльності підприємств стають, як правило, незворотними. Дефіцит висококваліфікованих спеціалістів,

недостатній розвиток інфраструктури науково-технічної діяльності, повільна модернізація технологічних процесів і видів продукції спричиняє загрозу інноваційній безпеці як країни в цілому, так і усіх суб'єктів підприємницької діяльності [6].

Проблема ускладнюється фактом залежності українських підприємств від одноосібних постачальників певних стратегічних ресурсів та споживачів вагомих об'ємів вітчизняної продукції. Серед показників зовнішньоекономічної безпеки виділяють: покриття імпорту експортом, експортну залежність, імпортну залежність. Коефіцієнт покриття імпорту експортом є відношенням обсягу імпорту до загального обсягу експорту. Порогове значення показника не повинно бути менше одиниці. Показник експортної залежності розраховується як відношення експорту до ВВП. Згідно з експертними оцінками порогове значення експортної залежності має дорівнювати 50%. Імпортна залежність розраховується як відношення імпорту до ВВП. Відповідно до значення дорівнює 50% [3, 4, 5].

Сучасні умови господарювання базуються на новітніх підходах і методах, що передбачають функціонування розвиненої маркетингової служби, для якої важливим є не лише аналіз вітчизняних факторів підприємницького простору, але й дослідження глобальних тенденцій з метою прогнозування поведінки українських підприємств на світовому ринку.

Список використаної літератури:

1. Білик Ю. Оцінка міжнародних переваг в умовах міжнародної економічної інтеграції (на прикладі сільського господарства України) / Ю. Білик, О. Файчук // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 69–76.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва в умовах європейської інтеграції України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект [Зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 1639–1644.
3. Васильців Т. Г. Соціально-економічна роль сектора малого підприємництва у розвитку регіону (на прикладі Львівської області) / Т. Г. Васильців, О. І. Іляш // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону [Зб. наук. праць]. – 2006.– №3. (Вип. 12). – С. 18–25.
4. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: [Навч. посібник] / [Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 308 с.
5. Проект БізПро Малі та середні підприємства України: показники діяльності та стратегії розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/2896.
6. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект [монографія] / Шкарлет С. М. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 436 с.
7. Buzan Barry. Security: A New Framework for Analysis / Buzan Barry, Weaver Ole, de Wilde, Jap. – Boulder : Lynne Rienner, 1998 – 239 p.

РОЗРОБКА МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ ПОСЛУГ

О. В. Бараненко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Маркетингова стратегія – це принципові середньо- та довгострокові рішення з відповідними способами та засобами, які визначають орієнтири та спрямовують окремі заходи маркетингу на досягнення поставлених цілей, які охоплюють елементи комплексу маркетингу (продукт, ціну, місце та просування). Вони є глобальними напрямами діяльності, які потребують конкретизації через планування заходів

маркетингу, і є своєрідним планом відповідно до якого підприємство формалізує яким чином воно досягне успіху, тобто реалізації продукції на конкретному ринку [1].

Маркетингові стратегії можна класифікувати на базові стратегії, стратегії зростання і конкурентні стратегії.

Базові стратегії, у свою чергу, можна розділити на:

1) лідерство в зниженні витрат;

2) диференціація;

3) фокусування (спеціалізація).

Основні моделі, які використовуються для розробки маркетингових стратегій:

1. Стратегії утримання конкурентних переваг (за М. Портером).

До цієї групи стратегій відносяться такі:

- стратегія лідерства за рахунок економії на витратах («ціна – кількість»).

Мета - зменшення витрат, збільшення обсягів виробництва;

- стратегія диференціації. Мета - надання товару властивостей, відмінних від інших конкурентних пропозицій;
- стратегія спеціалізації. Мета - концентрація уваги і діяльності підприємства на потребах конкретного сегменту ринку [2].

2. Стратегії зростання.

2.1. Стратегія інтенсивного зростання (відносно базового ринку). Актуальна тоді, коли підприємство не повністю вичерпала можливості, пов'язані з її товарами на ринках, де вона діє. Існують 4 різновиди цієї стратегії:

- стратегія проникнення на ринок - сутність полягає у збільшенні обсягів продажу існуючих товарів на існуючих ринках;
- стратегія розвитку ринку - збільшення обсягів продажу шляхом упровадження традиційних (існуючих) товарів на нові ринки;
- стратегія розвитку через товари - збільшення обсягів продажу шляхом упровадження нових товарів на традиційні ринки;
- стратегія розвитку через товари і ринки - збільшення обсягів продажу шляхом упровадження нових товарів на нові ринки.

2.2. Стратегія інтегративного зростання (зростання відносно базової виробничої лінії). Актуальна тоді, коли підприємство може підвищити рентабельність, контролюючи різні стратегічно важливі для нього ланки у виробництві і продажу товарів. Існують 3 різновиди цієї стратегії:

- стратегія прямої інтеграції (об'єднуються з торговими посередниками) - використовуються для забезпечення контролю над каналами розподілу;
- стратегія зворотної інтеграції (з постачальниками матеріально-технічних ресурсів) - використовується для захисту або стабілізації важливих джерел постачання з метою збільшення виробництва і збуту продукції;
- стратегія горизонтальної інтеграції (з конкурентами) - придбання підприємств-конкурентів.

2.3. Стратегії зростання через диверсифікацію. Актуальні тоді, коли підприємство не має великих можливостей для зростання чи забезпечення рентабельності свого наявного виробництва, коли базовий ринок на стадії розпаду або якщо позиції конкурентів досить сильні. Різновиди цієї стратегії:

- стратегія концентричної (вертикальної) диверсифікації - підприємство починає виробляти нові товари, які в технологічному або маркетинговому аспекті пов'язані з існуючими товарами.

• стратегія горизонтальної диверсифікації - передбачає випуск підприємством нових товарів, які технологічно не пов'язані з існуючими товарами, але призначені для існуючих споживачів

• стратегія конгломеративної (чистої) диверсифікації - освоєння абсолютно нових для підприємства сфер діяльності [2].

3. Конкурентні стратегії (за Ф. Котлером).

3.1. Стратегія лідера (підприємство, яке займає домінуючі позиції на ринках). В основі стратегії - захист своїх позицій на ринку. Існує багато альтернатив стратегії лідера:

• розширення ринку (первинного попиту) за рахунок:

– знаходження нових способів використання товару;

– збільшення інтенсивності використання товару;

– приваблення нових користувачів товарів.

• захист свої частини ринку за рахунок:

–позиційної оборони (пасивний захист своїх товарів);

–флангової оборони (захист і вдосконалення найслабкіших місць у товарах підприємства);

–випереджаючої оборони (постійне підтримання високої конкурентоспроможності товарів);

–контратака (цінових війн);

–мобільного захисту (розширення і диверсифікації ринків);

–демаркетингу (скороченню ринку);

–збільшення частки ринку.

3.2. Стратегії претендентів на лідерство (підприємств, які займають другі чи треті місця в галузі). В основі стратегії - атака на позиції лідера [3].

Альтернативи стратегії претендентів на лідерство:

• флангова атака (концентрація зусиль проти слабких позицій лідера);

• фронтальна атака (концентруючи удар по найміцніших позиціях лідера);

• спроба оточення (наступ на ресурсні ринки підприємства-лідера);

• "партизанська війна" (невеликі атаки на всі ринкові позиції лідера).

3.3. Стратегія прямуючих за лідером. Ґрунтується на співпраці з лідерами ринку та поведінці, яка мала б викликати негативну реакцію конкурентів, як правило, такі підприємства намагаються копіювати поведінку лідера [3].

3.4. Стратегія спеціалізації. Головна ідея цієї стратегії - концентрація уваги (спеціалізація) підприємства на одній чи кількох нішах ринку, які не є цікавими для великих підприємств чи підприємств.

Стратегія визначається як комплексний план діяльності підприємства, який розробляється на основі творчого науково обґрунтованого підходу і визначається для досягнення довгострокових глобальних цілей підприємства. Будь-яка маркетингова стратегія визначає вектор дій підприємства і по відношенню до споживачів, і по відношенню до конкурентів. Вона є довгостроково- орієнтованою; являє собою засіб реалізації маркетингових цілей підприємства; базується на результатах маркетингового стратегічного аналізу; має певну підпорядкованість в ієрархії стратегій підприємства; визначає ринкове спрямування діяльності підприємства; є складове частиною формування маркетингової стратегії, який має певну логіку, послідовність і циклічність.

Список використаних джерел:

1. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг : навч. посібн. / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2010. – 152 с.

2. Кіндрацька Г. Стратегічний менеджмент: навч. посібник / Г. Кіндрацька. – К.: Знання , 2011. – 366 с.

3. Тєлєтов О. С. Маркетинг у промисловості: монографія / О.С. Тєлєтов. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

А. В. Бієвець

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Управління загрозами економічній безпеці у сфері готельно-ресторанного бізнесу значною мірою визначається впливом чинників зовнішнього середовища, схильного до складно-прогнозованих змін. Саме з позиції впливу зовнішнього середовища, захисту підприємств від його негативного впливу і розглядається зміст категорії «управління економічною безпекою підприємства», у тому числі і в нечисленних досі публікаціях вітчизняних вчених-економістів. Зазначена проблематика є новою для економічної науки, але актуальність її дослідження стимулює нові наукові публікації та дискусії. Так, до найбільш відомих авторів, які досліджують проблематику економічної безпеки у окремих галузях економіки, належать: О. Ареф'єва, В. Курган, А. Гречко, А. Штангрет.

Серед регулюючих важелів, що визначають економічну безпеку готельно-ресторанної сфери в цілому та підприємств, зокрема, є законодавча база, критерії доступу на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави тощо [1].

Світовий ринок та економічні процеси, що в ньому відбуваються, породжують новітні явища і процеси, інструменти і закономірності, ризики і загрози. Світове регулювання складне, вплив його може бути руйнівним для елементів ринку, галузей, інфраструктури. Прогнозування світових тенденцій ускладнюється масштабами економічної системи та високим рівнем конкуренції у кількісному та якісному розумінні. Взаємовплив галузей, сфер бізнесу, ринків та підприємств породжує розгалужену мережу зв'язків, кожна складова якої відчуває вплив світового регулювання.

На рівні окремих сфер бізнесу, це регулювання втілюється, передусім, у наступному:

1) стандарти ведення бізнесу;

2) закони ринку щодо правил організації та управління бізнесом;

3) грошово-валютне регулювання;

4) організація та забезпечення системи економічної безпеки;

5) інші складові регулювання

На фоні високої конкуренції, коли пропозиція випереджає попит, суб'єкти готельно-ресторанного бізнесу намагаються відповідати світовим стандартам та вижити в умовах світового регуляторного тиску. Це складне завдання суб'єкти готельно-ресторанної індустрії намагаються вирішити через розширення спектру

послуг, підвищення їх якості, впровадження інноваційних технологій обслуговування споживачів, підвищення рівня економічної і фінансової безпеки.

На готельно-ресторанний бізнес неоднозначно впливає зростання доходів населення. У готельному бізнесі, де більша частина споживачів – іноземні туристи, більшою мірою спостерігається залежність розвитку ситуації від світової економічної ситуації та від рівня розвитку туризму в Україні.

Проблемою, для вітчизняних суб'єктів в готельному-ресторанному бізнесі стає розширення транснаціональних корпорацій через їх вихід на національні ринки і поглинання їх учасників. Як правило, це відбувається у формі франчайзингу та управління за контрактом.

Щодо ринкового саморегулювання економічної безпеки готельно-ресторанної сфери, воно включає регулювання з боку усіх сфер бізнесу, галузей та ринків, що функціонують на рівні регіону. Нині в умовах відкритої, так званої міжрегіональної системи, слід враховувати і міжрегіональне саморегулювання.

Ринкова економіка об'єктивно вимагає впровадження вільних цін, які встановлюються суб'єктами ринку в умовах конкуренції з урахуванням співвідношення попиту і пропозиції та інших факторів, зумовлених дією об'єктивних законів ринку. У міжнародній практиці на різних видах ринків рівень розвитку вільного ціноутворення суттєво відрізняється. Так, на ринку готельних і туристичних послуг переважно застосовуються вільні ціни та договірно-контрактне ціноутворення, тоді як, наприклад, на ринку енергетичних ресурсів ціноутворення здійснюється під безпосереднім державним контролем) [2].

Глобалізація у готельному бізнесі набуває широкого розповсюдження як на світовому, так і на національному та регіональному ринках. Розвиток міжрегіональних відносин у відкритому економічному просторі ліквідував кордони між регіонами, залишивши тільки адміністративні межі. Зв'язки між складовими економічних відносин, у значній мірі, через гіперактивний розвиток інформаційного ринку, стали міцнішими і прозорішими, що відповідним чином вплинуло на поведінку підприємств у різних сферах економічної діяльності, зокрема, готельно-ресторанній. Міжрегіональне регулювання не є жорстким, як державне чи світове, але воно належить до конкурентного регулювання, яке визначає бути чи не бути підприємству на ринку.

Об'єднання у готельні мережі та маркетингові консорціуми на міжрегіональному рівні сприяє підвищенню конкурентоспроможності готельних підприємств. Фундаментом для пошуку конкурентних переваг є аналітична робота з вивчення стану та тенденцій розвитку ринку загалом та активності конкурентів зокрема.

До основних загроз економічній безпеці з боку ринкового саморегулювання відносимо: падіння попиту; посилення конкурентної боротьби, включаючи фактори недобросовісної конкуренції; прихід на вітчизняні ринки закордонних компаній-конкурентів зі значно вищим рівнем технологій; монополізації ринку; низька купівельна спроможність вітчизняного споживача; закритість зовнішніх економічних ринків збуту; конкурентна розвідка тощо.

Отже, сфера готельно-ресторанного бізнесу знаходиться на етапі свого становлення та формується під впливом ринкових умов, проте для забезпечення економічної безпеки даної сфери необхідна відповідна участь держави, яка дозволить сфері готельно-ресторанного бізнесу бути конкурентоспроможною, мінімізуючи загрози та зменшуючи їх наслідки.

Список використаних джерел:

1. Немченко В.В. Забезпечення економічної безпеки підприємства / В.В. Немченко, В.В. Малішевська // Економіка харчової промисловості. - 2012. - № 3. - С. 10-13.

2. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання / Навч. посібник. — К.: Знання України, 2002. - 358 с.

Науковий керівник: д.е.н., професор С.А. Назаренко

СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ДОСЯГНЕННІ МЕТИ

І. В. Бичова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Управління складається з форми, будови суб'єкта керування, способу його внутрішньої організації, а також зв'язків елементів суб'єкта між собою, які дозволяють виконувати певні функції управління. Структура управління гарантує стабільність та стійкість керованої системи, завдяки чому зберігає певні властивості при зміні умов зовні чи всередині. Структура управління підприємством демонструє відносини управління, що формуються об'єктивно в межах поданої виробничої системи.

Організаційна структура потрібна для керування різноманітними видами діяльності організації.

Це одночасно спосіб і форма згрупування людей та демонстрація працівникам їх місця в організації, що є важливий аспектом в досягненні поставленої бажаної мети. Також це метод об'єднання підрозділів та рівнів керування, що забезпечує процес комунікації між ними. Він має на меті забезпечити ефективний процес функціонування організації між підрозділами процес функціонування організації через взаємодію складових як із внутрішнім, так і зовнішнім середовищем організації [1, с. 401-406].

Формування організаційної структури відбувається з урахуванням вимог довготривалого забезпечення конкурентоспроможності, економічності та раціональної організації праці [2, с. 122].

ОСУ посідає ключове місце в системі менеджменту. Сильний вплив на формування ОСУ здійснює функція планування. Поетапне розроблення стратегічних планів (визначення місії, цілей, оцінювання факторів середовищ зовні та всередині) формує організаційну структуру, що сприяла б розвитку підприємства.

Процес формування ОСУ відображає організування, що передбачає поділ підприємства на підрозділи, встановлює взаємовідносини, та контролює повноваження на всіх рівнях управління. Воно забезпечує координацію дій системи в цілому. Основною метою є побудова ефективного зв'язку між усіма діючими складовими поданої системи.

Загалом розрізняють три основні види ОСУ, а саме: лінійні, функціональні та комбіновані. Деякі науковці у своїх працях розглядають такі види ОСУ, як адаптивні та ієрархічні. Ієрархічні відображають незмінну владу, яка має централізоване управління і врегульовується загальноприйнятими правилами підприємства. Адаптивні є гнучкими, в них переважає децентралізоване управління, мала кількість рівнів керування, а правила та процедури на підприємстві є лояльними. Підприємство, у практичній діяльності, самостійно вибирає та формує організаційну структуру управління, що виконується на засадах системного і ситуаційного аналізу та згідно з такими критеріями: життєвий цикл організації, його розмір та тип, характер

виробництва, тип технології, культури та управлінської реакції, характер влади, стратегії [3, с. 34-35].

Будь-яка організаційна структура має повністю відображати цілі і задачі, які ставить перед собою підприємство. Це зумовлено тим, що кожна ціль відображає функцію чи напрям діяльності підприємства. Послідовність формування ОСУ на основі цілей підприємства показана на рисунку 1.1.

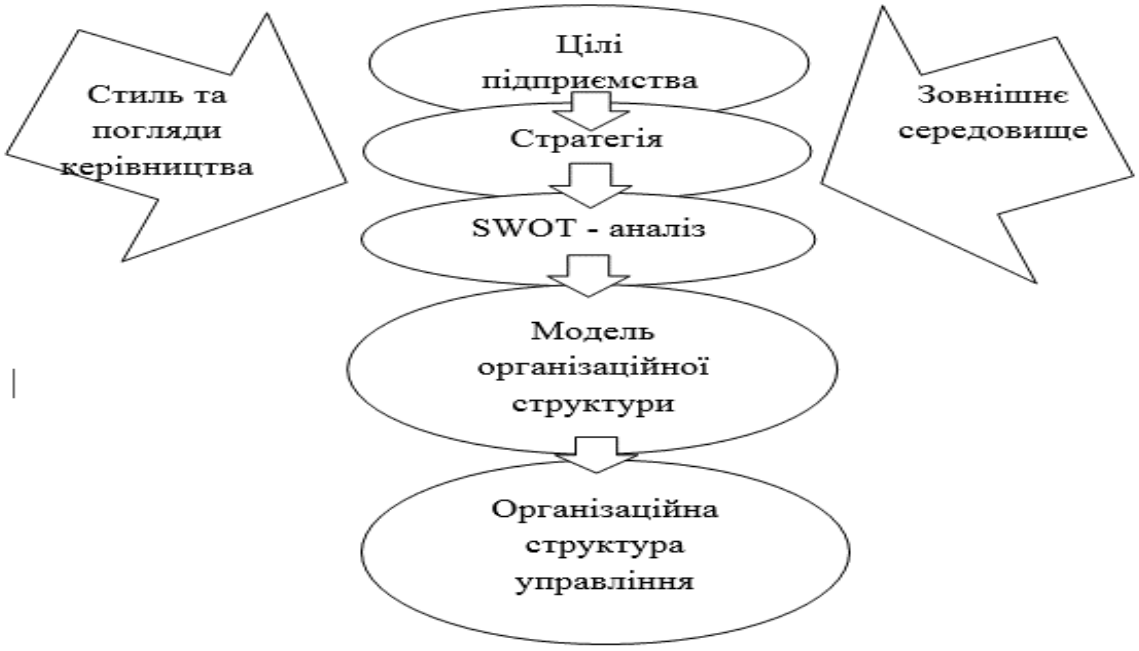

Рис. 1.1. Процес переходу від цілей організації до структури

Проте слід проектувати організаційну структуру лише за одночасно поставленими цілями, оскільки це обмежить підприємство у розвитку та пристосуванні до змін, які неминучі за ринкової економіки [2, с.122].

Список використаних джерел:

1. Теоретичні основи дослідження організаційних структур підприємства. // Менеджмент / – Київ: Знання, 2004.

2. Проектування організаційної структури управління підприємством в умовах конкурентного середовища [Електронний ресурс] // Журнал. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://ej.kherson.ua/journal/economic_05/171.pdf.

3. Організаційна структура управління як складова системи менеджменту підприємства [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23165/1/6-33-40.pdf.

Науковий керівник: к.е.н. С.П. Білоус

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ю. В. Бондаренко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Підприємство по-іншому розглядає весь комплекс питань управління через вплив багатьох аспектів, таких як удосконалення технологій, зростання конкуренції, боротьба за покупця та якість продукції. Вимоги до працівників також змінилися. Тут основним є висока соціальна відповідальність, яка стосується всіх співробітників фірми чи організації, у першу чергу і керівника. Організація в сучасних умовах - це нормальна

реакція на різноманітні швидкі зміни. Тому управління персоналом є досить актуальною темою в наш час. [2]

Основні теоретичні аспекти управління персоналом досліджували такі вчені, як Томсон К.[1], Данюк В.М., Колот А.М.,Суков Г.С.[2], Бірдус Л.В.[3], Рульєв В.А., Гуткевич С.О., Мостенська Т.Л. [4].

Головним елементом в організації є людські ресурси.

Метою менеджменту людських ресурсів є вибір на роботу кваліфікованих та зацікавлених робітників, вміння удосконалити їх професійну підготовку та вміння утримати їх на робочому місці [4]

Персонал – це не тільки витрати, але і доходи. Через це менеджер повинен ставитися до своїх робітників як до цінного ресурсу. Співробітник, в свою чергу, повинен бути особисто відповідальним за результати своєї праці, за свої досягнення та успіхи. Він сам повинен стежити за виконанням своїх поставлених задач, адже діє він заради успіху всієї організації чи фірми.

Підхід з позиції управління персоналом – це комплексний підхід, що включає змінні потреби організації людських ресурсів, які дозволяють забезпечити ефективне функціонування організацій, фірм та підприємств [1].

Відділ по роботі з персоналом створює базу для досягнення успіху фірми чи підприємства, розвиваючи і заохочуючи співробітників на шляху до повного розкриття потенціалу [3].

Отже, саме людина являється основним фактором не тільки виробництва, але і всієї організації. Процес управління персоналом – це важкий та багатогранний процес, який має свої певні закономірності та особливі вимоги. Знання та дотримання цих вимог необхідне для керівників сучасних організацій на підприємствах, спеціалістів та працівників служб з управління персоналом для постійного зростання ефективності та якості праці, а також підвищення продуктивності праці.

Список використаних джерел:

1. Томсон К. Рецепты корпоративной культуры // Управление персоналом. – 2007. – № 8. – С. 41-46.

2. Управління персоналом: підручник / [В.М. Данюк. А.М. Колот, Г.С. Суков та ін.]; за заг. та наук. ред. к.е.н., проф. В.М. Данюка. — К.: КНЕУ; Краматорськ: НКМЗ, 2013. — 666с.

3. Бірдус, Л. В. Управління персоналом вищого рівня: стратегія та прогнозування / Л. В. Бірдус, М. А. Бірдус // АгроСвіт. – 2015. – № 21. – С. 12–14.

4. Рульєв, В. А. Управління персоналом : навч. посіб. для студентів вузів / В. А. Рульєв, С. О. Гуткевич, Т. Л. Мостенська. – Київ : Кондор, 2013. – 309с.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В.В. Білик

ФАКТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В.Е. Василенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Економічна безпека передбачає собою такий стан економічної системи, за якого повинна досягатись збалансованість та стійкість до негативного впливу певних дестабілізуючих факторів, а також здатність забезпечувати стійкий та ефективний розвиток, базуючись на власних економічних інтересах. Найважливішою складовою економічної безпеки є фінансова безпека держави.

Теоретичне обґрунтування сутності фінансової безпеки детально розглядається у праці О.І. Барановського [1], який позиціонує фінансову безпеку як складову частину

економічної безпеки держави. Протилежну думку висвітлює М.М. Єрмошенко [2], зазначаючи про фінансову безпеку як про стан фінансової сфери держави.

Фінансова безпека на рівні держави може розглядатися з різних точок зору. Згідно ресурсно-функціонального підходу дана складова економічної безпеки поєднує у собі захист прав інтересів суб'єктів господарської діяльності на усіх щаблях фінансових взаємовідносин та забезпеченість фінансовими ресурсами, що необхідні для задоволення потреб та реалізації певного ряду зобов'язань домогосподарствами, підприємства та організаціями та ін. Статичний підхід передбачає формування такого стану фінансової, грошово-кредитної, банківської, податкової, валютної, митної, бюджетної та фондової систем базовими поняттями якої є стійкість, збалансованість до дестабілізуючих факторів. Нормативно-правове регламентування фінансової безпеки держави це перш за все формування певних умов роботи фінансової системи, що дозволяють виключити можливість фінансових втрат у питаннях не затверджених нормативно-правовими актами, а також максимальне зниження з наступною ліквідацією можливості нецільового використання та зловживання фінансовими ресурсами.

Найголовнішим питанням у забезпеченні фінансової безпеки держави, як ключового фактору економічної безпеки у цілому є ефективність проведення бюджетної, податкової, а також грошово-кредитної політики, при цьому базовим фактором є ступінь державної участі у кожній за сфер фінансової та кредитної системи. Так, держава повинна створювати необхідні умови для стабільного фінансового стану господарських систем виробничого сектору, у сфері фінансового ринку та міжнародних фінансів. Отже, для забезпечення зростання потенціалу фінансової безпеки держави необхідно розглядати усі негативні явища, що виникають у фінансово-кредитній сфері, виявляти їх особливості та ін.

Рівень фінансової безпеки країни обумовлений і ступенем становлення ринку капіталів, на яких обертаються акції в великому кількості реально функціонуючих суб'єктів господарювання. Дуже впливають на нього відкритості внутрішнього ринку; проблеми фінансових інструментів; схильність населення до операцій з фондовими цінностями; концентрація інтелектуальних ресурсів, задіяних у розвитку фінансового ринку.

Фінансова безпека держави в цілому, визначається, спочатку лише, ефективністю бюджетної, податкової та грошово-кредитної політики. При цьому слід брати до уваги ступінь впливу держави на будь-яку зі сфер фінансової системи. Публічні фінанси цілком можливо розглядати як об'єкт прямого управління з боку держави. Держава крім того має створювати всі умови для стійкого фінансового стану господарських систем реального сектора економіки, в галузі міжнародних фінансів з урахуванням інтеграції країни і в області фінансового ринку. Тому для того, щоб обчислити потенціал забезпечення фінансової безпеки країни потрібно буде розуміти ті протиріччя, які притаманні фінансовій системі в цілому і відмінні риси їх проявів в кожній зі сфер фінансовихвідносин.

Стабільний стан системи фінансової безпеки держави підпадає під вплив ряду дестабілізуючих факторів:

- нерезультативність податкової системи, ухилення від сплати податків;
- різкі коливання рівня цін та курсу національної валюти;
- значні обсяги державою боргу, а також складнощі з його обслуговуванням;
- недосконалість бюджетної політики;
- нецільове використання бюджетних фінансових ресурсів;

- низький рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги дострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок за кредитами;

- залежність переформатування економіки країни від залучення іноземних кредитів та низький рівень інвестиційної діяльності;

- значна різниця співвідношення доходів найбільш та найменш забезпеченого населення та недостатня соціальна захищеність певних груп населення;

- зростання відсотку тіньової економіки, підвищення рівня її криміналізації, відтік валютних коштів за кордон.

Факторами, що дестабілізують стан фінансової безпеки держави є зростання зовнішнього державного боргу, а також надлишкова відкритість економіки, що негативно впливає на стійкість фінансової системи. Для подолання цього фактору необхідно збалансовано співвіднести відкритість із захистом власних національних інтересів та відстоювання їх на міжнародному рівні. Ще одним вагомим фактором є витік капіталів з країни, що ставить під загрозу не лише фінансову безпеку, а взагалі економічну безпеку держави. Така ситуація формується перш за все через низький рівень довіри населення до національної валюти у поєднанні з високим рівнем інфляції. Отже фактори фінансової безпеки держави мають комплексний, не лише зовнішній, а й внутрішній характер, що породжено мінливістю економічних та політичних процесів. При цьому фінансова безпека держави – це ряд внутрішніх проблем, а саме нестабільність економічної політики держави, відсутність правової культури та ін. питання, що потребують комплексного вирішення.

Високий рівень фінансової небезпеки для країни створюють не тільки значні за величиною відхилення параметрів функціонування фінансової системи від розрахункових, нормативних значень у вигляді локальних «сплесків».

Для забезпечення стійкого рівня фінансової безпеки держави перш за все необхідно забезпечити стійкість визначальних фінансово-економічних параметрів та економічного розвитку в цілому; попередити чи мінімізувати вплив світової фінансової кризи, тіньових махінацій; зменшити чи повністю зупинити відтік капіталу з країни; попереджувати адміністративні та фінансові правопорушення.

Концепція національної безпеки постійно трансформується, однак фінансова безпека як комплекс заходів, методів і засобів по захисту економічних інтересів держави незмінно залишається її головною внутрішньою складовою. Фінансова безпека має суттєвий, а часом вирішальний вплив на безпеку в інших сферах життя суспільства, оскільки всі види безпеки мають матеріальний фундамент і потребують фінансового забезпечення, без якого вони не можуть бути реалізовані в достатній мірі. Дана обставина свідчить про універсальний характер фінансової безпеки і необхідність її законодавчого врегулювання як найважливішого національного пріоритету.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. (2004) Фінансова безпека в Україні - методологія оцінки та механізми забезпечення, НАН України/ [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.gbv.de/dms/zbw/505608650.pdf

2. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави / М.М. Єрмошенко. – К.: 2001. – 350 с.

Науковий керівник: д.е.н., професор С.А. Назаренко

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

А.С. Гончаренко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Стимулом для будь-якого підприємця є перспектива росту його бізнесу і отримання прибутку. Головний козир у руках бізнесменів – це наявні резерви і активи. Співробітники фірми – один із найважливіших ресурсів організації і будь-який керівник прагне, аби його підлеглі виконували максимальний обсяг роботи за мінімальний час, тобто працювали ефективно.

Важливість ефективного використання праці на сучасних підприємствах не викликає сумнівів, оскільки воно безпосередньо впливає на діяльність підприємства в цілому, раціональне забезпечення виробничого процесу, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції. При постійно мінливих умовах зовнішнього середовища вітчизняним підприємствам досить складно підтримувати високий рівень рентабельної діяльності і продуктивності праці. Підприємства змушені постійно оптимізувати і поліпшувати виробничі процеси, щоб мати можливість домогтися успіху в конкурентній боротьбі. Продуктивність праці перебуває в безпосередній залежності від кожного окремого співробітника підприємства. При цьому заробітна плата і її прогнозоване зростання відіграють вирішальну роль [1] у якості мотиватора працівників до ефективного виконання своїх обов’язків.

Можна виділити кілька причин низької продуктивності праці в Україні, що стають на заваді ефективній організації робочого процесу. По-перше, це неефективно побудовані бізнес-процеси на підприємстві, що виражаються у дублюванні функцій або зайвого навантаження на одну посаду. По-друге, це бюрократія та адміністративні бар'єри з боку держави для комерційного сектору. І, по-третє, це особливості українського менталітету і фактори «сімейності» на підприємстві.

Фактори, які впливають на ефективність праці, є наступними:

– природні і погодні умови (наприклад, продуктивність сільськогосподарського підприємства визначається погодними умовами – дощі, холоди, туман або дуже спекотна погода сприяють зниженню продуктивності праці);

– політична обстановка (при нестабільному політичному становищі в країні ефективність праці на підприємстві того чи іншого типу також знижується);

– загальноекономічний стан (економічна ситуація в країні впливає на продуктивність праці на підприємстві; кредити та заборгованість здатні її знизити);

– внесення змін до структури виробництва (наприклад, раніше на виконання конкретного завдання виділялась певна кількість людей, а після прийняття на роботу нових співробітників відбувся перерозподіл обов'язків, внаслідок чого усі обов’язки було покладено на одну людину);

– застосування різних технологій (підвищення ефективності праці працівників підприємства відбувається і завдяки впровадженню нових технологій);

– зміна керівного складу (зміна керівника може як погіршити якість роботи співробітників, так і поліпшити; це відбувається за рахунок введення доповнень до процесу виробництва);

– наявність додаткових стимулів (видача премій і доплат допомагає підвищити ефективність праці працівників підприємства).

Управління ефективністю праці на підприємстві або в організації – це процес, у результаті якого обрана стратегія функціонування досягається як сукупність

результатів діяльності всього персоналу. Успіх реалізації системи управління ефективністю праці безпосередньо залежить від комплексності, послідовності і взаємозв'язку проведених заходів.

Таким чином, система управління ефективністю праці на підприємстві являє собою комплекс процесів і інструментів, що дозволяє підвищити ефективність діяльності суб'єкта господарювання за рахунок «людського фактору».

Базовими принципами побудови системи управління ефективністю праці є:

– перед співробітниками ставлять складні, але досяжні цілі (на відміну від традиційних систем управління персоналом, управління в яких здійснюється шляхом конкретних доручень);

– результати роботи кожного співробітника вимірюються (на відміну від традиційних систем управління персоналом, у яких панують формальні, наприклад, дисциплінарні, критерії);

– дохід працівника «прив'язаний» до результатів його роботи (на відміну від традиційних систем управління персоналом, де дохід залежить від рівня ієрархії).

Запровадження системи управління ефективністю праці на підприємстві гарантує низку переваг. По-перше, вона чинить прямий вплив на співробітників і стимулює їх працювати ефективніше. По-друге, вона допомагає націлити людей на виконання тих завдань, які є для підприємства ключовими. По-третє, система управління ефективністю змінює ідеологію управління у бік управління результатами, а не процесами.

При добре організованій системі управління ефективністю праці той співробітник, який працює краще за всіх, заробляє більше за всіх, і навпаки. При цьому співробітник чітко знає, який результат від нього очікують, але механізм досягнення цього результату він обирає сам.

Розуміння керівництвом того факту, хто з працівників працює ефективно, а хто – ні, дає можливість нагороджувати високоефективних співробітників, стимулювати малоефективних або ж оптимізувати персонал за ознакою мало ефективності.

Щоб підвищити продуктивність праці і підвищити рівень ефективності управління трудовими ресурсами, українські компанії впроваджують системи оцінки персоналу, а також програми управління ефективністю і контролю якості. Однак поки середні показники продуктивності праці в Україні все ж в 3-5 разів нижче, ніж в Америці і Європі.

На вітчизняному ринку праці вже сформована плеяда молодих управлінців нової формації. Ці топ-менеджери мислять космополітично, у них є амбіції змінювати підходи до управління ефективністю праці. Завдяки новітньому досвіду і унікальним технологіям вони розуміють, як можна використовувати трудові ресурси з більшою результативністю. Проте, керівництву підприємств буває важко адаптуватись до нових підходів і довіритись молодим фахівцям, тому радикальних змін у сучасній практиці ведення бізнесу на разі очікувати не варто.

Список використаних джерел:

1. Бабенко И. В. Основные направления повышения эффективности труда на предприятии [Электронный ресурс] / И. В. Бабенко, В. А. Кожухова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – № 9 – Режим доступа: http://e-kon-cept.ru/2016/16192.htm.

Науковий керівник: д.е.н. доцент Н. В. Зачосова

УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИКОЮ КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ У РЕГІОНАХ

М. А. Гріднєв
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Управління політикою кластероутворення є напрямом новим для України, але представляє інтерес для майбутнього вітчизняної економіки як інструмент для досягнення гармонізації регіонального економічного розвитку. Невелика кількість досліджень у цьому напрямку пов'язана із порівняно низькою ефективністю існуючих кластерних утворень, адже відомо, що в Україні не було створено багатотисячних кластерів та нової Кремнієвої долини, а отже інтерес до цього інструменту з часом дещо зменшився як і до формування відповідного напряму політики.

Очевидно, що зміни економічної системи на усіх її рівнях породжують інші зміни та трансформаційні процеси, які посилюють інтереси до тих чи інших інструментів, існуючі напрями політики переглядаються і змінюються, дієвим може виявитися той підхід, який раніше не продемонстрував очікуваної ефективності, але нині може виявитися результативним для економіки регіонів та держави, тому актуальність відповідних досліджень завжди існує.

Управлінський механізм багатогранний, програми управління розробляються для державного, регіонального та міжрегіонального рівнів, для рівня галузі та окремого підприємства. Вони можуть бути комплексними та вузько спрямованими, багато сегментними та зосереджені на конкретному об'єкті та реалізуються через політику управління.

Сутність терміну *політика* за різними джерелами означає управління розподілом ресурсів [1]; всяка програма дій, всі види діяльності по самостійному керівництву чим або з ким-небудь [2]; діяльність організації (її поведінкова модель) щодо реалізації своїх цілей (інтересів), наприклад, технічна політика [3]. Розглянемо, яке місце у загальній політиці економічного розвитку посідає політика кластеризації та як вона пов'язана з іншими видами політики і з основними засовами її реалізації (рис.1).

На рисунку 1 визначено кластер як сферу реалізації політики економічного розвитку, що використовується поряд з іншими видами політики для досягнення встановлених цілей. Кластер водночас виступає як інструмент та як точка прикладання управлінських зусиль, що, поряд з іншими сферами (держава, регіон, підприємство тощо), де реалізується політика економічного розвитку, становить цілісну систему. Зв'язок політики кластеризації очевидний з іншими видами політики економічного розвитку, послідовність зв'язків якої подана на рисунку 1. Так, передусім, політика кластеризації зумовлена зовнішньою економічною політикою, що стимулює зміни вітчизняної економіки для того, щоб вона (економіка) продовжувала функціонувати за нових умов. Далі слід визначити стратегічну спрямованість кластерної політики (ресурсна, інноваційна, ринкова тощо), тобто точку прикладання, про яку вже йшлося, де кластероутворення буде найбільш ефективним. У поєднанні з цілями загальної політики економічного розвитку визначаються методики управління кластерної політикою, далі – методики планування та прогнозування, після чого здійснюється аналіз ефективності обраної політики та її інструментів.

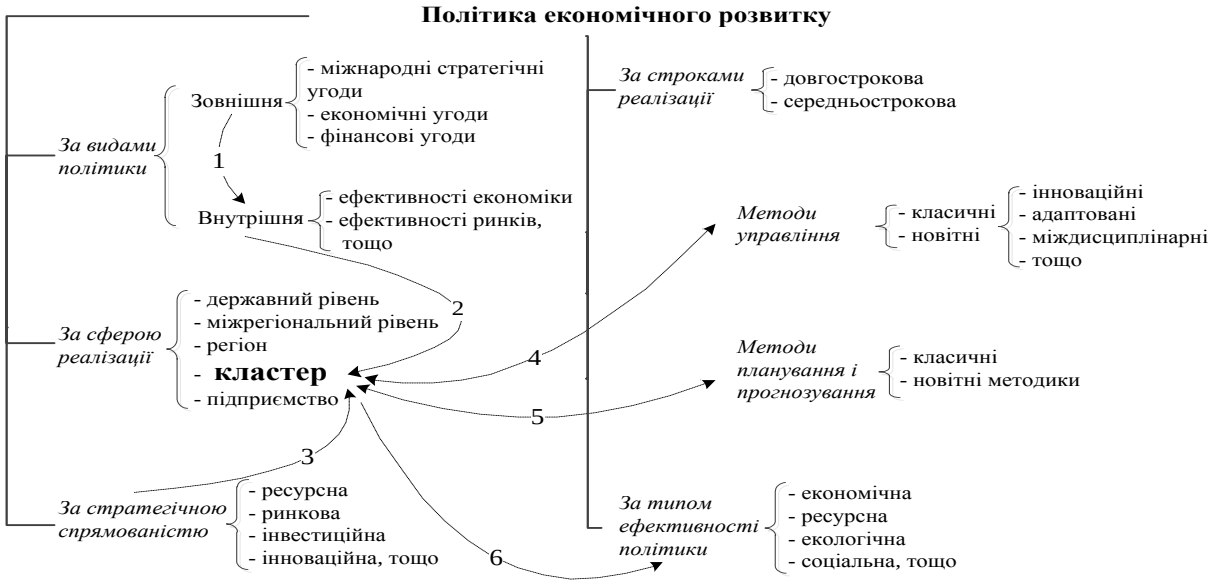

Рис.1 Політика економічного розвитку (класифікація)
*Розроблено автором

Виходячи з місця кластерної політики у менеджменті управління економічними процесами дамо відповідь на питання, чому ж така політика не сформована належним чином? Що перешкоджає створенню кластерів як ефективного елемента економіки? І чому, врешті, управління політикою кластероутворення нині зводиться до поодинокого управління у конкретних кластерах, без дослідження кластерного потенціалу, формування масового інтересу тощо?

Політика кластероутворення в Україні має починатися з головного – визначення кластеру у *законодавчо-правовій* базі, конкретизації видів, умов створення, закріплення кластерних відносин, виконання договорів, тощо. Як було зазначено вище, кластер, згадками про який наповнені стратегії та регіональні концепції інноваційного розвитку територій, так і не були відповідним чином відображені у спеціальному законі. Активізація та ускладнення виробництва, формування мережевих ринкових структур потребують створення відповідного законодавчого поля, оскільки лише усвідомлене і обґрунтоване створення кластерів є запорукою їх ефективності та забезпечення конкурентних переваг. В Україні ж декларативні норми щодо формування кластерів не підкріплені механізмом їх реалізації. Політика кластероутворення не може спертися на положення чи нормативні документи та визначати ефективність (чи навпаки) на основі конкретних показників кластеру, тому оперує таким показником відносної ефективності, як кількість створених робочих місць, що на нашу думку не може бути визначено як результативний показник. Таких показників має бути відлагоджена система, яка залежить від специфіки кластерного утворення і водночас демонструє взаємозв'язок, взаємообгрунтування і взаємозалежність кожного з них. Більшість кластерів нині спирається на зарубіжний досвід та діють неформально, незначна ж частка – перебуває у стадії «формальної кластеризації».

Важливою складовою ефективної політики кластероутворення – *інформаційна*, тобто висвітлення повного циклу формування та реалізації кластерних ініціатив. Інформаційна база має містити все: від обґрунтування кластерної ідеї, дослідження потенціалу, прийняття рішення, до завершення функціонування кластеру та його переорієнтації (реформування). Іншою умовою формуванню кластерної політики, що ґрунтується на двох вищезазначених є *низька зацікавленість суб'єктів малого і*

середнього бізнесу щодо об'єднання у великі системи. Об'єднання підприємств – складне рішення і велика відповідальність. Зрозуміло, що кластер – не означає зміну власності, активів, видів діяльності, але означає зміни у напрямах основної діяльності, корегування, модернізацію, необхідність капіталовкладень та переформатування на нову систему управління, результативності і, що принципово, залежності від інших учасників кластеру.

Перешкодою до створення кластерів в Україні також є *недостатня підтримка з боку місцевої влади* (що має бути обов'язковою складовою кластерної політики), інертна політика бездіяльності, що швидше перешкоджає, аніж підтримує бізнес.

Наступною обов'язковою складової політики кластероутворення є *кластерна інфраструктура та інститути кластерів*, що мають обумовити їх створення та сприяти розвиткові. До таких інноваційних установ, слід віднести агентства регіонального розвитку, інвестиційні інститути тощо.

При формуванні управлінських підходів щодо політики кластероутворення необхідно враховувати зарубіжний досвід розвинених країн, а також регіональну специфіку кластерних об'єднань, яка характеризується позитивними і негативними сторонами. Тому для кожного регіону управлінські підходи різні, хоча і мають спільні риси.

Таким чином, управління політикою кластероутворення є важливою складовою кластерного менеджменту. Для її формування слід визначити і оцінити наявні проблеми і ризики. Формування політики кластероутворення в Україні переважно стосується регіонів і дозволить на основі дослідження кластерного потенціалу сформувати ефективну систему управлінських кроків, які сприятимуть гармонізації економічного простору регіону.

Список використаних джерел:

1. Електронний ресурс. Режим доступу: http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld/4285-s-1----.html
2. Електронний ресурс. Режим доступу: https://beta.wikiversity.org/wiki/Політика.
3. Електронний ресурс. Режим доступу: http://toplutsk.com/articles-article_1659.html

Науковий керівник: д.е.н. доцент Н. В. Прямухіна

АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В СУЧАСНІЙ ПРОМИСЛОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Я. А. Дубчак
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Багато сучасних вчених вирішують завдання, пов'язані з визначенням умов і меж застосування аутсорсингу, виділенням класифікаційних ознак аутсорсингу і аналізом впливу основних видів аутсорсингу на механізм управління в сучасних організаціях.

Позитивні риси аутсорингу дають змогу, зосередити ресурси підприємств промисловості на створення нових продуктів, впровадження інноваційних технологій виробництва, сконцентрований контроль над усіма стадіями виробництва, а, з іншого боку, ліквідувати ресурсні обмеження розвитку необхідних функцій промислової організації.

При розгляді питання про можливість застосування аутсорсингу, як інструменту управління конструктивними змінами внутрішнього та зовнішнього середовища промислової організації, можна сформулювати такі умови [1]:

- по-перше, прозорість діяльності підприємства;

- по-друге, висока ступінь довіри у внутрішньому і зовнішньому бізнес-середовищі;

- по-третє, наявність конкуренції на ринку аутсорсингових послуг. У зв'язку з цим наголошується, що наявність схем ухилення від податків, недовіру і слабкий розвиток ринку аутсорсингових послуг стримує можливості і обумовлює межі застосування аутсорсингу промисловими організаціями.

Критичний розбір позицій, представлених в управлінській літературі, дозволяє систематизувати й уточнити класифікаційні ознаки і види аутсорсингу у нижчезазначеній таблиці.

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки та види аутсорсингу у діяльності сучасної промислової організації [2]

Класифікаційні ознаки	Види аутсорсинга
Спосіб переходу до аутсорсингу	Ендогенний і екзогенний
Роль функцій	Основна і допоміжна
Функції всередині організаційних ланок	Управлінський, фінансовий, обліковий, маркетинговий, юридичний, кадровий, інформаційний, технологічний, логістичний, іміджевий, клірінговий, секретарський, кур'єрський, охоронний та ін.
Кількість переданих функцій	Монофункціональний (моногенний) і мультифункціональний (гетерогенний)
Обсяг переданих функцій	Повний (максимальний) і частковий (вибірковий)
Масштаб діяльності провайдера	Глобальний і національний
Складність і новизна виконуваних аутсорсером функцій	Інноваційний і рутинний
Стадії життєвого циклу організації	Спрямованість на новизну і спрямованість на минулий досвід
Стадії впровадження аутсорсингу в систему управління конфліктами	Формальний і реальний

Виділимо і детально проаналізуємо основні види аутсорсингу, застосування яких призводить до вирішення конфліктів на промислових підприємствах промисловості: ендогенний, мультифункціональний (гетерогенний), адміністративно-управлінський і оперативний, інноваційний, реальний.

Ендогенний аутсорсинг заснований на виділенні спеціалізованих організацій - аутсорсерів, на базі внутрішньо організаційних ланок підприємства, що виконують допоміжні функції (по відношенню до його стратегічного ядра) і наділення їх майном шляхом внеску в статутний капітал (стартовий капітал). Цей спосіб переходу до аутсорсингу відповідає такому стилю вирішення конфліктів, який можна віднести до співпраці - для кожної зі сторін конфлікту, зазвичай, здійснюється стратегія «виграти-виграти».

Підсумки сучасних досліджень дають змогу дійти висновку: при низькому рівню ринку аутсорсингових послуг слід дотримуватися ендогенного (або холдингового) способу переходу до аутсорсингу. Як не дивно, ендогенний аутсорсинг при всіх його

позитивних рисах в сучасних умовах має і негативні риси, які не властиві екзогенному аутсорсингу.

При екзогенному аутсорсингу здійснюється радикальне вирішення конфліктів і передбачення ліквідації допоміжних ланок в середині організації, шляхом заміщення їх функцій провайдерами аутсорсингових послуг. Перевагами цього способу є [2]:

- по-перше, не зберігається «емоційна пам'ять» про конфлікт і сторони заново будують взаємини «споживач - провайдер»;

- по-друге, залучається аутсорсер з новими інноваційними поглядами;

- по-третє, промислова організація не витрачає додаткових ресурсів на адміністрування дочірнього підприємства, зосереджуючи ресурси на розвитку базових компетенцій;

- по-четверте, сторонній провайдер має досвід і інноваційні технології, що дозволяють розвинути промислову організацію.

В результаті аналізу впливу даних видів аутсорсингу на дію механізму управління конфліктами на сучасному підприємстві промисловості встановлено, що, з одного боку, аутсорсинг виступає способом вирішення конфліктних ситуацій в промисловій організації; а, з іншого боку, використування аутсорсингу призводить до виникнення потенційно конфліктних ситуацій по лінії «споживач - провайдер аутсорсингових послуг». Це заключення потребує переходу до вирішення організаційно-методичних питань забезпечення впровадження аутсорсингу на підприємствах промисловості.

Прийняття управлінських рішень щодо застосування аутсорсингу, як способу вирішення конфліктних ситуацій, виступає те, що це рішення призводить не тільки до трансформації всіх елементів і сторін конфлікту, а й до якісної зміни у самому підприємстві, а також реструктуризацію його зовнішніх взаємозв'язків, взаємозалежностей і взаємин .

Єдність в прийнятті рішення і роз'яснення співробітникам організації планів по впровадженню аутсорсингу і майбутнього промислової організації виступають першочерговими вимогам при впровадженні аутсорсингу.

Перехід на аутсорсинг виступає стратегічним рішенням, зачіпаючи всі аспекти управління промислової організації в цілому. І необхідність прийняття такого рішення має спиратися на сукупність управлінських принципів.

Провідним принципом прийняття управлінських рішень щодо впровадження аутсорсингу в цілях конструктивного вирішення організаційного конфлікту виступає принцип системності. У цій частині дослідження даний принцип розглянуто в нерозривному зв'язку з принципом інтеграції.

Аутсорсинг це один із способів недопущення конфліктів на підприємстві та їх наслідків. Як тільки організація приймає рішення щодо застосування аутсорсингу, то їй необхідний безперервний контроль та управління конфліктами.

Одним з передових принципів прийняття управлінських рішень щодо впровадження аутсорсингу виступає принцип раціональності вибору промислової організацією провайдера аутсорсингових послуг. Наголошується на необхідності конкурсного (тендерного) підходу до вибору аутсорсингових компаній на основі визначення вимог (стандартів) до постачальника послуг адміністративного та оперативного аутсорсингу. При зазначенні таких необхідностей промислова організація має базуватися з принципів новизни, економії коштів, оптимізації часу, взаємної вигоди, економічної ефективності [3].

Слід зазначити, що висока якість залучених ресурсів підприємства промисловості забезпечує реалізацію принципу збільшення конкуренції як промислової організації-

споживача, так і провайдера аутсорсингових послуг. Отже, проаналізовані принципи лягли в основу розробки комплексного підходу до управління конфліктами на основі впровадження аутсорсингу на підприємствах промисловості.

Список використаних джерел:

1. Шестакова К.М. Конфлікти і кризи у підприємницькій діяльності // Економічні науки. - 2007. - №12 (37). - С.145-149.

2. Шестакова К.М. Аутсорсинг на промисловому підприємстві // Вісник МГОУ. - Серія «Економіка». - 2009. - № 4.- С.40-48.

3. Ефективна економіка на підприємстві [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=1604.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

О. В. Дудак

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В умовах глобалізації та активізації трансформаційних процесів на всіх рівнях економічної системи, екологічна проблематика набуває особливої актуальності, що усвідомлюється розвиненими країнами та суб'єктами господарювання. Країни Європи сформували власні стратегії розвитку таким чином, що екологічна безпека та захист навколишнього середовища посіли у них пріоритетне місце. Тому управління підприємством, орієнтоване на охорону навколишнього середовища та раціональне природокористування, як свідчить світовий досвід, сприяє формуванню його привабливого іміджу, поліпшенню відносин з державними органами влади, зміцненню позицій на внутрішньому ринку, визнанню з боку зарубіжних і вітчизняних споживачів.

Науковці досліджують проблеми розвитку екологічного менеджменту, нові напрями та форми його реалізації у внутрішній системі підприємств усіх типів і форм власності. Ефективність та оцінка, проблеми та перспективи впровадження екологічного менеджменту висвітлені у роботах таких вчених як Білик О., Дуднікова І., Непошивайленко Н. [1,2,4].

В умовах жорсткої конкуренції, дотримання вимог екологічної безпеки продукції стає важливою умовою успішної діяльності виробника. Високі позиції можуть утримати тільки ті підприємства, які здійснюють скорочення витрат матеріальних і енергетичних ресурсів, що відображено в їх стратегії і політиці. Здійснюючи виважену екологічну політику у сфері природоохоронної діяльності, виробник отримує ряд переваг:

1) зниження споживання енергії, води і матеріалів, що супроводжується економією витрат і дозволяє конкурентоспроможність на екологічно чутливих ринках;

2) зниження обсягу відходів за умов використання маловідходних технологій;

3) економія витрат за рахунок попередження аварійних ситуацій і зменшення екологічних ризиків;

4) надання пільг державою для підтримки екологічно активних підприємств.

Гармонійне поєднання економічної і природоохоронної діяльності підприємства дозволяє сформувати на підприємстві систему екологічного менеджменту.

Першим етапом формування цієї системи є розробка, затвердження і публічне декларування екологічної політики і цілей підприємства. Наступні етапи впровадження системи екологічного менеджменту включають планування, організацію і практичну реалізацію показників внутрішнього моніторингу, і проведення необхідного контролю, що здійснюється відповідно до прийнятої екологічної політики і цілей.

Як одну з переваг щодо впровадження системи екологічного менеджменту варто зазначити про сприятливі умови кредитування та фінансової підтримки. Це створює додаткову можливість для розвитку, закріплення позицій підприємства на ринках, сприяє встановленню довірчих відносин з громадськими та державними контролюючими органами у сфері охорони навколишнього середовища.

Однак такі результати досягаються складним шляхом, тому впровадження системи екологічного менеджменту є складним комплексним завданням. Керівники компаній вбачають в екологічному менеджменті додаткові витрати і труднощі. Але поряд із збільшенням попиту споживача на безпечну як для здоров'я людини, так і для навколишнього середовища продукцію, довгострокова перспектива відкриває нові можливості.

Розробка і впровадження екологічної політики на підприємстві, як свідчить досвід розвинених країн, дозволить отримати такі економічні вигоди:

- створення і зміцнення сприятливого іміджу компанії, заснованого на екологічної відповідальності;
- привернення уваги інвесторів;
- можливість виводити на ринок нові (екологічні) продукти;
- пільги при інвестуванні;
- додаткові можливості для впливу на споживачів і підвищення конкурентоспроможності продукції;
- посилення цінності бренду за рахунок демонстрації турботи про навколишнє середовище;
- нові можливості для підвищення ефективності маркетингу;
- привернення уваги міжнародних організацій та міжнародної громадськості до підприємства;
- членство у міжнародних екологічних союзах підприємців;
- додаткові можливості для розвитку відносин з діловими партнерами за кордоном;
- переваги територіального і національного екологічного лідерства;
- додаткові можливості для розвитку і зміцнення відносин з органами місцевої влади та державного екологічного контролю, населенням, екологічною громадськістю;
- створення і використання кредиту довіри у відносинах з інвесторами, акціонерами, органами місцевої влади та державного екологічного контролю, населенням, екологічною громадськістю [1].

Розробка екологічної політики включає наступні етапи:

1) визначення екологічних цілей і завдань;

2) розробка і впровадження СЕМ на підприємстві, що повинно включати планування, організаційну структуру, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури та ресурси для розробки, впровадження і оцінки досягнутих результатів.

3) формування системи показників для оцінки результатів впровадження екологічної політики.

Нині кожне підприємство вирішує для себе, чи варто ставати на шлях екологізації, змінювати усталені технології та принципи діяльності заради розширення власного виробництва, підвищення якості життя всього населення і поліпшення екологічного оточення. У розвинених країнах зростає число виробничих компаній, що використовують систему екологічного менеджменту для підвищення ефективності управління.

Створення ефективних основ екологічної політики є одним з основних ринкових інструментів. Тому екологічний менеджмент, завдяки своїм перевагам, повинен стати основою сучасного бізнесу в Україні. Це шанс протистояти екологічно-економічній кризі, створити передумови для ефективного розвитку економічного простору.

Список використаних джерел:

1. Білик О.С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття / О.С. Білик // Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. – 2012. – № 12 (106). – С.49–64.

2. Дуднікова І. І. Становлення і розвиток екологічного менеджменту: теоретико-методологічний контекст [Текст] / І. І. Дуднікова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – №. 58. – С. 259–268.

3. Міжнародна організація зі стандартизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/ru/.

4. Непошивайленко Н.О. Екологічний менеджмент - Дніпропетровськ (Україна): НГУ, 2012. – 81 с.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ САНАЦІЄЮ ШЛЯХОМ РЕОРГАНІЗАЦІЇ БОРЖНИКА

І.О. Жураковський
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Після винесення ухвали щодо санації боржника, керуючому потрібно подати санаційний план (реорганізаційний) для узгодження із комітетом кредиторів [1].

В санаційному плані потрібно перелічити заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, домовленості з інвесторами, строки та систематичність виплат боргів інвестором або боржником.

Інформація, яка повинна міститись у санаційному плані:

–розбір причини фінансової кризи;

–аналіз фінансового стану боржника перед початком санаційних заходів;

–заходи щодо покращення фінансового стану дебітора;

–механізми контролю під час впровадження санаційного плану.

Якщо є підстави для припинення санації достроково, або за 15 днів до закінчення санації, керуючому потрібно подати письмовий звіт зборам кредиторів, включно з реєстром вимог кредиторів.

Після того, як звіт керуючого буде розглянуто на зборах кредиторів, його потрібно подати на затвердження в арбітражний суд разом із протоколом зборів. Коли арбітражний суд затвердить звіт керуючого санаційним планом, виникають підстави для винесення ним рішення про припинення провадження у справі про банкрутство.

Під реструктуризацією підприємства належить розуміти організаційно-економічні, правові, виробничо-технічні заходи, що проводяться з метою змінити його будову, систему управління, форму власності, організаційно-правову форму, котрі

спроможні поновити рентабельність, конкурентну спроможність та господарську ефективність підприємства.

Згідно наведеного визначення, можливе розмежування категорій реструктуризації та реорганізації [2, с.48].

У наукових джерелах виділяють наступні види реструктуризаційних заходів:

–реструктуризаційні заходи щодо підприємства;

–реструктуризаційні заходи щодо активів;

–реструктуризаційні заходи фінансів;

–заходи корпоративної реструктуризації (реорганізації).

Під час реструктуризації підприємства передбачаються трансформації організаційної і виробничо-господарської сфер виробництва з метою підвищити його рентабельність і конкурентоспроможність.

Дозволяється здійснення таких заходів:

–змінити керівництво на підприємстві;

–запровадити нові, прогресивні форми та методи управління;

–диверсифікувати асортимент виробництва;

–поліпшити якість виробництва;

–підвищити ефективність маркетингових заходів;

–зменшити витрати на виробництво;

–скоротити чисельність колективу підприємства.

Для реструктуризації активів потрібні заходи, в результаті котрих відбудеться зміна у структурі та складі балансових активів.

Основні заходи у межах реструктуризації активів можуть бути такими:

–продати частину основних засобів;

–продати зайве устаткування, запаси продуктів, матеріалів тощо;

–продати окремі підрозділи виробництва;

–реалізувати окремі види фінансових інвестицій;

–рефінансувати дебіторську заборгованість.

Фінансова реструктуризація пов’язана зі змінами у структурі та розмірі власних і позичкових капіталів, і також із зміною інвестиційної практики виробництва. Основні заходи у межах фінансових реструктуризаційних заходів такі:

–реструктуризаційні заходи щодо боргу перед кредитором;

–отримання додаткового капіталу;

–підвищення рівня статутного капіталу;

–замороження інвестиційних вкладень.

Найскладніший вид реструктуризаційних заходів – корпоративний. При корпоративній реструктуризації потрібно реорганізувати підприємство шляхом абсолютної чи неповної заміни власника статутних капіталів, утворення нової юридичної особиі (чи) організаційно-правових форм підприємництва.

Форми реорганізаційних заходів за формальними рисами:

–реорганізаційні заходи, що спрямовані на укрупнення виробництва (об’єднання, поглинання);

–реорганізаційні заходи, що спрямовані на подрібнення виробництва (розподіл, виокремлення);

–реорганізаційні заходи без змін розміру виробництва (трансформації).

Вимоги до підприємства, яке має кредиторську заборгованість, при його реорганізації є наступними:

–перевести борг на іншу особу боржнику дозволяється тільки за погодженням із кредитором;

–новому боржнику дозволяється виставляти проти вимоги позичкодавця усі можливі засоби опротестування, які виникають із взаємозв'язків позикодавця та первинного дебітора;

–коли поручитель чи заставодавець не дає згоди нести відповідальність, з переведенням боргів припиняється поручительство та встановлена третьою особою застава.

До початку проведення санаційної реорганізації потрібно провести фундаментальний аналіз фінансово-господарського стану виробництва, котре знаходиться в кризовому стані. Аналіз має ґрунтуватися на формулюванні стрижневих характеристик функціонування цієї юридичної особи. Висновки щодо санаційної спроможності виробництва та доцільності його реорганізації робляться згідно результатів аналізу [2, с. 256].

Ефективність реструктуризаційних заходів забезпечують обрані методи реструктуризації.

При виникненні необхідності у реорганізації, потрібно відобразити прерогативи, які буде мати виробництво після трансформації організаційно-правової форми, відокремлення самостійних структурних підрозділів або об’єднання виробництв.

Список використаних джерел:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України // Голос України. – 1999. – 30 липня.

2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – 352 с.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

В. О. Зайцева

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Конфлікт – це відсутність згоди між двома і більше сторонами, які можуть бути провокованими конкретними особами або групами. Кожний партнер робить все, задля того щоб саме її точка зору або мета, була досягнутою. І при цьому ж заважає іншій стороні робити те ж саме. Керівникові колективу слід мати на увазі, що головний фактор, який і є виникненням конфлікту – це внутрішня незадоволеність працівників в організації, а також їх почуття, які можуть свідчити про несправедливість до них [1].

В управлінні конфлікти відіграють подвійну роль. Вони можуть руйнувати організацію, знижувати ефективність управління, але в певних ситуаціях можуть відігравати й позитивну роль. Конфлікти вказують на приховані негативні процеси, реальне існування розбіжностей і тенденції їх зміни, невидимі перешкоди. З одними конфліктами потрібно боротися, а з інші викликати. Створення конфлікту - це дуже тонка річ, яка вимагає мистецтва в управлінні, комбінування в ситуаціях, чіткого уявлення про кінцеву мету, розвиненого почуття моральності. Коли конфлікт в організації некерований, це може призвести до конфронтації. У кінцевому підсумку така ситуація роз’єднання призведе до занепаду колективу й організації в цілому. У деяких ситуаціях конфлікт корисний для організації, управлінці провокують їх свідомо. Суперечка крім негативного несе в собі позитивне явище: він є способом виявлення проблем (допомагає виявити глибину, суть труднощів); є спусковим

клапаном емоції (тривале приглушення емоцій призводить до стресу). Функція, що стимулює конфлікт проявляється у тому, що при правильному управлінні ним зміни в організаціях здійснюється еволюційно, тобто вдається уникнути непередбачуваних подій в організації, конфлікт допомагає пізнати самого себе, що сприяє розвитку особистості [2].

За приклад можна вважати, що менеджер не повинен усувати конфлікт, а повинен вміти управляти й ефективно користуватися ним. Початковим кроком в управлінні конфліктом є розуміння його джерел. Управлінцю слід з'ясувати: чи це просто суперечка про щось, чи непорозуміння з якоїсь проблеми, чи різні підходи до системи цінностей людини або ж це конфлікт, що є наслідком взаємної нестерпності, психологічної несумісності. Після визначення причини виникнення конфлікту, він повинен намагатися зменшити кількість його осіб. Виявлено, що чим менше осіб беруть участь у конфлікті, тим менше зусиль потрібно для розв'язання його. Нагороду (заохочення) можна використовувати як метод управління конфліктом, впливаючи на людей, для запобігання наслідків, що ведуть до порушення нормального функціонування підприємства. Люди, які роблять певний внесок у досягнення комплексних цілей, допомагають іншим групам організації й намагаються вирішити проблему комплексно, повинні нагороджуватися вдячністю, премією, визнанням чи підвищенням по службі. Систематичне скоординоване використання системи винагород для заохочення тих, хто впливає на здійснення спільної мети, допомагає людям усвідомити, якою має бути поведінка в певному конфлікті, щоб це узгоджувалося з бажанням керівництва [3].

Ще один метод управління конфліктною ситуацією – це застосування координаційного механізму. Якщо кілька підлеглих мають різну точку зору в якомусь питанні, конфлікт можна уникнути, звернувшись до їх спільного керівника, запропонувавши йому ухвалити рішення. Принцип єдиноначальності полегшує використання ієрархії для керування конфліктом, оскільки працівник чудово знає, кому він має підпорядковуватися. Проте, при проектуванні складних організаційних структур, наприклад, матричною, принцип єдиноначальності стає неактуальним, і може використовуватися більш детальний опис взаємозв'язків між підрозділами [4]. Компроміс цей стиль полягає в частковому підтриманні думки іншої сторони. Вміння йти на компроміс опонентів часто дає можливість швидко вирішити конфлікт до задоволення обох сторін. Зі всього вище написаного витікає, що актуальним вирішенням тих чи інших конфліктних ситуацій, що виникають перед керівництвом, а саме, складних психологічних, соціально-психологічних проблем спілкування з підлеглими, кожен сучасний менеджер повинен мати певні певні знання. Але це зовсім не виключає, а навпаки вимагає залучення до цієї роботи фахівців-психологів. Це стало нормальною практикою в багатьох компаніях, фірмах і інших організаціях в розвинених країнах [5].

Отже, відзначу, що кожен керівник, якщо він хоче домогтися ефективної діяльності своїх підлеглих, не повинен забувати про дотримання етикету і моральності у колективі, тим самим попереджуючи появу конфліктів у них.

Список використаних джерел:

1. Природа конфліктів в організації, їх види та значення / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу: https://studme.com.ua/18800413/menedzhment/ konfliktnye_situatsii_konflikty_upravlenie _konfliktami.htm .

2. Поняття організаційного конфлікту / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу: https://studme.com.ua/1404120712725/menedzhment/upravlenie_konfliktami_organizatsii.htm .

3. Управління конфліктами / [Електронний доступ] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/ 75182/menedzhment/upravlinnya_konfliktami .
4. Управління конфліктами в компанії / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу: http://osvita.ua/vnz/reports/management/13938/
5. Шляхи та методи подолання конфліктів у системі управління / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу: https://knowledge.allbest.ru/management/3c0b65625b2bc78a4c53b88421216d26_0.html.

Науковий керівник: д.е.н., професор О. В. Черевко

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Н. В. Зачосова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Під економічною безпекою фінансової установи пропонується розуміти стан ресурсів та фінансових можливостей, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту економічних інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних загроз на результати процесів їх задоволення та реалізацію мети створення установи.

Економічна безпека банку – це такий стан кредитних, депозитних, та інших ресурсів і фінансових можливостей, що здатний забезпечити збереження активів від загроз, сприяти отриманню нових фінансових і матеріальних доходів від різних видів діяльності (кредитних, депозитних, валютних, розрахунково-касових операцій, операцій з цінними паперами) та забезпечити задоволення економічних інтересів банку і гарантувати його фінансову стійкість у банківській системі [1, с.16].

На основі наведеного визначення поняття економічної безпеки банку, конкретизуємо сутність економічної безпеки страхової компанії. Враховуючи специфіку організації та функціонування страхових компаній, їх економічну безпеку визначаємо як такий стан ресурсів та фінансових і господарських можливостей (мається на увазі можливість перестрахування ризиків компанії у більш потужних учасників ринку страхових послуг), який, за умови ефективного їх використання, дозволяє забезпечити задоволення економічних інтересів установи і її клієнтів шляхом мінімізації впливу загроз на діяльність компанії та сприяння надходженню страхових премій.

Статус кредитної спілки як неприбуткової організації пояснюється тим, що мета її діяльності полягає не у отриманні прибутку, а у задоволенні фінансових потреб і економічних інтересів її учасників. Економічна безпека кредитної спілки – такий стан ресурсів та фінансових можливостей як установи, та і її членів, за якого досягається баланс економічних інтересів засновників і учасників спілки, відбувається їх повне задоволення, виконується мета створення спілки, не зважаючи на дію загроз на процеси її діяльності. За цим визначенням криється переконання у тому, що будучи організацією неприбутковою, кредитна спілка не повинна направляти додаткові ресурси на розширення своєї діяльності, рекламну агітацію, інакше її діяльність набуде вигляду фінансової піраміди.

Економічна безпека ломбарду – це такий стан ресурсів, фінансових та господарських можливостей, що дозволяє задовольнити економічні інтереси як установи, так і її клієнтів, не зважаючи на постійний вплив загроз на її функціонування.

В основі економічної безпеки лізингової компанії повинен бути такий стан ресурсів і фінансових і господарських можливостей (маються на увазі домовленості про співпрацю із виробниками об'єктів лізингу, їх продавцями, постачальниками), що, за умови ефективного їх використання, здатний гарантувати задоволення економічних інтересів і досягнення конкурентних переваг компанії за рахунок забезпечення належного рівня захисту від загроз.

Економічна безпека недержавного пенсійного фонду – це такий стан ресурсів та напрямів їх розміщення, за якого мінімізується ризик їх знецінення у довгостроковій перспективі та максимізується ймовірність нарощення їх обсягів до рівня, необхідного для задоволення економічних інтересів вкладників та продовження фондом фінансової діяльності, навіть за умови впливу на неї загроз.

Економічна безпека компанії з управління активами (КУА, у т.ч. інвестиційних компаній та інвестиційних фондів) – це такий стан ресурсів, як власних, так і переданих в управління їх власниками, за якого мінімізується загроза впливу на діяльність компанії загроз, які можуть призвести до нездатності компанії задовольнити економічні інтереси своїх клієнтів, що не дозволить їй продовжувати діяльність на фінансовому ринку [2, с.138-144].

До переліку інших фінансових установ належать факторингові компанії. Факторингова компанія – це організація, яка купує дебіторську заборгованість клієнтів, пов'язану з постачанням товарів або наданням послуг. Тому для досягнення нею безпечного стану потрібне досягнення такого стану ресурсів і фінансових можливостей, що здатен забезпечити задоволення економічних інтересів установи та її клієнтів через захищений від негативного впливу на його функціональний стан загроз механізм трансформації дебіторської заборгованості у фінансові ресурси, вільні для використання.

При формуванні дефініції економічної безпеки як усіх фінансових установ загалом, так і окремих їх видів, важливо враховувати специфічні риси їх створення і функціонування. Глибоке сутнісне розуміння змісту поняття економічної безпеки фінансової установи має бути покладено в основу розробки безпеко орієнтованого механізму управління системою економічної безпеки фінансових установ і методичних підходів щодо забезпечення функціонування та розвитку цієї системи.

Список використаних джерел:

1. Зачосова Н. В. Кадровий менеджмент у системі економічної та фінансової безпеки комерційного банку // Сучасна економіка. 2011. Випуск 5. С. 14-25.

2. Зачосова Н. В. Теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». 2012. Випуск 9 (33). Ч. 4. С. 136-146.

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

С. А. Індієв, С. В. Фімяр
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет», м. Черкаси

Підприємство повинно проводити роботу із забезпечення стабільності та ефективності функціонування всіх основних її складових для досягнення високого рівня економічної безпеки. Можна виділити наступні складові елементи економічної безпеки:

- фінансова;
- інформаційна;

- техніко-технологічна;
- кадрова;
- правова.

Фінансова складова є найбільш важливою, оскільки фінансова стабільність свідчить про забезпеченість підприємства власними фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрямки розміщення. До того ж, фінансова стабільність має тісний взаємозв'язок з ефективністю виробництва, а також з кінцевими результатами діяльності підприємства.

Банківські установи на сучасному етапі не мають достатньої ліквідності, вони різко скорочують обсяги кредитування бізнесу, знижують терміни кредитування, підвищують відсоткові ставки, посилюють вимоги до застави. Така ситуація призводить до того, що більшість підприємств в силу дефіциту фінансових ресурсів посилюють їх економію через контроль за бюджетами, скорочення видатків.

Фінансова нестабільність призводить до погіршення умов фінансування і діяльності всіх інших складових економічної безпеки, до неефективного функціонування всієї системи.

Тож першочергова задача менеджменту підприємств на етапі кризи та виходу із неї полягає у побудові оптимальної структури капіталу для забезпечення фінансової стійкості, забезпечення платоспроможності та фінансової незалежності підприємства.

Другою важливою складовою виступає інформація. Інформація для різних сторін діяльності підприємства є в теперішній час найбільш цінним та важливим з ресурсів підприємства. Інформація щодо зміни політичної, соціальної, економічної ситуації, новизни в методах організації та управлінні підприємством дозволить йому адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього середовища, ефективно планувати та вчасно коригувати свою господарську діяльність. Ризик втрати конфіденційної інформації для компаній суттєво зростає саме в період фінансових криз.

Всі суб'єкти господарювання характеризується набором технологій матеріального або інтелектуального виробництва, що використовуються в їх діяльності. Дані технології та їх відповідність новим світовим стандартам суттєвим чином впливають на ефективність діяльності суб'єкта господарювання та на перспективи його подальшого розвитку, а відповідно, і на забезпечення економічної безпеки.

Важливою складовою економічної безпеки є кадровий склад, а саме: професійна, кваліфікована група менеджерів здатна реорганізувати збиткове підприємство. Належний рівень економічної безпеки значною мірою залежить від інтелекту та професіоналізму кадрів, що працюють на підприємстві. Можна виділити фактори, які негативно впливають на цю складову є:

- звільнення провідних висококваліфікованих працівників;
- зниження освітнього рівня працівників;
- невідповідність кваліфікації працівників вимогам до них з боку підприємства;
- слабка організація системи управління персоналом;
- неефективна система мотивації кадрів;
- відсутність корпоративної політики;
- неякісні перевірки кандидатів в процесі приймання на роботу.

Останнім елементом виступає правова складова, а саме всебічне правове забезпечення діяльності підприємства; дотримання чинного законодавства, юридична підтримка прийняття господарських рішень. Правова складова має важливе значення в економічній безпеці підприємства і полягає в ефективному правовому забезпеченні

діяльності суб'єкта господарювання, чіткому дотриманні співробітниками усіх правових норм чинного законодавства при оптимізації витрат ресурсів на досягнення даних цілей корпорації.

Тому економічна безпека є результатом злагодженої взаємодії елементів системи її забезпечення. На підставі проведеного дослідження основних елементів системи економічної безпеки, на нашу думку, слід відокремити ще наступні елементи, які відіграють значну роль у системі забезпечення економічної безпеки підприємства:

Інтелектуальна складова – збереження і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства; розвиток креативного мислення та творчого підходу працівників.

Силова складова – забезпечення фізичної і моральної безпеки працівників підприємства, гарантування безпеки майнових та фінансових ресурсів, забезпечення сприятливих зовнішніх умов розвитку.

Екологічна складова – дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля.

Таким чином, економічна безпека складається з фінансової, кадрової, організаційної, технічної, інформаційної, правової, інтелектуальної й інших складових. З їх допомогою вирішуються завдання по забезпеченню безпеки підприємства.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. С. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З. С. Варналій. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
2. Мойсеєнко І.П. Особливості формування фінансово-економічної безпеки підприємства / І.П. Мойсеєнко // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія економічна: зб. наук. праць. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 1. – С. 140–147.
3. Ортинський В.Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
4. Реверчук Н.Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур / Н.Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
5. Франчук В.І. Основи економічної безпеки: навч. посібник / В.І. Франчук // Львівський державний університет внутрішніх права. – Львів, 2008. – 203 с.
6. GR та PR менеджмент в контексті економічної безпеки: монографія / за ред. проф.. Мігус І.П. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2014. –С.147-165.

ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

А.В. Кабаняча

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького;

Управлінське рішення - це певний вибір альтернативи з безлічі поданих варіантів дій, щоб досягти поставленої мети. Тобто, реальне вирішення практичної проблеми. Воно включає в себе повний план дій, формулювання завдання та організаційно-практичну роботу з його реалізації.

Розрізняють зазвичай такі критерії класифікації прийнятих рішень:

• Умови, за яких було прийняте рішення: визначеності, невизначеності чи ризику;

• Частота прийняття: випадкові або повторювані;

• Ступінь визначеності: програмовані або непрограмовані;

• Термін строковості: довго-, середньо - та короткострокові;

• Вид підготовки: одноособові, групові і колективні рішення;

• Масштаб: загальні (стосуються кожного робітника) і вузькоспеціалізовані [1, с. 56].

Щоб вирішальне рішення було ефективнішим, повинен братися до уваги ряд факторів:

• Послідовне розташування дій в прийнятті рішень. В такому випадку співробітники суміжних рівнів є безпосередніми виконавцями. Контактувати з підлеглими, нижчими більш або менш ніж на один рівень, заборонено.

• Централізація керівництва. Процес здійснення альтернативного вибору повнен зусереджуватися в руках одного керівника.

• Використання горизонтальних зв'язків при прийнятті рішень.

• Використання цільових груп, в які члени складу були обрані з різних підрозділів організації [2, с. 75].

Не всі менеджери приймають рішення однаково. Це пояснюється тим, що в кожного керівника є індивідуальний стиль прийняття рішень.

Індивідуальним стилем прийняття рішень називають використання різних підходів до сприйняття проблем і прийняття рішень. За допомогою досліджень було виявлено чотири основні стилі прийняття рішень: аналітичний, директивний, концептуальний і поведінковий.

Менеджери з аналітичним стилем люблять знаходити комплексні рішення, що опираються на максимальну кількість даних, які їм вдається зібрати. Такі індивіди ретельно вивчають усі можливі альтернативи і часто засновують свої рішення на раціональних даних, які вони одержали з систем управлінського контролю та інших джерел. Вони шукають найкраще можливе рішення, засноване на наявній інформації.

Директивний стиль характерний для людей, що віддають перевагу простим рішенням. Менеджери, які віддають перевагу директивному стилю, зазвичай діють продуктивно і раціонально і при прийнятті рішень охоче покладаються на існуючі правила або процедури. Ті, хто використовують цей стиль, приймають рішення швидко, тому що вони не люблять мати справу з великими обсягами інформації і здатні розглядати тільки одну-дві альтернативи.

Менеджери, що використовують концептуальний стиль, розглядають багато різнопланових альтернатив, покладаються на інформацію, що надходить від інших людей і управлінських систем, і люблять вирішувати проблеми творчо. Вони також люблять розглядати велику кількість інформації. Проте вони більшою мірою, ніж прихильники аналітичного стилю, соціально орієнтовані і люблять розмовляти з іншими людьми про проблему і можливі шляхи її подолання.

Поведінковий стиль часто використовується менеджерами, що проявляють турботу про інших людей. Менеджери, що використовують такий стиль, люблять поговорити з людьми один на один, щоб повністю зрозуміти їх ставлення до проблеми і визначити вплив на них конкретного варіанта рішення. Менеджери з поведінковим стилем прийняття рішень зазвичай піклуються про особистісний розвиток інших людей, можуть приймати рішення, що допомагають іншим людям досягати своїх цілей [3, с. 133].

Протягом робочого дня менеджерам часто доводиться використовувати кілька різних стилів або комбінувати їх. Найбільш ефективні менеджери здатні використовувати той стиль, який найкраще відповідає поточній ситуації.

Отже, обрання менеджером певного рішення - це постійна відповідальна робота. Це праця від формування цілей до їх досягнення. Так як прийнята альтернатива стосуються не тільки менеджера, розуміння природи і суті прийняття рішень надзвичайно важливо для того, хто хоче досягти успіху в галузі управління. В остаточному підсумку рішення керівника представляється як результат проробленої управлінської праці.

Список використаних джерел:

1. Сааті Т. Л. Прийняття рішень при залежностях і зворотних зв'язках: Аналітичні мережі. / Сааті Т. Л. ; пер. з англ. - М. : ЛКИ, 2008. - 360 с.

2. Приймак В.М. Прийняття управлінських рішень: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2008. – 240 с.

3. Гевко І.Б. Методи прийняття управлінських рішень / І.Б. Гевко. – К. : Кондор, 2009. – 187 с.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

О. М. Клєвцова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У період трансформаційної економіки є надзвичайно актуальним дослідження екологічної системи в умовах загрозливого розростання глобальної екологічної кризи.

Погіршення екологічної ситуації і стану довкілля вимагають пріоритетності щодо вирішення екологічних питань. Розв’язання екологічних проблем також сприятиме кономічному розвитку держави, регіону, території. Однак незадовільна економічна ситуація не дає змоги швидко розв’язувати екологічні питання. Існує тісний взаємозв’язок між економічними і екологічними чинниками розвитку суспільства та сталого і екологічно безпечного розвитку. Відповідно, для того, щоб досягти екологічно збалансованого розвитку територій, необхідно забезпечити соціальну, економічну та екологічну безпеку, раціоналізувати процеси природокористування відповідно до природно-ресурсного потенціалу території [1].

У працях вітчизняних і зарубіжних учених ґрунтовно досліджуються еколого-економічні проблеми та обґрунтування шляхи їх вирішення – наприклад, у працях О. Балацького, І.Бистрякова, О. Веклич, Т. Галушкіної, О. Гаркушенко, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, І.Кулиняк, С. Козьменко, О. Мазоренко, Л. Мельника, В. Трегобчука, О. Царенка та інших вчених. Однак актуальними завданнями залишаються обґрунтування місця і ролі екологічного менеджменту у діяльності господарюючих суб’єктів.

Практика впровадження систем екологічного менеджменту у вітчизняне виробництво не достатньою мірою поширена з низки причин. До цього переліку слід віднести необізнаність керівництва з екологічними та економічними перевагами від впровадження таких систем, перспективами розширення ринків збуту виробленої продукції, доступу до кредитних ресурсів комерційних банків та інвестиційних компаній. Іншою причиною відмови від впровадження систем екоменеджменту є намагання підприємства уникнути витрат на їхнє впровадження та функціонування. Це свідчить, з одного боку, про потребу у реалізації державою системи заходів, спрямованих на поширення відповідної інформації, а з іншого – про необхідність методологічного забезпечення оцінки екологічної і економічної ефективності систем екологічного менеджменту [2].

Досвід передових країн свідчить, що необхідною умовою ефективного функціонування системи економенеджменту є широке використання ринкових механізмів, а також вдосконалення існуючих в країні систем екологічного управління з узгодженням інтересів суб’єктів управління різних ієрархічних рівнів.

Екологічний менеджмент створювався в передових країнах з ринковою економікою для досягнення паритету між економічними інтересами виробника та екологосоціальними потребами суспільства.

Практика дослідження ефективності впровадження екологічного менеджменту у виробництво доводить, що доступ до екологічної інформації про діяльність підприємства часто буває обмеженим. У зв‘язку з цим набуває актуальності твердження про доцільність включення екологічних показників до обов‘язкової фінансової звітності щодо діяльності підприємства [3]. Користувачами такої інформації є інвестори, працівники підприємства, банки та інші кредитно-фінансові установи, постачальники, клієнти, органи державної влади, громадськість.

Впровадження систем екологічного менеджменту на виробництві сприяє екологічно орієнтованій діяльності підприємств та стимулює удосконалення технологій виробництва продукції і переробки відходів.

Впровадження екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах варто вважати економічно корисним і доцільним з таких причин:

– зменшення виробничих витрат і економія ресурсів внаслідок раціонального споживання сировини, води, енергії, вторинної переробки відходів;

– покращення якості продукції, яка у споживачів буде асоціюватися з відповідністю екологічним стандартам;

– скорочення викидів шкідливих речовин, що допомагає уникнути штрафів і стягнень;

– підвищення конкурентоспроможності підприємства на внутрішньому і зовнішньому ринках, можливість освоєння нових ринків збуту;

– зростання громадської екологічної обізнаності безпосередньо відображається на поведінці споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг;

– здобуття позитивного іміджу підприємством, поліпшення стосунків із споживачами, партнерами, інвесторами, державними органами і громадськістю;

– пошук оптимальних з екологічної точки зору виробничих рішень призводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних продуктів.

Оскільки впровадження екологічних програм вимагає значних фінансово-матеріальних та організаційних ресурсів, економіко-правове стимулювання впровадження екологічних систем також сприяло би загальній екологізації виробництва, підвищенню ефективності використання природних ресурсів та поліпшенню стану навколишнього середовища. Для порівняння, у більшості країн-членів ЄС малі і середні підприємства мають можливість отримати допомогу з боку держави до 75% загальних витрат на проведення екологічної сертифікації [4].

Отже, впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві є досить перспективним і актуальним у сучасних еколого-економічних умовах господарювання. Побудова ефективних систем екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах дозволить суттєво економити сировину, матеріали, енергетичні ресурси, знизить екологічні платежі та штрафні санкції; також дозволить отримати конкурентні переваги на ринку за рахунок покращення його іміджу, удосконалення управління витратами, розширення доступу на закордонні ринки тощо. Саме такий підхід до управління дозволить покращити якість навколишнього середовища та забезпечити конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках.

Список використаних джерел:

1. Корольова А. О. Екологічна та ресурсна складова сталого розвитку підприємств України / А. О. Корольова, В. О. Іванченко // Наукові записки: зб. наук. пр. - Кіровоград: КНТУ, 2015. – Вип. 17. – С. 47–50.
2. Кулиняк І. Я. Напрями розвитку підприємства в умовах динамічного середовища / І. Я. Кулиняк, Л. Р. Прийма, О. Г. Шпак. // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 3 (37). – С. 55 – 58.
3. Мазоренко О.В. Формування інформаційного середовища функціонування та розвитку підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Мазоренко. – Харків, 2014. – 20 с
4. Козьменко С. М. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С. М. Козьменко, Т. В. Волковець // Вісник Сумського держ. ун-ту. – 2012. – № 1. – С. 11–18.
5. Гаркушенко О. Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине / О. Н. Гаркушенко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3 (63). – С. 37–46.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

ТАЄМНИЦІ УСПІШНОГО КЕРІВНИЦТВА ТА ЛІДЕРСТВА НА ПРИКЛАДІ КОРПОРАЦІЇ «GOOGLE»

А. Е. Клименко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Керівництво та лідерство є одними з основних категорій менеджменту. Щоб діяльність менеджера була успішною, він повинен знати та вміти вдало користуватися принципами цих категорій. У даній статті ми з'ясуємо, що таке керівництво? Що таке лідерство? Як пов'язані між собою ці поняття? А також розглянемо на прикладі відомої та успішної компанії «Google» як досягти вдалого та бажаного результату в управлінні.

Для початку з'ясуємо, що таке керівництво та лідерство та що ж пов'язує між собою ці поняття. Існує певна різниця між цими термінами.

Керівництво – це процес, завдяки якому керівник здійснює вплив на підлеглих за допомогою формальних методів для забезпечення виконання ними офіційно визначених завдань. Керівник здійснює свій вплив завдяки владі. Влада – це важіль впливу на поведінку і дії інших.

Лідерство — це здатність вплинути на поведінку окремих осіб чи робочих групи особистими якостями. Наприклад, це можуть бути характер чи харизма лідера. Він може мати гарне почуття гумору, вміти вислухати людину, бути дружній і ці прості якості завоюють оточення, яке проявлять бажання прислухатися та слухатись таку людину. Лідер часто має такий же вплив на співробітників як і керівник, а іноді буває що й більший. Колектив прислухається до нього і навіть виконує його побажання, часто люди це роблять навіть на підсвідомому рівні, не здогадуючись, що ця людина лідер і вони їй підкоряються.

Виходить, що лідер зазвичай немає офіційної влади й він не є керівником організації. Але бувають і виключення, коли одна особа є одночасно і тим, і іншим. Цей варіант є найкращим, така ситуація принесе чудові результати та зробить процес керування простішим і вдалішим.

Отже, проаналізувавши вище зазначене можна запропонувати ідею для покращення і спрощення роботи керівника. Менеджеру потрібно зробити так, щоб він став лідером своєї команди, щоб вся влада була в його руках або з'ясувати, хто лідер у його колективі й налагодити з ним гарні дружні стосунки, тому що якщо лідер буде в негативних і навіть конфліктних відносинах з керівником, перший може налаштувати

всіх співробітників проти останнього і тоді організації загрожує гальмування робочого процесу, сварки в команді та навіть вона може занепасти.

Що ж повернемось до компанії «Google» і проаналізуємо принципи її блискучого керівництва.

«Google» дотримується не зовсім стандартних і класичних принципів менеджменту. Навколо стилю керівництва цієї компанії часто виникають різні суперечливі одна одній думку, але не зважаючи на це, їхні методи успішно працюють і роблять організації один з найбажаніших місць для роботи у всьому світі.

По-перше, керівництво не обмежує робітників, останні можуть вільно висловлювати свої думку, робити те, що важать за потрібне. Тріумфальність керівника залежить від його вміння вислухати, адже спілкування повинно бути двостороннім. Також «Google» не займається надмірним контролем і не слідкує за кожним кроком своєї команди. Чого не можна сказати про багато українських фірм, в яких улюбленими методами управлінського підрозділу є залякування(замість мотивування), жорсткий контроль, що явно не підвищує ефективність праці серед підлеглих. Але, звичайно ж, іноді ці методи можуть бути ефективними на специфічних підприємствах.

По-друге, менеджери та всі співробітники відкриті та дружній, легко довіряють різного роду інформацію і з радістю діляться нею з колегами. Кожен знає про стан компанії та що в ній відбувається. Відсутність таємниць – це означає відсутність пліток, час на які перестає витрачатися, а отже й продуктивність праці значно вища.

Останнє, як вже було вище зазначено, кожен працівник має право на вільне висловлювання своїх думок, але він може не тільки просто пропонувати ідеї, але в компанії «Google» ще й має право голосу. Завдяки цьому робочий процес значно покращується.

Звісно принципи роботи «Google» підійдуть не всім компаніям, бо до кожного колективу потрібний свій індивідуальний підхід. Але більшістю з них можна і потрібно користуватися управлінцям компаній, адже гарні взаємозв’язки з колективом – це перший крок для успіху організації.

Отже, кожен керівник повинен підбирати свої особисті та унікальні методи управління, кожна команда – це виняткові особистості, до яких потрібно знайти власний правильний підхід і це можуть будуть принципи керівництва чи лідерства, чи мотивування, головне щоб цей підхід був дієвим.

Список використаних джерел:

1.Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн. Баз. на 2-ому виданні ВТС СУМ / Голов. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д.Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.

2.Грицина В. Чому Google успішна компанія! – 2017. – Режим доступа: https://pingvin.pro/gadgets/article-gadget/chomu-google-uspishna-kompaniya.html

Науковий керівник: к.е.н. С. П. Білоус

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

А. О. Коваленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В умовах розвитку ринкових відносин фінансова стійкість підприємства як об’єкт управління набуває особливої актуальності. Виходячи зі сформованих умов господарювання дослідження процесу забезпечення фінансової стійкості підприємства

вимагає комплексного підходу до вивчення, розробки концептуальних основ управління ним як сукупності теоретико-методологічних положень, які в даний час недостатньо глибоко вивчені. У даній роботі сформульовані основні концептуальні положення, принципи, функції управління фінансовою стійкістю підприємства в контексті інтеграційних процесів в ринковому середовищі.

Завдання сучасного розвитку українських компаній, пов'язані з постійним подоланням кризових ситуацій, визначають особливі вимоги до фінансової стійкості як стратегічного фактору фінансової безпеки діяльності компанії, зростання її ділової активності та інвестиційної привабливості. В умовах глобалізації економічного простору проблема управління фінансовою стійкістю підприємства набуває особливої актуальності. Вирішення цієї проблеми постійно вимагає вдосконалення концепції управління фінансовою стійкістю фірми, оскільки надає безпосередній вплив на результативність такого управління.

Управління фінансовою стійкістю підприємства відноситься до числа найбільш важливих економічних проблем в сучасних умовах, так як недостатня фінансова стійкість може привести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього коштів для розвитку виробництва, а надлишкова буде перешкоджати розвитку, обтяжуючи витрати підприємства зайвими запасами і резервами [1].

Однією з істотних рис фінансової стійкості підприємства є темпоральність, що обумовлено безперервним, стійким рухом фінансових потоків у часі і просторі. Актуальність тимчасового аспекту при визначенні фінансової стійкості підприємства особливо очевидна в період високих темпів інфляції. Тому при управлінні фінансовою стійкістю підприємства необхідно раціональне поєднання інтересів економічних суб'єктів, кредитно-банківських організацій як основних постачальників фінансових ресурсів, держави, що реалізує методи впливу на його фінансову стійкість в режимі поєднання ринкового саморегулювання і державно-громадського регулювання через оподаткування.

Виходячи з теоретичних передумов, концепція управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах посилення інтеграційних процесів в ринковому середовищі повинна виходити з таких положень [2]:

1. Посилюється мультиплікативний ефект досягнутих результатів підприємства, що, в свою чергу, проявляється в посиленні ефекту фінансового важеля, якісній зміні фінансових відносин і структури джерел фінансування підприємства.

2. Набір елементів системи управління фінансовою стійкістю підприємства і її природа не залежать від суспільно-економічної формації, тому для дослідження фінансової стійкості на всіх стадіях історичного розвитку економічної системи можна використовувати єдину методологію. Однак структура елементів системи управління фінансовою стійкістю підприємства визначається рівнем розвитку групи інтегруючих чинників. Дана група чинників включає в себе організаційний, інституційний та інформаційний чинники і обумовлює зв'язок підприємства і кредитно-банківської, податкової сфер, державних і муніципальних фінансів та інших економічних суб'єктів загальними фінансовими відносинами з приводу акумулювання та розподілу фінансових ресурсів, соціально інтегруючи їх за допомогою інституції, організації та інформації.

3. Фінансове середовище впливає на фінансову стійкість підприємства, а остання, в свою чергу, впливає на комплекс взаємних багатосторонніх ділових зв'язків підприємства з суб'єктами фінансових відносин, кількісний і якісний склад фінансових ресурсів. Підприємство є системою, яка знаходиться в постійній взаємодії із зовнішнім

середовищем за допомогою обміну грошовими коштами та іншими активами, які отримуються від вкладень або затраченими на них, доступу до інформації про коливання цін на цінні папери і т. д. У цьому випадку прийняття фінансових рішень в сфері управління її фінансовою стійкістю повинно бути засноване на наступних принципах:

– інтеграція оцінки результатів впливу зовнішніх і внутрішніх факторів і каналів комунікації, які формують очікування стейкхолдерів. Динаміка розвитку зовнішньої і внутрішньої середовища бізнесу обумовлює трансформацію чинників фінансової стійкості підприємства і характеризують їх показники;

– варіантності ключових факторів, що впливають на фінансову стійкість підприємства. Ефективність управління фінансовою стійкістю фірми є результатом взаємодії ключових факторів, які відображають основні напрямки діяльності підприємства;

– збалансованості результатів. Взаємозв'язок факторів фінансової стійкості визначає необхідність їх збалансування за термінами розміщення та залучення фінансових ресурсів, побудова управління фінансовою стійкістю підприємства як єдиної системи, яка, в свою чергу, є підсистемою фінансового управління компанії;

– різноманіття джерел фінансування підприємства. Процес управління фінансовою стійкістю фірми має безперервний характер і повинен бути спрямований на досягнення стратегічних цілей фінансового управління компанією за допомогою зміни комбінації капіталу за джерелами і обсягами фінансування, яка динамічна і з часом змінюється під впливом появи у економічних суб'єктів нових інвестиційних потреб;

– інформаційної невизначеності. Невизначеність, яка є функцією кількості і якості інформації, якою володіє фірма з приводу конкретного фактора. Посилення процесів глобалізації економіки призводить до тісного взаємозв'язку зовнішніх чинників з внутрішніми, які формують фінансову стійкість фірми, причому найбільш складними для аналізу є зовнішні фактори, внаслідок скрутного або відсутності їх кількісного виразу.

4. Рівень розвитку системи управління фінансовою стійкістю фірми забезпечується не тільки рівнем розвитку інтегруючих чинників виробничої функції, а й диференціюють факторів, які залучені у виробничий і обмінні процеси з метою задоволення потреб людей у товарах і послугах і за своїм функціональним призначенням відносяться до сфери підприємства (людина, техніка, технології і природно-матеріальний фактор). Такий взаємозв'язок і взаємовплив інтегруючих і диференціюють факторів виробничого функції дозволяє застосувати до управління фінансовою стійкістю підприємства положення теорії управління по результатами.

Виділені концептуальні положення і принципи сприяють реалізації оперативних (зіставлення припливу і відтоку грошових коштів в результаті фінансово-господарських операцій), координаційних (аналіз потреб в фінансових ресурсах і їх структурування за джерелами залучення, визначення оптимальної структури капіталу компанії), а також контрольних (облік середньозваженої прибутковості капіталу, фінансового важеля; ліквідності і платоспроможності компанії; аналіз результативності та ефективності витрачання грошових коштів) функцій управління фінансовою стійкістю.

Таким чином, посилення впливу очікувань або перспектив розвитку бізнесу на фінансові результати, підвищення чутливості бізнесу до змін у зовнішньому середовищі внаслідок глобалізації економічного простору обумовлюють необхідність

врахування комплексу запропонованих теоретичних положень з управління фінансовою стійкістю підприємства в його практичній діяльності, що дозволить забезпечити: по-перше, комплексну оцінку фінансової стійкості підприємства, яка полягає в єдності і взаємозв'язку ряду ключових показників, характеризують діяльність підприємства; по-друге, аналіз причинно-наслідкових залежностей між показниками, що вимірюють фінансові результати діяльності, і тими внутрішніми (виробничими) факторами, які привели до цих результатів; по-третє, планування діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Черевко О.В. Принципи управління фінансовою безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Черевко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – Випуск № 4. – http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=3303.

2. Пименов Н.А. Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности : учебник и практикум / Н.А. Пименов ; под общ. ред. В.И. Авдийского. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 413 с.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ЛІЗИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ

А. С. Колодій
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність даної теми полягає в тому, що для успішного функціонування певної організації необхідна злагоджена робота персоналу, і через це важливішим стає ефективне управління персоналом. Але з зростанням конкуренції система управління кадрами потребує постійного вдосконалення та освоєння нових напрямів залучення персоналу. До таких напрямів і належить лізинг персоналу. у

Кадрова політика на сучасному етапі розвитку обумовлюється потребами організації та її специфікою. Певні організації вкладають кошти в розвиток кадрів задля зменшення витрати на залучення тимчасового персоналу, але своїх власних працівників використовують зокрема для реалізації короткострокових цілей. Інші організації залучають на тимчасовій основі робітників, щоб зменшити витрати на залучення персоналу.

Через зростання на сучасному етапі конкуренції за кваліфікованих працівників, в процесі управління кадрами стає складніше знайти якісного та досвідченого працівника. Тому багато часу підприємства гають на роботу і сконцентрувати свою увагу на основній діяльності. Як наслідок підприємство користується допомогою організації ззовні.

Лізинг персоналу – це інструмент управління персоналу, за якого працівники знаходяться у штаті компанії-провайдера. Співробітники працюють, лише якщо вони необхідні компанії-провайдера. А якщо їх робота не потрібна, працівники лишаються в штаті. Таким чином, якщо вони вільні і знаходяться в штаті, цим працівникам можна надати інше завдання або направити їх до нового замовника.

Лізинг є досить зручним інструментом для залучення додаткових кадрів з найменшими затратами на короткостроковій основі. Необхідно лише звернутися до кадрового агентства, що спеціалізується в даній сфері, яке забезпечить вам необхідну чисельність тимчасового персоналу з потрібною кваліфікацією.

Також лізинг надає можливість для швидкої заміни відсутнього спеціаліста, при цьому не зміниться штат організації та внутрішня система інформування.

Загалом, лізинг раціонально використовувати для з'ясування таких завдань:

– Проведення маркетингової діяльності та вивчення ринку.
– Упорядкування різних типів структурних зв'язків управління.
– Проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Лізинг найбільш актуальний для залучення висококваліфікованих спеціалістів та для вирішення оперативних і стратегічних завдань, які з'являються під час діяльності будь-якої організації.

Отже, підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку трудових відносин важливим є використання нетрадиційних інструментів залучення персоналу, серед яких вагоме місце займає лізинг.

Лізинг, як інструмент набору та управління кадрами, надає можливість керівництву підприємств зменшити свої затрати на персонал та залучити до організації потрібну кількість висококваліфікованих та спеціалізованих робітників. Така ефективна форма менеджменту персоналу веде до вирішення завдань та досягнення головних цілей підприємства.

Список використаних джерел:

1. Косач І. А. Ділове адміністрування: менеджмент організацій та управління змінами. Навчальний посібник / І. А. Косач, Л. С. Ладонько, І. В. Калінько. - К.: Кондор- Видавництво, 2014. - 217 с.
2. Менеджмент : навч. посіб. / [Г. Є. Мошек, М. М. Ковальчук, Ю. В. Поканєвич, та ін.]; за заг. редакція Г. Є. Мошека. – К. : Ліра-К, 2015. – 550 с.
3. Палеха Ю. І. Менеджмент персоналу : навч. посіб. / Ю. І. Палеха. – К. : Ліра-К. – 2015. – 346 с.

Науковий керівник: к.е.н. С. П. Білоус

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

А. А. Косенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ефективність діяльності будь-якого підприємства в сучасних умовах обумовлюється ступенем його конкурентоспроможності. Підприємство може бути конкурентоспроможним тільки в разі, якщо його продукція має найкраще співвідношення «ціна-якість».

Витрати на виробництво товару, як відомо, визначають, в більшій мірі, ціну товару. Також від витрат залежить майбутній прибуток фірми. Чим менше витрат підприємство буде нести, тим більше прибутку воно буде отримувати. Тому ефективне управління витратами є необхідною умовою розвитку і розширення підприємства і його конкурентоспроможності.

Існуюча в даний час система фінансового обліку та звітності не може в достатньою мірою забезпечити керівництво підприємства інформацією, необхідної для прийняття обґрунтованих і ефективних управлінських рішень, однак організація процесу управління витратами в рамках поточного і стратегічного управління забезпечує якнайбільше зменшити витрати підприємства.

Складовою частиною системи управління діяльністю підприємства є система управління витратами на виробництві та реалізація продукції. Даній системі притаманні такі функції управління як прогнозування і планування витрат, організація

і координація роботи з управління витратами, регулювання витрат, облік і контроль витрат (моніторинг), їх аналіз та інші.

Витрати — це вартість різних видів ресурсів, що споживаються в подальшому для отримання прибутку, чи досягнення певних цілей з метою забезпечення функціонування та розвитку підприємства.

Управляти витратами означає управляти не тільки їх загальним рівнем, а й структурними елементами. Проте будь-якому підприємству в сучасних умовах, щоб вижити і розвиватися, дуже важливим є усвідомлення необхідності управляти в потрібному напрямку виробничими витратами.

Управлінням витратами підприємства включає в себе такі елементи, як прогнозування і планування витрат, їх нормування та облік, визначення собівартості продажів, аналіз, контроль і регулювання діяльності фірми.

Управління витратами, як правило, здійснюється в кілька етапів:

1)оцінка фактичного стану;

2)визначення шляхів скорочення витрат за допомогою планування ы контролю;

3)вироблення і прийняття рішень, спрямованих на зниження витрат.

Об'єктом управління витратами є витрати підприємства, процес їх формування і зниження.

Суб'єктом управління витратами виступають директори і робітники підприємства та виробничих підрозділів

Цілі системи управління витратами розглядаються в системі цілей організації, які можуть відрізнятися:

1) за змістом: виробничі, соціальні, економічні, науково-технічні;

2) за часом реалізації: довгострокові, середньострокові і короткострокові;

3) за виду управління: стратегічні, тактичні, оперативні;

4) За значенням: цілі функціонування, розвитку організації [2] .

Основне завдання управління витратами продукції - це застосування способу більш раціонального використання ресурсів з метою їх економії. Якщо підприємство хоче вирішити проблему мінімізації витрат, то йому необхідно скласти план, який повинен включати в себе:

1) систему заходів щодо більш ефективного використання матеріальних ресурсів (впровадження нової техніки і безвідходних технологій, що дозволяє найбільш раціонально витрачати сировину, матеріали, паливо та енергію; вдосконалення нормативної бази організації; поліпшення якості продукції та зниження браку і т.д.).

2) заходи, спрямовані на більш раціональне застосування фондів основних засобів та майна (позбавлення від зайвих машин та обладнання; здача майна організації в оренду; удосконалення якості обслуговування і ремонту основних засобів; забезпечення більшої завантаження машин і устаткування; використання прискореної амортизації тощо .).

Поряд з цим на підприємстві повинна функціонувати система контролінгу, яка повинна вирішувати завдання прийняття управлінських рішень, що впливають на величину витрат [1].

Залежно від конкретних умов діяльності названа система може орієнтуватися на наступні методи управління витратами:

1) Метод цільових витрат, за базис якого береться очікувана ціна (вартість об'єкта), виявлена в процесі розробки. При цьому планується розмір знижок і податків, а також прибуток, яку, виходячи з передбачуваної величини продажів, підприємство максимально хоче отримати. Цільова ціна опускається на відповідний рівень, і на

основі цих даних отримують цільові витрати, які фірма може собі дозволити при певному стані ринку.

2) Метод формування витрат на основі окремих процесів, в ході якого сукупні витрати розбиваються на окремі частини, що роблять значний вплив на величину загальних витрат. Це дає можливість з'ясувати причину їх виникнення і виміряти (калькулювати) їх з більшою точністю.

3) Метод порівняння з кращими показниками конкурентів ґрунтується на постійному порівнянні витрат фірми з аналогічними даними фірм-конкурентів. Для виживання на ринку підприємству, в першу чергу, необхідно з'ясувати становище на ринку своїх конкурентів, їх слабкі і сильні сторони. Зробивши такий аналіз, фірма може розробити систему конкретних переваг за допомогою таких підходів, як економія на витратах, унікальне продуктову пропозицію, спеціалізації фірми на обслуговуванні або широкого кола споживачів, наприклад, всього цільового ринку, або тільки центральних цільових його сегментів.

Основними методами управління витратами підприємства є такі методи: «Абзорпшен-костинг» ("Absorptioncosting"), «Стандарт-кост» ("Standartcost"), метод цільового калькулювання собівартості ("Targetcosting") та ін.

Поряд з розглянутими методами, існують і інші можливості управління витратами підприємства. І вибір тих чи інших методів залежить від специфічних особливостей функціонування і розвитку кожного підприємства.

Таким чином, управління витратами на підприємстві здійснюється на всіх рівнях управління, і організація цієї роботи може забезпечити не тільки максимально можливий прибуток фірмі, але і в цілому сприяти досягненню сталого економічного зростання в країні.

Список використаних джерел:

1.Асаул А.Н., Квициния М.Г. Управление затратами и контроллинг. Учебник. 2013. С.180 – 185.

2. Іванюта П.В., Лугівська О.П., Управління витратами: навч. посіб.// Київ: «Центр учбової літератури», 2011. – 316 с.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Т. В. Крючка
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сучасні фахівці у царині економіки не завжди приділяють належну увагу історії розвитку економічної науки. Дехто з економістів, особливо практиків, вважає, що звертатися до поглядів і теорій минулого – це зайве, адже вони втратили свою актуальність, тому не варто витрачати часу на ознайомлення з ними. Вивчення історичних аспектів розвитку економіки як науки з метою вирішити сучасні проблеми забезпечення економічної безпеки – є доволі корисним і важливим заняттям; звернення до історії економічної думки дає змогу об’єктивно та реально характеризувати економічні події минулого і робити прогноз на майбутнє.

Як наука, економіка була сформована у XV – XVI ст. Головне питання, котре тоді дуже цікавило економістів – у чому ж полягає багатство, чому одні країни дуже заможні, а інші – на межі бідності, звідки береться вся ця розкіш і багатство? Подібну ситуацію на глобальній економічній арені ми спостерігаємо і нині. Меркантилісти –

найперші економісти, які сформували чітку концепцію про багатство. Торгівля – джерело багатства, а багатство нації – це золото. З цієї гіпотези походять практичні рекомендації для тих країн, які хочуть сформувати золотовалютний запас: мінімізувати кількість ввезеного товару і максимізувати кількість товару, який вивозиться із країни. Щоб більшу кількість товару експортувати, потрібно стимулювати розвиток виробництва в державі.

Проблема економічної безпеки країни історично з'являлася водночас із формуванням державності та становленням всенародних інтересів, насамперед економічних інтересів. Поглянувши на історію будь-якої країни ми можемо побачити періоди, коли саме ця проблема чи то загострювалася, чи то була менш помітною, але не було такого періоду, коли вона б не існувала взагалі.

Питання економічної безпеки набуває особливої актуальності насамперед для тих країн, економіка яких проходить скрізь трансформаційну кризу. Перетворення будь-якої соціальної системи переважно здійснюється у кризових умовах, які з певних причин можуть трансформуватися в безпосередні загрози існування самої системи.

Нині в Україні формується нова школа наукових досліджень, присвячених проблематиці забезпечення економічної безпеки на мікро та макрорівнях. У цій царині науки працюють такі дослідники, як Черевко О. В [1], Зачосова Н. В. [2], Тулуб О. М. [3].

Історичні аспекти розвитку економічної науки дозволяють зрозуміти насамперед логіку трансформацій економічної науки і, отже, більш точно усвідомити ефективні шляхи її модернізації у майбутньому. Якісне фундаментальне наукове підґрунтя є основою для ефективних трансформацій економічних систем на прикладному рівні.

Обізнаність у процесі поступових змін економічної думки формують у студентів як майбутніх фахівців необхідну базу знань, творчі та конструктивні навички, що дозволять їм легко орієнтуватися у проблемах економічної теорії, зіставляти альтернативні теоретичні підходи та самостійно приймати рішення з приводу практичної реалізації важливих господарських завдань, у тому числі і у царині забезпечення економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Черевко О.В. Гроші поза банком. Як залучити їх в офіційну економіку? / О.В. Черевко // Вісник НБУ. – 2000. – №12. – С.10-11.

2. Зачосова Н.В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – №1. – С. 44-55 с.

3. Тулуб О. М. Personnel security businesses: management insiders / О.М. Тулуб, І.П. Мігус, В.А. Красномовець // Вісник Черкаського університету. – 2014. – № 33 (326) – С. 42-49.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ МЕНЕДЖМЕНТУ

О. Д. Курченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Відомий вчений Пітер Друкер зазначав, що «час – найобмеженіший капітал, і якщо не можеш розпоряджатися ним, не зможеш розпоряджатися нічим іншим». Тому грамотний розподіл часу менеджера та управління ним є запорукою успіху діяльності підприємства в сучасних умовах [1].

Існує велика кількість наукових підходів та технологіє тайм-менеджменту, які досить швидко опановуються та можуть бути використані як окремо, так і в поєднані з іншими технологіями.

Однією з найвідомішим технологій тайм-менеджменту є прискорений аналіз за принципом Ейзенхауера або, так звана, матриця Ейзенхауера. Будучи 34-м президентом США, відрізнявся добрими організаційними здібностями і використовував цю матрицю для короткочасного планування. За цим методом всі справи на день розставляються за пріоритетом за ступенем важливості й терміновості. Пріоритети встановлюються за такими критеріями, як терміновість і важливість справи. Всі справи поділяєються на 4 групи: а) термінові/важливі справи – їх необхідно виконувати самому керівнику; б) термінові /менш важливі справи – їх слід делегувати підлеглим; в) менш термінові/важливі задачі – їх не обов'язково виконувати відразу, але виконувати їх потрібно безпосередньо менеджеру; г) менш термінові/менш важливі справи – від їх виконання слід утриматися [2].

Досить відомий принцип Парето або «золота пропорція планування часу» допомагає визначити найбільш ефективну черговість виконання робіт. Згідно з цим методом, 80% позитивного ефекту досягається завдяки 20% витрат на досягнення мети, тобто більша частка вашого успіху буде результатом всього лише кількох кроків [2]. З цього випливає, що не слід відразу братися за найлегші, цікаві або мінімальні за часом виконання справи. Треба віддавати перевагу тому, що дає результат, а не тому, що не має ні кінця, ні краю.

Відповідно до методу «Альпи», необхідною умовою ефективного планування робочого часу є складання плану у письмовій формі, оскільки це робить ділову активність більш цілеспрямованою і орієнтованою на розроблену програму. Даний метод передбачає складання переліку усіх завдань на день, визначення їх тривалості з урахуванням бюджету робочого часу, резервування часу на непередбачувані справи, делегування частини завдань підлеглим, контроль за виконанням завдань [3].

Ефективною методикою резервування часу є співвідношення 60:40. Найкраще складати план лише на певну частину часу і пам’ятати: заплановані справи не мають займати понад 60% робочого часу, необхідно залишати резерв для незапланованих справ.

Делегування повноважень – єдина можливість для керівника розвантажити себе та мотивувати людей. Німець Йорг Кноблаух вважає, що делегування обов`язків – це чудовий спосіб підвищити кваліфікацію кадрів. Завдяки цьому збільшиться число компетентних працівників, здобуваються нові творчі сили, і все це позитивно впливає на подальший розвиток фірми [4].

Ще один президент США вклав свій внесок у методологію тайм-менеджменту Д. Кенеді при плануванні рекомендує використовувати метод “АБВГД”. Цей метод планування являє собою ефективний спосіб розстановки завдань за пріоритетністю на кожен день, тиждень, рік. Він є простим і ефективним, за умови регулярного і грамотного його використання. Основною умовою ефективності методу “АБВГД” є дотримання правила: ніколи не переходити до наступної групи завдань, якщо не виконано завдання з попередньої групи. Виконання цього методу полягає у максимальній концентрації зусиль на більш важливих завданнях, забороні відволікання уваги під час виконання їх на менш важливі завдання [5].

В Україні активно розвивається тайм-менеджмент. Утворюються нові фірми з проведення тренінгів та семінарів, що стосуються цієї тематики, попит на послуги яких

збільшується. Компаній, що надають свої тренінгові послуги, як правило, орієнтовані на керівників різного рівня, але можуть бути корисні і для широкого кола фахівців.

Вітчизняні керівники частіше вдаються до впровадження корпоративного тайм-менеджменту, щоб підняти результативність роботи менеджерів компанії. І тим не менш, в Україні серед тих, хто використовують такий менеджмент, або хоча б деякі його елементи, не більше 10-15% компаній [6]. Перед менеджерами організацій, які прагнуть змінити застарілий і неефективний устрій роботи підлеглих, виникають деякі бар'єри. Західні бізнес-тренери часто відзначають неприйняття, з яким українці ставляться до необхідності складати робочі графіки і слідувати чітким розкладом. Причини такого неприйняття полягають у відмінностях в менталітеті і культури різних народів з точки зору їх ставлення до часу. Багато популярних західних технологій управління часом орієнтовані на жорстке планування, однак у вітчизняних умовах спроби їх використання часто наштовхуються на опір [3].

Керівники провідних українських компаній також відзначають, що класичні методи тайм-менеджменту не спрацьовують ще й тому, що в багатьох організаціях стратегічні плани або повністю відсутні, або не завжди чітко прописані і доведені до співробітників. Найчастіше українським управлінцям не вистачає часу на важливі нетермінові завдання – ті, що пов'язані зі стратегією бізнесу, перспективними клієнтами, розвитком системи управління, мотивацією персоналу, адже вони не користуються методиками тайм-менеджменту, через що не встигають виконувати навіть свої поточні справи, працюючи над терміновими та невідкладними завданнями.

Отже, дуже важливо, щоб менеджер міг керувати не тільки процесами, але й часом. Це дозволить ефективно використовувати свої можливості та можливості команди, з якою ти працюєш, при цьому раціонально виділяти на все час. Основними завданнями, які дозволяє розв’язати тайм-менеджмент є постановка мети діяльності, планування завдань на різні періоди діяльності, ведення обліку часу в процесі реалізації завдань. Слід розуміти, що ефективність в управлінні часу полягає не в тому, щоб все зробити якомога швидше, а в грамотному розподілі своїх сил і можливостей. Керівник повинен пам’ятати, що ефективна організація часу – це не його особиста справа, це міра поваги до колег, ознака, за якою можна судити про його ділові якості й елементарна ознака культурної людини.

Список використаних джерел:

1. Друкер П. Ефективний керівник / Пітер Друкер. – Київ: КМ-Букс, 2018. – 242 с.
2. Скібіцька Л. І. Тайм-менеджмент: Навч. Посібник для студ. економ. вузів. — К.: Кондор, 2009. — 528 с. – С. 210 - 443. Наук підходи
3. Архангельский Г.А. Тайм-менеджмент. Полный курс: Учебное пособие / Г. А. Архангельский, М. А. Лукашенко, Т. В. Телегина, С. В. Бехтерев; Под ред. Г.А. Архангельского. — М.: Альпина Паблишер, 2012. — 311 с. 3 наук метод (1)+459(19’20)
4. Кноблаух Йорг, Вьольтьє Хольгер. Управління часом. – 2-е вид. – М. 2006. – 144с.
5. Кеннеди Д. Жесткий тайм-менеджмент. Возьмите свою жизнь под контроль / Д. Кеннеди. – М. : Альпина Паблишер, 2013. – 199 с. +ezenhaver
6. Мозорук А. Почем ныне тайм-менеджмент в Киеве? [Електронний ресурс] / Анна Мозорук – Режим доступу до ресурсу: http://finance.bigmir.net/useful_articles/budget/68395.

Науковий керівник: д.е.н., професор О. В. Черевко

ПРАВОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Д. М. Куценко
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси

Значення правової складової економічної безпеки підприємства полягає в ефективному та всебічному правовому забезпеченні його діяльності, чіткому дотриманні підприємством і його співробітниками всіх правових норм чинного законодавства за умови оптимізації витрат корпоративних ресурсів на досягнення цих цілей.

Внутрішні причини низької ефективності забезпечення правової складової економічної безпеки підприємства є наступними: низька кваліфікація співробітників юридичної служби, нерозуміння необхідності комплексної юридичної експертизи будь-яких планованих і здійснюваних підприємством дій на предмет їх відповідності вимогам чинного законодавства; низький рівень контролю договірних відносин підприємства із контрагентами по бізнесу, з персоналом за трудовими договорами; неефективний юридичний захист інтересів підприємства в конфліктних ситуаціях і низький рівень юридичного планування забезпечення підтримки бізнесу; відсутність або неефективність стратегії діяльності підприємства щодо поліпшення правового середовища [1].

Дії держави в умовах правового нігілізму можуть становити суттєву зовнішню загрозу стану правої безпеки підприємства. Можливим є вчинення тиску на бізнес шляхом проведення обшуків, вилучення та арешт активів, здійснення психологічного тиску і затримання посадових осіб. Такі дії здійснюються із метою досягнення певних цілей – або виконання планів, або як корупційна складова.

З метою захисту своїх економічних інтересів у процесі забезпечення власної правової безпеки, керівництво підприємства у відповідь на перераховані дії може вжити наступних заходів.

1. Робота на випередження – це робота в межах чинного законодавства. У випадку, коли підприємство працює відповідно норм права, у державних органів мінімум шансів звинуватити його публічно у тому чи іншому виді економічного злочину. Крім того, попередити і підготуватися до захисту допоможе періодичний моніторинг Єдиного державного реєстру судових рішень, оскільки в ньому, поміж іншого, публікуються ухвали суддів на здійснення слідчих дій щодо конкретних підприємств.

2. Виносити ситуацію в публічну площину і працювати в напрямку формування позитивної громадської думки щодо дій підприємства.

3. Залучати до ситуації ЗМІ і вказувати на протиправні дії органів державної влади.

4. Звертатися зі скаргами на дії органів влади до усіх можливих інстанцій.

5. Залучати до вирішення спірного питання неурядові і підприємницькі організації.

6. Приходити на особисті прийоми уповноважених осіб держави, ставити їм запитання і вказувати на незаконність дій влади.

7. Оскаржувати незаконні дії органів державної влади в суді.

Конкуренти підприємства, з огляду на потребу силових і правоохоронних органів у реалізації комерційних проектів, не гребують вступати у зв'язки з у межах ведення конкурентної боротьби. Так, конкуренти володіють специфікою бізнес-моделей, проводять аналітичні дослідження, здійснюють збір інформації. Таким чином,

конкуренти, фактично, забезпечують збір даних, на підставі яких правоохоронні органи відкривають кримінальні провадження і, спільно, з конкурентами, завдають бізнесу удару.

Аби протистояти названим загрозам, підприємству необхідно:

1. Заздалегідь дізнаватися і аналізувати своїх конкурентів, їх поведінку і ставлення до підприємства.

2. У разі будь-яких неадекватних дій конкурентів, вказувати на такі дії публічно.

3. В залежності від конкретної ситуації, ефективним також може стати і звернення зі скаргами до органів державної влади, в тому числі і в антимонопольний комітет.

4. У разі необхідності оскаржити дії конкурентів в суді [2].

Забезпечення правової складової економічної безпеки підприємства має включати в себе всі етапи аналізу загроз негативних впливів на його правову безпеку, оцінку поточного рівня забезпечення даної складової, розробку і здійснення запланованого комплексу заходів щодо поліпшення рівня правової безпеки підприємства. Також повинен мати місце ситуаційний аналіз та аналіз прецедентів, що дозволить істотно підвищувати ефективність забезпечення правової складової на основі детального аналізу аналогічних прецедентів. Ефективність цих методів пояснюється значною стандартизацією і універсальністю причинно-наслідкових зв'язків при вирішенні проблем, які стосуються даної складової економічної безпеки підприємства [1].

Для організації комплексного захисту правової безпеки підприємства, доцільно до цього процесу залучати зовнішніх суб'єктів, наприклад, професійні юридичні компанії. Переважна більшість суб'єктів, які надають юридичні послуги, прагне надати вичерпну інформацію щодо характеру своєї діяльності. Кадровий потенціал сучасних юридичних фірм дозволяє використовувати практично будь-які існуючі в рамках правового поля засоби захисту прав і законних інтересів підприємств, що дає можливість суттєво підвищити рівень їх правової безпеки.

Концепція забезпечення правової безпеки, якої мають дотримуватись сучасні підприємства, має бути заснована на індивідуальному підході до нейтралізації кожної окремої загрози. У практиці роботи юридичних компаній у напрямі забезпечення правової безпеки передбачається вибір ними засобів юридичного захисту в залежності від характеру проблемного питання, що виключає як стандартні правові методи, так і усі форми і види правового захисту, використання яких не заборонено чинним законодавством, і зміст яких визначається комплексом інтересів підприємства в конкретній ситуації.

Сучасні підприємства мають у повному обсязі використовувати основні засоби юридичного супроводу правової безпеки підприємницької діяльності, до яких належать:

–правовий консалтинг;

–судове представництво;

–представництво інтересів підприємства у виконавчому провадженні;

–представництво інтересів підприємства в позасудових органах влади

–представництво інтересів підприємства у взаємовідносинах з приватними особами.

Стан правової безпеки підприємства залежить від того, наскільки якісно і ефективно було здійснено заходи попередження загроз його нормальній діяльності як внутрішніми, так і зовнішніми суб'єктами. Правова безпека бізнесу – це такий же щоденний процес, як і розвиток, виконання фінансових операцій, робота виробництва, надання послуг тощо.

На жаль, власники вітчизняного бізнесу не приділяють належної уваги правовій безпеці, а тому досліджувана тематика продовжуватиме залишатись актуальною та вартою подальших наукових пошуків у цій царині.

Список використаних джерел:

1. Политико-правовая составляющая экономической безопасности организации [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://simplehomebusinesssystem.com/politiko-pravovaya-sostavlyayushhaya-ekonomicheskoj-bezopasnosti-organizacii.

2. Основы правовой и экономической безопасности предприятий [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://dictum.com.ua/ru/blog/osnovy-pravovoy-i-ekonomicheskoy-bezopasnosti.

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

С. О. Луговський

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Менеджмент на сьогоднішній день не є досконалим і ще залишається на стадії дослідження та розвитку. Наука менеджмент є відносно молодою і ще багато відкриттів її чекають в майбутньому. Але важко знайти підприємство, яке може відмовитись від послуг даної науки без втрати прибутку. Ефективність менеджменту прийнято вимірювати в грошових одиницях, і не дивно адже менеджмент існує в першу чергу для підвищення ефективності господарської діяльності.

Отже, ефективність менеджменту – результат управлінської діяльності, що характеризується відношенням результату та кількістю досягнених цілей, до суми витрат, які супроводжували їх виконання. Теоретичні методи та закони менеджменту, що існують на сьогоднішній день є досить ефективними на рівні практики різних господарювань по всьому світу. Але кожен закон і метод повинен бути оптимізований для кожного підприємства і для кожної країни.

В Україні більшість підприємців цікавлять лише власний прибуток, тому в менеджменті використовується методи примусу (системи штрафів, страх втратити роботу і т.д). Підприємці не хочуть вкладати гроші в створення комфортного середовища роботи для своїх співробітників, так як подібний менеджмент не гарантує підвищення прибутку самого підприємця. Можливо українці просто не можуть працювати інакше ніж під примусом та погрозами. Думаю ні. На мою думку в Україні просто не вистачає досвіду в подібному менеджменті, що буде ґрунтуватись на підвищенні ефективності праці шляхом створення комфортних умов праці. Але для цього потрібно, щоб підприємці були зацікавлені в цьому, а їх можна зацікавити лише одним – прибутком. Україні і її населення, ще важко відійти від часів СССР і його гніту.

Україна демократична країна і повинна в першу чергу орієнтуватись на її населення, а населення в свою чергу повинне орієнтуватись на розвиток своєї держави. Але на жаль, поки що все навпаки, кожен хоче отримати свій шматок пирога і важливо щоб він був максимально великим.

Список використаних джерел:

1. Оцінка ефективності менеджменту [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://stud.com.ua.

2. Особливості сучасного розвитку менеджменту в Україні [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Н. С. Носань

ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

О. Л. Мальцевич
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Організаційний менеджмент є складним і багатовимірним за своєю природою. Він об'єднує декілька елементів, діяльності та процесів, орієнтованих на досягнення організаційних цілей. Серед швидкозмінного бізнес-простору організації рухаються вперед з класичних критеріїв вартості та продуктивності до інтеграції творчості та інновацій для забезпечення загальної ефективності. Така інтеграція передбачає вивчення та реалізацію концепцій на різних функціональних рівнях управління, щоб розвинути творчу перспективу.

Творчість як майстерність передбачає приведення чогось нового в буття і як процес передбачає управління. Вона включає в себе всі процеси, орієнтовані на додану вартість, такі як мотивація робочої сили для вивчення їх творчої енергії та створення платформи для підтримки інновацій, при цьому охоплюючи зміни. У цьому концептуальному віці, де підприємства продовжують впроваджувати творчі заходи, вони стають неминучим компонентом для безперервного успіху [1].

Творчість розглядається як ключовий атрибут для організацій, які активно реагують на проблеми бізнесу нового покоління. Це синтез принципів, концепцій та підходів творчості та управління. Простіше кажучи, креативність дозволяє заглиблюватися на нові основи, а також вивчати можливості.

Дві основні функції управління - це маркетинг та інновації. Творчість є основою інновацій, а типова теорія управління поєднує творчість виключно з концептуалізацією нових ідей. У більш широкому сенсі креативність також передбачає інновації та реалізацію ідей, структур та процесів, які разом формують сутність цього.

В рамках організацій сфера креативного менеджменту поширюється на спеціалізацію з маркетингу, таку як реклама, управління брендом, управління медіа та маркетингові комунікації. Дизайн та маркетингові програми - це дві основні області, які пропонують широкі можливості для творчості в організаціях.

Маркетинг - це одне з складних завдань менеджменту. Стратегії маркетингу включають активну діяльність, спрямовану на підвищення креативності, щоб покращити розпізнавання брендів, покращити рекламні кампанії, підтримувати зв'язок із засобами масової інформації, а також краще передавати маркетингові цілі. Додаткові маркетингові завдання включають забезпечення постійного задоволення клієнтів, взаємодії в режимі реального часу та підтримку лояльності. Для досягнення цих завдань стратегічні маркетологи виробляють творчі ідеї окремо або у малих спільних групах. Впровадження таких концепцій передбачає вироблення прогнозів, прийняття нових маркетингових методів, які за своєю суттю несуть певний рівень ризику. Організація намагається вирішувати такі ризики шляхом стимулювання творчого процесу та використання методів управління невизначеності [2].

Як ключова функція маркетингу, реклама також потрапляє під крило креативного менеджменту завдяки своїм основним завданням щодо передачі інформації про продукт клієнтам. Крім того, рекламодавці також стурбовані розробкою стратегій запуску продукту / послуги або випробуванням, використовуючи переконування для оптимізації продажів, моніторингу рівня попиту, залучення та збереження клієнтів серед інших фірм. Рекламні стратегії, орієнтовані на клієнтів, потребують творчості, а отже, забезпечують можливості для цих методів і процесів.

Бренд являє собою унікальну ідентичність компанії та може бути будь-яким із логотипів, дизайнів або будь-якого унікального атрибуту, який відрізняє продукт від інших. Стратегії управління брендами можуть бути складними, включаючи широке дослідження ринку, диференціацію продуктів, збереження репутації бренда, творчого спілкування та постійної оцінки. Креативне керування дає змогу бренд-менеджерам ефективно спілкуватися про свій бренд та легко співпрацювати з різними командами, такими як розробники продуктів, дослідники, творчі керівники, а також клієнти [3].

Цифрова революція найбільше впливає на менеджмент, тому управління мультимедіа є основним компонентом креативних стратегій. Як відмінний відділ маркетингу, команда засобів масової інформації постійно орієнтується на творчі шляхи використання технології. Популярні варіанти маркетингових інструментів - це додатки для обміну повідомленнями, віртуальна реальність, соціальні медіа, а також інноваційні відеоролики. Засоби дозволяють медіа-менеджерам шукати різноманітності своїх підходів, відкрити дух до нових ідей, дозволяти уникнути невдач, не справдити ризиків, а також керувати творчими діями та оперувати ними.

Великий обсяг творчого менеджменту, особливо в рамках маркетингу, дає прекрасну кар'єру. Індустрія потребує творчих пристрасних менеджерів бізнесу, здатних розуміти стратегії, пов'язані з технологією. Будь-який спеціаліст, хто прагне досягти кар'єри в цій галузі, повинен розробити певні основні риси особистості, такі як креативне мислення, сильні спостережні інстинкти, ефективне спілкування, вміння слухати та увага до деталей.

Список використаних джерел:

1. Виха некій О.С., Наумов А. И. Менеджмент: Підручник. - ЗЕИЗД. - М.: Гар-дарікі. 2002. – 528 с.

2. Слиньков В.Н. Персонал та його менеджмент: Практичні рекомендації. – К.: КНТ, 2007. – 476 с.

3. Ульріх Д. Эфективе управління персоналом: нова роль менеджера в организації:. – М.: ООО «И.Д. Виль’ямс», 2007. – 304 с.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Д. С. Міняйло
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В Україні функціонує чимало підприємств в умовах ринкової економіки і це вимагає від підприємців підвищення конкурентоспроможності виготовленої продукції та наданих послуг шляхом ефективного використання ресурсів і можливостей підприємства.

Для успішного існування та зростання підприємства важливою умовою є економічна безпека, яка являє собою стан корпоративних ресурсів підприємства.

Економічна безпека вимагає постійного аналізу як фінансового стану, так і проведення дослідження фінансових відносин та рух фінансових ресурсів у процесі здійснення господарської діяльності будь-яким підприємством.

Стабільність і стійкість фінансового стану підприємства напряму залежні від результатів комерційної, фінансової та виробничої діяльності [5, с.57].

Економічна безпека підприємства - показник корпоративних ресурсів і можливостей з гарантованим використанням для забезпечення стабільного функціонування та динамічного соціального розвитку [1].

Як і будь-яка система, система економічної безпеки має свої важливі завдання, основними з яких є:

– вибір найбільш підходящих антикризових стратегій;

– мінімізація кризових явищ;

– ліквідація причин і наслідків кризи;

– забезпечення результативної діяльності підприємства.

Перед створенням системи економічної безпеки однією з вимог є проведення оцінювання фінансового стану даної системи. Найбільш точну картину про стан економічної безпеки показують фінансові характеристики.

Лише з допомогою двох основних факторів можна визначити складові системи економічної безпеки:

– потенційним складом і структурою небезпек;

– фінансовими можливостями підприємства [3, с. 78].

Під час діагностики фінансового стану підприємства в першу чергу проводять аналіз раціонального використання усіх ресурсів підприємства. І саме тому дана діагностика відноситься до одного з найважливішого способу контролю за діяльністю підприємства.

Існує чимало методів діагностики фінансового стану підприємства. Усі методи поділяють на дві групи : формалізовані та неформалізовані.

Неформалізований метод означає характеристику аналітичної діяльності даного підприємства. Головною особливістю даного методу є суб’єктивність, оскільки використовується інтуїтивний досвід.

Формалізований метод містить в собі основу обґрунтованих залежностей. Формалізований метод найбільш часто застосовується на практиці і тому є об’єктивнішим, ніж неформалізований.

Як вже було зазначено, невід’ємним етапом побудови системи економічної безпеки є діагностика фінансового стану підприємства. Саме даний етап є найнеобхіднішим у процесі розробки методів фінансового покращення і зростання, оскільки фінансовий стан аналізується інвесторами та кредиторами для мінімізації ризиків.

У кінці проведеного аналізу фінансового стану підприємства отримують результати про основні параметри, які найбільш точно показують фінансовий стан [4,96].

Крім того, під час аналізу можуть бути виявлені фактори, що негативно впливають на економічну безпеку підприємства. Основними їх джерелами виступають:

– усвідомлені чи неусвідомлені дії окремих посадових осіб;

– збіг обставин [6].

Діагностика ефективності економічної безпеки включає в себе також аналіз ризиків, що можуть негативно впливати на фінансовий стан і передбачають збитки, які завжди присутні на початковому етапі створення системи економічної безпеки.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що кожному підприємству необхідно проводити аналіз фінансового стану підприємствами за кількома напрямами:

– діагностика фінансової звітності;

– порівняння конкурентних переваг і недоліків із підприємствами-конкурентами;

– діагностика рівня і якості управління підприємством;

– діагностика компетенцій та інтелектуального потенціалу підприємства [2, с. 72].

Таким чином, аналіз фінансового стану підприємства є основою для забезпечення ефективного існування та розвитку системи економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Бень Т.Г. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємств / Т.Г. Бень, С.Б. Довбня // Фінанси України. – 2002, № 6. – С. 53–61.

2. Вдосконалення механізму оцінки фінансового стану підприємства / О. І. Павленко // Бізнес-навігатор. Науково-виробничий журнал. – 2010. – № 2(19). – С. 72–78.

3. Копчак Ю.С. Проблеми діагностики фінансового стану і стійкості функціонування підприємства http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/ 1073511.

4. Костенко Т.Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства: видання 2-ге перероблене та доповнене. Навч. посіб. / Т.Д. Костенко, Є.О. Підгора, В.С. Рижиков, А.А. Герасимов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.

5. Савицька, Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – 654 с. – ISBN966-814828-2.

6. Фролова Л.В. Економічна діагностика підприємств: методичний та практичний інструментарій: навч. посіб. / Л.В. Фролова, О.О Никитенко, С.О. Ермак, Л.В Івкова. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. – 158 с.

Науковий керівник: к.і.н. О. Є. Литвиненко

УПРАВЛІННЯ ТЕХНІЧНИМ КОНТРОЛЕМ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Н. В. Одородько

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Головну позицію в управлінні якістю продукції займає контроль процесу виробництва. В свою чергу контроль як базовий засобів який забезпечує досягнення підприємством намічених цілей і одна із функцій управління забезпечує правильне використання існуючих, а також забезпечених людиною умов виготовлення продукції високої якості. Від рівня досконалості контролю якості і рівня виробництва, належного для нього оснащення технологіями і організації в більшості випадків залежить ефективність виробництва в цілому.

Управління і організація технічного контролю на виробництві – це перевірка підготовки виробництва і контроль за виконанням технологічних процесів. Контроль здійснюється різними службами, які приймають участь в технологічному процесі, від працівника до інспектора ВТК.

Об’єктом контролю може бути готова продукція або ж сам процес її виробництва, транспортування, ремонту, зберігання і належна технологічна документація [1]. Об’єкт контролю виділяється окремими показниками, котрі мають якісну або кількісну характеристику властивостей об’єкта і повинні перевірятися. Склад контролюючих ознак залежить від об’єкта контролю.

Основна задача працівників відділу технічного контролю полягає в проведенні в межах функцій, прав і відповідальності ВТК точного, ефективного а головне своєчасного технічного контролю якості продукції підприємства і її складових, на відповідність вимогам конструкторської, технологічної, нормативної документації та діючих програм якості, що б в кінцевому результаті забезпечити поставку споживачам продукції, відповідної установленим вимогам якості.

Функції відділу технічного контролю [2]:

1. Виконання контрольних операцій по технічному контролю продукції на всіх етапах виробничого процесу та перевірка відповідності вимогам виробничої та нормативної документації.

2. Фіксація продукції яка не відповідає встановленим вимогам в процесі виконання технічного контролю, забезпечення її ізоляції, здійснення контролю за подальшими діями з невідповідною продукцією.

3. Оформлення, ведення і зберігання первинної облікової документації по результатам виконаних працівником ВТК операцій і процедур з контролю якості виробництва продукції, а також елементів.

4. Безпосереднє проведення вхідного контролю якості сировини і матеріалів, які використовуються в процесі виробництва продукції даного підприємства, відповідно до вимог зазначених в нормативних документах.

5. Погодження технологічних процесів та відхилень від нормативної документації.

6. Перевірка і контролю дотримання технологічної дисципліни, а також умов виробництва на робочих місцях на відповідність тим вимогам які зазначені у виробничій і нормативній документації.

7. Участь в перевірках, разом з робітниками відділу метрології, обладнання на технологічну точність.

8. Участь в періодичних, типових і кваліфікаційних випробуваннях продукції.

9. Представлення продукції яка виготовляється на підприємстві для перевірки представниками державних органів нагляду та сертифікації.

10. Обов’язкова присутність працівників ВТК при перевірках виробничого процесу державними органами нагляду та сертифікації.

11. Представлення інформації щодо показників якості продукції зацікавленим в цьому виробничим та адміністративним підрозділам підприємства за встановленими і погодженими формам.

Сировина, матеріали, напівфабрикати перевіряються на кожній операції технологічного процесу, на відповідність вимогам ДСТУ, так як відповідність властивостей виготовленої продукції вимогам, залежить від якості використовуваної сировини та матеріалів, дотримання технології затвердженої на підприємстві. Контроль технологічного процесу є однією з основних складових всього технічного контролю виробництва [3].

На основі представленої інформації можна зробити висновок, що така діяльність як управління технічним контролем на підприємстві є досить важливою частиною самого виробничого процесу, та діяльності підприємства в цілому. Саме від технологічного контролю залежить якість продукції, що випускається та її здатність задовольнити потреби споживачів, що в свою чергу формує імідж підприємства і робить його конкурентоздатним на ринку товарів і послуг.

Список використаних джерел:

1. Когут М. С. Основи взаємозамінності, стандартизації, сертифікації, акредитації та технічні вимірювання. Підручник / М. С. Когут, Н. М. Лебідь, О. В. Білоус, І. Є. Кравець.- Львів: Світ, 2010. — 528 с.

2. Управління якістю продукції, під ред. Н.І. Новицького, М. 2002.

3. ДСТУ 1.0:2003 Національна система стандартизації. Основні положення.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Л. М. Олійник
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасних економічних умовах фінансова безпека відіграє важливу роль для стабілізації стану економічної безпеки держави. Фінансова безпека є однією із основних складових національної безпеки, без високого рівня якої складно розв'язати завдання, що стоять перед державою, та задовольнити державні фінансові інтереси.

Фінансова система України перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Стан фінансової безпеки нині визначається такими факторами, як наявність фінансової кризи, внутрішніх і зовнішніх боргів; високий рівень інфляції, тиск міжнародного валютного фонду, інших міжнародних організацій; проходження пенсійної реформи; нестабільність національної валюти та правової системи тощо.

Для покращення стану фінансової системи на макрорівні необхідною є стратегія стабілізації і подальшої трансформації вітчизняного фінансового сектору у відповідності до національних і персональних фінансових інтересів. Захист фінансових інтересів громадян і суб'єктів господарської діяльності від різного роду внутрішніх і зовнішніх загроз із метою їх успішної реалізації – одне із важливих завдань ефективного функціонування підсистеми фінансової безпеки держави у системі її економічної безпеки [1].

Фінансова безпека України – це стан захищеності фінансових інтересів держави не лише на внутрішньому ринку, але і за кордоном. Її рівень враховує внутрішні і зовнішні фактори, і значною мірою залежить від державного та місцевих бюджетів, руху грошей в офіційній і тіньовій економіці, повернення коштів до банків у встановлені строки, кредитування суб'єктів господарювання і населення, руху валютних цінностей тощо.

Одним із зовнішніх факторів впливу на стан фінансової безпеки держави, насамперед, є фінансова незалежність. Велике значення має розмір і кількість зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових організацій, насамперед МВФ, урядів розвинених країн, а також обсяг іноземних інвестицій у розвиток національної економіки. Слід зазначити, що транші від МВФ – це кредитні кошти, тому потрібно їх використовувати максимально ефективно для розвитку економіки України. Необхідно, щоб інвестиції сприяли зростанню ВВП, держава мала можливість повернути кошти МВФ в установлені строки, а Україна, нарешті, здобула фінансовий суверенітет.

Внутрішня фінансова безпека України підтримується наявністю правової та організаційної систем, а також політичною стабільністю в державі, але зазнає негативного впливу від масштабів тіньової економіки та рівня корупції.

Основними загрозами фінансовій безпеці для України залишаються: низький рівень соціальної орієнтованості економіки; падіння рівня платоспроможності населення; зростання економічної злочинності, корупції; зростання фінансових втрат унаслідок поглиблення соціальної напруженості у сфері економічних відносин; зростання зовнішньої фінансової заборгованості України; нерозвиненість ринків капіталу та їх інфраструктури; криза грошової і фінансово-кредитної систем; нестабільний стан економіки [2, с.33].

З наведеного вище можна зробити висновок, що нині наявна велика кількість загроз фінансовій безпеці держави: зниження платоспроможності населення, нестабільність національної валюти, нестабільність економіки та зростання державного боргу як внутрішнього, так і зовнішнього – є основними з них. Зростання зовнішньої фінансової заборгованості України є досить важливою загрозою для фінансової безпеки. Збільшення державного боргу пов'язане, в основному, зі зниженням курсу національної валюти та збільшенням кредитних зобов'язань.

Отже, потрібно впроваджувати заходи щодо зміцнення стану фінансової безпеки України, такі як: реформування бюджетної системи; удосконалення монетарної, валютної політики; регулювання корпоративних відносин; регулювання фондового, страхового ринків [3, с.5].

Також досить важливу роль у фінансовій стабільності країни відіграє подолання корупції у державі та врегулювання ситуації на сході країни. Створення Антикорупційного бюро та Антикорупційного суду мають сприяти поліпшенню стану фінансової безпеки.

Таким чином, важливою умовою економічного розвитку держави є фінансова безпека, яка відображає стан фінансової системи країни. Основні загрози фінансовій безпеці України нині – це зовнішня заборгованість, високі відсоткові ставки банківських кредитів, зростання тіньового сектору, від'ємний платіжний баланс. Забезпечення фінансової безпеки України є актуальним науковим і прикладним завданням, яке потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Зачосова Н.В. Сутнісне трактування категорії фінансової безпеки держави / І.В. Горячківська, Н.В. Зачосова // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Проблеми досліджень молодих науковців». – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 120 с. – С. 37-39.

2. Смоквіна Г.А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки / Г.А. Смоквіна // Вісник Одеського національного університету : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка. – 2014. – С. 30-36.

3. Луцик-Дубова Т.О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України / Т.О. Луцик-Дубова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Сер.: Економічні науки. – 2012. – Вип. 22. ч. 11. – С. 1-7.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК МОТИВУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

С. О. Остапенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Оплата праці завжди була і буде головним із чинників мотивування для ефективної діяльності підприємства. Функціонування підприємства становить рівень результативності праці в цілому. Тому, серед різноманітних чинників, які спрямовані саме на результат є мотивація робітників до праці. Для формування належного ставлення до праці на підприємстві роботодавець має створити такі умови, щоб особи які йому підпорядковуються, сприймали свою працю як свідому діяльність для самоутвердження та фахового зростання.

Найбільшого значення у зацікавленості працівників приймати участь у сфері виробництва набуває група матеріальних мотивів. Вони задовольняють певну кількість матеріальних достатків людини, необхідних для забезпечення її сімейних потреб.

Сплата праці в установах як правило складається з головної та допоміжної. Основна зарплата робітника залежить від наслідків праці та характеризується тарифними ставками, добовими цінами, посадовою зарплатнею, а також надбавками та доплатами. До складу допоміжної належать: премії, заохочувальні й відшкодувальні виплати [1].

На даний період Україна має потребу в новітніх підходах створення способів оплати праці, які повинні стати одним із найголовніших поштовхів підвищення продуктивності праці й результативності управління.

Заробітна плата як головний аспект у сфері торгівлі є вартістю працездатності, яка спонукає працівників якісно виконувати свою роботу та віддаватися їй. Матеріальне стимулювання на мою думку є найбільш дієвим мотиваційним устроєм праці робітників [2].

Я вважаю, що оплата праці відіграє одну із ключових аспектів у прибутку підприємства та добробуту працівників. Багато фірм приділяють великої уваги формам мотивації персоналу. З цією проблемою зіштовхуються майже всі керівники підприємств. Тож добре продумавши та організувавши систему мотивації ми забезпечуємо собі прихід нових робітників та стійкість кадрів. Заробітна плата є заохочувальним чинником, тільки якщо вона власне має вплив на плід праці. Робітники мають бути переконані в існуванні непорушних взаємозв'язків між отриманою матеріальною нагородою та результативністю праці. Тому на досвіді багатьох працівників можна сказати, що їх стимулює не отримання заробітної плати, а можливість її зростання, премії та надбавки.

Останнім часом на більшій кількості підприємств мотивація та спонукання персоналу перебуває в надзвичайно поганому стані. На даний момент кожному наступному жителю нашої країни катастрофічно бракує заробітної плати для здобуття потрібного. Зниження дійсної оплати праці в сферах аграрного комплексу України супроводжується спадом підсумків роботи [3].

Список використаних джерел:

1. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com.
2. Всеукраїнська студентська наукова конференція «Наукова Україна» онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://globalnauka.com.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studfiles.net.

Науковий керівник: викладач І. М. Кирилюк

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА ОБЪЁМ КРЕДИТОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ОАО «АСБ БЕЛАРУСБАНК»)

К. Н. Платонова
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины,
г. Гомель, Республика Беларусь

Кредитная политика банка является одним из важнейших элементов его работы. Она создает базу для всего процесса кредитования, определяет его объективные параметры и особенности. Кредитная политика банка должна учитывать факторы, определяющие её реальную и потенциальную способность реализовать разработанную стратегию на рынке кредитных услуг. Основными факторами, влияющими на объём кредитования в банке являются: ставка рефинансирования, объём привлечённых

средств клиентов, инфляция. Оценим их влияние эконометрическими методами на основе данных таблицы 1.

Таблица 1

Исходные данные для построения регрессионной модели

Год	y	x1	x2	x3	x4	x5
2007	1336333	10,5	119384	1204672	12,1	114156
2008	1923447	10,9	164222	1867653	13,3	160027
2009	2911202	20,5	172232	2229570	10,1	163732
2010	3857842	11,8	251018	2664218	9,9	178456
2011	5947421	24,3	1047044	5288665	108,7	209139
2012	8445220	34,3	1206032	7897379	21,8	526454
2013	11240457	26	1642893	10033780	16,5	1382264
2014	14231724	21,1	1780352	12468328	16,2	2422982
2015	15846698	25	5973599	15973843	12	2619856
2016	15722193	21	7334056	17115464	10,6	1368693

Примечание: источник [1, 2, 3]

В качестве зависимой переменной (Y) выступает показатель объём кредитования в банке. В качестве независимых, объясняющих переменных выбраны: ставка рефинансирования X_1 (%), вложения банка в ценные бумаги X_2 (руб.), объем средств клиентов X_3 (млн. руб.), уровень инфляции X_4 (%), просроченная задолженность X_5 (%). В данной работе используются данные за 2007 – 2016 годы. Все данные взяты из статистических отчётов ОАО «АСБ Беларусбанк» и Национального Банка Республики Беларусь.

На следующем этапе необходимо провести сравнительную оценку и отсев части факторов. Это достигается путем построения матрицы парных коэффициентов корреляции, измеряющих тесноту связи каждого из факторов с результативным признаком и между собой. Необходимость этого шага заключается в проверке гипотезы о мультиколлинеарности факторов и отборе наиболее значимых из них.

Чтобы осуществить выбор факторов для построения модели множественной регрессии, проведем корреляционный анализ в пакете «Анализ данных» в Excel. В результате получаем матрицу коэффициентов парной корреляции (таблица 2).

Анализ матрицы коэффициентов парной корреляции показывает, что зависимая переменная, т.е. объем кредитования банка, имеет тесную связь с объёмом средств клиентов (r_{y1x3} = 0,989545), с вложением банка в ценные бумаги (r_{y1x2} = 0,839215), а также имеет связь с просроченной задолженностью (r_{y1x5} = 0,905805).

Таблица 2

Матрица коэффициентов парной корреляции

	y	x1	x2	x3	x4	x5
y	1					
x1	0,555855	1				
x2	0,839215	0,315209	1			
x3	0,989545	0,525333	0,904655	1		
x4	-0,108559	0,254610	-0,145685	-0,121477	1	
x5	0,905805	0,372983	0,675805	0,869144	-0,234142	1

Факторы x_2 и x_3 тесно связаны между собой (r_{x2x3} = 0,904655), что свидетельствует о наличии мультиколлинеарности. Из этих двух переменных оставим в модели x_3 – объем средств клиентов. Следовательно, после исключения незначимых факторов и

устранения мультиколлинеарности для построения модели будут использоваться два фактора: объем средств клиентов (x_3) и уровень инфляции (x_4). В качестве переменной y будет выступать объем кредитования в банке.

В результате получено уравнение зависимости объема кредитования от показателей изменения объема привлечённых средств ($\mathbf{x_1}$) и уровня инфляции ($\mathbf{x_2}$):

$$\hat{y} = 771435{,}35 + 0{,}9541\mathbf{x_1} + 2249{,}69\mathbf{x_2}.$$

Для оценки качества полученного уравнения регрессии используется значение показателя F-критерия Фишера. В исследуемом случае F-критерий Фишера равен 165,89, а его табличное значение, рассчитанное с помощью функции FРАСПОБР, составляет 5,3177. Поскольку $F_{расч} > F_{табл}$, то уравнение регрессии можно признать адекватным. Оценим с помощью t-критерия Стьюдента статистическую значимость коэффициентов уравнения множественной регрессии. В данном исследовании значение этого показателя по модулю для переменной x_1 равно 18,1050, а для переменной x_2 – 0,2159. Табличное значение, рассчитанное с помощью функции СТЬЮДРАСПОБР, равно 2,3060. Сравнение рассчитанных значений с табличным позволяет сделать вывод о том, что переменная x_1 – значима, а переменная x_2 – не значима. Следовательно, исследуемая зависимость приобретает вид, который приводится на рисунке 1.

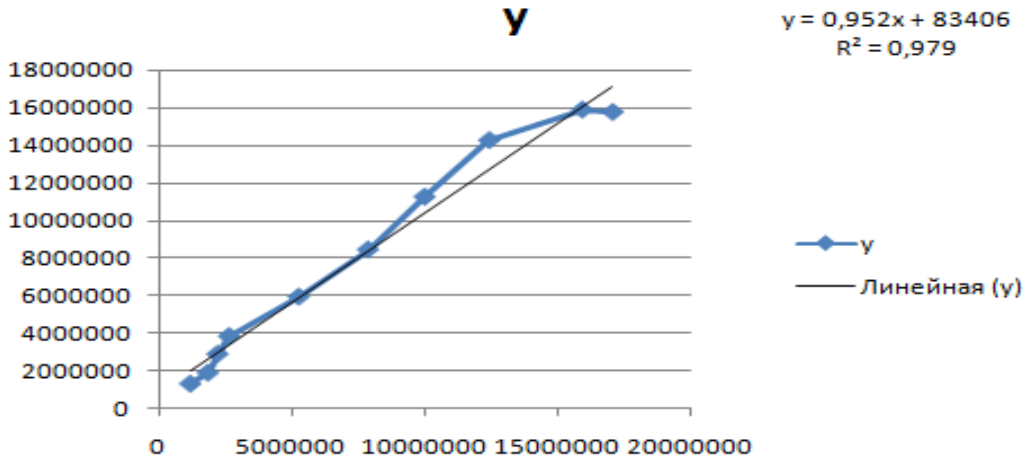

Рис.1 Уравнение парной линейной регрессии

Полученное уравнение показывает, что объем кредитования увеличивается на 0,952 миллионов рублей, при изменении объёма привлечённых средств клиентов на 1 миллион рублей.

Список использованых источников:

1 Инфляция в Беларуси. / Министерство финансов Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Минск. 2016. – URL: https://myfin.by/info/inflyaciya (дата обращения 15.01.2018).

2 Ставка рефинансирования. / Национальный банк Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Минск. 2016. – URL: https://www.nbrb.by/statistics/MonetaryPolicyInstruments/RefinancingRate (дата обращения 15.01.2018).

3 Финансовая отчётность. / ОАО «АСБ Беларусбанк» [Электронный ресурс]. – Минск. 2016. – URL: https://belarusbank.by/site_ru/32831/ otchet_msfo_2016_RUS.pdf (дата обращения 15.01.2018).

Научный руководитель: к.э.н., доцент О. В. Пугачева

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПРИКЛАДІ «MICROSOFT»

Д. В. Поковба
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дослідницька компанія Reputation Institute на своєму офіційному сайті опублікувала рейтинг «2017 Global CSR RepTrak 100: Most Socially Reputable Companies»[1]. , як стверджує компанія, до рейтингу ввійшли фірми які змогли «створити з покупцями міцний емоційний зв'язок» який дослідники Reputation Institute оцінювали по семи основним критеріям: 1) якість продукції та послуг; 2) інновації; 3) умови праці; 4) уміння керувати; 5) рівень соціальної відповідальності; 6) лідерські якості; 7) ефективність і продуктивність. Варто зазначити, що українські підприємства в даному рейтингу відсутні.

Компанії, котрі стали лідерами рейтингу, стверджують, що мотивація – є необхідним заходом задля ефективного функціонування підприємства. Подані фірми виділяють багато коштів та часу задля комфорту робітників. Більшість з них створює комфорті зони відпочинку та навіть оплачують страхування свого персоналу. Яскравим прикладом є один із лідерів рейтингу технологічна компанія Microsof, яка набула популярності досить давно, зокрема із-за операційної системи якою користується значна частина світу. Проте, компанія не лише виготовляє якісний продукт, вона робить все можливе, щоб її працівники відчували себе комфортно. У 2013 році, у Microsof відбулася «корпоративна революція». До цього періоду у компанії діяла так звана система «Stack rating», яка була впровадженна в діяльність підприємства Стівеном Балмером, виходячи з системи наведеної вище, менеджери, навіть при умові відмінно виконаної роботи всією командою, мали ранжувати робітників з метою виявлення кращих і гірших, і навіть якщо команда включала в себе передових спеціалістів, виходячи з системи Stack rating, є гірші і кращі. Таким чином, потрапивши в команду кращих, спеціаліст який, на думку менеджера виконав роботу краще, мав премії та інші матеріальні і не матеріальні бонуси, а працівників які опинялися на дні рейтингу, могли звільнити або відмовити в премії.

Тож подана система приносила більше шкоди ніж особистісного розвитку персоналу та гальмувала розвитку компанії по таким причинам:

–Співробітники прагнули конкурувати всередині команди, а не намагатися бути краще за інших команд. Це призвело до поступового згасання глобального суперництва між різними командами і втрат середньої продуктивності співробітника.

–Система приводила до внутрішньої конкуренції між співробітниками, що створювало ґрунт для зрадницького відносини колег один до одного і відкритого саботажу зусиль інших учасників колективу [2].

З огляду на частоту звітності співробітники зосереджувалися на короткострокових показниках своєї діяльності, практично повністю забуваючи про довгострокові проекти, які і могли привнести щось інноваційне в діяльність компанії.

Тож, як ми помітили система Stack rating не є корисною для корпорації.

Після переоцінки системи мотивації керівництво Microsoft прийшло до висновку, що потрібно створювати колективні відносини і налагоджувати командну роботу. Таким чином, кожен доповнював би іншого і робота була б виконана якісніше. Порівнюючи дві мотиваційні системи можна спостерігати таку трансформацію.

Таблиця 1

Культурна трансформація в Microsoft [3]

Початковий стан	Отриманий стан
Лідер, як особливий індивідуальний працівник	Лідер, як каталізатор об'єднання.
Прості продукти чи заявки в фокусі уваги	Множинні товари, послуги, пристрої
Оптимізація продукта	Оптимізація клієнта
Малий маштаб з мінімальною взаємозалежністю	Глобальний маштаб з високим рівнем взаємозалежності
Індивідуалізм	Командна робота

Отже, виходячи з дослідження автора можна дійти висновку, що найефективніше працівники працюють в команді і шляхом близького зв'язку менеджера з підлеглими, який має вірно вибудувати стратегію управління, та створювати умови максимально комфортні для персоналу. Адже, як показує практика: фірми з добре вибудованою системою мотивації досягають успіхів на всесвітніх ринках, їхній продукт вироблений якісно, а бажаючих працевлаштуватися більше аніж в конкурентів, так як працювати при комфортних умовах в комфортній, дружній атмосфері приємніше.

Список використаних джерел:

1. Which companies are successfully driving CSR initiatives globally in 2017? [Електронний ресурс] // Responsible Reputations Worldwide. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.reputationinstitute.com/csr-reptrak.

2. Olesen C., White D., Lemmer I. Career Models and Culture Change at Microsoft //Organization Development Journal. – 2007. – Т. 25. – №. 2.

3.URL:http://money.cnn.com/magazines/fortune/bestcompanies/2014/snapshots/86.html

Науковий керівник: к.і.н. О. Є. Литвиненко

РАЗВИТИЕ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ПРОСТРАНСТВА

О. В. Пугачева

Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины,
г. Гомель, Республика Беларусь

Развитие университетской науки в контексте европейского (и мирового) пространства можно рассматривать с различных позиций. Остановимся только на двух из них, которые характеризуют реформу высшего образования в Республике Беларусь и наукометрические показатели (индексы публикационной активности авторов или организаций, значимости публикаций в зависимости от научного веса журнала и т.д., используемые для оценки состояния и перспективности научно-исследовательской деятельности авторов и организаций, их сравнения и ранжирования в различных рейтингах).

Три года прошло после присоединения Беларуси к Болонскому процессу. В обмен на условное вступление в Европейское пространство высшего образования (ЕПВО) в 2015 г. страна взяла на себя обязательства модернизировать высшую школу в соответствии с целями, ценностями и основными направлениями политики ЕПВО.

За время, которое было дано Беларуси на выполнение требований Дорожной карты реформ высшего образования, страна почти не продвинулась в выполнении принятых на себя обязательств по выполнению определенного перечня общепринятых

норм и стандартов. По мнению экспертов, никакого прогресса со стороны Беларуси в части выполнения данных требований нет, и, по сути, ни одно из них не выполнено [1]. В Беларуси до сих пор нет механизма взаимодействия образования с рынком труда, который работает во всей Европе. Беларусь обязывалась диверсифицировать систему распределения выпускников вуза и использовать те наработки, которые существуют в Европе по повышению уровня трудоустраиваемости. Но и в этом вопросе ничего не поменялось. В стране не изменилась в лучшую сторону ситуация с академическими свободами и университетской автономией. В Общественном Болонском комитете надеялись на то, что Беларусь осуществит переход к трем ступеням высшего образования "бакалавр — магистр — доктор" и выдачу бесплатного европейского приложения к диплому, которое дает работодателю возможность понять, что студент делал в университете, что изучал, какими знаниями владеет. Но и этого не произошло.

Существует мнение, что как только Беларусь станет на путь Болонского процесса, студенты, получив образец международного диплома, массово начнут уезжать из страны. Однако, согласно статистике, и без Болонского процесса, количество белорусских студентов, обучающихся за рубежом, год от года растет. Сейчас за рубежом обучается более 35 тыс. белорусских студентов. В то время как в России, где населения в 15 раз больше, данный показатель — 40 тыс.

Попытки помочь в выполнении требований Дорожной карты международной группы экспертов, которая была специально создана, чтобы проводить мониторинг ее выполнения и оказывать Беларуси помощь в ее реализации, встречают почти всегда полное непонимание с белорусской стороны, полагающей, что высшее образование в стране одно из лучших.

Так ли это на самом деле, позволяют определить некоторые международные рейтинги. Например, в рейтинг лучших университетов мира по версии авторитетного Times Higher Education вошел только единственный вуз из Беларуси — Белорусский государственный университет, но и там он находится ниже 800-й строчки. При этом из соседних стран в список попали 11 польских, 5 украинских, а также по 2 литовских, латвийских и эстонских вуза.

Место белорусской науки в мире в 2015 году на основе InCitis (в базе данных Essential Science Indicators (ESI), являющейся агрегирующей надстройкой над библиометрической системой Web of Science), среди 226 стран определилось следующими показателями: 66 позиция по числу публикаций в Web of Science Core Collection, 73 позиция в мире по числу цитирований в Web of Science Core Collection, 122 позиция в мире по средней цитируемости статей, 102 – по количеству высокоцитируемых белорусских публикаций [2]. В таблице 1 приводятся данные о некоторых университетах Республики Беларусь (всего вузов в стране - 53), в том числе и о Гомельском государственном университете имени Ф. Скорины, по ряду наукометрических показателей в 2016 году [2].

Таблица 1

Наукометрические показатели белорусских университетов

Университет	В InCitis	
	По количеству публикаций	По нормализованному цитированию
Белорусский государственный университет	3,383	0,55
Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники	1,571	0,37

Продолжение табл. 1

Университет	В InCitis	Университет
Белорусский национальный технический университет	852	0,52
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины	616	0,47
Белорусский государственный технологический университет	589	0,20
Белорусский государственный медицинский университет	382	0,53

Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины встраивается в мировое научное пространство путем выполнения совместных исследований по различным направлениям. Так, в 2017 году в рамках международного сотрудничества университет являлся исполнителем 24 НИР, в том числе 12 - с Российской Федерацией, 6 - с КНР, 2 - с Индией, по 1 - с Молдовой, Румынией, Украиной и Арменией [3].

Список использованных источников:

1 Беларусь полностью провалила подготовительный этап вхождения в Болонский процесс. URL:.https://news.mail.ru/society/32757610/?frommail=1

2 Использование платформы Web of Science для планирования, представления и анализа научных исследований. URL: http://content.nlb.by/content/dav/nlb/portal/content//File/Portal/Novosti/2017/March/15.03.2017/workshop/seminar2017.pdf.

3 Научно-инновационная деятельность университета. URL: http://old.gsu.by/nis/

АДАПТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Н. О. Пиптя

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У процесі функціонування на діяльність підприємства конкурентне середовище здійснює особливий вплив. Конкурентне середовище – це результат і умова взаємодії великої кількості підприємств, яка визначає рівень суперництва між ними.

До чинників, які впливають на конкурентне середовище підприємства належать: суперництво між конкурентами однієї галузі; загроза входу у галузь нових конкурентів; конкуренція з боку товарів, що виробляються іншими підприємствами і які є гідними замінниками тощо.

Як наслідок, конкуренція сприяє розвиткові виробництва і поліпшенню якості вироблених товарів та наданню послуг. Одним із напрямів посилення конкурентних позиції підприємства може бути підвищення його адаптивних властивостей.

В сучасних умовах змінюється тактика діяльності підприємств. Підприємству необхідно швидко налаштовуватися на зміни і ефективно на них реагувати. Особливістю сучасного стану української науки є створення теоретичної бази для вирішення проблем розвитку підприємств у сучасних умовах економіки. Підприємствам необхідна здатність швидко і ефективно реагувати на зміни, а отже вони повинні бути адаптивними.

Адаптація – це форма розвитку підприємства, яка характеризується швидким реагуванням і гнучким пристосуванням внутрішніх можливостей підприємства до майбутніх змін зовнішнього середовища та його функціонування [3, с. 257].

Існує декілька суттєвих ознак, що характеризують адаптацію з більш загальних позицій. По-перше, адаптація – це процес активного відображення діяльності підприємства, яка забезпечує самозбереження системи у процесі її розвитку. Процес адаптації відображається у результатах, стійкості окремих систем до несприятливого впливу середовища. По-друге, адаптація проявляється щодо зовнішніх і внутрішніх впливів. По-третє, адаптація є тенденцією до встановлення визначеної межі гармонії системи із зовнішнім та внутрішнім середовищем [2, с. 38].

Метою адаптації є здатність цілеспрямовано пристосовуватись до змін, що відбуваються у середовищі, а також самий процес такого пристосування. Також адаптація дає змогу системі забезпечувати досягнення деяких суттєвих цілей в умовах недостатньої інформації щодо середовища.

В економічній літературі термін «адаптація» розглядається по різному. Відповідно до одного з підходів, адаптація розуміється як ступінь залучення підприємства до ринкових форм господарювання [1, с. 9]. На першому етапі ринкових перетворень адаптація розумілась, як зміна форми власності, самостійний вихід на зовнішній ринок, прагнення максимізувати прибутки, виробництво конкурентоспроможної продукції, що досягається зменшення видатків, закриттям збиткових виробництв та скороченням персоналу.

З часом з'явився інший підхід до тлумачення адаптації, який враховував соціальні наслідки економічних реформ у державі. Так при різкому спаді виробництва адаптація передбачала його виживання, збереження основних фондів та ключових технологій, але даний підхід не враховував перспектив розвитку підприємств [4, с. 93].

Ще один науковий підхід описує адаптацію як ступінь освоєння «нових правил гри», нових способів виробничо-фінансової діяльності у принципово новому зовнішньому середовищі. З точки зору мікроекономіки, адаптація є станом виробництва, який забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг, а виробник має можливість постійно підтримувати свої економічні показники у визначених межах на основі своєчасного і повного врахування у виробництві змін зовнішнього економічного середовища [1, с. 43].

Подані підходи розглядають адаптацію як характеристику діяльності підприємства, стратегічними цілями якої є виживання або розвиток.

Вважаємо, що адаптація – це властивість пристосування підприємства до нових обставин, фактично це - розвиток об'єкта, який самореалізується і в майбутньому налаштований на ефективний результат.

Практичним прикладом може бути процес адаптації споживачів до нової продукції. Цей процес залежить від інформації про товар, вражень про перше споживання та їхніх звичок. Для того, щоб товар адаптувався на ринку, потрібно провести розробку методів, завдяки яким попит буде зростати.

Отже, поняття адаптації розвивається разом із наукою менеджменту, його зміст постійно розширюється та удосконалюється, але при цьому адаптація ґрунтується на класичних, визначених економікою, основах. Поняття адаптації, як і відповідні процеси слід досліджувати та описувати, оскільки обґрунтовані теоретичні основи є базою для обрання складовими економіки правильних економічних орієнтирів.

Список використаних джерел:

1. Аврамова Е. П. Адаптация промышленных предприятий к рыночным условиям / Е .П. Авраамова // Вопросы экономики. – 2015. – №11. – с. 145.

2. Єльникова Г. В. Основи адаптивного управління : курс лекцій / Г. В. Єльникова. – Х. : Видав. гр. «Основа», 2014. – с. 128

3. Капітанець Ю. О. Стратегічна адаптація підприємства до зовнішнього середовища / Ю. О. Капітанець // Науковий вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – с. 261.
4. Мельник А. О. Становлення та розвиток поняття «адаптація підприємства» / А. О. Мельник // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2014. – Ч. 2, Т. 2., № 1. – с. 140.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

УМОВИ І ФАКТОРИ ЯКОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

О. О. Рябуха
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Управлінське рішення – це результат вибору суб'єктом управління (особою чи групою осіб) способу дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання в існуючій чи спроектованій ситуації.

Метою управлінського рішення – забезпечити координуючий вплив на об'єкт управління для досягнення поставлених перед ним цілей. Адже якщо обрати найефективніше управлінське рішення, тобто, такий який дійсно буде реалізований у майбутньому і який внесе максимальний вклад у досягнення поставленої мети.

Кожне рішення направлене на чітке вирішення проблеми, а правильно обране рішення – це те, що максимально відповідає меті підприємства. У багатьох випадках цілі, які ми намагаємося досягти бувають не до кінця усвідомленими.

На процес прийняття управлінського рішення впливають багато різноманітних факторів. Цих факторів досить багато, тому розглянемо деякі з них.

Ризики. До рішень, що приймаються в умовах ризику, відносяться такі, результати яких не є визначеними, але ймовірність кожного результату відома.

Ризики, пов’язані з наслідками реалізації прийнятих рішень. Кожен власник підприємства повинен вміти володіти та вживати різні методи оцінки ризику (економічні, фінансові тощо).

Невизначеність. Умови невизначеності при яких приймаються управлінські рішення, характеризуються неможливістю точно оцінити достовірність майбутніх результатів. Це трапляється через те, що коли необхідно проаналізувати велике число різноманітних складових і недосліджених факторів, про них неможливо отримати достовірні дані. Саме тому в кінцевому результаті підприємство не може з точною вірогідністю передбачити майбутні наслідки. На практиці в умовах невизначеності приймається відносно малий відсоток організаційно-управлінських рішень.

Інформаційні обмеження. Цей фактор дуже схожий з попереднім, адже для ухвалення рішення підприємству необхідно мати у своєму розпорядженні актуальний, повний та достовірний об’єм інформації. В незалежності від того де і як була зібрані дана інформація, і як вона обробляється все це пов’язане з витратами людських ресурсів, часу та грошових коштів. Тому перед тим як приймати рішення потрібно в першу чергу добре проаналізувати витрати які понесе підприємство під час здобуття необхідної їм інформації.

Тимчасові обмеження. Як вже було сказано, інформація повинна бути актуальною в момент прийняття рішення. Всім відомо, що з часом цілі підприємства можуть змінюватися, а отже і вибрані в минулому напрями дій стають неактуальними. Тому рішення які приймаються повинні реалізовуватися до того часу поки інформація на якій було прийняте рішення не застаріла і яка відображає сучасний стан речей. Цей

момент є дуже важливим, адже на практиці момент прийняття рішення і його реалізація мають досить великий проміжок часу.

Поведінкові обмеження. Даний фактор несе в собі психологічний мотив. Кожна людина по-різному оцінює важливість проблеми і альтернативні варіанти її вирішення. Така оцінка, в багатьох випадках породжує конфлікти і незгоди в процесі формування і прийняття управлінських рішень, що в свою чергу може вплинути і на сам вибір кінцевого рішення.

Взаємозв'язок рішення. Як показує практика, прибутковість від ухвалення управлінського рішення в одній сфері може призвести до істотного занепаду в іншій.

Культурні відмінності. Цей фактор відображає культурні (національні) особливості та підходи до системи управління. Кожна країна має свій власний стиль управіління.

Чинник складності. Даний фактор свідчить, що чим складніше рішення реалізації ми хочемо прийняти, тим більше напрямів робіт, людей і сфер діяльності ми зачіпаємо.

Перспективність дій рішення. Всі зрозуміло, що кожне ухвалене рішення несе за собою як позитивні так і негативні наслідки, але якщо ми хочемо щоб підприємство розвивалося і виходило на нові рівні, то позитивні повинні переважати.

Економічна доцільність ухвалення рішення. Даний фактор допомагає оцінити витрати та економічні вигоди, що понесе у майбутньому підприємство.

Фінансовий фактор. При ухваленні рішення, який пов'язаний із значними нововведеннями необхідні значні фінансові вкладення, як власні так і залучені. Даний фактор допомагає проаналізувати майбутні фінансові вкладення в реалізацію прийнятого рішення.

Для того, щоб підприємство досягало поставлених цілей, то ухвалене рішення повинно відповідати таким вимогам:

- обґрунтованість (аргументованість) – повинні нести у собі формалізований характер, наприклад, містити статистичні та/або економічні дані тощо;
- правомочність – відповідність прав і обов'язків людей, які відповідальні за прийняття рішення;
- єдність цілей, нові рішення не повинні суперечити раніше поставленим.

Отже, процес прийняття рішень – це важливий елемент будь-якої управлінської ланки. Все, що робить власник підприємства, від формування цілі і до її реалізації потребує прийняття рішення. Тому для кожного хто хоче досягти успіху в сфері управлінні необхідно розуміти даний процес. Як було проаналізовано вище, кожне ухвалене рішення залежить від багатьох факторів: інформаційних, фінансових, поведінкових, культурних, економічних тощо. Та при цьому можна стверджувати, що навіть ретельно проаналізоване рішення може виявитися не таким вже й ефективним, якщо дане рішення при необхідності не може передбачити зміни у виробничій системі.

Список використаних джерел:

1. Контролінг: навч. посіб. / І. Є. Давидович. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 552 с.
2. Новітні тенденції розвитку управління підприємствами: монографія / [Федонін О.С., Швиданенко Г.О., Лавренненко В.В. та ін.]. – К.:КНЕУ, 2011. – 257 с.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В.В. Білик

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ІТ-КОМПАНІЇ «GOOGLE»

А. С. Саранді
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Мотивація – одна з найпопулярніших областей управління персоналом, досить важлива й проблематична тема, якій приділяється велика увага сьогодні.

Щорічно журнал Fortune з керівниками різних масштабних телекомпанії проводять спільне дослідження, в якому бере участь 1000 найбільш маститих корпорацій з усього світу, з метою виявлення компанії з найбільш мотивованими співробітниками. І як показує статистика , вже як чотири роки поспіль беззмінним лідером цього рейтингу компанія Google.

Треба визнати, що ще кілька років тому, а саме у період 2005-2010 рр., компанія Google зазнала великих втрат: «…заклятий ворог компанії, Facebook, переманив більше 500 чоловік, серед яких були Чед Херлі (творець YouTube), Енді Рубін (глава відділу мобільних пристроїв) та інші ключові кадри…» Після цього були введені безпрецедентні заходи з мотивації співробітників, що дозволили докорінно змінити ситуацію.

Першою сходинкою до успіху стала всім відома піраміда Маслоу – ієрархія загальнолюдських потреб. До неї відносяться:

– фізіологічні потреби, перш за все, потреба в їжі;
– потреба в захищеності і комфорті;
– соціальні потреби, такі, як спільна діяльність, спілкування;
– потреба в повазі: досягнення успіху, схвалення, визнання;
– потреба в самоактуалізації: реалізації своїх цілей, здібностей, розвиток власної особистості.

На другій сходинці стоїть грошове питання, а саме висока заробітна плата. Найчастіше саме вона є основою всієї системи мотивації персоналу. Досить висока диференціація зарплат є непоганим стимулом для кар'єрного зростання початківців ІТ-фахівців, яких сьогодні в індустрії більше ніж достатньо, і в яких, за словами представників мінських ІТ-компаній, сьогодні більше ніж достатньо. Досить важливою мотивацією сьогодні є «біла» заробітна плата: оскільки сьогодні середній вік ІТ-фахівця по країні не досягає і 30-и років, то багато хто зацікавлений в кредитах на рішення «квартирного питання».

Третя сходинка до успіху – змагання співробітників, і як показує практика, вони є найдієвішим методом мотивації.

Наступна сходинка це заохочення ініціатив. Дуже важливою діяльністю ІТ-компанії по мотивації власних співробітників є заохочення їх ініціатив в області професійного та особистісного зростання. Багато ІТ-компанії оплачують своїм співробітникам курси англійської мови, автошколи, часто навіть відвідування спортивних залів і басейнів. Широко відомий досвід компанії Google дозволяє своїм співробітникам витрачати частину оплачуваного компанією робочого часу на власні проекти, які потім активно використовуються компанією в своїх основних сервісах і продуктах.

Дрібниці вирішують все. Квінтесенцією системи мотивації співробітників компанії є їхній знаменитий вислів «Google — це, перш за все, люди». Для підтримки персоналу в хорошій формі в його розпорядженні є спортзали, перукарні, релаксаційні центри та інші корпоративні заклади. Цікаво, що в останні роки компанія Google ввела

ще й практику безкоштовного харчування — в радіусі 50 метрів від офісу завжди є кафе або їдальня, що обслуговує співробітників безкоштовно. Наявна також безоплатна медична допомога, причому деякі підрозділи для цих цілей навіть містять окремі клініки. Google не оминає увагою і сім'ї працівників — при народженні дитини дається 2-місячна відпустка, а в разі смерті співробітника його сім'я буде ще 10 років отримувати половину зарплати годувальника.

Список використаних джерел:

1. Мотивація IT- персоналу [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.kv.by/blog/users/mental/1049216-motivaciya-it-personala.
2. Мотивація персоналу в Google: секрети успіху [Електронний ресурс] / Менеджмент@БЛОГ – Режим доступу: http://www.management.com.ua/blog/1509 .
3. Про мотивацію в IT [Електронний ресурс] / ХАБРАХАБР – Режим доступу: https://habrahabr.ru/post/155677/.

Науковий керівник: к.е.н. С. П. Білоус

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

А. А. Саруханян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Рушійною силою людського існування є потреби, які обумовлюють поведінку і служать основою для прийняття рішень. Людські потреби досить різноманітні – вони включають широкий спектр благ, охоплюючи як задоволення елементарних потреб так і більш вищого, духовного значення, розвитку та особистісної реалізації. Особливість потреб полягає в тому, що вони постійно зростають і з часом стає все важче їх задовольняти.

Задоволення потреб передбачає використання економічних ресурсів, запаси яких не безмежні. Обмеженість ресурсів являє собою основну проблему в управлінні суб'єктом господарювання.

Наслідком обмеженості ресурсів і постійно зростаючих потреб є конкуренція, що виникає серед економічних суб'єктів. В результаті між підприємствами виникає боротьба за володіння тими чи іншими ресурсами таосвоєння місця на ринку. Відповідно до жорстких умов конкуренції підприємства повинні адаптуватися. Процес адаптації повинен бути безперервним і динамічним, оскільки зовнішнє середовище постійно змінюється, особливо в сучасній ері інновацій.

В умовах зростаючої конкуренції проблема всебічного дослідження факторів і принципів стратегічного розвитку підприємства є актуальною. Тема розвитку суб'єктів господарювання важлива для української економіки і вітчизняних підприємств.

Успішний розвиток організації залежить не лише від матеріально-ресурсної бази та виробничо-технічного потенціалу, але й від рівня кваліфікації менеджерів, що володіють стратегічним мисленням. Виявлення найефективніших напрямів розвитку підприємства залежить від розуміння менеджерами таких питань як основи, концепції і фактори економічних систем; принципи стратегічного підходу до управління розвитком підприємств.

Вибір напряму розвитку і стратегії підприємства буде успішним, якщо розробники володіють прийомами і методами аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища; методами і процедурами розробки стратегії; способами оцінки і контролю

реалізації стратегії; способами оцінки ризиків; вміння прогнозувати ефективність стратегічних змін.

На стадії становлення основна ціль підприємства – забезпечення виходу на ринок і виживання. Для реалізації даної цілі необхідно довести доцільність бізнес-ідеї, а це потребує значного об'єму фінансових ресурсів.

Розвиток підприємства має на меті зберегти його в довгостроковій перспективі як соціально-економічну систему на основі підвищення конкурентного статусу та рівня стійкості у взаємодії з зовнішнім середовищем. Крім того, варто врахувати, що розвиток підприємства пов'язаний з кількісними і вартісними змінами у внутрішньому і зовнішньому середовищі, а динаміка розвитку залежить від зміни етапів у життєвому циклу підприємства.

З точки зору ефективного управління розвитком суб'єкта господарювання необхідно встановити пріоритети темпів росту елементів економічного потенціалу:

1) Розвиток маркетингового потенціалу (передбачає розробку ефективної рекламної кампанії, концентрацію зусиль на розвитку ринку);

2) Розвиток виробничого потенціалу (формування матеріально-техніної бази, розвиток технологій);

3) Розвиток фінансово-інвестиційного потенціалу (залучення джерел фінансування з меншою вартістю, керування ліквідністю).

Облік рівня економічного потенціалу підприємства і факторів, які впливають на його розвиток дозволяє визначити напрями розвитку підприємства, обґрунтувати необхідність ресурсів, що необхідні для реалізації запланованої стратегії.

Розвиток суб'єкта господарювання є актуальним явищем економічної дійсності, що володіє широким спектром видів і напрямів реалізації, які потребують ефективного способу управління.

Список використаних джерел:

1. Зимина, А. А. Управление развитием предприятия: учеб. пособие / А. А. Зимина. – Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2014. – 174 с.

2. Журова, Л.И. Вектор развития экономических систем. Концепции и механизмы выбора [Текст] / Л.И. Журова, А.Ю. Шехтман // Вестник Волжского университета им. В.Н.Татищева. Серия «Экономика». – 2012. – Вып.3 (26). – С. 37-46.

Науковий керівник: к.е.н. С. П. Білоус

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ

І. В. Свинаренко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В основному значенні менеджмент зараз виступає вже не в якості науки, або практики управління компанією, а в загалом як мистецтвом управління людьми. На сьогоднішній день, ще не визначено єдиного підходу до виміру ефективності управління персоналом. А пояснити це можна тим, що основною складністю виступає те, що трудова діяльність персоналу і управління також, взаємозв'язані з виробничим процесом і його кінцевими результатами, соціальною діяльністю чи економічним розвитком організації.

Як показує сучасна практика, він зазнає радикальних змін у зв'язку з трансформацією соціально-трудових відносин, зміною ціннісних орієнтирів працівників, посиленням соціальної відповідальності бізнесу. Низький рівень

ефективності управління персоналом є чинником недостатньої ефективності діяльності підприємств та причиною деформації соціально-трудової сфери. Відсутність цілісних комплексних підходів до вирішення проблемних питань щодо менеджменту персоналу актуалізує вибір теми.

Питанням, щодо проблем вдосконалення механізму управління персоналом займалось чимало дослідників, серед них Єкімова О.О., Морщенок Т.С., Ринейська Л.С., Криворучко О.М., Кулик Ю.Є. Крім того, питання ефективності управління персоналом розкрито в роботах зарубіжних авторів – М. Армстронга, А.П. Єгоршина, Дж. Іванцевича, Л.В. Карташової, А.Я. Кібанова, Дж. Лафти, А.А. Лобанова, Є.В. Маслова, Ю.Г. Одєгова, Д. Торрінгтона. Вони займалися вивченням даної проблеми з різних сторін і дійшли певних висновків, які неодмінно знадобляться нам в нашій практиці.

Розвиток науково-технічного прогресу, який в сучасних умовах проходить досить стрімко, сприяє інноваційному розвитку технологій виробництва. Цей факт звісно підвищує вимоги керівників підприємств до кваліфікації персоналу, який бажає працювати на їхньому підприємстві. Саме тому менеджер із простого передавача знань має перетворитися в спеціаліста-консультанта у сфері діагностики проблем підприємства і людини. Усе це вимагає високого професіоналізму й етики в управлінні людськими ресурсами [1, с.99].

В такому понятті як менеджмент покладено безліч завдань, основним із яких є покращення соціальних та економічних показників, тобто підвищення якості управління персоналом організації.

Для того, щоб забезпечити якісне функціонування управління персоналом на будь-якому підприємстві сучасним менеджерам необхідно врахувати певні аспекти з організаційної поведінки як проблеми управління.

Перший аспект – це соціально-психологічний. В його основу покладено методи, засоби та сфери, які допомагають керівництву впливати на організаційну поведінку підлеглих.

Другим аспектом виступають організаційно-технічні заходи. Вони передбачені для вживання на підприємствах, для того, щоб зорієнтувати організаційну поведінку співробітників на досягнення цілей [2, с. 126].

Але крім тих аспектів визначення особливостей, які зазначені вище, існують також принципи функціонування менеджменту персоналу. Якщо керівники забезпечують їх виконання на підприємстві, то можна впевнено сказати що там гарантоване якісне та результативне управління. Можна виділити декілька основних та найефективніших для застосування:

1.Фундамент для професійного управлінського розвитку. Під цим принципом розуміють те, що необхідно мати ідею власної кар’єри з самого початку вашого так званого ділового життя.

2. Подолання власного страху невиконання завдань та активна та цілеспрямована робота на подолання робочих викликів і випробувань, які виникають в процесі вашої діяльності. Аби стати успішним менеджером необхідно робити все можливе, аби змінити себе та вдосконалювати власні слабкі сторони.

3. Ініціативність, хоробрість, високий рівень стресостійкості. Менеджери, котрі хочуть досягти значних успіхів у своїй кар’єрі мають пропонувати і запровадити в дію власні нові креативні ідеї.

4. Вміти правильно управляти власним часом та застосовувати ефективні методики тайм-менеджменту.

5. Ефективне делегування повноважень. Спілкуючись з менеджерами як вітчизняних компаній, що працюють у міжнародному бізнесі, так і транснаціональних корпорацій, зрозуміло, що для їх подальшого професійного розвитку їм необхідно делегувати частину своїх обов'язків підлеглим [3, с. 28-29].

Проаналізувавши все що сказано вище, можна запропонувати певні заходи, які були б ефективними для використання на підприємствах України:

-кожна компанія, яка в подальшому хоче бути конкурентоспроможною, має формувати концепції інноваційного розвитку. Тобто персонал має бути готовий до інноваційних змін і обов'язково виховувати в собі моральне спрямування для участі в цих змінах;

- окрім персоналу, до так званої організації навчання співробітників, потрібно залучати і керівників.

Список використаних джерел:

1. Лазутін Г.І. Сучасні тенденції розвитку управлінської діяльності // Економіка і прогнозування. - 2010. - № 2. - С.-99-114

2. Криворучко О.М. Оцінка якості управління персоналом/ О.М. Криворучко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - №4. – с. 98-105

3. Кулик Ю.Є. Система принципів управління професійним розвитком менеджерів у міжнародних компаніях/ Ю.Є. Кулик// Фомування ринкових відносин в Україні. – 2008. - №9. – с. 27-32.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

МОТИВАЦІЯ ЯК ФУНКЦІЯ УПРАВЛІННЯ

Т. В. Сегеда

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Мотивація – це такий вид стимулювання себе та всіх інших людей до правильної поведінки, або виконання певних завдань, для досягнення певних потрібних цілей.

Мотивація працівників на сам перед залежить від багатьох вмінь управлінця. Вона вимагає чималих розвинених якостей до спонукання виконавців до виконання своїх дій що в решті решт приводить до результату.

Стимулювання тримається на тому, щоб дії підлеглих мали в результаті виключно позитивні наслідки. Намагаючись уникнути не бажаних наслідків, працівник буде зберігати потрібну,стабільну поведінку, для того щоб отримання заохочення.

Вона базується на потребах (відчувається психофізіологічна нестача), і винагороди (річ яка представляє собою велику цінність для людини).

Потреби можна поділити на дві групи. Перша - первинні , а друга - вторинні. Винагороди в свою чергу теж діляться на два класи- внутрішні і зовнішні. Внутрішні - це емоції отримані в процесі виконання завдання. Найкращим прикладом зовнішніх є заробітна плата.

За час всієї історії менеджменту сформувалася певна теорія цієї самої мотивації, покладена в основу тогочасного мотивування працівників. З них виділяють дві групи: 1. Ті що показують зміст потреб. 2. Ті що показують процес винагородження. У теорії потреб М. Туган-Барановського виділяють цілих 5 груп, які показують зміст потреб: фізіологічні (потреба в сні, харчування, відпочинок); статеві (бажання сподобатися людині протилежної статі); альтруїстичні (бажання турбуватися про інших істот); симптоматичні інстинкти (інстинкт продовження роду, інстинкт самозбереження, тощо); практичні (багатство, авто, житло). А. Маслоу виділяє такі групи потреб:

фізіологічні (їжа, вода, одяг); безпеки і захист (захист своєї фізичної, а також психологічної безпеки); поваги (повага до оточення); соціальні (бажання бути причетним до подій).

Список використаних джерел:

1. Михайлова Л.І. Управління персоналом. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.

2. Колпаков В.М. Маркетинг персоналу: Навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2006. – 408 с. Колпаков В.М. Маркетинг персоналу: Навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2006. – 408 с.

3. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу: Навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 435 с.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ GOOGLE

А. А. Северинчук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Google являє собою американську компанію, яка була заснована 1998 року аспірантами Стенфордського університету.

На сьогоднішній день Google це не лише одна з найуспішніших американських компаній, а й пошукова система Google.com – найвідвідуваніша у світі. Щоденно google.com відвідує більше 11 млн чоловік [1].

Вже 4 роки поспіль Google займає перші позиції серед компаній з найбільш мотивованими працівниками за даними щорічних досліджень CNN та Fortune. Проте такий успіх у Google був не завжди. Основною причиною посиленої мотивації працівників компанії став Facebook. Саме Facebook переманив до своїх лав більше 500 найкращих працівників Google. Найголовнішими з них стали засновник YouTube Чад Херлі та розробник мобільної системи Android Енді Рубін.

В Google налічується 73 992 співробітника на кінець 2017 року. Кожен працівник важливий і це є ще однією причиною посиленої системи мотивації, яка постійно вдосконалюється.

Розглянемо детальніше види мотивації працівників Google.

Першим і найголовнішим методом є заробітна плата. Мінімальна заробітна плата розробника програмного забезпечення складає 128,3 тис. доларів на рік. Для порівняння, заробітна плата такого ж працівника Twitter – 121,6 тис. доларів на рік, Apple – 118 тис. доларів на рік [2].

Наступний вид – це підвищений комфорт у кожному офісі компанії. Кожен працівник має змогу безкоштовно харчуватись, користуватись послугами масажу та отримувати кваліфіковану медичну допомогу. До того ж, Google побудував оздоровчі центри та спорткомплекси для катання на роликах, гри в хокей та майданчики для баскетболу.

Результат важливіший, ніж процес отримання результату. Саме результат є найголовнішим у роботі кожного робітника Google. Зовсім неважливо в який спосіб було досягнуто результату. Працівник сам вирішує яким шляхом досягти необхідної цілі чи мети. І це, як не дивно, досить добре мотивує.

До того ж, Google приділяє значну увагу оформленню офісів компанії. Для цього залучаються найкращі архітектори та дизайнери, для розробки не просто комфортних

приміщень, а приміщень з використанням різноманітних рослин, які розслабляють і заспокоюють робітника.

І на сам кінець, Google турбується не лише про робітника, а й про його родину. При народженні дитини працівник отримує 2-х місячну відпустку. А в разі смерті працівника, родина загиблого впродовж 10 років отримує 50% заробітної плати і додатково по 1 тисячі доларів для кожної дитини, поки та не досягне 19-ти річного віку.

Отже, можна зробити висновок, що для Google найголовнішим є люди. Саме підвищена мотивація спонукає працівників до праці. Google – яскравий приклад того, як, здавалося б, зовсім звичайні види мотивації впливають на високу ефективність роботи кожного робітника компанії.

Список використаних джерел:

1. Веб-аналітика Google [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.google.com/intl/ru_ua/analytics/.

2. Зарплата співробітників найбільших IT-компаній [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ain.ua/2014/09/18/kakie-zarplaty-u-sotrudnikov-krupnejshix-it-kompanij-mira-apple-google-facebook-i-drugix.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНІ

А. А. Северинчук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В процесі розвитку та становлення ринкової економіки корпоративна форма підприємницької діяльності в Україні вважається домінуючою. Корпоративні підприємства є потужним засобом, які здатні впливати на процвітання та покращення вітчизняного виробництва.

Сучасна модель корпоративного управління характеризується певними ознаками та містить в собі елементи кожної традиційної моделі : тенденція до концентрації та контролю, формування складних корпоративних структур, розпиленість власності тощо.

При дослідженні якості корпоративного управління було доведено, що існує чіткий зв’язок між рівнем управління та інвестиційним ризиком. Тобто, це означає, що необхідно вкладати гроші в компанії, які містять високий рівень керованості. Консалтингова компанія “McKinsey and Company” провела власне дослідження в ході якої було опитано близько 150 найбільших міжнародних інвесторів, як керують інвестиціями в розмірі 3,5 трлн. дол., та було виявлено, що більша частина інвесторів погоджуються платити за акції компаній, де корпоративне управління набагато ефективніше, ніж за акції компанії, що мають “корпоративні проблеми”. Проте для українських інвесторів якість корпоративного управління важливіша, ніж фінансові результати [1].

Корпоративне управління в Україні є недосконалим та має певні проблеми: в Україні майже не купують акції, щоб отримувати дивіденди, оскільки дивіденди практично не виплачуються. Це пов’язано, в першу чергу, з недосконалим чинним законодавством щодо діяльності корпорацій. Ще однією проблемою є наявність значних перешкод при реалізацій права акціонерів на частку майна при ліквідації акціонерного товариства. Крім того, постійні конфлікти інтересів між суб’єктами

корпоративного управління вважаються суттєвою проблемою. І, звичайно ж, перешкоди на шляху реалізації права акціонера брати участь та голосувати на загальних зборах акціонерів [2].

Кожна з проблем може бути вирішена, проте потребує як часу, так і зусиль. Перш за все, необхідно:

- розглянути та дещо змінити відповідні закони стосовно діяльності корпорацій в Україні. Тобто покращити умови для власників простих і привілейованих акцій;
- здійснити розподіл ризиків між кредиторами і постачальниками;
- запровадити відповідальність посадових осіб за ненадання потрібної та важливої інформації інвестору;
- забезпечити прозорість діяльності кожного акціонерного товариства, уникаючи таким чином корупцію та тінізацію;
- посилити вплив держави на діяльність корпоративних підприємств.

Таким чином, корпоративне управління підприємствами в Україні потребує змін і покращень, оскільки знаходиться лише на початковому етапі свого розвитку. В першу чергу, для вирішення питань стосовно корпоративної діяльності необхідно залучати державні органи, інвесторів, працівників підприємств, що дозволить сформувати ефективну систему корпоративного управління підприємством.

Список використаних джерел:

1. Кадничанський М. Про методи оцінки якості корпоративного управління./ М. Кадничанський // Економіка України. - 2016.- №6.- С. 41.

2. Кудря Я.В. Актуальні проблеми управління акціонерними товариствами в Україні. / Я.Кудря // Актуальні проблеми економіки. - 2017.- №2.- С. 68.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Р. К. Сокіл

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Зміни зачіпають всі організації. Американські професори Д. Коттер і Л. Шлезинжер вважають, що значна кількість фірм і компаній мають проводити помірну реорганізацію приблизно 1 раз рік, докорінну – кожні 4-5 років. Зміни всередині організації є реакцією на переміни зовнішнього середовища. Керівництво всіх рівнів управління зобов'язані вчасно реагувати на зміни, але ефект від змін і форма реакції різних рівнів може відрізнятися.

Зміни прогнозують реконструкцію організаційної структури, виробництво нової продукції та кардинальні зміни технологічного процесу. Необхідним є проведення незначних змін, які відбуваються постійно: зміни в методах роботи, розміщенні устаткування, змінах у канцелярських процедурах, призначенні керівників і спеціалістів та інше. Такі зміни не мають великого значення для організації в цілому, але вони важливі для конфліктних осіб, яких вони безпосередньо стосуються.

Оскільки окремі особистості намагаються створювати цілі організації, керівництво не може дозволити собі ігнорувати їх реакцію на зміни.

Сучасні організації, що діють у складному, динамічному середовищі з високим рівнем невизначеності, повинні безперервно змінюватися. Навички здійснювати ці зміни, перебудовуватися, пристосовуватися часто непостійного середовища або, що ще більш важливо, здатність змінювати саме середовище є найважливішою

характеристикою сьогоднішніх організацій, що забезпечує їх конкурентоспроможність і виживання в довгостроковій перспективі.

Організаційними змінами можна назвати процеси освоєння нової ідеї, типу поведінки або як будь-яка відносно самостійна видозміна якогось її елементу. Великими змінами можна назвати:

1. Освоєння технологій, що були вдосконалені;
2. Створення нового продукту;
3. Вдосконалення організаційної структури;
4. Навчання і підвищення рівня кваліфікації працівників;
5. Формування відповідної корпоративної культури з новими цінностями, традиціями, стилем управління.

Всі зміни в організації зводяться до двох типів:

1. Операційні. Пов’язані з поліпшенням виробничих процесів.
2. Трансформаційні. Спрямовані на оновлення організації в цілому, переорієнтацію її функціонування.

До основних типів змін можна віднести:

1. Зміни місії та цілей;
2. Зміни технологій;
3. Зміни стратегій;
4. Зміни структури продукту;
5. Зміни культури.

Також існують планові та стихійні зміни. Реалізація планових здійснюється згідно розробленої стратегії, або плану, в котрому організація намагається спрогнозувати свої дії з урахуванням подій в майбутньому. Вивчається спрямування розвитку зовнішнього середовища, можливості та загрози, а також сильні та слабкі сторони організації. Метою цих планів є підготовка організації до можливості змін середовища в майбутньому, змого протистояти негативному впливу випадкових факторів.

Стихійні або реактивні зміни – це непередбачувані дії організації у відповідь на неочікувані обставини у міру їх появи. Виходячи з цього, можна стверджувати, що вони реалізуються в умовах браку часу, тому можуть бути недостатньою мірою продумані та не дозволяють ефективно пристосовуватися до оточення. Після таких змін, як правило, зростає потреба керування цими змінами.

Існує п'ять послідовних етапів планових змін:

1. Поява потреби змін, викликана внутрішніми й зовнішніми силами, що впливають на організацію;
2. Усвідомлення менеджерами про необхідність змін при виконанні цих дій;
3. Усвідомлена потреба змін спонукає, ініціює пошук нововведень і їх впровадження;
4. Зміни здійснюються;
5. Закріплюються зміни на основі позитивних результатів, вони стають необхідним елементом організації.

Розглянемо представлену модель більш деталізовано. Вплив зовнішнього середовища, поява можливостей і загроз розвитку організації пов’язано зі зміною будь-якого з її чинників, або непрямого впливу, а саме: споживачів, конкурентів, постачальників, власників, ринку робочої сили, які контролюють і регулюють органи. Також значний вплив має стан економіки в цілому, соціокультурних, політико-правових, технологічних та міжнародних чинників.

Зіставлення зовнішніх і внутрішніх імпульсів, усвідомлення несумісності між середовищем і організацією, що існують, а також необхідними рівнями результативності, ефективності та якості спонукає до усвідомлення в необхідності змін. Це розуміння викликає наступні дії зі створення нового продукту, впровадження сучасної технології, системи мотивації персоналу, формування культурних цінностей, реформування структури управління тощо.

Беручи до уваги необхідність реорганізації, наступним етапом є ініціювання змін. На даному етапі розробляються ідеї щодо змін, спрямованих на усунення невідповідності між організацією і

Існує маса способів стимулювання пошуку ідей. Найбільш ефективними є наступні:

1. Дослідження вже чинного досвіду вирішення схожих проблем;
2. Сприяння творчості, новаторству, прояву ініціативи;
3. Відстоювання ідеї, доведення її до стадії впровадження;
4. Створення дієвих команд.

Перший спосіб передбачає вивчення всіх розробок як всередині так і поза організацією, що можуть бути використані для проведення необхідних змін. Даний спосіб не виключає залучення консультанта з вирішенням аналогічної проблеми. Але цей спосіб має певні недоліки. Вони пов’язані з небезпекою застосування раніше відомих рішень до нових проблем.

Наступним кроком є пошук і розробка методів скорочення або подолання опору змінам. Вони мітять наступне:

1. Представлення інформації, пояснення самої суті змін. В даному випадку мається на увазі обговорення нових ідей, пропозицій, заходів в трудових колективах, надання інформації про проблеми в організації та наслідки змін.

2. Залучаються працівники організації до прийняття рішень. Це робить їх учасниками вирішення цієї проблем, переконує в необхідності змін, перемикає увагу співробітників на пошук кращого варіанта здійснення змін;

3. Підтримку, яка має допомогти працівникам у пристосуванні до нових обставин.

4. Переговори, задля досягнення компромісу, задля ухвалення запропонованого рішення. Згода учасників забезпечується в обмін на якісь пільги, вигоди: додаткову оплату, нову посаду інші привілеї;

5. Кооптацію - надання негативно налаштованому працівникові, що грає найбільш активну роль в опорі змінам, права прийняття рішень про введення нововведень і їх здійсненні;

6. Маневрування - використання інформації вибірковим способом, дозування її, видавання бажаного за дійсне або складання чіткого графіка заходів для здійснення впливу на підлеглих;

7. Примус - використання влади для придушення опору під загрозою звільнення, зниження заробітної плати, позбавлення перспектив просування по кар'єрній драбині, тощо.

Список використаних джерел:

1. Управління змінами / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу : http://pidruchniki.com/13731120/menedzhment/upravlinnya_zminami

2. Управління змінами в організації / [Електронний доступ] – Режим доступу до матеріалу: http://www.nnre.ru/delovaja_literatura/menedzhment_konspekt_lekcii/p13.phpи

Науковий керівник: к.і.н., доцент Н. С. Носань

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ

О. В. Тараник
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Планування на сьогоднішній день є однією з найважливіших функцій в роботі організації. Сама функція планування класифікується за багатьма ознаками, але стратегічне планування являється міцним фундаментом підприємства. Задача стратегічного планування - забезпечити нововведення і зміни в організації достатньою мірою.

Існує чотири основні види управлінської діяльності в рамках процесу стратегічного планування. До них відносяться: розподіл ресурсів, адаптація до зовнішнього середовища, внутрішня координація і організаційне стратегічне передбачення.

Запровадження ефективного стратегічного планування поступово відіграє дедалі більшу роль у високорозвинених країнах світу. Основна мета стратегічного плану полягає у визначенні напрямку сталого розвитку в умовах посилення конкуренції, ускладнення механізмів управління, прагнення ефективного вирішення проблем.

В Україні більшість підприємців використовують середньострокове планування. Це зумовлено нестійким становищем української економіки та недостатньою увагою влади до стратегічного планування. Незважаючи на те, що в Україні був прийнятий законопроект “Про стратегічне планування”, становище підриємств не можна порівняти з західними сусідами. Таким чином, відкриття власної організації несе в собі вагомий ризик і не кожен підприємець бажає прогоріти. І тому в Україні переважають коротко- та середньострокове планування.

Протягом останніх років у державах накопичено значний досвід стратегічного планування, що є цікавим і корисним для України. Заслуговує уваги досвід США у частині запровадження системи «Планування-прогнозування-бюджет», а також щодо відмови стратегічного планування «від досягнутого». Також варто взяти до уваги досвід інших країн. Зробивши власну роботу над помилками, Україна зможе в майбутньому конкурувати з розвиненими країнами.

Список використаних джерел:

1. Порохня В. М. Стратегічне планування / В. М. Порохня. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 224 с.

2. Строченко Н. Планування і контроль на підприємстві [Електронний ресурс] / Н. Строченко, І. Коблянська – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/86708/finansi/vidi_planuvannya.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Прямухіна

БЕЗОПАСНОСТЬ МОБИЛЬНЫХ УСТРОЙСТВ ANDROID

К. В. Татарова
Экономическая Академия, г. Кишинев, Республика Молдова

Рынок мобильных устройств пережил большой рост. Устройства создаются десятками производителей, работают под управлением разных платформ, под них написано огромное количество приложений, каждое из которых может нести риск. Зачастую на мобильном устройстве обрабатывается информация, относящаяся к персональным данным и, составляющая коммерческую тайну.

В 2012 году 99% всех вредоносных программ для мобильных устройств, обнаруженных «Лабораторией Касперского», были нацелены на платформу Android [1]. Существует несколько причин появления угроз Android. Во-первых, платформа Android стала наиболее распространенной ОС. Во-вторых, это открытость системы. Она заключается в доступности кода, простоты создания приложения, возможности устанавливать приложения не только из официального каталога приложений. В-третьих, фрагментация платформы привела к сложности оптимизации приложений и отсутствию использования функциональности новых версий на устаревших моделях. Производители устройств самостоятельно развивают кодовую базу для достижения большей функциональности и производительности. Побочным результатом этой деятельности становятся уязвимости и слабости в системе. Вредоносное ПО использует эти уязвимости для повышения прав и преодоления защитных механизмов.

Основными проблемами безопасности мобильной ОС Android являются несвоевременность или невозможность получения обновлений, обход защиты самим пользователем, отсутствие корпоративной политики безопасности для мобильных устройств. Также, к основным угрозам и атакам на Android относят: СМС-троянцы, коммерческие программы-шпионы, рекламные модули, эксплойты для получения полного доступа к системе мобильного устройства.

Популярность платформы Android привлекает все больше злоумышленников. Для того, чтобы обезопасить физический доступ устройства следует использовать блокировки (PIN, пароль, биометрия, росчерк), шифровать память устройства и внешней SD-карты, дополнительно устанавливать антивирус. При необходимости использовать возможность удаленной очистки данных, а также проводить анализ защищенности приложений.

Список использованных источников:

1.Угрозы безопасности мобильных устройств Android [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.kaspersky.ru/resource-center/threats/android-mobile-threats.

Научный руководитель: д.э.н., профессор С. А. Охрименко

САНАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ВІДНОВЛЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

О. В. Тютюнник
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Стан сучасних господарських процесів в Україні характеризується тим, що до розгляду судам подається велика кількість справ щодо визнання факту банкрутства підприємства. Суттєвий відсоток вітчизняних суб’єктів господарської діяльності складають ті, що тимчасово опинилися у скрутному фінансовому становищі, та рівень економічної безпеки яких можна відновити. Ціна активів великої кількості таких підприємств більша, ніж кредиторська заборгованість, що означає, що при умові здійснення санаційних (оздоровчих) заходів ці суб’єкти господарської діяльності зможуть покрити борги та зберегти виробничі потужності. Найдієвіший засіб вберегтися від банкрутства на підприємстві – це своєчасно провести заходи фінансової санації.

Визначення «санація» походить від латинського «snare» – оздоровити, одужати. Згідно з економічним словником, під «санацією» розуміють систему заходів, що

здійснюються з метою попередження банкрутства на підприємствах промисловості, торгівлі, фінансового сектору. Санацію можна проводити шляхом: поєднання виробництва, котре стоїть на межі банкрутства, із більш потужним учасником ринкових відносин; випуску нових акцій чи облігацій із метою мобілізувати грошовий капітал; отримання банківського кредиту і надання державної субсидії; трансформації короткострокових заборгованостей у довгострокові; тотального чи неповного придбання державою акцій виробництва, котре перебуває на межі банкрутства [1, с.48].

Певні автори (приміром, І. А. Бланк) із терміном «санація» пов`язують тільки міри для фінансового оздоровлення виробництва, що реалізуються за підтримки юридичної чи фізичної особи, і спрямовані на попередження оголошення фірми-боржника банкрутом та її знищення [2, с.127].

Згідно Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» розрізняють поняття «санація» та «досудова санація». Під санацією розглядається система заходів, що передбачає процедуру запровадження справи про банкрутство з метою запобігти ліквідації дебітора, і спрямована на покращення його фінансового стану, і на повне чи часткове задоволення вимог кредитора шляхом кредитування, реструктуризації боргів і капіталу та (або) зміну структури дебітора [3].

Національний банк України тлумачить досліджуване поняття так: фінансова санація – це система непримусових і примусових заходів, що спрямована на зростання розмірів капіталів до потрібного рівня впродовж конкретного етапу з метою регенерації ліквідності та платоспроможності та елімінації недотримань, котрі привели комерційний банк до неприбуткового функціонування чи важкого фінансового становища.

Можливі джерела, що залучаються для фінансування санації – це кошти, що залучаються шляхом надання кредиту або іншим способом; на поворотній або безповоротній основі [2, с.49].

Фінансова санація проводиться з метою покрити поточні збитки та усунути причини їх виникнення, поновити чи зберегти ліквідність та платоспроможність підприємства, скоротити всі види заборгованостей, поліпшити структуру оборотного капіталу і сформувати фонди фінансового ресурсу, необхідного для здійснення санаційних заходів міри виробничого та технічного характеру.

Організаційно-правові заходи санації застосовуються із метою вдосконалити організаційну структуру виробництва, організаційно-правову форму підприємництва, підвищити якість менеджменту, звільнити підприємство від непродуктивної виробничої структури, поліпшити виробничі стосунки серед членів колективу виробництва тощо.

Згідно наведеного визначення виділяють такі різновиди санації: санація зі збереженням існуючого юридичного статусу фірми-дебітора; санація, коли змінюється організаційно-правова форма і юридичний статус фірми, що санується (реорганізується). Виробничі та технічні засоби санації використовують перш за все, для модернізації та оновлення виробничого фонду, для скорочення простою і підвищення ритмічності виробництв, скорочення технологічного часу, поліпшення якості продукту та зниження його собівартості, вдосконалення асортименту продукту, який випускається, пошук і мобілізація резерву санації у галузі виробництва.

Як показує практика, із санацією доволі часто ототожнюють поняття «реструктуризація». Під реструктуризацією суб'єктів господарювання потрібно розуміти організаційно-економічні, правові, виробничо-технічні заходи, які проводяться зі метою змінити його будову, систему управління, форму власності,

організаційно-правову форму; котрі спроможні відновити рентабельність, конкурентну спроможність та ефективність підприємства.

Потрібно визнати, що «санація» є більш широким поняттям, ніж «реструктуризація». Реструктуризацію варто починати на ранніх стадіях фінансової кризи. Лише за таких умов засобами фінансової санації можна буде відновити стан економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Назаренко С. А. Проблеми та особливості розробки і викладання дисципліни «Фінансова санація та банкрутство» / С.А. Назаренко // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2012. – № 17(6). – С. 46-51.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. –Т.2. – 310 с.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України // Голос України. – 1999. – 30 липня.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ АНАЛИЗА ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ИННОВАЦИОННУЮ СОСТАВЛЯЮЩУЮ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В. А. Федоренко
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины,
г. Гомель, Республика Беларусь

Значимость инновационных процессов в современных условиях невозможно переоценить. Современный мир делает упор не на капитал в виде машин и оборудования, а на капитал знаний, который проявляется в виде инноваций и создания конкурентоспособной экономики. Для белорусской экономики переход на инновационный путь развития становится жизненно необходимым, поскольку она является открытой и в значительной степени интегрирована в европейские и мировые процессы.

Для оценки влияния факторов инновационной составляющей на конечный результат функционирования экономики можно использовать линейную модель множественной регрессии.

Для установки параметров линейной связи используем данные X и Y – наблюдаемую статистику независимой и зависимой переменной.

При построении множественной линейной корреляционно-регрессионной модели в качестве зависимой переменной был выбран валовой внутренний продукт (y_i).

Факторами, или независимыми переменными, объясняющими результат, являются: инвестиции в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки» (x_1); объем финансирования затрат на технологические инновации (x_2); объем отгруженной инновационной продукции (x_3).

Возникает задача количественного описания зависимости указанных экономических показателей уравнением парной регрессии по представленным статистическим данным в таблице 1 [1] [2].

Таблица 1

Статистические данные инвестиций в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки», объема финансирования затрат на технологические инновации и объема отгруженной инновационной продукции млрд.руб.

i	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Yi	9765,3	12990,8	13742,2	164476,1	297157,7	530355,5	649110,7	778094,7	869701,7	943214
X1	102,5	217,2	167,4	266,6	361,8	630,6	810,2	763,5	1 633,5	3283
X2	2785,6	2947,6	2700,4	2793,3	8763,7	7937,5	9986,2	10281,9	10616,7	7746
X3	10441,6	13410,2	10089,2	18609,5	36723,4	81510,1	82903,7	70111,4	75645,3	104601, 02

Для построения множественной линейной корреляционно-регрессионной модели использованы: программа Excel 2010 и статистические ряды данных за 2007-2016 гг. Для подбора факторных признаков регрессионной модели применяется команда Корреляция.

Факторы, которые можно включить в модель множественной регрессии, должны удовлетворять определенным требованиям: они должны быть количественно измеримы (Если необходимо включить в модель качественный фактор, не имеющий количественного измерения, то ему необходимо принять количественную определенность); факторы не должны находиться в точной функциональной зависимости; связь между факторами должна быть не более 0,8. Если в матрице есть межфакторный коэффициент корреляции $r_{x_j x_i}$> 0,7, то в данной модели множественной регрессии существует мультиколлинеарность.

Анализ матрицы коэффициентов парной корреляции установил явление мультиколлинеарности в исходных данных, т.к. коэффициент парной корреляции между двумя переменными x_2 и x_3 больше 0,8 ($r_{x_i y_k}$ >0,8).

Для исключения мультиколлинеарности переменная, имеющая высокий коэффициент корреляции (больше 0,8), не включается в модель.

При помощи команды Регрессия рассчитываются параметры линейного уравнения регрессии, которое описывает зависимость между факторами и независимой переменной.

Согласно результатам расчета получена модель ($\hat{y} = -185143{,}423 + 191{,}535x_1 + 68{,}248x_2$), описывающая зависимость между валовым внутренним продуктом, инвестициями в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки» и объемом финансирования затрат на технологические инновации.

Для определения степени тесноты парной линейной зависимости используется линейный коэффициент корреляции r, который может изменяться в пределах от -1 до +1. Чем ближе он по абсолютной величине к 1, тем теснее связь.

В нашем случае R=0,97. Это означает, что связь между переменными прямая, т.е. с увеличением независимой переменной увеличивается зависимая переменная, и наоборот. Таким образом, полученное значение линейного коэффициента корреляции свидетельствует о наличии сильной прямой статистической связи между валовым внутренним продуктом (y_i), инвестициями в основной капитал по виду деятельности «Научные исследования и разработки»(x_1) и объемом финансирования затрат на технологические инновации (x_2).

Значение коэффициента детерминации R^2 =94,7 показывает, что изменение зависимой переменной y_i (объема ВВП, млрд. руб.) на 94,7% объясняется изменчивостью включенных в модель переменных x_1 и x_2 (объемом инвестиций и объемом финансирования затрат)

Значение нормированного коэффициента детерминации R^2 = 0,932 показывает, какое влияние корректировка R^2 оказала на величину коэффициента детерминации. Недостатком R^2 является то, что он увеличивается при добавлении новых объясняющих переменных (хотя это и не обязательно означает улучшение качества регрессионной модели), в то время как нормированный R^2 может уменьшаться при введении в модель новых объясняющих переменных, не оказывающих существенное влияние на зависимую переменную. В нашем случае нормированный R^2 ненамного отличается от коэффициента детерминации, и поэтому можно сделать вывод о хорошем качестве модели.

Осуществим проверку статистической значимости параметров и уравнения в целом на основании критических значений t-критерия Стьюдента (α=0,05) и F-статистик.

$t_{1-\text{статистика}} = 5{,}12$. Таким образом, поскольку $t_{1-\text{статистика}} = 5{,}12 > t_{\text{кр}}$=2,36 (данные взяты из таблицы критических значений), то параметр регрессии b_1 значим и уравнение регрессии, соответственно, тоже значимо. $t_{2-\text{статистика}}$= 6,42. Поскольку $t_{2-\text{статистика}} = 6{,}42 > t_{\text{кр}}$=2,36 (данные взяты из таблицы критических значений), то параметр регрессии b_2 также значим и уравнение регрессии, соответственно, тоже значимо.

$F_{-\text{статистика}} = 62{,}99$. Таким образом, поскольку $F_{-\text{статистика}} = 62{,}99 > F_{\text{кр}} = 4{,}74$ (данные взяты из таблицы критических значений), то коэффициент детерминации R^2 значим, и, соответственно, уравнение множественной регрессии значимо;

Также можно заключить, что построенная парная линейная модель $\hat{y} = -185143{,}420 + 191{,}535x_1 + 68{,}248x_2$. является качественной: она адекватная, точная, статистически значимая, все модельные предпосылки выполнены.

Таким образом, можно сделать вывод, что разработанная модель может быть использована для оценки влияния инновационной составляющей на результат функционирования экономики Республики Беларусь.

Список использованных источников:

1 Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь: стат. сб. / ред. кол.: В.И. Зинковский [и др.].– Минск: Нац. стат. комитет Республики Беларусь, 2016.– 142 с.

2 Наука и инновационная деятельность в Республике: стат. сб. / ред. кол.: В.И. Зинковский [и др.].– Минск: Нац. стат. комитет Республики Беларусь, 2015.– 125 с.

Научный руководитель: к. э. н., доцент О. В. Пугачева

УПРАВЛІНСЬКА ВЕРТИКАЛЬ ЕНДІ ҐРОУВА

І. Ю. Хижняк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вертикальні управлінські відносини – це відносини субординації між вищою й нижчою ланками системи управління або функціональні відносини між фахівцями вищого й нижчого рівнів управління, а також між функціональними ланками управління й керівниками середньої ланки [1].

Для Енді Ґроува було складним вирішити проблему рівноваги між управлінською вертикаллю та незалежністю нижчого рівня. Він очолював процес стратегічного планування і думав, що управлінці середньої ланки могли найкраще ухвалити рішення про розподіл ресурсів.

Процес планування в Intel полягав в тому, що менеджери середньої ланки робили власні стратегічні плани, а потім представляли їх Ґроуву та всім керівникам вищої ланки. Вони, у свою чергу, ставили складні запитання про конкурентоспроможність, ресурси, цілі.

Менеджери середнього рівня побачили, що саме мікропроцесори , а не чипи пам'яті, давали більшу частку надходжень. Таким чином, фінансисти та плановики виробничого підрозділу Intel з часом перейшли на виробництво прибуткових мікропроцесорів .

Рішення керівників середньої ланки допомогло зробити стратегічний перехід до мікропроцесів менш різким і болючим.

Це допомогло Ґроуву зрозуміти, що плануваннння від низу до верху замало, щоб змінити Intel швидше за темпи розвитку промисловості.

Тоді як менеджери середньої ланки могли перерозподіляти ресурси, лише у вищого керівництва було право закривати старі заводи, створювати нові та спрямовувати більшу частину фінансування маркетингу та підрозділів дослідження в нове русло.

Раз або двічі на рік Енді Ґроув і його асистент проводили тижні, вивчаючи матеріали готуючи презентації, які складалися близько з двохсот слайдів [2].

Презентації були результатом ґрунтовних дискусій та досліджень і Ґроув починав на нарадах з управління не з доповідей керівників структурних підрозділів, а з власної оцінки ситуації в галузі.

Потім менеджери Intel пикріплювали ці директиви майже на кожній стіні в офісах компанії по всьому світі.

Ґроув залишився переконаний у тому, що керівники середньої ланки повинні самостійно приймати ключові рішення. Бізнес-менеджери розробляли стратегію і тактику для своїх підрозділів і так сприяли здійсненню корпоративних цілей Ґроува.

Майже всі групи розробляли план для своїх серій продуктів і передавали їх Енді Ґроуву та іншим членам управлінської команди.

Упродовж усього процесу зміни стратегічного планування Ґроув діяв з упевненістю, що стратегічне мислення вимагає різних поглядів за участі команди топ-менеджерів і провідних експертів.

Документація Intel дозволяє припустити, що процес планування в компанії став схожим на те, як тренер керує спортивною командою під час гри. Це нагадувало вказівки, що він з лави дає гравцям [2].

Така керована взаємодія вимагала від гравців активної участі та забезпечувала умови для створення та реалізації корпоративної стратегії компанії. Водночас було зрозуміло, що стратегічний напрямок задає «тренер».

Список використаних джерел:

1. Менеджмент персоналу : навч. посіб. [для студентів екон. спец. ВНЗ] / З. О. Коваль ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 452 с.

2. Кусумано М. А. Стратегії геніїв. П'ять найважливіших уроків від Білла Ґейтса, Енді Ґроува та Стіва Джобса. / М. А. Кусумано, Д. Б. Йоффі. – Харків: Книжковиий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 256 с.

Науковий керівник: к.і.н. О. Є. Литвиненко

КОНТРОЛЮВАННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Л. М. Чоповенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Обов'язковою складовою частиною ефективного управління підприємством є функція контролювання. Контролювання – це вид управлінської діяльності, який має на меті досягнення цілей організації за допомогою оцінки та аналізування результатів її діяльності і внесення потрібних виправлень у разі відхилення поточних результатів від запланованих. Після отримання даних щодо контролю на певному підприємстві, приймаються управлінські рішення [2].

Існує три головні види контролю: попередній, що займається реалізацією певних правил; поточний, що здійснюється в процесі проведення робіт, цей різновид контролю ґрунтується на вимірюванні дійсних результатів, які отримують після проведеної роботи, яка спрямована на досягнення заданої цілі; заключний – це підсумковий вид контролю, що здійснюється після повного проведення роботи.

Функції процесу контролювання: збирання, обробка й аналізування інформації щодо реальних наслідків діяльності всіх підрозділів фірми; зіставлення реальних наслідків із плановими показниками; виявлення відхилень і визначення причин цих відхилень; розробка заходів, які будуть необхідними для досягнення поставлених цілей [4].

Контроль є важливим фактором, який так чи інакше впливає на діяльність підприємства. Штат є важливою складовою частиною організації і його потрібно контролювати задля стабільної, правильної, продуктивної роботи підприємства [1].

Загальними універсальними функціями системи управління персоналом є координація і контроль. В цій системі більше значення має контроль, оскільки він гарантує зворотній зв'язок, а також виявляє ефективність майже всіх процесів, які є складовими цієї системи. На практиці використовується організаційно-кадровий аудит, що націлений на вирішення питань ефективного застосування здібностей працівників і створення зручних умов для виконання роботи в колективі [1].

Види контролю, що використовуються в цій сфері є різні, наприклад:

- вхідний контроль – це оцінка того, чи відповідає робітник тій посаді, на яку претендує;
- атестація персоналу, цей метод використовується для того, щоб з'ясувати рівень професійної підготовки працівника і чи відповідає він посаді, на якій перебуває;
- оцінка персоналу, яка проводиться у процесі діяльності підлеглого, з метою виявлення його сильних та слабких сторін, визначення рівня персональної ефективності та інше;
- провокації та спеціальні заходи, які дозволяють побачити поведінку працівника в надзвичайній ситуації і чи дотримуватиметься він загальновстановлених правил.[1]

Провідними напрямками контролю колективу в процесі праці є:

- Контроль результатів праці. Важливим елементом керування досягненнями робітника є правильно створена система мотивації та стимулювання, заснована на результаті, який потрібно постійно контролювати. Якщо поставлений результат не досягається, потрібно знайти цьому причини та вирішити їх.
- Контроль користування робочим часом. Важливо правильно та раціонально використовувати час, відведений на роботу, для ефективної роботи організації.

- Інформаційний контроль, він пов'язаний із загрозами інформаційній безпеці, яка охоплює програмні, апаратні та організаційно-правові методи і засоби забезпечення безпеки інформації при її обробці, зберіганні і передачі, з використанням нинішніх інформаційних технологій [3].

Для того, щоб керувати підприємством та виконувати головну його функцію – одержання прибутку та задоволення потреб споживачів, потрібно враховувати всі фактори, що впливають на нього. Процес контролювання персоналом і підприємством в цілому є важливим фактором, що дає змогу цьому підприємству функціонувати. Потрібно зазначити, що така важлива функція системи, як управління персоналом заснована на знанні та чіткому усвідомленні як керівником, так і працівниками, які йому підпорядковуються, своїх посадових прав та обов'язків (згідно з посадовими вказівками), цілей діяльності та методів роботи організації в цілому. Кожен працівник повинен знати не тільки технології виконання дорученого йому завдання, а й усвідомлювати місце і значення його роботи у загальному процесі [1].

Список використаних джерел:

1. Кохан С. О. Контроль як одна з основних функцій системи управління персоналом [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12KSOSUP.pdf.

2. Контролювання як функція менеджменту. Бібліотека економіста онлайн [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.if.ua/book/36/2440.html.

3. Контроль персоналу в процесі трудової діяльності. Stud.com.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://stud.com.ua/21676/ekonomika/kontrol_personalu_protsesi_trudovoyi_diyalnosti.

Контролювання як загальна функція менеджменту. Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/75151/menedzhment/ kontrolyuvannya_zagalna_funktsiya_menedzhmentu.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НА УКРАЇНСЬКИЇ ПІДПРИЄМСТВАХ

Т. М. Чупилка
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З переходом України до ринкової економіки виникла потреба у пристосуванні вітчизняних підприємств до роботи у конкурентному середовищі, пошуку свого місця на ринку товарів і послуг, а також опанування нового типу економічної поведінки. Крім того, підприємствам слід постійно підтверджувати свою конкурентоспроможність задля утримання своїх позицій на ринку товарів та послуг. Задля ефективного досягнення нових потреб необхідно збільшувати внесок кожного працівника у досягненні цілей підприємства [1].

Ефективна діяльність підприємства можлива лише за належної мотиваційної основи його працівників. Саме тому важливого значення на українських підприємствах набула проблема мотивування працівників. Мотивування являє собою спонукання персоналу до високоефективної та продуктивної діяльності задля досягнення основних цілей підприємства. Визначивши та урахувавши потреби робочої сили, розробивши на основі цього системи винагороди за працю, та застосувавши раціональні стимули до ефективної взаємодії робітників можливо значно збільшити продуктивну діяльність підприємства в цілому. Задля впровадження доцільного мотивування на кожному окремому підприємстві, слід удосконалити політику в сфері управління трудовими

ресурсами, адже саме кваліфіковані кадри забезпечують не лише високий рівень конкурентоспроможності а ще й рентабельність підприємства.

Правильна мотивація здатна спонукати працівників до сумлінного виконання своєї роботи. Формуючи вітчизняними підприємствами системи мотивування персоналу слід скористатися досвідом провідних країн світу. Тому доцільно буде розглянути такі моделі мотивації персоналу до праці як американська, японська, німецька, французька, шведська та англійська.

Американська модель основана на матеріальних стимулах до праці. Так, широкого розповсюдження одержали різного роду варіації погодинної системи оплати праці що містять нормовані завдання та різні форми надання премій. Мотивування працівників в японській моделі ґрунтується на трьох основних факторах: вік, професійна майстерність та стаж роботи. Так, стаж і вік є базовими факторами для обрахування ставки заробітної плати. При цьому результативність праця та кваліфікаційний розряд є базовими при обчисленні трудової ставки тарифу яка має назву «ставка за кваліфікацію». Мотивацію до праці посилює й використання ставки за кваліфікацію що усуває можливість автоматичного підвищення заробітної плати без зростання кваліфікації робітника [2].

Мотивація у німецькій моделі основується на гармонічному поєднанні соціальних гарантій та стимулювання праці. Французька мотиваційна модель робітників складається із двох компонентів при оформленні системи оплати праці: індивідуалізацію оплати праці та індексацію ставки заробітної плати у залежності від вартості життя. Таким чином, при визначенні індивідуальних показників оплати праці враховується рівень професійної кваліфікації, якість виконуваної роботи та рівень мобільності робітника.

Сильною соціальною політикою яскраво відрізняється від інших шведська мотиваційна модель. Вона спрямована на зменшення майнової нерівності. Це відбувається за рахунок проведення державою політики солідарної заробітної плати. Вона включає в себе рівну оплату за рівну працю, зниження помітного розриву між розмірами максимальної та мінімальної заробітної плати. У Великобританії виділяють дві головні системи оплати праці які прямо залежать від прибутку підприємства: акціонерна та грошова. Основу грошової становить системна до оплата певної частки прибутку до фіксованої ставки заробітної плати. У вигляді акцій передбачається оплата частинами в акціонерній системі. Отже, проведений аналіз мотиваційних моделей провідних країн світу довів що мотивування праці не може бути дієвим без застосування на практиці сучасних методів і форм матеріального стимулювання персоналу.

Повертаючись до вітчизняних реалій, можна впевнено стверджувати, що дійсно, введення раціональної матеріальної мотивації працівників істотно збільшить ефективність підприємства що в свою чергу виведе його на конкурентоспроможні позиції на ринку товарів та послуг України. Таким чином, системи матеріального стимулювання мають бути прості й зрозумілі абсолютно кожному робітнику. При цьому розміри заохочення повинні бути психологічно й економічно обґрунтовані.

Важливе значення має оцінка менеджером всього процесу виконання персоналом підприємства поставленого перед ним завдання, що в свою чергу робить на персонал мотивуючий вплив. Інтерес управлінця до того, що роблять його підлеглі, підтримка, доцільні зауваження, допомога й інші форми впливу керівника безпосередньо мотивують робітників до значно кращого виконання своїх обов'язків. Тому на

підприємствах слід регулярно проводити моніторинг мотивуючого середовища, своєчасно реагувати на зміни даного середовища зміною факторів мотивації [3].

Склавши якісну систему мотивації праці, спрямовану на повне задоволення потреб робітників підприємства відповідно до того, що вони вважають важливим, можна створити більш сприятливі умови для ефективного досягнення основних цілей організації. Так, для молодих працівників важливими є кар'єра, життєвий успіх. У працівників передпенсійного віку вагомими мотивами для підвищення продуктивності праці є визнання їх авторитету, цінності, незамінності для компанії. Як засвідчує світовий досвід, впровадження правильної мотивації дає змогу досягнути не лише високого рівня конкурентоспроможності підприємства, а й впровадити якісну систему виконанням персоналу покладеним на нього обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Будзан Б.П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи / Б.П. Будзан. – К.: Основи, 2016. – 349 с.

2. Мамченко Є.Ю. Зарубіжний досвід організації мотиваційного менеджменту на підприємстві / Є.Ю. Мамченко, Л.В. Козина. // Фінанси, грошовий обіг та кредит. – 2014. – С. 184.

3. Дороніна М.С. Людські ресурси виробничої організації. Діагностика, розвиток: моногр. / М.С. Дороніна, К. В. Сатушева ; [за заг. ред. М. С. Дороніної]. – Харків: ХНЕУ, 2011. – 232 с.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Н. О. Шаповал

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Усі зміни, які виникають в світовій економіці, обов'язково, будуть вимагати розвитку нових теорій результативного керування нею. Якщо дивитися на менеджмент як на один з необхідних інструментів гарантування постійного розвитку ринкової економіки, то виникає питання чи необхідне дослідження переваг розвитку менеджменту в Україні на фоні світової нестійкості.

Аналізуючи погляди науковців на стан українського менеджменту, можна зробити висновок, що він знаходиться на значно нижчому рівні, ніж в інших країнах. Не потрібно забувати, що Україна є відносно молодою країною, яка не має достатньої кількості знань як, наприклад, США зі своєю багатолітньою історією становлення і розвитку теорії та практики менеджменту. Зауважимо що, історію вітчизняного менеджменту вивчають вже з початком створення корпоративного сектору економіки, тобто з 1992 року [1].

Теперішня школа менеджменту базується на принципах об'єднання соціального управління разом з вирішенням певних завдань, які проявляються на мікро- та макрорівнях. На даний період вітчизняна теорія й практика управління пристосовується до механізму змішаної економіки України, а також об'єднання із зарубіжним менеджментом. На даний момент ще не сформована сукупність проблем інтегрованої теорії сучасного менеджменту. Щоб проводити корінну перебудову системи управління необхідні не просто виконавці, а добровільні, розсудливі та висококваліфіковані однодумці.

Можна виділити такі проблеми менеджменту в Україні як:

1. Якість управлінського персоналу;
2. Корупція в сучасній економіці україни;

3. Недостатність нематеріальної мотивації працівників на підприємствах;

4. Недостатність та несвоєчасність забезпечення управлінців якісною інформацією для прийняття управлінського рішення [4].

Для нормального розвитку потрібний стратегічний погляд, отже, необхідно планувати менеджмент на тривалий проміжок часу.

Щоб подолати неблагополучну економічну ситуацію в Україні та прискорити розвиток менеджменту необхідно відмовитися від старих звичок і залежностей, та запровадити нові технології і методи управління [2].

Інноваційні процеси, які засновані на сучасній науково-технічній політиці реабілітації виробництва є одним з найголовніших напрямів розвитку та підвищення продуктивності праці в Україні. Саме інноваційне підприємство являється головною сферою дій менеджменту в інноваційних процесах [3].

Аналізуючи все вищезазначене можна виділити такі пріоритетні напрями розвитку сучасного українського менеджменту, як:

- практично об'єднати ринок і державне регулювання господарською діяльністю підприємства (організації);
- широко використовувати стратегічні плани розвитку управління у господарській діяльності підприємств (організацій);
- реагувати на зміни в економіці країни та постійно корегувати цілі підприємства (організації);
- оптимально розподіляти матеріальні, трудові та фінансові ресурси за основними напрямами господарської діяльності підприємств (організацій) для досягнення поставлених стратегічних цілей;
- постійно підвищувати рівень кваліфікації та удосконалювати роботу менеджерів в управлінні персоналом на підприємстві;
- мотивувати для кращої роботи весь персонал підприємства (організації);
- максимально використовувати інновації та ЕОМ;
- розвивати інформаційні системи, широко використовувати глобальні інформаційні мережі [5]

Хочу відзначити, що дана наука на теоретичному та на практичному рівнях, в нашій країні, має досить великі перспективи розвитку. Ми бачимо, що існує чимало проблем, але не менше є шляхів для їх вирішення, тому для переходу України на якісно новий рівень управління на світовій арені необхідно це все врахувати, і багато працювати в цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Сторожилова У. Л. Розвиток сучасного менеджменту в Україні / У.Л. Сторожилова, Д.Г. Йолкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/EUPMG/2013/EUPMG413/Storozhil.pdf

2. Економічний аналіз: Навч. посіб./ За ред. Акад. НАНУ, проф.. М.Г.Чумаченка.-К.:КНЕУ,2007.

3. Осовська Г.В. Основи менеджменту. Навч. посібник.- К.:Кондор, 2009.

4. Нарольська В. Проблеми розвитку сучасного менеджменту і маркетингу/ В. Нарольська. матеріали студентської наукової конференції 26-27 квітня 2017 рік. – Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2016. – С. 122.

5. Горбунов А. Проблеми менеджменту якості в Україні // Менеджмент сьогодні. – 2007.

Науковий керівник: д.е.н., професор С. А. Назаренко

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДОХІДНІСТЮ (ПРИБУТКОВІСТЮ) СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Є. Г. Шевченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дохідність і прибутковість – це найголовніший економічний показник будь-якого суб'єкта господарювання. Загалом, ці два поняття, визначають мету підприємницької діяльності, а також дають змогу прослідкувати за фінансовим станом підприємства. На сьогодні, в умовах фінансової кризи економіки в нашій країні, можна прослідкувати тенденцію до значного зниження рівня доходів суб'єктів господарювання, а це, в свою чергу, призводить до зменшення прибутковості, а в деяких випадках і до збитковості багатьох вітчизняних підприємств. Виходячи з цього, управління підприємством потребує знаходження напрямків підвищення як прибутку, так і прибутковості підприємства в цілому.

Єщенко П. С. запропонував визначення прибутку, а саме прибуток – це грошове вираження між вартістю реалізованої продукції та витратами на власне її виробництво[3].

В умовах ринкової економіки як зазначив Школьник І. О., прибуток відіграє дуже важливу роль, оскільки він є[4]:

1) головною метою підприємницької діяльності;
2) критерієм оцінки ефективності діяльності конкретного підприємства;
3) внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства;
4) головним джерелом збільшення ринкової вартості підприємства;
5) базою для виконання соціальних програм на підприємстві;
6) основним захисним механізмом підприємства від загрози банкрутства;
7) прибуток підприємства створює базу економічного розвитку держави в цілому.

За Сковородкиной Л. В. «Финансовый менеджмент», управління прибутком – це процес розроблення і прийняття рішень з питань формування, розподілу і використання прибутку на підприємстві з метою забезпечення максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах[1].

У підручнику «Фінансовий менеджмент» Шелудько В. М. виділив основні завдання управління прибутком, а саме[2]:

1) забезпечення максимізації розміру прибутку в межах можливостей ресурсного потенціалу підприємства та обмежень ринкової кон'юнктури;
2) забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку та допустимим рівнем ризику;
3) забезпечення високої якості сформованого прибутку;
4) забезпечення виплати високого рівня доходу власникам підприємства;
5) забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку підприємства в довгостроковому періоді;
6) забезпечення постійного зростання ринкової вартості підприємства.

Також за тим же підручником, можна виділити основні функцій системи управління прибутком, вони включають в себе[2]:

1) розроблення цілеспрямованої комплексної політики управління прибутком;
2) формування ефективних інформаційних систем, які забезпечують обґрунтування альтернативних варіантів управлінських рішень що до формування, розподілу та використання прибутку підприємства;

3) проведення аналізу формування, розподілу і використання прибутку;

4) здійснення планування процесу формування, розподілу і використання прибутку;

5) розроблення ефективної системи стимулювання щодо формування прибутку і його ефективного використання;

6) здійснення ефективного контролю за реалізацією прийнятих рішень у галузі формування і використання прибутку.

Прибуток підприємства – це важлива економічна категорія, яка виступає об'єктом управління. Прибуток являє собою інструмент формування фінансових ресурсів суб'єкта підприємницької діяльності. А отже, прибутковість в свою чергу, являє собою критерій оцінки виробничої та господарської діяльності підприємства і є визначальним показником того чи ефективно здійснюється господарська діяльність суб'єкта господарювання. Прибутковим підприємство буде лише у тому разі, коли воно буде раціонально і економно використовувати свої ресурси.

Отже, система управління прибутком на підприємстві має переплітатись і взаємодіяти із загальною системою управління підприємством тому, що прийняття тих чи інших управлінських рішень у будь-якій сфері господарської діяльності підприємства, також впливає і на рівень прибутку, який у свою чергу забезпечує фінансування та розвиток підприємства, а також зростання доходів власників суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Сковородкина Л. В. Финансовый менеджмент. учебно-методическое пособие для сам. изуч. дисциплины. ч.2./ Л. В. Сковородкина. – Симферополь, 2011. – 137 с.

2. Фінансовий менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12631113/finansi/upravlinnya_pributkom

3. Сучасна економіка: Навчальний посібник / Петро Степанович Єщенко, Юрій Іванович Палкін. – Київ : Вища школа, 2005. – 327 с.

4. Школьник І. О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / І. О. Школьник, І. М. Боярко, Б. І. Сюркало; за ред. І. О. Школьник. – Суми: Університетська книга, 2009. – 301 с.

Науковий керівник: к.е.н. С. П. Білоус

КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНЕ І ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ

О. Л. Ягоденко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Нині проблема забезпечення безпеки набуває актуальності, і на підставі цього є дуже транспарентною – чітко прослідковується експоненціальне зростання загроз людству та їх багатовекторність. Серед загроз, які виникають, зазначимо такі: ступінь невизначеності дій та результатів учасників економічного простору, дезінтеграційні тенденції, ескалація міжнародної напруги, перманентна поява локальних і глобальних криз, обмеженість ресурсів світу і їх подорожчання. У наш час безпека держави, безпека підприємств і безпека особистості не розглядаються окремо, а досліджуються у комплексі.

Нові виклики сучасного світу все більше стимулюють наше наукове мислення на пошуки відповідей на численні питання у сфері економічної безпеки. Застосування методу єдності логічного та історичного дозволяє встановити сутність поняття «економічна безпека підприємства», проте спочатку потрібно усвідомити, як, де і коли

з’являється термін «економічна безпека», і як цей термін із ускладненням економічних відносин набуває нового економічного відтінку. Суверенність держави залежить не тільки від результативного функціонування тріади її систем, які є основними: економічної, політичної, військової, а й від системи безпеки, що поєднує регіональні, суспільні, міжнародні, державні інститути (органи, організації, структури) та суб’єктів господарювання, які захищають державу від впливу негативних зовнішніх і внутрішніх загроз на основі розроблення норм і законів із метою забезпечення важливих життєвих інтересів нації, і виключення можливості нанесення економіці країни збитку [1].

Безупинна еволюція безпеки та значення у її мовній інтерпретації, семантичному виразі та математичній і будь-якій іншій формалізації стимулюють науковців на інші виявлення її тотальних закономірностей і зв’язків. Наприклад, на мікрорівні сутність поняття системи економічної безпеки пропонується визначати як складну структуру взаємопов’язаних між собою підсистем, основне завдання для яких – це впровадження захисту певного виду корпоративних ресурсів суб’єкта господарювання, як залучених ним у процесі надання послуг або виготовлення товарів, так і власних, що у своїй сукупності через механізми взаємовпливу дозволяють йому досягти стану економічної безпеки [2]. Пропонована дефініція має стати основою нового безпеко орієнтованого підходу до формування перспектив розвитку сучасної економіки у посткризовий період.

Класифікація загальноекономічних і загальноцивілізаційних процесів, а також синтез загальнопланетарного і концентрованого знання дає сподівання на те, що світ, нарешті, усвідомить страшні наслідки соціально-економічних і екологічних катаклізмів, конфліктів і війн, визнає імператив наслідування прогресивним цілям безпеки та об’єднає сили в рішення глобальних проблем сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Агадуллин Н.Ф. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. кандидата экономических наук: 08.00.01 – «Экономическая теория» / Н. Ф. Агадуллин. – Уфа, 2007. – 156 с.

2. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2016. – 375 с.

Науковий керівник: д.е.н., доцент Н. В. Зачосова

ПРИЧИНИ ТА СТАДІЇ РОЗВИТКУ ОБ’ЄДНАННЯ ЛЮДЕЙ У ГРУПИ ТА КОМАНДИ

С. В. Янчукова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Об’єднання людей в групи та команди бувають із-за багатьох причин. Починають створювати функціональні групи, команди для забезпечення власної потреби. Зазвичай функціонуючими членами груп та команд стають особи, які мають особисті зацікавлення, симпатії і на них можуть впливати багато чинників. Коли люди мають багато спільних інтересів, то вони починають бути «дружніми» між собою, тобто їх інтерес посилюється, якщо у них подібна позиція, переконання або економічне становище.

Групи – це найголовніша складова життя організації. Вони створюються задля ефективності чималого обсягу робіт, які є в середині і ззовні звичайних підприємств.

Група може складатися із двох або більше осіб, які постійно кооперують задля досягнення соціальних потреб [1, с.143].

Команди – це група людей, які об'єднуються не робочими взаємовідно-синами , а сукупними проблемами та завданнями. Команда має дружній та згуртований колектив, який поважає рішення своїх колег та підтримує дружні відносини. Таким чином, під командою слід розуміти сукупність невеликого числа людей, відданих спільній меті зі своїми знаннями і вміннями. Можна сказати, що всі ці ознаки характерні і для малої групи з високим рівнем згуртованості, але ось чому є всі підстави вважати, що будь-яка команда - це група (мала), але не всяка група може бути названа командою [2, с.253].

Можна дослідити різницю між групою з двох-трьох осіб, які створили групу або команду , і групу або команду, яка працює тривалий час на ринку праці і у неї сформулювався чіткий план дій. Члени щойно створеної команди ще не знають план своїх дій та дії своїх колег, а досвідчені тимбілдинги ознайомлені із недоліками та позитивними рисами один одного і впевненні у виконанні завдання своєї групи.

Зазвичай першу групу завжди будуть вважати недосвідченою, а другу – досвідченою, щоб розвинутися першій групі її потрібно подолати довгий шлях розвитку.

Найголовніша стадія розвитку називається формуванням. В період розвитку групи та команди займаються оцінюваннямта знайомством з усіма членами команди (групи), потім вони починають оцінювати базові правила тимбілдингу та форМують структуру розвитку. Прикладом може слугувати, компанія Reebok у ній є група із розширення торгівлі спортивного взуття. Головний і працівники Майже не знайомі і вони витратили задля свого знайоМства декілька тижнів.

Другою стадією є збурення, тобто в команди (групи) не може бути цілісності і починають з'являтися недоцільні способи кооперації. Заразом деякі члени тимбілдингу можуть впевнитися і спробувати себе на посаді лідера, або принаймні відігравати головну роль у формуванні лідерських якостей. Наприклад, у команді Reebok 45% команди відстоювали швидке росповсюдження на ринок товару, а 55% команди наполягали на повільне впровадження. Перший підхід переміг летальними наслідками, їхня поспішність спричинила зниження якості продукції, почало бути запізнення поставок. Врешті-решт, лідера команди відсторонили і поставили іншого лідера.

Третьою стадією є нормалізація, вона починається із вибуху активності. В період норМалізації кожен починає усвідомлювати всі свої обов'язки , а також розуміти функції інших. Члени групи починають довіряти своєму партнерові, але може трапитись повернення до стадії збурення. Наприклад, група сприймає когось як головного лідера, але якщо ця особа пізніше порушить норми і не впадає в довір'я групи на лідерство, то може виникнути конфлікт, оскільки група відхилить цього лідера і знайде іншого. Новий лідер Reebok звільнив людей з групи і створив нову систему і структуру Менеджменту. Всі працівники, які залишилися, підтримали його новий підхід і взялися до роботи.

Виконання є останньою стадії розвитку команд (груп) розвиваються дуже повільно. Команда зосереджується більше на завданні, яке було поставлено завчасно. Члени починають виконувати певні функції, які прийняли, тобто починається повна взаємодія і всі дії спрямовані на досягненні мети. Структуру команди вже не обурюють , вона діє як злагоджений механізм, який потім користується популярністю,

тобто спортивне взуття Reebok тепер користується популярністю, і бізнес сьогодні розширюється подолавши початкові труднощі.

Отже, прагнення людей об’єднуватися в групи та команди не обМежуються почуття «симпатії-антипатії» і виробничими процесами. Групи та команди вдосконалення процесу створюються задля підвищення ефективності процесу виробництва та скорочення процесу.

Список використаних джерел:

1. Нарейко В. Так управляют персоналоМ в аМериканських коМпаниях. // Офіс. - 2004. - №5. - с.143.
2. Чанко А. Д. КоМанди в сучасних організаціях. СПб .: Изд-во: Вис. Шк. Менеджменту, 2011 року.

Науковий керівник: к.е.н., доцент В. В. Білик

СЕРІЯ

«ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ОРГАНІЗАЦІЯ ГУРТКІВ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У ПЕРІОД НЕПУ

Р. М. Абразумов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дослідження різнобічних аспектів багатогранної діяльності сільськогосподарської кооперації в перехідний період переходу від адміністративно – командних до ринкових методів господарювання не втрачає своєї актуальності й має не лише наукове, але й практичне значення. Кооперативні товариства і союзи 1920-х років вишукували найрізноманітніші форми дієвої допомоги селянству, які б сприяли підвищенню продуктивності його господарства. Адже сама кооперативна мережа могла нарощувати свої потужності лише за умови економічного підйому основної ланки господарства – селянина-кооператора Виходячи з цього, вивчення добре апробованих життям практичних форм вирішення кооперативними організаціями важливих суспільно-економічних завдань дає можливість і на сучасному етапі віднайти подібні ефективні прийнятні методи розв'язання проблем, пов'язаних із господарською діяльністю українського селянства.

Культурно-освітня робота сільськогосподарської кооперації протягом 1920-х рр. набула широкої масштабності та добре організованих форм. Форми організації цієї роботи з кооперативним активом були різноманітними. Великого поширення в повсякденній практиці набули, внаслідок їх ефективного впливу на стан справ, кооперативні та сільськогосподарські гуртки. Крім того, при кожному сільськогосподарському товаристві було облаштовано кооперативні спеціальні кімнати чи, принаймні, куточки.

Причина організації й широкої популярності серед селян кооперативних і сільськогосподарських гуртків полягала, насамперед, у тому, що організованих державою сільськогосподарських шкіл для селянства було ще надто замало – лише 1-2 на округу. Крім того, ці школи існували в основному для освітньої підготовки молоді, а не старшого покоління [1, 95].

Інша причина полягала в тому, що сільськогосподарська кооперація усвідомлювала, що, незважаючи на її зусилля, в сільському господарстві було задіяно обмаль кваліфікованих агрономів, які могли б своєчасно навчити селян поліпшеним методам ведення сільського господарства. На поширення спеціальної літератури, фахових журналів, листівок тощо не слід було покладатися, оскільки багато селян були неписьменними [2, 21].

Вихід із цього становища сільськогосподарська кооперація частково вбачала в організації чисельної мережі гуртків, які мали допомогти селянству влаштувати їхнє господарство на раціональнішій основі.

Сільськогосподарські та кооперативні гуртки складалися переважно із декількох зацікавлених селян. Кожен гурток мав власний статут, обов'язковий для всіх членів. Як правило, робота гуртків скеровувалась у практичну площину. Тому вони створювались при сільськогосподарських кооперативних товариствах, оскільки ті могли професійно скерувати їхню діяльність, допомогти не лише організаційно, але й матеріально, наприклад виділити дослідні ділянки [2, 22].

У 1925/26 р. в селі почали діяти 480 кооперативних гуртків у яких нараховувалося майже 6 тисяч слухачів. Вже наступного 1926/27 господарського року, оскільки, що цілком зрозуміло, гуртки найбільш активно працювали в осінньо-зимовий період, широкого розповсюдження набувають єдині загально кооперативні школи

кооперативної грамоти. Протягом року в Україні було відкрито 149 шкіл, у яких навчалося більше ніж 5 тисяч слухачів. На думку радянського керівництва республіки, яке всіляко підтримували ідею їх організації, школи були досконалішою формою роботи з селянством, а тому поступово почали витісняли гуртки [3, 141].

Хоча слід зазначити, що мова про закриття сільськогосподарських кооперативних гуртків не йшла – уповільнилися лише темпи збільшення їхньої чисельності. Так, у 1926/27 р. в селі нараховувалося вже 807 гуртків із 13,4 тисячами слухачів [1, 96].

Сільськогосподарські гуртки мали переважно агровиробничий ухил і не давали селянству системи загальних знань щодо організації сільського господарства в цілому на кооперативних засадах (йдеться про кооперативну концепцію, а не про її псевдо – кооперативну «колективістську модель»).

Більшість членів сільськогосподарських гуртків складали чоловіки старшого віку, тобто господарі двору, які безпосередньо вели його виробничі процеси. Молодь мало цікавилася роботою цих закладів, складаючи серед гуртківців лише 15%. Також варто підкреслити, що основу членської маси складали незаможники (45%), які прагнули розбудувати свої господарств, тоді як середняків було 37% і заможних лише 1,2% (4% становили жителі села, що не займалися сільським господарством) [1, 97].

Таким чином, однією із форм культурно-просвітницької діяльності сільськогосподарської кооперації у період непу була організація гуртків. Проте швидко гурткам, як, до речі, й іншим різновидам роботи з активом (курси, школа, лекторії, виставки тощо), було пред'явлено прямі закиди щодо «культурництва». Інакше кажучи, це було звинувачення в завуальованій антирадянській діяльності. Сутність його полягала в тому, що, буцімто, прикриваючись професійними потребами, «кооператори» шляхом проведення масових громадських заходів намагаються заволодіти політичною довірою селянства й, спираючись на його масову підтримку, протиставити себе радянській владі. Та все ж широка культурно-освітня робота сільськогосподарської кооперації зробила значний вклад у справу піднесення продуктивних сил сільського господарства й соціально-економічний розвиток українського села.

Список використаної літератури:

1. Дулгерова О. М. Роль культурно-освітньої роботи кооперації у піднесенні агрономічних знань селянства в період непу / О. М. Дулгерова // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Вип. 80. – Черкаси, 2006. – С. 94-99.

2. Ковалів С. Як і для чого організовувати с.-г. гуртки // Радянський селянин. – 1924. – №2. – С. 21–22.

3. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995. – 224 с.

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач О. М. Абразумова

ДЕНІКІНСЬКИЙ РЕЖИМ – СТОРІНКА ІСТОРІЇ СМІЛЯНЩИНИ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР.

О. В. Бик

Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7

Денікінський режим – це військова диктатура, яка була встановлена у 1919 р. білогвардійським генералом Антоном Денікіним на більшій частині території України. Агресія денікінських військ не оминула й землі Черкащини: під владою білогвардійців край перебував упродовж серпня 1919 р. – січня 1920 р. [5, 71].

21 серпня 1919 р. білогвардійські частини Добровольчої армії захопили Смілу, і впродовж подальших 4-х місяців населені пункти Смілянського краю опинилися під тиском денікінського режиму [1, 45]. Погляди А. Денікіна на розвиток подальшого суспільного життя захоплених територій категорично відкидали будь-які прояви національно-визвольного руху та містили суперечливі ідеї економічного реформування. Зміни, ініційовані денікінцями, вповні відчуло на собі пересічне населення Смілянщини.

Найгострішим виявилося земельне питання. Захопивши владу, денікінці спочатку пообіцяли найближчим часом здійснити справедливий розподіл земельних наділів між селянами, однак, ці заяви мали виключно популістський характер, оскільки сам А. Денікін був прибічником поміщицького землеволодіння. Обман розкрився досить швидко, коли на Смілянщину стали повертатися представники великих землевласників [1, 46], а замість справедливого розподілу землі білогвардійські військові команди стали силою забирати дрібні земельні наділи в селянства, яке становило більшу частину населення Смілянщини. Агресивний перерозподіл землі супроводжувався грабунком селянських обійсть, побиттям селян. Недолугі реформи денікінців торкнулися й багатого лісового фонду Смілянщини: у зведенні інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Смілянській волості Черкаського повіту від 1 лютого 1920 р. йшлося про те, що ліси Смілянського району відверто розкрадалися [2, 46].

Наслідком такого «господарювання» стала гостра продуктова криза. Зокрема, ціна 1 пуду борошна виросла з 400 руб. до 800 руб.; 1 фунт сала став коштувати 100 руб., що дорівнювало вартості 3-кімнатної квартири за дореволюційними цінами [3, 756]. Населення відчувало гостру нестачу грошей.

Продуктова криза та інші складнощі соціально-економічного життя спричинили масове поширення хвороб. Зокрема, в Смілі наприкінці 1919 р. спалахнула справжня епідемія тифу, на який захворіло близько 9 тис. осіб, що становило близько третини тодішнього населення містечка. Ситуацію в місті красномовно описували рядки вже згадуваного вище документу 1920 р.: «Епідемія тифу розвинута сильно… Лікарні переповнені, медикаментів немає. Медичний персонал майже весь вивезений добровольцями» [2, 46].

Відповіддю на соціальну політику білогвардійських залог стала активізація партизанського і підпільного руху: загони, що формувалися на місцевих підприємствах та в сільській місцевості, вели проти денікінців збройну боротьбу [4, 154]. Наприкінці грудня 1919 р. повстанцям навіть вдалося захопити залізничну станцію Бобринська.

Не маючи підтримки місцевого населення та під натиском Червоної армії і об’єднаних українських армій, 1 січня 1920 р. денікінські війська відійшли від Черкас до Сміли. Тут вони завдали останній удар по інфраструктурі міста, практично вщент зруйнувавши залізницю. 9 січня 1920 р. білогвардійці остаточно залишили Смілу [1, 45].

Отже, денікінський режим на Смілянщині по праву вважається однією з трагічних сторінок історії краю періоду Української революції 1917 – 1921 рр., а боротьба місцевого населення за майбутнє себе і держави у цей період назавжди вписана до надбань історичної пам’яті.

Список використаної літератури:

1. Давиденко О. Сміла в період революційних подій на початку ХХ століття / О. Давиденко. – Сміла, 2003. – 60 с.

2. Із зведення інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Смілянській волості Черкаського повіту під час панування денікінців і після їх вигнання (1 лютого

1920 р.) // Давиденко О. Сміла в період революційних подій на початку ХХ століття / О. Давиденко. – Сміла, 2003. – С. 46.

3. Коваленко А. П. Земли родной минувшая судьба, или Сказанье о Смелянщине / А. П. Коваленко. – М. : ВеГа, 2009. – 892 с.

4. Мельниченко В. М. Моя Черкащина (історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності): навчально-методичний посібник / В. М. Мельниченко. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – 232 с.

5. Мельниченко В. М. Черкащина в добу Української революції 1917 – 1921 рр.: навчальний посібник / В. М. Мельниченко. – Черкаси : Вертикаль, 2016. – 200 с.

Науковий керівник: к.і.н. П. В. Єлесін

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ РУХ 1917 РОКУ

Т. В. Брижатова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З поваленням у 1917 році царської влади частина військових українського походження, яких в російській армії було 3,5 мільйона, долучилися до національного відродження. Виникали українські військові гуртки, учасники яких вимагали об'єднання в окремі національні підрозділи і переведення їх на терени України [1, 5]. Проте, провідну роль у цей період у Центральній Раді відігравали соціал-демократи, які були байдужими до створення національних збройних сил. Наприклад, В. Винниченко на шпальтах партійної газети застерігав українське суспільство від культу «козацьких бунчуків», «українського імперіалізму», а створення армії розглядав як застаріле козаколюбство [2, 367].

Самостійники М.Міхновський та І. Луценко перші перейнялися формуванням українських збройних сил. Навесні 1917 року вони створили військовий клуб ім. П.Полуботка, який висунув вимоги щодо виділення українців в окремі частини з українським старшинством, а в запіллі формувати суто українські полки. У травні того ж року кілька тисяч військових і новообраних створили у Києві 1-й Український полк ім. Б.Хмельницького, який мав поповнюватися з лав сформованого 1-го Українського запасного полку [1, 10].

Ідея українізації частин російської армії шляхом укомплектування їх винятково українцями належала підполковнику О. Жуковському – одному з активних учасників українського військового руху. І Всеукраїнський військовий з'їзд 18-21 травня 1917р. прийняв цей проект і вимагав у російської влади втілення його в життя. Керувати національним військовим рухом довелось Українському військовому генеральному комітету, який очолив С. Петлюра.

На Південно-західному та Румунському фронті, які розташовувались на правобережній та західно-прикордонній частинах України російська влада дозволила українізувати 5 корпусів та ряд інших з'єднань. Також був наказ про українізацію Північного фронту, Кавказького й Західного, але втілити його в життя не вдалося через активну протидію йому воєначальників [1, 7].

Українізовані з'єднання російської армії не перетворились на національні військові формування. Тривалий час комплектуванню українцями підлягали лише рядові чини та молодший офіцерський склад, а командні посади займали офіцери-росіяни або ж зрусифіковані українці, які не хотіли мати нічого спільного з українським відродженням. С. Петлюра звертав увагу російського керівництва на потребу заміщення командного складу українцями, яких не вистачало серед офіцерів та командувачів. Вирішенням цієї проблеми мало стати створення в Києві Української

школи прапорщиків, яка, на жаль, не встигла вчасно забезпечити національно свідомими командними і викладацькими кадрами.

Найпослідовніше й найкраще українізацію здійснив 34-й армійський корпус Південно-Західного фронту, очолений генералом П. Скоропадським. Проблема національно орієнтованих офіцерів тут теж була присутня, хоча саме цей корпус мав у своєму складі найбільше українців. Більшість українізованих підрозділів, очолених російськими офіцерами не виконували наказ про «повну до кінця українізацію». Учасники руху за створення національних військових сил були розчаровані такою політикою, що зокрема констатувалося на Українській військовій конференції 9-ї армії. Її учасники визнали, що без українського командного складу Україні не вдасться створити власне військо. Потрібно було шукати інші шляхи до впровадження цієї ідеї [2, 380].

Активну роботу з формування національних частин здійснювала Одеська військова рада, яку очолив І. Луценко. Організація мала на меті створити українську армію з виділення українців у свої національні військові частини. За клопотанням військової ради у липні 1917-го сформувався український партизанський загін, який назвали 1-й гайдамацький курінь Запорізького козацтва. Добровольці Одещини згодом сформували і запасний гайдамацький курінь. В інших містах теж з'явилися самостійні частини і підрозділи, сформовані із запасних полків: у Житомирі – Український запасний полк ім. П. Сагайдачного, в Умані – Уманський український полк ім. І. Гонти, у Петрограді – Український полк ім. П.Орлика та ім. Т. Шевченка, стрілецький полк Вільна Україна, полки ім. І. Мазепи та К. Гордієнка, у Москві – сформувався 1-й Чигиринський український полк та Український гарматний дивізіон ім. Д. Апостола [1, 11].

Після проголошення УНР було створено окреме військове відомство, очолене С.Петлюрою. 21 листопада він видав наказ про скасування виборності командного складу в українському війську, а 29 листопада – про встановлення внутрішнього розпорядку. Українські військові формування запроваджували термінологію козацької доби, відтак батальйон став куренем, рота – сотнею, військові ранги теж трансформувались у звання: «сотник», «старшина», «козак», та ін.

На початку грудня 1917 року сформувався Генеральний штаб як центральний орган управління збройних сил. Незважаючи на недостатню кількість командних кадрів, організаційна робота зі створення національних збройних сил не припинялася. Комісія офіцерів 1-го Українського полку ім. Б. Хмельницького підготувала словник української військової термінології, а керівництво Військового секретарства спільно з представниками Всеукраїнської ради військових депутатів розробляло статут українського війська. 9 грудня С. Петлюра запровадив зовнішні відзнаки національних збройних сил: жовто-блакитна стрічка на головному уборі. Школа прапорщиків була перетворена у 1-шу Українську військову школу ім. Б. Хмельницького. У грудні 1917 року всі створені українські полки прибули до Києва, також утворилися нові полки – Український вартовий полк ім. І. Виговського, створений з підрозділів державного ополчення та Галицько-буковинський курінь, який створили полонені українці австрійської армії [1, 17].

С. Петлюра отримавши підтримку українських військових, прийняв рішення підпорядкувати Південно-Західний і Румунський фронти уряду УНР, адже після розпаду централізованого армійського управління війська обох фронтів забезпечувалися Україною матеріально й продовольчо. 6 грудня 1917 року уряд УНР оголосив про створення Українського фронту. Щоправда, існував він лише номінально, адже управління новоствореними військовими об'єднаннями не створили, а відносини

уряду УНР і колишнім царським генералітетом залишилися невизначені. Пізніше С. Петлюра був звинувачений у «дезорганізації» фронту, військово-революційні комітети прийняли позицію неприхованої ворожості до української влади. Раднарком не міг допустити підпорядкування українській владі двох своїх найбільших фронтів. Тим паче в умовах військово-політичного конфлікту з урядом УНР більшовики намагались перешкодити розбудові українських збройних сил [2, 385].

Отже, розбудова національного війська часів революції мала два шляхи – українізація російських полків та створення самостійних добровольчих полків з народу. Друга була більш успішною, але без підтримки Південно-Західного та Румунського фронту не сформувала потужну українську військову силу. Національна ідея серед представників військової справи знайшла підтримку лише в колах рядових, а командири та офіцери були зрусифіковані, і це значно сповільнило консолідацію військових частин на шляху створення Української армії.

Список використаної літератури:

1. Руккас А., Ковальчук М., Папакін А., Лободаєв В. Історія без цензури. На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914-1921 років – Х., 2016. – 352 с.

2. Солдатенко В.Ф. Українська революція 1917-20 // Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т / Л. В. Губерський – К. : Знання України, 2004. – Т. 2. М – Я. – 812 с.

Науковий керівник: д. і. н., професор І. А. Фареній

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНКИ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ю. М. Булатецька, Ю. К. Єрмоленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Звільнити українську державу від окупаційного режиму нацистської Німеччини та її союзників прагнули українські жінки різного віку, соціального становища та культури. Більшість із них продемонстрували світовій громадськості свою мужність, не зламаність духу та силу волі у буремний, для українського народу, період Другої світової війни. На боротьбу з загарбниками піднялися мільйони українських патріоток, серед яких були ті, які отримали від радянської влади комфортні умови життєдіяльності та перспективне майбутнє, й ті, у кого вона відібрала все.

Долучившись до активної трудової діяльності в тилових районах, українське жіноцтво переслідувало свої цілі, які в кінцевому результаті зводилися до однієї – допомога Вітчизні [1, 289].

В основі соціального портрета української жінки періоду Другої світової війни були: її природна сутність, перш за все, психологічні особливості ставлення до материнства; самобутня тисячолітня героїчна історія українського народу, зокрема часів козаччини; кардинальні, насамперед, соціокультурні перетворення міжвоєнної доби, спрямовані на формування соціально-активного способу життєдіяльності радянської жінки. Тож, коли перемога в німецько-радянській війні потребувала небувалого для мирного часу зростання рівня жіночої трудової зайнятості, патріотично налаштовані українські жінки вже були морально та фізично до цього підготовлені. Однак, масштаб Другої світової війни вимагали більшого.

Враховуючи складні обставини, не так вже й було важливо, хто і як долучився до трудової діяльності, – на хвилі патріотизму чи бувши примусово мобілізованим. Головне те, що під час Другої світової війни різко зросла питома вага жінок, у тому

числі українок, у господарстві тилових районів. Передусім, у промисловому, аграрному, будівельному, транспортному секторах економіки [3, 72].

Результатом соціальної активності українських жінок евакуйованих у тилові райони, стала поява унікального як для світової, так і української історії явища – жінка перетворилась в одну з провідних рушійних сил визвольної боротьби. Саме завдяки невтомній, багаторічній трудовій звитязі мільйонів трудівниць у тилу, зокрема жінок з українських міст і сіл, ними була створена достатня матеріально-технічна база для перемоги над загарбником [4, 268]. Варто наголосити на тому, що дисциплінарно-примусові заходи радянської влади щодо працюючих, у тому числі, й жінок, не можна зараховувати до головних стимулів у трудовій діяльності, оскільки такі високі показники працюючого тилу можуть пояснюватися лише бажанням захистити своїх рідних і близьких та високим почуттям любові до Вітчизни [3, 68].

Роки Другої світової війни продемонстрували, що українська жінка володіє достатньо високими якостями керівника. Проте, питома вага жінок серед керівного складу, особливо у вищій ланці, була не набагато більшою, ніж у міжвоєнний період [1, 208]. Це пояснюється недооцінкою ролі жінки на керівній посаді.

Потрапляння в екстремальні умови створені воєнними обставинами, продемонструвало всю велич характеру української жінки, її безмежні духовні сили та сприяло перетворенню простих і скромних працівниць у активно-дієвих осіб. Документи та матеріали періоду Другої світової війни свідчать про сміливість та рішучість раніше інертних особистостей. Приміром, звинувачення жінками свого безпосереднього керівництва у боягузтві та перевищенні службових повноважень [2, 149].

Не дивлячись на те, що суспільно-корисна праця стала пріоритетним завданням для жіноцтва в тилових районах, проте держава не забувала й про головне призначення жінки – материнство. Скажімо, в 1944 році видаються кілька урядових постанов, серед яких був Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства». У відповідному документі йшлося про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства» [3, 81].

Вивчивши всі аспекти теми дослідження автори дійшли висновку, що під час Другої світової війни складно було всім, але найбільше навантаження, – фізичне і моральне – несла жінка, насамперед середнього віку, адже була відповідальною не лише за себе, а й за всіх членів своєї родини. У цьому відношенні в найскрутнішому становищі опинилися українські переселенки. Багато хто з них вимушений був залишити домівки та переїхати зі своїми сім'ями у тилові райони, долучившись там до соціально-активної діяльності. Випробування воєнних років не лише окреслили ступень жіночої жертовності, але й продемонстрували їх готовність долати труднощі під час лихоліття.

Список використаної літератури:

1. Галаган В. Жіночий фактор перемоги // Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогоденні : монографія. / В. Галаган. – Одеса, 1999. – 365 с.

2. Музиченко П. Історія держави і права України: навч. посіб. – 3-тє вид., стер. /П. Музиченко. – Київ : Т-во «Знання», 2001. – 429 с.

3. Суковата В. Гендерна ідентичність і конструювання пам'яті кризових моментів історії: жіноче стратегічне виживання / В. Суковата // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – Київ, 2009. – Вип. 2. – С. 67–95.

4. Кісь О. Відновлюючи власну пам'ять: Проект «Україна ХХ ст. у пам'яті жінок» / О. Кісь // Україна модерна. – Ч. 11. – Київ : Критика, 2007. – С. 266–270.

Науковий керівник: к. і. н., доцент В. К. Мотуз

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Ю. О. Вшивкова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

до 140-річчя від дня народження гетьмана України Павла Петровича Скоропадського

Скоропадський Павло Петрович (1873–1945) – визначний український державний і політичний діяч, воєначальник, останній гетьман України (1918 р.). Походив із старовинного українського козацько-шляхетського роду Скоропадських. Народився Скоропадський у м. Вісбаден (Німеччина). Дитячі роки провів у родовому маєтку Тростянець Харківської губернії. Освіту Павло розпочав з Стародубської гімназії. У 1886 році Павло вступив до Петербурзького Пажеського корпусу, успішно закінчив його у 1893 році. Його призначили на службу до Кавалергардського полку. За два роки Павло отримав призначення на посаду полкового ад'ютанта цього полку, у грудні 1897 року став поручником. Під час російсько-японської війни П. Скоропадський вирушив на фронт, а після успішних боїв проти японців він став полковником і флігель-ад'ютантом, нагородженим золотою шаблею за хоробрість (1905). Саме гетьман Павло Скоропадський, за різними обставинами, найперше – через недовготривалість перебування при владі, не зміг побудувати міцну політичну систему та задовольнити вимоги всіх суспільних станів. Також не вдалося йому вирішити й земельне питання, яке на той час було головним.

Але сучасна політична ситуація в Україні черговий раз засвідчує непослідовність внутрішньої політики національних урядів. Протягом не лише періоду незалежності, а й всього історичного розвитку Української держави в силу зовнішніх чи внутрішніх негараздів не могли вирішити ключових проблем, які перед ними поставали. Державотворення П. Скоропадського відбувалось надзвичайно повільно та з частими змінами орієнтирів. Відтак в оцінках більшості дослідників політика гетьмана є непослідовною, а сам гетьман оцінюється негативно. У той же час можна сказати, що його політичні програми мали прогресивний характер і лише через свою незавершеність не були достатньо оціненими [1, 48].

Ліквідація парламентської за формою, демократичної по сутності, соціалістичної за ідейною спрямованістю УНР і проголошення гетьманату поклало початок нового етапу державотворчих процесів Української революції. 30 квітня були оприлюднені два основоположних документи гетьманської влади : «Грамота до всього українського народу» і «Закони про тимчасовий устрій України» [4, 87]. Грамотою П. Скоропадський проголосив себе Гетьманом всієї України. Він пояснював, що до такого кроку його примусила загроза нової катастрофи Україні і категоричні домагання трудових мас населення «негайно збудувати таку державну владу, яка здібна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України, я вирішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади» [5, 158]. Головним завданням грамоти було інформування населення про підстави зміни державного ладу та декларування програмних засад нової влади.

Також, структура міністерств і відомств поступово набула все більш розгалуженого вигляду за рахунок заснування нових функціональних підрозділів. Зокрема, серед місцевих установ Державного контролю відповідно до закону від 5 серпня був утворений військовий контроль у складі головного контролера, його помічника , старших ревізорів та інших чинів. Не можливо не помітити зміни у судовій гілки влади, яка на умовах гетьманату зазнала значних змін порівняно з часами УНР, еволюціонувавши у бік відновлення дореволюційної системи судочинства. Замість Генерального суду УНР був утворений Державний сенат – найвищий судовий орган, діяльність якого регламентувалася актами Російської імперії – «Учреждением Росийського Правительствующего Сената», «Учереждением Судебных Установленый», «Уставами Уголовного и Гражданского судопроизводства». Він складався з трьох генеральних судів – цивільного, карного і адміністративного [4,99].

Отже, сформована система державно-управлінських органів була покликана максимально сконцентрувати владу в руках гетьмана, забезпечити здійснення ліберально-консервативних реформ, наведення ладу і спокою в краї.

Не залишились не помітним і спроби проведення аграрної реформи. Павло Скоропадський одразу ж проголосив у «Грамоті до всього українського», що основою його господарської політики буде забезпечення і збереження права приватної власності як основи державного розвитку та цивілізації. В аграрній політиці гетьман та його уряд мали за мету створення великого шару середніх хліборобів-власників, які б отримали свою частку землі через парцеляцію і від розпродажу великих маєтків [3, 197]. У вихідні засади реформи П. Скоропадського ставилися такі реформи й аргументі: «Передача всієї землі, крім цукрових плантацій, лісів, землі, необхідної для кінських заводів та сім'яних господарств. А також: передача за платню, виплата селянських грошей за землю, передача землі не безземельним. Не обійшлось тут і без підписів Законів, які принесли чимало позитивного [2, 112].

Отже, на підставі вище викладеного матеріалу можна зробити такі висновки:

Доба Української держави за часів гетьманування П. Скоропадського увійшла до історії українського державотворення як надзвичайний політичний період. За цей період у державі було зроблено помітні кроки у справі розбудови державного апарату. П. Скоропадський добре зрозумів, що земельна реформа це не тільки стрижень аграрної політики, а й домінуючий чинник стабільності державного ладу, спокою в країні.

У цілому політика українських урядів періоду революції є явищем суперечливим, тому потребує подальшого ретельного дослідження, У тому числі й держава П. Скоропадського.

Список використаної літератури:

1. Витанович І. Аграрна політика українських урядів 1917–1920 / І. Витанович. – Мюнхен; Чікаго: (б. в.), 1968 (Друк «Logos»). – 60 с.

2. Гай-Нижник П. П. Український Державний Земельний банк в світлі офіційних документів Гетьманату 1918 р. / П. П. Гай-Нижник // Український селян: Збірник наукових праць. – Черкаси : Черкаський Національний Університет ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. 11. – С. 27–29.

3. Геращенко Т. Українська народна громада / Т. Геращенко // Вісник Київс. Держ. Лінгв. Ун-ту. – 2000. – Вип. 4. – С. 196–213.

4. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Пиріг. – Київ, 2011. – 336 с.

5. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 р. / П. Скоропадський. – Київ, Філадельфія, 1995. – 493 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Л. Г. Лисиця

ЯЗИЧНИЦТВО СТАРОДАВНІХ СЛОВ'ЯН

Д. М. Дем'яненко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Язичництво було поширене в багатьох країнах і мало свої особливості. Язичництво тісно пов'язане з православ'ям так, як воно зберегло деяку обрядовість, навіть після запровадження на Русі православ'я. Тому дослідження язичницької культури стародавніх слов'ян пояснює появу тих чи інших елементів у православ'ї, а отже дає точніше відобразити нашу культуру від давніх часів до сьогодення. Язичництво цікавить все більше прихильників національного відродження України. Адже до християнізації саме ця релігія була розповсюджена по нашій державі [1, 10–14].

Язичництво давніх слов'ян саме по собі не є унікальним явищем у світовій історії релігій, це – слов'янський варіант загальнолюдського язичницького масиву, однак варіант неповторний. Цю неповторність язичництву давніх слов'ян додає перетинання в ньому кількох відносно самостійних релігійних шарів, на основі яких воно, власне кажучи, і сформувалося [1, 17].

Перше релігійне нашарування в давньослов'янському язичництві складають обряди і вірування прадавнього населення лісостепової смуги України (середня течія Дніпра – Десна), що заселяло цю територію ще з кам'яного віку (з VI тисячоріччя до н. е.). Він відповідав розвинутому анімізму і складався більшою частиною з духів природи, першоосновою їх виникнення є страх, формується демонологічний світ. Головними його представниками виступають упирі, вампіри, русалки, домовики, великої уваги набувають культи лісів та дерев тощо Міцно зачепився в народній свідомості і функціонував досить автономно щодо культів пізніших язичницьких богів [3, 115–117].

У язичництві давніх слов'ян, деякі дослідники, пов'язують із впливом трипільської культури кінця IV–III тисячоліть до н. е. у межиріччі Дніпра – Дністра, яку вважається однією з найбільш високорозвинених для свого часу. Цей шар відбивав релігійні вірування і культи, пов'язані з раннім землеробським господарством, з шануванням божеств родючості та врожаю, що уособлювали собою Всесвіт, а щодо кожної окремої людини виступали як бог чи богиня долі. Тут мають місце обряди та ритуали сезонного господарського циклу (свято приходу весни як початку нового року, свято дозрівання та збору врожаю, і таке інше). Представниками цього шару є боги Рід (Святовид) з рожаницями, Коляда, Ярило, Жива і Морена, Купайло [2, 121–124].

Нарешті, центральним шаром язичництва є коло релігійних уявлень і практик індоєвропейців III–II тисячоліть до н. е., прабатьківщиною яких були південні степові регіони Росії, Молдови, України. В індоєвропейських народів склалися загальні погляди на світ, його трискладову структуру; віра в богів – творців неба, землі, людей; практика їхнього вшановування кривавими жертвопринесеннями; надзвичайно розвинутий культ предків і поховальна обрядовість [2, 143].

Таким чином, язичництво давніх слов'ян має джерела з тисячолітньої історії, протягом якої воно перебувало в процесі постійних видозмін. У цьому і полягає головна особливість еволюції слов'янського язичництва впродовж усього періоду існування якого різноякісні релігійні нашарування в ньому не асимілювали, не замінювали один одного, а співіснували, взаємодоповнюючись, змішуючись один з одним [5, 40].

Серцевиною культури стародавніх слов'ян, як і культури будь-якого народу є світогляд. Уяву про світогляд стародавніх слов'ян дають їхні релігійні вірування та міфологія. Для праслов'янської міфології взагалі характерна реконструкція рівня генеалогії героїв [3, 126–127].

До нижчого рівня слов'янської міфології відносяться різні групи неантропоморфної нечистої сили, духів, тварин, що пов'язані з усім міфологічним простором від дому до лісу, від чистого озера до болота. Це домовики, мавки, водяники, мара, кикимора, болотяники, криничники, очеретяники, польовики, гайовики, перелесники, чорти, дияволи тощо. Всі ці персонажі пов'язані з негативними явищами в житті людини, і вона різними способами їх позбавлялася, уникаючи зла [5, 8].

Також велику роль відіграє міфологізація рослин у давніх слов'ян. Універсальним синтезом рівнів слов'янської міфології виступає дерево світу. У слов'янських фольклорних текстах цю функцію виконують вирій, райське дерево, береза, явір, дуб, сосна, горобина, яблуня. До трьох основних частин світового дерева, за міфами, приєднані різні тварини: до вершини і гілок дерев – птахи (сокіл, соловей), сонце і місяць; до стовбура – бджоли; до коренів – нічні тварини (змії, бобри).

Слов'янська міфологія, як вважають деякі вчені, зазнала впливу індо-іранської міфології. Тому в подальшому сформувалися такі цикли української міфологічної тематики на основі слов'янської міфології.

Багатоманітність української міфологічної тематики складала цілий ряд циклів:

1) космогонічні – про походження життя (створення світу);

2) антропогонічні – про створення людини;

3) тотемічні – про тотемічних предків окремих племен, в основі яких лежать фантастичні уявлення про походження племені від певних тварин;

4) теогонічні – про походження богів;

5) календарні – про річні цикли природи та обряди, пов'язані зі зміною пір року і господарською діяльністю;

6) есхатологічні – про потойбічний світ та передбачення майбутнього;

7) історичні, культурно – біографічні – про життєві випробування і діяння окремих героїв, героїчний епос-билини тощо [4, 155].

Розглянемо декількох богів язичництва давніх слов'ян.

Пантеон язичництва був досить різноманітний.

Цікавий бог Хорс був надійним покровителем шлюбу, оберегом його священного таїнства. У віддяку за це заміжні жінки носили сережки та амулети із зображенням півмісяця. Бог сонця Дажбог – син неба, то він був у великій шані в язичників. Першу згадку про нього подає південно-слов'янський переклад Візантійського Хронографа Іоана Мала: « Царствова єгиптянам син Гефеста Солнце іменем,егоже нарічають Даждьбог, 7477 дній. Солнце же царь,син Сварогов ,еже єсть Даждьбог, рече, обличи Афродиту, блудяжчу з Арієм… По умертвії Даждьбожі, сина Сварога». Дажбог вважався родоначальником руського народу, у «Слові о полку Ігоревім» русичі звуться його внуками: «Погибашетъ жизнь Даждьбожа внука». Бога неба та світла називали – Сварог. Вважалося, що Сварог це батько сонця та вогню і вже від нього походять всі інші боги – Сварожичі [3, 130].

Сварог – це бог вогню, тому він є опікуном ковальства, ремесла, шлюбу та щастя, бог коваль. Він є батьком Дажбога, Бога небесного світила сонця. Сварог є першою особою Триглава.

Особливо шанували Ярила хлібороби: адже він давав життєву силу кожній зернинці – насінині, закладаючи початок майбутньому врожаєві. Саме на честь Ярила все збіжжя, посіяне навесні, люди називали «яровиною» [2, 205].

Отже, язичництво давніх слов'ян – це не просто культура з природничо-міфологічною обрядовістю, а складна ієрархованою культура , в якій кожний елемент має свою роль, кожний міф та світогляд, що у комплексі дає глибокий і фундаментальний духовний світ давніх слов'ян – наших предків.

Список використаної літератури:

1. Іваненко Г. Модернізована віра / Г. Іваненко // Людина і світ. – Київ. – 2007.– № 15. – С. 3–46.
2. Яровий В. Історія Західних і Південних слов'ян / В. Яровий. – Київ : «Віпол», 2001. – С. 616.
3. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні / М. С. Грушевський. – Київ : «Дніпро», 1962. – С. 160.
4. Бондаренко М. Б. Суперечності у релігії / М. Б. Бондаренко. – Київ : «Материк», 2005. – С. 220.
5. Котляр М. Русь язичницька / М. Котляр – Київ : «Ранок», 1995. – С. 279.

Науковий керівник: к. і. н., доцент Л. Г. Лисиця

ТРИПІЛЬСЬКІ ПРОТОМІСТА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Ю. С. Дзюра

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Коли історія сучасної цивілізації тільки-но «починалася в Шумері», руїни майже усіх трипільських протоміст вже давно зникли серед зеленого різнотрав'я українського лісостепу

В. Відейко

Серед величезної археологічної спадщини України особливе місце посідає трипільська культура, з якою пов'язують процес створення підвалин сучасної цивілізації на території нашої Батьківщини – розвиток аграрних технологій, металургії, становлення певного світогляду та етнографічних рис. На базі трипільської культури ми можемо вивчати й процеси ранньої урбанізації – становлення протоміст.

Трипільська культура утворилася на основі давніших автохтонних культур та неолітичних культур Балкано-Дунайського регіону і несла в собі традиції перших землеробських протоцивілізацій Близького Сходу та Південної Європи.

Для пізнього етапу розвитку трипільської культури характерне зростання розмірів їх поселень. З'являються поселення-гіганти площею 280–400 га. Найвідомішими є Доброводи,Тальянки, Майданецьке та інші, які виділяються ще й високим рівнем будування житла. Їх умовно називають «протомістами».

Майданецьке – поселення-протоміcто трипільської культури першої половини IV тисячоліття до н. е. Розташоване на північній околиці села Майданецьке Тальнівського району Черкаської області. Поселення має загальну площу близько 200 га. Магнітна зйомка показала, що в поселенні було не менше ніж 1 500 будинків, які були розміщені у чотирьох еліптичних структурах. У поселенні, ймовірно, проживало до 6-10 тисяч мешканців, що робить його одним з найбільш заселених енеолітичних поселень Європи того часу [4].

Тальянки – село в Україні, в Тальнівському районі Черкаської області. Це – найбільше в Європі поселення часів трипільської культури – 450 га. Воно включене до списку найбільших міст в історії людства. Тальянки входять до складу Державного

історико-культурного заповідника «Трипільська культура», створеного в 2002 р. Площа заповідника становить 2045 гектарів (входять 11 поселень часів трипільської культури).

Доброводи – поселення-протоміcто трипільської культури, розташоване поблизу села Доброводи Уманського району Черкаської області. Використавши аерофотозйомку, вдалося визначити фортифікаційні споруди міста з кварталами й вулицями. Площа поселення – близько 250 га. Житла розміщені кількома кільцями. В північній частині поселення відмічена квартальна забудова. Розміщувалися житла декількома концентричними колами з квартальною забудовою в центрі. З південного боку був в'їзд з розміщеними з боків рядами будівель.

На території був стародавній храм. Він є найбільшою спорудою трипільської культури, дослідженою вченими за весь період вивчення цієї культури. Його площа близько 1200 м², розміри – 20×60 м. Він мав два поверхи та одноповерхову прибудову з боків. Тут було виявлене велике глиняне корито та кам'яні зернотерки, які використовувалися для ритуалів. Вздовж стін другого поверху розміщувалося 5 великих посудин з рештками перепалених кісток тварин.

Зазвичай трипільці будували житла наземного типу (але іноді трапляються частково заглиблені житла або землянки) каркасно-стовпової конструкції та обмазували їх глиною. Відомо що, вони проводили ремонт житла шляхом нанесення чергового шару глини [2, 335].

Житла мали двоповерхову конструкцію. Перший поверх мав господарське призначення, другий – господарське та житлове. На другому поверсі було два приміщення: вхідне (сіни) та власне житлове. У сінях фіксуються залишки «робочих місць». Інтер'єр житлового приміщення умовно поділяють на об'єкти господарсько-побутового (піч, подіум) та сакрального призначення (вівтар). Піч розташовалась справа від входу [2, 317].

Вироби із зооморфними деталями зображують громадські хліви та кошари та показують магічний сенс обряду виготовлення моделей. На думку усіх дослідників, цей обряд певним чином був обумовлений законом магії, за яким магічна сила, що нею наділена модель, переходила під час обряду на справжні будівлі та всіляко сприяла добробуту його мешканців. Моделі символізують збірний абстрактний образ житла – як культові споруди, так і звичайні житлові будинки, господарські споруди. Отже, більшість дослідників пов'язують моделі будівель із ритуалами та сакралізацією житла [3, 135].

Будівництво жител мало масовий характер, тому й обряди, які його супроводжували, залишали сліди у багатьох випадках. Особливістю моделей більшості будівель є те, що вони підняті й стоять на циліндричних постаментах або стовпчастих ніжках (їх зазвичай від 4 до 6). Імовірно, таке піднесення будівель пояснюється їх священним статусом та обумовлено сакралізацією неба. У такому випадку моделі відтворюють не звичайне житло, а храм (святилище) або священне місце у житлі (парціальні моделі). Під храмом у даному випадку розуміється не стільки матеріальна спеціальна споруда для відправлення культу, скільки сакралізований, освячений простір, що є сутністю кожного храму.

Також, важливо приділити увагу розпису стін. На зовнішніх стінах будиночків та парціальної моделі з колекції «ПЛАТАР» присутні зображення серпиків. Зафіксовано орнаментальні символи змії та моделі знаки рослини (колоса) [3, 144].

Різноманітні моделі будівель є сакральними приміщеннями або святилищами, пов'язаними з містеріями Місяця та Великої Богині. Часто зустрічаються знаки

молодого Місяця, образом якого є роги. Вони символізують аспект плодючості образу Великої Богині [3, 145].

Антропоморфні фігури на стінах моделей храмів теж можуть трактуватися як символи Богині.

Магічна символіка трипільських моделей будівель властива не тільки цим виробам, а й відома серед багатьох інших знахідок.

Таким чином, трипільські протоміста виконували функції інтеграційних центрів економіки, суспільних, ідеологічних справ при домінуванні сільськогосподарського населення. Українська культура багато почерпнула від трипільської. Зокрема, способи будування житла, оздоблення та внутрішнього інтер'єру. Навіть зараз, у проектах жител майбутнього, часто використовують кільцеву забудову, яку вперше використовували у будівництві трипільці.

Список використаної літератури:

1. Відейко В. Ю. В пошуках трипільських протоміст : науково-популярне видання. Ч. 1. / В. Ю. Відейко. – К. : Енциклопедія, 2014. – 158 с.

2. Енциклопедія Трипільської цивілізації / Авт. кол.: Бурдо Н. Б. (відп. секр.), Відейко М. Ю. (гол. ред.) ; Міністерство культури і мистецтв України; Державне підприємство; Національна комісія України у справах ЮНЕСКО. – Т. 1. – Кн. 2. – К. : Книжкова палата, 2004. – 704 с.

3. Бурдо Н. Б. Сакральний світ трипільської цивілізації / Н. Б. Бурдо. – Київ : Наш час, 2005. – 305 с.

4. Шмаглій М. М. Трипільські протоміста / М. М. Шмаглій, М. Ю. Відейко. // Археологія. – 1993. – № 3.

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач О. М. Абразумова

ЗВІЛЬНЕННЯ АРМІЄЮ УНР УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЛЮТОМУ – КВІТНІ 1918 РОКУ

С. В. Дяжур
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

9 лютого 1918 року делегація Української Народної Республіки у Брест-Литовському підписала мирний договір з державами Четверного Союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Османською імперією), молода українська держава досягла міжнародного визнання з боку колишніх ворогів Російської імперії, та отримала військову допомогу від нових союзників. В Української армії з'явився новий союзник, німецька та Австро-угорська армії. Спільно з ними армія Української Народної Республіки 18 лютого 1918 року розпочала спільний похід щоб визволити українські землі від червоної окупаційної армії.

12 лютого 1918 року почало фактично існувати нове українське військове міністерство. Військовим міністром Української Народної Республіки став Олександр Жуківський, який мав звання підполковника. Начальником генерального штабу української армії було призначено генерал-майора Олександра Осецького. Найбоєздатнішим військовим формуванням армії УНР був Запорозький Корпус, який очолював Костянтин Прісовський. Свій переможний наступ армія УНР розпочала із міста Житомира. У Житомирі у складі Окремого Запорозького загону було організовано дві нові гарматні батареї Запорозьку та Січову, в кожних з яких було по 4 гармати. Запорозьку батарею , яка стала 2-ю очолив сотник Савицький. 1-шу Січову батарею було організовано артилеристами Січового куреня Євгена Коновальця. Батарею обслуговували 12 галичан-гармашів з австро-угорської армії та 38

добровольців-семінаристів з Коростеня. Очолив цю батарею сотник австрійської армії Роман Дашкевич. Начальником артилерії Окремого Запорозького Загону було призначено полковника Олександра Натієва, аджарця за походженням.

22 лютого 1918 року Костянтин Прісовський та його Запорізький Загін звільнили місто Житомир. Після цього розпочався наступ української армії на Бердичів. Між Житомиром та Бердичевом Українські та червоні московські війська зустрілися. Розпочалися бої, які тривали протягом 22-24 лютого, і завершилися перемогою українських військ [1, 22-24].

У боях за Бердичів брав участь і полковник Петро Болбочан. Після звільнення Бердичева українські війська почали готуватися до наступу на Київ через Козятин-Фастів. Захоплення Козятина та Фастова мало велике стратегічне значення для наступу на Київ. В наступний день від військового командування прийшов наказ наступати на Київ не через Козятин-Фастів, а через Коростень. Українські війська мали випередити німецькі війська, і першими звільнити столицю УНР – місто Київ, перш ніж його займуть німці.

Як свідчив Сотник армії УНР «Борис Монкевич» у своїх спогадах «Похід Болбочана На Крим», О 12 годині ночі 1 березня 1918 року була зайнята станція Святошин перед Києвом, а о 4-й годині ранку Петро Болбочан зі своїми розвідниками на бронеавтомобілі вступив до Києва. За ним до Києва підходили козаки Запорозького Корпусу армії УНР.» О 10 годині ранку, з великим Синьо-Жовтим прапором, добре одягнуті, з палаючими очима, з високо піднесеними головами, входили Запорожці стрункими рядами в золотоверхий Київ, після місячної розлуки з ним» [2, 49].

1 березня 1918 року Окремий Запорозький Загін під командуванням Костянтина Прісовського, курінь Січових Стрільців під командуванням Євгена Коновальця та Гайдамацький Кіш Слобідської України під командуванням Симона Петлюри вступили до міста Києва. До Києва вступили також вояки полку імені « Костя Гордієнка» під командуванням Всеволода Петріва. Вояки цього військового формування проявили великий героїзм в боях проти більшовиків. На Київ полк імені Костя Гордієнка наступав від станції Боярка [3, 349-354].

У складі кінного полку імені Костя Гордієнка, певний час на різних посадах проходили військову службу: майбутній генерал-хорунжий Армії Української Народної Республіки В. Герасименко, відомий повстанський отаман та командир «Запорізької Січі» Юхим Божко, командир полку армії УНР О. Козир-Зірка, та Степан Скрипник (племінник Симона Петлюри, майбутній патріарх УАПЦ Мстислав), який перебував на посаді полкового священика, і у разі хорунжого брав участь у боях з червоними [4, 63].

1 березня 1918 року населення міста Києва побачило справжнє боєздатне українське військо, яке може захистити свою українську землю. Мешканці Києва урочисто зустрічали свою армію, яка звільнила місто від ворога. Про це дуже гарно описує в своїх спогадах відомий український історик Дмитро Іванович Дорошенко: «Прийшли ми на Софіївську площу. Повно народу. Багато дам з квітами. У соборі йде молебень. Радісно гудуть дзвони. А за Дніпром ще б`ють гармати, здається , так близько, десь тут біля нас: це українці переслідують утікаючого ворога. З Собору виходить урочиста процесія на чолі з єпископом, співає величезний хор. А від Михайлівського монастиря з`являються українські вояки. Народ зустрічає їх овацією, жінки закидають квітами. Кожен вояк дістає по квітці, заплітає її за ґудзик, стромляє в дуло рушниці… Заквітчують гармати, виносять звідкись цілі вазони квітів і ставлять

на гарматні лафети. І де набрали стільки живих квіток-ціле море! Крики «Слава! Слава українському війську! Хай живе Україна! несуться по цілій площі» [5, 229-230].

Коли на Софіївську площу прибули військовий міністр Олександр Жуківський, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Константин Прісовський та інші командувачі українського війська, натовп зустрів їх захопленими вигуками. На Софіївській площі одразу ж відбулися урочистий молебень і парад, який приймали члени Центральної Ради, українські міністри та військові. За кілька днів до Києва повернулися Центральна Рада на чолі з Михайлом Грушевським та уряд УНР [6, 42-43].

Повне звільнення України від більшовиків тривало 68 днів. При відступі більшовицькі війська руйнували залізниці, станції, мости, грабували міста і села, вивозили з собою все що могли. Протягом березня-квітня 1918 року Армія УНР звільнила більшість території України, Правобережну, Лівобережну частини України, звільнили Кримський півострів. 30 квітня 1918 року війська УНР вийшли на кордон з Областю Всевеликого Війська Донського, звільнивши станцію Колпаково [7, 23].

Отже, перша спроба з боку радянської Росії нав'язати Україні більшовицьку владу потерпіла крах і завершилася вигнанням більшовицьких військ за межі України. Армія Української Народної Республіки змогла відстояти незалежність України. Українські військові проявили дух патріотизму та героїзму у звільненні земель УНР від ворога.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко О. Г. Протистояння: Історичний Нарис. – Київ : Стікс, 2013 – 360 с.
2. Монкевич Б. Похід Болбочана на Крим: Спогади сотника Армії УНР / Р. М. Коваль: Бібліотека історичного клубу «Холодний Яр». – Київ: історичний клуб « Холодний Яр» – Наш формат, – 2014 – 272 с. (серія «Українська воєнна мемуаристика «книга-7»).
3. Петрів В. Військово-Історичні Праці. Спомини. / В. Петрів – Київ : Поліграфкнига, 2002 – 640 с.
4. Литвин С. Гордієнківський Кінний полк на захисті Української Революції 1917-1920 / Литвин С., Каліберда Ю. Гордієнківський // Воєнна Історія. – 2011. – №2 (56). – С. 59-68.
5. Дорошенко Д. Мої Спомини про недавне минуле [1914-1920-ї роки]: науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – Київ : Темпора, 2007 – 632 с.
6. Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців. Військово-Політична діяльність Євгена Коновальця в 1917-1921 роках. – Київ : Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2010 – 288 с.
7. Литвин С. Військо Української Центральної Ради: До і після станції Крути / Литвин С. // Воєнна Історія. – 2011. – №1 (55). – С. 7-24.

Науковий керівник: д.і.н., професор В. В. Масненко

РИМСЬКІ МОНЕТИ В НАУКОВИХ ПОШУКАХ О.О. БОБРИНСЬКОГО НА ТЕРЕНАХ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

П. В. Єлесін

Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7

Географія наукового пошуку видатного археолога другої половини XIX – початку XX ст. Олексія Олександровича Бобринського (1852 – 1927 рр.) досить широка. Серед ряду губерній, в яких вчений в останній третині XIX – на початку XX ст. проводив археологічні розкопки та пам'яткоохоронну роботу, центральне місце належало Київській губернії. Містечко Сміла Черкаського повіту було центром родових маєтностей графів Бобринських, які також включали до свого складу окремі землі Чигиринського і Звенигородського повітів. Саме в цій частині Київської губернії О.О. Бобринський зосередив активні археологічні пошуки, які тривали понад 30 років.

Результати своєї роботи вчений опублікував у 3-томній праці «Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы: Дневники раскопок».

Крім виявлення нумізматичного матеріалу безпосередньо під час археологічних розкопок, О.О. Бобринський неодноразово звертав увагу на необхідність свідомого збереження і наукового аналізу археологічних знахідок, віднайдених місцевим населенням випадково. Нерідкими були випадки, коли селяни натрапляли на монети під час обробітку землі, а потім несли їх до найближчих шинків, де вони використовувалися як засіб купівлі-продажу, в подальшому ж переплавлялися на метал [1, 142]. Щоб запобігти безслідному знищенню нумізматичних пам'яток, О.О. Бобринський скуповував монети у селян та шинкарів, за можливості фіксував, де і за яких обставин була виявлена та чи інша монета, здійснював нумізматичний аналіз монет і комплектував ними археологічні зібрання музейних та наукових установ.

У множині нумізматичних знахідок, з якими довелося працювати О.О. Бобринському на теренах Київської губернії, особливу увагу привертають античні монети римського часу. Вже у першому томі своєї праці вчений відзначав: «Древні монети в околицях Сміли знаходяться досить часто» [1, 153]. Перераховуючи випадкові нумізматичні знахідки різних періодів, які траплялися вченому, О.О. Бобринський відзначає срібні римські монети. Так, впродовж 1879 – 1885 рр. археологом були викуплені у місцевого населення 23 монети [1, 154], у 1887 – 1889 рр. – 45 монет [2, 200], 1889 – 1897 рр. – 6 монет римського періоду [3, 148].

О.О. Бобринський відзначав, що під час аналізу римських монет, випадково віднайдених на теренах Смілянських маєтностей, він стикався з рядом труднощів. Передусім вченому було досить складно ідентифікувати точне місце, де виявлена та чи інша монета, особливо з числа тих, що були викуплені вченим у власників шинків, оскільки до них монети потрапляли з різних географічних координат. Археолог намагався дати максимально точну територіальну прив'язку віднайденим монетам: так, у першому томі «Курганів…» він стверджував, що майже всі монети, з якими йому довелося працювати, були віднайдені на полях в районі 30-ти верст довкола Сміли [1, 154]; у другому томі «Курганів…» йшлося про те, що більшість римських монет також були місцевими знахідками [2, 200].

Інша проблема мала хронологічний характер і стосувалася визначення часу, коли були відкарбовані знайдені монети. Хронологічна ідентифікація монет залежала передусім від фізичного стану їх збереженості. У своїх щоденниках О.О. Бобринський наводить дані про монети, період карбування яких йому вдалося встановити. Наприклад, серед римських монет, виявлених у 1887 – 1889 рр. 2 монети відносилися до періоду Консульства, 5 – правління Веспасіана, 1 – Доміціана, 4 – Траяна, 7 – Адріана, 11 – Антоніна, 6 – Фаустіни та ін. Спираючись на результати власного наукового аналізу та висновки археолога М. Ф. Біляшівського, О. О. Бобринський підсумовував, що найбільша кількість віднайдених у Київській губернії римських монет належить до II ст., менша ж частина стосується I ст. і початку III ст. [2, 200].

Як бачимо, нумізматичні знахідки римського періоду, виявлені на теренах Київської губернії та описані у працях О. О. Бобринського, становили собою специфічне історичне джерело, яке дозволяло відслідкувати динаміку торговельних контактів місцевого населення з античним світом, і тим самим доповнити картину соціально-економічного життя цих територій в давній період.

Список використаних джерел:

1. Бобринский А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы: Дневники пятилетних раскопок / А. Бобринский. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1887. – Т.1. – 172 с.

2. Бобринский А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы: Дневники раскопок 1887 – 1889 гг. / А. Бобринский. – СПб. : Типография В.С. Балашева и Кº, 1894. – Т.2. – 233 с.

3. Бобринский А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы: Дневники раскопок 1889 – 1897 гг. / А. Бобринский. – СПб. : Типография Главного Управления Уделов, 1901. – Т.3. – 174 с.

ФЕНОМЕН ІВАНА МАРЧУКА

Ю. К. Єрмоленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«Дайте мені тисячу років — і я розмалюю небо!»
Іван Марчук

За роботами українського художника Івана Марчука «полюють» колекціонери з різних країн світу, експерти з живопису радять інвестувати у картини українського генія, пророкуючи значне підвищення їх вартості на світовому ринку мистецтва. Ще у 2007 році прискіпливі британці під час опитування, що проводила консалтингова компанія Creators Synectics, а згодом оприлюднило впливове видання Daily Telegraph назвали Івана Марчука одним із сотні живих геніїв, поставивши поруч із Стівеном Хокінгом, Далай Ламою та Біллом Гейтсом. Окрім «титулу» одного зі ста геніїв сучасності, Іван Марчук також має звання народного художника України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка, члена Золотої гільдії Римської академії сучасного мистецтва.

Такого міжнародного визнання не мав жоден з українських живописців кінця XX – початку XXI століття. Ідеаліст, безкомпромісний, уважний до деталей, іноді різкий у висловлюваннях та надзвичайно наполегливий у роботі.

Наразі творчий доробок художника представлений майже п’ятьма тисячами картин, постійно проводяться виставки його творчості. Живопис Марчука сьогодні є дуже популярним – його шедеври «живуть» як в галереях, так і в приватних колекціях. Картини майстра поширені не тільки в Україні, а й в усьому світі.

Іван Степанович є засновником нового стилю у мистецтві, «пльонтанізму», (від українського слова «пльонтати», «плести»). Техніка нанесення фарби тонкими кольоровими лініями, їх переплетення під різними кутами, чим досягається ефект об’ємності й світіння. Таке зображення, балансуючи на межі рукотворного і технологічного, через складність філігранного виконання і трудомісткість практично не підлягає повторенню. На його полотнах справді переплітається величезна кількість ліній – різного розміру, різного діаметру.

Твори Івана Марчука – метафорично-знакові, глибоко філософські, змушують замислитися над сенсом буття, над проблемами часу і простору, над незбагненними загадками краси та безцінним даром від Бога – життям людини. У його полотнах немає традиційних християнських символів, але при цьому всьому твори Івана Марчука надзвичайно містичні, що є найприкметнішою рисою сакрального мистецтва.

Прикметною особливістю мистецької діяльності Івана Марчука є його паралельна робота одразу над кількома серіями-циклами картин: над деякими з них продовжує працювати протягом багатьох років. Серцевина творчості – грандіозний цикл полотен «Голос моєї душі», започаткований у 1965 році, щоразу поповнюючись новими творами.

Його творчість позбавлена будь-якої політичної плакатності чи риторики, вона складна для сприйняття переповнена символами та метафорами, музикальна, він єднає зображення зі звуком. Невипадково так часто зображує скрипалів чи флейтистів, з його полотен відчутно звучить світобуття. Або показує людину, що тримає драбину – символ пізнання духовних вершин, бажання дістатися до непізнаних висот Всесвіту.

Варто також відзначити, що одна з картин Івана Марчука – «А мудрість томилась глибоко на дні…», представлена у Черкаському художньому музеї і саме це полотно спонукало до написання цих тез.

Безумовно, Іван Марчук – парадоксальний: він пройнятий сучасністю, але байдужий до історії і, водночас, бачить долю нашу, ув'язану віками, ніби поза часом. Він не пише історичних полотен, але він, як ніхто інший, відтворив у своїй творчості історичні потрясіння зламу тисячоліть.

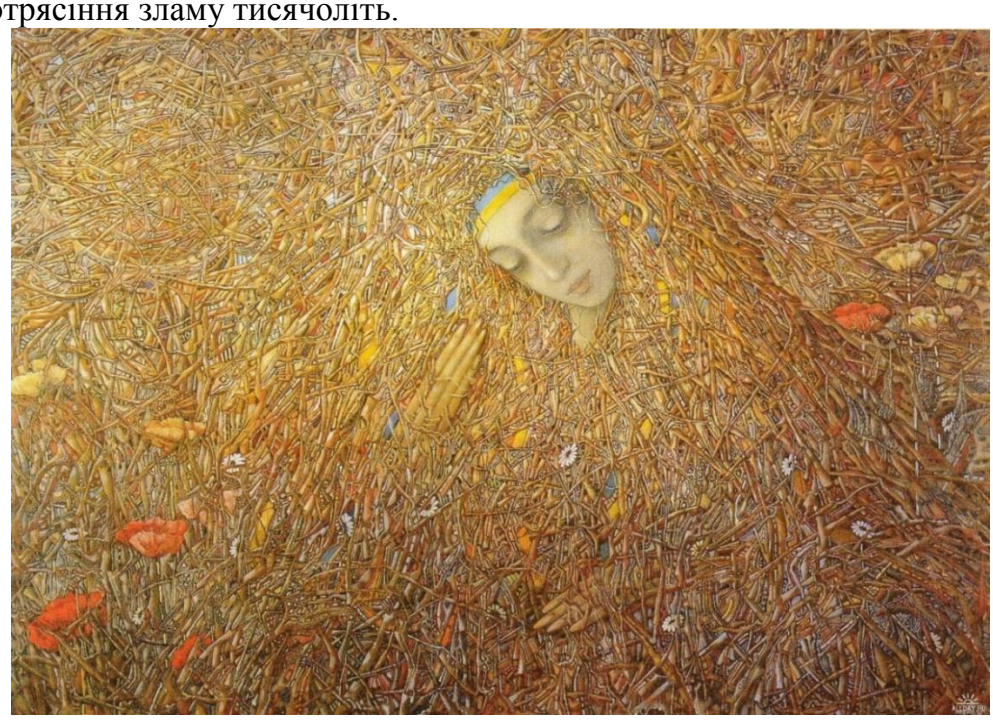

Список використаної літератури:

1. Марчук І. Дорога додому: альбом / І. Марчук. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕмСІ», 2008. – 135 с.

2. Стрипко Т. У його картинах – образ сучасного світу / Тамара Стрипко // Урядовий кур'єр. – 2013. – 30 травня.

3. Розуменко В. Жива легенда українського образотворчого мистецтва / В. Розуменко // Демократичне слово. – 2001. – 20 березня.

Науковий керівник: к. і. н., доцент М. В. Захарченко

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В 20-Х РР. XX СТ.

А. В. Жембровська, А. О. Костюкевич
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Аграрна проблематика традиційно належала до пріоритетних напрямків української історичної науки. Вона стала домінуючою у 90-х рр. XX – початку XXI ст., враховуючи тематичний перелік дисертаційних досліджень. Розвиток українського села і селянства залишились основним напрямком наукових зацікавлень, хоча змінилися теоретико-методологічні підходи.

Теорія та історія кооперативного будівництва в Україні 1920-х років давно приваблювала дослідників. Історіографія проблеми розвитку продуктивних сил сільського господарства України в зазначений період налічує десятки дисертаційних праць, монографій, колективних видань, в яких безпосередньо досліджуються різноманітні організаційні форми кооперації, їх роль і місце у розвитку сільського господарства в цілому, або його окремих галузей, також висвітлюють становлення і функціонування кооперативної системи.

Проте, в історіографії недостатньо опрацьовані проблеми власне історико-тематичного характеру. Це пов'язано з тим, що в радянські часи вчені мало займалися історією кооперативного будівництва в сільському господарстві, а більше уваги приділяли колективним формам господарювання, які з 1930-х років стали домінантними в сільській місцевості, витіснивши кооперацію на другий план.

Лише з другої половини 1980-х–на початку 1990-х років, коли адміністративний тиск на творчу інтелігенцію був послаблений, відкривались та ставали доступними нові архівні джерела, у дослідників прокинувся жвавий інтерес до зазначеної проблематики, що і стало результатом їх зосередження на особливостях розвитку різних видів кооперації.

Однією з перших робіт про сільськогосподарську кооперацію доби непу в незалежній Україні стала дисертаційна робота І. Прокопенко, яка побачила світ у 1992 р.[1]. Кооперація в ній показана як самостійна господарська організація українського селянства з 1880-х до 1930-х років. Теоретично ґрунтовніше проблеми сільськогосподарської кооперації були розкриті у дисертаційному дослідження В. Марочка [2].

На глибоке переконання В. Марочка, сільськогосподарська кооперація не усуспільнювала селянські господарства, а лише сприяла організації виробництва, де це не було можливо зробити на рівні індивідуального господарства та допомагала реалізувати вироблену продукцію.

Важливе значення для дослідження сільськогосподарської кооперації 1920-х років має монографія В. Зіновчука, написана ним у 1996 р., на зорі української незалежності. Автор у своєму дослідженні намагається обґрунтувати необхідність кооперування в сучасній Україні, натомість подаючи ретроспективний аналіз розвитку кооперації в добу непу. Він зокрема відмічає, що сільськогосподарські кооперативи активно почали відроджуватися з введенням нової економічної політики, та з створенням Всеукраїнського кооперативного союзу, який об'єднав усі кооперативні організації республіки. В. Зіновчук говорить про невпинне зростання кількості кооперативних товариств з 8,1 тис. у 1923 р. до 26,1 тис. у 1928 р., та відповідно зростання участі селян у кооперації – з 8,2 до 59,9 % [3].

У монографії С. Ляха «Наймана праця у сільському господарстві України в умовах непу», висвітлюється один із важливих аспектів НЕПу – використання найманої праці. Досліджуючи цю проблему, С. Лях дав комплексну характеристику соціально-економічного і політичного становища сільськогосподарських робітників України у 1917–1929 рр. Він показав передумови застосування найманої праці у селянських господарствах, чисельність і структуру наймитів, умови їх праці й побуту, тощо [5].

Важливі наукові питання розв'язані в монографії В. Калініченка «Селянське господарство України в період НЕПу: історико-економічне дослідження». Вивчаючи індивідуальне селянське господарство, автор показує його стан на початку 20-х рр., роль сільськогосподарської кооперації у розвитку селянського господарства та її

проблеми, засоби державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, голод на селі у 1921–1922 рр. [4].

Початок XXI ст. також був насиченим різноманітними роботами та дослідниками , які були зацікавлені в даній сфері та досліджували її. Серед них можна виділити статтю Оніпко Т. «Міжнародні зв'язки споживчої кооперації УСРР у 20-ті роки хх століття: історіографічний огляд». У статті здійснено історіографічний огляд історичного досвіду встановлення вітчизняною споживчою кооперацією міжнародних зв'язків упродовж 1920-х років ХХ ст. з метою налагодження та розширення експорту сільськогосподарської продукції [6].

Внесок в дану тему здійснили також Романюк І. [7], який вказав на ряд причин обмеження діяльності товариства державними регулюючими органами, та Биченко С. [9]. Спроба узагальнення досвіду налагодження міжнародних і зовнішньоекономічних зв'язків споживчої кооперації УСРР у 1920-і роки здійснена у розвідці М. Алімана [8]. Дослідник дійшов висновку: якщо на початку непу ускладненням для розгортання споживчою кооперацією експортно-заготівельної діяльності був голод 1921–1922 років та викликана ним продовольча криза, то з середини 1920-х років більшовики свідомо намагалися втручатись у закордонні операції кооператорів для встановлення державної монополії зовнішньої торгівлі.

Отже, сучасна українська історіографія теми має вагомі здобутки, вона виходить на якісно новий рівень. Насамперед, більш вагомою стала аргументація наукових висновків і узагальнень, зросло теоретичне навантаження більшості праць. Для досліджень останніх років характерні розкутість думок і суджень, неупередженість, оригінальність наукових підходів. Можна констатувати, що питання розвитку кооперації з отриманням Україною незалежності були поставлені на новий методологічний рівень.

Список використаної літератури:

1. Прокопенко П. І. Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України (1880 – поч. 30-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. канд. іст. наук / І. П. Прокопенко. – К., 1992. – 24 с.
2. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.) : автореф. дис. д-ра іст. наук / В. І. Марочко. – К., 1995. – 43 с.
3. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. – К. : Логос, 1996. – 224 с.
4. Калініченко В. В. Кооперативна діяльність земельної громади в українському до колгоспному селі 20-х років / В. В. Калініченко // Третій міжнародний конгрес україністів. 1996. – Історія. – Х., 1996. – С. 96-101.
5. Лях С. Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах НЕПУ. – К. : Вища школа, 1990. – 127 с.
6. Оніпко Т. В. Міжнародні зв'язки споживчої кооперації УСРР у 20-ті роки ХХ століття: історіографічний огляд / Т. В. Оніпко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Гуманітарні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 67-76.
7. Романюк І. М. Господарська діяльність спеціалізованого Всеукраїнського кооперативного товариства «Кооптах» у середині 20-х рр. ХХ ст. / І. М. Романюк, Б. І. Романюк // Український селянин. – 2010. – №12. – С. 228–230.
8. Аліман М. Міжнародні зв'язки та зовнішньоекономічна діяльність споживчої кооперації України в 1920-ті роки / М. Аліман, Т. Оніпко // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. ДВ-вкладка. – 2011. – 9 вересня. – С. 1–8; 16 вересня. – С. 1–8.
9. Биченко С. М. Спеціалізована сільськогосподарська кооперація – важливий фактор підвищення ефективності селянських господарств у добу НЕПу / С. М. Биченко // Український селянин. - 2004. – Вип. 8. – С. 235-237.

Науковий керівник: д.і.н., професор А. Г. Морозов

СМІЛЯНЩИНА НА КАРТІ Г. Л. ДЕ БОПЛАНА

Д. В. Захарченко
Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7

На картах європейських територій населені пункти Смілянщини (територія, умовно обмежена рамками сучасного Смілянського району Черкаської області) вперше з'явилися у XVII ст. Серед знакових особистостей того часу, які познайомили європейське суспільство з Україною, у перших рядах значиться постать французького інженера і картографа Гійома Левассера де Боплана. Деякі автори стверджують, що Г.Л. де Боплан «відіграв щодо України ту ж саму роль, що й Колумб для Америки», адже завдяки йому вперше з'явився детальний яскравий опис українських земель [7, 28].

На початку 1630-х рр. Г.Л. де Боплан в якості військового інженера вступив на службу до польського коронного війська, яке дислокувалося в Україні. Упродовж 17-ти років він подорожував Україною та обирав місця для зведення фортифікаційних споруд. Так він детально ознайомився з географією, культурою, побутом, звичаями і традиціями мешканців українських земель, і на основі власних спостережень склав детальні записки, які вперше були видані в Руані у 1660 р. під назвою «Опис України» [1].

Цікавою є картографічна праця Г.Л. де Боплана «Загальна карта України», яка витримала кілька видань. У 1648 р. в Данцигу побачило світ перше видання карти, що було виконане у вигляді гравюри голландським картографом Вільгельмом Гондіусом. Карта мала південну орієнтацію; на ній були позначені такі населені пункти Смілянщини, як Сміла, Констянтинівка та Балаклея, які з'явилися на картах вперше [4, 54].

Поява сучасної назви Сміли безпосередньо пов'язана з картою Г.Л. де Боплана, який відмітив поселення латинськими літерами «Smila». Місто отримало свою назву із дозволу тодішнього власника Смілянщини коронного гетьмана Речі Посполитої Станіслава Конецпольського [5, 21]; у коментарях до карти значилося, що цю назву поселенню дав сам власник [8, 3]. Зроблено це було, очевидно, заради уникнення плутанини через назву «Тясмин», яка в той час використовувалася і для назви поселення, і для назви річки.

У 1665 р. світ побачило ще одне видання «Загальної карти України» Г.Л. де Боплана, яке вийшло у паризькому видавництві Ніколя Сансона. Останній розділив картографічний твір Г.Л. де Боплана на 5 частин, що відповідали тодішнім 5-ти воєводствам, на яких розміщувалися українські землі. Варто відмітити, що ці карти були досить посередньої картографічної точності. Наприклад, з фрагменту карти Київського воєводства, який відображає землі Смілянщини, зникла Констянтинівка; з населених пунктів краю залишилися лише Сміла та Балаклея. Попри неточності, видання Н. Сансона мало свої особливості. По-перше, карта мала північну орієнтацію. По-друге, на карті з'явилися окремі річки, які протікають на Смілянщині: наприклад, річка Ташлик [2].

У 1670 р. в голландському видавництві братів Блау побачило світ ще одне видання «Загальної карти України». Картографічний твір Г.Л. де Боплана був поділений цього разу на 4 частини, одна з яких представляла Київщину. Порівняно з виданням Н. Сансона, у вічі впадає значно вищий рівень географічної деталізації карти. Так, на фрагменті, який презентує Смілянщину, знову були відмічені 3 населені пункти: Сміла, Балаклея та Констянтинівка. При цьому Сміла, наряду з іншими основними містами,

розміщеними на карті, була позначена золотим розписом, що вважалося на той час найдорожчим елементом оздоблення, яке виконувалося для заможних замовників карти. Значна увага на карті, виданій друкарнею братів Блау, також була приділена водним об'єктам краю: на ній були позначені такі річки Смілянщини, як Тясмин, Сріблянка, Ташлик, Тенетинка [3]. Загалом опис басейну річки Тясмин, здійснений Г.Л. де Бопланом, впродовж фактично півтора століття залишався чи не єдиним серйозним картографічним джерелом про водні об'єкти Смілянщини [6, 8].

Отже, «Загальна карта України», складена Г.Л. де Бопланом, поклала початок картографічному опису Смілянщини, картографічно «відкрила» ряд населених пунктів краю, завдяки чому стала одним із основних орієнтирів у справі зображення земель Смілянщини на старовинних картах.

Список використаної літератури:

1. Боплан Г.Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Гійом Левассер де Боплан. – К. : Наукова думка, 1990. – 256 с.

2. Карта Київського воєводства за «Генеральною картою України» Г.Л. де Боплана (видання Н. Сансона, Париж, 1665 р.) // Мультимедійний проект «Vkraina.com». – Режим доступу : http://vkraina.com/ua/maps#1665_2.

3. Карта Київщини за «Загальною картою України» Г.Л. де Боплана (видання братів Блау, Амстердам, 1670 р.) // Мультимедійний проект «Vkraina.com». – Режим доступу : http://vkraina.com/ua/maps#1670_2.

4. Княжев В. С. Адреса долі – Смілянщина моя: історико-краєзнавчий нарис у датах, цифрах, подіях / Віктор Княжев. – Сміла : Тясмин, 2000. – 155 с.

5. Княжев В. С. Смілянщина: історико-економічний нарис / Віктор Княжев. – Сміла: Тясмин, 1998. – 128 с.

6. Княжев В. С. Тясмин чекає на вас / Віктор Княжев // Сміла: крізь минуле вдивляємося в майбутнє (збірка краєзнавчих матеріалів). – Сміла : Тясмин, 2015. – С. 5-10.

7. Луняк Є. Відображення історичного аспекту в «Описі України» Боплана / Євген Луняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія». – К., 2011. – Вип. 105. – С. 28-31.

8. Толкушин О. Сміла: сторінки історії / Олег Толкушин. – Черкаси : ПП Коник В.А., 2002. – 20 с.

Науковий керівник: к.і.н. П. В. Єлесін

РЕЙКОВА ВІЙНА

Н. М. Зозуля
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Складовою тактики повстанців Середнього Подніпров'я були диверсійні акції, спрямовані на порушення роботи залізничного транспорту ворога та виведення з ладу їх живої сили і матеріальних засобів, що перевозилися залізницею, або були пов'язані з її функціонуванням.

Як відзначає О. Доценко, в грудні 1919 р. справжня «рейкова війна» розгонулася на заході сучасної Черкаської обл. Учасники Першого Зимового походу кількома групами мали вступити на територію Уманщини, Христинівщини і Тальнівщини, при цьому оперативно виводячи з ладу залізничні комунікації. Так, наприкінці грудня 1919 р. розгорілися бої за ст. Поташ; 31 грудня було знищено відтинок залізниці Христинівка-Шпола в районі с. Роги; 13 січня 1920 р. учасники Зимового походу спробували оволодіти «двірцем» (вокзалом) в Умані [3, 37].

М. Дорошенко на сторінках мемуарів описує диверсійну акцію повстанців на відтинку залізниці між Хирівкою та Цибулевим 10 серпня 1920 р. Мета операції –

відбити у більшовиків товарні вагони з кіньми, щоб забезпечити повстанський загін транспортом. Місце для нападу було обране не випадково так як ешелони тут завжди сповільнювали хід. Для того щоб вивести з ладу паровоз сотня Миколи Бондаренка розібрала частину залізничного полотна. Команда ешелону, як і в більшості випадків, будучи захопленою зненацька, не зуміла організувати ефективної оборони, тому більшовики здавалися в полон або вдавались до втечі. Трофеями повстанців, як зазначає мемуарист, стали 92 коней, 5 кулеметів, ручна зброя та набої.

М. Дорошенко відзначає характерний резонанс, який здобула описана вище акція: «Місцева большевицька влада шаліла зі злости на повстанців, скаженіли з безсилля, в ліс вони піти наступом не відважувалися. Цей сміливий і одчайдушний напад повстанців на поїзд підняв дух, оживив надію в населення. Люди знову відчули за собою силу. Селяни з Цибулева кинулись до залізничного сполучення і зруйнували рейки. Частину викинуто в яр, а дальші перевернули догори шпалами від яру Мамая в напрямі ст. Хировка до 3-х кіл. [кілометрів – Н. З.] і цим припинили рух» [2, 75].

Подальший розвиток події, описані М. Дорошенком, знайшли в захопленні повстанцями Знам'янки – важливого залізничного вузла, що продовж усього часу повстанської боротьби був об'єктом запеклого протистояння холодноярців та більшовиків. Протягом кількох годин полковникам Горбенку і Соловію вдавалося утримувати станцію під тиском переважаючих сил. Обома сторонами – відзначає мемуарист – було організовано вогневу підтримку з бронепотягів [2, 77].

Активною виявилася диверсія залізничного сполучення більшовиків Л. Завгороднім. Так, до його виправ належать зупинка поїздів між ст. Цибулевим і Фундукліївкою в квітні – травні 1922 р., «сопровождавшаяся зверскими убийствами»; зупинка потягу на ст. Хирівці в червні 1922 р.; зупинка потягу на ст. Фундукліївці в серпні 1922 р. тощо [4, 88].

Один із секретів успішної «рейкової війни» була наявність на місцях, як пише Я. Гальчевський-Войнаровський, великої кількості «симпатинів» повстанському руху [1, 105].

Брак відповідних спеціалістів, очевидно, суттєво позначився на ефективності диверсійної роботи повстанців. Проте, в мемуарах Я. Гальчевського у зв'язку з повстанським рухом на Поділлі натрапляємо на цінний сюжет, що стосується деталей роботи повстанця-підривника, колишнього поручика Петренка: «...питаю його фахової ради. Петренко каже, що треба вибухового матеріялу кілька кг., машинки до запалення, біксфордового шнура, розміряного на час спалення, коли над'їздитиме паровоз з сальонкою. Треба буде закопати під шинами тору залізниці пероксілін, або тротиль. Роботу провадити виключно вночі і добре замаскувати. На щастя, маю 25 кг. пероксіліни в сідлах при запасових конях. Цієї скількости мусить вистачити» [1, 107].

Можна констатувати, що період громадянського збройного протистояння на руїнах Російської імперії, з огляду на відсутність фронту і непропорційність між чисельністю військ та територією, на якій велися бойові дії, був особливо сприятливим часом для рейкової війни. Від селян-повстанців, тактика яких не відзначалася мобільністю і довгими рейдами, а здебільшого була спрямована на убезпечення свого краю, вищеназвані виклики вимагали особливої відповіді, яка проявилася у «рейковій війні» проти більшовиків та білого руху. Сучасники та, зокрема, учасники повстанського руху в Середньому Подніпров'ї залишили цінні мемуари, на сторінках яких нерідко зустрічаються відомості про організовані ними диверсії на залізницях, захоплення станцій та бронепотягів, руйнування залізничного полотна та ін. заходи, спрямовані на те, щоб скувати мобільність противника.

Список використаної літератури:

1. Гальчевський-Войнаровський Я. Проти червоних окупантів / Я. Гальчевський-Войнаровський. – Ч. 2. – Краків : Українське Видавництво, 1942. – С. 118.
2. Дорошенко М. Стежками холодноярськими 1918 – 1923 рр. / М. Дорошенко. – Філадельфія, 1973. – С. 74−77.
3. Доценко О. Зимовий похід / О. Доценко. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С. 34−39.
4. Коваль Р. М. Історія Холодноярської організації / Р. М. Коваль. – К. : Історичний клуб «Холодний Яр; Кам'янець-Подільський : в-во ПП «Аксіома», 2016. – 104 с.

Науковий керівник: д.і.н., професор А. Г. Морозов

ПАВЛО ГАРЯЧИЙ – СОТНИК АРМІЇ УНР

Д. В. Кличков
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми: З метою вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України та військової звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою початку XX століття та утвердженням української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Україною незалежності у 1991 році, утвердження історичної єдності земель, консолідації суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України та у зв'язку зі 100-річчям подій Української революції 1917–1921 років зростають зацікавлення дослідників біографіями безпосередніх учасників визвольних змагань. У зв'язку з тим, що інтерес до регіональної специфіки історії отримав новий поштовх до розвитку є всі підстави стверджувати, що і уродженці Черкащини зробили свій неоцінений внесок у розгортання Української революції.

Мета: висвітлити особистість канівчанина Павла Гарячого як вояка Армії УНР та українського громадського діяча міжвоєнного періоду, і початку Другої світової війни.

Історіографія теми: Для студіювання даної теми проаналізовано певну історіографію, до якої належать: книга Романа Коваля «Багряні жнива Української революції», стаття його ж пера – «Сотник Гарячий: гарячий поборник волі України…», книга М. Скорупського «Туди де бій за волю», стаття Ярослава Середницького «Мій хрещений батько сотник Армії УНР Павло Гарячий». До джерельної бази належать спогади сучасників [3].

Оборонець нашої Батьківщини сотник Армії УНР Павло Гарячий (Горячий) за своє буремне життя не один раз заглядав в обличчя смерті. І не раз щасливо розминався з нею. Народився він 13 січня 1893 року в с. Буда-Горобіївська Канівського повіту Київської губернії в родині Павла Лазаровича і Явдохи Пилипівни Гарячих (у дівоцтві Гончаренко) [1]. 1911 року закінчив чотирикласну Канівську міську школу, потім допомагав батькові вести господарство. З вибухом Першої світової війни, Павла одразу мобілізували до російської імперської армії. Служив у 1-й мортирній запасній батареї. 1 жовтня 1916 року закінчив 3-ю Київську школу прапорщиків. Лише наприкінці 1917-го канівського козака було вислано на фронт – до Проскурівського прикордонного полку. Павлові поталанило: кров за Росію він не проливав – армійські частини вже не воювали, а мітингували – російська армія розвалювалася на очах. На революційній хвилі активно утворювалися українські частини. В одній із них Павло Гарячий служив уже від січня 1918 року – був сотником 1-ї сотні 1-го Гайдамацького кінного

партизанського куреня імені отамана Кармелюка, сформованого Юрком Ківерчуком і поручником Миколаєнком у Кам'янці-Подільському та його околицях. Брав участь у боях проти «червоних» і «білих». Восени 1919 року сотник Гарячий був тяжко поранений.

Отямився він тільки через два тижні в польському військовому шпиталі у Шепетівці. Після лікування в грудні 1919 року Павла Гарячого було інтерновано. Спершу він перебував у Луцьку, потім – у таборах Щипйорно і Ланцута. Навесні 1920-го він став до лав 6-ї Січової стрілецької дивізії, що формувалася в Ланцуті. З нею сотник пройшов усю кампанію 1920 року. 21 листопада вдруге був інтернований поляками. У таборах перебував аж до 30 червня 1924 року. Отже, у 1918-1919 роках він був сотником 1-го гайдамацького куреня імені Устима Кармелюка Армії УНР, перебував у польських таборах інтернованих, а з весни 1920 року – командував кінною сотнею 6-ої Січової дивізії полковника Марка Безручка [1].

Після табору П.Гарячий навчається на агрономічно-лісовому відділені Української господарської академії у Подєбрадах. Здобув диплом інженера. По закінченні академії працював у Польщі, в Познані.

Як колишній сотник Армії УНР Павло Гарячий у міжвоєнний період підтримував зв'язок з родиною генерала Павла Шандрука в селі Борсуки (нині Лановецький район). Був, зокрема, хрещеним батьком племінника генерала Ярослава.

З початком Другої світової війни знову став у нагоді здобутий під час Визвольної війни 1917–1921-х років у лавах Армії УНР. Особливо цінний для майбутніх підпільників ОУН і бійців УПА. Павло Гарячий повернувся з фронту до Кременця пізньої осені 1941-го, а вже наступного року працював викладачем у Лісовій школі в Білокриниці (офіційна назва закладу – Білокриницька державна середня рільнича школа з лісовим відділом Кременецького ліцею). Знаменно, що учнями Павла Гарячого були члени обох гілок ОУН. До слова, Кременеччина – чи не єдине місце, де загони мельниківців і бандерівців координували свої дії, здійснюючи спільні акції (до осені 1943 року) [1]. Так, одним з учнів Павла Гарячого був Микола Якович Чорнобай (1924 – 2006), член ОУН(б). Пізніше він згадував: "Полковник Павло Гарячий викладав у нас «лісництво», а після занять, у лісі навчав нас іншого предмету – «тактики».

У лютому 1943 р. українське підпілля отримало повідомлення про підготовку німцями масового розстрілу в'язнів кременецької тюрми. Щоб врятувати їх, загін ОУН(б) під командуванням «Крука» захопив в'язницю. Згодом боївка ОУН(м) визволила в'язнів із Дубенської в'язниці. Німецька окупаційна влада в Кременці миттєво відреагувала на напади – заарештувала й невдовзі розстріляла 12 українців, зокрема Павла Гарячого – заступника директора Лісової школи в Білокриниці, доктора Петра Рощинського і його дружину Ганну, кооператора Йосипа Жиглевича, заступника директора банку Юрія Черкавського і Віру Лебедівську [3]; а також кількох поляків на чолі із ксьондзом Іваніцкім. Жандарми навіть не звернули уваги, що Павло Гарячий був перекладачем німецької військової частини під час наступу на Схід у 1941 році й мав відзнаку за поранення. В лютому 1943 року німці «не встигли» встановити, що у Лісовій школі він керував підпільною коміркою ОУН(м), а під час навчальних екскурсій до лісу викладав учням тактику піхотного бою [2].

Отже, героїчна, і водночас, трагічна доля уродженця Канівщини Павла Гарячого може розглядатися як яскраве свідчення рівня національної свідомості тієї української генерації, яка на початку ХХ ст. намагалось збудувати українську державу.

Список використаної літератури:

1. Коваль Р. Багряні жнива Української революції. – К. : Діокор, 2005.
2. Коваль Р. Сотник Гарячий: гарячий поборник волі України…» // Прес-центр. – 2012. – 3 березня.
3. Скорупський М. Туди де бій за волю. Спогади Максима Скорупського. – К : Видавництво імені Олени Теліги, 1992. – 351 с.

Науковий керівник: д.і.н., професор В. В.Масненко

«СПІВЕЦЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА» – МИКОЛА ПИМОНЕНКО

А. О. Костюкевич
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ім’я Миколи Пимоненка – прикрашає сузір’я найталановитіших людей України, а його життя – приклад надзвичайного працелюбства, любові до рідного краю та відчуття прекрасного.

Майбутній художник народився 9 березня 1862 р. в передмісті Києва у родині міщанина. Батько його був іконописцем і різьбярем по дереву, саме тому вже в 11-ти річному віці Микола допомагав батьку розписувати церкви у селі Малютянці. Цікавим фактом з життя та творчості Пимоненка виявилося те, що він був достеменним городянином, але ще з дитинства закоханий в невимовну красу села та щирість селянського люду він присвятив йому всю свою творчість. Пимоненко був особливою людиною – він не був вигадником, він зображував реальні картини – тільки те, що бачив на власні очі. І не дивно, адже ще змалку він завжди носив з собою альбом з олівцями і нотував все побачене, як чорновий варіант. [1,25].

Всі його картини різні зовсім не схожі між собою, ну хіба що окрім теми, але в той же час проникливим поглядом можна побачити одну особливість їхньої схожості – всі вони ідеалізовані. Своїх героїв Пимоненко зображував не зовсім так, як він це бачив. Художник завжди піднімав їх над буденністю,зображував усміхненими, задоволеними, що символізувало красу і щедрість української землі, захоплення від того чим люди займалися. Цим він хотів показати, що робота також може приносити задоволення, коли людина почне любити та цінувати свою роботу.

Першою своєю самостійною картиною М.Пимоненко вважав «Гальорку», яка була написана в 1885 році. Її герої звичайні люди, які не мають грошей на місця в партері, проте палко люблять мистецтво. З початку 90-х років XIX століття він почав брати участь й у виставках Товариства пересувних художніх виставок найпопулярнішого художнього об’єднання Росії кінця XIX – початку XX століть, а в 1899 році став його членом. Згодом його почали звинувачувати у побутовизмі, але завдяки участі в діяльності та виставках Товариства, роботи Пимоненка швидко набули надзвичайної популярності [2,102].

Художник знаходив своїх героїв у сусідніх хатах, на гамірливих базарах, а особливо він любив зображувати простолюдин на ярмарках. Важливе місце у його спадщині займали картини, присвячені тематиці молоді. Він наряджував у святкове вбрання молодь і спостерігав за її веселощам, танцями і жартами. Пимоненка інколи називають «співцем українського села», але це не дивно, бо проведене дитинство з батьком викохало у нього любов до працелюбства та рідного краю. Більша частина робіт була написана під Києвом у с. Малютинці, де художник з сім’єю жив щороку влітку, де обладнав собі майстерню. Його «Весілля в Київській губернії» (1891 р.),

«Свати» (1893 р.), «Ворожіння» (1893 р.), «Біля колодязя (Парубки)» (1894 р.), «На ярмарку» (1898 р.), «Брід» (1901 р.), «Гусі, додому!», «Суперниці. Біля колодязя» (1909 р.), «Гопак» та багато інших є яскравим свідченням його патріотичної любові до України та глибокого знання повсякденного життя українського села. До речі, останнє з перелічених полотен у 1909 році було придбане Лувром, а Микола Пимоненко був за цю картину удостоєний золотої медалі Салону де Парі Товариства французьких живописців.

В його творчості прослідковується не тільки любов до рідної землі, але і вболівання за долю селянина, який не вміє відпочивати! Для нього відпочинок – це праця на рідній землі, яка колоситься урожаєм, п'янить духмяними травами та спілими яблуками. Не зважаючи на тяжку роботу селянин завжди робив все з гарним настроєм. Знаходився час і пожартувати, і затягнути веселої пісні, і відпочити.

Приваблює у його картинах і народні звичаї, зокрема картина «Свати». Якщо сватання було бажаним, дівчина за звичаєм мусила сидіти біля печі і ніби з байдужістю колупати її так, як це показано в картині «Свати». Варто зосередити увагу на темі ярмарок, яка приваблювала не тільки Пимоненка, але і інших художників оскільки це була можливість показати розмаїття побутових сцен, українського народного вбрання, образ селян та багато іншого. Місце в спадщині художника також займали картини присвячені українським жінкам-селянкам. Так, у картині «Молодиця» підкреслюється привабливість, оптимізм молодої селянки, веселу усмішку, барвистість українського одягу. У картині ж «Продавщиця полотна» втілено відчуття мудрості, суворості селянки, яка пройшла не легкий шлях життя [4, 65].

Гармонійним поєднанням жанрової сцени з пейзажем відзначається картина «Збирання сіна на Україні». На полотні з влучною характерністю відтворено загальну картину праці селян і водночас прекрасно написано пейзаж.

Варто також зазначити, що велику роль відіграє пейзаж у картинах М.Пимоненка на мотив побачень. У цих творах, вирішених у ліричному плані, художник торкається вічних для людства тем: кохання і дружби. Здебільшого він акцентує увагу на образах дівчат, їхніх емоціях, показуючи їх то зніяковілими, то замріяними, радісно усміхненими, зрідка зажуреними. Так, у картині «Ідилія» постаті дійових осіб органічно пов'язані з пейзажним середовищем. Сонячні промені заливають сільську вуличку, яскравими зайчиками пробиваються крізь густі дерева затіненого саду.

Досить часто побачення хлопців і дівчат Микола Пимоненко писав на тлі краєвиду тихої літньої ночі, де світло місяця надає біленьким хатками у густих садках, вулицям села особливої поетичності й водночас таємничості. Це на мою думку, допомагало художнику підкреслити лірико-романтичний настрій персонажів. Найвідоміші з таких картин «Побачення» та «Українська ніч».

З кінця XIX сторіччя в українському жанровому живописі все частіше з'являються твори, присвячені життю середніх верств населення міст. На міську тематику писав картини і Микола Пимоненко. Варто зазначити, що як і в картинах з сільського життя, у творах на міську тематику художник створює індивідуально своєрідні образи, виявляє психологічний стан дійових осіб. Виразно свідчать про це полотна «Київська квітарка» 1897 і 1908 років, у яких М.Пимоненко звернувся до одного й того ж мотиву. Художник переважно звертався до відображення сучасного йому життя. Проте під впливом посилення інтересу українських митців кінця XIX початку XX сторіччя до минулого свого народу він написав ряд творів на історичну тематику: «У похід» (два варіанти 1901 і 1902 років) та «Повернення з походу», зробив ряд ескізів(«Козаки, які п'ють воду», «Козаки відпочивають», «Богдан Хмельницький»

та інші), що свідчать про задуми історичних творів, які не були здійснені. Варто зазначити, що усе життя Микола Корнилович Пимоненко проживав у Києві. 26 березня 1912 р., у розквіті творчих сил, він помер, і був похований на Лук'янівському цвинтарі.

Отже, талановитий митець залишив велику творчу спадщину понад тисячу робіт, які зберігаються у найбільших музеях України та світу, і представляють багатобарвну живописну панораму життя українського народу кінця XIX початку XX століття.

Список використаної літератури:

1. Затенацкий Я. П. Николай Корнилиевич Пимоненко. Жизнь и творчество. – Киев : Издательство Академии наук украинской ССР, 1955.

2. Говдя П. М. К. Пимоненко. Нарис про життя і творчість. – Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957.

3. Чіп Б., Оганесян О. Микола Пимоненко: Біографічний роман. – Київ : Молодь, 1983.

4. Микола Пимоненко : альбом. – К. : Мистецтво, 1983. – 107 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент М. В. Захарченко

В. К. ВИННИЧЕНКО – ПРЕДСТАВНИК ІМПРЕСІОНІСТИЧНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ

І. А. Корольова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Володимир Винниченко – маляр. Звучить це незвично. Володимир Винниченко – це повістяр, романіст, драматург, мемуарист, а далі –публіцист, оратор і політичний діяч. Але Винниченко – маляр?
Григорій Костюк

В. Винниченко. Автопортрет

З ім'ям Володимира Кириловича Винниченка (1880–1951) пов'язані надзвичайно яскраві, неповторно-самобутні сторінки національного історичного та літературного процесів українського життя. Не дивлячись на те, що Володимир Винниченко зараз відомий переважно своєю причетністю до найважливіших політичних процесів перших десятиліть XX ст. – відродження нації й національної державності та реалізації ідеї соборності – варто згадати і про його унікальний хист до мистецтва. Володимир Кирилович – талановитий український письменник та художник, адже протягом всього свого непростого життєвого шляху він поєднував літературу, мистецтво та політику. Навіть тоді, коли В. Винниченко був змушений залишити свою рідну землю, він не полишив прославляти її у своїх творчих доробках [1, 86].

Немає точних даних про те, коли ж розпочав писати картини В. Винниченко. Одні його друзі та дослідники творчості згадують дату 1920-х рр., інші говорять, що тяга до мистецтва з'явилась ще в юнацькі роки. Точно відомо одне: це заняття Володимир Кирилович не полишив до кінця свого життя.

Майстер завжди дотримувався реалізму, вільно ставився до природи, не копіював її сліпо. Те, що виносить картини В. Винниченка понад будь-яке аматорство, це – постійне намагання творити чисто малярськими засобами, безпосереднім і свіжим мазком [2, 36].

Володимир Винниченко. Портрет дружини

Що ж до краєвидів, то тут особливо слід відзначити досить значний вплив М. Глущенка (1901–1997) – видатного українського художника-живописця, з-під пензля якого вийшли такі чудові полотна: «Зимовий ліс», «Берлінські етюди», «Березень на Дніпрі», «Київська осінь» – та його малярських засобів, таких як кольористичне трактування першого і дальніх планів, зеленаво-брунатний тон цілостей, масивне накладання фарби, щоб створити потрібну фактуру об'єктів – землі, дерева, листя, тощо. Особливо часто В. Винниченко та М. Глущенко почали спілкуватись після того як обоє переїхали до Парижа. Володимир Кирилович в цей час постійно і уважно стежив за роботою художника, допомагав йому розбиратись в людях, вибирати належне оточення, щоб не піддатися впливу експресіоністських течій, від яких, за словами Винниченка, можуть врятувати лише стійкі реалістичні смаки, «…скромність і щирість, вперте прямування до своєї мети, постійні шукання і завзята праця…».

Малюнків з фігуральним зображенням у В. Винниченка небагато. Його «Автопортрет» 1931 р. з погляду портретового, тобто передусім з психологічного, це річ солідна і добре простудійована, хоча у кольорах, може, занадто брунатно-сіра і через це видається занадто реалістичною [3, 127].

Портрети, пейзажі, натюрморти українського майстра захоплюють багатою кольоровою гамою, наповненою світлом і повітрям, а в картинах практично відсутні всі похмурі відтінки. В. Винниченко створив свій власний унікальний, не притаманний більше нікому, стиль живопису. Не дивлячись на те, що майстер часто відступав від чітко встановлених канонів академічного художника, але від цього його роботи не втратили своєї цінності та унікальності, перш за все, для українського народу.

Говорячи про живопис, Володимир Винниченко згадує про французьку школу «Еколь де Пари» і дійсно, якщо уважніше придивитись до його робіт, то можна побачити спільні риси із представниками цієї школи: відсутність чіткої та нав'язливої сюжетної акцентуації, яка була притаманна багатьом українським художникам XX ст. [4, 76]. Крім того також варто відмітити й чітку композиційність та простоту, якими В. Винниченко ставав ближчими до народу, зображуючи невигадливі натюрморти та пейзажі, які були безпосередньо пов'язані з побутом простих пересічних українців.

В. Винниченко. Протока на Сені

Найбільше серед робіт В. Винниченка пейзажів. Дуже часто він зображував степи, відчуваючи до них сильну любов та ностальгію після еміграції. Він говорив: «Ви уявіть собі, я родився в степах. Ви розумієте, добре розумієте, що то значить «в степах»? Там, перш всього,

немає хапливості. Там люди, наприклад, їздять волами. Запряжуть у широкий, поважний віз пару волів, покладуть надію на Бога і їдуть. Воли собі ступають, земля ходить круг сонця, планети творять свою путь, а чоловік лежить на возі й їде. Трохи засне, підкусить трохи, пройдеться з батіжком наперед, підожде волів, крикне задумливо: «Гей!» і знову собі поважно піде вперед. А навкруги теплий степ та могили, усе степ та могили» [5, 2].

В. Винниченко. Після війни

Крім чарівних та мальовничих картин, В. Винниченко студіював серію «українське малярство», що виходила в 20-і роки у видавництві «Рух». Саме там розміщувались монографії про малярську спадщину Т. Шевченка, про С. Васильківського, М. Жука, М. Самокиша про «Празьку студію». Вивчаючи ці матеріали, В. Винниченко творив грунт для власної малярської творчості та шукав свій унікальний стиль.

Отже, Володимир Кирилович Винниченко – видатний український громадський політичний та культурний діяч, неперевершений художник та справжній український патріот. Живописні роботи В. Винниченка вражають своєю енергетикою, світлом, повітрям та легкістю. У них відчувається туга за рідним краєм і несвідоме прагнення знайти спорідненість з краєвидом на Дніпрі. Його пейзаж відзначається стриманістю фарбових ефектів: не дивлячись на багатство кольорової гами, ніколи не «кричить» ані жовтими, ані синильно-червоними плямами.

В. Винниченко. Український пейзаж

Закоханість у природу, повага й «чесність» до всякої малярської теми, свіжість та щирість її сприймання – все це надає неповторної краси творчості В. Винниченка, яка продовжує зачаровувати та вражати й сьогодні.

Список використаної літератури:

1. Володимир Винниченко – художник : альбом / упоряд. С. Гальченко, Т. Маслянчук. – Київ : Мистецтво, 2007. – 224 с. : іл.
2. Смирнова Н. Володимир Винниченко – художник / Н. Смирнова // Афіша. – 2001. – № 2. – С. 36.
3. Певний Б. Винниченкове малярство: курйоз чи мистецтво? / Б. Певний // Сучасність. – 1994. – № 9. – С. 127–140.
4. Федорук О. Винниченко – художник «Еколь де Парі» / О. Федорук // Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 76–82.
5. Жулинський М. Знайшов собі нову біду – малювання: про живописну спадщину В. К. Винниченка / М. Жулинський // Образотворче мистецтво. – 1991. – № 2. – С. 4–5.
6. Краса і сила: виставка малярських творів Володимира Винниченка : каталог / орг. та упоряд. каталогу І. Лисенко-Ткачук. – Київ, 2001. – С. 4.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Л. Г. Лисиця

ПОРІВНЯННЯ МІСЦЯ ЖІНКИ У СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ФОЛЬКЛОРІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ІСЛАНДІЇ

А. В. Кудріна, І. А. Корольова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

До середини XX ст. історія людства фактично була «чоловічою історією», тобто орієнтувалась на чоловічі персонажі та види діяльності. Проблематика і методологія «жіночої історії» сформувалась на Заході в кінці 1960-х – на початку 1970-х рр. і згодом поширилась на європейські терени [4, 103].

Така увага до гендерної проблематики спостерігається й нині. Період середньовіччя став чудовою базою для дослідження та порівняння становища жінки в різних регіонах Земної кулі. Виключенням не стала і територія, колись величної, Київської Русі.

До наших днів збереглося не так вже й багато згадок про жінок у письмових руських середньовічних джерелах, але, аналізуючи скромні згадки про них, можна зробити висновок про їх становище в тогочасному суспільстві.

В «Повісті минулих літ» повідомлень, пов'язаних з представницями прекрасної статі, у п'ять разів менше, ніж «чоловічих». Жінки розглядаються літописцем переважно як предикат чоловіків, втім, як і діти, що і не дивно, якщо згадати ті непрості і войовничі часи. Саме тому на Русі до заміжжя дівчину часто називали по батькові, в певній присвійний формі, а після вступу в шлюб – за чоловіком. Але, по відношенню до європейського чи східного жіноцтва, окреслюються значні переваги наших попередниць. Варто відзначити, що незадовго до ординського нашестя на руські землі, майнове становище та соціальні права жінок привілейованого стану ще більше розширилися, серед них з'явилися великі землевласниці. В унікальних графіті Софії Київської кінця XII ст. згадана княгиня Всеволожа як покупниця «землі Боянової всієї». Під 1288 р. у літописі сказано про отримання земельної спадщини другою княгинею – Ольгою, дружиною князя Володимира Васильковича [1, 28].

У XIII ст. зустрічаються імена жінок, котрі самостійно керували своїми князівствами. Це галицька княгиня Анна Романова або полоцька княгиня Софія Єфросинія і дружина князя Михайла (ім'я її до нас не дійшло), майже сторіччя з 1129 р. правила Полоцькою землею. За наказом цих жінок-правительок були вибиті їх особисті свинцеві печатки – атрибут адміністративної влади.

Незабутні образи руських жінок часів нашестя ординських полчищ. Євпраксія Рязанська вважала за краще смерть, аніж ганьбу чоловіка, вона кинулася «із височезного храму і зразилась (тобто вбилася) до смерті». Так само, як і рязанська княгиня, загинула дружина чернігівського князя Домнікея. У вогні та диму пожежі закінчила своє життя велика княгиня Володимирська Агафія з невістками та онуками: вони замкнулися в одному з володимирівських соборів, який загарбники обклали хмизом і підпалили. Самогубство руських жінок, які не хотіли потрапити в руки ворогів, було в роки навали Батия досить частим явищем.

Безперечно, права, можливості та рівень грамотності простих селянок та представниць князівських родів різнились між собою. Перших можна назвати високоосвіченими не лише за середньовічними мірками, але і за сучасними, адже князівни знали декілька іноземних мов, були навчені азам математики та філософії, геометрії та астрономії, риторики і «лікарських хитрощів». Онука Ярослава Мудрого Анна Всеволодівна створила школу для дівчаток при одному з київських монастирів –

про це згадує літопис близько 1089 р. Стосовно ж жінок не такого знатного походження, то відкриття археологами берестяних грамот стародавнього Новгорода змусило засумніватися в правомірності твердження, що грамотність в стародавній Русі була долею привілейованого стану: виявилось, що ремесленици-новгородки XIII – XIV ст. вели побутові записи, листувалися із замовниками.

Положення руської жінки в шлюбі за часів язичництва і в ранньодержавницький період визначалося договірним характером самого шлюбу. Літописець, описуючи шлюбні відносини в IX – X ст., повідомляє, що майбутній чоловік «ту приводив дружину собі, з якою раніше домовлявся». З прийняттям християнства шлюб втратив свій вільний договірний характер. Він став оформлятися через обряд церковного вінчання, а всі справи, що випливають з сімейно-шлюбних відносин, надійшли у ведення церкви [3, 165].

Дещо інша ситуація склалась в ісландському суспільстві. Суворий клімат та непрості умови життя залишили свій відбиток і на становищі представниць «слабкої статі».

Жінка в Ісландії завжди мала рівні права з чоловіком. Доказом цього виступає навіть той факт, що дівчинка при народженні отримує прізвище, яке лишається в неї на все життя, навіть після заміжжя. Така закономірність склалась історично: до перших поселень островів був пустинним. Перші поселенці, які прибули на острів, були переважно чоловіками. Жінок було не так і багато, тому вони користувались надзвичайною пошаною.

Яскравим прикладом відсутності гендерної диференціації в середньовічному ісландському суспільстві є сюжетна лінія відомої «Саги про Ньяля», де на прикладі головних героїв – Бергтор і Халльгерда – показано вирішальний вплив жінки на рішення чоловіка, а також її здатність до прояву хитрості та кмітливості [2, 15].

Характерно, що і в еддичній поезії жінка виступає нарівні з чоловіком, не поступаючись йому ні в мужності, ні в рішучості. Саме її характер і вчинки найчастіше зумовлюють весь хід подій, особливо в здійсненні помсти, яка вважалась вищим обов'язком кожного**.** Головна тема героїчних пісень **–** мужність людини (як чоловіка так і жінки) перед лицем невблаганної долі. Герой знає, що чекає на нього, але, не вагаючись, йде назустріч неминучості. За тогочасним уявленням, найвище благо – це слава про подвиги і честь, тільки вони залишаються у пам'яті людей.

Ісландці постійно оспівували різні любовні історії. Наприклад, у пізніших текстах «Едди» значимою стає тема кохання**.** Їй присвячений ісландський сюжет про зустріч Брюнхільди і Сігурда. Значна увага приділяється почуттям, які спалахнули між ними, що відображено в «Уривку з пісні Сігурда».

Саги розповідають навіть про те, що ніхто не засуджував жінку, яка декілька разів виходила заміж (порівняно з даними руських літописів – надзвичайне свавілля). Жінка, яка мала позашлюбних дітей, – не засуджувалась, навпаки, це цінувалось як доказ її хорошого здоров'я. Ця обставина також пояснюється історичною специфікою Ісландії – малочислене ісландське суспільство завжди раділо появі нового громадянина, незважаючи на умови появи його на світ.

В сагах ще існують відомості про те, що перебувати під владою жінок досить принизливо, але поряд з тим говориться, що заміжні жінки займали надзвичайно високі позиції впродовж всієї історії. Це пояснювалось тим, що в Ісландії не було непрацюючих жінок: всі вони були зайняті сільським господарством чи виловом риби. До того ж праця не поділялась за гендерним принципом. До певного часу Ісландія не

могла навіть похвалитись великою кількістю міст, а лише – наявністю дворів та місць для переробки риби [5, 74].

Постійно тяжко працюючи ісландська жінка, шляхетного чи простого походження, не встигала (або й не бачила необхідності) вдосталь часу приділяти собі, тому більшість з них зарано розпочинали набирати вагу, погіршувалась шкіра обличчя і рук. Як не дивно, на такі недоліки ніхто не звертав особливої уваги, головним вважалось здоров'я та витривалість.

Отже, середньовічний руський та ісландський фольклор не оминув увагою і становище жіноцтва. Хоч відомості мізерні та дещо фрагментарні, але, аналізуючи їх, можна виробити чітку модель існування тогочасного суспільства, а також дослідити роль жінки в кожному з них.

Список використаної літератури:

1. Безрогов В. Г. Ранние средневековые генеалогии знатных родов в системе этничесого самосознания / В. Г. Безрогов // Элита и этнос средневековья. – 1995. – № 11. – С. 28–38.

2. Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги как источник по истории Древней Руси и ее соседей. X–XIII вв. / Т. Н. Джаксон // Древнейшие государства на территории СССР. – 1988. – № 18. – С. 15.

3. Забылин М. Русский народ. Его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия. В 4 ч. // Сост. и отв. редактор О. А. Платонов. М. : Институт русской цивилизации, 2014. – 688 с.

4. Репина Л. П. Женская история: проблемы теории и метода // Средние века. – М., 1994. – Вып. 57. – С. 103–109.

5. Смирницкая О. А. Исландские саги : у 2 т. / О. А. Смирницкая. Спб. : Научная мысль, 1999. – 1 т.

Науковий керівник: к.і.н., доцент М. В. Захарченко

ВНЕСОК СОФІЇ РУСОВОЇ У РОЗБУДОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ

В. П. Куліда
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З огляду на наявність багатовікового освітнього процесу в Україні, де на різних історичних етапах його розвитку важливу роль відігравали конкретні особистості, вивчення та репрезентація громадсько-політичної діяльності Софії Русової (1856–1940 рр.), яка зробивши вагомий внесок у становлення національної системи позашкільної освіти у період розбудови української державності (1917–1919 рр.), є доцільним і вмотивованим.

Початок 1917 р. для Наддніпрянщини позначився стрімким зростанням національно-визвольного руху, який в березні 1917 р. очолила УЦР. Софія Русова у цей період не тільки продовжує залишатись активним громадським діячем, а й долучається до державотворчого процесу отримавши мандат члена УЦР від «Просвіт». Варто наголосити, що її державна діяльність не обмежилась лише депутатством. Так, зі створенням виконавчого органу влади в УНР – Генерального Секретаріату, Софії Русовій, враховуючи її велику «дошкільну історію», пропонують очолити утворений в серпні 1917 р. відділ позашкільної освіти (з 9 січня 1918 р. – Міністерство народної освіти) [1, 7].

Увага громадськості до освіти дорослих в Україні у період діяльності УЦР було досить високою. Цьому сприяло те, що відповідна проблема у дореволюційні часи вже перебувала в полі зору української інтелігенції у зв'язку з визначенням даного виду

освіти як одного з найпродуктивніших чинників культурного розвитку українського народу. Внаслідок цього, проблема позашкільної освіти не лише не втрачає своєї актуальності на початку української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., але й набуває поступального розвитку [4, 38; 6, 112].

Першими кроками Софії Русової в розбудові освіти дорослих стало об'єднання діяльності всіх організацій та установ, що опікувалися таким видом освіти. Насамперед, йдеться про «Просвіти», які з початку революції діяли у всіх куточках України. Останні були досить популярні серед українства, тому Совфія Русова лише висловлювала загальну думку, коли характеризувала «Просвіти» як «наша національна, найкраща форма провадити освіту серед дорослого населення» [7, 61].

Відповідно до цього нею було прийнято рішення скликати І Всеукраїнський з'їзд «Просвіт». Проведений 20 вересня 1917 р. з'їзд визнав за потрібне об'єднати всі «Просвіти» у спілки по районах, повітах, губерніях і в кожній з них виокремити секції: лекційна, бібліотечна, видавнича тощо. Дані секції мали сприяти підготовці лекцій та підбору лекторів, організації книгозбірень, складанню бібліографії для народних читань і т. п. [2, 107].

Очолюючи позашкільний відділ ГСО Софія Русова організувала центральний склад книг, наукових посібників для дорослих і підручників для самоосвіти, а також особисто долучилась до підготування «взірцевого каталогу» літератури для громадських бібліотек.[5,128] Необхідно зазначити, що основним методичним виданням у галузі позашкільної роботи слід уважати складений в департаменті, під її ретельним контролем «Порадник діячам позашкільної освіти…», який мав слугувати таким завданням, як інструктажу та допомозі діячам цієї ниви на місцях [3, 63].

Досліджуючи внесок Софії Русової у становлення національної системи освіти дорослих автор дійшов висновку, що її освітня діяльність у короткий, але надзвичайно насиченим подіями період української історії – 1917–1919 рр. має неоціненне значення для вітчизняної педагогіки, оскільки є одним із стовпів сучасної системи освіти в Україні.

Список використаної літератури:

1. Березівська Л. Д. Державна політика щодо початкової освіти в контексті громадсько-педагогічного руху в Україні в імперську добу (1899–1917) / Л. Д. Березівська // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / редкол.: В. К. Буряк, Л. В. Кондрашова, Г. Б. Штельмах. – Кривий Ріг : Теза, 2010. – Вип. 28. – С. 9–16.

2. Божук Л. В. Освітня політика Центральної Ради в контексті українського державотворення / Л. В. Божук // Науковий вісник. – 2012. – № 66. – С. 98–104.

3. Улюкаєва І. Г. Діяльність Софії Русової щодо створення системи дошкільного виховання в Україні у 1917–1919 рр / І. Г. Улюкаєва // Вісник. – 2016. – № 135. – С. 60–64

4. Олійник Г. Завдання національної школи: погляди Софії Русової / Г. Олійник // Вісник прикарпатського університету педагогіки. – 2001. – № 5. – С. 38–39.

5. Русова С. Мої спомини / С. Русова. – Київ : Україна-Віта, 1996. – 208 с.

6. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель (до 155-річчя від дня народження) : бібліографічний покажчик / Нац. акад. пед. наук України; ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя; упоряд. А. М. Доркену; наук. ред. П. І. Рогова. – Київ : ДНПБ України, 2010. – 176 с.

7. Чубакова І. О. Історія першої половини XX століття в особах / І. О. Чубакова. – Київ : Педагогічна дума, 2012. – 128 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. К. Мотуз

МОТРОНИНСЬКЕ ГОРОДИЩЕ СКІФСЬКОЇ ДОБИ

В. В. Лобода
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Черкащина пишається своєю величезною історико-культурною спадщиною, яка закарбована в камені, бронзі, кераміці. Вона розповідає про нашу історію, героїчне минуле, його трагічні сторінки. Мотронинське городища скіфського часу занесене до Державного реєстру пам'яток національного значення. Метою дослідження є створення комплексної картини про одне із найбільших городищ скіфської доби на території України.

Ця визначна пам'ятка привертало до себе увагу не одного покоління дослідників. У 1898–1901 рр. невеликі розкопки на городищі провів В. В. Хвойко. У кінці XIX ст. городище було обстежене графом О. О. Бобринським, який вперше опублікував його детальний план.

З 1988 по 1996 рр. городище досліджувалось археологічною експедицією «Холодний Яр» Інституту Археології НАН України під керівництвом С. Безсонової, а у 2001–2003 роках – українсько-польською експедицією на чолі з С. Скорим та Я. Хохоровським.

У XI–IX ст. до н. е. в лісостеповій частині Придніпров'я була поширена білогрудівської культура. На зміну білогрудівській культурі прийшла чорноліська культура. У IX–VIII ст. до н. е. тут сформувався найбільший у Придніпровському Лісостепу центр племен чорноліської культури з розвиненою бронзоливарної справою і ланцюжком городищ, які тягнулися вздовж Дніпровської тераси від району Сміли до Чорного Лісу в верхів'ях Інгульця. Це були невеликі оборонні споруди для захисту від кіммерійських завойовників [4, 36].

У кінці IX – початку VIII ст. до н. е. життя на старих поселеннях поступово згасає, і виникають нові, більш великі поселення чорноліської культури – так званого жаботинського етапу. Причиною укрупнення поселень, крім кіммерійських набігів було і погіршення клімату з занепад господарського виробництва [1, 37].

Починаючи з середини VIII століття до н. е. в регіон починає проникати ранньоскіфська матеріальна культура, що пов'язують зі скіфським завоюванням.

За скіфського часу в Середньому Подніпров'ї існувало декілька великих городищ, що були центрами економічного, суспільного та духовного життя лісостепового населення. В басейні Тясмину таким городищем було Мотронинське – найбільш відома археологічна пам'ятка скіфського часу на території не лише Черкаської області, але й України. Воно виникло в кінці VII – на початку VI ст. до н. е. Назву городище дістало завдяки розташуванню поблизу Мотронинського монастиря [1, 16].

Знаходиться городище в урочищі Холодний Яр, між селами Жаботин і Мельники Чигиринського району Черкаської області, серед густого лісу (за скіфського часу городище не було покрите лісом), на підвищенні, оточеному глибокими ровами-ярами. Його площа становить 150 га і складається з внутрішнього та зовнішнього укріплень. Площа внутрішнього укріплення – 70 га. Найбільш укріпленою була південна і південно-західна частини городища. Висота зовнішніх валів сягає тут 10,5 м, глибина ровів 4-6 м при ширині 12-15 м. За валами, вздовж давніх шляхів, розташовані три групи курганного могильника – Східна, Західна, Центральна (близько 60 насипів) [4, 36].

Внутрішнє укріплення городища було розділене валом на дві, приблизно рівні, частини, що відповідало родоплемінному розподілу його мешканців. Зовнішній вал, заліснений віковими деревами, зберігся дуже добре. За винятком кількох в'їздів, він впродовж трьох кілометрів ніде не переривається. У цьому валу знайдено кілька розгалужених підземних ходів і печер пізньосередньовічного часу, дослідження яких через завали поки що неможливе.

У скіфський час найбільш заселеним було внутрішнє укріплення, а також ділянки попід зовнішнім валом поблизу давніх в'їздів до городища. Один з таких «кущів» займав площу 500 м². Він складався з чотирьох невеликих напівземлянкових приміщень, одного великого наземного житла та 23 господарських споруд.

Житлові споруди, відкриті на городищі, були різних типів: наземні прямокутної або підпрямокутної форми, напівземлянки круглої, овальної, підпрямокутної форми, іноді зі стовпом всередині для покрівлі з очерету.

У центрі внутрішнього укріплення, в найвищій частині, знаходилася «священна ділянка» – місце відправлення громадських культів впродовж довгого часу. Тут, під розораним зольним пагорбом, знаходився прямокутний котлован площею 30 м² і глибиною 1 м із залишками численних жертвоприношень або колективних трапез у вигляді прошарків попелу, сажі, обпалених кісток тварин та глини [4, 44].

Археологічні дослідження дозволили з'ясувати, що жителі городища займалися землеробством, скотарством, мисливством. Про розвиток землеробства лісостепового населення скіфського часу свідчить велика кількість ям-зерносховищ глибиною 2-3 м, де зберігали зерно в снопах.

Про велике значення скотарства у господарстві предків стародавніх слов'ян говорять знахідки великої кількості кісток тварин, зокрема, великої рогатої худоби, коней, свиней. Кістки благородного оленя, зайця, тура, бобра, ведмедя, лося та вепра свідчать про розвиток мисливства.

Найбільною знахідкою на території Холодного Яру є бронзовий шолом ранньоскіфського типу, виявлений під час оранки.

85-90% керамічного посуду складає ліпний посуд (знайдено 43 000 його фрагментів). На території городища знайдено багато уламків античного посуду (біля 6500), зокрема – із Ольвії. Це – амфори, горщики, глечики тощо.

Великою знахідкою був курганний могильник. Він знаходиться в густому листяному лісі, на території, що лежить на захід та південь від городища. Уперше план могильника був знятий О. О. Бобринським у 90-х роках XIX ст., він включав 23 насипи. У 1899 році В. В. Хвойкою і Б. І. Ханенком було розкопано «декілька курганів», на жаль, яка-небудь конкретна інформація про результати тих розкопок не збереглася [3, 150].

Експедицією було розкопано 10 курганів. Археологи з'ясували, що п'ять курганів було пограбовано в минулому шляхом вертикальних лазів. Майже всі кургани споруджені в один період із червонуватого ґрунту, в насипах зустрічалися кістки тварин, фрагменти посуду, вуглини, грудки глини (рештки поховальної церемонії) тощо. Датування розкопаних курганів – VI-V ст. до н. е.

У 2001-2003 рр. в ході роботи українсько-польської експедиції був досліджений найбільший курган «Скіфська могила», в якому виявлено дві гробниці.

На Мотронинському городищі, як і на території інших лісостепових поселень, нерідко трапляються рештки згорілих жител, причому частину з них спалено в останній період існування поселень – на початку V століття до н. е. Однією з причин загибелі Мотронинського городища вважають скіфські напади. Десь близько 480 року до н. е.

античні автори повідомляють про початок скіфської агресії щодо чорноморських міст, підтверджують це й археологічні розкопки. Напевне, у цей самий час починається скіфський наступ і на лісостепові спільноти, що призводить до загибелі або розпаду деяких з них, особливо на Правобережжі.

Вже протягом двадцяти років у розкопках Мотронинського городища активну участь беруть студенти ННІ історії і філософії. Експедиції продовжуються і нині. Так, студенти ЧНУ ім. Б. Хмельницького під керівництвом Олександра Могилова проводили дослідження внутрішнього укріплення валу городища влітку 2017 року.

Таким чином, багаторічні археологічні розкопки Мотронинського городища скіфської доби відтворюють загальну картину економічного, суспільного та духовного життя його жителів. Проте і сьогодні дискутуються питання хронології пам'ятки та типології речей, тому існує потреба її подальших польових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Акімова І. І. Черкащина археологічна : краєзнавча розвідка / І. І. Акімова. – Черкаси : КЗ «Обласна бібліотека для дітей» Черкаської обласної ради, 2012. – С. 38.

2. Бобринский А. Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смелы : в 2т. Т. 2. Дневник раскопок 1887 – 1889 гг. / А. Бобринский. – С.-Петербург : Типография, 1894. – С. 224.

3. Ильинская В. А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмина / В. А. Ильинская. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 145–154.

4. Полтавець В. І. З історії дослідження пам'яток передскіфського і скіфського часів у басейні Тясмину / В. І. Полтавець // Археологія. – 2008. – № 4. – С. 33–44.

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач О. М. Абразумова

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО

А. М. Майданик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У ХХ ст. українське народне мистецтво зазнало багато структурних змін. Нововідкриттям для всього світу стала поява плеяди художників «Наївного» плану і народних майстрів із яскраво вираженими індивідуальними творчими рисами. Найвідомішим представником була Марія Приймаченко. Саме вона ще за життя пізнала найбільшої уваги та інтересу до себе, була дуже шанованою та широко відомою. Саме її творчість досліджували і тому писали багато статей про неї. Твори Марії Приймаченко відомі, завдяки численним репродукціям, листівкам, збірникам та альбомам. Але й до нашого часу вона вважається найменш «розкритою» як творча особистість, а її картини – найбільше загадковими, утаємниченими щодо свого внутрішнього сприйняття світу, хоча багато з них зовні здаються простими і зрозумілими [1, 315].

Марія Приймаченко – народна художниця України, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка Своєю творчістю вона відкрила оригінальну сторінку самобутнього мистецтва світової культури. Її виставки з великим успіхом експонувалися у Франції, Канаді, Польщі, Росії, Німеччині та багатьох інших країнах світу. У 1937 р. на всесвітній виставці в Парижі Марія Приймаченко отримала золоту медаль, здивувавши своїми картинами мистецький світ [2, 52].

До сьогодні існує розбіжність у визначені точної дати народження й навіть написанні її прізвища. Іноді її подають як «Приймаченко», іноді як «Прімаченко». Подекуди одні й ті ж автори припускаються двоякого написання. Про свою родину Марія баба Харитина – бездітні вже: було двойко діток, ну, померли. А туди, за

Болотню, геть у долину, жив моєї матки батько; вона пішла у сусіднє село Сукачі заміж; уже були діти – Степанко й ще хтось… Батько мій, Оксент Григорович, возив кіньми кладі з Києва, цим і годував сім'ю, і за діда Федора все, було, оступався, що той старий та коли хто його в селі скривдить. От і надумали дід Федір та баба Харитина усиновити мого батька. Усиновляли з нотаріусом й Приймаченком прозвали, оттакі сургучеві печатки клали; я була мала й дивилася якраз. Й стали ми тут жить…» [2, 53].

Дату народження Марії Приймаченко відносять то до грудня, то до січня. Зазвичай зазнаються обидві дати: 2.1.1909 р. (20.XII.1908 р.). У родині Приймаченків досі зберігся переказ, що Марія народилася «якраз увечері на багату кутю», тобто, 24.XII 1908 (6.I 1909 р.) [3, 246].

Народилася Марія Оксентіївна в селі Болотня на Київщині в обдарованій родині. Її батько бондарював, займався теслярством і різьбленням по дереву, майстрував дворові огорожі у вигляді давньослов'янських зображень. Бабуся фарбувала і розписувала писанки. Мати, була визнаною майстринею вишивання. Від неї і перейняла художниця вміння створювати той чарівний, характерний для українських майстринь орнамент, в якому, говорячи словами Гоголя «птахи виходять схожими на квіти, а квіти - на птахів» [4, 60].

Дитинство Марії було затьмарене страшною недугою – поліомієлітом. Це зробило її не по-дитячому серйозною й спостережливою, загострило слух і зір. Усі предмети, що оточували дівчинку, ставали учасниками живої захоплюючої гри, інколи – сумної, але частіше – яскравої і святкової. Прихід до мистецтва був зумовлений одвічним селянським потягом до роботи. Через недугу, не маючи можливості працювати в полі, рано змушена усамітнюватися, майбутня майстриня, прагнучи приносити радість людям, свою енергію і працелюбність почала вкладати в мистецтво. Крізь усе її життя проходить невсипуща жага творення, неминуча для таланту потреба поділитися своїми відкриттями з людьми [5, 2].

Будь-які витвори Марії Приймаченко були бездоганними, тому про неї ширилася добра слава. Але через хворобу в дитинстві Марія Приймаченко не змогла здобути хорошої освіти, обмежилася тільки 4 класами шкільної освіти. Наче справжнім університетом, був для неї місцевий лікнеп. У 1935 р., талановиту дівчину помітила київська художниця Тетяна Флеру, коли збирала взірці для виставки народного мистецтва. Це був справжній подарунок долі. Завдяки діяльності і старанню Тетяни Флеру наступного 1936 р. Марію Приймаченко запросили до експериментальних майстерень при Київському державному музеї. Тут вона навчається, знайомиться і працює з такими художницями, як Тетяна Пата, Параска Власенко, Наталія Вовк. Саме у 1936 р. майстерні були реорганізовані у Школу народних майстрів, яку і закінчила Марія Приймаченко [4, 61].

Першими її живописними роботами були, мабуть, перенесені на картон і папір мотиви традиційного настінного розпису й вишивки. Потрапивши на заняття, вона чи не вперше в житті побачила білий папір і справжні фарби. Взяла і відразу рушник намалювала. «…Листок забрали і дали другий, а я тільки краски бачу та білу-білу бумагу…» – згадувала майстриня свій перший день у Києві [2, 52].

Малювала Марія Приймаченко обома руками – як правою, так і лівою, але ніякої відмінності, якою рукою була намальовано картину, не помітно. Спілкуючись із вчителями, вона вперше відчула себе художницею. У ці роки Марія Приймаченко створює цілу серію малюнків, яку назвала «Звірі у Болотні» (1935-1941 р.), для яких характерне біле тло, темні плями зображених звірів і птахів, пов'язаних із казковими рослинами. Ті роки були плідними й щасливими. Її творчість надалі поступово стає

різноманітнішою – Марія малює, вишиває, захоплюється керамікою. Але далеко не завжди експерименти з керамічними виробами були вдалими: деякі не витримували термообробки. Марії ж хотілося зберегти свої химерні візерунки – й вона стала переносити їх на папір. Її чудові керамічні глечики й тарелі цього періоду, розписані рудими лисичками, страшними звірами, крокуючими по стеблах полуниць блакитними мавпами і зеленими крокодилами, вкритими квіточками, зберігаються у Київському державному музеї народного декоративного мистецтва [6, 76].

Саме в той час і прийшов перший успіх. Роботи Марії Приймаченко відібрали на Українську республіканську виставку народного мистецтва, яка проходила в Києві. Наївні, яскраві, зворушливі роботи привернули увагу журі і були відзначені дипломом 1-го ступеня. Це була перша перемога!

Сама переможниця у цей час лежала в лікарні після чергової складної операції на нозі. Плакала від болю і щастя. Одразу після цього її малюнки були представлені на Всесоюзній виставці народного мистецтва у Москві, згодом у Ленінграді. А вже у 1937 році птахи і звірі М. Примаченко вражали навіть відвідувачів Першої міжнародної виставки у Парижі. На ній Приймаченко отримала золоту медаль. Захоплюються її творами відомі світові митці. Пабло Пікассо називав її твори «Прекрасними роботами геніальної жінки». Марк Шагал так захопився творчістю Марії Приймаченко, що аж сам почав малювати дивних істот, що дуже схожі на звірів нашої геніальної художниці [7, 610].

Таким чином її твори з незмінним успіхом експонуються на виставках у Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі, Празі... Талант художниці визнаний у світі...

До художниці прийшла всесоюзна та навіть всесвітня популярність. Не могли не радувати художницю фотографії і статті в періодиці, у журналах. Музеї стали купувати малюнки Марії Приймаченко. Уже не раз її пропонували переїхати жити на постійно до Києва, але вона була змушена повернутися до рідної Болотні – доглядати за батьками, які були уже людьми похилого віку.

Власне кажучи сама майстриня описувала себе так: «Роблю сонячні квіти, бо люблю людей, роблю на щастя людям, щоб квіти мої були, як саме життя народу, щоб усі народи один одного любили, щоб люди жили, як квіти цвіли б на всій землі».

У зображеннях звірів можна помітити елементи стародавнього мистецтва (як і в теслярських виробах батька Марії). Так, на головах коней нанесена своєрідна сітка, а традиція «двочастинного» малювання тварин з визначеною лінією голови і тулуба сягає часів палеоліту. Коли Марію питали, навіщо вона малює неіснуючих тварин і квіти, вона відповідала: «Навіщо малювати такими, які вони є – вони і так красиві, а я свої малюю на радість людям. Так хочеться, щоб більше людей дивилися малюнки і щоб всім подобалися».

Малюючи тварин, Марія Приймаченко наче тим писала давні міфи, казки, легенди. Так, бик, обожнюваний землеробами, як символ родючості, пов'язаний з небом, зображений на картині художниці у вигляді засіяної зорями істоти з короною і пишною бородою («Синій бик»). Часто у її творах з'являються коні і ведмеді – тварини, яких обожнювали наші пращури. На багатьох картинах зображені птахи – це і голуби, що за уявленнями наших предків створили світ, і павичі – персонажі давніх щедрівок, і лелеки – тотемні птахи слов'ян.

Вклад геніальної художниці в український і світовий живопис є неоціненний, його не можуть забути теперішнє і майбутнє покоління.

Список використаної літератури:

1. Гоян Я. «Щоб люди жили, як квіти цвіли...» : Марія Приймаченко / Я. Гоян // Присвята : есе. – К., 2001. – С. 314-345.
2. Данилейко В. Міф Марії Приймаченко / В. Данилейко // Образотворче мистецтво. – 2004. – № 3. – С. 51–55.
3. Кара-Васильєва Т. Марія Приймаченко / Т. Кара-Васильєва // Українки в історії. – К., 2004. – С. 246–247.
4. Велігоцька Н. ІШляхи життя і творчості Марії Приймаченко / Н. Велігоцька // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 6. – С. 59–65.
5. Марія Приймаченко: Синтез орнаментального і фігуративного начал як стильова основа творчості // Народне мистецтво. – 2001. – № 1-2. – С. 2–5.
6. Шевченко О. Ненаївна наївістка / О. Шевченко // Україна. – 2009. – № 3. – С. 76–80.
7. Верба І. Пензель краси, добра, мудрості / І. Верба // Хроніка – 2000. – № 35–36. – С. 606–611.

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач О. М. Абразумова

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЧЕРКАСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ЗАСЛУЖЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО ХОРУ

Д. В. Онищенко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Історія створення Черкаського народного хору пов’язана з появою 7 січня 1954 року на карті України нової області, Черкаської.

З часом у місті, 11 червня 1955 р. відкривається філармонія , тож постає питання щодо створення народного хору. Ідея створення на професійній основі українського народного хору отримала підтримку від місцевої інтелігенції - художників, журналістів, освітян. Обласне і республіканське керівництво підтримало бажання черкащан про створення хору. Адже, саме в цей час було засудження культу особи Сталіна, послаблення тоталітарного режиму в країні, яка проводилася Микитою Сергійовичем Хрущовим і увійшла в історію під назвою «Хрущовська відлига»

Остаточне рішення про створення було прийнято 15 лютого 1957 р. Постало питання про статус та назву, колективу бути йому «народним» чи бути «хором хіміків» адже в той час в місті зароджувалася хімічна промисловість і розглядався і такий варіант. Нарешті, у лютому-березні 1957 р. при обласній філармонії Черкаський народний хор у складі 60 чоловік хорової, хореографічної і музичної груп завершив своє формування.

Розвивалося стрімке піднесення у світ професійного мистецтва, Черкаського народного хору. Концерти хору в містах і районах області та за її межами супроводжувалися заслуженим успіхом концертної діяльності.

Улітку 1957 р. колектив хору брав участь у Всесвітньому фестивалі молоді та студентів у Москві, де був удостоєний званням лауреату шостого Всесвітнього фестивалю молоді і студентів, нагороджений срібною медаллю та почесним другим місцем. У вересні 1957 р. колективу присвоїли звання – Черкаський державний український народний хор.

У серпні 1961 р. республіканська преса повідомляла про те, що очолюваний талановитим диригентом і композитором Миколою Давидовичем Кущем – випускником Київської консерваторії, який працював у колективі з 1957 р. по 1963 р. Обробки народних пісень «Ой, у вишневому садочку», «Ой, у полі криниченька», «Цвіте терен», «Ой, чий то кінь стоїть» у виконанні Черкаського хору стали широко

відомими і улюбленими піснями у всій Україні, та далеко за її межами. Черкаський народний хор гастролював областями рідної України. Його концерти транслювалися всесоюзним телебаченням. Того ж року були тривалі гастролі до РСФР, де молодий творчий колектив з України дав десятки концертів для глядачів Рязані, Тамбова, Липецька, Курська, Орла, Ульяновська та інших міст.

А потім знову нові гастролі в містах України. Районна газета «Приорільська правда» з Дніпропетровської області писала: «Цілий тиждень Черкаський народний хор гастролював в Царичанському районі. Зали не вміщали всіх бажаючих потрапити на концерт, кожен виступ зустрічали з захопленням… Будинок культури колгоспу ім. М. Горького розрахований на 700 місць. А на концерт прийшло понад тисячу хліборобів передового господарства…» Глядачі відзначали високу майстерність і вміння черкаських митців передавати у музично-пісенних образах чарівну красу рідної землі, добробуту і благородство душі українського народу.

Із 1963 р. по 1966 р. колектив хору очолив випускник Одеської консерваторії, відомий на весь світ народний артист СРСР, народний артист України, лауреат Державної премії СРСР, лауреат державної премії України ім. Т.Г. Шевченка, професор, академік, герой України Анатолій Тимофійович Авдієвський, який зробив вагомий внесок у творче становлення та професійну майстерність колективу. Із 1967 р. по 1973 р. колектив очолив відомий композитор і диригент, народний артист України Анатолій Максимович Пашкевич.

Такі твори, як «Степом, степом…» на сл. М.Негоди, «Мамина вишня», «Батькове серце», «Фронтові побратими», «Хата моя, біла хата», на сл. Д. Луценка,обробки народних пісень «Ой вербо, вербо».

З 1973 р. по 1975 р. керівником хору був заслужений артист України Олександр Іванович Стадник, який вніс свій творчий вклад у створення нових концертних програм колективу своїми творами, «Тарасова гора», «Мати журавлика жде», «Ой у полі жито» та багато інших.

З 1997 р. і до сьогодні хором керує заслужений діяч мистецтв України Леонід Миколайович Трофименко – випускник Київської консерваторії. За час своєї роботи керівником хору, Леонід Трофименко добився високого творчого росту, професійного виконання творів.

У колективі зберігають той репертуар, що закладений у період становлення хору, і де б вони не виступали, їх упізнають саме за цим репертуаром. І як зазначає Леонід Михайлович: «Нашою особливістю є манера виконання пісень, що відрізняється від усіх інших хорів».

Велику увагу Леонід Трофименко приділяє якісному оновленню репертуару з головним спрямуванням у руслу духовно-культурного відродження в Шевченківському краю. Виступи по всій країні та закордоном доводять неповторний рівень артистично-виконавської майстерності колективу хору, у результаті – артисти отримують захоплені відгуки глядачів.

Нещодавно Черкаському академічному заслуженому хору виповнилося 60 років, з нагоди цього ювілею був проведений грандіозний концерт в Черкаській філармонії.

Нині в Черкаському хорі працює 70 осіб. Це артисти хорової та балетної груп, оркестранти. Найбільшою нагородою для цих творчих людей є щирі посмішки та гучні оплески глядачів.

Список використаної літератури:

1. Займак М. Ювілейник концерт Леоніда Трофименка: (Художній керівник Черкаського академічного заслуженого народного хору, заслужений діяч мистецтв України) // Місто. – 2009. – 27 травня. – С. 14.
2. Мельниченко В.М., Носань С.Л. 50 пісенних літ. – Черкаси : «Вертикаль», видавець П. П. Кандич С.Г. – 2007.– С. 56.
3. Зінченко О. Діамантовий ювілей Черкаського хору / О. Зінченко // Нова доба. – 2007. – 16 лютого. – С. 6–7.
4. Кирей Р. Зерно впізнають за колоском, а Черкаський хор – за голосом / Р. Кирей // Урядовий кур'єр. – 2007. – 23 лютого. – С. 8.
5. Соковловська Л. Черкаському хору – 60, і він гастролюватиме Україною / Л. Соколовська // Черкаський край. – 2017. – 15 лютого. – С. 7.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Л. Г. Лисиця

КОЗАК МАМАЙ – ДУХОВНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

С. В. Отнякіна
Черкаський університет імені Богдана Хмельницького

З XVI і до середини XVII ст. козацтво відігравало визначну роль не тільки у суспільному житті, а й у становленні матеріальної та духовної культури. В пізньосередньовічній Європі Україна була відома насамперед як «країна козаків», а статут вільної людини – козака – був втіленням ідеалу більшості українців.

Значною мірою явище покозачення відбилося на образотворчому мистецтві тієї доби. Козак був настільки популярною і модною постаттю, що митці того часу буквально створювали культові серії робіт за його участі.

Усі види мистецтва цього часу споріднює спільне прагнення до декоративності, пишності і репрезентативності. Великої популярності набули портрети козацької старшини, меценатів, гетьманів. Починаючи з кінця XVIII століття з'являються твори на історичну, побутову тематику, пейзажі, морально-етичні й гумористичні сюжети.

З-поміж багатого різноманіття українського образотворчого мистецтва доби бароко виокремлюється самостійна та дуже особлива течія. Це художні зображення таємничого воїна-козака, так званого Мамая.

У багатовіковому історичному поступові образ козака Мамая виявився духовним символом українців, уособленням звитяжницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів. Набувши значного поширення в Україні XVIII-XIX ст., народна картина «Козак Мамай» освячувала мало не кожну українську хату, утворювала своєрідний сакральний комплекс разом із традиційними іконописними образами. Жодному іншому творові давнього українського народного малярства не судилося прожити таке довге життя в багатьох варіантах, повтореннях, копіях.

Відповіді на деякі питання, що виникають у зв'язку з «Козаками Мамаями», слід шукати і в піснях українського народу. Козак у думах і помислах українців уособлював народну силу духу, незламність волі в святій борні з поневолювачами. Зображення козака на народних картинах в час, коли Запорозького Війська вже не існувало, сприймалося як своєрідний пам'ятник героїчному минулому українського народу. Малювали картини «Козак Мамай» на полотнах і на стінах хат, на дверях і віконницях, на кахлях і скринях. Навіть на липових вуликах з'являлось інколи простодушне обличчя цього козака. У таких випадках зображення запорожця набувало значення оберега, охоронця житла, господи селянина. У народі козака вважали чаклуном,

характерником, який з'являвся до простого люду в найскрутніші хвилини життя, щоб допомогти мудрим словом чи відвагою, любов'ю чи співчуттям.

Може видатися дивним, що народного героя, козака-воїна, зображували не в запеклій сутичці з ворогом, а в мить перепочинку, таким собі умиротвореним і замріяним. Однак саме в цьому зовнішньому спокої і криються глибокі душевні переживання козака, його внутрішня духовна міць. Уже чимало років він не розлучається зі своєю шаблею, боронячи батьківський край від заклятих ворогів. Коли ж випадає вільна хвилина, сідає під дубом, кладе осторонь зброю і одній лише бандурі, «подрузі вірній», довіряє тужливі думи.

Образ козака на картинах – то велична, викристалізувана віками дума народу про свою глибинну і сокровенну сутність. Народ стомився від постійних воєн, від розорень і спустошень, що перетворювали квітучий край на жахливу пустку. Зазнавши багато горя й лиха, він прагнув миру та вільної праці. Миролюбивий характер народу й персоніфікує образ козака-бандуриста.

Варто зазначити, що у козацькому побуті з його постійними походами всі дорожні речі відігравали важливу роль, в т.ч. і посуд: пляшка, чарка, кухоль, прикрашені геометричним орнаментом. Пляшка звужена до верху, зелена, без прикрас. Кухоль срібний, фігурний, з ручкою, на низькій ніжці. Беручи до уваги одяг, зброю, речі, можна припустити, що належав Мамай до козацької верхівки. Щоправда, в умовах військового життя навіть найбідніші представники козацтва на певний час могли стати володарями найрозкішніших предметів побуту шляхти. Тому можна вважати, що на картинах відображено типові обставини, в яких перебувало тогочасне козацтво, а зображення головного героя – узагальненим образом козака-запорожця. Неодмінним елементом козацької зброї вважалася люлька. В народі куріння називали ділом гріховним, проте козак не міг розлучитись зі своєю розвагою серед степової самотності. Люлька була ознакою молодості, молодечості, що особливо шанувалося козаками. Нею хизувалися, за неї й голови клали. Тому козак не уявляв себе без люльки.

Тож семіотично значущі композиційні елементи картини у своїй генетичній цілісності покликані передусім бути носіями етносакральної інформації, генерувати позитивний потенціал нації. Відтак «Козак Мамай» є специфічною знаковою системою, в якій міститься не лише правдива історико-культурна інформація, а й показано важливі чинники етнічного світогляду

Таким чином, можна зробити висновок, що Козак Мамай втілював у своїй особі все козацьке військо та увесь український люд. У багатовіковому історичному поступові образ козака Мамая виявився духовним символом українців, уособленням звитяжницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів.

Науковий керівник: к. і. н., доцент М. В. Захарченко

СУСПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.Г. КОЛОКОЛЬЦОВА – ВІДОМОГО ЗЕМСЬКОГО ДІЯЧА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

С. О. Сафонов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

На початку XXI ст. помітною є тенденція до індивідуалізації предмета історії, репрезентації життєписів пересічних людей, представників певної епохи. Персональна історія, основним дослідницьким об'єктом якої є персональні тексти, а предметом дослідження – історія одного життя у всій унікальності і повноті, є не тільки біографією конкретного історичного персонажа, скільки жанром історичного дослідження: це власне історія, репрезентована через історичну особистість.

До когорти цікавих і водночас малознаних постатей кінця XIX ─ початку XX ст. належить ім'я громадсько-політичного діяча, мецената Василя Григоровича Колокольцова (1867 – 1934 рр.).

Властивості його незвичайної, неординарної натури виявились вже на початку вибору життєвого шляху. Василь Григорович Колокольцов народився 1867 р. в с. Верхня Писарівка Вовчанського повіту Харківської губернії в родині спадкових дворян.

Освіту та виховання отримав в Полтавському кадетському корпусі. Старанне навчання, набуття ґрунтовних знань, сумлінність у виконанні обов'язків кадета сприяли В.Г. Колокольцову одним із перших закінчити кадетський корпус і мати усі права вибору подальшої військової школи. Але В.Г. Колокольцов належав до того типу вихованців кадетського корпусу, які знайшли свій шлях поза військовою кар'єрою. Багатство відкривало шлях у гвардію, до двору пануючих, він, відкинувши всі перспективи придворної кар'єри, поступив у Петровсько-Разумовську сільськогосподарську і лісову академію в Москві. Одночасно почав господарювати і керувати успадкованими величезними маєтками, розвив бурхливу діяльність у виниклому тоді земстві [4, 12].

Особливо активну, бурхливу діяльність розвив В. Г. Колокольцов, ставши головою Вовчанського земства, коли після закінчення академії повернувся у Вовчанський повіт. Наприкінці 90-х рр. його обирають головою земської управи. І після цього тихе, селянсько-провінційне життя повіту буквально вибухнуло. Масштаб реформ, задуманих і здійснених Колокольцовим був грандіозним. Ці реформи були спрямовані на благоустрій повіту, розвиток культури. Планувалося широкомасштабне будівництво земських шкіл, лікарень, мостів, доріг, кінно-поштових станцій, ділянок поштово-телеграфного зв'язку.

У повіті воістину з казковою швидкістю почалися будуватися нові школи, училища, бібліотеки. Згідно даних статистичного довідника Харківської губернії за 1910 р. у Вовчанському повіті вже було 153 земських школи, 14 сільських бібліотек, 15 лікарських ділянок, 13 фельдшерських пункту. А сам повіт по темпах благоустрою, розвитку культури й освіти зайняв друге місце в Російській імперії після Московського повіту в 1910–1913 рр.

Причому в будівництво Колокольцов вкладав власні кошти, давши команду керуючим продавати землі своїх садиб і маєтків. Одночасно він шукав однодумців з числа прогресивної інтелігенції, фахівців, купців, багаті ж земські діячі в силу своєї консервативності його ідеї відкидали.

Став регулярно проводити на базарній площі міста ярмарки і лотереї, збираючи в такий спосіб гроші на будівництво. І все це будівництво здійснювалося без матеріальної підтримки губернії – тільки за рахунок засобів бюджету повіту.

Головне ж його справа – обліснення Вовчанського повіту. Вовчанське земство розгорнуло значну роботу по лісонасадженню піщаних берегів Сіверського Дінця та річки Вовчої. Усі чудові соснові бори уздовж Дінця, – це саме результат його ідеї та праці. А раніш на їхньому місці були суцільні піски. Сам їздив у Францію за досвідом, закуповував саджанці, сам особисто контролював усі роботи. От такий вічний пам'ятник і залишив після себе на все життя [1, 209].

Василь Григорович, щоб мати під рукою більше однодумців і класних спеціалістів, запрошував з інших повітів чи навіть з інших губерній, коли бачив, що людина варта того. Він поступово згуртував навколо себе команду з толкових інженерів, архітекторів, будівельників, агрономів. За виконанням прийнятих рішень і поставлених завдань був найсуворіший контроль.

У повіті розпочалось широкомасштабне будівництво шкіл, лікарень, містків, доріг, кінно-поштових станцій, дільниць поштово-телеграфного зв'язку, ветеринарних та агрономічних пунктів. Місто почало забудовуватись особняками купців, з'явились перші артезіанські колодязі. Збудовано Народний Будинок, де ставились любительські вистави, часто за п'єсами Кропивницького. Неодноразово бував тут і сам Кропивницький. В Народнім Будинку діяла бібліотека. В місті силами купців було відкрито 2 кінотеатри.

В 1912 р. за проектом архітектора Харланова збудовано історико-археологічний музей, приміщення Земської Управи. [2, 16].

З'явилась велика кількість магазинів, цирулень, невеличких та великих майстерень по виготовленню різноманітних предметів широкого користування. В центрі міста було встановлено гасові вуличні ліхтарі.

Цю людину усі вовчани по праву вважають своєю «національною» гордістю, тому що його життя і діяльність залишили яскравий, самий помітний слід в історії розвитку повіту, вивели його із сугубо провінційних рамок на широку дорогу цивілізації.

Список використаної літератури:

1. Геращенко Т. Українська народна громада // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – 2000. – Вип. 4. – С. 209-210.
2. Захаров И. В. Г. Колокольцов. Жизнь и деятельность. – Волчанск, 2003. –136 с.
3. Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. − 518 с.
4. Чугуй А. Колокольцов та його спадщина на Вовчанщині // Слобожанське культурне надбання. Збірка статей молодих учених. Харків, 2008.

Науковий керівник: д.і.н., професор О. О. Драч

ХАРКІВСЬКИЙ ГУРТОК РОМАНТИКІВ

В. І. Сватко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Процеси, що відбувалися в європейській літературі в епоху романтизму, виявляють виразну типологічну спорідненість. Захоплення фольклором, видання збірників народних пісень і балад, звернення до історичного минулого, оновлення літературної мови, активна перекладацька діяльність, тематичне новаторство, розширення жанрової системи – все це стало ознаками літератури романтичної доби,

своєрідне відображення яких спостерігаємо також на українських теренах. У цьому відношенні харківський романтичний рух доцільно розглядати як національний варіант загальноєвропейського явища. Як зазначає Д. Наливайко, романтизм не був суто літературним напрямом. Він охоплював різні сфери культури й науки [1].

Осередком першої романтичної групи на Україні став харківський університет, що відігравав уже до того часу важливу роль у розвитку духовного життя, уперше занісши сюди ще на початку віку плідну для національного розвитку німецьку «ідеалістичну» філософію, між іншим – і романтичну (Шеллінґ). Але розвиток української літературної романтики не зв'язаний безпосередньо з цими початками філософування. У кінці 20-х років XIX ст. навколо молодого росіянина Ізмаїла Срезневського (1812–1880), студента, а пізніше талановитого професора, збирається невеликий гурток однодумців. Модерна література, переважно російська та польська, релігійні проблеми та німецька філософія приводять їх до міркувань над проблемами філософії історії, а етнографічний інтерес, насамперед Срезневського, підводить їх безпосередньо до студіювання та захоплення українською народною поезією. Український матеріал, зібраний Срезневським самим та іншими членами гуртка, перші друковані збірки та знайомство зі ставленням західних романтиків до народної поезії, «приводять харків'ян до розуміння своєрідності українського народу» [2, 11]. Срезневський приймає народну поезію як суто романтичну – в ній «все дике, як діброви та степи», «все поривчасте, як літ степного вихоря», в ній немає «чопорного сладкогласія» класичної поезії. Поруч із Срезневським стають трохи пізніші Амвросій Метлинський (1814–1870) та Микола Костомаров (1817–1885), обидва пізніше теж професори. Їх філософічні думки сягають глибше – для Метлинського, який поєднує ідеї Гердера, романтики та Геґеля, народна поезія – «вияв вічних думок людської душі», вона щільно зв'язана з усім життям та звичаями і побутом народу, а мова – одна з найважливіших сил розвитку народу, основа і «самобутності» й навіть буття народу. Харків'яни починають літературну діяльність народною мовою, – це спроба самим стати народними співцями, взяти участь у витворенні того найвищого скарбу народного, яким, на їх думку, є поезія. Але вони не пішли шляхом простого наслідування народної поезії. Зразки романтичної поезії інших, передусім слов'янських, народів приводять їх до творчості «в дусі народному, але для освіченого суспільства» [3, 39].

Літературна продукція харків'ян знаходить вияв в окремих публікаціях, у російських часописах, в окремих збірках творів (Метлинського 1839, Костомарова 1839–1840) та в літературних збірниках «Український Альманах» (1831), «Утренняя Звезда» (1833–1834), «Украинский Сборник» (1838, 1841), «Сніп» (1841), «Молодик» 4 томи (1843–1844), «Ластівка» (1841) в Петербурзі, «Киевлянин» (1840–1841), що видавав М. Максимович [4, 3].

Важливе значення у розвитку романтичних ідей мала діяльність М. Костомарова. Його переклади дали змогу українському читачеві познайомитися з лірикою Дж. Байрона («Погибель Саннахерибова», «До жидівки», «Дика коза»), з фрагментами трагедій В. Шекспіра («Верба. Пісня Дездемони»). У своїх поетичних творах М. Костомаров прагнув збагатити українську літературу новими темами й мотивами. Учасники «харківського гуртка» зверталися до жанру історичного роману, фантастичної повісті, ліро-епічної поеми. На третьому етапі існування школи відбувся перехід від баладних і пісенних форм до рефлективної, психологічної лірики. Харківська школа виявляє нову фазу в розвитку української романтики, перейшовши від епічних народних форм до романсу, елегії, медитації [5].

Отже, Харківська школа романтиків – це гурт українських молодих поетів – професорів і студентів Харківського університету. Їх діяльність, як і в інших народів доби романтизму, пов'язана з пробудженням національної свідомості, наслідком чого виникло зацікавлення народною творчістю. Збираючи, видаючи та й самі наслідуючи її, харківські романтики розробляли тематику власної творчості на основі народних пісень, переказів, легенд, вдавалися до історичних мотивів.

Список використаної літератури:

1. Блик О. І. Харківська школа романтиків в українському історико-літературному процесі І пол. XIX ст. / О. І. Блик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Blyk_Olha/Kharkivska_shkola_romantykiv_v_ukrainskomu_istoryko-literaturnomu_protsesi_I_pol_KhIKh_st/.
2. Сініцина А. Джерела і особливості українського романтизму / А. Сініцина // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 3, Ч. 1. – С. 35–36.
3. Шамрай А. Харківська школа романтиків / А. Шамрай. – Харків: Держвидав України, 1930. – Т. 1. – 276 с.
4. Блик О. І. Харківська школа романтиків у контексті європейського романтизму: національна парадигма світового явища / О. І. Блик // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – К., 2014. – Вип. 3. – С. 3–4.
5. Зінченко Н. Естетичне освоєння народної поезії поетами-романтиками полтавщини / Н. Зімченко [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Zinchenko_Nataliia/Estetychne_osvoiennia_narodnoi_poezii_poetamy-romantykamy_Poltavschyny.pdf.

Науковий керівник: д.і.н., професор Л. І. Синявська

ТЕАТР «БЕРЕЗІЛЬ» – МИСТЕЦТВО НА ГІЛЛІ ТИСЯЧОЛІТНЬОЇ КУЛЬУТРИ

М. І. Смульська

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Розрідження і розмивання національної культури призводить, з одного боку, до деградації і знищення менталітету народу, а з другого – породжує фольклорно-етнографічну замкнутість як підсвідому реакцію на небезпеку знищення.
Богдан Козак

Варто погодитись, що культуру українського кіно неможливо уявити без Олександра Довженка. Та коли ми говоримо про український театр, то це однозначно постать Леся Курбаса.

Соловки, Сибір, Сандармох – ці постійні «с» так і намагалися стерти з обличчя землі представників українського відродження. На жаль, небезслідними залишилися тогочасні втрати талановитих людей, чию діяльність пов'язують не тільки з літературою, але й з музикою, образотворчим мистецтвом, театром. Негативне тавро «с» ще й досі має вплив на український культурний простір, що поволі оговтується чи, можливо, навіть стагнує.

Хотілося б розпочати розповідь про одного із бранців тогочасного абсурду, що забрав життя багатьох видатних талантів, проживаючих на теренах СРСР.

Лесь Курбас. Судячи з біографії українського режисера, він мав норов бунтаря. Батько Курбаса – Степан Янович Курбас – свого часу проти волі батька-священика покинув сьомий клас гімназії й наївно подався в актори, починаючи втілювати у своє життя мрію дитинства на сцені театру товариства «Руська бесіда». Мати Олександра була вчителькою музики. З трьох дітей щасливої, проте бідної сім'ї, живим лишився лише сам Лесь, тому жінка взяла зі свого сина обітницю не подаватися в актори, допоки

той не закінчить гімназію. Беззаперечним аргументом її поставленої умови було скрутне життя батька-актора. Лесь стримав обіцянку і лише після закінчення гімназії поїхав до Відня, де крадькома від матері почав розвивати вкорінену з малих літ любов до театру. Таким чином, серед своїх колег Олександр мав чи не найширшу гуманітарну освіту: закінчену гімназію, навчання у Віденському, а згодом у Львівському університетах. За його плечима, за прикладком батька, була режисерська й акторська робота в театрі «Руської бесіди», яскраво подав себе юнак і в Гуцульському театрі Гната Хоткечива, в театрі «Тернопільських Театральних Вечорів» та в театрі Миколи Садовського.

Олександр Дейч, сучасник митця, згадував: «Польською, німецькою, на ідиші – Лесь Курбас спілкувався легко, вільно. З французької мови перекладав ледь не Скриба і Сарду, а англійською, як я переконався, читав. Взагалі він був людиною культури, гуманітарієм широкого світогляду, до того ж мав хист до вивчення мов».

Звичайно, метою Леся Курбаса було зовсім не вивчення мов чи пак перекладання – варто лише згадати його жагу до театрального мистецтва. Митець неодноразово писав у своїх стаття «Березіль» та «Естетство», що українській сцені треба дати друге дихання, а саме нового актора і режисера, свідомого митця, в якому б яскраво поєднувалося професійне і людське. Ще тоді чоловік окреслював основне завдання українського театру: «Виростити нове мистецтво на гіллі тисячолітньої культури та на гнилих листках опадаючої сучасності». Його прагнення посилити вплив культури на свідомість акторів та глядачів пояснювалося тим, що в той час на сценах українських театрів здебільше працювали лише аматори, вся робота яких полягала в намаганні копіювати образи, створені театром корифеїв Кропивницького, Садовського, Саксаганського.

Лесь Курбас зазначав у своїй статті-маніфесті «Березіль», що фактично поклала початок однойменного театру: «У час занепаду кожного театру виступає психологізм не тільки як тема, але й як метод». Таким чином, прагнувши дійти до звітної мети, чоловік створює «Молодий театр» у 1917 році, у 1920 – «Кийдрамте», а 1922 році – театр «Березіль». Як бачимо, саме 1922-й рік став достиглим втіленням ідей митця, і саме цей період визначається ключовою датою життя Олександра.

Назву «Мистецьке об'єднання Березіль» (МОБ) отримана від вірша норвезького письменника та лауреата Нобелівської премії Б. Б'єрнсона «Я обираю березіль»:

Я вибираю березіль –
він ламає все старе,
пробива новому місце,
Він зчиняє силу шуму,
він стремить.
Я обираю березіль,
тому, що він буря,
тому, що він сміх,
тому, що в ньому сила,
тому, що він переворот,
з якого літо родиться.

У своїй книзі «Авангардний театр початку ІІ століття і театр Леся Курбаса» дослідник Я. Павлусенко пише, що геніальний режисер та не менш талановитий актор створив так званий «театр дій», «рефлексологічний театр»… тобто театр негайного впливу, що при певних умовах спирався на активну позицію й усвідомленість глядача. У Олександра Курбаса було дві сценічні системи: театр вияву, де глядач залишався пасивним, а театр був зосереджений на змісті п'єси, та театр впливу, де йшло активне

втручання в життя глядача шляхом перенесення емоцій акторів на свідомість присутніх у залі. Митець, звичайно, відстоював останній різновид. За словами однієї з акторок І. Стешенко, творчі пошуки режисера «Березіля» були спрямовані на відчуття істини, яка піднесла б людину до вищого начала, де її фізична оболонка може з'єднатися з природою, космосом та історією, адже саме людина є маленьким всесвітом. «Мистецтво Курбаса перетворювало брутальне на духовне, а відокремлене, розпорошене – на єдине ціле», – згадувала жінка.

Режисер намагався виліпити нову гармонійну реальність, ламаючи театральні стереотипи та драматургічні канони, тим самим створюючи на сцені своєрідний балаган з пануючою атмосферою безладу. Така реальність мала на меті створити офірне відчуття власної величі та безсилля – таке собі поєднання неможливого. Зрозуміло, що публіка театру «Березіль» була приголомшена діяльністю акторів та режисера. Наприклад, один із глядачів вистави «Розбійники» за драмою Шиллера, яку поставив Лесь Курбас, ділився такими враженнями у своєму відгуку: «Театр був подібний до божевільні: хрипкі вигуки, палаючі очі, стиснуті кулаки, тупотіння ніг. Чужі люди з риданнями кидалися один в одному в обійми. Це була ошаліліcть, як у хаосі, що з його туманів вирисовується новий світ». Сам режисер у своєму щоденнику називав свій театр храмом, який слугує переходом від люциферичного начала до вищих сфер, «із грубого у тонке».

Таким чином ми бачимо, що, на противагу європейським режисерам та драматургам, які у першій половині ХХ століття продовжували справу своїх попередників, Олександр Курбас опинився на так званій незораній цілині. Йому самотужки довелося складати курс з майстерності режисури та викладати йому, тому деякі дослідники-театрознавці ставлять його ім'я поруч із Станіславським, Мейєрхольдом, Брехтом та Арто.

Варто згадати і про особисту трагедію видатного чоловіка. Звинувачений у схильності до українського націоналізму, Курбас наприкінці 1933 року залишив свій театр у Харкові та переїхав до Москви, проте цей крок не врятував режисера від смерті – 3 листопада 1937 року у Соловецькому таборі особливого призначення Леся Курбаса, разом і з іншими представниками української інтелігенції, було розстріляно за вироком позасудових органів.

Список використаної літератури:

1. «Березиль» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : https://info.wikireading.ru/48198

2. З режисерського щоденника // Курбас Л. Березіль: Із творчої спадщини. – К. : Дніпро, 1988. – С. 31–47.

3. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього / Н. М. Корнієнко. – К. : Либідь, 2007. – 328 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент М. В. Захарченко

ВІРУВАННЯ СТАРОДАВНІХ ТРИПІЛЬЦІВ

М. С. Сухонос
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Трипільська релігія належить до часу мідного та бронзового віків, так званої Неолітичної революції. Для цього періоду характерна перемога творчого освоєння простору, закріплення його у космогонічних культах, розвиток уявлень про душу (незалежну від тіла) та її вічне перевтілення, кастовий устрій суспільства з жерцями-

старійшинами (вождями) на чолі, культ предків (поява курганних поховань), закон Прави (близький до ведичної Рити) як гармонії ієрархії у межах общинних груп (за М. Чмиховим).

Нам, на жаль, не відомі історичні події (факти) Трипільської доби. Але міфологія, на відміну від історії, є універсальною формою моделювання світу. Саме трипільці започаткували для нащадків не тільки місця поселень, а й природні космогонічні моделі та світоглядні основи. Ці моделі матеріалізовані у розписах керамічних виробів та побудові селищ наших трипільських предків. Серед типових моделей можемо виділити: коловорот, подвійні (дзеркальні) композиції, що визначають дуалізм (єдність протилежностей), триярусні композиції (космогонічні символи триєдності), чотирибічні малюнки (рівнобічні хрести, заокруглені й геометрично ламані свастики) [1, 327].

Коловорот. Світобачення трипільців наскрізь пронизане прагненням до творчості, ладуванням навколишнього простору з допомогою універсальної символіки круговороту Всесвіту (концентричні кола в орнаментиці тарілок, кругове планування поселень). Поняття про безкінечний плин часу передає нам трипільський безкінечник (меандр). Уявлення про сакральний центр цього круговороту бачимо в плануванні поселення з обов'язковим майданом посередині, навколо якого обертається все життя його мешканців.

Дуалізм. Упорядковуюча дія міфу яке здійснюється шляхом позначення явищ реальної дійсності за принципом «позитивний – негативний», в основі якого лежить пізнання світу через зіставлення «космос–хаос». На посуді двочастинні композиції відображають одвічну боротьбу і єдність протилежних начал (два змії-дракони, закручені головами назустріч один одному), символізують бінарні опозиції (день–ніч, літо–зима, північ–південь), вписані в цілісний виріб, що вказує на єдність цих протилежних начал.

Триєдність. Уявлення про вертикальну будову Всесвіту відображене в символіці розпису глечиків, макітер, великих посудин-зерновиків, на яких нижній ярус позначає землю, середній – повітря, верхній – небо. Тут значима кожна деталь, яка передає динаміку одвічного коловороту, що пізніше розвинеться й отримає назву Права, Ява і Нава. З неба (Прави) випадає дощ, проростають (в Яві) злаки і плоди, а їхнє насіння, схоронене в землі (Нава), знову проросте навесні новими сходами. Обожнення природного циклу: життя, смерть, воскресіння – основа релігії трипільців [4, 29].

Чотирипроменева символіка відображає уявлення про чотири сторони світу: коло з рівнобічним хрестом або сваргоподібним знаком на тарелях, трипільський ромб (символ родючості поля), зображення місяців у різних фазах (зразки календаря). Про існування астрономічних знань і досліджень, які безперечно були професійним надбанням жрецького стану, свідчить відкриття трипільської обсерваторії V тис. до н. е. (с. Казаровичі на Дніпрі). Символікою чотирьох позначені також «чотиригруді» посудини, які мають всі ознаки ритуально-магічного характеру, вочевидь, пов'язаного з «годуванням» (жертвопринесенням) землі, викликанням дощу тощо.

Трипільські Боги і Богині. Завдяки трипільській пластиці дізнаємося про пантеон Богів мешканців України кінця VI – початку III тис. до. н. е. Перше і, мабуть, головне місце у цьому пантеоні по праву належить Великій Богині-Матері – жіночому началу родючості, в якому відображалося уявлення про відтворюючі функції Землі, жінки, Природи загалом. Жінка-прародителька представлена глиняними образами повнотілих зрілих жінок, що народжують. У глину цих статуеток додавали зерно або борошно з нього. Уявлення про «похорон» зерна в землі (засів) і його «воскресіння» (весняні

сходи) відображають ідею вічного перевтілення, відродження душ покійних родичів через тіла новонароджених дітей Роду. На животі Богині зображений ромб, розділений начетверо з крапками (зернами) в середині – символ засіяного поля. Вірогідно, вони символізують Свято Врожаю, осінній аграрний період. Часто статуетки Богині позначені спіралеподібними зміями, що обвивають її груди або живіт (оберіг вагітності). На поселенні Майданецькому Богиня-Мати тримала біля грудей дитину. Поруч зі старшою Богинею археологи знаходять і юну постать стрункої молодої Богині-Діви, оновленої весняної Природи. Наявні також статуетки Богині в позі Оранти з піднятими до неба руками. Велика Богиня часто сидить на глиняному рогатому троні (у вигляді бика), що вказує на її міфологічний зв'язок з Богом-Биком [1, 361].

Богиня-Мати і Богиня-Донька є давніми прототипами не тільки слов'янських Рожаниць Лади і Лелі, а й балкансько-грецьких Деметри й Кори-Персефони, що символізують ідею смерті й воскресіння природно-рослинного світу, і загалом циклічності – занепаду і відродження.

Друга сакральна постать: Бог-Батько у трипільській пластиці представлений переважно зооморфно у вигляді Бога-Бика (Тура) – чоловічого начала Природи, очевидно відображеного на небі сузір'ям Тільця. Найдавніші пам'ятки з символами Тільця датуються з V тис. до н. е. (за М. Чмиховим, приблизно 4400 рік до н. е.) до середини III тис. до н. е. – період панування його в Зодіаку (коли весняне рівнодення випадало в сузір'ї Тільця). У вигляді Бого-Бика давні греки уявляли Зевса-громовержця (його епітет Гиєнтій – «дощовик»), а давні слов'яни з Биком ототожнювали свого Перуна-громовержця (небесний грім порівнювали з ревінням бика). У зв'язку з цим висловлювалося припущення, що частина трипільців стала предками протогреків, а частина – предками протослов'ян. Як для перших, так і для других проміжною етногенетичною ланкою стали племена Усатівської археологічної культури (за Горнунгом).

До аналогів Бога-Бика належать також єгипетський Апіс (священний бик) та хурритський Хуррі (бик). До цього ж ряду можемо віднести перетворену на корову коханку Зевса Іо та Ізиду (зображувану з коров'ячими рогами й очима).

Трипільська релігія, вірогідно, вже мала міфологічний сюжет шлюбу Батька-Неба (Бога-Бика) з Матір'ю-Землею (Великою Богинею). Аналог цього сюжету також має паралелі в грецькому міфі про викрадення Європи Зевсом, який обернувся биком. Його відгомін також поетично описаний у Велесовій Книзі як один з весняних обрядів шлюбу Землі і Неба: «се повінчаємо Сварога і Землю». Цікавою паралеллю є також згадка про Корову Замунь – праматір «кравенців» та відому в західних слов'ян Богиню Подагу (зображену у вигляді корови) [1, 379].

Третє місце у трипільському пантеоні займає Змій-Дракон – втілення земноводної стихії, який водночас може виступати як земна (ріки, моря, джерела, повені), так і небесна волога (дощ, злива). Висловлюється припущення про наявність у трипільській міфології ідеї «священного шлюбу Великої Богині з обома провідними чоловічими постатями» Богом-Биком (Небом) та Богом-Драконом (Земноводним), завдяки чому у світі циклічно відтворюється життя, а також міфологема суперництва двох Богів-чоловіків. Цілком аналогічним у цьому контексті видається слов'янський міф про боротьбу Перуна (Громовержця) з Велесом (Зміуланом) за Небесних Корів (хмари), в результаті чого проливаються потоки води на Землю-Матінку й живлять (запліднюють) її навесні, даючи поштовх новому вегетативному круговороту Природи.

Аграрні й еротичні культи тісно переплітались в світогляді трипільців та їхній релігійній практиці: вважалося, що статевий зв'язок чоловіка і жінки на полі сприяє родючості рослин і тварин.

Інші зооморфні зображення. Ймовірно всі вони мали відображати магію родючості тварин, рослин і роду людей одночасно: ведмідь з мискою (можливо для пожертв), бик, корова, тур, свиня, вівця, баран, коза, собака, олень, лось (поселення Блащанка, Кошилівці, Сушківка тощо). Ведмідь (Ведмедиця) розвинулися в релігії давніх греків як рожаничні Божества. Священна Ведмедиця відома і в західних слов'ян (кам'яне зображення на горі Слєнжі в Польщі). Малюнок собаки в динаміці (він наче летить у небо), як правило поєднується із зображенням рослини (дерева чи колоска) – своєрідний прототип ірано-слов'янського Симарґла (Переплута), охоронця рослин. А зображення оленіць або лосих – прототипи східнослов'янських Рожаниць, можливо, відображення зодіакальної символіки Великої й Малої Ведмедиць. Свиня, вепр пізніше розвинуться в міфологему новонародженого Сонця (в обряді Різдва) чи Вепра початкового Часу (скіфської релігії); жертовний вепр характерний для слов'янських ритуалів на честь Перуна-громовержця у військовій магії. Коза – сакральна тварина в святі Коляди (сузір'я Козоріг), її культ розвинеться пізніше в слов'янських обрядодіях, пов'язаних з магією родючості: «де Коза ходить, там жито родить» [3, 152].

Як бачимо, переважна більшість зооморфної пластики мала культовий характер, збережений у релігійних системах багатьох індоєвропейських народів.

Трипільські культи. Культ Предків. Поховання покійних під порогом жител чи підлогою (переважно жінок і дітей) і на території поселень (дорослих родичів) свідчать про важливість «загробного» життя в уявленнях трипільців, коли ще не існувало нездоланних перешкод між світом живих і світом мертвих. Можна припустити, що «модельки жител», ці досить відомі різноманітні за типом глиняні вироби, мали культовий характер – як житло Предків, охоронців родини. Наявність у них жертовника та мініатюрного культового посуду може свідчити про поминальні звичаї годування покійних. Так формувалася ідея єдності Роду.

Культ Героїв. Вірогідно, зображення чоловіка з кием (жезлом) у руці – не стільки антропоморфне зображення Бога-чоловіка, як конкретний образ героїзованої особистості.

Культ родючості. Аграрно-магічні дійства трипільського часу мають свої матеріалізовані докази у цілому ряді культового посуду, що використовувався в обрядах напування землі (так звані «біноклеподібні» посудини), обряди викликання дощу (макітри з грудьми), спеціальний обрядовий одяг для танцю дощу (малюнки жриць у спідницях з китицями на подолі), освячення перших плодів (різноманітні курильниці з двома, трьома і чотирма чашами вгорі).

Культові споруди. У протомістах знайдено різноманітні глиняні моделі храмів, завдяки яким стало відомо, що в трипільців були громадські храми, які розміщувалися в центрі поселення. Вони мали по два вівтарі, на яких стояли теракотові зоо- та антропоморфні фігурки Богів і Богинь, розписний культовий посуд для жертвопринесень та інших магічно-обрядових дій [1, 381].

Окрім цього, кожна трипільська хата мала свій домашній вівтар для здійснення культової практики. Він розміщувався переважно на другому поверсі будівель біля вікна. Вівтар мав форму кола або рівнобічного хреста, був прикрашений спіральним орнаментом. Такі вівтарі з різною культовою атрибутикою знайдено в багатьох трипільських житлах (розкопки в селах Шкарівка, Веселий Кут, Миропілля). Ці невеличкі родинні святилища, що розташовувалися в центрі будинку, мали форми

кола, прямокутника або хреста, п’ятилисника. Деякі з них пов’язані з культом великої Богині-Матері.

Досить часто в таких храмах знаходять дрібні глиняні фігурки (кульки, конуси, кубики), функціональне призначення яких досі не встановлене. Висловлюються припущення, що вони були своєрідними мірилами (протогрішми), або використовувалися для ворожінь чи інших священних обрядодій. Один з таких громадських храмів розкопано біля с. Конівка.

На багатьох керамічних речах нанесені певні значки, яких уже відомо в різних варіантах понад 100 зразків. Серед них є знаки, відомі також шумерам, наприклад, «зірка Інани» – знак Богині, рослина-ячмінь – знак «дім», а також поєднання знаків «рослина» та «вода». Ймовірно, це була одна зі знакових систем, які можна вважати протописемністю [1, 321].

Аграрне святилище Трипільської культури, очевидно, належало до суто жіночої магічної сфери. Тут представлені жінки-жриці хліборобського культу, кожна з яких виконує свою роль у складному обряді випікання священного хліба. Піч-жертовник виступає священним центром, а головна жриця – вочевидь, уособленням Богині-Матері (на троні). На порозі стоїть жриця-сторож обряду. Особливість цього святилища свідчить про певну спеціалізацію трипільських культових споруд, їх присвячення різним Богам пантеону.

На думку М. Відейка: «Вони вшановували велику Богиню-Матір, до речі, шанувальники цього культу існують і нині. У багатьох своїх віруваннях трипільці були і за глибиною і за змістом на рівні серйозних світових релігій. Інше питання – як це все розшифрувати і витягнути із тих малюнків на глечиках. От, наприклад, спалення ними своїх поселень кожні 50 років. Більшість науковців сходиться на тому, що це якийсь грандіозний обряд-жертвопринесення на честь Богів та душ предків. Під час переселення на інше місце вони завантажували свої будинки продовольством, інструментами і все це спалювалося. І цей обряд здійснювався протягом двох тисяч років. Це все – унікальні речі, і я думаю, що найцікавіші відкриття ще попереду» [2, 95].

Доречно буде підсумувати все вище написане: орнамент глиняних виробів містить багату інформацію про духовний світ трипільців, зокрема, про їх релігійні вірування. У релігії будь-якого суспільства по-своєму відображався досвід людей. Трипільці започаткували для нащадків природні космогонічні моделі та світоглядні основи. Серед типових моделей виділяємо: коловорот, дуалізм, триєдність та чотирипроменева символіка. У релігії трипільців є сакральні постаті – трипільські Боги і Богині. Друга сакральна постать Бог-Батько. Третє місце в трипільському пантеоні займає Змій-Дракон – втілення земноводної стихії. Переважна більшість зооморфної пластики мала культовий характер, збережений у релігійних системах багатьох індоєвропейських народів.

Список використаної літератури:

1. Енциклопедія Трипільської цивілізації / авт. кол.: Н. Б. Бурдо. (відп. секр.), М. Ю. Відейко. (гол. ред.), М.І. Городинський.[та ін.]. – Київ, 2004 –Т. 1, кн.2. – 320 с.

2. Відейко М. Ю. Тема Трипільської культури у сучасному праісторичному міфотворенні / М. Ю. Відейко //Археологія. – 2005. – № 2. – С. 89–103.

3. Відейко М. Ю. Трипільські цивілізації – Вид.2 / М. Ю. Відейко. – Київ : Освіта, 2003. – 184 с.

4. Шилов Ю. Релігійні вірування трипільців: за археологічними джерелами / Ю. Шилов, О. Поліщук // Українська культура. – 2003 – № 10. – С. 28–30.

Науковий керівник: д. і. н., професор Л. І. Синявська

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІГУМЕНА МЕЛЬХІСЕДЕКА ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКОГО

М. М. Тетерюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Оповита легендами і переказами постать ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека Значко-Яворського завжди привертала увагу дослідників гайдамацького руху в Україні. На сторінках багатьох праць Мельхіседек постає пристрасним полемістом, агітатором й фанатичним оборонцем православ'я, чия діяльність начебто спричинила масовий народний рух 1768 р., відомий під назвою Коліївщини. Така оцінка ролі Мельхеседека усталилася у науковій літературі, набула поширення в історичній романістиці, що змальовує його головним організатором цих виступів. Почасти ця історіографічна традиція збереглась до наших днів. Проте, чи адекватно вона відбиває історичні реалії 1760-х років? [3, 12].

Народився Матвій Карпович Значко-Яворський у 1716 р. в м. Лубни Полтавського повіту, в родині лубенського полкового осавула Карпа Значко-Яворського. У 1745 р. Матвій постригся у ченці Троїцького Мотронинського монастиря під іменем Мельхіседека. Своїм природним розумом, освіченістю, яку здобув у Київській академії, він помітно вирізнявся з-проміж інших ченців. Очевидно саме тому його обирають скарбником, намісником і, зрештою, у 1753 р. ігуменом-настоятелем цієї монастирської обителі [1, 243].

Невдовзі на Мельхіседека звернув увагу Переяславський єпископ Гервасій Лінцевський (1757–1769 рр.), довіривши йому у вересні 1761 р. право опікуватись церквами і монастирями Правобережжя (підпольській частині території його єпархії). Головне, в чому збігалися погляди Геврасія і Мельхіседека, це не допустити кровопролиття за віру, спрямувати релігійну боротьбу в Правобережжі України у цивілізоване русло. З цією метою управитель справами правобережної церкви здійснив ряд кроків, спрямованих на легалізацію гнаного віросповідання [3, 12].

Під жорстоким тиском польського уряду майже всі монастирі перейшли на унію і тільки у віддалених глухих місцевостях залишилися православні монастирі. Головний серед них – Мотронинський монастир.

Відтоді розгортається діяльність Мельхіседека, спрямована на оборону православ'я: «исторгнуть его из зубов униатских». Його полум'яні проповіді знаходили відгук серед населення Правобережної України. Пробуджувалась релігійна свідомість народу, дедалі частіше лунали вимоги про призначення в церкви Правобережжя православних священників. Все це не могло не викликати відповідної реакції з боку місцевих католиків та уніатів.

Уніати почали шукати способів, як прибрати зі свого шляху непокірного ігумена. Одного разу шляхтичі у супроводі кінних козаків силою забрали Мельхіседека з монастиря, погрожуючи фізичною розправою. Однак, не знайшовши за ним ніякої вини, змушені були відпустити [1, 246].

Мельхіседек зрозумів, що для того щоб протистояти уніатам треба мати юридичне підкріплення прав православної церкви. Він вирушає до Петербурга на зустріч з імператрицею Катериною ІІ. Вона прийняла ігумена прихильно і дала розпорядження російському послу у Варшаві відстоювати православну церкву в Україні перед польським королем. Отримавши документ про свободу віросповідань на території Польщі, Мельхіседек повернувся в монастир. Уніати вважали, що те, що написано на папері, не означає, що так повинно бути і продовжували переслідування. Так,

черкаський губернатор Пенцельський погрожував православним: «десяток-другий на три дерева повісить та на палі посадить проповідників, даби на них сидячи, проповідували іншим, щоб бунтів не чинили».

Чим більше старався Мельхіседек мирним шляхом захистити свою віру, тим більше жорстокості виявляли уніати. Вони жадали смерті ігумена: підсипали в їжу отруту, били, принижували, по декілька діб не давали відпочинку, погрожували спалити Мотронинський монастир. Але ігумен твердо стояв на своєму.

Однак 23 липня 1766 р. на переправі через Дніпро біля села Сокирно уніатами Мельхіседека було заарештовано. На початку серпня його, закутаного в кайдани, ув'язнили в резиденції Володкевича. Але розголос про арешт швидко рознісся по Україні та її межами. Завдяки зусиллям друзів та рідних, клопотанню Г. Лінцевського за ув'язненого потурбувався російський двір. Під тиском російської дипломатії Станіслав Август був змушений віддати наказ про звільнення Значка-Яворського [1, 249].

В той час, коли в Мотронинському монастирі відбувалися наради ватажків повстання, а в навколишньому лісі формувався загін коліїв, благочинний Мельхіседек перебував далеко від рідної обителі – на прохання Гервасія він звітував у Переяславі про результати роботи Варшавського січневого сейму 1768 р.

Отже, цілковито виключалась можливість його безпосередньої участі в описуваних подіях. Однак ця обставина не завадила шляхтичам оголосити ненависного їм Мельхіседека організатором збройного виступу українського населення.

Враховуючи ту роль, яку відіграв релігійний чинник у національно-визвольних змаганнях українського народу XVII–XVIII ст. слід визнати Мельхіседека Значка-Яворського лише ідейним натхненником Коліївщини, бунтарський дух якого на певному етапі антиуніатської боротьби в Правобережній Україні перестав задовольняти не тільки польський, а й російський уряд. Саме цим пояснюється те, що у розпалі репресій проти керівників повстання його спіткала не страта, а лише «почесне заслання» в Переяславський Михайлівський монастир без права будь-коли з'являтись в правобережних єпархіальних володіннях [1, 250].

Серед Михайлівської монастирської братії новий настоятель Мельхіседек прожив близько трьох років, займаючись адміністративними та господарськими справами. В 1771 р. його було призначено ігуменом київського Видубицького монастиря та одночасно обрано Києво-Софіївським кафедральним намісником. На цій посаді він залишився до 1783 р. На початку 80-х рр. Мельхіседека, на той час настоятеля Мгарського монастиря, було зведено в сан архімандрита. Понад 20 років він управляв глухівським Петропавлівським монастирем, де 2 червня 1809 р. і скінчив свої дні [3, 12].

Отже, ігумен відіграв важливу роль як ідейний натхненник оборони православ'я від наступу католицького та уніатського духовенства, увійшов в історію як людина, що боролась за свою віру попри всі загрози, замахи та утиски. Щодо легенди про його участь у Коліївщині і заклики вирізати усю шляхту, то думки істориків розходяться. Однак, факти не залишають сумніву в тому, що ігумен Мельхіседек Значко-Яворський не був ані організатором, ані натхненником, ані навіть безумовним прибічником повстання. Тому що на той час він навіть не був в Мотронинському монастирі.

Список використаної літератури:

1. Матях В. Мелхіседек Значко-Яворський / В. Матях // Історія України в особах: козаччина. – К., 2013. – С. 24–250.

2. Смолій В. А. Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768) / В. А. Смолій // Укр. іст. журн.. − 1993. − № 10. − С. 21−29.

3. Шевченко В. Непокірний Мельхіседек з Холодного Яру [про ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека (М.К. Значка-Яворського) XVIII ст.] / Валентина Шевченко // Черкаський край. – 2008. – 4 січня. – С.12.

Науковий керівник: к.і.н., професор В. М. Мельниченко

АЛЛА ГОРСЬКА – ДУША ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

Б. М. Ткаченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Харизматичний лідер, скарбник правозахисників, інтелігентка не в першому поколінні, самодостатня особистість без жодного комплексу меншовартості; без генів страху, посіяних Голодомором і розстрілами. Загальновідомий факт, про те що в усі часи поставати проти системи було небезпечно, а активістка-художниця Алла Горська повсякчас перебувала в епіцентрі подій короткої відлиги у 1960-х роках уже минулого століття, яка скінчилася масовими арештами і «процвітаючим соціалізмом». Вороги сподівалися, що так би мовити ампутація душі призведе до паралічу волі. Вона своєю неосяжною духовною та моральною силою, чисто людською привабливістю згуртувала друзів і навіть малознайомих людей у єдину сім'ю свідомих українських інтелігентів, кожний з яких відчував свої обов'язки перед непоступливою долею народу, його трагічною історією.

18 вересня 1929 року народилася українська художниця, дисидент Алла Горська (1929-1970 р.), діяч правозахисного руху 1960 років в Україні. Дружина художника Віктора Зарецького (1925-1990). Трагічно загинула 28 листопада 1970 року за нез'ясованих обставин у місті Василькові. Похорон Горської 7 грудня на Берковецькому кладовищі в Києві перетворився на демонстрацію протесту проти існуючого комуністичного режиму в Україні. Трохи більше, ніж через рік, у січні 1972, відбулася найбільша хвиля арештів учасників руху опору, що значною мірою ослабило українську духовну та інтелектуальну еліту. Усі соратники Горської по славнозвісному Клубу творчої молоді були переконані, що це убивство – справа КДБ [1, 175].

Алла Горська брала активну участь в українському правозахисному русі. У 1962 році Алла разом з В. Симоненко і письменником Лесем Танюком виявили на Лук'янівському та Васильківському цвинтарях в селищі на території Деснянського району Києва Биківні місця поховання розстріляних органами НКВС у 1930-1940-х роках, про що було зроблено заяву до Київської міської ради («Меморандум № 2»). Цього вчинку співробітники КДБ їй ніколи не пробачили.

Окремо варто відмітити, що Алла Горська матеріально і морально підтримувала родини політв'язнів, листувалася з ними, зокрема систематично з Панасом Заливахою. Дисиденти, які поверталися з ув'язнення, зверталися до неї за правозахисною консультацією першочергово та й за суто людською підтримкою зокрема. У зв'язку з арештами української інтелігенції у серпні-вересні 1965 року її неодноразово викликали в КДБ як свідка та на очні ставки. 16 грудня 1965 вона подала скаргу прокуророві УРСР. Це були її перші відкриті сутички з органами держбезпеки. У квітні 1966 Алла подала клопотання на захист Панаса Заливахи. Алла Горська також була присутня на процесі В. Чорновола, що проходив 15 вересня 1967 у Львові, де з групою киян заявила протест проти незаконного ведення суду. У квітні 1968 року вона поставила свій підпис під листом-протестом 139 діячів науки і культури на ім'я Леоніда Брежнєва, Олексія Косигіна та Миколи Підгорного у зв'язку з арештами і протизаконними закритими судами над дисидентами. Цей документ з'явився в

обстановці настроїв, викликаних чехословацькими подіями – Празькою весною-68. Він відомий під назвою «Лист-протест 139-ти». Лист був написаний в стриманих формулюваннях, обережно і толерантно. У ньому зверталась увага на відхід від рішень ХХ з'їзду КПРС, порушення соціалістичної законності.

За Горською та її чоловіком Зарецьким стежили (часто демонстративно), їм погрожували. «Від випадковий перехожих або невідомих попутників у транспорті можна було почути: «Ви дограєтеся, ще не таке буде» та інше, – згадує її син Олесь. – Кілька разів я сам був свідком таких випадків. Під нашим будинком часто крутилися топтуни. Поява так званого зовнішнього спостереження або його посилення могли бути сигналом того, що готується арешт. Її викликали в КДБ як свідка на допити та на очні ставки. Гебісти вели з нею специфічні «спасенні бесіди». Вони закликали її отямитися «поки ще не запізно», переглянути своє ставлення до радянської системи, («Ви мимоволі працюєте на наших ворогів за кордоном»). Ці розмови поступово переходили в попередження й погрози. То була їхня звичайна тактика — психологічно зламати людину. Сусіди по комунальній квартирі перед від'їздом до Ізраїлю в 1973 році розповіли, що в 1964 році дозволили співробітникам КДБ установити в себе стаціонарний мікрофон, спрямований на наше помешкання. За деякими дрібними ознаками було очевидно, що і телефон прослуховується» [2,444].

З якихось додаткових причин було прийнято рішення про вбивство Алли Горської з інсценуванням самогубства свекра. Втім, метод політичних убивств застосовувався в СРСР регулярно. Система була жорстко централізованою і таке рішення могло бути прийнято тільки на рівні вищого керівництва в Москві.

28 листопада 1970 року Аллу Горську було вбито в помешканні її свекра у місті Василькові Київської області. Похорон Горської 7 грудня 1970 на Міському (Берковецькому) цвинтарі у Києві перетворився на мітинг протесту проти існуючого комуністичного режиму в Україні.

В Україні поширювалися жахливі чутки про цю смерть, зарубіжне радіо подавало свої версії. Розмови про смерть Горської й обставини її загибелі влада не коментувала. Це вбивство за деякими версіями приписують КДБ, який мстився Горській ще за оприлюднення разом з Лесем Танюком та Василем Симоненком фактів масових розстрілів киян у Биківнянському лісі .

У січні 1972, відбулася найбільша хвиля арештів учасників руху опору, що значною мірою ослабило українську духовну та інтелектуальну еліту. Після розпаду СРСР органи прокуратури й безпеки України, ігноруючи вимоги громадськості, не оприлюднили жодної інформації про загибель Горської. Відкрито було лише слідчу справу, аналіз справи показує, що розслідування було неповним, суперечливим, велося з порушеннями процесуальних норм, тобто було сфабриковане. Простежуються також спільні риси вбивства Горської з іншими політичними вбивствами в СРСР [3].

Алла Горська – знакова особистість в українській культурі. Вільнодумна художниця і безкомпромісна правозахисниця, що кинула виклик середовищу радянської партійної номенклатури.

Список використаної літератури:

1. Зарецька Т. І. Горська Алла Олександрівна // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 175.

2. Світлична Н. О. Погром з продовженням // Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / Упоряд. Коцюбинська Н., Неживий О. – К. : Грамота, 2008. – С. 443-446

3. Горська Алла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ridna.ua/2015/12/hudozhnytsi-ally-horskoji-yaku-nazyvaly-dusheyu-shistdesyatnytstva-ne-stalo-45-rokiv-tomu/

Науковий керівник: к. і. н., доцент М. В. Захарченко

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

BRIEF HISTORY OF COTE D'IVOIRE (IVORY COAST) – THE LAND OF IVORY

Raimi Abdoul Akim
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Côte d'Ivoire or Ivory Coast is officially referred to as the Republic of Côte d'Ivoire and it's a nation situated in West Africa. Its political capital city is Yamoussoukro, and Abidjan is its largest and economic capital city. Liberia and Guinea border Ivory Coast in the west, Ghana in the east, and Mali and Burkina Faso in the north. The Atlantic Ocean (Gulf of Guinea) is situated south of the country.

Before it was colonized by the Europeans, Côte d'Ivoire was home to a number of nations including the Baoulé, Gyaaman, and the Kong Empire. Sanwi and Andénié, both Anyi kingdoms tried to hold on to their identities throughout the French colonial era and after attaining sovereignty. The country became a French protectorate between 1843 and 1844 and later, in 1893 during European's scramble for Africa, it became a French colony. In 1960, Félix Houphouët-Boigny led the country into attaining its independence and he went on to rule Ivory Coast until 1993. After his rule, Côte d'Ivoire experienced a coup d'état in 1999, and two religious-based civil conflicts. The first civil war took place between 2002 and 2007 and the second between 2010 and 2011. Ivory Coast adopted a new constitution in 2010.

Prehistoric polished stone celt from Boundiali, SourceIt has been difficult to determine when human beings first settled in Ivory Coast due to the nation's humid climate that has made it difficult to preserve human remains. Tool and weapon fragments such as polished axes and remains of fishing and cooking ware have, however, been found and their presence has been used to interpret the possibility of human settlement during the Upper Paleolithic era from 15000 to 10000 BC, or the Neolithic era. The earliest settlers are believed to have been people from the Ega, Kotrowou (Fresco), Diés (Divo), Zéhiri (Grand Lahou), and Ehotilé (Aboisso) communities.

The first recorded history of Ivory Coast was by the North African (Berber) merchants who carried out caravan trade via the Sahara in goods such as gold, slaves, and salt among others. The trans-Saharan trade routes on the southern terminals were situated on the edge of the desert. This enabled trade to extend south up to the rain forest. Timbuktu, Gao, and Djenné were the most important terminals and these, later on, became major trade centers and from these, Sudanic empires were developed.

Before the European Era, a number of states in Ivory Coast flourished. One of them was the Kong Empire founded by the Juula people and it thrived on crafts, trade, and agriculture. The second was the Abron Kingdom founded by the Abron people of the Akan group. Other Akan groups also formed a Baoulé kingdom at Sakasso, and two Agni kingdoms, Sanwi and Indénié.

Portuguese were the first Europeans to explore West Africa in the 15th century. Others followed thereafter and soon trade was developed with the people of West Africa, especially on the coastline. The initial trade products included pepper, ivory, and gold, and later on in the 16th century, slaves. Ivory Coast, like other nations in West Africa, was affected by the slave trade, but its lack of protected harbors along the coastline barred the Europeans from developing permanent trade stations. Côte d'Ivoire profited a lot from the ivory trade, thus giving the country its name, Ivory Coast. This was throughout the 17th century, but in the 18th century the trade died out due to the declining number of elephants.

In 1483, The French carried out their first voyage to West Africa and formed their first settlement, Saint Louis, in Senegal. In 1687, a French mission was founded at Assinie near Gold Coast (modern-day Ghana) border. It was in the middle of the 19th century when France firmly established itself in Ivory Coast.

Ivory Coast Drums, Source as mentioned above, France fully established itself in the mid-19th century. In the 1840's, France signed a number of treaties with the kings of the Assini and Grand Bassam territories, thus putting their regions under a French protectorate. These became the first French posts in the country, with Grand Bassam as the capital. In 1871, France was defeated in the Franco-Prussian War, forcing it to abandon its colonial desires and withdraw its forces from its trading posts in West Africa. It was in 1886 when the French regained direct control of their trading posts in the region. Towards the end of the 1880's, France had already attained total control over most coastal territories of the country and in 1893 Côte d'Ivoire was made a French colony. France's main aim was to increase production of exports. To achieve this, they started planting palm oil, cocoa, and coffee plants along the coast. They also enforced forced labor on the locals who were required to work in the settlers' plantations.

French rule was met with resistance by some of the locals, for instance, Samori Ture, who during the 1880's and 1890's was seizing his neighbors, reinstating slave trade, and establishing the Wassoulou Empire, which broadened to cover areas of modern-day Burkina Faso, Mali, Guinea, and Ivory Coast. He was arrested in 1898 and the empire was disbanded soon afterwards.

In 1900, France imposed a head tax to support a public works program in the colony. This was met with a lot of protests from the locals who saw the tax as an infringement of the terms of the signed agreements and the government had to force all native adult men to work for ten days every year without pay as part of their duty to the country. Slave trade was eventually abolished in 1905.Côte d'Ivoire was a constituent unit of the Federation of French West African from 1904 to 1958 and was an overseas territory and colony under the Third Republic. Regiments from Ivory Coast fought in World War I in France and up to the end of World War II, all administrative affairs in French West Africa were overseen from Paris.

The colonial policy of the French integrated the concepts of association and assimilation. Through the assimilation policy, France was able to extend its customs, laws, institutions, and language to the colony. Association, on the other hand, allowed the locals to preserve their customs but only if they were compatible with the interests of France.

Arrival of governer Kong in 1892 Félix Houphouët-Boigny was Côte d'Ivoire's father of independence. In 1944, he founded the nation's first agricultural trade union for native cocoa farmers. He soon became prominent and in a year's time, he was selected to the French Parliament in Paris. He forged a h2 association with the government of France and was soon nominated as a minister, making him the first African minister in a European government.

The 1956 Overseas Reform Act handed over some powers from Paris to selected regional regimes in French West Africa. The Act also got rid of the remaining voting dissimilarities, and in 1958 Côte d'Ivoire became a sovereign member of the French Community. The country attained its independence in 1960 with Félix Houphouët-Boigny as the first president. He ruled over the country until his death on December 7, 1993, and he was succeeded by Henri Konan Bédié. Henri was ousted by General Robert Guéï on December 24, 1999, making this the first coup d'état in the country. The Junta governed over the country until 2000 when the General returned the nation to democratic rule. General elections were held in 2001 and when Laurent Gbagbo won, the General refused to acknowledge his win, leading to protests in the country.

The First Ivorian Civil War started on September 19, 2002, and mass murders took place, especially in Abidjan, Korhogo, and Bouaké. France sent some of its troops in 2002 to the county as peacekeepers. In 2003, a reconciliation process began under global auspices. The United Nations also formed the United Nations Operation in Côte d'Ivoire in February 2004 in an attempt to end the war. The war finally ended in 2004 but a lot of damage had already occurred.

In January 2003, rebel leaders and Gbagbo signed treaties establishing a 'regime of national unity'. The treaty, however, collapsed in November 2004 after the rebels refused to disarm. The government and the rebels signed another peace agreement on 4 March 2007. In November 2010, presidential elections were held and Alassane Ouattara emerged the winner. Despite his win, it was Gbagbo who was inaugurated after claims emerged that it was him who had won the elections. Ouattara went forward and organized another inauguration and this sparked fears of another civil war.

This presidential election led to the Second Ivorian Civil War which took place from 2010 to 2011. Hundreds of citizens were murdered in the city of Duékoué and in Bloléquin. Military action was taken Against Gbagbo by French and UN forces and on 11th April he was taken into custody. The war left the country in a lot of damage making it difficult for Ouattara to reunite the citizens and reconstruct the economy.

References

1. Lawler, N.E. & Mundt, R.J. (2018). History. Côte d'Ivoire. Retrieved from https://www.britannica.com/place/Cote-dIvoire/The-arts#ref278551

2. Hellweg, J. (2012). A History of Crisis in Côte d'Ivoire // Cultural Anthropology Retrieved from https://culanth.org/fieldsights/187-a-history-of-crisis-in-cote-d-ivoire

Scientific supervisor: Ph.D., assistant professor O. Ye. Lytvynenko

КОМІСІЯ ДЬЮЇ: РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ВИРОК

Я. В. Бондарчук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Тема сталінських репресій залишається однією з найбільш досліджуваних проблем в історії Радянського Союзу. Інтерес до неї не стухає ні серед вітчизняних, ні іноземних дослідників. Особливо цікавими подіями цього часу є московські процеси, які першими почали вивчати безпосередньо сучасники із Західної Європи та США.

Українська та російська історіографія досліджуваної теми не є широкою. Дана проблематика зустрічається в окремих загальних працях з історії СРСР. Досить детально це питання досліджено в монографіях М. О. Чистого «Московские процессы 1936–1938 гг.: розгром инакомыслящих или пятой колонны?» [1] та В. З. Роговина «Партия расстреляных» [2]. Джерельною базою даної статті стали матеріали опозиційної газети «Бюллетень оппозиции», де висвітлювалися результати розслідування та реакція на них самого Леніна.

Репресивні дії радянської влади 1930-х рр. не були залишенні без реакції від західної громадської думки. Тому для протидії «безпідставним нападам капіталістів» радянські владні структури почали мобілізовувати громадські організації Заходу, щоб заперечити ці звинувачення. Одним із прикладів даного захисту є доповідь паризького адвоката Розенмарка, члена французької Ліги прав людини, в якій він підкреслював бездоганність московських процесів та їхню юридичну вірогідність. Були погляди

іншого змісту, наприклад, Магдалина Паз у власній доповіді доводить зовсім протилежну думку, але цю доповідь так і не було взято Лігою до уваги [1].

Поруч із таким сфальсифікованими висновками починає виникати рух, що ставив під сумнів рішення московських процесів. На початку 1937 р. в Парижі виникає комітет, головним завданням якого було розслідувати московські процеси та довести, або спростувати їх вироки. Аналогічний комітет зовсім скоро було утворено і в США. Об'єднання цих комітетів призвело до утворення спеціалізованої комісії за участі сімнадцяти вчених та суспільних діячів. Вони паралельно працювали у Парижі та Нью-Йорку. Очолив комісію найбільший американський філософ Джон Дьюї [3].

Радянській стороні не сподобалася така бурхлива зацікавленість у їхній внутрішній політиці. Дипломати СРСР робили все можливе для того,щоб дискредитувати діяльність комісії Джона Дьюї в очах світової спільноти. Особливо затято захищали московські процеси радянський посол в США Трояновський і радник посла Уманський. Водночас сам Троцький та Сєдов разом зі соратниками провели титанічну роботу для збору необхідної доказової бази, щоб довести свою невинуватість. Окрім того до уваги комісії було взято також і свідчення, за допомогою яких ГПУ вимагала у своїх жертв визнання. Німецький комуніст-емігрант, який виїхав з Радянського Союзу в 1935 р., повідомив, що після арешту йому протягом кількох місяців не давали спати, погрожували розстрілом, примушуючи зізнатися в шпигунстві на користь Німеччини. Російський робітник-опозиціонер Таров, який втік за кордон після шести років перебування у сталінських тюрмах і засланнях, розповів про звірства часів колективізації, про провокації і знущання з опозиціонерів, що доводило деяких з них до божевілля або самогубства. Він повідомив, що багато опозиціонерів, які не піддалися «обробці», були закатовані в тюрмах і концтаборах [2, 245].

На початку роботи першочерговим завданням комісії стало виявлення, чи дійсно в розпорядженні Л. Троцького є достатня кількість доказової бази для того щоб розпочинати контррозслідування. З цією метою були проведенні слухання, які відбувалися в будинку Троцького, що розташовувався у селищі Кайоакан, Мексика. Відкриваючи слухання, Джон Дьюї заявив: «Якщо Лев Троцький винен в інкримінованих йому діяннях, ніяка кара не може бути занадто суворою... Але той факт, що він був засуджений без надання йому можливості бути вислуханим, має найбільшу вагу перед обличчям совісті всього світу» [3].

9 травня 1937 р. на величезному мітингу в Нью-Йорку Дьюї виклав основні висновки попереднього розслідування. Його промова завершилася словами: «Троцький повністю обґрунтував необхідність подальшого розслідування. Ми рекомендуємо тому довести роботу цієї комісії до кінця».Члени комісії не обмежилися своїм безпосереднім завданням: ретельною перевіркою обґрунтованості звинувачень, висунутих на московських процесах. Вони докладно розпитували Троцького про події політичної біографії, його стосунки з Леніним, про рух IV Інтернаціоналу. Іншими словами, на слуханнях у Койоакані була докладно розглянута проблематика, яка становила протягом наступних десятиліть предмет гострих історичних і політичних дискусій про співвідношення більшовизму і сталінізму [4].

21 вересня 1937 р. всі члени комісії Дьюї підписали вирок, повний текст (422 сторінки) якого був виданий у Нью-Йорку під заголовком «Не винні!» Ця книга, як писав Троцький, «назавжди залишиться пам'ятником ідейної чесності, юридичної та політичної вірогідність та невтомного працелюбства… Всі сумніви відкинуто, залишилися лише правдиві факти з яких здійснено правдивий висновок». У прикінцевих абзацах вердикту говорилося: на основі проведеного розслідування

комісія прийшла до висновку, що «московські процеси є підробками, ... Троцький і Сєдов не винні» [4].

Розслідування та вирок комісії Дьюї є цікавим явищем в історії репресій 1930-х рр., яке наглядно демонструє зацікавленість західного світу до внутрішніх процесів в СРСР. Головною метою розслідування було не скільки довести невинуватість самого Троцького, чи інших незаконно засуджених членів комуністичної партії Радянського Союзу, а продемонструвати світові ту небезпеку, яку несе в собі комунізм і потребу триматися від неї якомога далі, як від ідеології нацизму гітлерівської Німеччини.

Список використаної літератури:

1. Чистый М. О. Московские процессы 1936–1938 гг.: розгром инакомыслящих или п'яток колонны? [Електронний ресурс] / М. О. Чистый. – 2014. – Режим доступу до ресурсу : http://belayaistoriya.ru/blog/43839855900/Moskovskie-protsessyi-1936-–-1938-gg.:-razgrom-inakomyislyaschih?utm_campaign=transit&utm_source=main&utm_medium=page_0&domain=mirtesen.ru&paid=1&pad=1.

2. Роговин В. З. Партия расстрелянных / В. З. Роговин. – М. : Терра, 1997. – 526 с.

3. «23 пункта» Комиссии Дьюи [Електронний ресурс] // Бюллетень оппозиции. – 1938. – Режим доступу до ресурсу : https://yadocent.livejournal.com/120279.html.

4. Предварительное расследование в Койоакане [Електронний ресурс] // Бюллетень оппозиции. – 1937. – Режим доступу до ресурсу : https://www.1917.com/Marxism/Trotsky/BO/BO_No_56-57/BO-0514.html.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. В. Сухушина

ТЕОРІЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ А. ЛАНДРІ ТА ДЕМОГРАФІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ФРАНЦІЇ

Т. В. Брижатова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Теорія демографічного переходу А. Ландрі стала ідеологією демографічної модернізації та політико-правовою технологією конструювання системи забезпечення демографічної безпеки Франції. Аналіз перебігу соціальних змін в другій половині XX початку XXI ст. дає змогу виокремити суттєві історичні етапи демографічної ситуації даної країни:

1-й етап (1946–1968 рр.) – «примітивний режим відтворення населення Франції» – висока народжуваність, коливання чисельності населення залежать від смертності, обумовленої нестачею або надлишком продовольства; ірраціональність шлюбної, репродуктивної поведінки;

2-й етап (1968–1999 рр.) – «проміжний режим відтворення населення Франції» – під впливом розвитку медицини, технічного прогресу, гігієни смертність починає знижуватися. З'являються тенденції до зміни репродуктивної поведінки: спочатку через відкладання шлюбів, потім за допомогою внутрішньосімейного регулювання; перехід до раціональності поведінки у сфері шлюбу і сім'ї;

3-й етап (1999 р. – по наш час) – «сучасна епоха», характерною рисою якої є еволюція сучасної демографічної політики Франції у бік сімейної політики, метою якої є надання соціальної допомоги сім'ї у виконанні нею своїх функцій.

Значну роль у зміні соціально-демографічної структури населення країни відіграла Друга світова війна, що супроводжувалася величезними людськими втратами і масовими руйнуваннями. Після її закінчення тенденції пронаталістичної політики у Франції збереглися, але вже поза зв'язком із мілітаристським контекстом. Так, у другій

половині XX ст. Франція почала проводити відкриту міграційну політику, ухваливши 2 листопада 1945 р. закон про імміграцію [1, 234] – закон про в'їзд і перебування іноземних громадян у Франції, який включав 9 розділів і 40 статей. Нафтові кризи 1970-х рр. супроводжувалися зростанням безробіття, чому також сприяв вихід на ринок праці покоління, що народилося в післявоєнні роки. У результаті уряд Франції офіційно оголосив про припинення прийому іммігрантів, за винятком випадків надання політичного притулку, возз'єднання з сім'єю і навчання [2, 233].

Після суспільно-політичної кризи в травні-червні 1968 р. прискорилася докорінна зміна психології, поглядів, ціннісних переконань французького суспільства. Водночас продовження терміну навчання молоді в середній і вищій школі, що відтерміновує шлюбний вік, включення основної маси жінок у самостійну виробничу діяльність, криза традиційної сім'ї, нарешті, вдосконалення методів і правових норм сімейного планування– усе це разом узяте позначилося на рівні народжуваності.

Серед країн Західної Європив середині 1980-х рр. Франція мала один з найвищих сумарних коефіцієнтів народжуваності – 1,8–1,9. Населення збільшувалося щорічно на 0,3–0,4%. Проте уряд Франції був стурбований зниженням рівня народжуваності і його впливом на старіння населення. Тут активно заохочувалося народження третьої і четвертої дитини, що передбачало одноразові виплати на народження дитини в сумі 260% основної заробітної плати на першого і 717% на кожну наступну дитину, відпустка по вагітності оплачувалася в розмірі 90% зарплати. Надавалися позики на заведення домашнього господарства і житлові пільги, 90% яких погашалися при народженні четвертої дитини. Соціально-демографічна політика Франції була своєрідним еталоном у західному світі. По цьому шляху йшли уряди Великобританії, Австрії, Італії, Швеції та інших європейських країн [3, 236].

Планомірна, продумана і регульована демографічна політика французького уряду сприяла тому, що нині Франція займає друге (після Ірландії) місце в Європейському Союзі за рівнем народжуваності, а приріст населення країни на 4/5 забезпечується її природним приростом. За цим показником Франція разюче відрізняється від ЄС у цілому, де збільшення чисельності населення лише на 1/4 забезпечується природним приростом, а на 3/4 – міграцією [3, 130].

Регулювання міграційних процесів у Франції здійснюється за кількома напрямами:

1) управління міграційними потоками;

2) боротьба проти нелегальної імміграції;

3) інтеграція іммігрантів, які живуть у Франції.

Формування основних засад демографічної безпеки Франції в рамках теорії демографічного переходу дало змогу визначити структуру демографічної безпеки, елементами якої є народжуваність, старіння населення, міграція. На основі цього й було створено дієву систему державного управління демографічною безпекою.

Тож, безперечно, теоретико-історичний аналіз формування системи забезпечення демографічної безпеки Франції показав, що на її створення поряд із теорією національної безпеки значний, а інколи й визначальний вплив справляють демографічні теорії. Враховуючи те, що Україна не має досвіду формування системи забезпечення демографічної безпеки, на нашу думку, доцільно використати досвід Франції щодо формування системи забезпечення демографічної безпеки в аспекті визначення структури демографічної безпеки, а також досвід інтегрованого управління демографічною безпекою, що передбачає узгодження демографічної, сімейної та міграційної політики в контексті захисту демографічного суверенітету держави.

Список використаної літератури:

1. Носкова А. В. Эволюция семейной политики в Европе: меняющиеся проблемы и практики / А. В. Носкова // Вестник МГИМО. – 2013. – № 4 (31). – С. 302.

2. Глухарев Д. С. Дискурс демографической безопасности / Д. С. Глухарев // Дискурсология: теория, методология, практика : доклады Второй междунар. науч.-практ. конф., посвященной памяти Жана Бордийяра / под общ. ред. В. Е. Хвощева, 4 дек. 2007 г. (Серия «Дискурсология». Вып. 7). – Екатеринбург ; Челябинск : Издат. дом «Дискурс-Пи», Изд-во ЮУрГУ, 2007. – С. 65–68.

3. Бессчетнова О. В. Демографическая политика Франции и России: историко-социологический анализ / О. В. Бессчетнова // Вест. Челябинс. гос. ун-та. – 2007. – № 17. – С.133.

Науковий керівник: к.і.н., доцент І. В. Звірковський

НАУКОВІ ВИНАХОДИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ XVII–XIX СТ.

Т. В. Брижатова, М. М. Тетерюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

З XVII століття стрімкий розвиток науки дозволив людині кардинально змінити своє життя у всіх сферах. Поява деяких винаходів є невід'ємною частиною сьогодення – електрика, залізниця, двигуни, засоби спілкування на відстані та багато інших. Інновації постійно змушують нас розвиватися, адже досконалості немає меж, як в об'єктивному, так і в суб'єктивному значенні. Варто іноді заглянути на сторінки минулого та прослідкувати як повільно, але наполегливо вчені намагалися зробити світ кращим.

До кінця XVII ст. парові машини були скоріш всього одиничними технічними новинками, оскільки економічних передумов для їх масового використання ще не було. У 1670-х рр. французький винахідник Дені Папен і голландський фізик Крістіан Гюйгенс працювали над машиною, в якій поршень піднімався за рахунок розширення газів при загоранні пороху. 1689 р. Папен створив варіант двигуна в якому замість пороху використовували воду. Також Папена вважають винахідником парового котла [3, 94].

У 1698 році вперше було використано на виробництві паровий двигун – так звану «пожежну установку» Т. Севері. Протягом XVIII ст. його винахід вдосконалив Томас Ньюкомен і в 1763 році було запропоновано проект першої парової машини, яка була здатна виконувати механічні функції. Однак це був не перший прорив Ньюкомена в промисловості. В 1712 р. він продемонстрував «атмосферний двигун». Саме машина Ньюкомена стала першим паровим двигуном з яким пов'язують початок промислової революції в Англії. Вона використовувалась в Європі понад 50 років, у її конструкцію вносили зміни різні науковці для пристосування до тогочасних технологій [1, 102].

Шотландець Джеймс Уатт вдосконалив двигун Ньюкомена. Так Уатт припустив, що циліндр може постійно залишатись гарячим, якщо до конденсації направляти пар в окремий резервуар. Більше того, циліндр може залишатись гарячим, а конденсатор холодним, якщо ззовні їх покрити теплоізоляційним матеріалом. Після довготривалої та кропіткої праці в 1768 р. Уатт отримав патент на свій винахід, однак побудували парову машину дещо пізніше, а саме в 1776 р. Вона виявилась більш вдосконаленою та зручною, ніж машина Ньюкомена. Через 6 років він створив першу універсальну парову машину подвійної дії. Цікавим є те, що парові машини були задіяні не тільки в промисловості, але й мали неабияке значення в сільському господарстві і навіть у транспорті. 1850-го року англійський винахідник Уильям Говард використовував для

оранки локомобіль – переносний паровий двигун, який був компактний і досить простий у використанні [3, 95].

Багато парових машин XVIII–XIX ст. були монстрами довговічності. Так, машина яку побудував Уатт в 1776 р. пропрацювала 71 рік. Ще одна парова машина яка була побудована в 1777 р. для Бірмінгемського каналу пропрацювала до 1898 р. Цікаво те, що ця машина, після того як пропрацювала 121 рік до цих пір зберігається англійцями в робочому стані. В одному з районів Йоркшира в 1787 р. було збудовано парову машину, яка пропрацювала 141 рік (до 1928 р.), потім її використовували для кінозйомок. Також парові машини були залучені в атракціонах. XIX ст. на Всесвітній промисловій виставці в Чикаго Джордж Ферріс представив проект – колесо діаметром 75 м, до якого по ободу були прикріплені 36 кабін, кожна з яких витримувала до 60 людей. Колесо оберталось за допомогою парових машин й відкривало панораму на місцевість. Цей проект мав великий успіх, зберігся до наших днів і є досить популярним [1, 103].

Не менш цікавою є історія створення залізничних шляхів, які і в сучасному світі відіграють важливу роль. У 1680 р. в Англії проклали першу дорогу з дерев'яними лежнями (брус або колода, що лежить на землі і служить основою для чого-небудь) від рудників Ньюкасла до порту річки Тайн. Рух на таких дорогах здійснювався наступним чином: завантаженні вугіллям вагонетки самі котились під ухилом до порту, однак і тут не обійшлось без праці людини, кондуктор який керував таким вагонами регулював швидкість, сидячи на рукоятці важільного гальма, однак коли вагону потрібно було рухатись в гору на шляху з порту, то вагонетку тягнув кінь [3, 42].

Враховуючи те що вагонетки були досить важкими, то дерев'яні лежні швидко зношувались, і щоб уникнути цього, їх стали укріпляти залізними полосами, потім з'явились чугунні колії. В 1767 р. власник чавунно-ливарного підприємства Річард Рейнольдс замінив дерев'яні конструкції на чугунні і вони мали форму латинської букви U, вони швидко прижились в Англії і з часом колеса вагонеток також змінили на чугунні. Однак був ще один вид рейсів – «кутки», які були прикріплені до дерев'яних брусів. Вперше такі конструкції застосували на вугільних копальнях Шеффілда. Саме тут вперше з'явилась колія шириною 1435 мм, яка нині прийнята в багатьох країнах [2, 46].

Так як ці два види рейок швидко засмічувались, винахідники почали шукати їм альтернативу, і вже 1789 р. англієць Джессон ввів на вугільних копальнях тип випуклої головчастої рейки, якою користуються донині. Також він запропонував робити на колесах реборди – кругові виступи, які давали б смогу вирішити проблему з зісковзуванням колеса з гладкої поверхності рейса. З таким змінами кінна тяга вже не підходила. У 1804 р. англійський винахідник Річард Тревітік винайшов перший паровоз, але чугунні рейки не витримали тяжку машину і зламались. Потрібно було прорахувати всі можливі варіанти для створення такого паровозу, щоб рейси витримали і це зробив Джордж Стеферсон в 1812–1829 рр. Винахідник не тільки запропонував декілька вдалих конструкції, але і зміг переконати власників одної з шахт виготовити рейси для залізної дороги з Дарлінгтона до Стоктону з більш міцного пудлінгованого заліза, які були спроможні витримати паровоз. Перша громадська залізна дорога з паровою тягою Ліверпуль – Манчестер була відкрита в 1830 р. З цього часу почався швидкий розвиток залізно дорожнього транспорту [1, 55].

Винахід гальванічного елемента Вольтом у 1799 р. відкриває нову епоху − електрики і дає початок значним досягненням у фізиці Андре-Марі Ампера, Г.С.Ома, М. Фарадея. Назва пристрою походить від ім'я відомого італійського фізіолога

Л.Гальвані, який препаруючи жаб'ячу лапку, помітив що її м'язи скорочуються, якщо їх торкаються два предмети зроблені з різних металів. Італійський хімік, фізик, фізіолог Александро Вольта довів, що дві пластини різнорідних металів при опусканні їх до розчину солі (наприклад кров) створюють електричний заряд і це стало приводом до створення 1799 року штучного джерела струму. Пристрій мав вигляд мідних та цинкових кіл з суконними вставками між ними, які були попередньо змочені розчином сірчаної кислоти. Цинк розчиняючись в кислоті віддавав позитивно заряджені частини і ставав катодом з електронами на поверхні, а мідна пластина – анод заряджалась тими частинами і ставала позитивно зарядженою. За рахунок виникнення між електродами різниці потенціалів виникає електрорушійна сила. Гальванічний елемент застосовувався роками як єдине джерело струму до того часу як Андре-Марі Ампер встановив закон взаємодії провідників з током, за яким почали працювати електромашини, електромагніти та реле. Георг Симон Ом вивів закон, що пояснював взаємозв'язок між силою струму в ланцюгу, напругою та опором. На основі напрацювань попередників англійський фізик-експериментатор Майкл Фарадей відкрив електромагнітну індукцію та створив першу модель електродвигуна. Пізніше гальванічні елементи Вольта були вдосконалені й у світі з'явились всім відомі батарейки та акумулятори [2, 68].

Історія створення телеграфу сягає 1774 р., коли в Женеві Жорж Лесаж побудував електростатичний телеграф, що мав окремий дріт на кожну з 26 літер алфавіту. Прилад працював між двома кімнатами будинку дослідника.

Оптичний пристрій геліограф був створений у 1778 р. для передачі повідомлень між Грінвічською та Паризькою обсерваторіями. Такий телеграф застосовувало багато армій світу аж до кінця XIX століття. Семафор − оптичний телеграф механічного принципу дії вперше продемонстрував англійський вчений Роберт Гук 1648 р., а через сто років французи брати Шапп створили конструкцію у вигляді башт-станцій, які між собою передавали сигнали. Для передачі одного символу потрібно було 2 хвилини, наприклад, для передачі телеграми від Парижа до Бреста потрібно було 7 хвилин, а від Берліна до Кельна – 10. На середину XIX століття було споруджено електромагнітний телеграф стрілкового типу, який сконструювали в Німеччині К. Гусс та В.Вебер, а у Великобританії – У.Кук та Ч. Уїтсон. Найвизначнішим телеграфом став винахід американського вченого С. Морзе, який створив електромагнітний пишучий пристрій «Апарат Морзе» та код до нього, що включав комбінацію крапок й тире під назвою «Абетка Морзе» [1, 43-45].

1843 р. шотландський фізик О. Бейн створив фототелеграф, а пізніше були створені й аналоги даного пристрою, який застосовували для передавання зображень. 1855 р. англієць Девід Юз створив телеграфний апарат зі звичайними 28 латинськими літерами, розміщеними у вигляді клавіатури. Повідомлення могло складатись з 52 знаків та надсилати 40 слів за хвилину.

Винаходи XVII−XIX століть створили нові галузі у сфері науки, економіки, промисловості. Без цих речей ми вже не уявляємо наше сьогодення, вони постійно вдосконалюються і роблять наше життя простішим і комфортнішим. Історія винаходів допомагає нам зрозуміти закономірності речей, шлях еволюції науки та людського розуму.

Список використаної літератури:

1. Ивашкова Т.Б. Величайние изобретения и открытия: всех времен и народов [Електронний ресурс] / Т.Б. Ивашкова, А.А. Ратина, М.С. Ульяненкова. – М. : ОГИЗ, 2014. − 208 с.

2. Соколов Д.Ю. Необычные изобретения. От Вселенной до атома [Електронний ресурс] / Д. Ю. Соколов. – М. : Техносфера, 2013. – 144 с.

3. Соколов Д.Ю. Об изобретательстве понятным языком и на интересных примерах [Електронний ресурс] / Д. Ю. Соколов. – М. : Техносфера, 2011. – 152 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

РУХ СУФРАЖИСТОК В АНГЛІЇ

Ю. М. Булатецька
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Не так давно жінки боролися за свої права, існував відомий стереотип трьох К – «Kuche, Kinder, Kirche» (кухня, діти, церква). Звісно, не всі жінки хотіли миритися з таким положенням у суспільстві, і боролися за свої права, іноді ця боротьба була жорстока.

У другій половині XIX ст. в Англії формується новий рух – суфражизм, що в перекладі означає «право голоса» або «виборче право». Існувало два крила руху. Перший складався з двох партій «Національний союз феміністок» та «Жіноча ліберальна партія». Вони закликали виключно до мирних методів боротьби за свої права – видавали брошури, писали петиції, влаштовували мітинги. Яскравою представницею була Міллісента Гаррет Фаусетт – письменниця, доктор права.

Ліве крило в яке входили такі партії як «Національний жіночий соціальний і політичний союз» і «Жіноча ліга свободи», обстоювали інші методи боротьби, вони були більш радикальні, спрямовані проти уряду. Прем'єр-міністр Герберт Генри лорд Оксфорд Аскіт був найбільшим ворогом суфражисток, він піддавався постійним переслідуванням. Іноді методи були хуліганськими – розбивали вітрини магазинів, нападали на поліцейських, підпалювали поштові ящики.

Засновниця партії «Національний жіночий соціальний і політичний союз» Еммелін Панкхерст, все своє життя присвятила боротьбі за жіночі права. Вона ніколи не могла забути слова батька, який сказав що жалкує бо вона не хлопчик. Її погляди розділяла і дочка Крістабель, яка була засудження, за те що, прорвалася до Черчіля і Грея, щоб задати запитання чи потрібно надавати жінкам права голоса.

Дві молодші сестри Адель і Сильвія не підтримували такі радикальні дії, конфлікт в сім'ї так і не припинився. Найглибший розрив у сім'ї Панкгерстів стався в листопаді 1913-го, коли Сільвія виступила на мітингу соціалістів та тред-юніоністів з підтримкою Джеймса Ларкіна, відомого профспілкового діяча та вербувальника. Еммелін вирішила, що Аделі краще іммігрувати до Австралії, і вона оплатила її переїзд. Мати і донька після цього вже більше ніколи не бачились.

Тим часом, у виконкомі першої суфражістском організації в 60-х – 70-х рр. XIX ст. було від 30% до 50% чоловіків. Довгі роки це був адвокат Річард Панкхерст, що належав до радикального крила лібералів. Відзначимо, що практично всі «чоловіки суфражисти» були політиками, які розраховували потрапити в парламент [1, 228 – 229].

У 1911 р. у Великобританії проводився перепис населення. На знак бойкоту суфражистки покинули на один день свої будинки і вирушили на пікнік, зі словами «If women don't count, neither shall they be counted» («якщо з жінками не рахуються, то їх не потрібно рахувати») [2, 73].

За те, що англіканська церква засудила їх дії, вони підпалили церкву. Розгромили магазини на Оксфорді-Стріт, вибивши там всі вікна та двері.

10 листопада 1911 р. здійснили демонстрацію в результаті того, що новий законопроект виборчого права не поширює виборчі права жінок. Демонстрантки намагалися пройти до парламенту, але були затримані поліцією. Суфражисти розбили вікна в державних будинках, банках, магазинах і ресторанах.

Суфражисти не тільки нападають на міністрів, але не залишають в спокої і короля. Вони проникли в парк до Георга V і розклали на деревах свої прокламації. Після того на майданчику для гри в гольф вивісили плакати з надписом: «Нехай міністри припинять насильницько годувати в тюрмі суфражисток!» [1, 230].

Між тим, почалася Перша світова війна, і скандали з суфражистами, і вони самі стали далеко не самим важливим у суспільстві. Рух за права жінок призвів до того, що уряд та парламент пішли на часткове вирішення жіночої проблеми. Частина виборчого права для жінок в Англії була надана в 1918 році, а повна – в 1928 р. Виборча кампанія Панкгерст була позначена погіршенням стану її здоров'я та остаточним розривом відносин із Сільвією. Роки численних подорожей, політичних турів, лекцій, ув’язнень та голодування зіграли свою роль; перевтома і хвороби стали неодмінною частиною життя Еммелін.

У 1999 р. журнал Тайм включив Панкгерст до сотні найбільш видатних людей XX ст. зазначивши: «Вона створила образ жінки нашого часу, перенісши суспільство у новий вимір, звідки немає вороття». І хоча Еммелін досить часто зазнавала критики через агресивні методи боротьби, однак її життєві принципи допомогли в справі розширення виборчих прав у Британії.

Список використаної літератури:

1. Попкова Л., Жидкова Е. Первая волна западного феминизма: суфражизм в XIX - XX веках /Феминизм, или История борьбы женщин за права человека // Гендер для «чайников». – 2006 – С. 228-231.

2. Успенская В.И. Суфражизм в истории феминизма // Женщины в социальной истории России. – Тверь, 1997 – С. 70-80.

Науковий керівник: к. і. н., доцент В. О. Кірєєва

СПРАВА «АНТИРАДЯНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» 1937 РОКУ: ПОЧАТОК ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ

І. А. Виноградова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Жертвами Великого терору були противники більшовицької влади, ті, хто захоплювався Сталіним, та звичайні громадяни, які були далекі від політики. 5 серпня 1937 р. вступила в дію постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 2 липня «Про антирадянські елементи». Розпочалася наймасовіша за всю радянську епоху кампанія репресій проти громадян. Саме до цього періоду відноситься одна з найгучніших судових справ про військовослужбовців, які були відібрані для судового процесу по статті «про військовий заколот».

Питанню вивчення процесів Великого терору присвячено достатньо літератури. Вказана тема знайшла відображення як в загальних працях з історії СРСР [1, 2], так і безпосередньо присвячених аналізу і характеристиці судового процесу над військовими [3–6].

Судовий процес над керівництвом Червоної Армії, який світова преса назвала «Справою військових», проходив в Москві влітку 1937 року. Але у широкому

розумінні він почався раніше. В другій половині 1936 р. відродилися арешти в командному складі Червоної Армії. Під керівництвом і прямій участі М.І. Єжова органи НКВС почали активно збирати різні провокаційні свідчення проти групи воєначальників [1, 338].

22–25 квітня 1937 р. від колишнього начальника Особливого відділу НКВС СРСР М. І. Гая і колишнього заступника наркома внутрішніх справ СРСР Г. Є. Прокоф'єва були отримані «повідомлення» про злочині зв'язки М. М. Тухачевського, І. П. Уборєвича, А. І. Корка, Б. М. Шапошнікова, Р. П. Ейдемана та інших з Г. Г. Ягодою. 27 квітня 1937 р. робітники НКВС отримали «свідчення» від арештованого заступника начальника відділу НКВС З. І. Воловича на М. М. Тухачевського, як на учасника замаху військових [5, 285].

Незважаючи на те, що ніяких достовірних доказів про наявність замаху серед керівництва військових кадрів не було, Й. В. Сталін на обіді у К. Є. Ворошилова після першотравневого параду 1937 р., в присутності багатьох військових керівників відкрито висловив свої загрози на адресу ворогів, які присутні серед військових. Такі загрози стали сигналом для поширення репресій в армії і фальшування справи про «військовий замах».

6 травня 1937 р. Управління НКВС по Московській області заарештувало комбрига запасу М. Є. Медведєва, який був до 1934 р. начальником Протиповітряної Оборони (ППО) РСЧА. 8 травня він заявив про свою участь в «троцькістській військовій організації», котру очолював заступник командувача військами Московського військового округу Б. М. Фельдман. Пізніше, 16 червня 1937 р. М. Є. Медведєв на судовому засіданні Військової Колегії Верховного суду СРСР винним себе не визнав, однак, М. Є. Медведєв був засуджений до вищої міри покарання і розстріляний.

Заарештований 14 серпня 1936 р. комкор В. М. Примаков утримувався в Лефортовій в'язниці в Москві. В архіві Й. В.Сталіна збереглося кілька заяв В. М. Примакова, в яких він протестував проти його незаконного арешту, однак, не витримавши важких допитів, він 8 травня 1937 р. написав в Лефортовській в'язниці листа, в якому оговорив себе. Жорстокому нічному допиту був підданій комкор В. К. Путна. 14 травня 1937 р. його перевели з лікарні Бутирської в'язниці в Лефортовську, і катували майже всю ніч. В результаті В. К. Путна дав свідчення на М. М.Тухачевського і інших відомих військових робітників як учасників «військової антирадянської троцькістської організації» [5, 287].

В середині травня 1937 р. були проведені нові арешти відомих військових робітників. Серед арештованих опинилися А. І. Корк і Б. М.Фельдман. На перших допитах А. І. Корк свою участь в антирадянській діяльності відхиляв, однак 16 травня його опір було зломлено, і він підписав на ім'я М. І. Єжова дві заяви. 22 травня 1937 р. органи НВКС заарештували М. М.Тухачевського, а також голову Центральної Ради Осоавіахіма Р. П. Ейдемана, 28 травня – І. Е. Якіра, 29 травня – І. П.Уборевича [5, 289].

Й. В.Сталін особисто щоденно займався питаннями слідства справи про «військовий замах». Отримуючи протоколи допитів заарештованих він майже щоденно приймав Н. І. Єжова, а 21 і 28 травня 1937 р. і заступника наркому М. П. Фриновського [6, 41].

5 червня 1937 р. Й. В.Сталін прийняв В. М. Молотова, Л. М. Кагановича і наркома внутрішніх справ СРСР М. І. Єжова. У той же день із великої групи заарештованих в квітні – травні 1937 р. військовослужбовців були відібрані для судового процесу по справі «про військовий заколот» М. М. Тухачевський, І. Є.Якір, А. І. Корк,

І. П. Уборєвич, Р. П. Єйдеман і Б. М. Фельдман, а для надання справі «троцькістського забарвлення» в цю групу були включені В. М. Примаков і В. К. Путна, котрі дійсно підтримували до 1927 р. троцькістські погляди. Індивідуальні кримінальні справи на всіх цих осіб 5 червня 1937 р. були об'єднані в одну групову справу [3, 54].

В 1937 р. в «Правді» було опубліковане повідомлення про закінчення слідства і підготовку судового процесу за справою М. М. Тухачевського і інших, яких, як зазначалося в повідомлені, звинуватили в «порушенні військової присяги, зрадництві Батьківщині, зрадництві народам СРСР, зрадництві Робітничо-Селянській Червоній Армії» [2, 210].

11 червня 1937 р. в Москві Спеціальна судова присутність Верховного суду СРСР на закритому судовому засіданні розглянула справу щодо звинувачення М. М. Тухачевського та інших. Після оголошення звинувачувального висновку всі підсудні, відповідаючи на питання голови суду, заявили, що вони визнають себе винними. 11 червня 1937 р. в 23 години 35 хвилин голова В. В. Ульріх оголосив вирок про розстріл всіх восьми засуджених.

Вирок було виконано 12 червня 1937 року.

Після страти М. М. Тухачевського та інших згідно вказівки Й. В. Сталіна повсюдно були проведені зібрання і мітинги, на яких суворо засуджувалась діяльність страчених військових керівників. Повідомлення про вирок і його виконання публікувалися у всіх газетах і були оголошені в наказі К. Є.Ворошилова по армії. Все це робилося з метою дезінформації партійних органів, військових організацій і радянської громадськості про справжнє становище в Червоній Армії [3, 354]. Вже через дев'ять днів після суду над М. М. Тухачевським були заарештовані як учасники військового замаху 980 командирів і політробітників [2, 54].

Жорстоко сталінський режим поступив не тільки з самими вищими військовими діячами, а також і з членами їх сімей. Сім'ї М. М. Тухачевського, І. П. Уборевича, І. Є. Якіра, Я. Б. Гамарника і інших разом з дітьми були заслані в Астрахань. Дружину І. П. Уборевича після Астрахані у вересні заарештували, в 1941 р. вона вмерла. Доньку І. П. Уборевича віддали в дитячий прийомник. В ньому перебували також Світлана Тухачевська, Вета Гамарник, Слава Фельдман. За версією письменника Лева Нікуліна, по особистому наказу Сталіна були фізично знищені мати маршала Тухачевського, його сестра Софія, його брати Олександр і Миколай. Дружини Гамарника і Корка були розстріляні [6, 40].

Отже, у Червоній Армії було незаконно репресовано близько 40 тисяч офіцерів. Навряд чи необхідно доводити, що заарештовані маршали і генерали не були ні шпигунами, ні диверсантами-шкідниками. Навіть контактуючи з представниками інших держав, головним чином Німеччини, вони зберігали самостійність і надії стати на чолі СРСР і його військових сил. 1937–1938 рр. – це гігантський масштаб репресій, – це їх плановий характер арештів і розстрілів, – це фальсифікація фантастичних звинувачень заарештованим, – це тортури та катування під час допитів, – це закритий характер судочинства, – це офіційна неправда про долі розстріляних, – це десятки тисяч ув'язнених у спеціальні табори вдів, чиї чоловіки були страчені.

Список використаної літератури:

1. Соколов А. К. Курс советской истории. 1917–1940 / А. К. Соколов. – М., 1999. – 270 с.
2. Фролов Ю. Г. Крушители империи СССР. Книга третья / Ю. Г. Фролов. – Донецк, 2001. – 480 с.
3. Александров Р. М. Дело Тухачевского / Р. М. Александров. – Ростов на Дону, 1990. – 191 с.
4. Мартюшев Ф. И. Жертвы и палачи / Ф. И. Мартюшев. – Екатеринбург, 1997. – 188 с.

5. Павлова И. В. Понимание сталинской эпохи и позиция історика / Ф. И. Павлова // Вопросы истории. – 2002. – № 10. – С. 3–19.
6. Смирнов Г. «Дело военных» 1937 года. За что расстреляли Тухачевского / Г. Смирнов. – М., 2007. – 350 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. В. Сухушина

ФЕОДАЛЬНА ВІЙНА В АНГЛІЇ: ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ РОДИН

С. І. Гальченко, В. І. Сватко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

На другу половину XV ст. В Англії припадає ціла низка громадянських конфліктів, які розгорнуться між двома родинами Ланкастерів та Йорків. Війна Червоної та Білої троянди – це війна між двома гілками династії Плантагенетів – Ланкастерами (у гербі червона троянда) і Йорками (у гербі біла троянда). Загибель у війні головних представників обох династій і значної частини знаті полегшила встановлення абсолютизму Тюдорів.

Важке економічне становище Англії (криза крупного вотчинного господарства і падіння його прибутковості); поразка Англії в Столітній війні (1453), що позбавила феодалів можливості грабувати землі Франції; придушення повстання Джека Кеда в 1451 р. і разом з ним – сил, що виступали проти феодальної анархії, стали головними причинами війни.

Підвалини династичного конфлікту було закладено англійським королем Едуардом III (Едвардом III), який призначив своїм спадкоємцем малолітнього Річарда II, сина Едуарда Чорного Принца, в супереч існуючій на той час традиції, в обхід свого четвертого сина Джона Гонта, І-го герцога Ланкастерського. Сам Джон Гонт користувався великим впливом під час правління свого малолітнього племінника Річарда II, яке відзначалося тривалими періодами політичної нестабільності, не виступаючи при цьому відкрито на стороні супротивників Річарда [1, 204].

Конфлікт між Йорками та Ланкастерами розпочався, коли у 1399 р. Річард оголосив про конфіскацію спадщини свого покійного дядька, герцога Ланкастерського Джона Гонта, у його сина Генріха Болінгброка, за рік до того відправленого у вигнання за виступ проти короля. У відповідь герцог Ланкастерський Генрі Болінгброк скинув із трону короля Річарда II. Усунувши короля, Генріх Болінгброк коронувався, як король Генріх IV. Оскільки Болінгброк був нащадком тільки четвертого сина короля Едуарда III його права на трон теж були сумнівними, так як третій, на той час теж уже покійний, син короля Едуарда III Ліонель Антверп, 1-й герцог Кларенс мав живих спадкоємців. Проте син Генріха, король Генріх V, здобув численні перемоги у ході Столітньої війни, а тому мав популярність серед народу й знаті, й питання про законність наслідування на певний час забулося. Однак Генріх V несподівано помер у 1422 р., коли його синові Генріху VI було тільки 9 місяців [3, 176].

Після смерті дядька Джона у 1435 р. молодий король опинився в оточенні підступних радників. У 1453 р. капітуляція англійського гарнізону в Бордо поклала кінець Столітній війні і до Англії ринули тисячі досвідчених солдатів, які в свою чергу стали одним з елементів нестабільності та швидко поповнили табори протиборчих сторін. Генріх одружився із Маргарет Анжуйською і потрапив під її сильний вплив. Крім того він втрачав здоровий глузд. Як наслідок, його популярність в Англії впала, й

нащадок третього сина короля Едуарда III герцог Йоркський Річард отримав підтримку англійської знаті [3, 180].

Ланкастери спиралися головним чином на баронів відсталої півночі, Уельсу та Ірландії, Йорки – на феодалів економічно більш розвинутого південного сходу Англії. До того ж середнє дворянство, купці й заможні городяни, які були зацікавлені у вільному розвитку торгівлі та ремесел, ліквідації феодальної анархії і встановленні твердої влади, підтримували Йорків [1, 200].

Розгром повстання Кеда і загострення в час повстання класових зіткнень, змусили багатих міщан та «нове дворянство» залишити надію на широкий народний рух як на засіб боротьби з владою великих феодалів. Тому, сподіваючись на зміну династії в протилежність Ланкастерів, стали підтримувати Йорків – родичів королівського дому, таких же великих землевласників Англії. Водночас, закінчення Столітньої війни значно урізало дохід феодальної аристократії. Тепер її увага більше, ніж до цього, зосередилася на боротьбі за владу та дохід при дворі [4, 184].

Зручним приводом для феодальних міжусобиць були династичні суперечки Ланкастерів та Йорків. Хоча сутички між прихильниками Йорка і Ланкастера відбувалися й раніше, однак важливою битвою стала перша битва при Сент-Олбансі, в якій перемогу здобув Йорк. У битві загинуло кілька визначних ланкастерців, короля взяли в полон. Однак Ланкастер, підбурюваний Маргарет Анжуйською, не складав зброї. Втім, для багатьох великих феодалів ця війна була лише приводом для розбою та посилення своєї політичної самостійності. Вони легко переходили з одного табору в інший після кожної зміни військового успіху.

Таким чином слабкість королівської влади, її сумнівна легітимність, велика кількість вивільнених солдатів та поразка в Столітній війні стали тими обставинами, що призвели до тривалого, кривавого конфлікту. Який пізніш назвуть Війною Червоної та Білої троянд, саме через наявність у гербі троянд білого і червоного кольору. По завершеню війни, що тривала тридцять років, загинула четверта частина всього населення та численні матеріальні втрати. Після чого в Англію прийшов спокій на чолі з династією Тюдорів. Англія стояла вже на порозі встановлення абсолютної монархії.

Список використаної літератури:

1. Устинов В. Г. Войны роз. Ланкастеры против Йорков / В. Г Устинов. – М.: Вече, 2012. – 432 с.
2. Устинов В. Г. Столетняя война и Войны роз / В. Г Устинов. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 637 с.
3. Хрестоматия по истории средних веков / под ред. С. Д. Сказкина в 3 т. – М., 1950. – Т. 2. – 408 с.
4. Норвич Дж. История Англии и шекспировские короли /Дж. Норвич. – М.: Астрель, 2012. – 414 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент С. І. Гальченко

СХІДНА ХРИСТИЯНСЬКА ЦЕРКВА ПІСЛЯ ВЕЛИКОЇ СХИЗМИ 1054 РОКУ

А. О. Григоренко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

16 липня 1054 року в імперській столиці Константинополі, під час Літургії в Храм Святої Софії ввійшло троє священників і направилися до вівтаря. Це були легати папи Римського кардинал Гумберт, архієпископ Петро та диякон Фридріх. На престол вони поклали грамоту в якій предавався анафемі Вселенській Патріарх Михаїл Керулларій та всі його послідовники [5].

Потім легати вийшли з Великої Церкви, обтрясаючи прах зі своїх ніг і повторюючи: «Бачить Бог і судить». Через день посли покинули Константинополь. Патріарх негайно скликав Помісний собор своєї церкви, який засудив папських легатів і, у свою чергу, піддав їх анафемі. Папська булла була прилюдно спалена.

Досить таки персональне, так принаймі здається, зіткнення кардинала Гумберта з Константинопольським патріархом Михаїлом стало – як не важко у це повірити – Великою Схизмою, кінцем майже тисячолітньої єдності християнської спільноти, початком тисячолітньої ворожнечі. Листи та документи того часу, написані патріархом Михаїлом Керулларієм, свідчать, що він добре розумів зміст того, що трапилося. Переважна ж частина віруючих з обох сторін вважала подію неприємним інцидентом, одним із багатьох подібних, який буде швидко забуто. Історія судила інакше – з того часу в усіх Східних церквах перестали поминати пап під час богослужіння. Те саме вчинила Західна церква. Стосунки між церквами майже повністю припинилися [4, 86 – 87].

Деякі історики вважають віху «1054» певною мірою умовною, тим більше, що розкол прийняли всерйоз далеко не одразу і не всі сучасники. І лише після 1204 року – після облоги, штурму й розграбування Константинополя католиками-хрестоносцями – розкол став загальновідомим, загальноприйнятим і, у свідомості віруючих багатьох поколінь, безповоротним фактом. Поступово припинялися всі контакти між Східними й Західними церквами – між церквами, які мають одне Святе Письмо і Святий Переказ, соборно формулювали Символ віри й найважливіші догматичні положення християнства, разом «воювали» з єресями, мали спільних святих. І найголовніше – вірили і вірять в одного Бога.

На час розколу на боці Східних церков була вся сила Візантійської імперії, високий рівень цивілізації, освіченості, а також – більшість віруючих християн. Римська ж церква отримала (вірніше – взяла) у «спадок» ще необжиті простори тогочасної Західної Європи, негусто заселеної нещодавно хрещеними «варварами» (на початку другого тисячоліття у Константинополі жили понад 1 млн. людей, тоді як у Західній Європі в жодному місті населення не перевищувало 10 тисяч). Згодом, як відомо, ситуація полярно змінилася – як щодо рівня цивілізації, так і кількості християн [3, 43 – 44].

Отже, християнська церква розкололася на дві частини – Східну з центром у Візантії, яку в 330 р. імператор Константин зробив столицею своєї держави, назвавши її Константинополем (у 1453 р. був завойований турками), і Західну з центром у Римі, яка в 476 р. припинила своє існування, не витримавши внутрішніх соціальних потрясінь (повстань рабів) та ударів варварських (чужоземних) племен.

Православ'я є одним з основних відгалужень у християнстві, що офіційно оформилося на території Візантії після розколу церкви в 1054 р. на Східну та Західну. Має мільйони послідовників, переважно в країнах Східної Європи, Близького Сходу. Отриманий у IV ст. статус державної релігії узалежнив його від імператорської влади (католицька церква дистанціюється від політичної влади, намагається перебувати над нею), зробив ревним прихильником традиційних догматики і культу. На відміну від католицизму, православ'я не має єдиного церковного центру. Якщо католицька церква є інтернаціональною щодо тлумачення канонів, обрядів і свят, то в православ'ї домінують національні особливості: кожна з церков виробляє свою традицію, має свої свята. Наприклад, для української церкви Покрова є великим святом, у російському церковному календарі нічим особливим не вирізняється, в грузинському його немає взагалі [2, 285].

Ідеологи православ'я вважають, що формування християнського віровчення завершилось в епоху перших 7-ми Вселенських і Помісних соборів, тому не можна змінювати ні кількість догматів, ні їх зміст, ні навіть формулювання кожного з них.

Визнає, як і католицизм, всі сім таїнств: хрещення, миропомазання, євхаристія (причастя), покаяння, шлюб, священство і соборування.

Але саме в дотриманні таїнств склалися їх специфічні особливості як в православ'ї, так і в католицизмі, а саме:

при хрещенні:

-православні здійснюють занурення у воду;

-католики – окроплюють;

миропомазання:

-православні здійснюють під час хрещення;

-католики – по прошесті 7-8 років;

причастя:

-православні причащають (квасним) хлібом і вином усіх віруючих;

-католики – тільки одне лише духовенство і т. д.

Центром культової діяльності в православ'ї є православний храм. Ця будова орієнтована зі сходу на захід і поділена на три частини: вівтар, власне сам храм та притвор.

Ієрархія духовенства має свої градації:

-архієреї (єпископи, архієпископи, митрополити і патріархи);

-священники;

-діакони.

Таких відмінностей сьогодні значно більше, ніж їх було в XI столітті – тисячолітня історія поділеного християнського життя у різних географічних, етнічних та культурних умовах не могла не привести до численних змін майже у всіх сферах релігійної практики [1, 57 – 59].

В основі православного віровчення Святе Письмо (Біблія), Святий Переказ (рішення Вселенських і Помісних соборів V – VIII ст., праці отців церкви), символ віри (визнання триєдиності Бога, боговтілення, спокутної жертви Ісуса Христа, загробного ушанування, також визнання церкви як посередника між Богом і людьми). Відвідування храмів, молитва, дотримання постів, таїнств для православних віруючих мають особливе значення. Особлива роль належить культу святих, церковним святам, ушануванню ікон [2, 285].

Список використаної літератури:

1. Гергей Ене. История папства / Ене Гергей. – Москва : Республика, 1996. – 464 с.
2. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / За ред.: Лубського В. І. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 448 с.
3. Лубський В. І., Теремко В. І. Релігієзнавство: підручник. / за ред. Лубського В.І., Теремка В.І. – Київ : Академія, 2000. – 417 с.
4. Тальберг Н. История христианской церкви / Н. Тальберг. – Москва : Интербрук, 1994. – 494 с.
5. Чаплигін Сергій. Велика схизма / Сергій Чаплигін // Київське православ'я – 2012. – 15 липня.
6. Режим доступу: http://kyiv-pravosl.info/2012/07/15/velyka-shyzma/

Науковий керівник: к. і. н., доцент С. І. Гальченко

МОСКОВСЬКИЙ ПРОЦЕС АНТИРАДЯНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ТРОЦЬКІСТСЬКО – ЗІНОВ'ЄВСЬКОГО ЦЕНТРУ» 1936 р. НАД КОЛИШНІМИ ФУНКЦІОНЕРАМИ ВКП (Б)

В. А. Джулай
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У період 1936–1938 відбулися три великих відкритих процеси над колишніми вищими функціонерами компартії, які були в 20-ті роки пов'язані з «троцькістською» або правою опозицією. За кордоном їх назвали «Московськими процесами». Обвинувачуваним, котрих судила Військова колегія Верховного суду СРСР, ставилося в провину співробітництво із західними розвідками з метою вбивства Сталіна й інших радянських лідерів, розпуску СРСР і відновлення капіталізму, а також організація шкідництва в різних галузях економіки з тією же метою.

Першим з них був процес «Антирадянського об'єднаного троцкістсько-зінов'євського центру», також відомий як «процес шістнадцяти». Вивчення абсурдності даного процесу доповнює загальне уявлення щодо засобів боротьби проти власного народу тоталітарного режиму Й. Сталіна [11, 128–142].

У вітчизняній історичній науці висвітленню терору більшовицької влади і застосуванню політичних репресій у 20–40-х рр. в Україні надається величезне значення. За даними Є. К. Бабич і В. В. Потоки, у роки незалежності опубліковано понад 4 тис.офіційних документів, монографій, спогадів, матеріалів конференцій, журнальних публікацій, статей тощо. Варто назвати наукові праці І. Біласа [2], С. Білоконя [8], Ю. Шаповала [10], колективну монографію «Політичний терор і тероризм в Україні», регіональні дослідження з науково-документальної серії «Реабілітовані історією» тощо.

Слідство у справі проводилось від 5 січня по 10 серпня 1936 р. під керівництвом Г. Г. Ягоди і М. І. Єжова.15 серпня 1936 р. Прокуратура СРСР сповістила про результати слідства, проведеного НКВД і про віддання під суд групи змовників і терористів. 19 серпня 1936 р. Військова колегія Верховного суду під головуванням В. В. Ульріха у складі членів І. О. Матулевича, І. Т. Никітченка, І. Т. Голякова, при секретарі першого рангу А. Ф. Костюшка, за участю прокурора А. Я. Вишинського приступила до розгляду справи [6, 114].

Справа «Антирадянського об'єднаного троцкістсько-зінов'євського центру» слухалась в Військовій колегії Верховного суду СРСР з 19 по 24 серпня 1936 року. Основними обвинуваченими були Г. Е. Зинов'єв і Л. Б. Каменєв [1, 120].

Підсудні складали дві не пов'язані між собою групи. До однієї групи входили відомі більшовики, що брали участь в 1926–1927 рр. в «об'єднаній опозиції»: Г. Е. Зіновієв, Л. Б. Каменєв, Г. Є. Євдокимов, І. П. Бакаєв, С. В. Мрачковський, В. А. Тер-Ваганян, І. Н. Смирнов, Е. А. Дрейцер, І. І. Рейнгольд, Р. В. Пікель, Е. С. Гольцман [3, 10–23].

Їх звинувачували в тому, що:

- відповідно до директиви Л. Д. Троцького організували об'єднаний троцькістсько-зінов'євський терористичний центр для здійснення вбивства керівників ВКП (б) і Радянського уряду;
- підготували і здійснили 1 грудня 1934 р. через ленінградську підпільну терористську групу лиходійське вбивство Кірова;

•створили ряд терористських груп, що готували вбивство Й. В. Сталіна, К. Е. Ворошилова, А. А. Жданова, Л. М. Кагановича, Г. К. Орджонікідзе, С. В. Косіора, П. П. Постишева.

До іншої групи входили 5 колишніх членів Компартії Німеччини, що емігрували в СРСР : Фріц-Давід (Круглянський), В. П. Ольберг, К. Б. Берман-Юрін,М. І. Лур'є, Н. Л. Лур'є [2, 17]. Їх звинувачували в тому, що, будучи нібито членами підпільної троцькістсько-зінов'євської терористичної організації, були активними учасниками підготовки вбивства керівників партії і уряду [5, 18].

На думку звинувачення, восени 1932 р. підпільна троцькістська організація в СРСР, виконуючи вказівки Л. Д. Троцького з-за кордону, об'єднала зусилля з підпільною зінов'євській організацією[4, 25–28]. Утворився «об'єднаний центр», в якому троцькісти були представлені Смирновим, Мрачковським і Тер-Ваганяном, а зінов'євці – Каменєвим, Євдокимовим, Бакаєвим і самим Зінов'євим. Кінцева мета їх була – захоплення влади. Як стверджувало звинувачення, змовники не тішили себе надією заручитися підтримкою народу, бо під керівництвом Сталіна СРСР успішно будував соціалізм [6, 116].

Єдиним представленим суду речовим доказом, якщо не вважати визнань самих підсудних, був фальшивий паспорт Ольберга. Єдиним свідком виступила колишня дружина Смирнова – А. Н. Сафонова, яка сама була під слідством за звинуваченням в змові. Один з обвинувачених – Гольцман – признався в тому, що він в 1932 р. зустрівся в копенгагенському готелі «Брістоль» з сином Л. Д. Троцького Львом Сєдовим, де останній передав йому лист-інструкцію Троцького.У листі Троцький, відповідаючи на указ, що вийшов в лютому, про позбавлення його і членів його сім'ї радянського громадянства, звинувачував Сталіна в тому, що його курс заводить партію і країну у безвихідь, і на завершення писав: «Треба нарешті виконати останній наполегливий заповіт Леніна – прибрати Сталіна». На уявній тотожності слів «прибрати» і «убити» будувалося усе звинувачення партії [6, 118].

Пред'явлені звинувачення визнали майже усі підсудні, за винятком І. М. Смирнова і Е. С. Гольцмана, які, як і на попередньому слідстві, продовжували заперечувати свою причетність до терористичної діяльності, хоча і були готові підтвердити участь в роботі підпільної опозиційної організації (тим більше що І. Смирнов ще в 1933 р. був засуджений за це до 5 років позбавлення волі). Всі 16 підсудних були визнані винними, 24 серпня 1936 р. їх засудили до вищої міри покарання – розстрілу. 25 серпня 1936 р. вирок привели у виконання [7, 171–190].

Таким чином, московський процес антирадянського об'єднання «троцькістсько-зінов'євського центру» 1936 р. над колишніми функціонерами ВКП (б) яскраво свідчить про елементарне порушення права людини в радянському суспільстві. Більш як за 50 років, 13 червня 1988 р. Пленум Верховного суду СРСР відмінив вирок, реабілітував засуджених з припиненням справи за відсутністю в їх діях складу злочину.

Список використаної літератури:

1. Бажан О. Доба великого терору в Україні: механізм реалізації / О. Бажан // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К., 2005. – Вип. 29. – С. 116–129.

2. Білас І Г. Репрессивно-карательная система в Украине. 1917–1953: Общественно-политический и историко-правовойанализ : автореферат дис. ... доктора исторических наук : 07.00.03. – Львов, 1994. – 34 с.

3. Гинцберг А. И. Московские процессы 1936–1938 гг / А. И. Гинцберг// Новая и новейшая история. – 1991. – № 6. – С. 10–23.

4. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / НАН України. Інститут історії України, Центр культурологічних студій. – Т. 2. – Дрогобич: «Коло», 2013. – 1066 с.

5. О так называемом «Антисоветскомобъединенномтроцкистско-зиновьевскомцентре» // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 8.

6. «На процессдопускаются по спискам, утверждённым т. Ежовым» Документы РГАСПИ о «процессе 16-ти». 1936 г // Отечественные архивы. – 2008. – № 2. – С. 113–128.

7. Реабилитация: Политические процессы 30–50-х гг. – М.: Издательство политической литературы, 1991. – С. 171–190.

8. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917-1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-е, випр., доп. / Пер. сл. І. М. Дзюби. – К.: Пенмен, 2017. – 768 с

9. Судебный отчет по делу троцкистско-зиновьевского террористического центра. – М.: Народный комиссариа тюстиции, 1936.

10.Шаповал Ю. Сучасна історіографія тоталітаризму в Україні: здобутки і проблеми / Ю. Шаповал // Ґенеза. – 2004. – № 1. – С. 112–122; Його ж. Проблема політичного террору в Україні у 30–50-ті рр.: здобутки і перспективи дослідження // Україна–Росія: діалог історіографій: Мат. міжнар. наук. конф. – К.; Чернігів: Деснянська правда, 2007. – С. 197–229.

11.Шитюк М.М. Еволюція репресивно-каральної системи в радянській Україні / М. М. Шитюк // Український історичний журнал. – 2001. – № 3.

Науковий керівник: к. і. н., доцент О. І. Овчаренко

«ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ» У РІШЕННЯХ ВІДЕНСЬКОГО КОНГРЕСУ 1814–1815 РОКІВ

В. А. Дученко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Закономірним підсумком наполеонівських війн початку XIX ст. стало формування нової геополітичної системи міждержавних стосунків у Європі, що з певними модифікаціями збереглася до Першої світової війни. Це завдання було покладено на учасників мирного конгресу, що відбувався у Відні упродовж 1814–1815 років.

Одним з ключових питань на конгресі стало «польське питання». З одного боку, у розв'язанні цього питання були зацікавлені Росія, Австрія і Пруссія, що сподівалися на територіальні придбання за рахунок польських земель. З іншого, – активна участь поляків у наполеонівських кампаніях, часткове відновлення польської державності у вигляді Герцогства Варшавського не дозволили країнам-переможницям проігнорувати поляків, які залишалися потенційною небезпекою для європейської рівноваги.

Вагомий внесок у дослідження історичного значення «польського питання» у період 1814–1815 рр. і утворення Королівства Польського зробили польські дослідники Ш. Аскеназі у праці «Царство Польское 1815–1830 г.» [1], Stefan Kieniewicz у книзі«Historia Polski 1795–1918» [2], Д. Дильонгова у праці «Історія Польщі 1795–1990» [5]. Українські вчені Л. Зашкільняк і М. Крикун в праці загального характеру з історії Польщі [4] надали оцінку роботі і рішенням Віденського конгресу з «польського питання».

21 квітня (3 травня) 1815 р. у Відні був укладений Дружній трактат між імператорами Всеросійським та Австрійським і королем Пруським про розподіл польських територій між цими країнами, що мав символічну назву «Про затвердження благополуччя поляків». Згідно трактату, до Австрії відходили терени Східної Галичини, зокрема округи Злочівський, Тарнопольський, Бржезанський та Заліщицький, а також Величківські соляні копальні. Кордон між австрійською Галичиною і частиною колишнього Герцогства Варшавського, приєднаною до

Російської імперії, проходитиме по р. Вісла. За Краковом закріплювався статус вільного міста [2, 90].

Російський цар Олександр І домігся успіху і змусив партнерів погодитися на утворення з більшості земель Князівства Варшавського «пов'язаного навіки з Росією» КоролівстваПольського.

Стаття V трактату закріплювала землі колишнього Герцогства Варшавського назавжди за Російською імперією: «Воно, внаслідок своєї Конституції, буде у нерозривному із Росією зв'язку й володінні Його Величности Імператора Всеросійського, його спадкоємців та наступників довіку». Імператор на свій розсуд міг запровадити особливий статус для цих польських теренів. Ця стаття також гарантувала полякам, що опинилися під владою різних монархів, національних представників і державні установи, «згідно того образу політичного існування, який кожним Урядом буде визнаний за корисний і пристойний для них в межах його володінь». Поляки, що мали майно на території різних держав, повинні були визначитися із підданством. Королівство Польське в новостворених кордонах не становило для поляків остаточного вирішення територіального питання [3, 548].

В трактаті від 3 травня 1815 р. стосовно Польщі Олександр І зберіг за собою право розширити кордони нової держави. Під цим малася на увазі можливість прилучення до Королівства частини земель, що Росія отримала за поділами. Зазвичай йшлося про п'ять губерній: Віленську, Мінську, Гродненську, Волинську і Подільську. Олександр взяв під опіку польське військо попри те, що воно до кінця боролось на боці Наполеона. Ще перш ніж Віденський конгрес вирішив долю князівства, у Варшаві було організовано польську армію з підрозділів, що поверталися на Батьківщину. Командувачем війська став великий князь Костянтин, брат Олександра. Намісником Королівства Польського імператор призначив генерала Юзефа Зайончека.

Стаття VII гарантувала всім полякам амністію, а у наступній статті наголошувалося, що ніхто не може підлягати слідчим діям або бути судимий за громадську, політичну або військову діяльність у Польщі. Все заарештоване або конфісковане майно слід повернути власникам. Трактат також регламентував порядок визначення прикордонних і торгівельноекономічних відносин між польськими землями у складі Росії, Австрії, Пруссії, ведення діловодства тощо [5, 24].

Ці положення були підтверджені Трактатом між Російським імператором та Пруським королем від 27 квітня (8 травня) 1815 р., який було доповнено врегулюванням фінансових питань колишнього Герцогства Варшавського. 9 травня 1815 р. своїм Маніфестом Олександр І проголосив приєднання до Російської імперії теренів колишнього Герцогства Варшавського, з яких утворювалося Царство Польське. Серед причин такого рішення вказувалися необхідність встановлення рівноваги й порядку в Європі, зміцнення кордонів імперії і взаємозв'язків між різними слов'янськими племенами. Також зазначалося про надання особливої системи урядування Царству Польському [4, 459].

Акт Віденського конгресу від 28 травня (9 червня) 1815 р. підтвердив попередні домовленості (ст. I) і був доповнений положенням про заборону переховуватися на території Кракова втікачам з Австрії, Росії, Пруссії та обов'язкову екстрадицію таких осіб (ст. IX). Ці документи, на думку російських дослідників Кодана С.В., Февральова С.А., оформили «четвертий поділ Польщі і визнали за Росією право на утворення Царства Польського» [1, 52].

14 (26) вересня 1815 р. у Парижі Росія, Австрія і Прусія підписали «Трактат Братського Християнського Союзу», більш відомий як «Акт Священного Союзу». Цей

документ закріплював положення системи міжнародних відносин, оформленої Віденським конгресом 1814–1815 рр. Крім того, він містив положення про надання взаємодопомоги: «три Монархи, що домовляються, будуть об'єднані узами дійсного та нерозривного братерства,.. Вони у будь якому випаду і будь-якому місці надаватимуть один одному підкріплення і допомогу; у ставленні до підданих та військ Своїх, Вони, як батьки родин, будуть керувати ними у тому ж дусі братерства… задля збереження віри, миру і правди» [1, 160].

Отже, утворення Королівства Польського стало важливим кроком на шляху запровадження нових принципів розв'язання «польського питання». Віденські домовленості російського, австрійського і прусського монархів остаточно вивели «польську проблематику» зі сфери міжнародних відносин у площину внутрішньодержавну. Але існування Королівства Польського, дотримання положень його Конституції, як і гарантії національних прав поляків в цілому, великою мірою залежали від настроїв, що панували у Санкт-Петербургу.

Список використаної літератури:

1. Аскенази Ш. Царство Польское 1815–1830 г. / Шимон Аскенази. Пред. А. Кизеветтера, пер. с польск. В. Высоцкого. – М.: Книгоиздательство писателей, 1915. – 172 с.
2. Kieniewicz S.Historia Polski 1795–1918 / Kieniewicz S. Warszawa., 1996. – 597.
3. Дейвіс Н.Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук. – К.:Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.: іл.
4. Зашкільняк Л.О. ІсторіяПольщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Опанасович Зашкільняк, Микола Григорович Крикун. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 752 с.
5. Дильонгова Д. Історія Польщі 1795–1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могелянська академія», 2007. – 239 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. В. Сухушина

РАБСТВО В США: ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО ПРОКЛАМАЦІЇ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ

А. В. Жембровська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вперше африканські раби були завезені на територію США у 1619 р. у колонію Джеймстаун, Вірджинія. Раби були привезені з метою використання на плантаціях тютюну. Протягом XVII–XVIII ст. рабство поширилося на більшу частину території північноамериканських колоній, чорношкірі раби стали важливою складовою у становленні економіки США. На жаль, відсутні точні дані щодо загальної кількості чорних рабів, які були завезені в Новий Світ, проте достеменно відомо, що лише у XVII ст. на територію США було завезено близько 6−7 млн. рабів [4, 2].

Американське рабовласництво не було подобою античного рабства. Воно формувалося в надрах капіталізму і відобразило особливість його становлення в аграрній економіці Північної Америки: американські плантатори через крайню вузькість ринку найманої праці змушені були вдатися до праці чорних рабів. Але, використання рабської праці не пройшло безслідно для плантаторської буржуазії, що перетворилася в особливий клас, в якому дивно і в той же час закономірно переплелися риси типових капіталістів і рабовласників.

«Кольорове» рабство в північноамериканських колоніях Великобританії виникло разом з першими поселеннями на далекому континенті. Не відразу синонімом слова «раб» став чорний, доставлений з Африки на судах рабовласників чоловік. Колір шкіри

не мав особливого значення, бо до введення негритянського рабовласництва колоніальні володарі і самостійні колоністи широко практикували рабську працю червоношкірих індіанців і білих людей [1, 36].

У 1713г. Великобританія вирвала у Іспанії право «асієнто» (право на ввезення в іспанські колонії невільників з Африки), англійські, а слідом за ними і колоніальні купці Нової Англії отримали монопольне право на перевезення чорних до Нового Світу.

На початку раби доставлялися в основному на британських судах купцями Брістоля, Ліверпуля, Лондона та інших портів метрополії. Монопольне право на работоргівлю з колоніями знаходилося в руках Королівської Африканської кампанії. Проти цієї монополії виступали як англійські купці, які не були членами компанії, так і звичайні торговці, вони вимагали вільної торгівлі рабами. Плантатори також скаржилися на те, що кампанія продає за високими цінами і нерегулярно поставляє рабів [2, 112].

Підсумком цієї боротьби стало скасування в 1698 році монопольного права кампанії і надання будь-якому судну, плаваючого під англійським прапором, права вільної торгівлі. З цього часу американські колонії Великобританії стали самостійно займатися работоргівлею в широких масштабах. Це призвело до різкого збільшення чисельності африканського населення в колоніях, особливо південних, де розвинена плантаційна економіка вимагала постійної численної, позбавленої власності робочої армії.

У 1793 році молодий американський вчитель на ім'я Елі Уїтні винайшов «коттон-джин», простий механізований пристрій, який міг доволі ефективно очищати бавовну. Його пристрій був дуже швидко і широко застосований у сільському господарстві, і протягом декількох років Південь США переорієнтовується на виробництво бавовни. Саме ця подія, призвела до реанімації рабства на Півдні США і продовжило його життя, ще на кілька десятиліть [2, 176].

Відносно негрів-рабів на Півдні утвердився жорсткий режим. Їм заборонялося відлучатися з плантації, контактувати з вільними громадянами, збиратися навіть в невеликій кількості без нагляду представника рабовласника. Їм не дозволялося мати будь-яку зброю, а також сурми, барабани все, що могло становити загрозу життю і спокою господарів. Деякі американські ліберальні історики навіть доводили, що негри-раби виявилися ув'язненими в свого роду жахливі концентраційні табори і були зведені рабовласницьким режимом до рівня покірних «мавп». З цим жорстоким ув'язненням погодитися неможливо: спроби рабовласників придушити в чорних невільників все людське успіхом не увінчалися, негритянський народ в умовах репресивного рабовласницького режиму виявив разючу життєздатність, зумівши не тільки зберегти, але і розвинути свою гідність, культуру і самосвідомість [5, 2].

Рабство ніколи не було широко поширеним на Півночі, хоча багато з бізнесменів регіону розбагатіли на работоргівлі у південних плантаціях. Між 1774 і 1804 рр., всі північні штати скасували рабство, проте на Півдні рабство не тільки продовжувало існувати, а навіть переживало період піднесення. Хоча у 1808 р. Конгрес США заборонив ввіз рабів на територію США, внутрішня работоргівля дуже процвітала, протягом першої половини XIX ст. обсяги работоргівлі збільшилися у тричі, а загальна кількість рабів досягла 4 млн. осіб. Половина із яких, працювала на бавовняних плантаціях Півдня.

З 1830 до 60-х на Півночі США набуває сили рух аболіціоністів, лідерами якого був Фредрік Дуглас та Вільям Ллойд Гаррісон, засновник радикальної газети

«Визволитель». Активізувався аболіціоністський рух після того як Гаррієт Бічер-Стоу опублікував бестселер проти рабства «Хатина дядька Тома» (1852) [3, 73].

Починаючи з 1780-х років вільні афроамериканці та білі аболіціоністи прагнули всіляко допомагати звільненню чорношкірих з рабства. Створюється мережа притулків, де можна було переховуватися біглим рабам. Ця практика, увійшла в історію під назвою «Підземна Залізниця». З 1830-х років мережа підземних залізниць збільшується. За різними оцінками до початку Громадянської війни, залізниця допомогла звільнитися з рабства від 40 до 100 тис. рабів. Успіх підземної залізниці посилював рух аболіціоністів, але разом із тим сприяв поширенню напруги між Північними та Південними штатами.

У 1820 р., виникла запекла дискусія у федеральному уряді, щодо обмеження рабства в новозаснованому штаті Міссурі. Конфлікт був завершений компромісом: Міссурі був прийнятий в Союз у якості рабовласницького штату, а Мен у якості вільного штату, також всі території на північ від Міссурі проголошувалися вільними без рабства. Компроміс 1820 року дозволив зберегти Союз, проте аж ніяк не вирішив проблему рабства серед американців [3, 68].

У 1850 р. був укладений ще один незначний компроміс, щоб вирішити питання про території отримані після перемоги у війні з Мексикою. Чотири роки по тому, закон «Канзас-Небраска» дозволив розповсюджувати рабство на нові території, стверджуючи верховенство народного суверенітету над указом Конгресу.

Протиріччя між рабовласницькими та вільними штатами досягло критичної точки, коли кандидат від Республіканської партії Авраам Лінкольн був обраний президентом. Протягом трьох місяців, сім південних штатів вийшли зі складу США та сформували Конфедерацію Штатів Америки; ще чотири ввійдуть до Конфедерації під час Громадянської війни (1861-65) – Південна Кароліна, Міссісіпі, Флорида, Алабама, Джорджія, Луїзіана, Техас, Вірджинія, Арканзас, Теннессі й Північна Кароліна. Хоча Лінкольн виступав проти рабства, проте не хотів відразу ж розколювати націю шляхом його скасування [2, 202].

Лише пізніше, у зв’язку з військовою необхідністю, та зростанням аболіціоністських настроїв на Півночі та втеча багатьох рабів з Півдня, Лінкольн пішов на цей крок. Через п’ять днів після кривавої перемоги Союзу у битві при Ентітемі у вересні 1862, Лінкольн видав попередній варіант прокламації про скасування рабства, а з 1 січня 1863 року, він зробив це офіційно – «раби в межах будь-якого штату ставали вільними без будь яких компенсацій». Прокламація звільнила 3 млн. чорних рабів в південних штатах, призвела до втрати основної робочої сили на Півдні, а також дозволила Союзу отримати підтримку міжнародного співтовариства на завершальному етапі війни.

1 січня 1863 р. Лінкольн видав указ, яким звільнив всіх рабів в «бунтівних» штатах півдня. (Цей указ не поширювався на рабів в шатах, які не намагалися відокремитися: Міссурі, Кентуккі, Меріленд і Делавер). Прокламація про звільнення рабів дозволила звільненим рабам приєднатися до армії Союзу, і незабаром понад 200 000 афроамериканців, головним чином, колишніх рабів, приєдналися до боротьби з півднем. Їх зусилля були значними, і допомогли повернути хід війни. Те, що війна стала війною за свободу, завадило європейським державам, таким як Великобританія та Франція, продовжувати надавати допомогу Півдню, наприклад, шляхом продажу військових кораблів, тому що вони побоювалися того, що їх допомогу буде сприйнято як підтримку рабства [1, 89].

200 000 афроамериканців воювали на боці армії Союзу, до кінця війни 36 000 загинули за ідеали свободи. Загальні жертви Громадянської війни сягнули 620 000 (при населенні у 35 млн.), що набагато більше ніж втрати США у двох світових війнах разом узятих [4, 4].

Отже, рабство було скасовано в результаті Громадянської війни, а ухвалення Тринадцятої поправки до конституції США в грудні 1865 року поклало остаточний кінець рабству в США. В даний час це явище в США вважається одним з найбільш ганебних епізодів в історії країни. Серед американців не вщухають суперечки про те, чи повинна держава якось відшкодувати сучасним нащадкам рабів той матеріальний і духовний збиток, який був заподіяний рабством їх предкам. Проте для Америки тема рабства залишається однією з найбільш популярних і улюблених в мистецтві. Наприклад, історична картина «12 років рабства» режисера Стіва Маккуїна отримала премію «Оскар» за кращий фільм в 2014 році.

Список використаної літератури:

1. Лайтфут К. Права человека по-американски. – М., Наука 1981. – 102 с.
2. Єфімов А. В. Нариси історії США. 1492–1870 рр. – М.: Учпедгиз, – 1958 р. – 245 с.
3. Согрин В.В. Политическая история США. – М. Исскуство., 2001 – 132 с.
4. Иванов Р.Ф Чёрные американцы в истории США. – М. Наука., 1986 – 4 с.
5. Согрин В.В. Мир американских рабовладельцев: Кэлхун, Фицхью и другие. – М.: Новая и новейшая история, − 1990, №5 – 8 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

БОРОДІНСЬКА БИТВА 26 СЕРПНЯ (7 ВЕРЕСНЯ) 1812 р.

А. В. Жембровська, А. О. Костюкевич
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Бородінська битва – найбільша битва Вітчизняної війни 1812 року між російською армією під командуванням генерала М.І.Кутузова і французькою армією імператора Наполеона I Бонапарта. Битва відбулася 26 серпня (за старим стилем – 7 вересня) 1812 року поблизу села Бородіно. Бородінська битва, яку Наполеон називав «Битвою гігантів», є однією з самих кровопролитних у XIX столітті і найбільш кровопролитною з усіх, що були до неї [1, 17].

Битва, яка тривала лише один день, проте збереглась в історії планети серед найважливіших світових подій. Цей удар Наполеон зробив, розраховуючи швидко підкорити Російську Імперію, але його планам не призначено було збутися. Вважається, що саме битва при Бородіно стала першим етапом падіння знаменитого завойовника. Що ж відомо про битву, яку прославив у своєму відомому творі Лермонтов?

«Скажи-ка, дядя, ведь недаром
Москва, спаленная пожаром,
Французу отдана?
Ведь были ж схватки боевые,
Да, говорят, еще какие!
Недаром помнит вся Россия
Про день Бородина!»
Лермонтов М.Ю. «Бородино»

Від початку вторгнення «Великої армії» Наполеона Бонапарта на територію Російської імперії, російські війська, що були роздроблені на кілька угруповань та суттєво поступалися супротивнику чисельністю, постійно відступали. Швидке просування і пригнічуюча чисельна перевага французів позбавляли можливості зібрати російські війська разом та підготувати їх до битви [2, 34].

Цей тривалий відступ, причини якого в народі розуміли не в повній мірі, викликав наростаюче невдоволення солдат, офіцерів і всього суспільства, тому Імператор Олександр I змістив головнокомандуючого армією князя Михайла Богдановича Барклая-де-Толлі і призначив на цю посаду генерала-від-інфантерії Михайла Іларіоновича Кутузова. Проте і новий головнокомандувач, тверезо оцінивши ситуацію, обрав шлях відступу.

Стратегія, вибрана Кутузовим, була заснована з одного боку на виснаженні супротивника, з іншої – на очікуванні підкріплень, достатніх для вирішальної битви. 22 серпня (3 вересня) російська армія, що відступала від Смоленська, розташувалася у села Бородіно, в 125 км від Москви, де Кутузов вирішив дати генеральну битву, відкладати яку далі було вже неможливо через принципову позицію Російського Імператора Олександра I [3, 118].

Загальна чисельність російської армії під Бородіно – 112 тисяч чоловік (генерал Толь: 95 тис. регулярних військ, 7 тис. козаків і 10 тис. ратників ополчення, «при цій армії 640 знарядь артилерії»), за іншими джерелами – близько 120 тис. чоловік та 624 гармати. Чисельність французьких військ, що брали участь у битві – близько 136 тис. солдатів і 587 гармат.

Це був час, коли війська Бонапарта вже встигли підкорити собі майже всю континентальну Європу, влада імператора поширилася навіть на Африку. Сам він підкреслював в розмовах з наближеними, що для того, щоб здобути світове панування, йому залишилося придбати лише контроль над російськими землями.

Якщо оцінювати якісний склад двох армій, то можна звернутися до думки учасника подій маркіза Шамбре, який відмічав, що французька армія мала перевагу, оскільки її піхота складалася в основному з досвідчених солдатів, тоді як у росіян було багато новобранців. Наполеон також мав суттєві наступальні переваги, зокрема, у важкій артилерії та важкій кінноті [4, 67].

Бойовий дух обох армій можна оцінити як надзвичайно високий: наполеонівські вояки прагнули щонайшвидше «провчити руського ведмедя» та «цивілізувати країну північних варварів»; російські солдати були готові «нещадно бити антихриста-Бонапарта» та з честю вмерти за Віру, Царя і Вітчизну.

О 5:30 ранку 26 серпня (7 вересня) 1812 року більше 100 французьких гармат почали артилерійський обстріл позицій лівого флангу російської армії. Одночасно з початком обстрілу на центр російської позиції, село Бородіно, під прикриттям уранішнього туману у відволікаючу атаку рушила дивізія генерала Алексіса Жозе Дельзона з корпусу віце-короля Італії Євгенія Богарне. Село обороняв лейб-гвардії Єгерський полк під командуванням полковника Карла Івановича Бістрома [4, 89].

Майже одночасно з наступом на Бородіно, після нетривалої канонади, почався наступ французів на іншому напрямку – на Багратіонові флеші. У першій атаці французькі дивізії генералів Жозефа Дессе і Жана Компана пробилися через Утицький ліс, але потрапили під картечний вогонь і були перевернені фланговою атакою єгерів. О 8-ій годині ранку французи повторили атаку і захопили південну флеш.

Найпотужнішою атакою на Багратіонові флеші стала 4-та (цю вирішальну атаку російська історіографія називає 8-ою, враховуючи попередні атаки корпусу Жана

Жюно), розпочата о 11-ій годині ранку, запеклий бій на цому напрямку тривав кілька годин – сторони вводили нові й нові резерви, то атакуючи, то відступаючи, то контратакуючи одна одну.

Генерал Петро Петрович Коновніцин, що взяв командування 2-ою армією після важкого поранення князя Багратіона, врешті-решт був змушений залишити флеші. Залишки військ, були відведені ним на новий оборонний рубіж за Семенівським яром, де вони закріпилися й продовжували відбивати ворожі атаки протягом всього дня [5, 23].

Відступ Коновніцина змусив генерал-лейтенанта Карла Федоровича Багговута припинити бій за Утицький курган (російські позиції при якому стали уразливими для флангових атак) і також відійти на нову лінію оборони, що тепер тримала 2-га армія.

У критичний момент Бородінської битви Кутузов прийняв рішення про рейд кінноти генералів від інфантерії Федора Петровича Уварова і Матвія Івановича Платова в тил і фланг супротивника. До 12 годин дня 1-й кавалерійський корпус Уварова (28 ескадронів) і козаки Платова (8 полків) переправилися через річку Колочу в районі села Малого. Корпус Уварова атакував французький піхотний полк та італійську кавалерійську бригаду генерала Орнано у села Беззубово. Платов переправився через річку Войну і вдарив у тил французів.

Високий курган, що знаходився в центрі російської позиції, панував над навколишньою місцевістю. На нім була встановлена батарея, що на початку битви складалася з 18 гармат. Оборона батареї покладалася на 7-й піхотний корпус генерал-лейтенанта Миколая Миколайовича Раєвського [5, 27].

Близько 9 години ранку, в розпал бою за Багратіонові флеші, французи почали першу атаку на батарею силами 4-го корпусу віце-короля Італії Євгенія Богарне, а також дивізіями генералів Морана і Жерара з 1-го корпусу маршала Даву. Вранці уся друга лінія військ генерал-лейтенанта Раєвського за наказом генерала Багратіона була знята на захист флешів. Незважаючи на це, перша французька атака була успішно відбита артилерійським вогнем.

Майже відразу ж віце-король Італії повторно атакував курган. Головнокомандувач російської армії Кутузов у цей момент ввів у бій за батарею Раєвського увесь кінно-артилерійський резерв у кількості 60 гармат і частину легкої артилерії 1-ої армії. Проте, незважаючи на щільний артилерійський вогонь, французи 30-го полку бригадного генерала Шарля Бонамі де Бельфонтена зуміли увірватися в редут й зав`язати запеклий рукопашний бій з його захисниками [1, 212].

Михайло Іларіонович Кутузов, врахувавши ступінь виснаження корпусу Раєвського, відвів його війська на другу лінію оборони, а Барклай-де-Толлі для оборони батареї направив 24-у піхотну дивізію генерал-майора Петра Гавриловича Ліхачова.

Близько 3-ї години, підтягнувши до фронту 150 гармат й після масивного обстрілу французи пішли на вирішальний штурм баттареї. Для атаки проти 24-ої дивізії були зосереджені 34 кавалерійські полки. Першим пішов в атаку 2-й кавалерійський корпус під командуванням дивізійного генерала Огюста Коленкура (командир корпусу дивізійний генерал Луі Монбрен до цього часу був убитий).

Зустрінуті вогнем з фронту, флангів і тилу французькі кірасири були відкинуті з величезними втратами (батарея Раєвського отримала від французів прізвисько «могила французької кавалерії»). Генерал Огюст Коленкур, як і багато його соратників, знайшов смерть на схилах кургану.

Отримавши звістку про падіння батареї Раєвського, Наполеон прибув на передову і, оглянувши позиції, дійшов несподіваного й невтішного висновку, що центр російської армії, незважаючи на відступ, тримається міцно. За станом на 6-ту годину вечора російська армія продовжувала утримувати найважливіщі стратегічні позиції, а французьким військам на жодному з напрямів не вдалося досягти рішучого успіху [3, 356].

Наприкінці дня, прагнучи якось змінити цю невизначену ситуацію, маршали просили Наполеона підтримати виснажену армію й кинути в бій останній резерв – імператорську гвардію. Але Наполеон зазвичай вводив у битву гвардію лише у самий останній момент, коли перемога була підготовлена іншими його військами і коли треба було завдати по ворогові останнього рішучого удару. Тверезо оцінюючи обстановку до кінця Бородінської битви, Наполеон не бачив ознак перемоги, тому не пішов на ризик. Наступ припинився. Французи були змушені відступити на свої початкові позиції.

Зайнявши лінію оборони біля села Горки, Російські війська почали готуватися до нової битви. Проте о 12 годині ночі прибув наказ Кутузова, що відміняв приготування до бою, наміченого наступного дня. Головнокомандувач вирішив відвести армію за Можайськ з тим, щоб поповнити чисельність військ і краще підготуватися до нових битв [2, 278].

Бородінський бій ознаменував собою кризу європейської стратегії генеральної битви. Відсутність вирішальної перемоги зумовила кінцеву поразку Наполеона. Кількість втрат, що зазнали сторони під час Бородінської битви, ще й досі є предметом наукових дискусій. Різні історичні джерела наводять різні дані стосовно кількості вбитих та поранени. Більщість європейських істориків, що спираються в своїх дослідженнях переважно на мемуарні джерела, оцінюють кількість загиблих солдат і офіцерів «Великої армії» у 30-40 тис. чоловік, а втрати Російської армії у 35-50 тис.

Список використаної літератури:

1. Крылова Н.Б. Отклики на Отечественную войну 1812 г. в западно-украинских землях Австрийской империи. В кн.: Бессмертная эпопея. М. Наука, 1988 – 276 с.

2. Абалихин Б. С., Богданов Л. П., Бучнева В. П. и др. Бородино, 1812. – М.: Мысль, 1987. – 383 с.

3. Богданович, М. И. История Отечественной войны 1812 года. – СПб.: Тип. Торгового дома С.Струговщика, Г.Похитонова, Н.Водова и Ко, 1859. – Т. 2. – 652 с.

4. Земцов В. Н., Попов А. И. Бородино. Южный фланг. – М.: Книга, 2009. – 103 с.

5. Ивченко Л. Л. Бородинское сражение: история русской версии событий. – М.: Квадрига, 2009. – 38 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент І. В.Звірковський

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 РОКУ

В. Г. Іванов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вітчизняна Війна 1812 р. важлива сторінка в історії Європи.Вона закінчилася знищенням французької армії і перенесенням військових дій на територію Польщі та Німеччини в 1813 р., А Наполеон Бонапарт позбувся більшості союзників, а його армія так і не змогла заповнити втрати, понесені в Росії, що призведе його до повної поразки в 1814 р. Напад на Росію було продовженням політики Наполеона щодо встановлення панування на європейському континенті. До початку 1812 р. велика частина Європи

опинилася в залежності від Франції. Росія і Великобританія залишалися єдиними країнами, які представляли загрозу для наполеонівських планів.

Причиною війни стало порушення Росією і Францією умов Тільзитського договору. Росія фактично відмовилася від блокади Англії, приймаючи в своїх портах судна з англійськими товарами під нейтральними прапорами. Франція приєднала герцогство Ольденбург, і Наполеон вважав образливою вимогу Олександра про виведення французьких військ з Пруссії і герцогства Варшавського. Військове зіткнення двох великих держав ставало неминучістю.

12 червня 1812 р. Наполеон на чолі 600-тисячною армією, форсувавши р. Німан, вторгся в Російську імперію. Маючи в своєму розпорядженні армією близько 240 тис. чоловік, російські війська змушені були відступити перед французької армадою. 3 серпня під Смоленськом з'єдналися 1-а і 2-а російські армії, і було дано бій. Наполеону не вдалося здобути перемоги. У серпні головнокомандувачем був призначений М. І. Кутузов. Талановитий стратег, що володіє великим військовим досвідом, він мав величезну популярність у народу і в армії. Кутузов вирішив дати бій в районі села Бородіно. Була обрана вдала позиція для військ. Правий фланг боронила річка Колоч, лівий захистили земляними укріпленнями , їх обороняли війська П. І. Багратіона. У центрі встали війська генерала М. М. Раєвського і артилерія.

Наполеон мав намір прорвати оборону з лівого флангу, а потім направити всі зусилля в центр і притиснути армію Кутузова до річки. На позиції Багратіона він спрямував вогонь 400 знарядь. Французи зробили 8 атак, що почалися о 5 годині ранку, зазнавши в них величезні втрати. Лише до 4 годин дня французам вдалося просунутися в центрі, тимчасово захопивши батареї Раєвського. У розпал бою відчайдушний рейд в тил французів зробили улани 1-го кавалерійського корпусу Ф.П. Уварова і козаки отамана М. І. Платова. Це стримало атакуючий порив французів. Наполеон не наважився ввести в бій стару гвардію і втратити кістяк армії далеко від Франції. Битва закінчилася пізно ввечері. Війська понесли величезні втрати: французи – 58 тис. Чоловік, росіяни – 44 тис.

Наполеон вважав себе переможцем в цій битві, але згодом зізнався: «Під Москвою російські завоювали право бути непереможними». У Бородінській битві російська армія здобула політичну перемогу над європейським диктатором.

1 вересня 1812 р. на нараді Кутузов приймає рішення залишити Москву. Відступ було необхідно для збереження армії і подальшої боротьби Наполеон увійшов в Москву 2 вересня і пробув там до 7 жовтня 1812 р. сподіваючись на мирні пропозиції. За цей час велика частина міста загинула в результаті пожеж. Спроби Бонапарта укласти мир з Олександром I не мали успіху.

Кутузов зупинився на Калузькому напрямку в селі Тарутине (80 км на південь від Москви), прикривши Калугу з великими запасами фуражу і Тулу з її арсеналами. У Тарутинському таборі російська армія поповнювала резерви і отримувала спорядження. Тим часом розгорілася партизанська війна. Селянські загони Герасима Куріна, Федора Потапова, Василини Кожин громили продзагони французів. Діяли спеціальні армійські загони Д. В. Давидова і А. Н. Сеславина.

Покинувши в жовтні Москву, Наполеон намагався пройти до Калуги і перезимувати в не виснаженій війною провінції. 12 жовтня за Малоярославцем армія Наполеона зазнала поразки і почала відступ по розореній смоленській дорозі. Переслідуючи відступаючих французів, російські війська частинами знищували їх сполуки. Остаточний розгром армії Наполеона стався в битві біля р. Березини 14-16

листопада. З Росії змогли піти лише 30 тис. французьких солдатів. 25 грудня Олександром I був виданий маніфест про переможне закінчення Вітчизняної війни.

У 1813-1814 р. відбувся закордонний похід російської армії за звільнення Європи від панування Наполеона. У союзі з Австрією, Пруссією і Швецією російські війська завдали французам ряд важких поразок, найбільшою стала «битва народів» під Лейпцигом. Паризький договір 18 травня 1814 р. позбавив Наполеона престолу і повернув Францію до кордонів 1793 р. Загибель Великої Армії (на батьківщину повернулося не більше 20 тис.) підірвала військову міць Наполеонівської імперії і стала початком її краху. Далекоглядна стратегія російського командування взяла верх над військовим мистецтвом Наполеона,яке приносило йому перемоги в Західній Європі. Вмілий відступ в поєднанні з наполегливою обороною з метою вимотування противника значно прискорило рішучу перемогу [2, 148].

Список використаної літератури:

1. Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Избранные главы. – М. : ОЛМА-Пресс Образование, 2004.

2. Отечественная война 1812 / Борщов А. Д. // Океанариум – Оясио. – М. : Большая российская энциклопедия, 2014. – С. 644.

3. Е. В. Тарле «Бородино» «Издательство Академии Наук СССР» (1962).

4. Жилин П. А. Отечественная война 1812 года. – М., 1988.

Науковий керівник: к.і.н., доцент І. В. Звірковський

СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД ЧАРЛЬЗОМ СТЮАРТОМ ЯК ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

В. М. Італьєв
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ранньомодерний період в історії європейського простору є водночас складним та перспективним для студіювання. Саме в цю добу відбувається поступова, не завше помітна, часом болісна «ломка» середньовічного світогляду, ідей, уявлень та практик, що в результаті дає нам змогу говорити про витворення модерного суспільства з відповідними атрибутами у перспективі.

При цьому важливо відмітити, що для сучасників цих складних, але доленосних для нас процесів, мислення категоріями «розриву» із минулим та успішного «крокування» у «майбутнє» було неможливе. При обґрунтуванні власних дискурсів та дій, вони керувалися старими, позаяк видозміненими середньовічними нормами і правилами, які ми, люди модерної (постмодерної) доби вважаємо як якісно і сутнісно нові. Це стосується і принципу верховенства права та законодавчої влади.

Ми ставимо перед собою за мету показати на прикладі кейс-дослідження трансформацію теорії божественного права королів у теорію «божественного права» англійського парламенту – парламентського суверенітету ранньомодерної англійської нації.

Подібна видозміна не розпочалася із початком судового процесу над королем-в'язнем у 1649 р., її важко назвати його результатом, вона визрівала у надрах травмованого війною англійського суспільства певний час. Власне, перші нотки можна простежити ще у памфлетах відомого пропонента парламентської справи Генрі Паркера у 1642 році [1]. Достеменно інше: її уможливив крах Стародавньої Конституції, балансу прерогатив між королем та парламентом, що була підмурком

ранньостюартської політії до початку «Великого бунту». В цьому відношенні безсмертні слова сучасника подій Джеймса Гаррінгтона: «розклад системи правління спричинив війну, а не війна розклад системи правління» [2, 198] видаються слушним твердженням.

Аби зрозуміти хід судового процесу та чому парламентарі в певній ситуації чинили саме так, а не інакше, і провадили саме такий дискурс, потрібно усвідомити, що парламент XVII ст. не був легіслатурою у модерному сенсі. Вірніше, він не був тільки легіслатурою. В тогочасній Англії йому здавна відводилася роль великої королівської ради (ще з дофеодальної доби), та, що найголовніше зрозуміти – найвищого суду землі. В тогочасних джерелах парламент фігурує насамперед як високий суд із відповідними повноваженнями. Полонений король знаходився в руках не просто власних бунтівних баронів, як це було колись в середні віки, але в руках компетентних юристів, озброєних відповідними техніками та достатньо радикалізованими, аби рішуче довести справу до кінця після відомої акції Прайда.

Рішення відкрити судовий процес було прийнято 23 грудня 1648 р. у нижній палаті, і разом з тим утворити комітет із вповноважених 38 осіб для складання обвинувачення. Протягом наступного тижня напрацьовувався текст ордонансу про позбавлення прав, дії короля у війні оголошувались зрадою проти самого королівства іменем його фундаментальних законів, і текст було направлено до верхньої палати. Суд мав бути проведений у найкоротший термін – місяць. Після того, як лорди відмовились визнавати дії короля зрадою, 4 січня парламент наділив себе верховною владою в країні [3, 23], в тексті декларації політична нація оголошувалась первинним джерелом всякої справедливої влади, а палата громад, як обрана і представлена народом, має найвищу владу, відповідно все, що нею постановлене та проголошене, має силу закону, навіть якщо згода і співдія верхньої палата відсутня. У цих пасажах ми спостерігаємо кристалізацію концепту народного суверенітету та принципу верховенства права, нехай і XVII ст.

Через день було прийнято акт, яким активувався судовий процес. Парламент утворив Високий суд справедливості для випробування та суду короля. В тексті акту достатньо чітко прослідковується сепарація його природнього тіла від тіла політичного. Чарльзу інкримінувалося посягання на права та свободи людей та задум підважити стародавні та фундаментальні закони і свободи нації і встановити самовільне і тиранічне правління. Підданих короля в тексті вже ніхто не називав підданими, а його самого ясно іменували лишень за ініціалами. 135 вповноважених осіб складалися головним чином з коммонерів та офіцерів армії, 20 з цих вповноважених мали складати безпосередньо суддів. Надалі на великій печаті Англії мала міститися наступна інскрипція: «В перший рік свободи божою милістю відродженої» [3, 32]. Ініціали короля прибиралися з усіх судових розпоряджень, що циркулювали у публічному просторі.

Перше засідання суду розпочалося 20 січня, з тексту обвинувачення короля яскраво помітно мислення контрактуальними категоріями [3, 61]: природнє тіло Чарльза Стюарта визнане англійським королем, звідси йому довірені обмежені повноваження правити на основі та відповідно до законів землі і не інакше. Оскільки король, що був зобов’язаний розпоряджатися ввіреною владою на благо та задля народу, але натомість став тираном, керуючись власною волею, і тим самим підірвав основи щасливого та справедливого буття, а надто проливав невинну кров у війні з парламентом, то його вчинки є проявом його злої волі, він ставив за самоціль розширення та поглиблення власних прерогатив та владних повноважень, відповідно

діяв керуючись власним інтересом, супроти інтересу публічного, інтересу нації, яка йому власне владу і довірила. За ці злодіяння та зрадницькі дії народ Англії піддає Чарльза Стюарта, тирана, імпічменту.

Виникла доволі дивна і цікава ситуація, яка і ілюструє ранньомодерний «злам». Процедура імпічменту, яка справді була прерогативою парламенту з середньовічної доби, здійснювалася в ім'я короля. Власне злочин, який інкримінували Чарльзу – зраду, був злочином насамперед проти політичного тіла короля. Процедура оголошення недовіри не могла проходити без верхньої палати, коммонери ініціювали імпічмент, лорди засідали як судді. Тепер же нижня палата, на основі самочинних дій оголошувала недовіру королю Англії, судячи його як злочинця. Власне, коли Чарльз запитав, відколи палата громад зветься судовим органом і попросив представити прецедент, лорд-президент наказав вивести ув'язненого із зали суду [3, 77].

Надалі червоною ниткою крізь всі відповіді короля на суді буле проходити виразне нерозуміння того, яка влада викликала його на суд та уповноважена його судити. Чарльз, як король за правом спадку, тримав владу від Бога, ідея елекційної монархії була йому абсолютно чужа. На прямі запитання стосовно походження влади лорд-президент суду на даватиме чітких відповідей, окрім артикульованого наполягання на верховенстві суду (права) в собі та рекомендацій не ставити під сумнів владу суду. Вочевидь, подібна фікція була витворена для того, аби самим же не підважити власну аргументацію, яка йшла би в розріз з 39 статтею Великої Хартії.

При винесенні вироку суд підкріплював власну аргументацію цитатами не тільки з Святого Письма, але і Цицерона, Генрі де Брактона, Фортеск'ю та Кока. З доводів Бредшоу, лорда-президента прямо помітно, що вище за єдиного творця права – парламенту, він ставив сам англійський народ [3, 119]. На подібну візію англійської сучасності та минувшини прямо вплинула готична (англосаксонська) репрезентація історичного минулого, яка набула поширення в ідейних посилах левеллерів. Свободолюбний англійський народ мав скинути ярмо, накладене на нього королем разом з ним самим. Що вражає, шотландський король був великою мірою битий власною ж зброєю: йому нагадали легендарного предка Фергюса Шотландського, першого короля Шотландії, який за легендами, був обраний на правління. Окрім того, історія його рідної країни, як і Англії, знала багато вигнаних, ув'язнених та страчених королів, в тому числі його бабусю, Мері Шотландську, про що йому не забули нагадати, так само як не забули зробити витяги із праць тьютора його батька, Джеймса Мелвіла, що був відомим поборником гугенотської теорії опору.

Страта короля 30 січня 1649 року стала далеко не першою в історії англійської монархії, але першою, що була вписана у правові рамки. Суверен-правопорушник був позбавлений власного королівського сану і страчений як злочинець на відкритому судовому процесі.

Список використаної літератури:

1. Parker H. Observations upon some of His Majesties late answers and expresses. 1642
2. Harrington J. The Commonwealth of Oceana. // The Political Works of James Harrington: Part One. // Ed. by Pocock J. G. A. Cambridge University Press. 1977. – P. 198
3. Lagomarsino D. The Trial of Charles I: A Documentary History. University Press of New England. 1989. 151 p.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТИЗМУ НА ТВОРЧІСТЬ РЕМБРАНДТА ВАН РЕЙНА

Д. О. Камченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Намагайся досягти успіху в справі, яку вже знаєш; роблячи так, ти в щасливий час відкриєш для себе приховані речі, які зараз прагнеш пізнати. Вправляйся в тому, що знаєш, – це допоможе тобі зрозуміти, чого ти ще не знаєш.
Рембрандт ван Рейн

XV століття у Західній Європі мало особливий характер. Саме в цей час активно відбувається процес Реформації, що хронологічно збігся із кризою католицької церкви. Ці процеси мали вплив не тільки на політичне життя, але й на культурне.

У період пізнього середньовіччя зароджується та поширюється новий інтелектуальний рух – гуманізм, на основі якого і виникла нова культурна течія Відродження. Зародившись в італійських містах, течія швидко поширюється і на інші країни Західної Європи, набуваючи при цьому нових рис та певних особливостей. Власне, тому і з'явилася нова назва – Північне Відродження.

Мистецтво Північного Відродження значними рисами відрізнялося від італійського, яке виникло дещо раніше. Наприклад, на цей процес більший вплив мала готична культура, яка потім змінювалася нарисами світського життя. Занурення у духовний світ індивіда мало також неабияке значення. Особливо це проявлялось у характерному для тогочасних митців зображенні проблем та переживань звичайних людей у своїх роботах, тому і цей пункт домінував серед основних характеристик. Також мистецтво мало більш реалістичне змальовування та описання навколишнього дійства у зв'язку з більшим впливом Реформації.

Ми бачимо, що Північне Відродження виступало в певному симбіозі з ідеями Реформації. Можна навіть сказати, що в своїх роботах митці і висвітлювали головні ідеї та положення протестантської течії. Варто зазначити суміжну структуру, що пов'язувала Реформацію та Північне Відродження:

- церква не має права відпускати гріхи людини;
- рятує людину тільки щира віра;
- церква не може бути посередником у спілкуванні людини і Бога, тому що Бог спілкується з кожним з нас особисто;
- всі люди однаково грішні перед Богом, незалежно від суспільного становища, але кожен може знайти Божу благодать.

Саме тому один з найбільших художників серед тих, хто жив в епоху протестантизму в протестантській країні – Рембрандт ван Рейн – створював свої приголомшливі полотна, в яких ідеї Реформації було видно навіть неозброєним оком.

Ця людина – найхарактерніший представник голландської школи живопису; в його творчості найбільш повно і всебічно відбилися тенденції цієї школи, і завдяки надзвичайному таланту, яким наділила його природа, його твори є своєрідним синтезом всього північного живопису.

За своїм світоглядом художник, перш за все, глибокий реаліст: реалізмом пройняті всі його роботи – незалежно від того, з якої області він бере для них сюжети. Навіть в таких сюжетах, як міфологічні, Рембрандт не відмовляється від дійсності, уявляє собі грецьких богів і богинь у вигляді сучасних йому голландців і голландок (як, наприклад, в Ермітажній «Данаї»). Це також свідчить про великий вплив

протестантизму на його творчість, адже протягом всього середньовіччя було заборонено порівнювати людей з Богом, а тим більше зображувати звичайних людей в їх образах. Рембрандт перейняв ідеї людиноцентризму, про що свідчать його картини.

Портрети Рембрандта, в свою чергу, реалістичні у вищій мірі. Роботи не тільки точно передають зовнішні риси, але і висловлюють внутрішній характер зображених осіб, весь їхній моральний вигляд, їх національність, рід їх діяльності. Незалежно від властивої рембрандтовським роботам життєвості і абсолютної особливості, тільки одному майстру властивих технічних прийомів, твори Рембрандта відрізняються геніальної композицією. У його картинах і гравюрах все має істотне значення, проте на передній план висуваються головні дійові особи, які характеризуються так тонко, що у глядача не залишається ніяких непорозумінь щодо змісту зображуваної сцени.

Варто зазначити, що малюнки Рембрандта, завжди надзвичайно виразні. Головна відмінна риса рембрандтівського колориту – це відсутність барвистості, що помічається як в ранніх, так і в пізніших його роботах; ні в одній з його картин немає тих фарб, якими блищать твори італійських майстрів або, наприклад, роботи глави фламандської школи – Рубенса.

Рембрандт виступив новатором у багатьох жанрах. Як портретист, він став творцем своєрідного жанру портрету-біографії, де довге життя людини і його внутрішній світ розкривалися у всій своїй складності і суперечливості. Як історичний живописець, він перетворив далекі античні і біблійні легенди в зігріту високим гуманізмом розповідь про реальні земні людські почуття і відносини.

За все своє життя Рембрандт написав шістсот картин, триста гравюр і близько двох тисяч малюнків, з цього списку близько шістдесяти автопортрети.

Про великий вплив протестантизму на творчість Рембрантда свідчить велика кількість факторів: від зображення людини в центрі своєї творчості до великої кількості релігійного підтексту та великої кількості аналогій на церковні процеси. Найбільш яскраво це проявляється в двох його найбільш відомих роботах: у картині «Повернення блудного сина» 1669 року, де блудний син стоїть на колінах спиною до глядача, тим самим змушуючи його постійно перебувати в «черзі» за прощенням Отця, та у картині «Воздвиження хреста», на якій художник зображує самого себе, тим самим підкреслюючи свою винність у розп’ятті Христа та Божу благодать, що поширюється на грішників усіх часів і народів (недарма фарисеї і солдати на картині одягнені в одяг різних епох і культур).

Отже, митці Північного Відродження відтворили мистецтво античності, вони робили це, вносячи риси індивідуальності, а не прямо копіюючи його. Вони вважали, що творчість повинна не тільки відповідати реальності, а й має просто відображати існуюче. Художній принцип Північного Відродження не наслідує художні принципи мистецтва античності, а намагається підійти до нього творчо, тобто якось вдосконалити або висловити своє бачення з приводу нього.

Безумовно, є ще багато фактів, які вказують на те, що мистецтво Рембрандта Харменса Ван Рейна справило великий вплив на розвиток усього світового реалістичного мистецтва та особливо на мистецтво Північного Відродження, проте всі вони другорядні. Єдине, що ще варто додати – це те, що творець залишив після себе багато прекрасних творів, в яких його творча думка, ґрунтуючись на ідеї гуманізму та протестантизму, проникла в усі сфери людського буття. Цю людину сміливо можна назвати найбільшим художником свого століття і, швидше за все, найбільшим реалістом у живописі. Демократичне й істинно-гуманне, перейняте гарячою вірою в

торжество справедливих життєвих початків – воно втілило в собі найбільш передові й життєстверджуючі ідеї свого часу.

Список використаної літератури:

1. Вазари Дж. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. Полное издание в одном томе / Вазари Дж. – М. : Альфа-книга, 2008. – 642 с.

2. Степанов А. В. Искусство эпохи Возрождения. Нидерланды, Германия, Франция, Испания, Англия / А. В. Степанов. – СПБ : Наука, 2009. – 640 с.

3. Рембрандт Харменс ван Рейн [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://artchive.ru/artists/256~Rembrandt_Kharmens_van_Rejn/works.

Науковий керівник: к.і.н. доцент М. В. Захарченко

ІТАЛІЯ ТА ТРОЇСТИЙ СОЮЗ: ШЛЯХ ДО ВІЙНИ

Б. В. Канюка
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Аналізуючи період Першої світової війни, історики розглядають її з різних точок зору. Серед них цікавим моментом виступають інтереси окремих держав-учасниць війни. Тому актуальності в даному контексті набуває еволюція італійської дипломатії від намагань вирішення окремих питань внутрішньополітичного та міжнародного значення до заміни союзників у масштабному конфлікті, що став іменуватися Першою світовою війною. Хоча знову ж таки Італія пішла на цей крок виключно в рамках вирішення власних інтересів. Це й обумовлює особливий інтерес та актуальність звернення до висвітлення питань вибору Італією союзників.

Питанню вивчення становища Італії та Троїстого союзу до Першої світової війни присвячено достатньо літератури. Вказана тема знайшла відображення як в загальних працях зі всесвітньої історії [1–3], так і безпосередньо присвячених участі Італії у світовій війні [4; 5].

На початку 80-х років XIX ст. у зв’язку з посиленням боротьби держав за територіальний розподіл світу їх суперництво поширилось на нові райони. Найбільш успішно діяла Англія. Але і Франція до того часу активізувала свою колоніальну політику. 12 травня 1881 р. був підписаний договір про протекторат Франції над Тунісом [4, 63].

Це спонукало Італію шукати зближення з німцями. Це може здаватися дивним, якщо згадати, що під час туніської авантюри Бісмарк заохочував французів на захоплення Тунісу і займав стосовно Італії насправді ворожу позицію.

Поряд із міркуваннями зовнішньополітичного характеру Італія мала внутрішньополітичні причини. Серйозну стурбованість уряду викликало розширення демократичних сил в країні: виступи за демократизацію політичного життя, республіканське забарвлення, активна антиклерикальна кампанія радикалів і республіканців. Уряд опинився також перед зростанням робітничого руху, про що свідчило виникнення його політичної організації, включення в політичну боротьбу робітничого класу і частини селянства [3, 291].

Союз із центральними державами повинен був призвести до зміцнення в Італії монархічного ладу та поміркованих сил, в чому і були зацікавлені правлячі кола. В результаті переговорів 20 травня 1882 року у Відні був підписаний союзний договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною та Італією, відомий під назвою «Троїстого союзу» [1, 24–26].

Договір, підписаний між Німеччиною, Австро-Угорщиною та Італією був секретним, і його текст не був оприлюднений аж до Першої світової війни. Згідно зі статтею 1 учасники договору обіцяли один одному «мир та дружбу», зобов'язувались не приймати участі ні в яких союзах, спрямованих проти одного з них, консультуватися між собою з «політичних чи економічних питань загального характеру» і надавати один одному взаємну підтримку «в межах своїх власних інтересів» [1, 25].

Згідно статті 2 Німеччина і Австро-Угорщина зобов'язувались надати Італії «допомогу та підтримку всіма своїми силами» у випадку, якщо вона «без прямого виклику з її боку зазнала б нападу Франції з будь-якого приводу», а Італія зобов'язувалась зробити те ж саме, у випадку неспровокованого нападу Франції на Німеччину. Стаття 3 договору проголошувала, що у випадку неспровокованого нападу на одного чи двох учасників договору двох чи більше великих держав, що не беруть участі в даному договорі, у війну з державами, що здійснили напад, вступають всі три учасники договору. Австро-Угорщина та Німеччина за вимогою Італії прийняли до відома її особливу заяву, суть якої зводилась до того, що якщо однією з держав, які напали на її партнерів, буде Англія, то передбачену статтею 3 військову допомогу Італія своїм союзникам не надасть. Італія, береги якої були легко доступні для нападу англійського військового флоту, боялась Англії і вважала небезпечним вступати у конфлікт з нею. Таким чином, з самого початку існування Троїстого союзу було зрозумілим, що Німеччина та Австро-Угорщина будуть мати в особі Італії союзника лише до тих пір, доки на сторону ворогів Троїстого союзу не стане Англія. Наступними статтями держави зобов'язувались у випадку загальної участі у війні не укладати сепаратного миру і тримати договір в таємниці [1, 25–26].

Отже, Італія отримувала гарантію ненападу з боку Австро-Угорщини і обіцянку військової підтримки Німеччини та Австро-Угорщини, якщо б без провокації з її боку на неї напала Франція.

Союз з центральними державами допоміг Італії вийти з ізоляції, яка особливо виявилась під час подій в Тунісі. Проте договір не забезпечував інтереси Італії на Середземному морі, які ще більш зросли через союз із Австро-Угорщиною, адже обмежилася активність Італії на Балканах [4, 71].

Італійці в дійсності потребували не захисту від Франції, а визнання їх великою державою. Троїстий союз підтримував міф про велич Італії і тим самим майже на покоління відклав спалах внутрішнього невдоволення. Хоча приниження у зв'язку з Тунісом відіграло лише другорядну роль у рішенні Італії приєднатись до центральних держав, італійські політики жадали залучитися підтримкою своїх імперіалістичних задумів у Середземномор'ї [5, 136].

У 1897 р. Троїстий союз було поновлено. Разом з тим у Берліні були підписані окремі італійсько-австрійський та італійсько-німецький договори, які доповнювали зобов'язання договору 1882 року [3, 294].

Італійсько-австрійський договір зобов'язував його учасників намагатися зберегти територіальний статус-кво на Балканах, на турецькому побережжі, островах Адріатичного та Егейського морів. У разі окупації названих районів Італією та Австро-Угорщиною, то передбачалося, що ця окупація відбудеться лише після попередньої згоди між двома названими державами. Італійсько-німецький договір містив таке ж зобов'язання підтримувати територіальний статус-кво на сході, але залишав свободу дій для обох сторін в питанні про Єгипет. В ході будь-якої війни, розпочатої проти Франції, Німеччина зобов'язувалася надавати допомогу Італії в її бажанні отримати від Франції «територіальних гарантій для забезпечення кордонів королівства і його

становища на морі» [1, 27–29].

Втретє договір Троїстого союзу був підписаний в Берліні 6 травня 1891 року. Його тексти повторювали всі положення попередніх договорів. Крім того, згідно ст. 9 договору 1891 р. Німеччина та Італія зобов'язувались докласти зусилля для збереження територіального статус-кво в Кіренаїці, Тріполітанії та Тунісі. В доданому до договору додатковому протоколі говорилось, що так як вдалося досягти приєднання Англії до ухвалення договору стосовно території Оттоманської імперії, обидві сторони прикладуть всі зусилля, «щоб досягти аналогічного приєднання стосовно північно-африканських територій в центральній та західній частинах Середземного моря, включаючи Марокко» [1, 29–31].

Проте англійці відхиляли неодноразові пропозиції такого союзу з боку Німеччини.

З кінця XIX ст. Італія, налякана англо-німецькою ворожнечею і потерпаючи від втрат митної війни, яку з 80-х років вела проти неї Франція, почала змінювати курс своєї політики. У 1896 році Італія визнала французький протекторат над Тунісом, у 1898 році уклала з Францією торговий договір, в 1900 році поступилася Франції Марокко в обмін на визнання її «прав» на Триполі, в 1902 році уклала з Францією угоди із зобов'язанням зберігати нейтралітет у випадку франко-німецької війни, викликаної Німеччиною. Але формально Італія залишалася членом Троїстого союзу і брала участь у його новому відновленні 1902 р., причому таємно інформувала Францію про цей акт

Четвертий союзний договір, підписаний в Берліні 28 червня 1902 року, повністю відтворював текст попереднього союзного договору. Він був укладений на той же термін що й попередній і з тими ж умовами продовження.

Продовження Троїстого союзу в результаті п'ятого союзного договору 5 грудня 1912 р. було далеко не формальним актом, відображуючи розпочате після Лівійської війни певне зближення Італії з союзницями як на основі узгодженої середземноморської та балканської програм, так і у визначенні військово-стратегічних планів у випадку європейської війни. Аж до липневої кризи 1914 року італійський уряд допускав можливість спільної війни пліч-о-пліч з Німеччиною проти Франції і з меншою готовністю з Австро-Угорщиною проти Росії. Ухильна позиція британського уряду, яка аж до самого початку війни надавала перевагу збереженню за собою відомої свободи дій, породжувала ілюзії про можливість англійського нейтралітету [1, 35].

Таким чином, відхилення Італії в сторону Троїстого союзу надало останньому можливість в період балканських війн виступати в цілому узгодженим дипломатичним фронтом проти Антанти, поглибивши імперіалістичні протиріччя на Балканах і врешті-решт наблизивши початок світової війни. Але було б неправильно, знаючи фінал більш ніж тридцятирічного існування імперіалістичного союзу, розкриваючи глибинні причини, що призвели до його кризи та краху, не бачити його складної еволюції в передвоєнні роки і його реальної ролі в міжнародних відносинах і дипломатичній історії передвоєнної Європи.

Список використаної літератури:

1. Міжнародні відносини напередодні й у період Першої світової війни 1914–1918 рр. (у документах і спогадах сучасників). Хрестоматія / Автори-укладачі О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина. – Черкаси : Вертикаль, 2016. – 708 с.

2. Джолл Дж. Истоки первой мировой войны / Дж. Джолл; Пер. Якунина Л. Д. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1988. – 416 с.

3. Тэйлор А. Дж. П. Борьба за господство в Европе. 1848–1918. / А. Дж. П. Тэйлор. – М. : Иностр. лит., 1958. – 644 с.

4. Серова О. В. От Тройственного союза к Антанте: итальянская внешняя политика и дипломатия в конце XIX – начале XX века / О. В. Серова. – М. : Наука, 1983. – 303 с.

5. Вилари Л. Война на итальянском фронте 1915–1918 гг. / Л. Виллари ; пер. с англ., предисл., примеч. И. Салитан. – М., 1936. – 206 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. І. Овчаренко

РОЛЬ ЛЕХА ВАЛЕНСИ У ПАДІННІ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В ПОЛЬЩІ

Д. В. Кличков
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність дослідження та мотиви вибору теми зумовлена низкою факторів, серед яких головними є такі: постать Леха Валенси є знаковою в історії польської держави та значущою в історії нашої держави, підтвердженням тому слугує роль провідника та поборника шляху євроінтеграції для України. Політична кар'єра Леха Валенси викликає у широкого загалу величезний інтерес. Шлях людини, котрій владу дав у руки простий народ, людини знакової, нехай і неоднозначної. «Феномен Леха Валенси» уже великий проміжок часу є предметом жвавих обговорень, суперечок, сенсаційних заяв і досліджень.

Події досліджуваного періоду, формування міцної, незалежної Польської єдиної держави та роль у її становленні Леха Валенси є для нас цікавим та корисним прикладом, розглянути який вважаємо за необхідне. Досвід Польщі у проведенні демократичних та ринкових реформ, що були започатковані за часів керівництва Леха Валенси та його оточення є актуальним також для України. Посилення впливу політичних і громадських організацій на демократизацію держави значною мірою відображає рівень здатності суспільства до поступального розвитку. Становлення інститутів громадянського суспільства в Україні вимагає консолідації нації у прагненні позитивної динаміки перетворень, створення демократичних суспільних структур, що й потребує запозичення польського досвіду демократичних перетворень.

Вивчення життя та поглядів Л. Валенси як польськими, так і українськими вченими на шляху. Цієї особі присвячені праці Гнатюка [1], А. Телегуза [2], Б. Филипова [3]. Джерелом статті став програмний документ Samorządna Rzeczpospolita – «Самоврядна республіка» – розроблений експертною групою на чолі з професором Б. Геремеком. Програма ґрунтувалася на ідеях виробничого самоврядування, громадянського, політичного та світоглядного плюралізму.

Лех Валенса побачив світ 29 вересня 1943 року в селі Попове в сім'ї теслі, на території анексованого нацистською Німеччиною Поморського воєводства. В 1958 р., після закінчення середньої школи, Лех поступив вчитися в школу механізації сільського господарства. Продовжити освіту не вдалося: вихідці з багатодітної сім'ї університет виявився не по карману. Він закінчив технікум через три роки і став працювати електромеханіком в Державному центрі експлуатації машин. В 1963 р. Валенсу було призвано до армії, а через два роки демобілізовано в чині капрала. Лех вернувся на попереднє місце роботи. В 1970 р. Валенса вступив у Комітет дій і очолив страйк робітників проти підвищення цін на харчування. Утворений страйковий комітет став пізнішим ядром «Солідарності». У 1976 р. і Лех знов взяв участь у робочих виступах і за це було його було звільнено. Після цього він поступив на роботу в Гданське об'єднання «Електромонтаж», де працював до 1978 р. Саме тоді Валенса

задумала створити незалежний профспілок робітників, який мав би право на вбивство. Незважаючи на переслідування з боку поліції, періодичні арешти, Валенса видав незаконну газету «Береговий робітник», а в 1979 р. організував нелегальну Балтійську вільну профспілку [1, 95].

В 1980 р. ним було створено першу в Східній Європі вільну, не підпорядковану державі профспілку «Солідарність». Увільнення Валенси за активну профспілкову діяльність наряду з нестачею продовольства та підвищенням цін привели у 1980 і 1981 роках до роботів, які викликали широку підтримку "Солідарності" в різних верствах суспільства і змусили владу піти на ряд угод, у тому числі надання права на вільну організацію в профспілки. В ніч на 13 грудня 1981 р. режим генерала Войцеха Ярузельського ввів військовий стан і оголосив «Солідарність» поза законом. В перші ж дні військового положення більше 3 тисяч провідних активістів – включаючи Валенсу – були затримані та спрямовані в центри інтернування. Разом з більшістю інтернованих Валенса було звільнено 14 листопада 1982 року. 30 вересня 1986 р. під головуванням Валенси було засновано тимчасову раду «Солідарності». Розпочалося відтворення регіональних профцентрів. Влада формально не санкціонувала легалізацію «Солідарності», але в цілому не вчинила непереборних перешкод. 25 жовтня 1987 р. група активістів сформувала Національний виконавчий комітет «Солідарності». Підняв його Валенса. Ця структура консолідувала ту частину опозиції, яка готова була до переговорів з владою. У той же час багато активістів стояли на позиціях «Воюючої солідарності» і виступали за безкомпромісну боротьбу з режимом [2, 120–130].

В результаті масового страйкового руху у середині 1988 р. керівництво Польщі було вимушено взяти курс на компроміс з «Солідарністю». 25 серпня 1988 р. міністр внутрішніх справ Чеслав Кіщак зустрічався з Валенсою у присутності представника польської єпископа абата Алоїзія Оршулика. Валенса зіграв головну роль у переговорах з владою в 1988 р. (бесіди в Магдаленці) і 1989 р. (круглий стіл) років. Результатом стала легалізація «Солідарності» та проведення напівдержавних парламентських виборів у червні 1989 р., на яких «Солідарність» завоювала 99 з 100 місць у Сенаті [3, 40].

Вибори були сприйняті суспільством як приховане порушення режиму. 7 серпня Валенса заявив про готовність «Солідарності» взяти на себе керівництво урядом. Переговори Валенси з керівництвом Об’єднаної селянської та Демократичної партій (багаторічних супутників комуністичного режиму) привели у складі ситуації до підтримки їх «Солідарності». 7 вересня до влади приєдналася перша антикомуністична влада Польщі, очолювана з представником «Солідарності», радником Валенси Тадеушем Мазовецьким. На президентських виборах 1990 р. Валенса після величезної перемоги був обраний президентом Польщі у другому турі, набрав 74,25% голосів. Перед ним стояли важкі проблеми політичної нестабільності та переходу Польщі до вільної ринкової економіки [4].

Валенса був президентом Польщі з 1990 по 1995 рік. Про співпрацю політика зі спецслужбами говорив в тому числі його наступник на посту глави держави Лех Качинський. В кінці 2015 р., після смерті колишнього міністра внутрішніх справ країни Чеслава Кищака, були оприлюднені зберігалися у нього документи, що підтверджують цей факт. Валенса заявив, що всі документи підроблені. При цьому висновок фахівця Інституту судових експертиз та опитування свідків, в числі яких колишні співробітники розвідки, показали, що документи, на підставі яких висувалося звинувачення, написані і підписані рукою колишнього президента. Колишнього

польського лідера раніше не раз звинувачували у співпраці зі спецслужбами. Перші підозри з'явилися ще в 1990-х, коли були виявлені документи про «агента Болек», входжу у вищі кола опозиції. У 2000 р. суд постановив, що доказів того, що Валенса є Болек, недостатньо. Однак тоді графологи відмовилися проводити експертизу, так як в їх розпорядженні були лише копії викривають документів [5].

Список використаної літератури:

1. Гнатюк О. Валенса Лех / О. Гнатюк // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 183 с.
2. Телегуз А. В. Антитоталітарна демократична революція «Солідарності» на тлі суспільно-політичної та економічної кризи комуністичного режиму (1980–1990 рр.) / А. В. Телегуз. – К., 2012. – 194 с.
3. Филиппов Б. А. Политический портрет Леха Валенсы. – М., 1992. – 218 с.
4. Валенса Лех Президент Польши (1990–1995 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/file/person/3237_valensa_leh.html Заголовок з екрану.
5. Лех Валенса опроверг слухи о работе на спецслужбы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lenta.ru/news/2017/08/23/nonono/ Заголовок з екрану.

Науковий керівник: к .і. н., доцент О. В. Сухушина

РЕПРЕСІЇ 1937 – 1938 рр. В СРСР ЩОДО ІНОЗЕМЦІВ ТА ЕТНІЧНИХ МЕНШИН

А. О. Коваленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Репресії періоду «Великого терору» торкнулися представників різних соціальних прошарків суспільства: від селян-куркулів до політичної інтелігенції, від кримінальних елементів до членів НКВС. Вони охопили все суспільство, не оминувши і представників етнічних меншин та іноземців. Тому дослідження даної теми допомагає зрозуміти особливості важкого періоду нашої історії – доби терору та репресій. Хронологічні рамки статті охоплюють період «Великого терору» (1937–1938 рр.).

Джерелами означеної теми стали накази [1] та постанови Політбюро ЦК РКП(б) [2]. Питанню вивчення репресій по відношення до іноземних громадян та етнічних меншин присвячено достатньо літератури. Вказана тема знайшла відображення в працях В. Роговина [3], О. Рогинського і М. Петрова [4], К. Котельникова [5], Н. Охотина [6] та ін.

В ході чистки був засуджений, або обмежений у правах цілий ряд представників «іноземних» для СРСР національностей, таких як поляки, латиші, греки, румуни та інші. За свідченнями колишнього голови трійки по Москві і Московській області М. Семенова, «під час проведення масових операцій в 1937–1938 роках з метою затримання поляків, латишів, німців та інших національностей, арешти проводилися без наявності компрометуючих матеріалів».

Арешт в багатьох випадках був смертним вироком, адже більшість арештованих судили з порушенням всіх правових вимог, при чому більшість (близько 74 %) засуджували до розстрілу. Їх розстрілювали не по одинці, а цілими сім'ями, у числі яких були жінки та діти. План, спущений згори, був приблизно 1000–1200 «націоналів» на місяць, і будь-хто міг потрапити під цей план лише за «національною ознакою» [1].

Згідно документам Політбюро ЦК КПРС репресіям повинні були піддатися: німці, румуни, болгари, поляки, фіни, норвежці, естонці, литовці, латиші, македонці, греки, перси, курди, японці, корейці, китайці та інші. Разом з тим, «національні лінії»

поширювалися тільки на «іноземні» для СРСР національності. При цьому керівництво Радянського союзу, визначаючи, яка національність «іноземна», а яка – ні, опиралось виключно на свої власні інтереси та рівень лояльності різних національностей до влади, їх русифікованість. Наприклад, арешти по «німецькій лінії» були мінімальними в Автономній Радянській Соціалістичній Республіці німців Поволжя, тому що там проживали зросійщені німці, які не сприймалися радянським керівництвом як іноземці [2].

Особливим розмахом відзначалися репресії щодо поляків. Згідно розсекреченим даним Центрального Архіву ФСБ, в 1937–1938 роках органами НКВС було «виявлено» 102 тисячі так званих «польських шпигунів» (в 1938 році – близько 56 тисяч) [3].

Варто зазначити, що така кількість сильно перевищувала реальні можливості не тільки польських, але й більш потужних німецьких спецслужб, та й самого НКВС. Згідно з розсекреченими даними Центрального військового архіву у Варшаві, весь штат польської закордонної агентури (для всіх країн) у 1937–1938 роках становив не більше 200 осіб. Крім того, більша частина «шпигунів» взагалі була викрита на території Сибіру, де поляки просто не могли мати ніяких розвідувальних інтересів, адже, згідно польським архівним даним реальні агенти перебували у великих містах СРСР: Москві, Ленінграді, Мінську, Києві, Харкові та Тбілісі [3].

Крім того, в архівах є свідчення про ряд випадків, коли заарештованих росіян, українців і білорусів змушували «зізнатися» в тому, що вони нібито є поляками.

Згідно наказу НКВС № 00485 від 11 серпня 1937 р. під репресії підпадали практично всі поляки, які проживали на території СРСР, а також люди інших національностей, що мали відношення до Польщі. За цим наказом було засуджено 103 489 осіб, у тому числі засуджено до розстрілу 84 471 осіб. За іншими даними, засуджено 139 835, у тому числі засуджено до розстрілу 111 091 чоловік. Це наймасовіша національна операція НКВД в рамках «Великого терору» [3].

У 1937 р. була здійснена депортація корейців, китайців з Далекого Сходу. Керувати цією акцією призначили начальника ГУЛАГу та відділу НКВС з переселення людей М. Бермана, повпреда НКВС по Далекому Сходу Г. Люшкова, заступника начальника ГУЛАГу І. Плінера і всіх заступників та помічників Г. Люшкова. За спогадами корейців, що пережили ці депортації, людей насильно заганяли у вагони та вантажівки і тиждень везли до Казахстану; під час поїздки люди помирали від голоду і хвороб [4].

Керівники подібних операцій часто бралися за справу з жорсткою цілеспрямованістю. Одним із таких випадків стала загальновідома «справа Кульвеца». Кульвец Борис Петрович був помічником начальника НКВС Іркутської області і брав участь в арештах на цій території. За свідченнями колег Кульвеца, в перший же день його роботи було заарештовано до 500 чоловік виключно за національними і соціальними ознаками, без наявності будь-яких компрометуючих матеріалів чи інших вагомих причин. При цьому, як правило, китайці і корейці арештовувались всі без винятку [4].

Заарештованих били і вимагали від них свідчення проти інших осіб. На підставі цих свідчень, без будь-якої перевірки, проводились нові масові арешти.

Очевидці цих страшних подій свідчать, що Б. Кульвец ввів новий «метод допиту», який полягав у тому, що в одній кімнаті 100–150 осіб ставили лицем до стіни і по кілька днів не дозволяли сідати і спати до тих пір, поки заарештовані не давали свідчень [5].

Поряд із застосуванням до арештованих заходів фізичного впливу практикувалася груба фальсифікація слідчих документів. Адже більшість заарештованих, особливо

китайці та корейці, взагалі не знали російської мови. Перекладачів не було, протоколи писалися також без присутності обвинувачених, так як вони нічого не розуміли.

Підсумком бурхливої діяльності Б. Кульвеца в 1937–1938 рр. стали арешти до 4 тисяч осіб, і розстріл у 1938 р. 938 осіб. За подібні «перегини Б. Кульвец із закінченням чистки сам був заарештований. Вже в травні 1941 р. він був засуджений до розстрілу, однак вирок був замінений на 10 років таборів. Про його подальшу долю нічого не відомо [6].

Таким чином, нещадні репресії «Великого терору» торкнулися людей, які були винні не в крадіжках чи саботажах, а лише в тому, що належали до національності, яка була «небажана» в Радянському Союзі. Це ще раз доводить всю жорстокість терору 30-их років, і служить яскравим прикладом національної нетерпимості в «інтернаціональному» Союзі.

Список використаної літератури:

1. Оперативний наказ народного комісара внутрішніх справ СРСР від 11.08.1937 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.martyr.ru/content/view/37/41/
2. Постанова Політбюро ЦК ВКП(б) «про корейців» [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/61155, alexanderyakovlev.org
3. Роговин В. «Кировский поток» / В. Роговин [Електронний ресурс] – Режим доступу: memorial-nic.org/terror/08.htm
4. Рогинский А. «Польська операция» НКВД 1937–1938 рр. / А.Рогинский, Н. Петров [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.memo.ru/history/POLAcy/00485ART.htm
5. Котельников К. «Бывшие люди» [Електронний ресурс] – Режим доступу: memorial-nic.org/terror/03.htm
6. Из истории «немецкой операции» НКВД 1937–1938 рр. / Н. Охотин [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.memo.ru/history/nem/Chapter2.htm

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. В. Сухушина

СУЧАСНІ НАУКОВІ ГІПОТЕЗИ БУДІВНИЦТВА ЄГИПЕТСЬКИХ ПІРАМІД

Н. О. Коваленко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Будівництво єгипетських пірамід залишається однією з найбільш загадкових тем для людства. Серед єгиптологів донині точаться суперечки щодо питань: хто і як будував ці грандіозні споруди?

Загалом археологи дослідили близько 80 пірамід. Найвідомішими є три великі піраміди біля Гізи: Хеопса (Хуфу), Хефрена (Хафра) і Мекерина (Менкаура). Найбільша з них, піраміда Хеопса, споруджена в XXVIII сторіччі до н. е. Спочатку вона підіймалась на 147 м, але через підхід пісків її висота зменшилась до 137 м. Кожна сторона квадратного підніжжя піраміди складає 233 м, або, якщо бути точними, кожна сторона довша від іншої на 20 см, тобто похибка складає всього 0,0009%. Це свідчить про широту математичних знань єгиптян.

Всі піраміди побудовані майже ідеально вздовж точок північ-південь-захід-схід [3, 43]. Будівельники пірамід досягли гранично точного орієнтування пірамід по північній стороні. Вони знайшли гармонійне співвідношення пропорцій, що пізніше було названо «золотим перерізом».

Існує багато гіпотез щодо того, як вони це зробили – з використанням полярної зірки чи тіні сонця. А взимку 2018 року американський інженер Глен Деш вказав на простішу ідею. Його останні дослідження показують, що єгиптяни приблизно 4500

років тому для досягнення ідеального вирівнювання будівельних конструкцій могли використовувати осіннє рівнодення, котре буває двічі на рік, коли площина екватора Землі проходить через центр диска Сонця, а тривалість дня і ночі є майже однаковою [2, 4]. На думку дослідника, єгиптяни могли підраховувати час осіннього рівнодення, починаючи від літнього сонцестояння. Останні роботи ученого також доводять, що, будуючи піраміди, єгиптяни могли використовувати стрижень, відомий як гномон.

Деш провів свій власний експеримент, починаючи з першого дня рівнодення, 22 вересня 2016 року і використовуючи гномон, який кидав тінь. Він відстежував точку тіні через регулярні проміжки часу. Ці точки утворювали плавну криву точок. Наприкінці дня за допомогою натягнутого шматка струни, який обмотували навколо полюса, він перехоплював дві точки кривої і створив майже ідеальну лінію, що йде від заходу до сходу. Цей спосіб ще називають «індійським методом кола».

Як підкреслює дослідник, точних доказів того, що єгиптяни використовували саме цей метод у нього немає. Разом з тим, він – один з найпростіших, тому, ймовірно, будівельники пірамід використовували саме його [2, 4].

Також багато запитань у єгиптологів викликала технологія транспортування і переміщення на велику висоту багатотонних блоків. На думку більшості сучасних дослідників, щоб підняти блоки на велику висоту, єгиптяни будували з цегли і каменю похилий насип із кутом підйому біля 15 градусів. У міру того як споруджувалась піраміда, насип продовжували. По цьому насипу кам'яні блоки тягли на дерев'яних санях. Для зменшення тертя трасу постійно змочували водою, так що полоззя легко ковзали по бруду.

Вченим прийшла на думку ця ідея, коли вони переглядали малюнки «Мисливці за реліквією Джехутіхотепа», які датуються 1900 рр. до н.е. На давньоєгипетському малюнку зображено, як 172 чоловіки тягнуть на мотузках дерев'яні сани, на яких закріплена величезна статуя. Перед саньми зображена людина, котра виливає воду на пісок [1, 81].

Раніше єгиптологи вважали, що це просто церемоніальна дія. Вони перевірили свою теорію, з'єднавши кілька мініатюрних саней, схожих на ті, що використовувалися стародавніми єгиптянами, і спробували тягти їх по сухому і мокрому піску. В результаті вони дійшли висновку, що по мокрому піску це робити набагато легше.

Як підтвердження своєї теорії автори наводять настінний розпис 1880 р. до н. е., на яких робочий поливає пісок перед саньми водою з посудини. На сьогодні ця теорія є однією з основних [3, 36].

Наразі існують численні інші припущення, які стосуються окремих аспектів будівництва пірамід, зокрема питань обробки каменю, особливостей кладки. Відносно ж всього процесу будівництва пірамід на сьогодні існують дві основні і конкуруючі між собою теорії, кожна з яких пояснює одні таємниці будівництва пірамід, але абсолютно не співвідноситься з іншими. Чи з'явиться третя теорія, або ж буде остаточно доведена одна з існуючих – питання часу.

Список використаної літератури:

1. Орехов Р. А. Мир строителей пирамид эпохи древнего царства / Р. А. Ореховь−СПб., 2014. – 464 с.

2. Glen R. Dash Occam's Egyptian razor: the equinox and the alignment of the pyramids / R. Glen − London : The Journal of Ancient Egyptian Architecture, 2017. −204 p.

3. Попов А.А. Тайны египетских пирамид / А.А. Попов −М. : Астель : АСТ, 2009. −368 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. О. Мазур

РЕВОЛЮЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ»

Н. О. Коваленко, Д. С. Пацян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«Земля і воля» − таємна революційна організація 1870-х рр.,утворилося в Петербурзі, назву організації дано в 1878 р. по аналогії з організацією 1860-х рр. До складу «Землі і волі» увійшли «Північна революційно-народницька група», «Суспільство народників», вцілілі від арештів учасники «ходіння в народ». У склад організації входили: А.Д. Михайлов, Г. В. Плеханов, А. Д. Оболешев, М. А. та О.А. Натансони, А. А. Квятковський, О. В. Аптекман, В. А. Осинський, Д. А. Лизогуб, С. М. Кравчинський, Н. А. Морозов, С. Л. Перовська, М. Ф.Фроленко, Л. А. Тихомиров, всі члени гуртка Н. В. Чайковського [4, 188].

При утворенні організації «Земля і воля» були застосовані принцип централізації і найсуворішої конспірації. У ці роки поліція успішно розсекречувала інші гуртки, але «Земля і воля» так і не була розкрита. Учасник організації знав тільки доручену йому справу, вникати в роботу інших йому заборонялося. І це незважаючи на те, що організація нараховувала лише зареєстрованих членів – 3 000. Поява організації стала результатом перегляду революціонерами-народниками своїх організаційних і тактичних принципів після невдачі «ходіння в народ» [4, 189].

На чолі цього товариства стояли Марк Натансон, його дружина Ольга, Олександр Михайлов. Вихідним пунктом програми організації була теза, що лише революція, спричинена народом, може привести до остаточної заміни ладу громадської організації [2, 45].

Метою діяльності в своїй програмі проголосили «анархію і колективізм». Конкретні вимоги полягали в наступних пунктах:

- передача всієї землі селянам;
- введення повного общинного самоврядування;
- введення свободи віросповідань;
- надання націям права на самовизначення.

Першим проявом організації «Земля і воля» було проведення досить грандіозної за задумом демонстрації, яка, однак, звелася на ділі до дуже скромних розмірів. Це була демонстрація 6 грудня 1876 р. влаштована біля Казанського собору, причому передбачалося, що в ній братимуть участь тисячі робітників. Знайшовся і оратор, ватажок російських соціал-демократів Г. В. Плеханов; було викинуто прапор з написом «Земля і воля» −гасло, як здавалося маніфестантам, зрозуміле і близьке народу, але в дійсності столичним народом зовсім не зрозумілий. Поліція, користуючись нечисленністю демонстрації (зібралося не більше 200-300 чоловік), направила на неї двірників і в'язнів дріб'язкових лавок, і демонстрація була легко розігнана. 20 осіб були схоплені і по процесу, який відбувався за все через півтора місяці, були покарані найсуворішою карою – деякі були заслані на каторгу на 5-10 років. Таким був перший публічний виступ групи революціонерів-народників, за якими незабаром зміцнилося найменування товариства «Землі і волі» [2, 34].

У організації «Земля і воля» був свій таємний агент в поліції – контррозвідник Микола Васильович Клеточніков. Ця людина мала ідеальне минуле для влаштування на роботу в Третє відділення, у нього був навіть досвід роботи чиновником [3, 112].

Програма організації передбачала і дії, направлені, на думку її членів, на дезорганізацію держави, або звільнити з уряду осіб, що завдавали найбільше шкоди.

Найвідомішим терористичним актом було вбивство шефа жандармів С. Мезенцова (1878). Проте «Земля і воля». не розглядала ще терор як засіб політичної боротьби, розцінюючи його як самозахист революціонерів і помсту їх уряду. Розчарування в революційній діяльності на селі, посилення урядових репресій, різке загострення політичного невдоволення в період російсько-турецької війни 1877-78рр. і назрівання революційної ситуації сприяли зародженню і розвитку нових настроїв усередині організації. В кінці травня 1879 р. терористична група «Свобода або смерть», створена всередині організації «Земля і воля», створюють по провулку Баскова в буд. № 6 в Петербурзі свою першу підпільну динамітну лабораторію. Формує її Степан Ширяєв, який навчався в Парижі у знаменитого винахідника «електричної свічки» Яблочкова. Незмінною господинею всіх динамітних майстерень до 1 березня 1881 року було Інна Василівна Якимова. Протягом літа 1879 року в динамітної майстерні було виготовлено близько 96 кілограмів динаміту. Його використовували восени 1879 р. для підготовки трьох замахів на імператора по шляху проходження його з Криму в Петербург. Всі три замахи виявилися безуспішними, але змусили уряд розгубитися. У серпні 1879 р. остаточно розкололася на 2 самостійних організації: «Народна воля» і «Чорний переділ» [1, 145].

Варто також відзначити, що «Земля і воля» представляла собою партію практично в сучасному розумінні цього слова. Вона вже мала свою програму, в якій відображала інтереси російського народу, а також певний інструмент політичного впливу на владу −в чесності, політичний тероризм. Можна сказати, що саме грунтуючись на досвіді «Землі і волі». в останній чверті XIX століття стали організовуватися, хай поки і таємно, політичні партії, які продовжили боротьбу за політичні права народу [3, 130].

Список використаної літератури:

1. Галактионов А.А. Ідеологія російської народнічества / А. А. Галактинов, П. Ф. Нікондров. – Л.: Лениздат, 1966. – 200 с.

2. Серебряков Е. А. Общество «Земля и Воля» / Е. А. Серебряков – Лондон, 1902. – 63 с.

3. Троицкий Н. А. Россия в XIX веке. Курс лекций / Н. А. Троицкий – М, 1997. – 178 с.

4. Твардовська В. А. Соціалістична думка Росії на рубежі 1870-1880-х рр. / В. А. Твардовська – М. : Астель : АСТ, 1969. – 259 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент І. В. Звірковський

МЕДВЕДІВСЬКІЙ РОЗСТРІЛ 1941 РОКУ

О. О. Ковтун
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Орловська в’язниця була відома на всю країну ще з царського часу. В ній і до революції, і після утримувались «політичні». Масові поховання на території м. Орла появились ще в 1930-х рр., в період Великого терору. Так, на північ і захід від Троїцького кладовища Орла знаходився так званий «Чортовий рів», де масово розстрілювали політичних в’язнів. Місцем масових репресій став Медведівський ліс. Широко відома трагедія в Медведівському лісі, де заховані 157 політичних в’язнів, вони були ув’язнені в Орловській в’язниці і поспішно розстріляні 11 вересня 1941 року.

Обрана тема в працях загального характеру з історії СРСР як українськими, так і російськими дослідниками висвітлена не достатньо.Вона представлена регіональним публікаціями і дослідженнями. До них можна віднести статтю «Трагедия в Медведовском лесу» орловських співробітників Управління МБ [1], статтю в орловській газеті Г. Майорова «Шахматнаяпартия» в Медведовском лесу [2] та ін. В

названих публікаціях розповідається передісторія розстрілу, як складалися списки обвинувачених і які діячі до них входили. Поряд з цим існує ряд публікацій, котрі дотично стосуються проблем цієї теми.

5 вересня 1941 р. за вказівкою народного комісара внутрішніх справ СРСР Лаврентія Берії і його заступника Богдана Кобулова 1-й спецвідділ спільно з тюремним управлінням НКВС СРСР склав список з 170 ув'язнених, що відбували покарання в Орловській в'язниці за звинуваченням в контрреволюційних злочинах. Підписаний начальником 1-го спецвідділу Л. Баштаковим і главою тюремного управління М. Нікольським, список складався зі стислих вказівних даних на кожного ув'язненого. Як згодом повідомив Л. Баштаков, ініціатором складання списку був Б. Кобулов, він же брав безпосередню участь у його написанні. Саме Б. Кобулов робив у списку різного роду позначки, а також визначав долю кожного ув'язненого [1, 23–25].

Наступного дня, 6 вересня Л. Берія направив листа з доданим до нього списком на ім'я голови ДКО СРСР Й. Сталіна, з клопотанням про застосування до наведених у переліку осіб вищої міри покарання – розстрілу. У тексті листа нарком внутрішніх справ назвав перерахованих осіб «найбільш озлобленою частиною» ув'язнених, що містяться в Орловській в'язниці і вказав на те, що ці люди «Ведуть пораженську агітацію і намагаються підготувати втечі для відновлення підривної діяльності». Розгляд поданих матеріалів Л.Берія запропонував доручити Воєнній колегії Верховного суду (ВКВС) СРСР. У той же день Сталін, який підтримав пропозицію Берії, підписав постанову № ГКО-634сс, санкціонувавши застосування вищої міри покарання до 170 ув'язнених, «в різний час засуджених за терористичну, шпигунсько-диверсійну та іншу контрреволюційну роботу» [2, 9].

8 вересня 1941 р. ВКВС СРСР у складі Ульріха В.В. (голова Колегії), Д. Кандибіна і В. Буканова без порушення кримінальної справи і проведення будь-яких розглядів винесла розстрільний вирок відносно 161 ув'язненого за статтею 58–10 частини 2 КК РСФРР. Списки складалися дуже поспіхом, що в них були включені померлі ув'язнені або ті яких перевели до інших тюрем. Так, «розстріляний» був навіть Борис Воронович, якого ще28 травня де-юре виправдали і звільнили, проте з невідомих причин продовжували утримувати в орловській в'язниці. На цю обставину вказав на допиті колишній начальник тюремного управління НКВС М. Нікольський [3].

Серед засуджених до розстрілу ув'язнених Орловської в'язниці було кілька відомих політичних діячів. Християн Раковський – болгарин за національністю, колишній член ЦК РКП(б) з 1918 р. і голова раднаркому УРСР, в 1938 р. в рамках Третього московського процесу був засуджений до20 років в'язниці як «англійський і японський шпигун». Марія Спірідонова – відома революціонерка, одна з лідерів лівих есерів, ще на початку 1920-х років відійшла від політичної діяльності, також зазнала арешту і до моменту розстрілу вже довгий час відбувала термін в Орлі за участь у підготовці замаху на Климента Ворошилова. Долю М. Спиридонової розділив її чоловік, також колишній есер Ілля Майоров, який відбував термін в тій же тюрмі, але разом з тим нічого не знав про долю дружини: на його запити в різні інстанції не було відповіді. В одній камері з І. Майоровим сиділи колишній член ЦК партії есерів В. Чайкін, есерка О. Ізмаіловіч і професор римського права Київського університету В. Карпенко. Крім перерахованих в'язнів, в Медведівському лісі були розстріляні: В. Арнольд, якого звинуватили у замаху на В. Молотова, колишній радник політичного представництва СРСР у Німеччині С. Безсонов, відомий лікар-терапевт, професор Д. Плетньов, засуджений за причетність до вбивства Максима Горького, «червоний професор» О.Айхенвальд. Також їх доля спіткала колишнього

наркома фінансів, ліву комуністку В. Яковлєву, сестру Троцького і дружину Лева Каменєва О.Каменєву, рідну тітку Булата Окуджави. Багато засуджених мали громадянство іноземних держав, або іноземне походження. До останніх відносився, зокрема, німецький математик Фріц Нетер, про звільнення якого свого часу клопотав перед владою СРСР сам Альберт Ейнштейн. Значну частину розстрільного списку становили азіатські імена: особливо багато серед засуджених було китайців [2, 10].

11 вересня 1941 р. смертний вирок відносно 157 засуджених був приведений у виконання в Медведівському лісі. За словами колишнього начальника Орловської в'язниці С. Яковлєва, для цієї мети НКВС СРСР надіслав до міста спеціальну оперативну групу. Розпорядження ВКВС СРСР надійшло в Орел в той час, коли проводилася евакуація інших ув'язнених, а місто було під частим і сильним бомбардуванням з боку наступаючих військ німців. Згідно з показаннями К. Фірсанова, він і прокурорський працівник мали завдання не допустити підміни засуджених. Для цього спільно з працівником прокуратури вони вивчали особові справи ув'язнених, порівнюючи представлені в них дані з відомостями, отриманими в ході опитування засуджених [3].

У день розстрілу, за свідченням співкамерника засуджених, репресованого чекіста Сурена Газаряна, був «надзвичайний шум у коридорі». У своїх мемуарах «Это не должно повториться» він згадував, що, коли повели Чайкіна, Майорова і Карпеко, а потім прийшов черговий і забрав їхні речі, йому «стало моторошно». Наступного дня Газарян у дворі в'язниці намагався знайти Безсонова і Петровського, але їх «також не було». Перед виїздом на місце страти кожен засуджений передавався в особливе приміщення, де спеціально підібрані особи з числа особового складу в'язниці вставляли йому в рот матерчатий кляп, зав'язували його ганчіркою, щоб виключити можливість діставання кляпу, а потім зачитували розстрільний вирок. Після цього засуджений під руки виводився в тюремний двір, сідав у спеціально обладнану криту автомашину з куленепробивними бортами, і вивозився до лісу, де піддавався розстрілу. Ніхто зі співробітників в'язниці, як стверджував Яковлєв, до участі в екзекуції не залучався. Не був присутнім на місці і сам глава обласного УНКВД Фірсанов – до складу так званої комісії з приведення вироку у виконання входили його підлеглі: К. Черноусов, Н. Слюняєв, Г. Тєрєбков. За свідченням Фірсанова, дерева, що знаходилися в лісі на місці поховання трупів засуджених, попередньо викопувалися разом з корінням, а після поховання розстріляних знову садили на свої місця. Надалі, аж до 3 жовтня 1941 року – дня, коли Орел був захоплений німцями, – співробітники УНКВС в Орловській області неодноразово відправлялися на місце розстрілу під виглядом грибників для перевірки стану місця поховання. Обстановка там, за отриманими ними даними, не порушувалася [4].

До кінця 1980-х рр. значну частину розстріляних було реабілітовано. По відношенню до решти 108 чоловік вирок було скасовано в 1990 році.

Список використаної літератури:

1. Трагедия в Медведевском лесу // Реквием: Книга памяти жертв политических репрессий на Орловщине / Сост. группа сотр. Управления МБ под рук. Ю.Н. Балакина. – Орел, 1994. – Т.1 – 85 с.

2. Майоров Г. «Шахматная партия» в Медведевском лесу // Орловский вестник. – 2000. – 30 марта. – 12 с.

3. Кузнецова С. «Специально подобранные лица вкладывали в рот осужденному матерчатый кляп» // Коммерсантъ. – Власть. – 2011. – № 15. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.kommersant.ru/doc/1614256

4. Трагедия в Медведевском лесу // Орловская правда. – 1991. – 11 января.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. І. Овчаренко

ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ У МІФАХ НАРОДІВ СВІТУ

С. С. Корнієнко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У міфології кожного народу були міфи, присвячені темі створення богами людей. Такі міфи називалися антропогонічними, і були складовою частиною космогонічних міфів (про створення світу). Вони виникли у процесі неможливості стародавніх людей пояснити походження людини.

Про створення богами людини в єгипетській міфології сказано дуже мало. Згідно з однією версією, люди виникли із сліз бога Ра. Згідно з другою версією – людину зліпив із глини бог Хнум. Цей бог не лише сотворив її тіло, а й удихнув у неї душу і мав владу над людською долею. Стародавні єгиптяни вірили, що людина була створена для того, щоб слухняно й без утоми працювати на богів [4, 35].

За індійським міфом, люди пішли із тіла бога Брахми, з якого він створив суспільство Індії, розділене на касти (варни). З його рук вийшли брахмани (жерці та мудреці), із рук – кшатрії (принци та воїни), із стегон – вайш'ї (землероби, ремісники й торговці), а зі ступень – шудри (слуги) [5, 24].

Жителі Стародавнього Китаю вірили у те, що перші люди з'явилися завдяки богині Нюйві. Богиня опускала в глиняну масу мотузку, а потім її витягала разом із грудочками глини, що поналипали. З грудочок, що упали на землю, виходили люди, які дали початок бідним родам, а знатні й багаті люди пішли від тих, кого Нюйва виліпила своїми руками [3, 738].

У давньогрецькій міфології також є міфи про створення людей. У одних міфах говориться, що створити людей було доручено Прометеєві, який зліпив їх із глини. Проте деякі міфи заперечують те, що люди були створені Прометеєм. Ці міфи говорять, що земля народила людей, немов найкращі плоди, і першою людиною був Алалкоменей [4, 129].

У давньогрецьких міфах є ще один персонаж, якого вважають «батьком усіх людей». Мова йде про Девкаліона, який відродив людство після великого потопу. Зевс – верховний бог – розлютився на людей і наслав страшну катастрофу, яка знищила усе людство, окрім Девкаліона та його дружину Пірру. Девкаліон з Піррою набрали каміння і кидали їх собі за спину. Це каміння перетворювалося на людей: кинуте Девкаліоном – на чоловіків, кинуте Піррою – на жінок [2, 86].

Жителі Давньої Скандинавії вірили, що боги створили людей із дерева: із ясена – чоловіка, з верби – жінку. Боги дали їм життя та душу, розум та рух, зір та слух, одяг й імена, назвавши їх Аском та Емблею [4, 204].

Корінні індіанці Америки мали багату антропологічну міфологічну систему. Наприклад, у міфах племені мундуруку бог Карускайбе спускає мотузку в прірву, і по цій мотузці з земних надр піднімаються люди. У міфах племені піароа люди зароджувалися на дереві, а плем'я тупарі вірило, що люди походять від риб [4, 456-457].

Історія про створення людини описується й у Біблії, зокрема у Старому Заповіті. Креаціоністи стверджують, що людина була створена Господом на завершальному етапі творення світу.

Існує дві розповіді про створення людини, які викладені в першому і другому розділах книги Буття. У першій розповіді говориться, що у шостий день Бог сказав: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою» - і створив чоловіка та

жінку. Проте твердження, що людина була створена за образом і подобою Божою, богослови тлумачать не як наявність зовнішньої схожості, а як присутність «образу Божого» у душі людини. У другій розповіді Бог створив людину, зліпивши її «з пороху земного», тобто з глини, і «вдихнув в обличчя її життя, і стала людина живою душею». Ім'я першої людини було Адам, що означає «людина», але іноді це ім'я перекладають як «червона глина» [4, 49-50].

Поява першої жінки описується наступним чином. Бог сказав: «Не добре чоловікові бути самому. Створю йому помічника, відповідного йому». Він створив звірів і птахів – і привів їх до Адама, але серед них «для людини не знайшлося помічника, подібного йому». Тоді Бог занурив Адама в глибокий сон, і поки той спав, вийняв у нього одне ребро – і створив з ребра жінку. Згодом вона отримала ім'я – Єва [1, 24].

Антропогоністичні міфи є у кожного народу. У всіх цих оповідях говориться, що людина – творіння богів. Такі міфи підтверджують той факт, що люди намагалися з давніх-давен пояснити своє існування.

Список використаної літератури:

1. Гече Г. Библейские истории / Г. Гече. – Москва : Политиздат, 1990. – 318 с.
2. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции / Н. А. Кун. – Москва : Просвещение, 1975. – 464 с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. / Гл. ред. С. Токарев. Авт. коллектив: А. Лосев, Е. Мелетинский, Б. Рифтин, В. Топоров и др. – Издание второе. – Москва : «Советская энциклопедия», 1991. – Т. 2. – 719 с.
4. Муравьева Т. В. Сто великих мифов и легенд / Т. Муравьева. – Москва : Вече, 2004. – 480 с.
5. Темкин Э. Н. Мифы Древней Индии / Э. Темкин, В. Эрман. – Москва : Наука, 1982. – 270 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент Л. Г. Лисиця

АЛЕКСАНДР БЕЛЛ – ВИНАХІДНИК ТЕЛЕФОННОГО АПАРАТУ

Д. Ю. Кособлик

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Для відносних вимірювань інженери часто застосовують таку одиницю, як децибел. А що це таке? «Деци» – приставка, що означає по-латині одну десяту частину чого-небудь. Те, що залишається - прізвище великого вченого і винахідника Александра Белла, який зробив одне з найбільш великих винаходів світу - телефон.

Біографія Александра Грема Белла – це історія людини, яка добилася в своєму житті світової слави і успіху, пройшовши складний шлях від простого помічника вчителя музики до іменитого вченого, винахідника. Кругозір Белла був надзвичайно широкий, що відзначалося його сучасниками; різнобічна освіта поєднувалась в нього з жвавістю уяви, і це дозволяло йому легко поєднувати в своїх експериментах різні сфери науки і мистецтва – акустику, музику, електротехніку і механіку.

Александр народився 3 березня 1847 р. в столиці Шотландії Единбурзі в сім'ї філологів. Слово Грем він додав до свого імені пізніше, як знак поваги до друга своєї сім'ї, Олександра Грема. Кілька близьких родичів Белла, зокрема його дід, батько і дядько були професійними риторами. Батько майбутнього винахідника, Олександр Мелвілл Белл, створив систему «Видима мова», в якій звуки мови позначалися письмовими символами; використовуючи цю систему, люди могли правильно вимовляти слова навіть чужою мовою [2, 43].

У віці 13 років Белл закінчив Королівську школу в Единбурзі, в віці 16 років отримав посаду вчителя красномовства і музики в Академії Уестон-Хаус. Один рік Олександр навчався в Единбурзькому університеті, потім переїхав до англійського міста Бат.

Після того, як два брата Олександра померли від туберкульозу, родина вирішила переїхати до Канади. У 1870 р. Белли влаштувалися в місті Брантфорд, провінції Онтаріо.

Ще в Шотландії Белл почав цікавитися можливістю передачі сигналу каналами електрозв'язку. У Канаді він продовжував займатися винахідництвом, зокрема, створив електричне фортепіано, пристосоване для передачі музики по проводах.

У 1873 р. Белл отримав посаду викладача фізіології мови в Бостонському університеті. У 1876 р. він отримав патент США № 174465, що описував «метод і апарат... для передачі голосу та інших звуків по телеграфу... за допомогою електричних хвиль». Фактично мова йшла про телефон. Крім того, Белл вів роботи по використанню в телекомунікації світлового променя — спрямування, що згодом призвело до створення волоконно-оптичних технологій.

Пізніше він став працювати з глухонімими людьми, навчаючи їх вимови. Прагнення допомогти цим людям і любов до дівчини, що оглухла після важкої хвороби, спонукали його сконструювати прилади, за допомогою яких він міг демонструвати глухим артикуляцію звуків мови [1].

У 1876 р. спостережливість при роботі над телеграфом допомогла Белу відкрити явище, яке дало змогу йому винайти телефон: коли помічник Белла витягав пластинку з передавача, у приймачі Белл почув деренчання. З'ясувалося, що пластинка замикала і розмикала електричне коло. Белл звернув на це явище пильну увагу. Основні ідеї побудови телефону він сформулював у 1874 р. і тоді ж подав заявку на патент. 7 березня 1876 р. Белл отримав патент США № 174465. Цей день можна вважати днем народження телефону. Найпершою фразою, переданою по телефону, була така: «Містер Ватсон, ідіть сюди, Ви мені потрібні». Помічник Белла Ватсон знаходився в сусідній кімнаті, а Белл, проводячи експеримент, перекинув реторту з кислотою і терміново передав повідомлення по телефону. Весь 1876 р. Белл демонстрував широкій публіці дію телефону. Завдяки цьому з допомогою спонсорів у 1877 р. Белл заснував власну компанію – «Bell Telephone Company», одна з відомих у світі компаній (зокрема, в лабораторії компанії в 1947 р. був відкритий транзистор). Скоро підприємство стало монополістом на ринку США та відкрило свої філіали в Європі. Гроші до Белла та його компаньйонів потекли рікою. Проте матеріальна сторона справи зовсім не цікавила великого винахідника. Він лише прагнув і далі вдосконалювати свій винахід. Зараз мало хто знане, що окрім телефону Белл винайшов також волоконно-оптичні лінії зв'язку, металошукач та навіть судно на підводних крилах [2, 51].

Більша частина наукових праць і винаходів Белла була присвячена удосконаленню засобів спілкування. Також відомо, що протягом кількох років вчений викладав і займався з глухонімими учнями. Завдяки цим заняттям геній науки і познайомився з першою і єдиною дружиною Мейбл Хаббард.

У 1882 р. він став натуралізованим громадянином США. У 1888 р. брав участь у створенні Національного географічного товариства США.

Белл вивчив акустику, фізику людської мови. Він почав ставити досліди з апаратом, в якому мембрана передавала коливання звуків на голку. Так він наближався до ідеї телефону, за допомогою якого «стане можливою передача різних звуків, якщо

тільки вдасться викликати коливання сили електричного струму, відповідні тим коливанням густини повітря, які породжує даний звук» [2, 47].

За якийсь час Белл змінив напрям діяльності і почав працювати над створенням телеграфу для одночасної передачі кількох текстів – «музичного телеграфу» (число текстів було рівне числу нот, тобто 7).

Надалі Белл винайшов фотофон – прилад для передачі людського голосу з допомогою світлових променів, аудіометр – прилад для вимірювання рівня звуку, індукційний баланс (по суті, перший металошукач) і багато інші прилади. Не слід думати, що Белл був тільки фізіологом і інженером. Він був засновником Національного Географічного товариства США і його першим президентом. Після 1895 р. Белл захопився аеронавтикою. Він будував повітряні змії і навіть побудував такий, який зміг підняти в повітря людини. Застосовуючи принципи аеронавтики до побудови човнів, він побудував човен з водовідштовхувальним покриттям, яка у 1917 р. зуміла розвинути швидкість 113 км/ч. Цей рекорд протримався більше 20 років.

У 1898 р. Белл став президентом Національного географічного товариства. Як колишній педагог, він вважав одним із кращих прийомів навчання зоровий спосіб і став випускати ілюстрований журнал «National Geographic». Сьогодні цей журнал є одним з найбільш відомих за якістю опублікованих в ньому кольорових фотографій.

Александр Белл помер 2 серпня 1922 р. від цукрового діабету, що ускладнився злоякісною анемією, у своєму маєтку в Новій Шотландії (Канада).

Він до останнього працював над своїм винаходом. Його справу продовжили тисячі послідовників. Винахід Белла настільки вдосконалився, що зараз між першим прототипом та сучасним телефоном не залишилося нічого схожого. Проте принцип у них один – допомагати людям спілкуватися на будь-якій відстані.

Список використаної літератури:

1. Белль, Александр-Греем // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890-1907.
2. Уилсон М. Американские учёные и изобретатели / Пер. с англ. В. Рамзеса; под ред. Н. Тренёвой. – М.: Знание, 1975. – С. 43-52.
3. Дубровский Е. П. Основы телефонии и телефонные аппараты. М., 1985.
4. Энциклопедия для детей / Глав. ред. М. Д. Аксёнова. – М.: Аванта+, 2000. –Т. 14. Техника. – 688 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент В. О. Кірєєва

МАСОНСТВО В РОСІЇ

Д. Ю. Кособлик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Визначний суспільно-культурний рух – масонство, ввібрав в себе дух Росії, її багатовікову історію, релігію та культуру. Будучи безумовно і нерозривно пов’язаними з історією та традиціями світового масонського співтовариства, під впливом російської високої духовності і жертовності, масони прагнули осягнути Бога і злитися з ним в процесі духовного пошуку і служіння людству.

Російські Вільні Каменярі визначали свою мету – релігійно-моральне виховання людини і працювали над очищенням від вад гріховного. Вони завжди прагнули активно брати участь у формуванні уявлень людей про Вищі Цінності, про Людину і її місце в цьому світі, ні в якому разі не претендуючи на «монополію» у формуванні і визначенні поглядів. Моральні світочі масонства - Свобода, Рівність, Братерство, Віра і Честь –

були для них провідними зірками в океані життя, і ці орієнтири вони пропонували тодішньому суспільству, при виборі шляху свого розвитку [1, 138].

Масонство залишалося першою і фактично єдиною світською ідеологією Росії, яка дала країні і світу безліч яскравих імен – письменників, художників, композиторів, військових, громадських діячів, юристів, вчених...

Великий російський філософ Микола Бердяєв стверджував: «Масонство було в нас у XVIII столітті єдиним духовно-суспільним рухом, значення його було величезне... Кращі російські люди були масонами... Масонство було першою вільною самоорганізацією суспільства в Росії, тільки воно й не було нав'язано зверху владою» [2, 537].

Орден Вільних Каменярів прийшов у Росію, під час після правління Петра I. Існує думка, що саме цар Петро Олексійович був першим російським масоном, прийняв посвяту в 1699 році, під час перебування в Англії з Великим Посольством від самого Крістофера Рена, видатного англійського архітектора і одного з батьків нового англійського масонства. Ложа, в роботах якого брав участь Петро I, називалася «Нептун». Достеменно відомо і документально підтверджено, що великий реформатор користувався у російських вільних каменярів величезною повагою і свій родовід російські масони вважали за краще вести саме від Петра, якому присвячено чимало масонських гімнів, зокрема знаменита «Пісня Петру Великому» Державіна. Так що, ідеологічний і духовний зв'язок російських масонів з реформами Петра I не викликає сумніву [4].

Найбільш ранні відомості про масонство в Росії відносяться до 1731 році, до епохи імператриці Анни Іоанівни, коли гросмейстер Великої Лондонської ложі лорд Ловель призначив капітана Джона Філіпса провінційним великим майстром «для всієї Росії». Через десять років його змінив генерал Джеймс Кейт, шотландець, який перебував на російській службі. Таким чином, масонство прийшло в Росію з Англії. В перші роки орденське вчення поширювалося лише в тісному колі своїх одноплемінників Джона Філіпса, які переселилися в Росію. А російське масонство починає розвиватися в 1740-х рр., за царювання Єлизавети Петрівни і серед російських Вільних Каменярів з'являються імена найвидатніших російських вельмож, представників старих дворянських і навіть княжих родів (граф Микола Головін, графи Захар і Іван Чернишеві, Кирило Розумовський, фаворит імператриці Іван Шувалов та ін). Масоном був і майбутній імператор Петро III [2, 548].

Справжній розквіт масонства в Росії припадає на перші десятиліття царювання Катерини II Великої, коли в Росії одночасно запрацювали ложі двох масонських систем - Елагінської і Циннендорфської (шведсько-берлінської), які користувалися величезною популярністю. Масонами були і фаворит імператриці Григорій Орлов, і глава іноземної колегії, наставник майбутнього російського імператора граф Микита Панін, генерали В. Н. Болтін, Н. М. Бороздін, графи А. А. Брюс, А. К. Розумовський, А. С. Строганов, князі Ю. В. Долгорукий, Р. П. Гагарін, А. Б. Куракін, М. М. Щербатов та інші.

Видатна роль в цей період історії російського масонства належить Івану Перфильєвичу Елагіну - письменникові, сенатору, керівнику імператорськими театрами, одному із найактивніших пропагандистів масонства, засновнику ряду масонських лож в Санкт-Петербурзі. Не можна не згадати Миколу Івановича Новікова – великого російського просвітителя, мислителя, письменника, журналіста, видавця, громадського діяча та благодійника. Вільним Каменярем він почав у 1775 році, будучи присвячений в ложі «Астрея» в Санкт-Петербурзі.

Ще в останні роки царювання Єлизавети Петрівни одним з перших російських масонів став великий російський полководець Олександр Васильович Суворов. Він був посвячений і зведений в третю ступінь майстра в Петербурзі в ложі «Три зірки». Перебуваючи пізніше, під час Семирічної війни в Пруссії і відвідуючи у Кенігсберзі батька, він 27 січня 1761 року був посвячений в шотландські майстра в ложі «трьох корон». З цього дня і до від'їзду з Кенігсберга на початку 1762 року Суворов значився членом ложі [3].

Інший великий російський полководець фельдмаршал князь Михайло Іларіонович Голенищев-Кутузов (Смоленський) долучився до таїнств Ордена в 1779 році в Регенсбурзі, в ложу «До Трьох Ключів». Згодом він дійшов до вищих ступенів і був одним з найвпливовіших членів російського братства вільних каменярів.

Золотими літерами в історію Росії вписані імена масонів: Михайла Хераскова, Олександра Радищева, Михайла Сперанського, Федора Гааза, Миколи Карамзіна, Олександра Грибоєдова, Олександра Пушкіна, Василя Пушкіна, Павла Пестеля, Михайла Бакуніна, Павла Яблочкова, Максиміліана Волошина, Михайла Осоргіна (Ільїна) та багатьох інших. Можна назвати ще багато відомих та славетних імен.

Історія Ордену Вільних Каменярів в Росії сповнена драматизму. Братство пережили періоди розквіту і застою, піднесення і занепаду Ордену, що відбувалися як внаслідок їх власних помилок, так і зовнішніх обставин. Масонські ложі в Росії неодноразово піддавалися гонінням і тричі заборонялися особливими імператорськими указами.

Катерина II у 1792 році звинуватила Вільних Каменярів у всіх смертних гріхах. Багато хто з Братів, і серед них Микола Новіков, були арештовані, «з пристрастю» допитані і засуджені. Інші, як І. В. Лопухін, Н. Н. Трубецькой і В. П. Тургенєв, «після щирого каяття допитуваних» прощені милістю государині, яка звеліла: «з єдиного людинолюбства, звільняючи їх від заслуженого ними жорстокого покарання, ... вирушити у віддалені від столиць села і там перебувати». Російські Ложі указом 1794 року були розігнані [2, 553].

Павло I Петрович, який був урочисто прийнятий у масони ще будучи цесаревичем – в 1784 році і навіть прийняв згодом титул гросмейстера Мальтійського ордена, вже через рік після вступу на престол у 1797 році (за іншим даними в 1799 році), видав указ, яким зобов'язав застосовувати закон 1794 р. (про заборону масонських лож) «з усілякою суворістю».

Олександр I, який активно співпрацював з Вільними Каменярами, відкрито дозволив діяльність масонських лож, і сам прийняв посвячення в 1803 році, 13 серпня 1822 року видав рескрипт про заборону всіх таємних об'єднань, у тому числі масонських лож.

Однак, незважаючи на заборони влади, масонські ложі в Росії продовжували діяти аж до 1918 року, коли були заборонені вже радянським урядом.

Список використаної літератури:

1. Тукалевский В. Н. Искания русских масонов. СПб., 1911. – С. 138.

2. К истории масонства в России. Перевод с немецкой неизданной рукописи / Пер. с нем. Н. С. Иванина // Русская старина, 1882. – Т. 35. – № 9. – С. 533-560.

3. Аржанухин С. В. Философские и общественно-политические взгляды русских масонов второй половины XVIII-XIX вв. Екатеринбург, 1996. – 398 с.

4. Серков А. И. История русского масонства 1845 - 1945. – СПб.: Изд-во им. Н. И. Новикова, 1997. – 480 с.

Науковий керівник: к. і. н., доцент І. В. Звірковський

ВЛАД ЦЕПЕШ: КРИВАВИЙ ТИРАН ЧИ СПРАВЕДЛИВИЙ ПРАВИТЕЛЬ

А. В. Кудріна
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Багато хто з нас чув про міфічного графа Дракулу, трансільванського вампіра середини XIX століття, а от про Влада III – господаря Валахії – поінформоване лише вузьке коло істориків. Цей історичний персонаж ніколи не був трансільванським графом, тим паче – вампіром. Протягом багатьох років князь Влад Цепеш тримав усю Валахію в страху своєю непередбачуваною жорстокістю. Саме цей монарх є прототипом одного з найжахливіших садистів у світовому кінематографі й кривавим символом Румунії, та водночас і її національним героєм та захисником православної віри. Всі легенди про правління Цепеша сходилися на тому, що він у найкоротші терміни навів у країні лад і досяг її процвітання. Однак засоби, які він при цьому застосовував, викликають у наш час аж ніяк не захват. Що ж із фактів його біографії є правдою, а що – вигадкою?

Влад жив у середині XV ст. Найімовірніше, народився він у листопаді-грудні 1431 р. в м. Сігішоарі у сім'ї валаського господаря Влада II Дракули. Походження цього прізвища є доволі цікавим. Річ у тім, що в перекладі з румунської мови слово «дракo» означає і «дракон», і «чорт». Таке прізвисько отримав Влад II після того, як вступив до Ордена Дракона, заснованого у 1408 р. Сигізмундом I. Цей орден слугував запорукою звільнення балканських країн від османської експансії. Його рицарі носили на шиях медальйони із зображенням дракона. Також Влад II карбував монети із аналогічним оздобленням і навіть наказував зображувати драконів на стінах церков, за що у православній країні набув слави драконопоклонника і отримав в народі прізвисько Дракула. Існують і офіційні міжнародні документи, які теж іменують Влада II Дракулою.

Прізвисько Влада III – Цепеш, – яке має таке жахливе значення («той, хто насаджує на кіл»), за його життя у Валахії не вживалося. Але його ще до загибелі князя вживали турки. Після його смерті прізвисько переклали з турецької та з ним Влад і ввійшов у світову історію. Сучасники Влада зізнавалися, що він, на відміну від молодшого брата Раду, званого Красивим, красою наділений не був. Але він був дуже сильним фізично, прекрасним плавцем і вершником, до того ж наділеним хистом до державного управління.

Хоча епоха, в яку жив Влад Цепеш не бідна джерелами, але все ж вона є однією з найтемніших епох в історії Валахії. Ці джерела або маловажливі, або заплутують хронологію. Значно в даному випадку можуть допомогти джерела, якими досі історики не користувалися. Це документи міських архівів Брашова та Сібіу, анонімний памфлет, що у яскравих барвах описував його злодіяння, російська повість Федора Куріцина, а також багато інших свідчень сучасників.

«Небилиці» про Влада Цепеша, що вперше з'явилися російською і німецькою мовами, набули широкого поширення по всьому континенту починаючи з другої половини XV століття. Поряд з дійсними фактами, що підтверджені документами, ці записи містять безліч вигадок і перебільшень. У 13 років Влад був присутній при розгромі турками військ у битві під Варною, згодом батько видає його разом з Раду турецькому султану в якості заручників (в полоні Влад вивчає турецьку). В 17 років він дізнається про вбивство угорськими боярами його батька і старшого брата Мірчо. Турки звільняють його і саджають на престол. Саме турецька неволя загартувала

Влада, перетворивши його на фаталіста, впевненого, що головне у політиці – це груба сила або загроза її застосування.

Перше, що, згідно з історичною хронікою, скоїв Влад, утвердившись у тодішній столиці Валахії, – з'ясував обставини загибелі свого брата Мірчо і покарав винних. Він наказав розкрити могилу брата і переконався, що той, по-перше, був засліплений, а по-друге, перевернувся в труні, що доводило факт поховання живцем. Тоді у місті якраз святкували Великдень і всі жителі причепурились, одяглися у найкращий одяг. Углядівши в такій поведінці злісне блюзнірство, Цепеш розпорядився закувати всіх жителів в кайдани і відправити на каторжні роботи з відновлення одного з призначених йому замків. Там вони мали працювати доти, доки парадний одяг не перетвориться на лахміття.

Ще одна моторошна легенда оповідає про те, як Цепеш наводив лад у державі шляхом розправи з непокірними боярами. Князь зібрав на бенкет 500 найзаможніших бояр та поцікавився в них скількох правителів вони пережили. Почувши від наймолодшого з них, що той пережив сімох князів, Влад страшенно розлютився, згадавши підле вбивство батька та старшого брата, і наказав посадити усіх бояр на палю, прирікши їх на кількаденні муки, що для всіх завершилися смертю. Такий витончений спосіб тортур Цепеш запозичив у турків.

За іншим сказанням, одного разу, приймаючи послів від турецького султана, Влад оскаженів, коли вельможі, вклоняючись не зняли своїх тюрбанів. За це він звелів прибити головні убори до голів іноземних гостей цвяхами. Таку «билину» подає у збірнику анекдотичних сказань про валаського князя дяк російського царя Івана III Федір Куріцин. Зважаючи на те, що Цепеш багато років прожив у турецькій неволі, безсумнівним є те, що він знався на турецькій культурі та звичаях. Європейський освічений монарх точно не міг вчинити так, як описує його царський літописець.

Немало хронік описують його як мудрого та справедливого правителя. За часів правління Дракули рівень злочинності впав до нуля, адже будь-який злочин прирікав громадянина (незалежно від його становища в суспільстві) на смертну кару. В одному з міст Валахії било джерело, що славилося надзвичайно смачною водою. Цепеш наказав викопати колодязь та поставити біля нього золоту чашу, аби всякий охочий міг напитися. За багато років ніхто не насмілився її вкрасти. Чужинець, який загубив у Валахії на дорозі гаманця, спокійно міг повернутися наступного дня і знайти його там, де він загубився.

За часів його правління міста Валахії потерпали від бідняків, дрібних волоцюг та людей, що страждали від хвороб – словом, тих, хто не міг прогодувати себе та працювати на благо князівства. Правитель велів зібрати їх всіх у спеціально збудованому для них будинку, де було влаштовано щедрий бенкет. Досхочу наївшись, бідняки почули від Цепеша питання: «Чи хочете ви завжди бути такими ж ситими та щасливими?» Народ, в очікуванні нової хвилі благодіянь, хором заголосив: «Хочемо, князю!», після чого двері будинку ззовні було забито цвяхами, а будинок – підпалено. Такі свої дії Цепеш прокоментував словами: «Знайте, чому я так зробив: по-перше, нехай не докучають людям і не буде на моїй землі жебраків, а будуть всі заможними; по-друге, я і їх самих звільнив: тепер вони не страждатимуть від злидарства та хвороб!»

У 1462 р. Цепеш не зумів відбити раптовий напад османів і втратив усе. Князь мав єдиний шлях до порятунку: Угорщина. Однак, угорський король Дан кинув його до в'язниці. Ф. Куріцин описує повернення Цепеша до влади шляхом зміни віросповідання: угорський король пообіцяв йому повернути Валахію під його контроль лише в тому випадку, якщо той охреститься за католицьким звичаєм і візьме за

дружину свою молодшу сестру Ілону (за ін. джерелами, Єлена). Очевидно, що саме через зміну віри Цепеш зазнав у слов'янських хроніках слави віровідступника та сина Диявола.

В якості архетипу вампіра Цепеш з'являється у багатьох творах мистецтва. Та головну роль у знеславленні імені зіграв роман Брема Стокера «Дракула», головний герой якого не має нічого спільного з талаським князем, окрім прізвиська. Цей роман Стокера породив безліч інсценувань та кіно екранізацій, яких існує близько шести десятків. Хай там як, а румуни шанують пам'ять про Влада III Цепеша. Школярі вивчають його біографію та політичну діяльність, а серед румунів нині популярною є пісня: «Де ти, Цепеше, наш бог? Повернися та відправ усіх наших правителів до пекла!». Він ніколи не був садистом та не насолоджувався стражданням своїх жертв. Так, він будував свою політику на терорі та численних стратах, проте, румунські селяни досі згадують перекази XV ст., які стверджують, що мамалигу за часів Цепеша варили не на воді, а на молоці, адже воно було дешевшим за воду.

Список використаної літератури:

1. Изборник (Сборник произведений литературы Древней Руси). – М.: Худож. лит., 1969. – С. 432-445, 754-756 (прим.) – Сер. «Библиотека всемирной литературы».
2. Казаку, Матей. Дракула / Пер. с фр. В. И. Удовиченко. – М.: Этерна, 2011. – 320 с.
3. История Румынии : Антология / сост. А. Р. Андреев, С. А. Шумов. – М., 2003. – С. 290-296, 300-302, 313-317.

Науковий керівник: к.і.н., доцент М. В. Захарченко

ВАРШАВСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1944 р.

О. Ю. Кузьменко, Д. В. Хоменко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Варшавське повстання 1944 р. є однією з найбільших трагедій в історії польського народу в період Другої світової війни. Повстання, незважаючи на всі суперечки, пов'язані з ним, є важливою картою історії польської держави. Для багатьох поляків воно охоплено легендою, прикладом якої може слугувати справа і мужність повстанців та цивільних осіб.

Питанню вивчення причин, ходу та підсумкам повстання присвячено достатньо літератури в Європі, Польщі [1–5] і в Україні. Вказана тема знайшла відображення як в загальних працях з історії Польщі [7], так і безпосередньо присвячених аналізу подій Варшавського повстання 1944 року [8].

Влітку 1944 р. німецькі війська під тиском Радянської Армії відступали по всій лінії Східного фронту. Радянські війська зайняли на півдні майже всю Україну, на півночі Білорусію і вступили на польські землі, дійшовши до ріки Вісла. Після переговорів польського прем'єра С. Миколайчика з радянським керівництвом, останнє запевнило його, «що Червона Армія дуже скоро визволить усю Польщу, а зараз вона знаходиться за 10 км від Варшави і на 6 серпня планується звільнення польської столиці від німецької окупації» [8, 156].

В умовах зростаючого терору німецької влади, польські партизани активно чинили рух опору. Британський історик Н. Дейвіс візував, що Армія Крайова (АК) була духовним спадкоємцем Легіону Пілсудського. Їх ідеали були натхненням для людей, які сформували 1939 р. ядро польського підпілля [1]. Урядом Польщі у Лондоні було створено Головну підпільну армію для повстання проти нацистського режиму в країні,

стратегічним завданням якого було зберегти післявоєнний суверенітет, лінію довоєнного східного кордону. На думку польського дослідника В. Побог-Маліновскі це полягало в тому, щоб унеможливити в подальшому утворення маріонеткового уряду, підконтрольного СРСР та поділ на «зони окупації» [2]. Ще в листопаді 1943 р. лондонський уряд Миколайчика видав Інструкцію польському підпіллю в якій стверджувалось, що майбутнє повстання буде здійснене за підтримки західних союзників, щодо зв'язків з радянською армією було рекомендовано їх повністю обмежити. Таким чином, проект польського лондонського уряду ставив основні акценти на спільній боротьбі проти окупантів разом з Великою Британією та США, побоюючись подальшої активізації СРСР на польських землях [6, 28].

Для того, щоб повною мірою визначити причини Варшавського повстання доцільно згадати план «Буря» [1]. Це була військова акція, організована і проведена військами Армії Крайової (АК) проти німецьких військ на завершальному етапі німецької окупації, незадовго до приходу Червоної Армії. Вона тривала від 4 січня, коли радянські війська перейшли польсько-радянський кордон на Волині, по жовтень 1944 року. Згідно цієї акції радянська влада повинна була зрозуміти, що звільнена від німецької окупації Польща визнає владу уряду у вигнанні і вважає його єдиним законним спадкоємцем силових структур польської держави Пілсудського [3]. Операція «Буря» підірвала міцність німецької армії та підготувала сприятливу обстановку для антинімецького повстання у Варшаві.

1 серпня 1944 р. о 17:00 генерал Тадеуш Бур-Коморовський разом із Станіславом Янковським, делегатом еміграційного уряду дали розпорядження підпільним частинам АК, що базувались у Варшаві, розпочати повстання [8, 155]. Повсталим бракувало зброї, матеріалів, але їх відсутність компенсувалася гарячим бажанням помсти гітлерівцям, підтримкою цивільного населення столиці. Завдяки несподіваності повсталі одразу опанували центр і головні райони Варшави. Керівництво повстанням здійснювало командування АК і комендант округу Варшава полковник Антоній Хрусьцсль. Гітлерівці скерували до міста додаткові частини СС і вермахту, чисельність яких досягала 30 тис. вояків. Командування силами придушення повстання було доручено генералу СС Е. фон дем Баху, який отримав наказ Гітлера безжалісно придушити повстання, не дивлячись на втрати серед цивільного населення і руйнування міста. Гітлерівці мали величезну перевагу в озброєнні, використовували танки, літаки, артилерію. 5 серпня німецькі війська перейшли до атаки на опорні пункти повсталих і здобули кілька районів, розчленувавши повстанські сили. На допомогу Варшаві рушили загони АК з інших районів Польщі, але зуміли пробитися до міста лише поодинокі. Гітлерівці вдалися до жорстоких методів ведення війни, використовуючи як прикриття для танків захоплене цивільне населення, проводячи масові екзекуції поляків, в яких загинуло понад 40 тис. осіб.

У боях з повстанцями брали участь частини створеної гітлерівцями Російської визвольної національної армії (РОНА) під командуванням генерала Б. Камінського. На початку вересня гітлерівцям вдалося відбити більшість районів столиці й оточити повсталих у районі Середмістя. На визволених повсталими теренах було відновлене національне життя, діяли міські служби, виходили газети, відбувалися виступи польських митців і артистів, зокрема популярних співаків Мєчислава Фопа і Міри Зімінської [7, 534].

3 серпня 1944 р. німці розпочали бомбардування захопленої повстанцями території міста. Повстанці так і не побачили жодного радянського літака. Британці робили декілька спроб допомогти, але через суцільний контроль небесного простору

німцями, зазнали значних втрат у людях і літаках. Американці планували наліт на Варшаву, залучивши до цієї операції 70 бомбардувальників та 100 винищувачів, з яких 50 бомбардувальників мали б надати постачання для повстанців, а решта пілотів мали атакувати варшавський аеровузол і, таким чином відвернути увагу німців. Для цього американці попросили дозволу Радянського Союзу приземлитися на їхніх базах для поповнення пального і ремонту у разі необхідності пошкоджених літаків. Але відомо, що Сталін на це дозволу не дав. Він стверджував, що варшавське повстання організоване групою злочинців, що намагалась захопити владу у Польщі [8, 154].

До кінця вересня 1944 р. повстанські сили були зруйновані, загинуло за різними джерелам від 17,2 до 18 тисяч солдат та мирних жителів, 5 тис. солдат пропали безвісти, 25000 вони були поранені. Відповідальність за військову поразку Варшавського повстання польський дослідник В. Рожковські покладає на радянське керівництво та Й. Сталіна, який хотів використати повстання, щоб знищити Варшаву та АК з німцями. Було прийнято ряд рішень, які унеможливили підтримку радянськими військами повстанців [5]. 2 жовтня 1944 р. керівник АК генерал Т. Бур-Коморовський підписав акт капітуляції повстанців [7, 535]. Усіх військовополонених повстанців німці відправили до концтаборів.

Внаслідок подій 1 серпня 1944 р. Гітлер та Гіммлер вирішили зруйнувати місто та розправитися з його мешканцями. Гіммлер доповідав Гітлеру: «…Мій фюрер, Варшава буде знищена разом зі своїм інтелектом. У результаті чого, проблеми поляків перестають бути великими проблемами для наших дітей, для майбутніх нащадків, і навіть для нас…» [4]. На щастя це здійснити не вдалось, оскільки досить скоро, з наступом союзників німецька армія змушена була відступити.

Таким чином, Варшавське повстання 1944 р. не досягло військової та політичної мети внаслідок розбіжності поглядів керівництва АК і радянської сторони на майбутнє Польщі, але воно стало символом мужності та рішучості польського народу в боротьбі за незалежність.

Список використаної літератури:

1. Davies Norman. Powstanie ‘44 [Електронний ресурс] // KrakZnak. – 2004. – Режим доступу : https://www.twirpx.com/file/1366213/.
2. W. Pobóg-Malinowski, Najnowsza historia polityczna Polski, Nasza Przyszłość, Warszawa 1990.
3. J. Kirchmayer, Powstanie warszawskie, Książkai Wiedza,Warszawa,1959.
4. Cz. Madajczyk, Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce, PAN, Warszawa, 1970.
5. W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914–1945, KsiążkaiWiedza, Warszawa, 2003.
6. Василенко В. В. Варшавское восстание 1944 г. : политические предпосылки// Известия АГУ. – 2004. № 4. – С. 27–29.
7. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
8. Скорич Л. В. Аналіз подій Варшавського повстання 1944 року з позицій сучасності // Військово-науковий вісник. – 2016. – Вип. 25. – С. 154–161.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. І. Овчаренко

ВЕЛИКА СХИЗМА 1054 р. – ПОДІЛ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ЗАХІДНУ ТА СХІДНУ

О. О. Кушнірчук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

XI століття можна справедливо вважати переломним моментом не лише в історії Візантійської Церкви, але й усієї християнської релігії. Відомо, що саме в цьому столітті відбувся поділ Церкви на Східну й Західну.

Сам процес поділу єдиної Церкви на Східну та Західну розпочався ще задовго до 1054 р., а про певні розбіжності в церковному обряді можна говорити вже з IV ст. Ще більше ці розбіжності проявлялись у VIII–IX ст., за часів патріарха Фотія й згодом стали причиною церковного розколу. У IX–XI ст. конфлікти між латинянами й візантійцями загострилися. Вони містили культурні та політичні елементи, які переплітались із догматичними й обрядовими питаннями [1, 49]. Цікаво, що жодних інших зіткнень у найближчий час після суперечки 1054 р. в історії обох Церков не було, однак церковна єдність була назавжди розірвана. Причина – все нові й нові зіткнення та сутички, що мали місце у стосунках між візантійцями та латинянами в подальший період існування Візантійської імперії в XII–XV ст.

Безпосередньо перед фатальним поділом церков виникла ще одна проблема, пов'язана з італійськими колоніями Візантії. Візантійські греки мали в Італії свої церкви й правили там літургію за візантійським обрядом, який тоді вже значно відрізнявся від латинського. У XI столітті ці візантійські володіння частково перейшли до Риму і там було впроваджено західну літургію. Обурившись, Патріарх Михаїл наніс зустрічний удар – позакривав усі латинські церкви й монастирі у Константинополі.

Патріарх Михаїл був енергійною й дуже честолюбною особою і, ставши Патріархом, вирішив досягти того, чого не змогли зробити його попередники. А саме – повної незалежності своєї церкви від історично домінуючої Римської кафедри. Для цього він хотів добитися від Риму визнання Константинопольського Патріарха «Вселенським Патріархом» («Східним Папою»), а не одним із чотирьох східних патріархів. На ці претензії тодішній Римський Папа Лев IX відповів повною й не дуже шанобливою відмовою. Тоді в Константинополі уклали документ «Викриття латинян», де перелічили всі «гріхи» латинян, всі їхні відхилення від «істинної» віри [2, 137].

На початку 1054 року до Царгороду прибули згадані вище легати Папи У Царгороді посли вели ділові переговори з імператором Костянтином, але їхні відносини з Патріархом Михаїлом зразу склалися вороже. Особливо після того, як на богословському диспуті у Студитському монастирі, у присутності імператора та численної знаті, латиняни отримали повну й переконливу перемогу – спростували всі висунуті проти Західної церкви звинувачення. Дійшло до того, що патріарх навіть відмовився зустрічатися з легатами. Що, звичайно, налаштувало легатів на войовничий лад [3, 98].

Під час літургії у Святій Софії, переповненій православним народом, папські легати пройшли до вівтаря храму й звернулися до віруючих із жорсткою критикою їхнього патріарха. А потім урочисто й суворо положили на вівтар буллу екскомунікації, в якій піддали анафемі Патріарха Михаїла та його прибічників – за схильність, нібито, до єресей (яких у буллі було наведено 10). Потім легати вийшли з Великої Церкви, обтрясаючи прах зі своїх ніг і повторюючи: «Бачить Бог і судить». Через день посли покинули Константинополь. Патріарх негайно скликав Помісний собор своєї церкви,

який засудив папських легатів і, у свою чергу, піддав їх анафемі. Папська булла була прилюдно спалена [4, 83].

Досить таки персональне, так принаймі здається, зіткнення кардинала Гумберта з Константинопольським патріархом Михаїлом стало – як не важко у це повірити – Великою Схизмою, кінцем майже тисячолітньої єдності християнської спільноти, початком тисячолітньої ворожнечі. Листи та документи того часу, написані патріархом Михаїлом Керулларієм, свідчать, що він добре розумів зміст того, що трапилося. Переважна ж частина віруючих з обох сторін вважала подію неприємним інцидентом, одним із багатьох подібних, який буде швидко забуто. Історія судила інакше – з того часу в усіх Східних церквах перестали поминати пап під час богослужіння.

Те саме вчинила Західна церква. Стосунки між церквами майже повністю припинилися.

З другої половини XI ст. Александрійський, Антіохійський та Єрусалимський патріархи розривають відносини з Римом, тому що єднання з Римською Церквою означало повну втрату автокефалії, перетворення на єпархію Римської Церкви. Після смерті Михайла Керуларія Константинопольські першоієрархи повертаються до розуміння устрою Церкви, яке склалося в період Вселенських соборів [5, 148]. Як наслідок сформувалися два головних напрями в Християнстві: Католицизм, представлений Римською Церквою; Православ'я представлене рядом Східних церков.

Список використаної літератури:

1. Лебедев А. История разделения Церквей в IX, X и XI веках / Алексей Лебедев. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 252.

2. Аввакумов Ю. Витоки унійного богослов'я: Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях / Юрій Аввакумов. – Львів, 2011. – С. 225.

3. Бармин А. Полемика и схизма / А. В. Бармин. – Москва, 2006. – С. 213.

4. Тальберг Н. История христианской церкви / Н. Тальберг. −М.: Изд. Стретенского монастыря, 2008.−560 с.

5. Курбатов Г. Л., Фролов Е. Д., Фроянов І. Я. Християнство: Античність. Візантія. Давня Русь. – Лениздат, 1988. – 335 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент С. І. Гальченко

СУЧАСНЕ ЯЗИЧНИЦТВО У СИСТЕМІ РЕЛІГІЙНИХ ВЧЕНЬ

Н. А. Маслюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Починаючи з середини XX століття ми можемо спостерігати багато спроб відродження давніх релігійно – духовних традицій, які робляться адептами рідновірсько - язичницьких релігій. Але сучасне язичництво має інший вигляд, ніж те, що існувало в дохристиянські часи. Таким чином, під неоязичництвом ми розуміємо нові або реконструйовані стародавні язичницькі учення і духовні практики. Взагалі термін «неоязичництво» уживається в основному світськими релігієзнавцями та послідовниками світових релігій, а самі прихильники цієї релігійної течії ставляться до його використання негативно, вважаючи за краще говорити про «рідновір'я» та «відьомство».

Серед найбільш відомих у світі неоязичницьких релігій слід згадати «Вікку», «Асатру» та «Інгліїзм». В Україні неоязичницькі організації репрезентовані «РУН-вірою» та ін. рідновірськими громадами [1, 15].

Найбільш поширеною в світі неоязичницькою релігією є Вікка. Її основою є відьомство, що на практиці проявляється в культовому шануванні сил і духів природи, а також у виконанні магічних обрядів. Вікка стала популярною в 1954 році завдяки відомому окультисту Джеральду Гарднеру. Він стверджував, що Вікка є традицією стародавнього чаклунства, яка таємно існувала протягом багатьох століть. Вікканці не визнають жодних священних книг, проте їх більшість шанує текст «Книги Тіней» Д. Гарднера та праці знаменитого окультиста XX ст. Алістера Кроулі.

У більшості вікканців існують культи Рогатого Бога і Триєдиної Богині, яких вони вважають проявами духовної сутності природи. Бог іноді символічно ототожнюється з Сонцем, а Богиня з Місяцем.

Важливою церемонією вікканців є Handfashing (перекл. з англ. як сплетення рук), що, по-суті, є вікканським весіллям. При укладенні постійного шлюбу головною обітницею вікканців є «Бути разом, поки живе любов в серцях», на противагу християнській обітниці «Поки смерть не розлучить нас».

Приблизна оцінка кількості вікканців у всьому світі на початку XXI ст. близько 800 тисяч (в США 130 тис., в Англії 40 тис. і т. д.). В Україні послідовників вікканства небагато. Крім того, свою належність до цієї віри вони найчастіше не афішують, оскільки в нашому суспільстві до чаклунів ставляться переважно негативно. У нашій країні вікканці діють без офіційної реєстрації [1, 19].

У державах СНД набув найбільшого поширення той тип неоязичництва, який заснований на інтересі до стародавніх, дохристиянських слов'янських вірувань, рідновір'ї.

В Росії найбільш помітною течією рідновір'я є Інгліїзм, який заснував Олександр Юрійович Хиневич. Наприкінці 1992 року він зареєстрував першу релігійну общину інгліїнгів, яка називалась «Місцева слов'янська община Капища Веди Перуна староруської інгліїстичної церкви православних старовірів-інглінгів». Інгліїнги сповідують політеїзм. Одним з важливих богів інгліїзму є Рід. Він об'єднує в собі всіх предків людини, ставить завдання людині перед її втіленням на Землі (Мідгарді) і є суддею на одному з трьох посмертних судів. Визнаються також й інші боги. Ними вважаються початкові інформаційні структури (закони всесвіту), які персоніфікуються в ролі персонажів інгліїстських Вед. О. Ю. Хиневич (він тепер називає себе Патером Дієм Коловратом) підрозділяє людей на типи за кольором шкіри, запевняючи, що ці типи розрізняються хромосомною структурою, «психоматрицями» й «енергетичною структурою». На думку засновника інгліїзму, за останніми двома показниками білі люди значно випереджають інших. За подібні расистські переконання, а також за організацію правоекстремістської групи, використання символіки й обрядовості, що містить елементи нацизму (наприклад, свастику-коловорот, вітальний жест з підняттям правої руки і т. ін.), в грудні 2008 року О. Ю. Хиневичу були висунені судові звинувачення. Суд визнав його винним, а організацію інгліїстів було заборонено. Проте в березні 2011 року всі звинувачення з О. Ю. Хиневича були зняті, а судимість скасовано.

З 1990 року сповідники РУН-Віри почали відкрито діяти в Україні. У вересні 1991 р. було зареєстровано статут першої громади РУН-Віри в Києві. Протягом наступних двох років утворюються громади рідновірів по всій Україні. З 1995 р. в Україні виходять часописи «Рідна Віра» й «Світло Оріяни». Нині в Україні діє понад'ятдесят громад рунвірців, загальне керівництво якими здійснює священнослужитель київської громади «Дажбог» Б. Островський.

У 1993 року в Україні була зареєстрована рідновірська громада. Ця організація має назву «Православна Громада українських рідновірів». Її очолює волхвиня Зореслава (д. філос. н., проф. Галина Сергіївна Лозко). Зусиллями пані Зореслави в травні 2001 року було зареєстроване Об'єднання Рідновірів України. [2, 43].

Наявна в нашій державі ще одна течія рідновір'я Рідна Українська Віра (РУВ). 1994-го року кілька вінницьких громад неоязичників вирішили створити Собор Рідної Української Віри (СРУВ). Головою духовного правління СРУВ було обрано Орія Безверхого, який написав власні віроповчальні книги, наприклад, «Рідну Віру», «Волховник рідновіра» тощо. Серед усіх неоязичницьких культів СРУВ відрізняється більшою толерантністю до інших течій рідновірства. СРУВ узяв собі за мету з'єднати воєдино вчення В. Шаяна, Л. Силенка та інших рідновірів. Адепти цієї організації вважають, що Поділля це особлива територія, тому що саме тут збереглось багато пам'яток дохристиянської культури. 15 червня 2003 р. на священній для усіх рідновірів горі Богит було урочисто проголошено про відродження споконвічної релігії українців-русичів, яку названо було «Рідною Православною Вірою» (РПВ). На сьогоднішній день існує більше десяти громад РПВ. Цю конфесію очолює Володимир Куровський, з титулом Його Світлість Верховний Волхв Рідної Православної Віри [3, 52].

Отже, язичництво в сучасні дні не втратило своєї популярності, воно активно розвивається світськими релігіознавцями і викликає шалений попит у людей, які прагнуть відновити українські традиції.

Список використаної літератури:

1. Іваненко Г. Модернізована віра / Г. Іваненко // Людина і світ. – Київ. – 2007. – № 15. – С. 3-46.
2. Лозко Г. Право славимо: феномен українського язичництва та його послідовники сьогодні / Г. Лозко // Людина і світ. – Київ. – 1996. - №. 9. – С.43-45.
3. Невгод В. Світилища забутих богів / В. Невгод // Людина і світ. – Київ. – С. 52-55.
4. Черемис В. 9 міфів про сучасне язичництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history/_9-mifiv-pro-suchasne-yazichnictvo/567893
5. https://www.wicca.com

Науковий керівник: к.і.н , доцент Л. Г. Лисиця

НАСЛІДКИ БРЕСТ-ЛИТОВСЬКОГО МИРУ 1918 р.

Н. В. Павлова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Брест-Литовський мир, укладений 3 березня 1918 р. залишився паперовою декларацією. І перш за все тому, що жодна зі сторін не дивилася на нього як на діловий, здійснений та остаточний. У разі перемоги Німеччини він мав би бути переглянутий та конкретизований у межах загальної Європейської угоди. У разі її поразки договір розірвала б Росія і не допустила б Антанта. Непідконтрольне радянській владі населення взагалі не визнавало миру. Всередині радянського табору і ті, хто голосував за договір під тиском В. Леніна, і ті, хто підтримував угоду з німцями під тиском обставин, розглядали Брест-Литовський мир як короткочасний перепочинок [3, 20].

З військової точки зору Брестський договір не приніс бажаного полегшення ні Німеччині, ні Росії. Перекинення на Захід частини військ зі Східного фронту, а головне, нестримний грабунок продовольчих, матеріальних та сировинних ресурсів окупованих територій дозволили Німеччині зробити з 21 березня по 17 червня 1918 р. п'ять великих наступальних операцій на Західному фронті. Однак часткові успіхи, досягнуті

німецькими військами не мали стратегічного значення та не досягли головної мети – розгрому збройних сил Антанти. У відповідь союзні держави самі перейшли в наступ застосовуючи систему безперервних ударів [1, 116]. Нестабільною залишалася ситуація і в самій Росії. Очікувалося падіння Петрограда. Німецька окупація була фактом. Війна тривала. І це стало головним провалом в планах В. Леніна: Брестський мир виявився безумовною капітуляцією на необмежених для ворога умовах. І тому рідкі перемоги тих днів оберталися поразкою для їх організаторів. Чим ближче до демаркаційної лінії (чи до районів інтервенції), тим очевидніше ставало, що підписаний В. Леніним договір був лише початком усіх проблем, пов'язаних з питаннями війни та миру.

«Стратегія відчаю» − цей вираз Троїцького правильніше за все визначав цілий період радянської історії після укладення Брест-Литовського договору і до листопада 1918 р. після його розірвання [3, 38].Самі більшовики у той період вважали, що дні їх влади полічені. За виключенням столиць вони не мали опори в країні. Вирішеним здавалося питання про поділення радянської влади в Петрограді. 22 травня в надрукованому в «Правде» циркулярному листі ЦК визнавалося, що більшовицька партія переживає критичний період, гострота якого погіршується, крім усього, важким внутрішньопартійним станом. Однією з основних причин кризи в партії був відкол лівого крила РКП (б), вказували автори листа ЦК та робили висновок, що ніколи ще не було настільки важкого моменту [2, 12].

Брестським миром були незадоволені і самі більшовики: ленінська політика не забезпечила «передишки»; скомпрометувала російську революцію в очах революціонерів Заходу; вона спровокувала Антанту на інтервенцію, а чехів – на збройне повстання, що стало першим фронтом громадянської війни в Росії. Заради підписання миру В. Ленін розколов і без того немонолітну більшовицьку партію на два крила, відколовши лівих комуністів, загнав в опозицію лівих есерів. А оскільки при цілковитому протистоянні Брест-Литовському договору в Росії реалізація ленінської політики стала практично неможливою, Брестським миром була незадоволена й Німеччина. Підписуючи договір, вона сподівалася мати у своєму тилу «мирно налаштовану» Росію, з якої Центральні країни могли б отримувати продовольство та сировину. Але реальність виявилася протилежною. Справжнього миру на східному фронті не було. Німецький уряд не розумів, як досягти виконання тих чи інших ультимативних вимог від безпорадного радянського уряду. У квітні німці захопили Орел та Вороніж, 8 травня зайняли Ростов. У результаті вони значно пересунули демаркаційну лінію на Схід [4, 176].

Отже, вихід Росії зі світової війни шляхом укладення сепаратного Брест-Литовського миру з державами Четверного союзу дозволив більшовикам та особисто В. Леніну утримати владу в країні та вгамувати політичну опозицію. В якійсь мірі була виправдана і ставка на революцію в Європі, що дозволило уряду В. Леніна заявити про себе як про реальну силу, що відкрито загрожувала могутності великих капіталістичних країн. Але давалося все це дорогою ціною, адже в Росії лютувала громадянська війна, провина за яку в основному лягала на більшовиків та здійснювану ними політику.

Список використаної літератури:

1. Гренвилл, Д. История XX века: Люди. События. Факты : пер. с англ. / Д. Гренвилл. – М. : Аквариум, 1999. – 896 с.

2. Робітникам, солдатам і селянам // Ленін В. І. Повне зібрання творів – Т.35 / Під ред.. М. Я. Понкратова. – М. : Держ. Вид-во пол. л-ри, 1962. – С. 11−12.

3. Фельштинский Ю. Крушение мировой революции. Брестский мир / Ю. Фельштинсккий: Октябрь 1917 − ноябрь1918. − М. : ТЕРРА, 1992. – 656 с.
4. Чубарьян А.О. Брестский мир / А.О. Чубарьян; АН СССР, Ин-т истории – М. : Наука,1964.− 246 с.

Науковий керівник: к. і. н, доцент І. В. Звірковський

АНТИТРЕСТІВСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО В США (ЗАКОН ШЕРМАНА)

Д. С. Пацян
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Однією з особливостей системи державного регулювання економіки в США стало рання поява системи антитрестівського законодавства, принципи якого в свою чергу вплинули на розвиток аналогічних норм у праві багатьох західних країнах. Антитрестівське законодавство або антимонопольне законодавство−система законів, спрямованих проти монополістичних об'єднань, які диктують на ринку рівень цін і кількість пропозиції товарів [3].

Негативні наслідки невтручання в соціально-господарського життя позначилися до кінця XIX ст., коли підприємництва в США стали прискореними темпами монополізувати. Поява надпотужних в господарських цілях трестів (потім впливових і політично) було однією з особливостей американської системи економіки. Домінування трестів в суспільно значущих галузях господарства призводило до обмеження інтересів середнього та дрібного бізнесу, нехтування в ім'я прибутків громадськими інтересами, а все разом – до зростання соціальної напруженості. Це стало спонукальним поштовхом до формування системи законодавчого регулювання економіки, до підпорядкування основ соціально-господарських зв'язків державному контролю [2].

До початку XX в. правове регулювання соціально-господарського життя в США майже повністю було в компетенції окремих штатів. Законами штатів встановлювалися деякі загальні рамки господарської діяльності корпорацій. У 1875 р в штаті Нью-Джерсі був прийнятий перший закон про скасування більшості існуючих раніше обмежень на граничні розміри капіталу корпорацій, на суми фінансових позик [5].

Дана політика спрямована на регулювання відносин між учасниками ринкового обміну −це положення є загальним для антитрестівської політики кожної з країн. У США антитрестівське законодавство з'явилося в кінці XIX ст. Воно було спрямоване проти картелів, фіксації цін та інших подібних угод. Першим і найбільш важливим федеральним антитрестівським статутом США є «Акт, що має на меті захистити торгівлю і комерції від незаконних обмежень і монополій» (1890 р.) – закон Шермана, що був прийнятий на 51 конгресі. Основні положення закону укладені в його перших двох розділах (статтях), присвячених захисту торгівлі від незаконних змов і монополій. Розділ перший говорить: «Справжній контракт, що має на меті об'єднання у формі тресту або змову, спрямовану на обмеження торгівлі і комерції між декількома штатами або з іноземними державами, оголошуються незаконними. Будь-яка особа, яка укладе такий контракт або вступить в будь-яку таку організацію або змову, визнається винною і по засудженню підлягає покаранню у вигляді штрафу, що не перевищує 5 тисяч доларів, або тюремного ув'язнення на термін не більше 1 року на розсуд суду» [4].

У другому розділі закону говориться: «Будь-яка особа, яка монополізує або спробує монополізувати або об'єднується, або змовляється з будь-якою особою або групою осіб з метою монополізувати будь-яку частину торгівлі або комерції між декількома штатами або іноземними державами, визнається винною» [4].

Наступні розділи закону мають головним чином процесуальне значення. Окружним прокурорам надається право порушувати під керівництвом генерального прокурора судові справи в разі порушення закону, а окружним судам −розглядати їх. Ці судові справи можуть на розсуд прокуратури розглядатися або в кримінальному, або в цивільному процесі. Особи, бізнесу або власності яким заподіяно шкоду у наслідок дій, передбачених в перших двох розділах закону можуть порушувати в окружних судах цивільні позови про відшкодування збитків у потрійному розмірі з одночасним покриттям вартості процесу [1].

Невизначені формулювання закону Шермана розв'язали руки урядовим і судовим органам США, дозволили їм пристосовувати статті цього закону до інтересів великого капіталу. Не випадково буржуазна література практично одноголосно визнає, що «акт Шермана» відноситься до числа найбільш неясних статусів в США. Розумна гнучкість і мудрість положень закону Шермана досі розглядаються в якості особливо високих достоїнств цього акту [5].

Такі дії осіб стали надалі вважатися кримінальними злочинами і покарання великими штрафами. Так само злочинним стало вважатися будь-яке прагнення монополізувати торгівлю. Збиток від таких дій міг стати предметом претензії в суді [2].

Протягом наступних кількох років більшість штатів прийняли свої, місцеві, аналогічні закони, а в 15 штатах антитрестівські принципи були навіть включені до конституції. Хоча перші досліди судового застосування закону були своєрідними: на підставі антитрестівських заборон порушувалися переслідування проти профспілок під приводом змови, спрямованої на перешкоду міжштатной торгівлі. Верховний суд США відмовився поширити вимоги закону на чисто виробничу сферу, обмеживши дію сферою збуту (1897) [1].

До основних проблем антитрестівського законодавства можна віднести нав'язування вільному виробнику певних, жорстко регламентованих умов. До того ж, система нормативно-правових документів антитрестівського регулювання часто допускає неоднозначне трактування різних процесів, що залишає місце для певних юридичних маневрів [4].

Отже, можна зробити висновок, що антитрестівські закони в своїй суті часто носили декларативний характер. Йшло протистояння між державою і окремими людьми, що мали великий капітал. Антитрестівське законодавство в США не включало в себе вимог які детально регулюють дану сферу економіки, а складалися з декількох положень, метою яких була підтримка конкуренції. Дані положення не ліквідують трести як такі, але обмежували утиски партнерів і споживачів, викликані їх діяльністю. На їх підставі органи виконавчої влади змогли створити в економіці атмосферу врівноваженої конкуренції, в якій одночасно функціонують суб'єкти господарської діяльності, які репрезентують надвеликий, великий, середній бізнес та сотні тисяч представників малого бізнесу.

Список використаної літератури:

1. Хромов А. Экономическая история капиталистических зарубежных стран / А. Хромов. – М.: Высшая школа, 1987. – 263 с.

2. Жидков О. А. Законодательства о капиталистических монополиях / О. А. Жидков. – М.: Юридическая литература, 1981. – 248 с.

3. Тюльпанов А. М. США: государственно-монополистическое регулирование / А. М. Тюльпанов. – М.: Издательство Университета дружбы народов, 1987. – 175 с.

4. Мозолин В. П. Корпорации, монополии и право в США / В. П. Мозолин. – М.: Издательство Московского Университета, 1986. – 175 с.

5. Чудаков А. В. Основы американской экономики / А. В. Чудаков. – М.: Международные отношения, 1993. – 78 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

МОСКОВСЬКИЙ «ПРОЦЕС 17-ТИ» 1937 РОКУ: ОСНОВНІ ОБВИНУВАЧЕНІ, ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ

В. В. Порпленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Великий терор 30-х років є однією із кривавих сторінок історії сталінського репресивного режиму в СРСР. Аналіз даного процесу дає змогу зрозуміти, як фабрикувалася справа й докази до неї, задля ліквідації чи відсторонення від важливих посад небажаних для режиму людей. Таким чином, актуальність розглянутого питання дозволяє усвідомити, що судовий процес цього періоду є простою формальністю, а ступінь його фабрикації надзвичайно високим та негуманним.

Означена тема висвітлювалась у радянській літературі. Але автор вирішив подати дану статтю на основі дослідження відомого американського історика, дослідника репресій 30-х років в СРСР – Роберта Конквеста [1] та українського історика Ю. Шаповала [2].

Судовий процес, що відбувся в Жовтневому залі Будинку Союзів м. Москви 23–30 січня 1937 р. має кілька назв: «Другий Московський процес», «процес 17-ти», але офіційною була – процес «Паралельного антирадянського троцькістського центру», що став наслідком розгорнутих репресій проти колишніх учасників опозиції.

Після призначення М. Єжова наркомом внутрішніх справ СРСР 29 вересня 1936 р. Політбюро ЦК ВКП(б) прийняло постанову «Про ставлення до контрреволюційних троцькістсько-зінов'євських елементів». Вона пропонувала розглядати троцькістів як розвідників, шпигунів, диверсантів та шкідників держави.

За Московським «процесом 17-ти» було заарештовано і засуджено завдяки сфабрикованим справам 17 осіб: четверо керівників держави і партії (Г. П'ятаков, Г. Сокольніков, К. Радек й Л. Серебряков), семеро західносибірських «терористів і шкідників», трьох залізничників, а також трьох працівників хімічної промисловості. Їх звинувачували в організації саботажу, диверсій і шпигунства на користь нацистської Німеччини і Японської імперії, а також у змові з метою розчленовування СРСР і реставрації капіталізму [2, 76].

Звинуваченим інкримінували намір зірвати індустріалізацію і колективізацію країни за підтримкою німецького та японського урядів. Вони нібито мали намір зробити територіальні поступки Німеччині, надати доступ в країну німецькому капіталу, а у випадку війни з Третім рейхом мали проводити підривну діяльність у промисловості й на фронті. Ці дії були начебто узгоджені при зустрічі Л. Троцького і Рудольфа Гесса [4, 209]. Поміж цього підсудних звинувачували в організації терористичних груп у Москві, Києві, Ленінграді, Новосибірську та ін. містах, а також у спробі замаху на Молотова шляхом організації автомобільної аварії у 1934 році [1, 291].

Січневий процес почався з допиту П'ятакова, якого звинувачували у підривній діяльності в галузі коксохімічної промисловості, у тому числі в Україні. Головним пунктомстали звинувачення у зв'язках із Троцьким, що перебував у Норвегії, з метою співпраці під час війни. Саме фальсифікований доказ польоту П'ятакова в Норвегію з підробленим німецьким паспортом у грудні 1935 р. було спростовано 25 січня 1937 р. норвезькою газетою «Афтенпостен», котра опублікувала повідомлення, де стверджувалось, що жодний літак не приземлявся на аеродромі Хеллер в Осло протягом всього грудня 1935 року. Але, за проханням генпрокурора СРСР А. Вишинського, консульський відділ Народного комісаріату закордонних справ надав суду офіційну довідку з Норвегії, де зазначалось, що аеродром приймає літаки весь рік [1, 297].

Наступного дня, 24 січня, допитали К. Радека, який зізнався у зв'язках із підсудними та розстріляними зінов'єнцями, розповів про «бонапартистський» режим, що хоче встановити Троцький під фашистським контролем, а також додав, що Троцький був готовий пожертвувати Україну і Далекий Схід агресорам. Тож в цілому, Радек був найбільш переконливим обвинуваченим, а його допит корисним для суду.

Цього ж дня викликали для допиту Г. Сокольнікова. Він мало що міг додати, крім того, що назвав декілька нових терористичних груп.

Слідом з Г. Сокольніковим Л. Серебряков «викрив» ряд керівників залізниць і повідомив, що організація залізничного транспорту до призначення Кагановича наркомом в 1935 році була рівнозначна навмисному шкідництву [1, 302].

Інші підсудні давали покази про звичайні приклади помилкового планування в промисловості: «Одне із шкідницьких завдань в плані – це розподіл коштів на другорядні заходи. Друге – це гальмування будівництва в такому напрямку, щоб важливі об'єкти не були введені в експлуатацію в терміни, зазначені урядом… Затримка темпів і ходу будівництва, через перепроектування»[1, 225]. Все це відбувалось, головним чином, на підприємствах оборонного значення.

Наприклад, один із підсудних Я. Дробнісзгадав випадок на шахті «Центральна». І після погроз й тиску зі сторони Вишинського закінчив зізнанням, що змовники надіялись згубити вибухами чим більше людських життів. Хоча під час катастрофи Дробніс вже знаходився у в'язниці, він прийняв на себе відповідальність.

Підсудні давали покази,нібито їм була дана директива про шкідницьку діяльність на шахтах (створити тяжкі умови праці шахтарів), електростанціях (задумка диверсійних вибухів) й направлення капіталовкладень на другорядні об'єкти [1, 226].

Муралову й Шестову, іншим двом підсудним, як організаторам, інкримінували замах на В. Молотова під час його поїздки до м. Прокоф'євськ 1934 року. Звичайна аварія була висвітлена як терористичний акт троцькістів.

Керівник Південно-Уральської залізниці,підсудний І. Князєв, при допиті зізнався у організації близько 15 аварій потягів та шпигунській діяльності на користь Японії. Він оговорив 33 людини – працівників цієї залізниці (машиністи, стрілочники, керівники станцій тощо), яких представив як членів своєї троцькістської організації. Ймовірно,що ці, ні в чому невинні люди, навіть не підозрювали за що були репресовані.

28 січня о 4 годині дня Вишинський почав обвинувальну промову, де звучали тези, що підсудні «…це не політична партія. Це банда злочинців, що являла собою агентуру іноземної розвідки». Ним були представлені списки жертв диверсійної діяльності обвинувачених. «Я звинувачую не один! Я звинувачую разом зі всім нашим народом, звинувачую важких злочинців, гідних тільки однієї міри покарання, – розстрілу, смерті!» [3, 232].

Захист підсудних у зв'язку з наведенням «незаперечних» фактів, документів, результатів допитів повністю погодився зі стороною прокурора. Слідом за «захистом» підсудні виголосили свої останні слова.

30 січня о 3 годині ранку було оголошено вирок. Смертна кара була виголошена всім, окрім Сокольнікова й Радека (як тих, хто безпосередньо не брав участь в організації і виконанні злочинів), а також АрнольдаіСтроїлова, котрі отримали 10 та 8 років ув'язнені.

У травні 1939 р. К. Радек і Г. Сокольніков за завданням наркома внутрішніх справ Л. Берії були таємно вбиті в тюрмах спеціально підісланими особами з числа колишніх співробітників НКВС, які відбували покарання за політичні і посадові злочини. Строїлов й Арнольд були страчені у вересні 1941 р. серед 170-ти в'язнів Орловської в'язниці за заочним вироком Військової колегії Верховного суду СРСР.

Підсумовуючи можна стверджувати, що так звана «сталінська школа фальсифікацій» відшукувала жертв для цього процесу не в політичному, а в економічному підриві позицій країни, що було більш логічним при фабрикуванні справ. Оскільки ідея терору проти керівників могла не викликати ненависті до обвинувачених, обвинувальний висновок містив ряд пунктів, спеціально розрахованих на те, щоб налаштувати громадську думку проти підсудних.

Список використаної літератури:

1. Конквест Р. Большой террор / Р. Конквест: пер. с англ.Л. Владимирова. В 2-х т. Т. 1. – Рига: Ракстниекс, 1991. – 416 с.

2. Шаповал Ю. Україна в добу «великого терору»: етапи, особливості, наслідки. «Єжовщина» починається / Ю. Шаповал // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2008. – № 28. – С. 76–100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2007_28_1_76

3. Процесс антисоветского троцкистского центра (23–30 января 1937 года).– М.: НКЮ Союза ССР; Юридическое издательство, 1937. – 258 с.

4. Троцкий Л. Д. Преступления Сталина / Л. Д. Троцкий. Под ред. Ю. Г. Фельштинского. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1994. – 312 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. І. Овчаренко

РЕФОРМА ШАРНГОРСТА, ЯК СПОСІБ ВІДНОВЛЕННЯ ПРУССЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ

В. В. Порпленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«У ранці кожного солдата лежить жезл маршала»
(Наполеон І Бонапарт)

На початку XIX ст. у Європі панувала нова французька військова організація, яка дала змогу Наполеону Бонапарту створити могутню Французьку імперію, у сферу впливу якої увійшло й Королівство Пруссія. Патріотична частина прусського суспільства, особливо офіцери, схилялись до ідеї, що відродження Пруссії треба починати з відновлення прусської військової могутності. Тож потрібно було провести якісну військову реформу, яка б відповідала методам війни нової епохи.

Важливу роль у цьому відіграв офіцер ганноверської армії й теоретик військової тактики Герхард Йоганн фон Шарнгорст (1755–1813 рр.), який 1801 р. перейшов на прусську службу [1, 132]. Саме він посприяв утворенню «Військового товариства», яке об'єднало офіцерів – прихильників реформи: Августа фон Гнейзенау (1760–1831 рр.),

Карла фон Клаузевіца (1780–1831 рр.), а згодом й Германа фон Бойена (1771–1848 рр.) [2, 414]. На думку вище згаданих реформаторів, війну можна було зробити справою всієї нації.

Влітку 1807 р. було утворено «Комісію з реформування армії», яку очолили Шарнгорст і Гнейзенау. Метою реформи було реорганізувати армію за французьким зразком, тобто, з допомогою введення загальної військової повинності, яка зруйнувала б принцип станового поділу суспільства, згуртувати військо під ідеями національної єдності.

Поміж цього, реформа пропонувала демократизацію офіцерського корпусу та дозволяла індивідуальну ініціативу, яка була повністю ліквідована жорсткою муштрою за реформами Фрідріха II Великого.

За наказом тодішнього прусського короля Фрідріха-Вільгельма III, підставою для претензій на звання офіцера у мирний час повинні були бути тільки звання і освіта, у воєнний час – здібності, а також особиста мужність й доблесть [2, 414].

Прусська королівська армія мала перетворитись на армію громадян (національне військо) за французьким зразком, служба у якій стала б патріотичним обов'язком. Крім того реформа суттєво покращувала становище солдата у війську, змінювалось ставлення до нього. Новий дисциплінарний статут скасовував тілесні покарання й штрафи. Покращувалась підготовка, заохочувалась ініціатива, змінювалась тактика, скасовано привілеї дворян на отримання офіцерських звань та заборонялось вербування найманців.

Кульмінацією реформи мало стати введення загальної військової повинності, але Паризька конвенція, що обмежувала чисельність прусської армії до 42 тис. змусила відмовитись від цього задуму аж до 1814 р. [2, 414], коли учень і сподвижник Шаргорста, фон Бойен зміг остаточно домогтися її введення.

У зв'язку з цим реформатори вимушені були шукати інший шлях створення могутньої прусської королівської армії. Вони спромоглися створити систему прискореної військової підготовки, так звану крюмпер-систему. Вона полягала у тому, що новобранці проходили швидку підготовку протягом одного місяця, після цього їх відпускали, тобто фактично вони ставали резервістами, а на їхнє місце прибували нові новобранці.

З початком визвольної війни у Європі, Шарнгорст 1813 р. прийняв ще декілька важливих рішень: створив корпус добровольців, до офіційної армії було прирівняний ландвер (поземельне ополчення), створені ландштурми (ополчення другої черги). А найголовнішим виявилось введення загального військового обов'язку для чоловіків із 24 років [2, 414].

Герхард фон Шарнгорст переніс у Пруссію французьку військову організаційну ідею (тактику колон), додав нові елементи й адаптував її вже для прусського війська. Ця тактика отримала назву «колона із середини», з допомогою якої солдати могли швидким темпом розвернути (утворити) із колони лінійний стрій, або навпаки з лінії згорнутись в колону [1, 136]. Неабиякий внесок у це зробив і вірний послідовник Шарнгорста, фон Гнейзенау, який продовжив його справу після смерті реформатора.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що реформа Шарнгорста, Гнейзенау та інших його послідовників якісно вплинула на прусську військову могутність й посилила її позиції у післянаполеонівській Європі. Саме завдяки цим теоретикам і

військовим реформаторам Пруссія за короткий час змогла підготувати чисельне військо (бл. 130 тис.), із цілком боєздатних солдатів (крюмперів).

Реформа повністю змінили обличчя прусської армії, через це історики користуються термінами «стара прусська армія» (1644–1807) і «нова прусська армія» (1807–1919). А імена Шарнгорста і Гнейзенау пізніше були увіковічені у військовій історії кайзерівської Німецької імперії й гітлерівського Третього Рейху.

Список використаної літератури:

1. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории : в 4-х томах. Т. 4. Новое время / Г. Дельбрюк. – Санкт-Петербург : «Наука», 2001. – 164 с.

2. История Германии: учебное пособие : в 3 томах. Т. 1. С древнейших времен до создания Германской империи / Под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. – М. : КДУ, 2008. – 544 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОНІЯХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ КІНЕЦЬ XVII ст. – ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII ст.

В. І. Сватко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Кінець XVI – друга половина XVIII ст. – період виникнення перших колоній на американському континенті, їх розвиток та створення американської республіки. Як відзначає американський історик В.Брок (W.Brock), «хоча далеко не всі жителі американських колоній були пуританами, саме пуританська свідомість установила спосіб думки й визначила шляхи розвитку країни та формування американського менталітету» [1, 4].

Новий Плімут, звідки в подальшому взяла початок Нова Англія, заснували на північному сході країни 1620 р. англійські пуритани-сепаратисти. Ще в ході плавання майбутні колоністи підписали Мейфлауерську угоду, в якій домовилися про безумовне підпорядкування законам, колективно вироблених жителями нового поселення. У ньому були викладені принципи самоврядування, які передбачали демократичні громадянські свободи [2, 41].

Їхньою головною метою оголошувалося створення «граду на пагорбі», який б в повній мірі відповідав Святому Письму. Кальвіністи Массачусетса відтворювали суворі старозавітні порядки: нещадно винищували індіанців язичників, масово страчували уявних чаклунів і відьом, переслідували розваги та ігри, шанували і строго дотримувалися суботнього дня. У той же час, всупереч жорсткій релігійної дисципліни, Нова Англія стала колискою зародження самосвідомості американців, самобутньої культурної і політичної традиції.

Перша школа для дітей переселенців була побудована у Кембриджі, а через три роки (1639), вона згодом перетворилася в Гарвардський коледж. На початку XVIII ст. саме в Новій Англії зародилися ідеї американської освіти, під впливом так званого «Великого пробудження» [3, 581].

.Під кінець сторіччя був заснований Коледж Вільяма й Мері у Вірджинії. Через кілька років була відкрита школа-коледж штату Коннектикут, що згодом стала Єльським університетом (1703). Але ще більше значення мало зростання шкільної системи, яке організувала влада штату, Святе Письмо підкреслювало важливість освіти. У 1647 р. колонія Массачусетської затоки видала «Закон про старого облудника Сатану», який вимагав у кожному селищі створити граматичну школу (школу

латинської граматики, що готувала учнів до коледжу). Невдовзі по тому всі інші новоанглійські колонії, крім Род-Айленда, наслідували її прикладу.

Разом з школами почали формуватися перші книгарні. Перші бібліотеки створили іммігранти Нової Англії, які привезли з собою власні невеличкі бібліотеки, і далі завозили книжки з Лондона. І вже в 80-х рр. XVII ст. бостонські книгарі жваво торгували творами класичної літератури, історії, політики, філософії, науки, теології та белетристики. У 1639 р. у Гарвардському коледжі було встановлено перший у англійських колоніях і другий у Північній Америці друкарський верстат. Перша школа у Пенсильванії відкрилася 1683 р., там навчали читати, писати і вести рахунки. Потім у той чи інший спосіб кожна квакерська громада дбала про початкову освіту для дітей. Поглиблене навчання з класичних мов, історії та літератури давалося в Дружній Громадській школі, що досі існує у Філадельфії під назвою «Статутна школа Вільяма Пенна». У школі безкоштовно навчалися діти з бідних родин, але сім'ї заможних родин платили за навчання своїх дітей. У Філадельфії численні приватні школи без релігійного розмежування навчали: іноземну мову, математику і природничі науку; були й вечірні школи для дорослих. Про жінок теж не забули, однак їхня освіта обмежувалася навчанням справ хатнього порядкування. Приватні вчителі навчали дочок багатих філадельфійців французької мови, музики, танців, малюванню, співу, граматики, а часом навіть бухгалтерського обліку. Літературна творчість у колоніях обмежувалася в основному Новою Англією. Увага зосереджувалася, головним чином, на релігійних темах. Найвизначнішою продукцією друкарського верстата стали проповіді, знаменитий пуританський священик, превелебний Коттон Мазер, написав близько 400 праць. Його шедевр, «Magnalia Christi Americana» («Дива Христові американські») відтворював картини історії Нової Англії. Але тодішнім найпопулярні шим твором стала поема «Судний день» превелебного Майкла Віглзворта, що в страхітливих образах зображувала Страшний Суд [4, 39].

Отже, розвиток освіти відбувався під впливом пуритан, які і стали першими жителями колоній Нової Англії. Саме з такого явища, як «Велике пробудження» розпочався розвиток освіти у колоніях, тому недивно, що Нова Англія стала колискою зародження самосвідомості американців, їх самобутньої культури і політичних традицій. На основі шкіл побудованих пуританами згодом створювались університети, до найбільш відомих можна віднести Гарвард і Єльський університет. Великий вплив на розвиток освіти також мали і перші бібліотеки, які створили перші іммігранти Нової Англії.

Список використаної літератури:

1. Лутаєва Т. В. Вплив пуританських та буржуазних цінностей на сімейне виховання американців / Т. В. Лутаєва // Педагогіка та психологія. – 2011. – Вип. 38. – С. 198–204.

2. Севостьянов Г. Н. История США. В 4-х томах / Г. Н. Севостьянов. –М.: Наука, 1983. – Т. 1. – 344 с.

3. Новая история стран Европы и Америки XVI–XIX века. В 3 ч.: учеб. для студентов вузов / под ред. А.М. Родригеса, М. В. Пономарева. – М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2006. – Ч. 2. – 621 с.

4. Синкотта Г. (гол. ред.) Історія Сполучених Штаті // голов. ред.: Г. Синкотта. – Київ: Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2002. – 406 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент В. О. Кірєєва

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КУЛЬТУРИ ВІДРОДЖЕННЯ: ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Т. В. Скіченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Епоха Відродження – це могутній культурний рух у межах XIV – початку XVII ст., в ході якого відбулося подолання духовної диктатури і деспотії церкви, виникла нова культура, звернена до земних справ, прагнення людей до щасливого життя, а також нова система літератури, філософії і науки. На перший план виступає гуманізм – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. Відбувається переміщення людини у центр світу, центр філософії, літератури, мистецтва та науки. Найповніше і найпослідовніше еволюція Відродження проходила в Італії.

Найбільш повно й виразно Відродження виявило себе у мистецтві – у його ідейній спрямованості, виборі тем, характері образів, використанні художніх засобів. Домінуючими залишилися біблійні сюжети й персонажі, але їх тлумачення сповнилося нового змісту, пов'язаного з гуманістичним характером епохи, розвитком звільненої людської індивідуальності. Проявляється інтерес до відродження античної культурної спадщини давньоримського зразка, культурні діячі надали їй великого практичного значення. Античність сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської досконалості.

В період 1490–1520 рр. живопис Італії переживає справжній розквіт і вищу фазу свого розвитку – Високе Відродження. Серед титанів одне з перших місць по праву належить Леонардо да Вінчі. Постать вражає титанічністю звершень і задумів, глибиною проникнення в природу речей і явищ, непогамованим прагненням пізнати істину й досягти досконалості у всьому. Талант Леонардо да Вінчі, генія італійського Відродження був багатогранним, а жадоба знань невичерпна.

Талановитий майстер епохи Відродження, таємничі картини якого визнані геніальними й досі спричиняють безліч суперечок, гіпотез та запитань у критиків, творив не лише у сфері мистецтва. Талант обдарованого Леонардо реалізувався у сфері інженерних розробок, технічних креслень та резонансних винаходів. Численні винаходи да Вінчі використовуються навіть через 560 років після його народження.

У своїх наукових заняттях та експериментах Леонардо да Вінчі був художником, а в мистецтві – мислителем і вченим. Леонардо надавав значної уваги живопису, засобами якого можна передати, відтворити видимий і уявний світи. Для самого Леонардо да Вінчі мистецтво і наука були невідємно пов'язані. Живопис він розумів як універсальну мову, в якій втілені пропорції та перспективи виявлення розумного початку, який царить в природі [1, 68].

Актуальним питанням є його багатовимірність, яка притаманна творчості Леонардо да Вінчі в цілому, з особливою наочністю проявилася в його анатомічних малюнках та дослідженнях. Леонардо вивчав анатомію в її цілісності та зі всією глибиною, з певною прискіпливість він вивчав кожну частину людського тіла. Варто згадати, що Леонардо першим правильно і точно зафіксував пропорції всіх частин тіла – яскраво демонструє малюнок «Вітрувіанська людина».

Як художник Леонардо да Вінчі стоїть на грані двох епох – раннього і високого Відродження. Він підсумовує багатий художній досвід XV століття, і він закладає основи для мистецтва XVI століття. Леонардо ставив собі за мету дати об'єктивне відображення дійсності. Але цю дійсність він сприймає вже по-іншому. Він шукає

узагальнення форм, типових рішень, ясної художньої мови. Його вже не задовольняє аналітичний реалізм XV століття, у якому інтерес до деталей нерідко затемнював головне. Його цікавлять нові задачі – удосконалення психологічних засобів вираження і більш глибоке розкриття внутрішнього світу людини, спрощення композиційного ладу заради досягнення більшої монументальності, використання світлотіні з метою посилення життєвості образів, розробка реалістичного творчого методу і підведення під нього міцної теоретичної основи. Реаліст у науці, Леонардо залишається реалістом і в мистецтві. Але його реалізм знаменує більш високий ступень розвитку. І оскільки для Леонардо процес художнього узагальнення є процесом глибоко свідомим, остільки він виступає прямим попередником усіх великих майстрів високого Відродження.

Леонардо найбільшої ваги надавав живопису, засобами якого можна передати, відтворити видимий і уявний світи. Все, що оточує художника, пізнається через почуття, а володіє почуттям око. «Око, – пише Леонардо, – це вікно людського тіла, через яке людина дивиться на свій шлях і насолоджується красою світу. Але око спостерігає також, як все на світі руйнує час, «винищувач речей»» [2, 57]. І художнику відкрилась нестійкість, хиткість, плинність видимого світу, де все змінюється. До Леонардо контури, лінії на полотнах живописців були чіткими й непорушними. Світло і тінь, зазначав митець, не повинні бути різко розмежовані. І він приходить до відкриття знаменитого «сфумато» – м'яких, ніжних світло-тіньових переходів, молочно-сріблястих з голубизною, часом із золотисто-зеленуватими переливами. Полягає в тому, що предмети на картинах повинні не мати чітких меж. Все повинно бути як в житті, розмито, проникати одне в інше, дихати. Сфумато пом'якшувало обриси постатей і предметів, створювало враження, що вони наче губляться в ніжних напівсутінках, які прозорим димком огортали зображене. Мистецтвознавці стверджують, що олійні фарби були винайдені в Нідерландах, але остаточно розкрив їхні властивості в передачі світла й тіні великий художник Італії Леонардо.

Малюнки Леонардо 70-х років свідчать про пильне й уважне вивчення молодим художником натури. Він замальовує обличчя, що сподобалися йому, пейзажі, рослини, фігури тварин, вона без утоми робить найдокладніші етюди драпірувань, домагаючись максимальної рельєфності в передачі складок, він виконує вражаючі вже на цьому ранньому етапі своєї зрілості композиційні начерки для картин. Природа у всіх своїх різноманітних проявах кличе його до себе. Він схиляється перед її дивною красою і досконалістю, перед нескінченною різноманітністю її форм.

Перша датована робота Леонардо да Вінчі – «Пейзаж долини річки Арно» 15 серпня 1473 року. Цей малюнок, виконаний пером і чорнилом, є найбільш ранньою збереженою роботою Леонардо. За час свого дитинства і учнівства в майстерні Верроккьо Леонардо зробив безліч малюнків, але всі вони загублені. На цьому малюнку пагорби і долина нагадують пейзажі околиць села Вінчі. Дата створення малюнка збігається з датою приїзду художника в будинок дідуся в 1473 році. Він знаходиться в галереї Уффіці. Це пейзаж, який зображає вид долини Арно з висоти, з якогось місця над Вінчі [3, 42].

У ранніх творах –«Хрещення Христа»,(1470 р.), «Благовіщення»,(1474 р.), «Мадонна Бенуа» (1478 р.). Леонардо да Вінчі розвиває традиції кватроченто, підкреслюючи плавну об'ємність форми м'якою світлотінню, іноді оживлюючи обличчя мало помітною посмішкою.

Леонардо да Вінчі, як і всі митці епохи Відродження звертався до образу Богоматері. Його приваблювала тема прекрасної молодої матері з дитиною, про це свідчать його численні картини – «Мадонна Літта», «Мадонна в гроті», «Свята Анна».

У майстра важко знайти абсолютно співпадаючі один з одним інтерпретації жіночої або дитячої фігури. Леонардо обирає чисто людські ситуації, детально аналізуючи супутні їм психологічні і фізіологічні мотиви, він відшукує високі виразні можливості в сюжеті Мадонна з немовлям.

В трапезній монастиря Санта-Марія Делла Грація Леонадо да Вінчі створює «Таємну вечерю» (1498 р.). «Таємна вечеря» знаменує одну із вершин розвитку всього європейського мистецтва.

У портреті «Монни Лізи» або «Джоконди» (1503 р.) образ багатої міщанки представлений втіленням піднесеного ідеалу жіночості, який не втратив при цьому інтимно-людської краси. Важливим елементом композиції виступає комічний пейзаж [3, 43].

Досить відомим малюнком Леонардо да Вінчі, що належить пізньому періоду творчості майстра і що став в рівень з найкращими і закінченими творами митця є «Автопортрет Леонардо». Великий за розмірами малюнок Леонардо зі збережених до 20 століття. Обличчя старої особи надто наближене до глядача, але зустрітися очима з зображеним неможливо. Він дивиться вдалечінь, зосереджений на власних думках і майже похмурий.

Леонардо ставив собі за мету дати об’єктивне відображення дійсності. Але цю дійсність він сприймає вже по-іншому. Він шукав узагальнення форм, типових рішень, ясної художньої мови. Його цікавили нові задачі – удосконалення психологічних засобів вираження і більш глибоке розкриття внутрішнього світу людини, спрощення композиційного ладу заради досягнення більшої монументальності, використання світлотіні з метою посилення життєвості образів, розробка реалістичного, творчого методу і підведення під нього міцної теоретичної основи.

Автопортрет Леонардо да Вінчі (1512–?)

Список використаної літератури:

1. Кузнецов О. Леонардо да Винчи (1452–1519) / О. Кузнецов // Позакласний час. – 2002. – №7. – С. 67–70.
2. Вітрук О. Неперевершений володар сфумато: До 550-річчя від дня народження Леонардо да Вінчі / О. Вітрук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2002. – № 4. – С. 57–59.
3. Мастинская А. Тайнопись мастера Леонардо (Леонардо да Винчи) / А. Мастинская // В мире науки. – 2006. – № 3. – С. 40-51.
4. Овчинникова Н. Леонардо да Винчи: жизнь как чудо / Н. Овчинникова // Что нового в науке и технике. – 2007. – №10. – С. 104–107.

Науковий керівник: к. і. н., доцент М. В. Захарченко

МІСЦЕ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

І. В. Скитиба
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Трактування жінки в Середньовіччі спиралось на два джерела: античну традицію та християнство. Античне суспільство суворо обмежувало життя жінки. Антична жінка більшість свого часу проводила в межах господарського простору «ойкоса». Функції жінок практично зводились до праці в домашньому господарстві та відтворенні роду; вони не брали участі у громадських обговореннях суспільно-політичних справ, оскільки не належали до повноправних громадян античного полісу.

Найбільший вплив на становище жінки не лише античності, але й наступних століть Середньовіччя мала поширена та загальноприйнята на той час думка про нижчість жіночої природи та обмеженість її розумових здібностей. На основі цих двох аргументів жінка надовго була відлучена від громадської діяльності та замкнена у приватному просторі [1, 113]. В більшій мірі на це вплинув розвиток феодалізму, який посприяв поступовому погіршенню статусу жінки; особливо швидко цей процес відбувається з XI століття, коли жінки все більше витісняються з публічної сфери в приватну, а в суспільному житті все виразніше домінують чоловіки [2].

В середні віки жінки постійно балансували десь посередині між стічною канавою і п'єдесталом. Чоловіки вважали жінку істотою другого сорту. І це давало їм право всіляко їх обмежувати.

Прикладів такого ставлення більш ніж достатньо. Нікола Бійяр в XIII столітті заявляв: «Чоловік повинен карати свою дружину і бити її для її ж блага, оскільки вона - частина його домашнього господарства, а господар може робити зі своєю власністю все, що йому завгодно» [3]. У канонічному праві також говорилося: «Абсолютно ясно, що дружини повинні коритися своїм чоловікам і бути їм майже слугами» [3].

Можливо, найважчою була доля жінки саме в заміжжі, причому чим нижче перебувала жінка на соціальних сходах, тим положення її було гірше. Шлюби рідко укладалися по взаємній любові. Найчастіше це був результат домовленостей батьків, опікунів або господарів [3].

Втім, в епоху Середньовіччя жінка ніколи не вимагала якоїсь емансипації. У неї були важливіші справи: вона створювала чоловіків і, не втрачаючи духовної незалежності, зберігала серед чвар, хаосу і пристрастей повсякденності піднесені норми поведінки [4].

З поширенням християнства поступово змінюється становище та самосвідомість жінки. Нова релігія надихала жінок та зміцнювала їхній дух. Жінки ставали палкими

прихильниками християнства, оскільки саме християнство проголошує рівність і рівноцінність обох статей перед Богом. Жінки зайняли активну позицію щодо поширення християнства.

Жінки у ранньому християнстві посідали вагоме місце у громаді, інколи жінка могла бути дияконом. Але зі зміцненням позиції нової релігії роль та значення жінки зменшувались. Упродовж II ст., через становлення ієрархічної церковної організації, жінки були усунені від активної проповідницької діяльності та релігійної служби. Тому з часом жінка була усунена з керівних позицій Церкви.

Становище жінки значно погіршилось із введенням целібату для усіх духовних осіб Григорієм VI. Особливо негативно оцінювали жінку монахи, які характеризували її як особу гріховну, нечисту, спокусницю, як таку, що несе загрозу для чоловіка та відволікає його від служіння Богу [1, 114-115].

У світському законодавстві існували серйозні обмеження дієздатності жінок і в соціальній, і в економічній сферах. Зокрема, жінці офіційно заборонялося бути чиновником, призначеною або обраною посадовою особою в органах центральної, комунальної влади, в органах громадського самоврядування - таким чином вона виключалася з процесу управління державою на всіх рівнях.

Загальна тенденція погіршення статусу жінки в розвинуте середньовіччя збереглася і посилилась до кінця цього періоду, коли накладалося все більше заборон на роботу жінок і істотно обмежувалися їхні майнові права [2].

Обмеження прав жінок спостерігалось і в судовій системі. Згідно з середньовічним правом, жінка не могла бути присяжною і виступати свідком у суді, навіть якщо зачіпались її безпосередні інтереси. Свідчення жінки брались до уваги лише в тому випадку, якщо вони підтверджувались свідченнями інших свідків. Незаміжня жінка могла самостійно подавати скаргу в суд, на відміну від заміжньої, чиї інтереси представляв її чоловік. Жорстоке поводження із дружиною в судовому порядку не каралось, але такі факти могли стати підставою для розлучення.

Становище жінок змінилося лише в кінці XIX ст. – на початку XX ст., коли вони практично в усіх країнах Європи домоглися виборчого права, чим забезпечили собі свободу, рівноправність, незалежність, право обирати та бути обраною на рівні з чоловіками, які протягом усієї історії людства стояли біля керма влади [1, 118].

Список використаної літератури:

1. Соболь О. Суспільно-політичне становище жінки в епоху європейського Середньовіччя / О. Соболь // Вісник Львівського університету. – 2012. – 8 жовтня. – С. 112-119.

2. Рябова Т. Женщина в истории западноевропейского средневековья [Електронний ресурс] / Т. Рябова // Юнона. – 1999. – Режим доступу : http://krotov.info/libr_min/17_r/ab/ova_01.htm

3. Марджори Роулинг. Европа в Средние века. Быт, религия, культура [Електронний ресурс] / Роулинг Марджори // Центрполиграф. – 2005. – Режим доступу : http://loveread.ec/read_book.php?id=54075&p=15

4. Эмманюэль Виолле-ле-Дюк Эжен. Жизнь и развлечения в средние века [Електронний ресурс] / Виолле-ле-Дюк Эжен Эмманюэль // Евразия. – 2007. – Режим доступу : http://www.rulit.me/books/zhizn-i-razvlecheniya-v-srednie-veka-read-198349-6.html

Науковий керівник: к.і.н., доцент С. І. Гальченко

МОСКОВСЬКИЙ ПРОЦЕС АНТИРАДЯНСЬКОГО «ПРАВО-ТРОЦЬКІСЬКОГО БЛОКУ» 1938 РОКУ

К. О. Соляник
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В 30-х рр. XX ст. в СРСР відбувався ряд відкритих процесів над колишніми вищими керівниками компартії, які в 20-х були пов'язані з «право-троцькіським блоком». За кордоном їх називали «Московськими процесами».

Одним із них, третім, останнім офіційно задекларованим був процес 1938 р., так званий процес «Двадцяти одного» чи «Великий процес». Публічний суд над колишніми членами компартії СРСР, а також трьома лікарями, проходив з 2 по 13 березня.

Обвинувачені на той час складали ту, чи іншу опозицію Сталіну. Серед них були І. Риков й М. Бухарін, а також колишні троцькісти М. Крестинський, Х. Раковський. Найважливішим обвинуваченим був колишній нарком внутрішніх справ Г. Ягода. Всього підсудних було двадцять одна особа [1, 89].

Підсудних звинувачували у тому, що :

1. У 1932–1933 рр. за завданням розвідок ворожих СРСР іноземних держав обвинуваченими була складена змовницьки група під назвою «право-троцькістський блок», яка поставила собі за мету шпигунство на користь іноземних держав, шкідництво, диверсії, терор, підрив військової могутності СРСР, провокацію військового нападу цих держав на СРСР, поразка СРСР, розчленовування СРСР і відокремлення від нього України, Білорусії, Середньо-азійських республік, Грузії, Вірменії, Азербайджану та Примор'я на Далекому Сході, а також, повалення існуючого в СРСР соціалістичного суспільного і державного ладу і відновлення в СРСР капіталізму і влади буржуазії.

2. «Право-троцькістський блок» вступив у співпрацю з деякими іноземними державами з метою отримання з їх боку збройної допомоги для здійснення своїх злочинних задумів.

3. «Право-троцькістський блок» систематично займався на користь інорземних держав шпигунством, забезпечуючи їхні розвідки найважливішими державними секретними відомостями.

4. «Право-троцькістський блок» систематично здійснював шкідницькі і диверсійні акти в різних галузях соціалістичного будівництва (в промисловості, в сільському господарстві, на залізничному транспорті, в галузі фінансів, комунального господарства).

5. «Право-троцькістський блок» організував ряд терористичних актів проти керівників ВКП (б) і Радянського уряду і здійснив терористичні акти проти С. Кірова, В. Менжинського, В. Куйбишева, А. Горького [2, 4].

Окрім зазначених осіб варто було б виділити М. Бухаріна, якого ставили в один ряд з Г. Ягодою та звинувачували в організації змови проти радянського уряду в 1918 р., щоб «зірвати Брестський мир, повалити Радянський уряд, заарештувати і вбити В. І. Леніна, І. В. Сталіна і Я. М. Свердлова і сформувати новий уряд з бухаринців, троцькістів і «лівих есерів» [2, 5].

Адвокатів мали лише троє підсудних: Л. Левіна захищав член Московської колегії адвокатів І.. Брауде, Д. Плетньова і І. Козакова – член Московської колегії адвокатів М. Коммоду; інші ж підсудні відмовилися від захисту, заявивши, що будуть захищатись самотужки. Частина звинувачених на суді стверджували, що вони вчинили злочини з страху перед Ягодою, який погрожував розправитися з їхніми родинами.

Німецький письменник Ліон Фейхтвангер, що був присутнім на одному з Московських процесів, писав: «Людей, що стояли перед судом, у жодному разі не можна було вважати замученими, зневіреними істотами. Самі обвинувачувані являли собою пещених, добре одягнених чоловіків з невимушеними манерами. Вони пили чай, з кишень у них стирчали газети… За загальним виглядом це походило більше на дискусію… яку ведуть у тоні бесіди освічені люди.

Створювалося враження, начебто обвинувачувані, прокурор і судді захоплені однаковими, я ледь було не сказав спортивним, інтересом з'ясувати з максимальним ступенем точності все що відбулося. Як би цей суд доручили інсценувати режисерові, то йому, імовірно, знадобилося б чи мало років, чи мало репетицій, щоб домогтися від обвинувачуваних такої зіграності…» [4, 34].

Суд визнав провину всіх обвинувачених доведеною і засудив 13 березня 1938 р. на всіх підсудних, окрім трьох, до вищої міри покарання – розстрілу. Суд засудив Д. Плетньова, «котрій не брав безпосередньо активної участі у загибелі В. Куйбишева і А. Горького, хоча і сприяв цьому злочину», до 25 років ув'язнення, а Х. Раковського та І. Бессонова, «що не брали прямої участі в організації терористичних і диверсійно-шкідницьких дій » до 20 і 15 років ув'язнення відповідно. Для всіх трьох, однак, це виявилося лише відстрочкою страти: Д. Плетньов, Х. Раковський і І. Бессонов були розстріляні 11 вересня 1941 р. в Медведівському лісі під Орлом разом з 154 іншими політв'язнями при наближенні гітлерівських військ [3, 21].

Після смерті Сталіна, почався знаменитий період «відлиги» й розпочалася реабілітація політв'язнів. У 1963 р., після XXII з'їзду КПРС частина засуджених були реабілітовані, серед них М. Крестинський, А. Ікрамов, Ф. Ходжаєв, Г. Зеленський. У 1985 р. реабілітований професор медицини Д. Плетньов. Решта ж засуджених на Третьому московському процесі, окрім Г. Ягоди, були реабілітовані 1988 року.

На згадку про ці події 5 грудня 2013 р. у Москві відбувся суспільний форум «Московський процес 1938 року – осмислення наслідків і уроків 75 років потому». На ньому були відкриті всі подробиці слідства та самого суду 1938 р., де професори з Росії та США виступали з власними точками зору, що до цієї проблематики.

Список використаної літератури:

1. Шаповал Ю. І. Правотроцькістського блоку процес 1938 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2011.

2. Судебный отчет // Матер. Воен. кол-я Верх. Суда СССР. – М.: Международная семья, 1997. – 688 с.

3. Гинцберг А. И. Московские процессы 1936–1938 гг. / А. И. Гинцберг // Новая и новейшая история. – 1991. – № 6. – С. 10–23.

4. Фейхтвангер Л. Москва. 1937 / Л. Фейхтвангер – М.: Художественная литература, 1937. – 96 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. В. Сухушина

ХРИСТОФОР КОЛУМБ

Р. Є. Травкін
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Важливою постаттю в історії, безумовно, є мореплавець Христофор Колумб. Він вірив, що зможе віднайти Індію, якщо попливе в західному напрямку. До Індії він так і не доплив, але зробив дуже важливі відкриття. Та незважаючи на такі успіхи, життя не було в нього сильно щасливим, а помер Колумб взагалі нікому не потрібним.

Народився в італійському місті Генуя у 1451 році, був сином ткача. З чотирнадцяти років відбував морські подорожі, бував в Англії та брав участь у подорожах португальців уздовж побережжя Африки. Від старих моряків він добув багато вістей про Атлантичний океан [1, 170]. Саме цей досвід і допоміг йому стати важливим персонажем періоду географічних відкриттів.

Причини зацікавлення далекими подорожами для країн Західної Європи були дуже різнорідні. Перш за все зроблено різні винаходи у мореплавстві. Галери, галіони, каравелли й інші судна італійців, турків, іспанців прийняли поліпшені технічні форми й надавалися до далеких подорожей. Велике значення мав винахід компасу. Перші уживали його, мабуть, китайці; в XIII – XIV ст. він був удосконалений і поширився по всій Європі. Ужиття компасу забезпечувало кораблі перед безцільною блуканиною по безкраїх морях, що давніше часто траплялося. До далеких подорожей вабили декого ідеалістичні мотиви – відкривати далекі невідомі народи і навертати їх на християнську віру. Побожні ченці й гарячі проповідники немало постаралися для того, щоб заохотити моряків до небезпечних експедицій [1, 163].

Необхідність пошуку нових торговельних шляхів була зумовлена також кризою в торгівлі після того як турки-османи завоювали Південно-Середземноморський та Азово-Чорноморський басейни, поступово араби почали зосереджувати в своїх руках монополістичне право на торгівлю зі країнами Сходу [2, 126]. Все це призвело до того, що держави, аби шукати нові способи контакту з Азією, наймали судна для експедицій. Христофор Колумб запропонував у 1492 році іспанському урядові Фердінанда й Ізабелли проект подорожу до Індії в західному напрямку Колумб виходив із вчення про кулястість Землі, яке в XV столітті знову завоювало визнання в європейській науці. Він звертався раніше з подібним проханням до португальського уряду, але йому було відмовлено. Іспанський уряд, який на той час саме закінчив завоювання Гранадського королівства, поставився прихильно до проекту Колумба. 3 серпня того ж року невелика ескадра у складі трьох кораблів («Санта Марія», «Пінта» і «Нінья») вийшла з гавані Палос в Атлантичний океан [3, 343 – 344].

Плавання було важким. Члени екіпажів злились на Колумба, боялись того, що відправились у безкрайнє плавання і, як наслідок, не очікували нічого окрім неминучої смерті. Але 12 жовтня один з моряків побачив сушу, той острів місцеві мешканці називали Гванагані, а Колумб назвав його Сан-Сальвадором. Подорож продовжилась і були відриті острови Куба і Гаїті, які спочатку отримали назви Фернандіна та Еспаньйола.

Землі відкритті ним, викликали незабаром в Іспанії розчарування. Порівняно із справжньою, «Східною Індією» нова, «Західна Індія» Колумба виявилася бідною, без міст і цивілізацій. Через це Христофор швидко впав в немилість королівського двору. У 1506 році він помер у провінційному місті Вальядолід у злиднях, всіма забутий. Смерть Колумба лишилась зовсім непоміченою для сучасників [3, 344].

Кістки відкривця Нового Світу не зазнали спокою після смерті: спочатку його поховали в Вальядоліді, потім у Севільї, у 1540 році перевезли до Сан-Домінго на Гаїті, у 1795 році до Гавани на Кубі, а в 1898 році Іспанія, втративши Кубу, перевезла його останки знову до Севільї, де їх похоронено у новому мавзолеї. Але деякі дослідники намагалися довести, що до Європи дісталися кістки Колумбового сина Дієго, а сам він спочиває в Сан-Домінго. Від прізвища Колумба дістала свою назву одна з південноамериканських країн – Колумбія. Були ідеї назвати Колумбією цілу Південну Америку [1, 172].

Отже, можна сказати, що незважаючи на всі свої старання, ризикові авантюри, неймовірно довготривалі плавання, а також відкриття нових земель, культур, мов і продуктів харчування Колумб в ті часи не відчув подяки. І тільки з плином часу постать Христофора виходила з забуття і отримувала те визнання, на яке заслуговувала. Шанують відкривача Нового Світу і в Україні. В його честь названа одна з вулиць у місті Львів.

Список використаної літератури:

1. Крип'якевич Іван. Всесвітня історія: У 3 кн. Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. – Київ: Либідь, 1995. – 424 с.
2. Всемирная история: В 24 т. Т.12. Начало колониальных империй. – Минск: Литература, 1996. – 596 с.
3. Семенов В. А. Історія Середніх Віків / В.А. Семенов. – Київ: Вища школа, 1975. – 526 с.

Науковий керівник: к.і.н., доцент С. І. Гальченко

СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПЕРІОДУ КРИМСЬКОЇ «СХІДНОЇ» ВІЙНИ 1853–1856 рр.

Я. О. Хандусь
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У середині XIX ст. Російська імперія, переживала глибоку кризу, суть якої полягала в невідповідності існуючих феодальних структур та відносин провідним світовим тенденціям розвитку, що утверджували нове буржуазне суспільство. За цих обставин необхідність модернізації в імперії ставала дедалі очевиднішою. Вивчення саме соціально–екнономічного становища імперії періоду кримської війни надзвичайно важливе не тільки для розуміння суспільних процесів XIX ст., а й для усвідомлення суті тенденцій розвитку сучасної Росії, прогнозування її подальших кроків, особливо у сучасній ситуації.

Ця тема не досить широко опрацьована, як в українській так і у світовій історіографії. Але серед нечисленних істориків, які займалися цією тематикою трапляються такі автори, які посідають досить вагоме місце в історіографії, зокрема радянські історики Д. І. Ковальченко [1], Е. В. Тарле [2].

В 50–х рр. наростала криза самодержавно–кріпосницької системи, зокрема була в наявності «криза верхів», бідування народних мас досягло високого рівня, посилювалися і їхні антикріпосницькі виступи. Але ці виступи залишалися стихійними, неорганізованими, локальними, і тому можна вважати, що, хоча становлення революційної ситуації безумовно відбувалося, але навряд чи є достатні підстави говорити про те, що вона повністю склалася. У таких умовах цар і поміщики-кріпосники вимушені були приступити до підготовки реформи, що тривала майже п'ять років.

Саме під час Кримської війни, криза самодержавницько-кріпосницької системи набула свого апогею, селянський рух в Російській імперії, залишаючись за своїм характером стихійним і неорганізованим, ставав дедалі ширшим, масовішим і набував усе більш гострих форм. Селянські маси, вкрай збіднілі, гноблені й експлуатовані, не хотіли жити по-старому й вели посилену класову боротьбу проти поміщиків, за звільнення від кріпацтва, за волю. Селянський рух підривав підвалини феодально-кріпосницької системи взагалі, й царизму зокрема, і був одним з найважливіших

чинників, які змусили царизм приступити до скасування кріпосного права згори, щоб не допустити його ліквідації знизу [2, 182].

Стосовно промисловості, то хотілося б сказати, що у 50-х р. XIX ст. розвиток Російської промисловості відбувався не рівномірно. Велику роль в становленні Російської промисловості зіграли так звана розсіяна мануфактура та торгово-промислові села, де основним заняттям жителів було різного роду промисли і торгівля, де хліборобство було майже відсутнє. Але вони належали приватним представникам, себто найбільшим магнатам, від чого страждало державне село [4, 47].

Однак кріпосне право стримувало розвиток промисловості. Продуктивність кріпосної праці була значно нижче продуктивності найманої. Таким чином, незважаючи на те що почався промисловий переворот, кріпосне право гальмувало розвиток промисловості в Росії.

Також за рахунок війни та підвищення податків становище селян значно погіршилося. Впровадження нових методів обробки грунту, нових сортів сільськогосподарських культур відбувалося дуже повільно. Частими були неврожаї, які приводили до масового голоду селян, загибелі худоби. Повільно тривав процес спеціалізації окремих регіонів на виробництві різних видів сільськогосподарських культур [3, 342].

У другій чверті XIX століття сільське господарство залишалося головною галуззю російської економіки. Приблизно 90% населення країни складали селяни. Розвиток сільськогосподарського виробництва відбувалося в основному екстенсивними методами, за рахунок розширення нових посівних площ, які збільшилися за півстоліття на 53%, переважно в південних і східних районах. Впровадження нових методів обробки грунту, нових сортів сільськогосподарських культур відбувалося дуже повільно, врожайність хлібів на початку століття становила в середньому «сам–три», «сам–чотири», тобто при посіві одного пуда збирали три–чотири пуди зерна [1, 231].

Але все ж сільське господарство почало поступово змінюватися. Розширювалися посіви технічних культур – хмелю, тютюну, льону, а в 1850–ті роки значно зросли посіви картоплі, який став не тільки «другим хлібом» для селян, а й сировиною для харчової промисловості. збільшувалися посіви нової культури – цукрових буряків, особливо на Україні і на півдні Російської імперії. Дещо змінилася структура імпорту. Якщо раніше ввозилися в основному споживчі товари – предмети розкоші, тканини і т. п., то тепер головним предметом ввезення стали машини і апарати для фабрик і заводів, барвники, бавовна–сирець, вугілля. Велику роль в промисловому розвитку Росії зіграла протекціоністська митна політика уряду.

Саме в цей період стає зрозумілим той факт, що криза достигала свого апогею, війна дала чітко це зрозуміти. Сільське господарство, промисловість, торгівля та вся країна все більше занепадала, і тому потребувала нових реформ, до яких, все ж таки, з часом, дійшла держава.

Список використаної літератури:

1. Ковальченко І. Д. Російське кріпосне селянство в першій половині XIX ст. / І. Д. Ковальченко. – М., 1967. – 400 с.

2. Тарле Е. В. Кримська війна. / Е. В. Тарле. – 2-ге вид. М., 1950. Т. 1 – 242 с.

3. Чичерін Б.Н. Російське суспільство 40 – 50–х років XIX ст. Частина 1 – 2. М., 1991. – 492 с.

4. Завальнюк К. В. Торгівля промисловими товарами між Україною та Білорусією у другій половині XIX ст. / К.В. Завальнюк // УІЖ. – 1998. – № 4. – С. 43–55.

Науковий керівник: к.і.н., доцент І. В. Звірковський

АГРАРНА РЕФОРМА БРАТІВ ГРАКХІВ

Д. В. Хоменко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дослідження аграрного питання є, як відомо, одним з найважливіших аспектів соціальної історії, воно прояснює характер соціальної структури населення того часу.

Панування нобілітету, поширення рабської праці у сільському господарстві, пов'язане із цим загострення земельного питання – усе це сіяло невдоволення серед широких верств римського суспільства. Посилюється опозиція сенату, особливо у 40-х рр. II ст. до н.е. Починаючи з 145 р. до н. е., народні трибуни виступали, поставши обличчям до народу. З 139 р. до н. е. за законом Авла Габінія було введено таємне голосування на народних коміціях, що робило плебс менш залежним від думки нобілітету. Але справжнім початком потужного демократичного руху стали реформи братів Гракхів у другій половині II ст. до н.е. Ця подія стала показником гострої соціальної кризи, яка охопила значні верстви римського суспільства. Крім того, вона торкалася питання військової могутності держави. Обезземелювання селянства приводило до розмивання контингенту, з якого поповнювалася римська армія – вільних громадян, які мають земельний ценз [2, 107].

У грудні 134 р. до н.е. Тиберій Гракх був обраний на посаду народного трибуна [4, 177]. Він негайно виступив з проектом аграрного закону який, містив такі положення:

1) кожному поссессору дозволяється утримати в своєму володінні 500 югерів agri publici, а якщо він має синів, то для кожного з них – ще по 250 югерів, однак, з обмеженням, що у володінні сім'ї не повинно знаходитися понад 1000 югерів agri publici;

2) звільнений ager publicus повинен бути розбитий на ділянки і відданий бідним громадянам в спадкову оренду. (Е. Фельсберг та інші дослідники вважали, що на кожне нове господарство відводилося, по 30 югерів. Підставою так вважати давав їм закон 111 р. до н.е., за яким перепродавати ділянки було заборонено.)

3) наділенням бідних громадян землею повинна завідувати комісія з трьох осіб, що обираються народом на рік, причому після закінчення терміну ті ж особи могли обиратися знову [1].

4) за меліорацію і за споруди на уступлених поссессорами землях спочатку малося на увазі видавати їм грошову винагороду, але коли Тиберій переконався, що йому доведеться провести свій закон проти волі сенату, у віданні якого перебували державні фінанси, тоді він мав на увазі винагородити поссессорів наданням земель, що в них залишились у приватну власність» [4, 178–179].

«Але, мабуть, – вважав Е. Фельсберг, – не весь ager publicus Тиберій Гракх хотів виділити для наділення ним бідних селян. Виняток представляв, по-перше, ager Campanus, який здавали в оренду цензори, і від якого держава отримувала значний дохід. Винятки становили, звичайно, також trientabula, державні землі, закладені державним позикодавцями і, ймовірно, також наданий різним містам ager compascuus» [4, 179].

Взагалі, в аграрному законі Тиберія Гракха не було нічого принципово нового. Вилучення незаконно захопленого ager publicus, подушне наділення ділянками будинків, покарання скотарів, які перевищили норму випасу худоби, – все це практикувалося і раніше. Не нова була думка про зв'язок стану армії з положенням

хліборобів і про необхідність мати міцну армію для нових завоювань. Важливо, що аграрний закон передбачав давати селянам по 30 югерів – наділи міцного господаря, а частину раніше окупованої землі зробити приватною власністю, що яка вже не підлягає переділу. І те, і інше відповідало економічним умовам часу, коли прогрес господарства, впровадження нових багаторічних культур вимагав значних витрат на удосконалення господарства та гарантованості прав власності на землю, без яких такі витрати ставали ризикованими. Селянський наділ в 30 югерів також надавав великі можливості для вдосконалення землеробства, ніж дрібні наділи в 5–7 югерів.

Застосування аграрного закону Тиберія Гракха було пов'язано з великими труднощами, оскільки за часів Гракхів поссессори вже встигли звикнути до думки, що по відношенню до них держава не скористається своїми правами. Деякі з поссессорів витратили на культивування великі суми, інші отримали в ньому свою частину спадщини і придане дружини, треті заклали його міським капіталістам, так що з суворим застосуванням максимальної норми для володіння на ager publicus частково були порушені й інтереси міських капіталістів. У багатьох випадках навіть важко було встановити кордон між приватними володіннями і землею держави, внаслідок чого Тиберій Гракх встановив необхідним в народних зборах провести доповнення до свого закону, за яким – аграрній комісії було надано право вирішувати земельні питання, «qua publicus ager, qua privates esset» («Де державна земля, там приватна власність») [4, 183–184]. Продаж «спірних ділянок» – тих земельних володінь, статус яких не був чітко визначений, був заборонений. Це рішення Гракха було пов'язано з його основним заходом в аграрній сфері – введенням земельного максимуму. Дійсно, обмежити зростання земельних володінь в умовах економічної ситуації II ст. до н. е. можна було лише скоротивши масштаби торгівлі землею. Така активна діяльність Тиберія Гракха викликала невдоволення італіків та аристократичної верхівки [3, 197]. У 133 р. до н. е., у результаті змови Тиберія Гракха було вбито.

Гай Гракх, який займав у 123–122 рр. до н. е. ту ж магістратуру, що і його брат, став продовжувачем справи Тиберія. Його програма носила навіть більш радикальний характер. Гай відродив аграрний закон, провівши його в життя; забезпечив міську бідноту правом придбання зерна за половину його реальної вартості; з аукціону корпораціям публіканів були розпродані збори податків з провінції Азія; один закон виключав сенаторів з числа суддів і передавав суддівство вершникам, інший поліпшував матеріальне становище солдатів через збільшення фінансування армії; був висунутий великий колонізаційний проект освоєння колоній (Юнонія, Нептунія, Утіка та ін.) та розробив хлібний закон (безкоштовні видачі хліба римській бідноті) [3, 198–199]. Він поширив право апеляції громадян до народних зборів. Одночасно розгорнув багатосторонню соціальну діяльність з метою згуртувати всі вільні стани: міський, сільський плебс та вершників проти нобілітету [2, 110].

Крім цих заходів передбачалося будівництво в Італії доріг (особливо в південних більш рентабельних областях). В епоху бурхливого розвитку товарно-грошових відносин і правової системи, створення нових комерційних центрів і комунікацій, які пов'язували їх між собою і з іншими регіонами мало виключно велике значення та збільшило зайнятість населення. Гай Гракх запропонував надати римське громадянство латинам і латинське громадянство – всім іншим вільним італійцям. Це сприяло б зняттю роз'єднання між громадами півострова і підйому економіки, але найголовніше – воно привернуло б на бік Гая більшу частину населення. Але задум провалився, нібито, через протидію всесильної опозиції. Варто відзначити, що після його провалу італіки, які не мали римського громадянства, так і не перейшли до

активних дій, як це сталося через тридцять років. Але це сталося не тому, що італіки були задоволені своїм становищем, а через неможливість зорієнтуватися в якому-небудь певному політичному напрямку, через ту ж роз'єднаність [3,207].

Таким чином, реформи Гракхів торкнулися найжиттєвіших інтересів римського суспільства. Вони стали результатом значних зрушень, які відбулися перед цим у соціальному житті держави. Виступаючи на боці інтересів плебеїв, Гракхи намагалися провести у життя ті демократичні ідеї, які сформувалися в Греції в класичну епоху і за які тривала боротьба у грецьких містах в еллініcтичну добу, в яку відбувалися згадані події. Хоча Тіберій і Гай зазнали поразки і загинули жертвами реакції, але римській олігархії було завдано значного удару. Від часів Гракхів розпочався новий період напруженої політичної боротьби в Римі, що тривав понад століття.

Список використаної літератури:

1. Аппиан Александрийский. Гражданские войны [Електронний ресурс] // Ладомир. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1468001000.

2. Голованов С. О. Всесвітня історія: Навч. посіб. За ред. Ю. М. Алексєєва. – К.: Каравела, 2005. – 272 с.

3. Кирюшов Д. Аграрная политика Гая Гракха. // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира. – 2008. – №7. – С. 197–210.

4. Фельсберг Э. Р. Братья Гракхи [Електронний ресурс]. – Юрьев: Типография К. Маттисена. Оттиск из Учёных Записок Императорского Юрьевского Университета, 1910. – 253 с. – Режим доступу до ресурсу: http://www.twirpx.com/file/419453/.

Науковий керівник: к.і.н., доцент О. О. Тітіка

ФІЛОСОФІЯ

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЩАСТЯ

Ю. Ю. Гладка
Полтавський юридичний коледж Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Таке поняття як «справедливість» супроводжує нас протягом усього життя: у дитячому садку, школі, коледжі, університеті та на роботі ми стикаємося зі справедливістю чи навпаки з несправедливістю.

Справедливість як категорія етики позначає загальне співвідношення цінностей та благ, їх конкретний розподіл між індивідами, належний порядок людського співжиття, який відповідає уявленням про сутність людини та її невід'ємні права. Невідповідність чи порушення цієї норми оцінюється моральною свідомістю як неприйнятне, несправедливе [3, 91].

Надзвичайно ця проблема актуальна у країнах пострадянського простору, зокрема і в Україні, де ще й досі залишилося таке поняття як «корупція», що сильно гальмує розвиток нашої країни, звичайно, що кількість людей, які принципово не беруть хабарі, збільшується, усе частіше батьки, школа, університети починають прививати нам розуміння того, що суспільство, побудоване на корупції, шляхом незаконних й нечесних засобів – нестійке і недовготривале.

Щодня багато людей звертається до суду, прагнучи відновити справедливість і зробивши це нам стає спокійніше, ми розуміємо, що сталася своєрідна «відплата» за скоєння того чи іншого діяння. Але ж чи ж чи може справедливість бути засобом досягнення щастя? Звичайно, якщо розглядати це питання на рівні судового розгляду, то можна сказати, що у разі виграшу вашої справи справедливість стане засобом досягнення щастя, адже ми перемогли.

Але разом з тим у XX ст. катастрофою закінчилася спроба запровадити зрівняльні засади безпосередньо щодо розподілу матеріальних благ між людьми — в більшості населення це просто вбило бажання працювати. Не дивно, що слово «зрівнялівка», за яким стояла стійка тенденція соціалістичного способу життя, стало врешті-решт викликати супротив. Даний приклад демонструє нам важливість якомога чіткішого визначення тієї межі, до якої засади людської рівності є морально необхідними — і за якою вони втрачають сенс, стають гальмом на шляху подальшого розвитку [2, 200]. Зрозуміло, що такі методи досягнення «справедливості» не принесуть жодній людині щастя, можливо, лише державній номенклатурі, проте про яку справедливість тоді може йти мова, коли одні бідують, у той час, як інші дозволяють собі усе що забажається?

Визнаючи важливу роль справедливості в житті суспільства, людини, її, однак, не можна переоцінювати, абсолютизувати. Оскільки навіть досягнення абсолютної справедливості у правових відносинах і в особистісних стосунках саме собою не зробить людей щасливими. Якщо людина, маючи значні задатки, не реалізовує себе, для неї справедливість – ніщо. Крім того, справедливість може бути казенною, не одухотвореною. Вона є лише однією із граней ідеалу суспільства й особистості [1, 225].

Отже, можна сказати, що незважаючи на те, що зараз проблема справедливості постає дуже гостро і кожен з нас прагне її досягти, але іноді та сама «справедливість» може бути досягнута далеко нечесними способами, але ж це не зможе нам повною мірою гарантувати те, що наше життя стане щасливим.

Список використаних джерел:

1. Видишенко В. М. Етика: навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007 – 295 с.
2. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: навч. посібник – 3-тє вид. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
3. Петькун С. М. Етика й естетика: навчальний посібник для студентів бакалаврської підготовки – Київ : ЕКОМЕН, 2006. – 148 с.

Науковий керівник: к. філос. н. К. С. Пивоварська

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД КАТОЛИЦЬКОЮ ЄВАНГЕЛІЗАЦІЄЮ. ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

М. І. Колісник
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вже зараз можна стверджувати, що XXI століття це час драматичних змін. У світі спалахують все нові військові конфлікти, а у багатьох країнах зростає популярність крайніх правих ідеологій та, відповідно, посилюються тенденції до ізоляціонізму. На цьому тлі у світі починають з'являтися прагнення до переоцінки цінностей, що були запорукою єдності глобальної спільноти та таких великих геополітичних спільнот як Європейський Союз. До них можна зарахувати толерантність, діалог та мультикультуралізм. У свою чергу, зміна ціннісних пріоритетів у світі та Європі не може не відобразитися на християнстві як світовій релігії, його конфесіях та, зокрема, католицизмі, а отже – на місіонерській діяльності католицької церкви, котра провадиться на території усіх континентів планети.

Перш ніж говорити про виклики для католицького місіонерства, ми вважаємо за потрібне означити основні його завдання та засоби. До завдань належать свідчення, проповідування, літургія, проповідь, досягнення справедливості, миру, підтримка міжрелігійного діалогу та примирення [1, 250] та захист довкілля. Щодо засобів місії, у католицькій спільноті усе більшої ваги набуває переконання про нерозривність самої місії та її засобів. Його впливовість зумовлена енциклікою Івана-Павла II Redemptoris missio та його думкою щодо діалогу: «Діалог не породжується тактикою чи інтересом… Це випливає з глибокої поваги до всього того, що в кожній людині зробив той Дух "який віє туди куди забажає» [4, 66]. Це було перше в історії тлумачення діалогу не як місіонерського інструменту, а як інтегральної частини євангелізації. Пізніше католицькі теологи та місіологи стали розглядати й інші інструменти місії у такому контексті.

На наше переконання, для реалізації місії церква потребує певного, хоча б нейтрального, особистісного, суспільного та глобального ставлення до свідчення, проповіді та діалогу, яке неможливе у суспільствах де панує страх у результаті загроз військових конфліктів чи утисків меншин. Саме війни є, на нашу думку, найбільшим сучасним викликом для католицького місіонерства, адже досягнення миру визнається самою церквою як один з наріжних каменів її сучасної євангелізації. Про серйозність цього виклику свідчать слова Папи Франциска: «У наші дні у світі є багато збройних конфліктів, – вони являють собою свого роду третю світову війну «по частинах» [6]. Серед військових протистоянь одразу спадає на думку війна між Росією та Україною, громадянська війна у Сирії та конфлікт між Саудівською Аравією та Єменом. Наслідками цих та інших явищ, окрім емпірично осяжних, стає розділення глобальної спільноти та зростання ролі радикальних націоналістичних ідей у політиці країн де

багато років панували ліберали. Йдеться про Австрію, Францію, меншим чином – про Польщу. Свідченням цьому є майже 34% голосів на президентських виборах 2017-го року за представницю «Національного фронту» Марін Ле Пен у Франції, друге місце «Австрійської Партії Свободи» на виборах до австрійського парламенту 2017-го року, а також закон про заборону "пропаганди бандеризму» прийнятий польським сеймом 2018 року, який суттєво похитнув ґрунт для діалогу між Україною та Польщею щодо історичних питань та примирення між двома народами. Проблемність рішення польських законодавців визнала і католицька громада, а саме домініканці міста Щецин, відслуживши молитву за візантійським обрядом, присвячену примиренню польського та українського народів.

Усі проблеми, що ми описали вище мають свої передумови, які потребують ретельного вивчення. На нашу думку, однією з причин зростання націоналістичних настроїв у Європі, могло стати пришвидшення міграції до країн ЄС з Африки та Близького Сходу та українців до Польщі. Фактично Європа піддається «зворотній колонізації», що викликає занепокоєння у спільноті та, відповідно, шкодить ідеї мультикультуралізму, толерантності та діалогу, а це, у свою чергу, перешкоджає інкультурації та екуменічному рухові католицької церкви. Вплив політичних та соціальних процесів на церкву зумовлений тим, що її члени її спільноти не ізольовані від суспільства та загальних настроїв, що у ньому панують.

Похідною від націоналізму є тенденція до ізоляціонізму. Вона проявилася у виході Великобританії з Європейського Союзу та виході США з угоди про зміну клімату, підписану у Парижі 2017-го року. [5] Останній факт є особливо великим викликом у контексті важливості екологічного питання для сучасної католицької місії. Це підтверджують слова Івана-Павла II: «Мирне суспільство неможливе без поваги до життя чи визнання єдності усього творіння» [2, 210] та Бенедикта XVI: «Хоч й уникаючи висловлюватись на тему конкретних технічних розв'язок, Церква, «знавець людських справ», наполегливо старається звернути належну увагу на зв'язок між Творцем, людською істотою і творінням» [3].

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо за потрібне зазначити, що проблеми котрі зараз постають на шляху місії католицької церкви дорівнюють тим з якими вона стикалася у часи Першої та Другої світових війн. Церква ризикує опинитися посеред глобального конфлікту, а її служителі та прихожани – стати заручниками страху та озлобленості, що подекуди починають охоплювати суспільства у різних частинах світу. Філософська рефлексія викликів для католицької церкви може мати таку ж роль, яку вона мала до Другого Ватиканського Собору. Також її боці – гіркий досвід попередніх років, який, на наше переконання, може перетворити серйозні виклики на великі можливості. Насамкінець, усвідомлення викликів, що постали або постають перед католиками може стати корисним для інших конфесій, а також для рішення суперечностей всередині певної суспільної, європейської чи світової спільноти.

Список використаних джерел:

1. Denis Edwards, Ecology at the Heart of Mission: Reflections on Recent Catholic Teaching / Edwards Denis // A Century of Catholic mission. – 2013. – Vol.15. – pp. 206-216.

2. Gioacchino Campese, Mission and Migration / Campese Gioacchino // A Century of Catholic Mission. – 2013. – Vol.15. – pp. 248-261.

3. Бенедикт XVI. Якщо хочеш плекати мир – бережи діла творіння. Послання Папи Бенедикта XVI на Всесвітній день миру [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://credo.pro/2009/12/10737.

4. Іван-Павло II, Місія відкупителя Пер. з італ. Романа Безпалька. – Жовква: Місіонер, 2011. – 108 с.

5. США попередили ООН про намір вийти з Паризької кліматичної угоди [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://ecology.unian.ua/ecologyclimate/2066744-ssha-povidomili-oon-pro-namir-viyti-z-parizkoji-ugodi-po-klimatu.html

6. У Папи Римського є відчуття третьої світової війни [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/WORLD/u-papi-rimskogo-ye-vidchuttya-tretoyi-svitovoyi-viyni-175039.html

Науковий керівник: к. філос. н., доцент М. В. Видриган

ФЕНОМЕН «РОЗУМІННЯ ВІРИ» У ФІЛОСОФІЇ АНСЕЛЬМА КЕНТЕРБЕРІЙСЬКОГО

Ю. С. Реп'ях
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В схоластичному богослов'ї роль розуму стає більш значною під впливом інтерпретації поняття «розуміння віри», який сформулював Ансельм Кентерберійський. Що ж стосується співвідношення ступеня достовірності віри і розуму в процесі пізнання Бога, то, з одного боку, може здатися, що філософ піднімає віру над розумом. Будь-яка розумна природа, за словами філософа, створена для того, щоб пам'ятати, знати і любити Бога. Потім наголошує, що саме любов до Бога дає людині можливість отримати вічне життя і блаженство. Любити може тільки той, хто вірує, оскільки саме віра вказує людині, що вона власне й повинна любити. У свою чергу, любов наштовхує віру стати дієвою. Тут Ансельм робить відмінність між мертвою вірою, яка тільки фіксує певний факт, наприклад, існування Бога, і вірою живою, яка вся спрямована до Бога і намагається виконувати усі Його заповіді. «Примат віри не забороняє розуму вести самостійні пошуки, бо завдання розуму не укладається в оцінці істин віри; цього він робити не може, тому що не здатний до цього. Його роль полягає скоріше в пошуках сенсу, у відкритті раціональних доказів, які дозволять всім людям певним чином усвідомити істини віри» [1, 56]. Ансельм підкреслює, що розум повинен шукати те, що любить: чим сильніше любить, тим сильніше прагне пізнати, а тому і повірити. Хто живе заради істини, той прагне до певної форми пізнання, яка викликає в людини постійно сильнішу любов до того, що вона осягає, хоча вона сама повинна пізнати, що ще не досягла всього бажаного. Власне через любов і віру осягається розуміння Бога.

У своїй роботі «Прослогіон» він пише: «Я не зазіхаю, Господи, досягти Твоєї висоти, оскільки жодним чином не порівнюю з нею свій розум, але бажаю хоч як-небудь зрозуміти істину Твою, в яку вірить і яку любить серце моє. Бо не прагну розуміти, щоб вірити; але вірую, щоб розуміти. Вірую ж, оскільки якщо не повірю, не зрозумію» [2, 13-14]. В даному випадку вираз, «вірую, щоб розуміти», часто наводиться як доказ його думки про перевагу віри над розумом.

Однак коли філософ звертається до нехристиян, то він швидше за все дотримується формули: «розумію, щоб вірити», хоча безпосередньо її не називає. Намагаючись довести істину своєї релігії, він не закликає їх перш за все повірити в Христа і прийти до Церкви, але намагається переконати їх раціональними аргументами. Тоді ж виходить, що невіруючі спочатку повинні зрозуміти правильність і розумність християнської віри, і тільки потім увірувати і звернутися до Христа.

Важливим є і той момент, де він пише, що розумне осягнення, яке доступне нам в цьому житті, є чимось середнім між вірою і тим споглядання, до якого ми всі

прагнемо; отже, чим більше людина розуміє, тим ближче вона підходить до споглядання. Ступені пізнання Ансельм вибудовує в наступному порядку зростання вірогідності: віра, розум, безпосереднє споглядання.

Таким чином, філософ розглядає розум як вищу ступінь пізнання в порівнянні з вірою. У цьому він спирається на блаженного Августина. З цих слів виходить, що тільки розум надає вірі справжню твердість. Якщо віра є чимось довільним, вона може існувати або не існувати в людині в залежності від її бажання, то розум свідчить про Бога з необхідністю і самодостатністю так, що розумна людина може не хотіти вірити в існування Бога, але не розуміти того, що Він існує, вона не може.

Список використаних джерел:

1. Ансельм Кентерберийский. Прослогион. Антология средневековой мысли: Теология и философия европейского Средневековья: в-2 т. / Под. Ред. С.Неретиной; сост. С.Неретиной, Л.Бурлака. – СПб. : РХГИ; Амфора. ТИД'Амфора, 2008 р. – 203 с.

2. Энциклика Вера и разум (Fides et ratio) Его Святейшества Папы Римского Иоанна Павла II. – М.: Издательство Францисканцев, 1999. –152 с.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент К. В. Братко

ЕЙДОСНІСТЬ ДУШІ У ТВОРЧОСТІ ПЛАТОНА ТА ХРИСТИЯНСТВО

М. С. Сухонос
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Основна частина філософії Платона, що дала назву цілому напрямку філософії – це вчення про ідеї (ейдоси), про існування двох світів: світу ідей і світу речей. Ідеї є прообразами речей, їх джерелом. Ідеї лежать в основі всієї безлічі речей, утворених з безформної матерії. Ідеї – джерело всього, сама ж матерія нічого не може породити. Світ ідей існує поза часом і простором. У цьому світі є певна ієрархія, на вершині якої стоїть ідея Блага, з якої випливають усі інші. Благо – це Початок усіх начал і Творець всесвіту.

Платон доводить це виходячи з існування об'єктивної істини. Істина вічна й незмінна, тому повинен існувати її предмет, такий самий вічний, незмінний, а значить – нематеріальний. Але крім істини й знання існує омана і незнання. Так, людина чомусь може прийняти пінь за собаку, помилитися у своїх розрахунках. Причина існування помилки – існування матерії. Адже все матеріальне мінливе.

Філософа цікавить ця тема не з дозвільної цікавості – його хвилює питання про існування в світі зла. І тут ми підходимо до відповіді на питання: звідки береться зло? Виникає реальна проблема: світ ідей абсолютно благий, але якщо кожна річ причетна своєї благої ідеї, то і все повинно бути благим. Проте в світі існує зло.

Отже, крім ідей у світу має бути й інше начало – матерія.

Матерія розуміється Платоном дуже просто. Зазвичай ми говоримо: матеріальний світ нам зрозумілий, а от нематеріальний - це таємниця, він неясний. У Платона все навпаки. Він розмірковує так: якщо ідея – це знання, оскільки вона зі світу істини, і ми про неї все можемо знати, то матерія – її протилежність, а значить, про неї ми нічого не можемо знати. Якщо ідея – це знання, то матерія – незнання; якщо ідея – буття, то матерія – небуття; якщо ідея – вічність, то матерія, відповідно, існує в часі; якщо ідея – це єдність, то матерія – хаос. І – головний висновок: якщо ідея – це благо, то матерія – це зло. Причина існування зла у світі знайдена!

Виходить, ми маємо справу з не завжди вдалою матеріальною реалізацією ідеї. Так приходить у цей світ зло: при реалізації в матерію завжди благої ідеї.

Отже, якщо ідея – це знання, то матерія – незнання. Відповідно, якщо ідея – буття, то матерія – небуття.

Як пізніше на цю думку Платона реагуватиме християнство? З цим ученням Церква буде полемізувати, бо, по-перше, воно передбачає два незалежних, спів-вічних світи – світ ідей і світ матерії, а по-друге, християнство стверджує створення матерії Богом, а все, що творить Бог є добром.

Продовжуючи свої міркування, Платон звертає увагу вже власне на людину. Людина – це істота, яка складається з душі й тіла. Душа безсмертна й прагне до істини, тіло смертне й веде від істини. Платон протиставляє тіло й душу та називає тіло гробницею душі. Пізніше, вже в християнську епоху, про дуалістичну природу людини, про те, що тіло – це гробниця душі, а душа сама по собі безсмертна, навчатимуть гностики й маніхеї.

Платон детально розробляє вчення про душу. Душа має різноманітні «начала». Їх три: у термінології Платона, це шалене, пожадливе й розумне. До речі, це розуміння душі, яка має три начала й навіть термінологія будуть сприйнятими багатьма отцями Церкви – преподобним Максимом Сповідником, отцями-кападокійцями й іншими богословами, що читали твори Платона в оригіналі.

Виходячи з цього, ми можемо зробити інший висновок про джерело зла: не тільки сама по собі матерія є злом, але й від нас, від нашої свобідної волі, від шаленого начала залежить, чи будемо ми насолоджуватися почуттями, слідувати пожадливому началу або все-таки будемо осягати світ істини, прагнути до світу божественного. Якщо будемо прагнути до світу ейдосів, тоді будемо робити добро. А якщо ми будемо прагнути до світу зла, тоді, відповідно, будемо робити зло.

Учення Платона про свободу як причину зла було сприйнято отцями Церкви. І вчення про три засади в душі людини теж.

Святими отцями буде сприйнята й ще одна складова частина вчення про душу Платона: його докази безсмертя душі.

Платон першим доводить, що душа не тільки існує (це й так усі знали), але й що вона безсмертна. Він наводить шість доказів, й деякі з них будуть буквально повторюватися багатьма богословами й отцями Церкви, такими як святитель Григорій Неокесарійський, святитель Григорій Ніський, преподобний Максим Сповідник.

Ось одне з них. Чим душа відрізняється від тіла? Тіло займає якийсь простір, має розмір, склад. Отже, воно складається з частин. Тому воно й смертне! Адже що таке смерть? Безглузде руйнування, поділ на складові частини. А душа нематеріальна. У силу цього вона не має ніяких просторових розмірів, не займає ніякого місця, тому вона непорушна – її не можна розділити на частини: у неї немає частин. А якщо її не можна розділити на частини, значить, вона безсмертна!

Ще один аргумент Платона: душа нематеріальна, значить вона – ідея. Ідея є щось, що при зіткненні з матерією привносить у матерію якусь властивість. Тесляр обробив деревину, вона стала столом, оскільки він привніс у неї сутність столу. А душа привносить в матерію життя. Але вірно й зворотне: коли душа виходить з тіла, тіло позбавляється життя. Тому, стверджує Платон, душа – це ідея життя, вона володіє життям за своєю природою. А чи може ідея життя померти? Ні. Тоді б ідея життя перестала бути ідеєю життя.

Отже, душа безсмертна.

Ставлення святих отців до ідей Платона було вельми неоднозначним. Одні, як, наприклад, святий Юстин Мученик або блаженний Августин, вважали, що Платон – найбільший з філософів, він майже християнин до Христа. Інші ставилися до філософа критично.

Однак, на нашу думку, більш плідним та навіть евристичним буде сприймати філософію Платона в цілісності. Особливо коли ми доводимо існування світу божественного, безсмертя душі, розмірковуємо про джерело зла у світі при тому, що Бог єдиний и благий.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент С. Д. П'янзін

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ІДЕАЛУ У ФІЛОСОФІЇ КОНФУЦІЯ

А. Ю. Чорниш
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Найвідомішою та найвпливовішою давньокитайською релігійно-філософською системою є конфуціанство – комплекс доктрин, які були сформовані Конфуцієм. Основна мета Конфуція – гармонізувати життя держави, суспільства, родини і людини шляхом виховання моральної свідомості. Тому у центрі уваги постали питання природи моралі, морального ідеалу та його впровадження у людські взаємини як на індивідуально-особистісному, так і на рівні взаємин між соціальними групами та функціонування соціальних інституцій. Філософ вважав, що в процесі навчання людина стає кращою та моральнішою, вона прагне до виправлення неправильних вчинків та недоліків. Саме моральність складає основу поведінки людини, і тому оцінював людей насамперед з моральної точки зору.

Природу моралі Конфуцій трактує метафізично, розкриваючи її у концепції Неба і небесного веління. Норми поведінки, принципи людських взаємин не є людськими установленнями, що виражають їх свавільні прагнення. Небо – найвища духовна сила, яка стежить за справедливістю на землі, тобто стоїть на сторожі соціальної гармонії. Відповідно головним божеством у конфуціанській системі є Шанді – бог Неба, який був прабатьком людей і якому з давніх часів китайський імператор приносив щорічні жертви.

Людина, обдарована Небом певними моральними рисами, повинна жити в злагоді з ним, із моральним законом (дао) та удосконалюватися за допомогою навчання. Конфуцій розмежовує людей за соціальним статусом у залежності від їх моральних якостей. На його думку, всі люди близькі між собою за своєю природою, а от звички їм притаманні різні. Метою вдосконалення є досягнення рівня цзюнь-цзи, шляхетної людини. Філософ характеризує таку людину у порівнянні з сяо жень або простолюдином, низькою людиною. Цзюнь-цзи слідує обов´язку та закону, на відміну від сяо жень, який думає лише про пристосування та вигоду. Перший вимогливий до себе, другий – до людей. Цзюнь-цзи живе у злагоді з людьми, але не слідує за ними. Сяо жень же йде за іншими, але не живе з ними в злагоді. Шляхетна людина боїться трьох речей: веління Неба, великих людей і наймудріших слів. Простолюдин не знає веління Неба і не боїться його; він із презирством ставиться до людей, що мають високий статус; полишає без уваги слова мудрої людини [1, 99].

«Шляхетна людина» належить до правлячої еліти, яка керує народом. Це особистість, яка всебічно розвинена. Для цього необхідно виробляти в собі певні риси,

у формуванні яких особлива роль належить принципу жень – людинолюбству, доброчесній поведінці. Людинолюбство характеризує стосунки, які повинні бути між батьками і дітьми, між правителями і чиновниками. А потім воно відповідно поширюється на всіх інших людей. Варто звернути увагу на те, що моделлю суспільства для Конфуція була сім´я. Правитель у такій державі уподібнювався батькові, а підлеглі – дітям. Тобто людинолюбство філософ сприймає як універсальний моральний регулятор людського життя.

«Шляхетна» людина повинна постійно самовдосконалюватися, виправляти свої помилки, дотримуватися «норм поведінки». Вони існували в китайському суспільстві задовго до Конфуція і являли собою зразки поведінки залежно від становища людини в сім´ї та суспільстві. В них повинні виявлятися такі чесноти, як щирість, відданість, скромність, поміркованість та поступливість.

Загалом Конфуцій виділяє п’ять правил праведної людини (цзюнь-цзи). Жень – «людське начало», «любов до людей», «людяність», «милосердя», «гуманність». Це – саме людське начало в людині, формування якого є її обов'язком перед Небом. Жень встановлює «правду» і «справедливість», засновані на взаємності, як наприклад: справедливо шанувати батьків в подяку за те, що вони тебе виростили. Не менш важливим є лі – буквально «звичай», «обряд», «ритуал». Під ним розуміється вірність звичаям та дотримання обрядів. Чжи – це здоровий глузд, розсудливість, мудрість, розсудливість, знання. Навчання повинно супроводжуватися розмірковуванням та доповнюватися логічним мисленням. Знання полягає як у сукупності інформації, адже філософ говорив про спостереження багатоманіття, яке ми тримаємо в пам´яті, так і в самому умінні різнобічно розглядати проблему. Сінь – щирість, «добрий намір», невимушеність, сумлінність та перш за все взаємність [2, 123].

Отже, вчення Конфуція про моральний ідеал засноване на розрізненні двох типів людей, двох стилів поведінки у суспільстві «шляхетної людини» і «низької людини». «Шляхетна людина» – мета, до якої повинна прямувати людина. Головними рисами, які визначають шляхетну людину є вимогливість до себе, прагнення до самовдосконалення, вміння володіти собою, поміркованість у словах і вчинках, гуманність. Гуманність, за Конфуцієм, обов´язково включає у себе справедливість, повагу до старших, правдивість, шанобливість. Це те визначення людини, яке в наш час заслуговує уваги, адже воно не втрачає свого змісту.

Список використаних джерел:

1. Ушков А. Китайсько-конфуціанський культурний ареал. «Захід і Схід. Традиції і сучасність» / Анатолій Ушков. – М., 1993. – 379 с.
2. Сморж Л. Філософія: навчальний посібник / Леонід Сморж. – К. : Кондор, 2004. – 414 с.

Науковий керівник: к. філос. н., доцент К. В. Братко

СЕРІЯ

«ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ ТА КОМП’ЮТЕРНІ НАУКИ»

БОТАНІКА

ВПЛИВ ФІЗІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН НА ВРОЖАЙНІСТЬ НУТУ *(CICER ARIETINUM L.)*

О. О. Коробко
Уманський національний університет садівництва

У кожній державі, в будь-якому суспільстві сільське господарство є життєво необхідною галуззю народного господарства, оскільки зачіпає інтереси буквально кожної людини. Адже нині понад 80 % фонду споживання формується за рахунок продукції сільського господарства. Тому виробництво її є найпершою умовою існування людства [1, 26].

Однак для України, яка стала на шлях ринкової економіки, сільське господарство має особливо велике значення тому, що воно є провідною галуззю народного господарства. Про це свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів. Найважливішим серед них є частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті держави.

У сучасному світі чинне місце займає концепція інтенсивного ведення господарства та збалансованого розвитку. На зміну традиційним засобам ведення сільського господарства мають прийти сучасні препарати, котрі володіють добре вираженою селективністю і належним рівнем ефективності.

За результатами досліджень [3, 75] відомо, що при сумісному використанні гербіцидів з регуляторами росту для оброблення насіння їхні дози внесення можливо зменшити на 20-30% без зниження захисного ефекту, що забезпечує значну економію засобів [3, 123].

Дослідження впливу доз гербіциду Панда, інокуляції насіння препаратом Ризобофіт, регулятора росту Стімпо проводили за схемою, представленою в таблиці, яка мала два фактори: Фактор А-вплив гербіциду Панда в різних дозах (3-6 л/га), Фактор Б - та вплив фізіологічно активних речовин (ФАР).

Площа облікової ділянки 42 м^2 (7х7 м) , повторність – триразова.

Під впливом гербіцидів досить істотно змінюються фізіолого-біохімічні показники рослин. Характер і ступінь змін залежать від хімічного складу препарату, технології його застосування, виду й навіть сорту культури. Проте встановлено загальну закономірність – фітотоксична дія гербіцидів на бобову рослину супроводжується зниженням числа бульбочок, зменшенням їхньої маси та зміною мікроструктури [4, 80]. Внесення гербіцидів з біостимулятором росту в посівах нуту впливало на проходження реакцій обміну речовин в них, що виявлялось в активізації ферментів каталази в фазі цвітіння та утворення бобів. Проте при застосуванні фізіологічно активних речовин негативний вплив зменшується.

Таблиця

Урожайність зерна нуту залежно від досліджуваних фактрів, ц/га, середнє за 2015-2017 рр.

Фізіологічно активні речовини, Фактор А	Фізіологічно активні речовини, Фактор В	2015р.	2016р.	2017р.	Середні дані		
					Середнє за 2015-2017 рр.	приросту	
						% до контролю	% до повного фону (гербіцид, 6л+ФАР)
Без гербіциду і		0,78	0,89	0,90	0,86	0,0	-29,9

Продовження табл.

Фізіологічно активні речовини, Фактор А	Фізіологічно активні речовини, Фактор В	2015р.	2016р.	2017р.	Середні дані		
					Середнє за 2015-2017 рр.	приросту	
						% до контролю	% до повного фону (гербіцид, 6л+ФАР)
ФАР (контроль)							
Без гербіциду з ФАР	МБП Ризобофіт	0,89	0,95	0,90	0,91	6,7	-25,2
	РР Стимпо	0,94	0,99	0,99	0,97	13,9	-20,1
	Комбінація МБП+РР	1,60	1,54	1,52	1,55	81,4	27,2
Гербіцид Панда 3л/га	МБП Ризобофіт	1,05	1,10	1,13	1,10	28,0	-10,2
	РР Стимпо	1,02	1,08	1,16	1,09	26,9	-11,0
	Комбінація МБП+РР	1,08	1,12	1,12	1,10	29,0	-9,5
Гербіцид Панда 4л/га	МБП Ризобофіт	1,44	1,49	1,53	1,48	73,3	21,6
	РР Стимпо	1,57	1,58	1,62	1,59	85,9	30,4
	Комбінація МБП+РР	1,61	1,64	1,57	1,60	87,5	31,6
Гербіцид Панда 5л/га	МБП Ризобофіт	0,91	0,98	1,12	1,00	17,2	-17,8
	РР Стимпо	1,12	1,19	1,20	1,17	37,1	-3,8
	Комбінація МБП+РР	1,05	1,09	1,12	1,09	26,9	-11,0
Гербіцид Панда 6л/га	МБП Ризобофіт	1,09	1,14	1,21	1,15	34,0	-6,0
	РР Стимпо	1,26	1,31	1,24	1,27	48,3	4,0
	Комбінація МБП+РР	1,25	1,28	1,14	1,22	42,6	0,0
	$НІР_{05}$	0,04	0,07	0,06	0,07		

Стимпо виявився добрим засобом з подолання стресів (табл.). По-перше, під дією стимулятора, рослини продовжували фотосинтез. По-друге, підтримуються та відновлюються основні біохімічні процеси. Приріст врожаю проти контролю з використанням тільки регулятора росту склав 13,9%. Особливо добре видно антистресову дію стимулятора на гербіцидному фоні.

Подібний вплив має і мікробіологічний препарат Ризобофіт, приріст врожаю проти контролю 6,7%.

Найвищу врожайність зерна нуту одержано у варіантах з використанням ґрунтового гербіциду Панда в нормі 4 л/га, РРР Стимпо та МПБ Ризобофіт – 1,6 т/га, що на 87,5% більше ніж у контрольному варіанті. Рівень врожаю за дії гербіциду у нормах 5 і 6 л/га порівняно до норм препарату 4 л/га був нижчим, що можна пояснити стресовою дією цих норм гербіциду на рослини.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. А Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

2. Ярчук Н. Н. Физиологически активные вещества гумусовой природы как экологический фактор детоксикации остаточных количеств пестицидов / Н. Н. Ярчук, М. П. Булгакова. // Биологические науки. – 1991. – №10. – С. 75–80.

3. Сучасні досягнення та перспективи розвитку досліджень по проблемі фізіології гербіцидів. Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть. Том 1. – Київ. – 2001. – 436 с.

4. Грицаєнко З. М. Анатомічна будова рослин сої за інтегрованого застосування гербіциду із рістстимулювальними препаратами / З. М. Грицаєнко, Ю. І. Івасюк // Вісник Уманського національного університету садівництва. - 2014. - № 2. - С. 80-85.

Науковий керівник: д. с.-г. н.,професор, В. П. Карпенко

СПОНТАННА ФЛОРА ГАЗОННИХ НАСАДЖЕНЬ МІСТА СМІЛА

А. В. Кравцова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Газонні покриття, як один з важливих компонентів рослинного покриву міст, є ключовою ланкою у формуванні стабільного екологічного стану урбоекосистеми, а саме тому актуальним є цілеспрямований його розвиток із застосуванням науково обґрунтованих технологій [1]. Швидкі темпи розвитку урбоекосистем, зокрема м. Сміла, зумовлюють актуальність проведення наукових досліджень з визначення стану довкілля за видовим складом рослинних комплексів та напрямків його оптимізації засобами озеленення [2]. Для досягнення цієї мети необхідним є постійний моніторинг флори та рослинності конкретних урболандшафтів. З іншого боку, міста є постійними джерелами розповсюдження адвентивних видів рослин, центром концентрації бур'янів та рослинних угруповань, котрі виникають під впливом діяльності людини. Відповідно до цього, постійно зростає зацікавленість в поглибленому вивченні адвентивних видів та власне флористичних комплексів, що виникають за їх участі [4;10].

Для збору даних було використано маршрутно-описовий метод [7].

Здійснено спостереження газонних насаджень (зокрема спостереження велися за розвитком спонтанної флори газонів) в місті Сміла і її околицях з квітня по травень 2017 року, в період їх вегетації. Для математичного опрацювання даних використовувалася програма Excel 2009.

Видовий склад рослинних комплексів газонних покриттів Смілянського району представлений 111 видами вищих судинних рослин, які належать до 22 родин та 69 родів. Серед них до класу *Magnoliopsida* належать 93 види із 56 родин (83,78%), до класу *Liliopsida* – 17 видів з 13 родин (15,32%) та 1 вид до відділу *Equisetophyta* (0.90%) Систематичний розподіл видів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Систематичний розподіл видів рослинних угруповань газонних покриттів м. Сміла

Родина	Кількість видів		Кількість родів в родині	
	абсолютне значення	частка від загальної кількості видів, %	абсолютна частка	Частка від загальної кількості родів, %
1	2	3	4	5
Magnoliopsida				
Asteraceae	22	19.81	13	18.84

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Lamiaceae	9	8.10	4	5.79
Fabaceae	8	7.20	4	5.79
Plantaginaceae	8	7.20	3	4.34
Brassicaceae	6	5.40	6	8.69
Caryophyllaceae	6	5.40	3	4.34
Apiaceae	4	3.60	4	5.79
Amaranthaceae	3	2.70	1	1.44
Rosaceae	3	2.70	2	2.89
Polygonaceae	3	2.70	2	2.89
Convolvulaceae	3	2.70	2	2.89
Ranuncuaceae	3	2.70	1	1.44
Solanaceae	3	2.70	2	2.89
Urticaceae	2	1.80	1	1.44
Euphorbiceae	2	1.80	1	1.44
Oxalidaceae	2	1.80	1	1.44
Chenopodioideae	2	1.80	2	2.89
Papaveraceae	2	1.80	2	2.89
Boraginaceae	2	1.80	2	2.89
Liliopsida				
Poaceae	13	11.70	9	13.04
Cyperaceae	4	3.60	3	4.34
Equisetophyta				
Equisetaceae	1	0.90	1	1.44
Всього:	111	100	69	100

Найбільшими за чисельністю таксонів є родини *Asteraceae* (22 види з 13 родів), *Poaceae* (13 види з 9 родів), *Lamiaceae* (9 видів з 4 родів), *Fabaceae* (8 видів з 4 родів), *Plantaginaceae* (8 видів з 3 родів), *Brassicaceae* (6 видів з 6 родів), *Caryophyllaceae* (6 видів з 3 родів). Їхня загальна частка у відсотках складає 64.86% від загальної кількості видів та 60.87% родин від їх загальної кількості[4;5;6;8;9].

Загальний стан газонів в м. Сміла викликає занепокоєння. Доглянуті газонні насадження розташовані лише на приватних територіях. В парках і скверах газони знаходяться в занедбаному стані. Велика засміченість ділянок бур'янистими адвентивними видами відіграє небажану роль в затриманні розвитку нормального рослинного покриву газонів.

Список використаних джерел:

1. Газоны. Основы семеноводства и районирования. – М.: Наука, 1984. – 243 с.
2. Лаптев А. А. Газони / А. А. Лаптев. – К.: Наукова думка, 1983. – 176 с.
3. Лаптев А. А. Газоны / А. А. Лаптев. – К.: Урожай, 1965. – 63 с.
4. Нечитайло В. А. Ботаніка. Вищі рослини/ В. А. Нечитайло, Л. Ф. Кучерява - К.: Фітосоціоцентр, 2005 - 432 с.
5. Нечитайло В. А. Систематика вищих рослин/ В. А. Нечитайло, Л. Ф. Кучерява, В. П. Погребенник - К.: Фітосоціоцентр, 2001. - 456 с.
6. Рандушка Д. Цветовой атлас растений. Серия: Картинки природы. / Пер. со словац. Фото/ Д. Рандушка, Л. Шомшак, И. Габерова - 1-е русское изд. «Обзор» Братислава, 1990 - 416 с.
7. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень: Навч. посібник / В. І. Романчиков. – К.: ІЗМН, 1997 – 244 с.
8. Стеблянко М.І. Ботаніка: Анатомія та морфологія рослин / М. І. Стеблянко – К.: Вища шк., 1995 – 384 с.

9. Чопик В. М. Дикорослі корисні рослини України / В. М. Чопик – К.: Наукова думка, 1983. – 399 с.
10. Чоха О. В. Газонні покриття м. Києва /О. В. Чоха.- Київ: Фітосоціоцентр, 2005 – 288 с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент В. В. Осипенко

АДВЕНТИВНІ ВИДИ РОСЛИН В УРБОЕКОСИСТЕМІ М. ЧЕРКАСИ

М. С. Ларіонов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Останнім часом в Україні з'являються і поширюються нові адвентивні види бур'янів [2]. Дослідження поширення і фітоценотичної ролі адвентивних видів є важливим, оскільки дає змогу краще визначити приуроченість їх до певних місцезростань, вплив на видове різноманіття фітоценозів і розробити методики боротьби і з ними [1].

Мета дослідження – встановити стан засмічення рослинних угруповань м. Черкаси золотушником канадським (*Solidago cannadensis* L.), чорнощиром звичайним (*Cyclachaena xanthifolia* Fresen.), ваточником сирійським (*Asclepias syriaca* L.) та стенактисом однорічним (*Stenactis annua* (L.) Cass. ex Less.); приуроченість їх до певних місцезростань, а також з'ясувати їх вплив на видовий склад фітоценозів. В районі Полігону в м. Черкаси закладено 33 облікових майданчика в період липня – вересня 2016 р та серпня – вересня 2017 р. Полігон обрано в якості модельної території у зв'язку з тим, що він тривалий час не використовувався в міському господарстві і являє собою великий пустир, на якому частково знівельовано прямий антроповплив.

Разом з досліджуваними адвентивними видами рослин на облікових майданчиках відмічено 42 супутніх види. Перелік цих видів та їх коефіцієнти трапляння (R%) наведені нижче в таблицях.

Таблиця 1

Коефіцієнти трапляння супутніх з ваточником сирійським видів

Назва виду	R%	Назва виду	R%
Poa trivialis L	70,00	*Sonchus arvensis* L. *Artemisia absinthium* L. *Galium mollugo* L.	20,00
Chenopodium album L.	60,00		
Achillea submillefolium Klok. et Krytzka *Prunus cerasus* L. *Stenactis annua* (L.) Cass. ex Less.	50,00	*Chelidonium majus* L. *Lamium album* L. *Festuca pratensis* Huds. *Lathyrus pratensis* L. *Juglans regia* L. *Erigeron canadensis* L. *Potentilla argentea* L. *Daucus carota* L. *Oxalis stricta* L.	10,00
Acer negundo L. *Ambrosia artemisiifolia* L	40,00		
Fragaria × *ananassa* (Duchesne ex Weston) Duchesne ex Rozier *Oenothera biennis* L.	30,00		

Таблиця 2

Коефіцієнти трапляння супутніх з чорнощиром звичайним видів

Назва виду	R%	Назва виду	R%
Ambrosia artemisiifolia L.	75,00	*Fragaria* × *ananassa* (Duchesne ex Weston) Duchesne ex Rozier *Artemisia absinthium* L.	8,33
Chenopodium album L.	66,67		

Продовження табл. 2

Назва виду	R%	Назва виду	R%
Lamium purpureum L.	33,33	*Elymus repens* (L.) Gould *Linaria vulgaris* Mill. *Erigeron canadensis* L. *Parthenocissus quinquefolia* Planch.	
Setaria glauca (L.) P.Beauv. *Acer negundo* L.	25,00		
Rudbeckia hirta L. *Portulaca oleracea* L.	16,67		
Amaranthus retroflexus L.	8,33		

Таблиця 3

Коефіцієнти трапляння супутніх з золотушником канадським видів

Назва виду	R%	Назва виду	R%
Ambrosia artemisiifolia L. *Achillea submillefolium Klok. et Krytzka*	81,82	*Melilotus albus* Medik. *Convolvulus arvensis* L. *Rubus idaeus* L.	18,18
*Elymus repens (*L.) Gould *Stenactis annua* (L.) Cass. ex Less.	72,73	*Artemisia vulgaris* L. *Galium verum* L. *Equisetum arvense* L. *Potentilla argentea* L. *Festuca pratensis* Huds. *Erigeron canadensis* L. *Verbascum densiflorum* Bertol. *Prunus armeniaca* L. *Fragaria* × *ananassa* (Duchesne ex Weston) Duchesne ex Rozier *Asclepias syriaca* L.	9,09
Trifolium arvense L.	63,64		
Sonchus arvensis L. *Oenothera biennis* L.	36,36		
Poa trivialis *Oxalis stricta* L. *Artemisia absinthium* L. *Linaria vulgaris* Mill.	27,27		
Acer negundo L. *Hieracium pilosella* L. *Hypericum perforatum* L.	18,18		

Таблиця 4

Коефіцієнти трапляння супутніх з стенактисом однорічним видів

Назва виду	R%	Назва виду	R%
Achillea submillefolium Klok. et Krytzka	76,92	*Poa trivialis* L. *Elymus repens* (L.) Gould *Oenothera biennis* L. *Asclepias syriaca* L.	46,15
Ambrosia artemisiifolia L.	69,23		
Solidago cannadensis L.	61,54		
Trifolium arvense L.	46,15	*Galium mollugo* L.	15,18
Sonchus arvensis L. *Artemisia absinthium* L.	30,77	*Galium verum* L. *Potentilla argentea* L. *Festuca pratensis* Huds. *Rubus idaeus* L. *Linaria vulgaris* Mill. *Verbascum densiflorum* Bertol. *Taraxacum officinale* Wigg. *Daucus carota* L.	7,69
Prunus cerasus L.	23,08		
Fragaria × *ananassa* (Duchesne ex Weston) Duchesne ex Rozier *Oxalis stricta* L. *Hieracium pilosella* L. *Hypericum perforatum* L. *Melilotus albus* Medik. *Convolvulus arvensis* L	15,38		

Видовий склад рослинних угруповань з досліджуваними адвентивними видами порівняно за коефіцієнтом Жаккара (Кж). При порівнянні видового складу фітоценозів, що містили в. сирійський, з. канадський та с. однорічний отримано значення Кж:

44,44%; 50,00% і 66,67%. Середнє значення $К_Ж$ для цих фітоценозів становить 53,70±6,68%. Розрахований для цієї вибірки коефіцієнт варіації ($С_V$%) дорівнює 21,53%, що вказує на достатню однорідність вибірки ($С_V$%<33%). Такі показники $К_Ж$ вказують на високу подібність видового складу рослинних угруповань (в середньому фітоценози включають 53,70±6,68% спільних видів).

При порівнянні видового складу рослинних угруповань, що містили в. сірійський, з. канадський та с. однорічний з угрупованнями, що містили ч. звичайний було розраховано такі показники $К_Ж$: 21,88%; 16,22%; 10,53%. Середнє значення $К_Ж$ становить 15,75±3,28%. Отримані показники $К_Ж$ вказують на високу відмінність між видовим складом даних фітоценозів від угруповань, що містять ч. звичайний, отже, і на приуроченість ч. звичайного до відмінних умов середовища.

Список використаних джерел:

1. Ігнатенко І. А. Синекологічні показники угруповань з участю *Solidago canadensis* L. на території м. Черкаси / І. А. Ігнатенко, В. В. Осипенко // матеріали доп. Всеукраїнської наук. конф.: «Збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку» – Черкаси: ФОП Белінська О. Б., 2015. – С. 72 – 75.

2. Ременюк С. О. Золотушник канадський (*Solidago canadensis* L.) – жовта загроза Правобережному лісостепу України / С. О. Ременюк, М. М. Токарчук. // Цукрові буряки, 2015. – № 4. – С. 15 – 16.

Науковий керівник: к. б. н., доцент В. В. Осипенко

АДВЕНТИВНА ФЛОРА ГОРОДИЩЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А. І. Макаренко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Адвентивна флора області різноманітна за своїм походженням. Здебільшого встановити батьківщину адвентивної рослини дуже важко, тому що чимало з них з далеких часів мають великі вторинні ареали, дуже часто віддалені від їх первісного ареалу на величезні відстані. Після заносу адвентивні рослини оселяються в різних місцезростаннях. На розподіл їх у новій місцевості здебільшого впливає діяльність людини і природні фактори[4].

Як правило, адвентивні рослини в природних місцезростаннях не зустрічаються, а якщо й ростуть там, то лише в місцях з порушеним трав’яним покривом: на пагорбах, відкритих піщаних місцях, по берегах річок, дорогах, стояках. Основна маса адвентивних рослин скупчена в місцях, які зазнають постійного впливу з боку людини, і чим інтенсивніший цей вплив, тим більша кількість адвентивних рослин. В багатьох місцях вони є домінантами угруповань бур'янів[1].

Адвентивні рослини представлені такими життєвими формами: однорічниками, дворічниками, багаторічниками. Залежно від умов існування, можуть бути і одно- і дворічниками. Майже всі адвентивні рослини розмножуються за допомогою насіння, 2 види (елодея канадська і аїр) - лише вегетативно, а деякі - за допомогою насіння і вегетативно (хрінниця крупковидна, квасениця прямостояча, окопник шорсткий тощо)[5].

Для всіх адвентивних рослин характерні висока насіннєва продуктивність, наявність різноманітних пристосувань для поширення плодів і насіння, здатність поширюватися за допомогою як штучних, так і природних факторів[3].

Значна кількість адвентивних рослин є бур'янами. Вони засмічують поля, городи, сади, пасовища, ростуть на узбіччях шляхів, смітниках, пустирях, біля жител. До них належать такі злісні бур'яни, як повитиця, вовчки, галінсога дрібноквіткова, щириці, які завдають величезної шкоди сільському господарству[2].

При вивченні адвентивної флри Городищенського району було прокладено маршрути по таких селах: Буда Орловецька, Орловець, Калинівка, Цвітково і виявлено 30 видів рослин, які належать до 18 родин із 27 родів.

Флористичний аналіз адвентивної флори Городищенського району свідчить, що за родовим складом найбільш представлена родина Айстрові, яка включає вісім видів (26,66%). Родини Щирицевих та Пасльонових представлені по три види (10%). Шорстколисті нараховують два види (6,6%). Родини Ароїдних, Бобових, Бальзамінових, Злакових, Коноплевих, Гречкових, Хрестоцвітих, Губоцвітих, Півникових, Жабурникових, Ластівневих, Тонконогових, Онагрових, Кропивових нараховують по одному виду (3,33%).

При дослідженні адвентивної флори нами виділено вісімнадцять родин : Айстрові (Asteraceae), Щирицеві (Amarantaceae), Пасльонові (Solanaceae), Шорсколисті (Boraginaceae), Ароїдні(Araceae), Злакові (Poaceae), Коноплеві (Cannabaceae), Гречкові (Poligonaceae), Хрестоцвіті (Brassicaceae), Ластівневі (Asclepiadaceae), Онагрові (Onagreaceae), Тонконогові (Poaceae), Кропивові (Urticaceae), Губоцвіті (Lamiaceae), Бобові (Fabaceae), Бальзамінові (Balsaminaceae), Півникові (Iridaceae), Жабурникові (Hydrochritaceae).

Серед них провідними є: Айстрові (Asteraceae), Щирицеві (Amarantaceae), Пасльонові (Solanaceae), Шорстколисті (Boraginaceae), на їх частку припадає (53,26%) видів та (54,54%) родів.

Список використаних джерел

1. Абдулоєва О. С. Фітоценологія: Навч. Посіб. / О. С. Абдулоєва, В. А. Соломаха. – К. : Фітосоціоцентр, 2011. – 450 с.

2. Арепьева Л. А. Сообщества видов города Курска / Л. А. Арепьева // Флора и растительность Центрального Черноземья : Материалы науч. Конф. (6 апр. 2012 г., Курск): Тез. Докл. – Курск: Курск. Гос. Ун-т, 2012. – 169 с.

3. Бурда Р. И. Антропогенная флора / Р. И. Бурда. – Киев : Наук. Думка, 1991. – 168 с.

4. Бурда Р. І. Вивчення і контроль чужорідних видів рослин: час консолідації зусиль / Р. І. Бурда // Синантропізація рослинного покриву України : Всеукр. Наук. Конф. (27–28 верес. 2012 р., м. Переяслав-Хмельницький): Тези доп. – Київ; Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 17–18.

5. Голованов К.Є. Супутники культурних рослин. / К.Є. Голованов.– К: Рад. Школа, 1987.– 160 с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент В. В. Осипенко

БІОЛОГО-ЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВИЩОЇ ВОДНОЇ РОСЛИННОСТІ РІЧКИ ВІЛЬШАНКА

А.С. Мосюнз, Ю.О. Компанієць
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Останнім часом в цілому по Україні та в окремих її регіонах має місце значний антропогенний вплив на поверхневі водойми. Це і різноманітні викиди промислових та побутових вод, і шумове забруднення, і порушення структури водойм при механічному перемішуванні шарів води, а також порушення термічного режиму. Всі ці фактори

призводять до різноманітних змін у водних екосистемах, що відображається на загальному стані природи та на людському суспільстві.

Водні рослини виконують ряд позитивних екологічних функцій,одна з них – це захист річки відзабруднюючих речовин, що потрапляють на водну і прибережну територію по гідрографічній мережі з інших територій.За допомогою воднихмакрофітів частково можна нейтралізувати полютанти, що надходять з атмосферним током, адже, з часом, опинившись на поверхні водозбору з поверхневим стоком, вони потрапляють урусла всіх водних артерій і розносяться течією, отруюючи не тільки водну біоту, але і всю прибережну територію. Численними дослідженнями показано,що для видалення забруднюючихречовин, які потрапляють у поверхневі води з різнихджерел, перспективними є біоінженерні системи, що враховують закономірності, які лежать в основі природних процесів самоочищення за участю гідробіоценозів, важливу роль у яких відіграє вища водна рослинність[4].

Роль природних біофільтрів можуть виконувати зарості макролітів прибережних ділянок річок у районі гирл, великих мілководних зон озер і водосховищ. Вища водна рослинність є найважливішим компонентом гідробіоценозівцих зон, яка визначає формування всього біотопу в цілому [3].Окрім позитивної, макрофіти можуть відігравати і негативну роль у формуванні якості річкової води. Рясний їх розвиток знижує швидкість течії річки, що призводить до замулення, надлишкового розвитку перифітона, зоопланктону і фітопланктону, сприяє евтрофікації водойми. Крім того, процесрозкладаннямакрофітіввосінньо-зимовий період є джерелом додаткового забруднення річки[5].

Тому вивчення видового складу, біологічних та екологічних особливостей, умов зростання, сучасного стану вищих водних рослин річки Вільшанка, а також розробка наукових основ їх збереження та охорони є актуальним завданням ботанічних досліджень в даному регіоні.

Метою роботи був біоекологічний аналіз структури вищої водної рослинностірічки Вільшанка (в районі с. Мошни) в залежності від місця їх зростання та ступеню впливу рекреаційного навантаження на фізико-хімічні показники води у річці та прибережних ґрунтах.

Дослідження проводилися на території прибережних районів та безпосередньо акваторії річки Вільшанки - правої притоки Дніпра. Територія дослідження - частина річки Вільша́нкив районі с.Мошни Черкаського району Черкаської області.

Довжина всієї річки - 100 км. Площа водозбірного басейну 1260 км². Похил річки 0,9 м/км. Долина трапеціеподібна. Заплава у нижній течії заболочена. Річище звивисте, завширшки 20-25м. Живлення мішане. Замерзає наприкінці листопада[2].

У зв'язку із створенням Кременчуцького водосховища гідрологічний режим Вільшанки був порушений. У наш час рівень Кременчуцького водосховища вищий від рівня Вільшанки у районі гирла. Тому для нормального водотоку були створені гребля та насосна станція. Береги спотворені стихійними сміттєзвалищами, річка заросла водоростями, перетворюється на болото. Раніше у Вільшанці був природний рух води, русло самоочищувалося. Зараз річка перегороджена численними дамбами, що призвело до обміління в деяких місцях до 10 см.

Основним матеріалом для складання синтаксономії вищої водної рослинності річки Вільшанки були власні польові дослідження, зроблені протягом 2016-2017р.р., а також опубліковані матеріали інших дослідників стосовно фізико-географічних умов, рослинності і флори району дослідження та прилягаючих місцевостей [5].

Основний метод дослідження –маршрутно- діагностичний. Маршрути пролягали вздовж і впоперек долини річки Вільшанки на правобережній її частині. Дослідженнями були охоплені характерні для обстежуваної території біотопи й рослинні угруповання – угруповання водної, прибережної повітряно-водної, чагарникової рослинності. Під час польових досліджень результати заносилися до щоденника, зібрані гербарні зразки висушували в ботанічному пресі, окремі об'єкти фотографували. Ідентифікацію рослин проводили в лабораторії кафедри біології та біохімії ЧНУ ім. Б.Хмельницького з використанням визначника рослин України [1]. Відомості про поширення, екологію та значення виявлених видів подані у флористичному списку вищих водних рослин р.Вільшанки.

Отримані матеріали і свої спостереження доповнювали літературними даними.

В результаті дослідження було визначено, що більшість видів та родів (26,7% та 30,8 %) прибережно-водної флори річки Вільшанки належить до родини *Hydrocharitaceae* (Жабурникові). Це такі види, як жабурник або водокрас, тіліріз алоєвидний, елодея канадська. По 13,3% видів та 7,7% родів представлені родини: Частухові(*Alismataceae*),Осокові(*Cyperáceae*) та Ряскові (*Lemnaceae*). Всі інші родини були представлені одним родом і одним видом.

Найбільше видове різноманіття виявилося у повільно текучих ділянках водойми. Це 26,7% виявлених видів. Умови існування в цьому ценозі найбільш сприятливі – велика кількість кисню, проточність – сприяють швидкому очищенню води в разі забруднення.

Робота має практичне значення і містить рекомендації у напрямку оптимізації, збереження та охорони водних екосистем району дослідження.

Список використаних джерел:

1. Барбарич А.І. Визначник рослин України / А.І. Барбарич, Є.М. Брадіс – К.: Урожай, 1965. – 875 с.

2. Дубина Д.В. Вища водна рослинність / Д.В. Дубина - К.: Фітосоціоцентр, 2006. - 412 с.

3. Дубина Д. В. Экологическая структура флорыводныхмакрофитов / Д. В. Дубин, Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Гидробиол. журн., – 1986. - 22, №4. – С. 1-7.

4. Федорчук І.М. Вища водна рослинність та її роль у формуванні екологічного стану річкових систем природоохоронних територій / І.М. Федорчук// Вісник Київського націон. ун–туім.Т.Шевченка - 2005.- Т.10, №2 - С.42-45.

5. Чорна Г.А. Флора водойм і боліт Лісостепу України. Судинні рослини / Г.А. Чорна – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – 184 с.

Науковий керівник: к.б.н., доцент, В.А. Конограй

СЕГЕТАЛЬНА ФЛОРА СЕЛА ЧЕРВОНА СЛОБОДА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

В.Ю. Самойленко

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

Сільськогосподарські території займають близько третини площі суші світу. В даний час значна частина України перетворена в результаті господарської діяльності людини, природні ресурси зазнали сильної трансформації в результаті інтенсивного сільськогосподарського використання [1, 24]. На антропогенно-порушених територіях йдуть процеси збагачення і збіднення флори. Збагачення відбувається за рахунок поширення інтродуцентів, рудеральних і сегетальних бур'янів, адвентивних, культивованих рослин, а збіднення - за рахунок зникнення природних елементів флори [2, 34].

Деякі адвентивні види за короткий період поширюються досить швидко по новій території, пристосовуються до нових умов, беруть участь у формуванні сталих флор і часто приносять відчутну шкоду сільськогосподарському виробництву [3, 92]. Тому вивчення ролі цих видів в складі сегетальної флори є актуальним питанням, рішення якого може допомогти при розробці рекомендацій щодо зниження числа заносних (в тому числі інвазійних) видів.

Метою дослідження було вивчити різноманітність сегетальної флори села Червона Слобода та його околиць. Завдання:

1) проаналізувати літературні джерела за темою дослідження;

2) охарактеризувати сегетальну флору та її особливості;

3) проаналізувати значення сегетальних рослин на території дослідження;

4) вивчити видовий склад сегетальної флори району дослідження.

Об'єктом дослідження є сегетальна флора села Червона Слобода.

Предметом дослідження є таксономічний аналіз сегетальної флори району дослідження.

Методи дослідження: польовий (маршрутний) та камеральний (визначення рослин).

На основі зібраного матеріалу на території дослідження проведено таксономічний аналіз сегетальних рослин у флорі с. Червона Слобода Черкаської області.

Маршрутні виходи було здійснено у вегетаційний період 2017 року.

Маршрут №1 пролягав вздовж дороги по вулиці Лесі Українки до берега Дніпра.

Маршрут №2. Вулиця Берегова від вул. Покровської до вул. Пономаренка.

Маршрут №3. Вулиця Небесної Сотні від вул. Польової до перехрестя вул. Іллі Іделя.

Маршрут №4. Вулиця Богдана Хмельницького до вул. Соборна.

Під час дослідження даних маршрутів фіксувалися різноманіття сегетальних рослин і за допомогою визначника рослин України визначався вид. Досліджувані рослини визначалися у послідовності: спочатку була визначена родина, потім рід і вид даної рослини.

Під час дослідження сегетальної флори села Червона Слобода та його околиць було визначено 64 види, які відносяться до 53 родів із 18 родин, що входять до 15 порядків 3-х класів та 2-х відділів вищих судинних рослин.

Таблиця 1

Систематичний аналіз сегетальної флори с. Червона Слобода

№ п/п	Родина	Кількість видів		Кількість родів	
		шт.	%	шт.	%
1	2	3	4	5	6
1	Злакові (*Poaceae*)	11	16,9	11	20,75
2	Лободові (*Chenopodiaceae*)	8	12,3	4	7,54
3	Гвоздичні (*Caryophyllaceae*)	3	4,61	3	5,66
4	Портулакові (*Portulaceae*)	1	1,53	1	1,88
5	Бобові (*Fabaceae*)	4	6,15	2	3,77
6	Капустяні (*Brassicaceae*)	5	7,69	5	9,43
7	Глухокропивові (*Lamiaceae*)	3	4,61	2	3,77
8	Вовчкові (*Orobanchaceae*)	2	3,07	2	3,77
9	Зонтичні (*Apiaceae*)	2	3,07	2	3,77
10	Гречкові (*Polygonaceae*)	3	4,61	1	1,88
11	Фіалкові (*Violaceae*)	1	1,53	1	1,88

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
12	Березкові (*Convolvulaceae*)	1	1,53	1	1,88
13	Маренові (*Rubiaceae*)	1	1,53	1	1,88
14	Айстрові (*Asteraceae*)	15	23.43	13	24,52
15	Розові (*Rosaceae*)	1	1,53	1	1,88
16	Пасльонові (*Solanaceae*)	1	1,53	1	1,88
17	Макові (*Papaveraceae*)	1	1,53	1	1,88
18	Жовтецеві (*Ranunculaceae*)	1	1,53	1	1,88
	Всього	64	100	53	100

Висновки

1. Під час дослідження сегетальної флори села Червона Слобода та його околиць було визначено 64 види, які відносяться до 53 родів і 18 родин, що входять до 15 порядків із 3-х класів та 2 відділів вищих судинних рослин.

2. Найбільш багатими на сегетальні види у флорі досліджуваної території є родини: Айстрові (23,43 % видів та 24,52 % родів), Злакові (16,9 % видів та 20,75 % родів), Капустяні (7,69 % видів та 9,43 % родів), Лободові (12,3 % видів та 7,54 % родів), Гвоздичні (4,61 % видів та 5,66 % родів), Бобові (6,15 % видів та 3,77 % родів), Глухокропивні (4,61 % видів та 3,77 % родів), Гречкові (4,61 % видів та 1,88 % родів).

3. Результати дослідження можуть бути використані для контролю кількості шкідливих бур'янів на оброблюваних землях з урахуванням санітарних вимог до них та моніторингу стану земельних ресурсів району дослідження з метою їх оптимізації.

Список використаних джерел

1. Багрікова Н. О. Адвентивні види у сегетальних угрупованнях Криму / Н. О. Багрікова. – Сімферополь: ТНУ, 2010. – 44 с.

2. Комаров Н.Ф. Сорная растительность СССР / Н.Ф. Комаров – М.: Издательство АН СССР, 1940. – 600 с.

3. Соломаха В.А. Синтаксономія рослинності України. Третє наближення / В.А. Соломаха. – К.: Фітосоціоцентр, 2008. – 296 с.

Науковий керівник: канд. біол. наук, доцент В. В. Осипенко

ЗООЛОГІЯ

ПОШИРЕННЯ ІКСОДОВИХ КЛІЩІВ (*IXODIDAE*) НА ТЕРИТОРІ МІСТА ЧЕРКАСИ У 2017 РОЦІ

Б. Б. Гумен
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. За останні роки значно збільшився перелік інфекційних захворювань за рахунок нових природно-вогнищевих інфекцій, які передаються трансмісивним шляхом при укусі кровосисних членистоногих. Основні причини – зміни у кліматі та навколишньому середовищі (пом'якшення клімату, викорінення хвойних лісів і виникнення на їх місці дрібнолистяних лісів з підліском та високим травостоєм, інтенсивне будівництво на приміських територіях) [1, 75].

Іксодові кліщі мають велике медичне і ветеринарне значення. Вони переносять багато збудників хвороб людини та тварин, серед яких кліщовий енцефаліт, кліщовий бореліоз (хвороба Лайма), рикетсіози та інші. Специфічний зв'язок іксодид з великою кількістю інфекцій не випадковий і пояснюється рядом адаптацій, у першу чергу, особливостями живлення [2, 49].

Даним питання на території України займалися вчені: Зеленухіна О. В., Коврига Н.Я., Чеботок Є.М. [1, 5]. Про небезпеку та складність захворювань, що переносять іксодові кліщі, писали українські науковці: Щербак О.В., Костюк Є.О. [3, 156].

Умісті Черкаси епідемічна ситуація з іксодових кліщових бореліозів у 2017 році погіршилась. Зареєстровано 322 випадки захворювань на хворобу Лайма, проти 173 - у 2016 році. Це пояснює актуальність вивчення поширення іксодид [4, 1].

Мета роботи – встановлення чисельності іксодових кліщів, а саме *Ixodes ricinus* та *Dermacentor reticulatus* у паркових зонах міста протягом весни 2017 року.

Матеріали та методи досліджень. Зооентомологічний моніторинг, що був спрямований на оцінку чисельності кліщів, їх видовий склад і включав збір даних про чисельність кліщів, домінуючі види для чого проводився вибір ділянок, що підлягають обстеженню. Збір кліщів і німф з рослинності здійснювали на стандартний прапор [5, 124]. Дослідження проводилися у співпраці з державною установою «Черкаський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України».

Результати досліджень. Моніторинг чисельності кліщів проводився на території міста Черкаси (парк Перемоги, парк Хіміків, парк «Сосновий Бір», санаторій «Україна» (ліс), мікрорайон Дахнівський) протягом весни (квітень - травень) 2017 року. Загальна чисельність зібраних іксодид станом на першу декаду травня 2017 року становила: 423 кліща (*Ixodes ricinus* – 343 особини, *Dermacentor reticulatus* – 80 особин).

Таблиця 1

Результати моніторингу чисельності Ixodidae на території міста Черкаси у 2017 році

№ п/п	Дата збору	Місце збору	Метод збору	Вид кліщів	Самці	Самки	Німфи	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	03.04.17	парк Перемоги	прапор 3,0	*Dermacentor reticulatus*	20	15		35
2	03.04.17	парк Перемоги	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	20	16		36
3	04.04.17	парк Перемоги	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	20	22	25	67

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
4	05.04.17	парк Перемоги	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	2		16	18
5	05.04.17	мікрорайон Дахнівський	прапор 3,0	*Dermacentor reticulatus*	12	8		20
6	05.04.17	мікрорайон Дахнівський	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	35	28	7	70
7	05.04.17	санаторій «Україна»	прапор 3,0	*Dermacentor reticulatus*	11	14		25
8	05.04.17	санаторій «Україна»	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	8	4	2	14
9	25.04.17	парк «Сосновий Бір»	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	20	24	32	76
10	28.04.17	парк Хіміків	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	3	2	30	35
11	03.05.17	парк «Сосновий Бір»	прапор 3,0	*Ixodes ricinus*	6	6	15	27

Висновок. Найбільша кількість кліщів була зібрана у парку Перемоги – 156 особини, з них – 53 самки та 43 німфи, саме вони становлять потенційну небезпеку для людей. Також високу чисельність було зафіксовано на території парку «Сосновий Бір» - 103 кліща, де німфи переважали на самками – 32 самки і 47 німф кліща. На території мікрорайону Дахнівка зібрано 90 кліщів. Невелика кількість кліщів була зібрана на території санаторію «Україна» - 39 та у парку Хіміків – 35 особин.

Список використаних джерел:

1. Зеленухіна О. В. Моніторинг природно-вогнищевих інфекцій, що передаються іксодовими кліщами, в запорізькій області / О. В. Зеленухіна, Н. Я. Коврига, Є. М. Чеботок. // Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини. – 2011. – №18. – С. 75.
2. Іксодові кліщі – переносники природновогнищевих трансмісивних інфекцій в Україні / [Г. В. Білецька, І. М. Лозинський, О. Б. Семенишин та ін.]. // Вестник зоологи. – 2006. – С. 49.
3. Яковлєв О. С. Іксодові кліщі - загроза людям і тваринам / О. С. Яковлєв, О. В. Щербак, Є. О. Костюк. // Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини. – 2014. – №28. – С. 156.
4. Стан захворюваності на особливо небезпечні інфекції в області у 2017 році [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oblses.ck.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1255:-2017-&catid=50:2013-05-15-00-59-52&Itemid=89.
5. Коренберг Е. І. Абсолютный учёт взрослых голодных клещей Ixodes persulcatus методом пробных площадок (Ixodidae) / Е. І. Коренберг, Ю. В. Ковалевський. – М.: Наука, 1982. – 124 с.

Науковий керівник: О. В. Ілюха
Науковий консультант: І. В. Підірка

ЗИМУЮЧІ ПТАХИ РЯДУ ГОРОБЦЕПОДІБНІ (PASSERIFORMES) ЧЕРКАСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я

В. К. Жуленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Орнітофауна Черкаського Придніпров'я є досить добре дослідженою, проте відомостей по зимовій орнітофауні – значно менше [1, 2, 3, 4, 5]; при цьому більшість з них присвячені водоплавним та навколоводним птахам. В той же час в зв'язку з

глобальним потеплінням на зимівлі виявляються види, що раніше не були відмічені на даній території у зимовий період, змінюється частота випадків зимівлі, чисельність, строки прильоту і відльоту окремих видів птахів, а тому все більш актуальним питанням стає проведення систематичних еколого-фауністичних досліджень зимової орнітофауни Черкаського Придніпров'я.

Матеріал та методи досліджень. Дослідження видового та чисельного складу зимової орнітофауни Черкаського Придніпров'я було проведене у зимові періоди 2015–2018 рр..

Видовий склад зимуючих горобиних птахів Черкаського Придніпров'я з'ясовували, застосовуючи маршрутний облік у наступних районах Черкаської області: використовували 5 постійних маршрутів, з них 3 – в Черкаському районі (мікрорайон Дахнівка м. Черкаси, набережна м. Черкаси, с. Леськи), 2 – в Золотоніському (с. Благодатне, с. Хвильово-Сорочин). Всього було проведено 17 обліків. Усі птахи, що потрапляли в поле зору, обраховувались за допомогою оптичних приладів: бінокль, камера. Окремі фрагментарні спостереження здійснено також в інших місцях області поза межами прокладених маршрутів. З метою полегшення спостережень було встановлено 8 годівниць в межах м. Черкаси. с, Хвильово-Сорочин та с. Леськи.

Результати та обговорення.

В результаті проведення маршрутних обліків та окремих спостережень поза маршрутами на зимівлі в Черкаському Придніпров'ї нами відмічено 43 види ряду Горобцеподібні. Їх перелік наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Види ряду Горобцеподібні (Passeriformes) відмічені нами у складі зимової орнітофауни Черкаського Придніпров'я протягом 2015-2017 рр..

Galerida cristata ***	*Corvus monedula* ****
Motachila alba **	*C. frugilequs* ****
Lanius excubitor *	*Bombycilla garrulus* *
Sturnus vulgaris ***	*Troglodytes troglodytes* ***
C. cornix ****	*P. major* ****
C. corax ****	*Sitta europaea* ****
Garrulus glandarius ****	*Certhia familiaris* ****
Pica pica ****	*Regulus regulus* *
Phoenicurus ochruros **	*P. montanus* ****
Erithacus rubecula **	*Fringilla coelebs* ****
Turdus pilaris ****	*Fringilla montifringilla* *
T. merula ***	*Chloris chloris***
*T. viscivorus**	*Spinus spinus* *
Panurus biarmicus ***	*Carduelis carduelis* ****
*Aegithalos caudatus****	*Acanthis cannabina* ****
Remiz pendulinus **	*A. flammea**
*Parus palustris***	*Pyrrhula pyrrhula* *
*P. montanus**	*Coccothrauser coccothausres* ***
*P. cristatus***	*Emberiza cirtinella* ****
P. ater ****	*E. schoeniclus* ****
*P. caeruleus****	*Plectrophenax nivalis**
Passer domesticus ****	

Примітка.: види, що зустрічаються на досліджуваній території: * – лише взимку; ** – протягом року, взимку спостерігаються рідко; *** – протягом року, взимку спостерігаються нещорічно; **** – зустрічі з цими видами звичайні протягом року.

Серед вищенаведених видів особливий інтерес становлять види, які зустрічаються на досліджуваній території лише взимку.

Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*). Відмічався регулярно протягом зим усіх років дослідження. Типові біотопи – узлісся, поля та городи, вирубки, де є поодинокі дерева чи масивні чагарники, а також – лінії електропередач, звідки птах може видивлятися здобич. Характерні сліди життєдіяльності – залишки дрібних гризунів та птахів, нанизані на гострі гілки чи колючки дерев. Птах занесений до Червоної книги України [3, 4].

Омелюх (*Bombycilla garullus*). З року в рік чисельність на зимівлі коливається. Таким чином, взимку 2014–2015 рр.. відмічені лише окремі пролітні особини, взимку 2015–2016 рр. – великі зграї до 2 тис. особин (мікрорайон Митниця (зграя близько 2 тис. особин живилася на деревах горобини з 28 по 30 грудня 2016 р.)), взимку 2016–2017 рр. – окремі пролітні особини та невеликі зграйки чисельністю 20-30 особин. Масово живляться ягодами горобини, калини, обліпихи, шипшини, омели. Часто відпочивають на верхівках крон дерев. Птаха легко виявити за тонким флейтовим свистом.

Золотомушка жовточуба (*Regulus regulus*). Щозими на маршрутах відмічаються поодинокі особини та невеликі зграйки з 3-7 особин. Типовий біотоп – густі чагарники, під час переміщення в межах яких та живлення птах видає тонкий писк.

Дрізд-омелюх (*Turdus viscivorum*). В межах м. Черкаси не зустрічається. По одній особині відмічений 21.01.2017 та 19.01.18 в околицях с. Хвильово-Сорочин.

В'юрок (*Fringilla montifringilla*). Відмічається нещорічно. Можна спостерігати як окремих пролітних особин, так і зграйки чисельність 3-10 особин, проте найчастіше відмічається у змішаних зграях інших видів в'юркових. Трапляється на узбіччях автошляхів, у заростях чагарників [3].

Чиж (*Spinus spinus*). Звичайний зимуючий вид [3, 4]. Відмічений на всіх маршрутах. Тримається зграйками, іноді – змішаними з іншими видами в'юркових. Найчисленніші зграйки спостерігаються поблизу незамерзаючих водойм, наприклад 03.02.18 поблизу водоочисних ставків біля с. Ч. Слобода – близько 300 особин.

Чечітка звичайна (*Accanthis flammea*). З року в рік спостерігаються коливання чисельності. Взимку 2015–2016 рр.. регулярно спостерігалися поодинокі пролітні особини в околицях с. Хвильово-Сорочин; взимку 2016–2017 рр.. – кількаразово відмічені зграйки з 13–23 особин; взимку 2017–2018 рр.. спостерігалися найчисленніші зграйки чечіток – до 400 особин (в осколицях с. Хвильово-Сорочин та в околицях с. Ч. Слобода). 19.01.2018 в околицях с Хвильово-Сорочин були зроблені фотографії зграйки чечіток, 2 особини яких за зовнішніми ознаками відповідають чечітці білій (*Accanthis hornemanni*), а ще одна – чечітці гірській (*Accanthis flavirostris*). Проте через низьку якість фото не можна стверджувати достовірність цих зустрічей.

Пуночка (*Plectrophenax nivalis*). Вид зустрічається нещорічно. 2 особини відмічено на шляху поблизу водоочисних ставків 05.02.17.

Взимку найчастіще відвідують годівниці такі види як: синиця велика (*Parus major*), синиця блакитна (*P. caeruleus*), горобець хатній (*P. domesticus*), горобець польовий (*P. montanus)* сойка (*Garrulus glandarius*), повзик (*Sitta europea*); рідше до годівниць навідуються: гаїчка чорноголова (*P. palustris*), синиця чорна (*P. ater*), підкоришник звичайний (*Certhia familiaris*), снігур (*Pyrrhula pyrrhula*), дрізд-чикотень (*Turdus pilaris*), зеленяк (*Chloris chloris*), зяблик (*Fringilla coelebs*); відмічені поодинокі випадки живлення на годівницях чижа (*Spinus spinus*) та чечітки звичайної (*Accanthis flammea*).

Крім видів, наведених у таблиці, з літературних джерел відомо ще про три види горобиних птахів, що спостерігалися на зимівлі в Черкаському Придніпров'ї іншими дослідниками, проте нами не відмічені. Це: плиска гірська (*Motacilla cinerea*), жайворонок рогатий (*Eremophila alpestris*) та шишкар ялиновий (*Loxia curvirostra*) [1, 2, 3, 4]. 12.02.2018 в мікрорайоні Дахнівка спостерігали 2-х особин тинівки лісової (*Prunella modularis*) (усне повідомлення, David Soares). 21.01.18 в Чигиринському районі спостерігали одну особину подорожника лапландського (*Calcarius lapponicus*) (фотозвіт в Оксана Ралдугіна).

Отже, на сьогодні зимуючими на території Черкаського Придніпров'я є 48 видів птахів з ряду Горобцеподібні, що належать до 19 родин. Один з них занесений до Червоної книги України.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк М. Н. Зимівля водоплавних та навколоводних птахів у 2008–2009 рр.. в районі Кременчуцького водосховища / М. Н. Гаврилюк, С. В. Домашевський, В. М. Грищенко, О. В. Ілюха, М. М. Борисенко, Є. Д. Яблоновська-Грищенко // Вісник Черкаського університету. Серія Біологічні науки. – Вип. 156. – Черкаси, 2009. – С. 15–20.
2. Гаврилюк М. Н . Інвазії горіхівки та ялинового шишкаря у Середнє Придніпров'я / М. н. Гаврилюк, О. В. Ілюха, М. М. Борисенко // Беркут. – 2010. – С. 157–160.
3. Гаврилюк М. Н. Нові дані по зимовій орнітофауні Східної Черкащини та сусідніх районів / М. Н. Гаврилюк, В. Н. Грищенко, О. В. Ілюха, М. М. Борисенко, Є. Д. Яблоновська-Грищенко // Беркут. – № 23. – Вип. 1. – 2014. – С. 1-10.
4. Гаврилюк М. Н. Современная зимняя орнитофауна Восточной Черкасщины / М. Н. Гаврилюк, В. Н. Грищенко // Беркут. – №10. – Вип. 2. – 2001. – С. 184-195.
5. Клестов Н.Л. Особенности зимовки птиц на Каневском водохранилище / Н. Л. Клестов // Вторая Всесоюзн. конфер. по миграциям птиц. Тез. сообщ. – Алма-Ата, 1978. – С. 32-33.

Науковий керівник: к. б. н, викладач О. В. Ілюха

ВИДОВИЙ СКЛАД ЧЛЕНИСТОНОГИХ-ШКІДНИКІВ ЗАПАСІВ ЗЕРНА КОЛОСОВИХ КУЛЬТУР В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

М. С. Калашник

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

Останнім часом збільшуються обсяги зберігання зерна різних культур як у заготівельній системі (елеватори, хлібоприймальні підприємства), так і в системі вирощування (фермерські господарства, акціонерні об'єднання). Спостерігаються досить великі втрати при зберіганні зерна різних культур, через недосконалі технології, недостатню кількість сучасних зерносховищ, неналежний рівень їхнього оснащення [8].

У процесі зберігання зерно піддається зараженню багатьма видами комах і кліщів. Все це значно знижує масу продуктів і погіршує їх якість [11]. Шкідники завдають прямий і непрямий збиток.

Об`єктом обстеження при виявленні шкідників є зерно і продукти його переробки, приміщення, сховища, підприємства, лабораторії і т.д. При підготовці до приймання зерна слід провести обстеження всіх об`єктів на зараженість шкідниками.

Основна мета даного дослідження полягала в уточненні видового складу членистоногих-шкідників запасів зерна протягом 2017-2018 років. Роботи по уточненню видового складу шкідників запасів зерна колосових культур здійснювалися протягом осінньо-зимового періоду 2017-2018 років на території зерносховищ і елеваторів Черкаської області. З метою виявлення ступеня заселеності комірними

шкідниками в явній формі здійснено аналіз середньої проби [1]. Для встановлення прихованої форми зараженості застосовували метод розколювання зернівок [7] та більш сучасний – флотаційний [2] з використанням розчину селітри.

В результаті обліків в зерносховищах та на елеваторах Черкаської області виявлено 33 види членистоногих-шкідників, що належать до 13 родин, 5 рядів (табл. 1).

Таблиця 1

Видовий склад членистоногих-шкідників запасів зерна колосових культур (Черкаська область, 2017-2018 рр.)

Ряд	Родина	Вид	Трапляння
Акаріформні кліщі (Acariformes)	Хлібні (борошняні) кліщі (Acaridae)	Борошняний кліщ (*Acarus siro* L.)	++
		Видовжений кліщ (*Tyrophagus noxius* A.Zach.)	+
Сіноїди (Psocoptera)	Псоциди (Psocidae)	Складська воша (*Pterodela pedicularia* L.)	+
	Атропіди (Atropidae)	Пильна воша (*Atropos pulsatoria* L.)	+
		Книжкова воша (*Troctes divinatorius* Mull.)	+++
Твердокрилі або Жуки (Coleoptera)	Довгоносики (Curculionidae)	Комірний довгоносик (*Sitophilus granarius* L.)	+++
		Рисовий довгоносик (*Sitophilus oryzae* L.)	+++
	Чорнотілки (Tenebrionidae)	Малий борошняний хрущак (*Tribolium confusum* Duv.)	+++
		Булавовусий хрущак (*Tribolium castaneum* Hbst.)	+++
		Великий борошняний хрущак (*Tenebrio molitor* L.)	+
		Малий чорний хрущак (*Tribolium destructor* Uytt.)	++
		Смоляно-бурий хрущак (*Alphitobius diaperinus* Panz.)	+
		Малий темний хрущак (*Tribolium madens* Charp.)	++
	Плоскотілкові (Cucujidae)	Малий борошноїд (*Cryptolestes pusillus* Schonh.)	++
		Коротковусий борошноїд (*Cryptolestes ferrugineus* Steph.)	+++
		Суринамський борошноїд (*Oryzaephilus surinamensis* L.)	+++
	Шкіроїди (Dermestidae)	Хатній шкіроїд (*Anthrenus verbasci* L.)	+
		Чорна трогодерма (*Trogoderma glabrum* Hbst.)	++
		Комірна мегатома (*Megatoma tianschanica* Sok.)	+

Продовження табл. 1

Ряд	Родина	Вид	Трапляння
		Мінлива трогодерма (*Trogoderma variabile* Ball.)	+
		Ранниковий шкіроїд (*Anthrenus scrophulariae* L.)	++
	Каптурники (Bostrychidae)	Зерновий шашіль (*Rhizopertha dominica* F.)	+++
	Шашелеві (Anobiidae)	Хлібний шашіль (*Stegobium paniceum* L.)	+
		Малий тютюновий жук (*Lasioderma serricorne* F.)	+
Справжні напівтвердокрилі (Hemiptera)	Клопи-щитники або черепашки (Pentatomidae)	Шкідлива черепашка (*Eurygaster integriceps* Put.)	++
		Смугаста графозома (*Graphosoma lineatum* L.)	+
Лускокрилі (Lepidoptera)	Вогнівки (Pyralidae)	Борошняна вогнівка (*Pyralis farinalis* L.)	++
		Південна комірна вогнівка (*Plodia interpunctella* Hb.)	+++
		Млинова вогнівка (*Anagasta kuhniella* Zell.)	++
	Виїмчатокрилі молі (Gelechiidae)	Зернова міль (*Sitotroga cerealella* Oliv.)	+
	Справжні молі (Tineidae)	Комірна міль (*Nemapogon granellus* L.)	++
		Платяна міль (*Tineola biselliella* Humm.)	+
		Хлібна міль (*Haplotinea ditella* P. et Diak.)	++

Умовні позначення: +++ - масовий вид; ++ - звичайний вид; + - рідкісний вид.

Висновки:

1. Найбільш поширеними шкідниками запасів зерна колосових культур на території Черкаської області є 9 видів шкідників.

2. За період проведення досліджень традиційними та сучасними методами виявлено 1854 екземпляри шкідників. З них виявлення зараження аналізом середньої проби – 976, прихованої форми зараженості методом розколювання зернівок – 528 та флотаційним – 350 екземплярів.

Список використаних джерел:

1. Зерно. Методы определения зараженности и поврежденности вредителями: ГОСТ 13586.4-83. – [Действующий от 1984.07.01]. – М.: СТАНДАРТИНФОРМ, 1997. – 10 с.

2. Кудіна Ж. Д. Атлас-визначник найбільш небезпечних шкідників запасів / Ж. Д. Кудіна, І. М. Острик, О. В. Башинська. – К.: Укрголовдержкарантин, 2006. – 108 с.

3. Стригун О. О. Комірні шкідники: система захисту / О. О. Стригун // Карантин і захист рослин. – 2007. – № 9. – С. 11-15.

4. Терещенко Б. О. Методи обстеження, виявлення й обліку шкідників запасів зерна / Б. О. Терещенко, Г. А. Токарчук, О. Б. Сядриста // Хранение и переработка зерна. – 2007. – № 6. – С. 17-19.

Науковий керівник: к. б. н. О. Г. Зубенко

ВИДОВИЙ СКЛАД ТА ВІДНОСНА ЧИСЕЛЬНІСТЬ ПТАХІВ ПІДРЯДУ КУЛИКИ (CHARADRII) СХІДНОЇ ЧЕРКАЩИНИ

К. В. Лавріненко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Представники підряду Кулики (Charadrii) володіють досить високою мінливістю адаптацій, проте зміни у природних ландшафтах України (зокрема – спричинені господарською діяльністю людини) значно впливають як на видовий склад, так і на чисельність різних видів в окремих частинах їх ареалів. У Східній Черкащині спеціальні дослідження куликів були здійснені Є.О. Лебедєм [9] у 1980-1990ті роки. У подальшому відомості про цих птахів містяться в інших публікаціях [1-5]. З метою прогнозування подальших змін в орнітофауні та ефективного впровадження заходів зі збереження куликів необхідним є продовження регулярних орнітофауністичних спостереженнь.

Матеріал та методи досліджень. Зважаючи на тісний зв'язок куликів з прибережними біотопами, польові спостереження проводились на території окремих районів Черкаської області – Черкаського, Золотоніського, Чорнобаївського та Чигиринського. Дослідження статусу птахів здійснювали шляхом польових виїздів протягом року.

Пошук гніздових пар здійснювали у відповідних біотопах протягом квітня – червня.

Міграційні маршрути куликів пролягають в основному уздовж крупних водних артерій (найпотужнішим міграційним шляхом на території України є Дніпровський), тому основними точками проведення регулярних обліків обрали:

– Липівський орнітологічний заказник (Золотоніський район);

– риборозплідні ставки біля смт Ірклiїв (Чорнобаївський район);

– риборозплідні ставки біля с. Лозівок (Черкаський район);

– риборозплідні ставки біля с. Червона Слобода (Черкаський район)

Всього за період дослідження здійснено 29 обліків в основних місцях спостережень. З метою порівняння окремі поодинокі спостереження здійснено також на інших водоймах.

Обліки куликів в Липівському орнітологічному заказнику здійснювали з дамби через Кременчуцьке водосховище комбінованим маршрутно-точковим методом. На окремих ставках риборозплідних комплексів та водоочисних споруд застосовували тотальний облік з однієї точки. Усі птахи, що потрапляли в поле зору, обраховувались за допомогою оптичних приладів.

Польові виїзди здійснювалися з жовтня 2014 по травень 2017 рр.

Для оцінки подібності між видовим складом куликів під час весняних та осінніх міграцій різних досліджуваних ділянок використовували індекс Жаккара (Cj), для порівняльної оцінки видової неоднорідності – показник Шенона (Hsh) [7].

Результати та обговорення. Протягом періоду дослідження нами відмічено достовірне гніздування лише 3 видів куликів: кулика-сороки (*Haematopus ostralegus*), пісочника малого (*Charadrius dubius*) і чайки (*Vanellus vanellus*). Для баранця звичайного (*Gallinago gallinago*) та слукви (*Scolopax rusticola*) гніздування припускається – відмічені випадки шлюбного токування. З літературних даних за останні 20 років відомо також про випадки гніздування ще 5 видів куликів у регіоні дослідження: кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*) [1], чоботар (*Recurvirostra*

avosetta) [1], коловодник звичайний (*Tringa totanus*) [2, 7], мородунка (*Xenus cinereus*) [2], набережник (*Actitis hypoleucos*) [2, 8].

З результатів обліків зрозуміло, що найбільшої чисельності в регіоні дослідження скупчення куликів досягають під час осінніх міграцій – на ставках поблизу смт Ірклiїв (до 363 ос.), а під час весняних – на ставках поблизу с. Лозівок (до 1890 – як виняток, проте в середньому близько 50 ос.) та на ставках поблизу с. Червона Слобода (до 76 ос.). Чисельність міграційних скупчень куликів у період осінньої міграції (в середньому – 113 ос. за місцем обліку) перевищує таку у період весняних (за відсутності артефактів (як, наприклад, облік на риборозплідних ставках біля с. Лозівок 05.04.2015) – в середньому 26 особин за місцем обліку), що пов'язано із більш розтягнутими строками міграції куликів навесні.

Видовий склад міграційних скупчень та ступінь видового різноманіття (що підтверджено показником Шенона) куликів в основних точках регулярних обліків досить сильно відрізняється. На всіх чотирьох ділянках спостерігалося лише 8 видів, що становить 36,3% від відмічених видів. Це підтверджує й індекс Жаккара, який в середньому склав 38,5. Це зумовлено тим, що різні види куликів віддають перевагу різним біотопам.

Таким чином, за період спостережень у Східній частині Черкаської області нами відмічено 22 види птахів підряду Кулики. Серед відмічених видів – три, що занесені до Червоної книги України (кулик-сорока, пісочник великий та кульон великий). З літературних джерел відомо ще про 13 видів куликів [3, 4, 5, 6, 8], що хоча б раз спостерігались на Східній Черкащині з 80-х років XX ст., проте нами не відмічені. Отже всього до орнітофауни східної частини Черкаської області належить 35 видів птахів підряду Кулики. Їх статуси наведені в табл.

Слід визнати, що при віднесенні окремих видів до «звичайних» чи «рідкісних» виникає певне ускладнення: одна й та сама міра зустрічальності для різних видів може бути підставою, щоб віднести їх до різних категорій. Тому оцінку статусу здійснено у відносних категоріях. У табл.: Гн. – гніздовий; П – пролітий; З – залітний; * – звичайний; ** – рідкісний; у дужках – дані про види, відмічені іншими авторами з початку 80-х рр. XX ст., проте нами протягом періоду дослідження не відмічені; ♦ – види, занесені до Червоної книги України.

Таблиця 1

Видовий склад куликів Східної Черкащини та їх статуси

Вид	Статус	Вид	Статус
Burhinus oedicnemus	♦ (П**)	*Phalaropus fulicarius*	(З**)
Haematopus ostralegus	♦ Гн**	*Phalaropus lobatus*	(П**)
Pluvialis squatarola	П*	*Philomachus pugnax*	П*
Pluvialis apricaria	П**	*Calidris minuta*	П*
Charadrius hiaticula	♦ П**	*Calidris temminckii*	(П**)
Charadrius dubius	Гн*	*Calidris ferruginea*	(П**)
Arenaria interpres	П**	*Calidris alpina*	П*
Vanellus vanellus	Гн*	*Calidris alba*	П**
Himantopus himantopus	♦ (Гн**)	*Limicola falcinellus*	П**
Recurvirostra avosetta	♦ (Гн**)	*Lymnocryptes minimus*	♦ (П**)
Tringa ochropus	П*	*Gallinago gallinago*	Гн*
Tringa glareola	П*	*Gallinago media*	♦ (П**)
Tringa totanus	Гн**	*Scolopax rusticola*	Гн**

Продовження табл. 1

Вид	Статус	Вид	Статус
Tringa erythropus	П*	*Numenius arquata*	♦ П**
Tringa nebularia	П*	*Numenius phaeopus*	♦ (П**)
Вид	Статус	Вид	Статус
Tringa stagnatilis	♦ (П**)	*Limosa limosa*	Гн**
Xenus cinereus	(Гн**)	*Limosa lapponica*	(П**)
Actitis hypoleucos	Гн*		

Як видно з таблиці, серед представників фауни куликів Східної Черкащини 9 видів занесені до Червоної книги України. Слід наголосити, що два з них (баранець великий (*Gallinago gallinago*), кульон великий (*Numenius arquata*)), а також – 2 види, що не занесені до ЧКУ (грицик великий (*Limosa limosa*), побережник червоногрудий (*Calidris ferrugina*)), проте у Червоному списку МСОП мають статус близьких до загрозливого стану («Near Treatment»).

Порівняльний аналіз літературних даних по куликах Східної Черкащини за другу половину XX ст. із такими за останнє десятиліття та результатами власних спостережень дозволяє виявити тенденцію до збіднення видового складу (лежень (*Burhinus oedicnemus*) та плавунець плоскодзьобий (*Phalaropus fulicarius*) не відмічені протягом останніх двох десятиліть) та скорочення чисельності окремих видів. Серед головних причин – створення каскаду ГЕС на Дніпрі, затоплення та розорювання луків, витоптування великою та малою рогатою худобою, посилення турбування людиною.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк М. Н. Гнездование ходулочника (Himantopus himantopus) и шилоклювки (Recurvirostra avosetta) в Черкасской области / М. Н. Гаврилюк, О. В. Илюха // Беркут. – 2013. – Вип. 2. – С. 169-171.

2. Гаврилюк М. Н. Динаміка чисельності гніздуючих птахів на хвилерізі Канівської ГЕС (Черкаська область) в 1991-1998 рр. / М. Н. Гаврилюк // Авіфауна України. – 1998. – Вип. 1. – С. 99-100.

3. Гаврилюк М. Н. Миграции куликов в районе Кременчугского водохранилища / М. Н. Гаврилюк, А. И. Илюха, Н. Н. Борисенко // Матер. 10-й юбилейной конф. рабочей группы по куликам Северной Евразии «Вопросы экологии, миграции и охраны куликов Северной Евразии». – Иваново: Иван. гос. ун-т., 2016– С. 105–111.

4. Грищенко В. М. Зустрічі плоскодзьобого плавунця (Phalaropus fulicarius) на території України / В. М. Грищенко // Беркут. – 2013. – Вип. 2. – С. 107-112.

5. Грищенко В. М. Нові дані по рідкісних і маловивчених видах птахів Лісостепу та Полісся України / В. М. Грищенко, Є. Д. Яблоновська-Грищенко // Беркут. – 2013. – Вип. 2. – С. 85-89.

6. Грищенко В. Н. Фауна куликов Черкасского Приднепровья / В. Н. Грищенко, М. Н. Гаврилюк // Достижения в изучении куликов Северной Евразии. Тез. докл. VII Межд. совещания. г. Мичуринск, 5-8 февраля 2007. − Мичуринск: МичурГПИ, 2007. − С. 25−26.

7. Клауснитцер Б. Экология городской фауны / Б. Клауснитцер. – М.: Мир, 1990. – 248 с.

8. Лебедь Е. А. Чибис в Приднепровской Лесостепи / Е. А. Лебедь // Беркут. – 1996. – Вип. 1. – С. 31-38.

9. Лебідь Є. О. Кулики Наддніпрянського Лісостепу (на прикладі Лівобережної частини) / Є. О. Лебідь. – Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – К., 1995. – 24 с.

Науковий керівник: канд. біол. наук, доцент М. Н. Гаврилюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАХВОРЮВАНЬ СПРИЧИНЕНИХ КЛІЩАМИ У ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К. О. Полінкевич
Черкаський Національний Університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. Дослідження захворювань спричинених кліщами є досить актуальною темою [1]. Щорічний моніторинг показує, що статистика захворювань спричинених кліщами зростає [1]. Кліщі є переносниками багатьох захворювань,серед яких кліщьовий енцефаліт, кліщовий бореліоз (хвороба Лайма), рикетсіози і інші інфекції [1].

Методика дослідження. Робота є аналізом останніх даних щодо дослідження кліщів на території Черкаської області [1,2,3,4,5].

Виклад основного матеріалу. За минулий рік в Україні зареєстровано 6 місцевих випадків кліщового енцефаліту [2]. Збудник вірусного енцефаліту відноситься до роду флавовірусів родини *Flavoviride*. Як резервуар і переносник вірусу людини є іксодові кліщі двох видів : тайговий *Ixodes persulcatus* та лісовий кліщ — *Ixodes ricinus* (поширені в лісовій зоні України) [2]. Кліщовий вірусний енцефаліт — це природно-вогнищеве гостре вірусне захворювання з переважним ураженням центральної нервової системи [2]. Симптоми захворювання: загальна інтоксикація (підвищення температури до 40-41ºС, млявість, зниження апетиту, болі в м'язах), запаморочення, приглушення серцевих тонів, тахікардія, судоми, набряк мозку [4].

ДУ «Черкаський обласний лабораторний центр» проводе дослідження у Черкаській області на інфікованість кліщів збудниками кліщового бореліозу (хвороби Лайма) [3].

Методика лабораторних досліджень**.** Матеріалом для бактеріологічного та серологічного дослідження слугують кліщі, які були зняті з людей, а також зібраних в природі. Всі матеріали, що поступають в лабораторію для досліджень маркірують. В супровідних документах містилась характеристика матеріалу і відомості про його джерело, дані про час і місце збору зразків [5].

Виявлення борелій і оцінка ступеня індивідуальної інфікованості кліщів проводилася шляхом мікроскопії в темному полі. Об'єктом дослідження слугує кишківник членистоногого [5].

На території Черкащини найбільш небезпечним є іксодові кліщі, які являються збудниками іксодового кліщового бореліозу (хвороба Лайма), який вражає різні органи і системи людини [3]. У зв’язку зі зміною екологічних факторів та температурного режиму довкілля в останні роки іксодові кліщі швидше стають статево зрілими і мігрувати у ті регіони, де раніше вони не були виявлені [4].

В 2017 році працівниками Черкаського обласного лабораторного центру було досліджено більше 400 кліщів і близько 7,5% з них визначені носіями збудника [3]. За їхніми даними інфіковані кліщі були виявлені на територіях м.Черкаси та м.Ватутіне, а також в окремих зразках Городищенського, Чигиринського, Драбівського та Чорнобаївського районів. В попередні роки осередки хвороби Лайма зареєстровані на всій території нашої області [3].

Висновок. У зв’язку з зростанням чисельності кліщів та випадків зараження людей хворобами носіями яких вони є, постає потреба в вивченні їхнього поширення і моніторингу захворювань, та проведенні санітарно-просвітницької роботи серед населення.

Список використаних джерел:

1. Трускавецька І.Я. Епідеміологічні особливості при укусі іксодових кліщів *(Ixodidae)* / І.Я. Трускавецька // «Молодий вчений». — 2017. — №9.

2. Обережно — кліщі! [Електронний ресурс]. Черкаський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України — 2016. — Режим доступу: http://www.oblses.ck.ua/

3. Кліщовий вірусний енцефаліт та заходи профілактики [Електронний ресурс]. Черкаський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров′я України — 2017. — Режим доступу : http://www.oblses.ck.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1039:2017-03-31-09-24-18&catid=41:2013-05-13-02-14-47&Itemid=57

4. Енефаліти у дітей:сучасні погляди на етіологію, діагностику і лікування. Навчальний посібник / [О.В. Усачова, Т.М. Пахальчук, Є.А. Сіліна та інші] — 2013. — 11-12 с.

5. Наказ МОЗ України: «Про посилення заходів з діагностики та профілактики іксодових кліщових бореліозів в Україні» [Електронний ресурс] // 218. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.moz.gov.ua.

Науковий керівник: к.б.н., викладач О. В. Ілюха

ЗИМІВЛЯ ВОДОПЛАВНИХ ТА НАВКОЛОВОДНИХ ПТАХІВ НА ОЧИСНИХ СПОРУДАХ МІСТА ЧЕРКАСИ

І. М. Пуха, К. В. Лавріненко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Знання сучасного стану орнітофауни на триторій антропогенних водойм представляє особливий інтерес і має значне теоретичне та практичне значення. Очисні споруди займають важливе місце в житті водоплавних та навколоводних птахів, особливо в період зимівлі. Це пояснюється тим, що в штучних водоймах сформувалися певні специфічні умови для існування птахів. Орнітофауна очисних споруд м. Черкаси досліджується з 1995 року [1-6]. Матеріали, представлені в даній публікації, є продовженням даних досліджень.

Матеріал та методи досліджень. Збір матеріалів здійснювався під час виїздів у зимові періоди протягом 2014-2018 років на очисних спорудах м. Черкаси, які розташовані поблизу с. Червона Слобода (в межах Черкаського району), недалеко від Кременчуцького водосховища. Окрім стічних, на них відбувається очистка промислових вод найбільшого промислового підприємства міста Черкаси – ВАТ «Азот». Після механічної та хімічної обробки, вода потрапляє в став біологічної очистки, який поділяється на 3 секції, що послідовно з'єднані між собою. Остання, третя секція, в зимовий період завжди замерзає. Друга секція частіше за все майже не замерзає. Перша секція, завдяки скиду теплих вод температурою 20 – 25℃, повністю ніколи не замерзає. При сильних морозах вона вкрита кригою частково. Її площа складає близько 440 га. Відвідування очисних споруд людиною є обмеженим, що сприяє меншому турбуванню зимуючих птахів.

Для обліків ми використовували точковий метод, який являє собою конкретно визначений маршрут із рівномірно спланованими зупинками для обліків. Для обліку та визначення видової належності використовувалися біноклі та підзорні труби (30 х 50, 30 х 60, 25 – 100 х 100).

До водоплавних та навколоводних птахів у даній публікації ми відносимо види, що належать до наступних рядів: Пірникозоподібні (Podicipediformes), Лелекоподібні (Ciconiiformes), Гусеподібні (Anseriformes), Журавлеподібні (Gruiformes) та Сивкоподібні (Charadriiformes).

Протягом зимових сезонів 2014-2018 рр. ми провели 9 обліків. Опубліковані результати досліджень за попередні роки [1–6] слугували для порівняння.

Результати та обговорення. Всього за період досліджень нами було виявлено 22 види водоплавних та навколоводних птахів. Протягом зимового періоду 2014/2015 рр. на досліджуваних водоймах загалом було відмічено 14 видів; протягом зими 2015/2016 – 6, взимку 2016/2017 – 12 та взимку 2017/2018 – 16. Найбільшим за кількістю видів є ряд Гусеподібні (Anseriformes). Протягом всіх обліків найбільш численним видом був крижень (*Anas platyrhynchos*) – найбільша чисельність на початку лютого 2017 року – 3640 особин.

Протягом зимового періоду 2014/2015 найбільша чисельність була у крижня (1300 особин), другим за чисельнітю був мартин жовтоногий (*Larus cachinnans*). Протягом 2015/2016 також домінуючим видом був крижень, другим за чисельністю – мартин жовтоногий, а також гоголь (*Bucephala chlangula*). Протягом 2016/2017 року найчисленнішим видом також був крижень (найбільша чисельність на початку лютого 2017 року – 3640 особин). Також під час кожного обліку присутній гоголь. У період 2017/2018 домінуючий вид крижень, другий за чисельністю вид – мартин жовтоногий.

Найбагатший за видовим різноманіттям та чисельністю є облік 12 грудня 2014 року – було зафіксовано 13 видів птахів при загальній кількості 1372 особини. Найбідніший – 24 січня 2016 року – зафіксовано усього 3 види, загальною чисельністю 13 особин (цей факт пояснюється розлякуванням птахів мисливцями у цей день).

Характерно, що, не дивлячись на наявність риби у ставку біологічної очистки, гоголі та великі крехи (*Mergus merganser)*, які є звичайними зимуючими видами в регіоні досліджень, відвідують очисні нерегулярно та в невеликій кількості [6].

На основі результатів обліків були розраховані індекси Шеннона (H) та Маргалефа (Mg) для кожної окремої дати обліків [8].

Виявлено, що найбільше значення індекса Маргалефа – 14 грудня 2014 року, з видовим багатством 13 видів та загальною чисельністю особин 1372. Найменше значення – 5 січня 2016 року.

Значення індексу Шеннона знижується за умови зменшення кількості видів. Найбільше значення (0,83) – 24.01.2016, найменше (0,07) 05.02.2017.

Згідно аналізу попередніх даних, у грудні чисельність птахів та видове різноманіття на очисних спорудах завжди більша, ніж в інші зимові місяці. Це можна пояснити погодними умовами, строками міграції видів, а також режимом замерзання Кременчуцького водосховища. Варто взяти до уваги те, що при відсутності льодоставу на водосховищі, частина птахів може перебувати в інших місцях з більш багатою кормовою базою – наприклад на риборозплідних ставках.

На очисних спорудах сформувалося стійке угрупування птахів, яке за окремими показниками перевищує різноманітність орнітокомплексів природних водойм. Технологічні об’єкти системи очищення стоків відіграють важливу роль у підтриманні видового різноманіття та збереженні рідкісних птахів [9]. Тут зареєстрований 1 вид Червоної книги України – гоголь, 17 видів Бернської конвенції (II, III); 9 видів Боннської конвенції та 2 види у списках SPEC (1, 2, 3).

Особливістю даних очисних споруд є постійне надходження підігрітих стоків. Тож, незважаючи на погодні умови впродовж зимового періоду, ці об’єкти є привабливим місцем для зимівлі багатьох видів птахів. Виходячи з цього встановлено, що у першій секції завжди знаходиться найбільша кількість видів, що пояснюється скидом теплих вод саме у неї, наявністю смуг очерету, водоростей та риби.

Очисні споруди є місцем, де птахи мають змогу пережити несприятливі умови середовища, тобто сильні морози або повне замерзання Кременчуцького водосховища. Під час сильних морозів спостерігається більша концентрація птахів на ставках очисних споруд, оскільки при від'ємній температурі там не утворюється суцільний льодостав.

Таблиця

Чисельність водоплавних та навколоводних птахів на очисних спорудах біля м. Черкаси в зимовий період 2014-2018 рр.

Види/дати обліків	14.12.14	10.01.15	15.02.15	05.01.16	24.01.16	05.01.17	05.02.17	21.01.18	11.02.18
Podiceps cristatus	2	1	-	-	-	-	-	4	-
Phalacrocorax carbo	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Egretta alba	-	-	-	-	-	-	-	10	-
Ardea cinerea	1	-	2	-	-	-	4	21	2
Cygnus olor	3	-	3	-	-	-	-	-	-
Cygnus cygnus	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Anas crecca	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Anas penelope	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Anas platyrhynchos	1300	580	810	580	9	330	3640	2450	700
Anas acuta	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Aythya ferina	-	-	-	-	-	-	3	1	-
Bucephala clangula	9	1	-	21	2	2	10	2	-
Mergus albellus	3	3	-	2	-	-	-	-	-
Mergus merganser	-	12	-	7	-	-	6	3	-
Rallus aquaticus	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Fulica atra	2	-	-	-	-	-	-	-	1
Gallinula chloropus	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Tringa ochropus	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Actitits hypoleucos	3	-	-	-	-	-	-		-
Larus ridibundus	20	-	-	6	-	-	-	9	19
Larus cachinnans	26	1	75	-	-	40	16	60	-
Larus canus	1	-	1	-	-	-	-	16	-
Всього:	**1372**	**598**	**892**	**616**	**13**	**373**	**3769**	**2561**	**723**
Кількість видів	13	6	6	5	3	6	6	11	5
Індекс Маргалефа	**1,66**	**0,78**	**0,73**	**0,62**	**0,78**	**0,84**	**0,60**	**1,31**	**0,60**
Індекс Шеннона	**0,3**	**0,16**	**0,34**	**0,28**	**0,83**	**0,42**	**0,07**	**0,31**	**0,21**

Таким чином, антропогенні водойми є не лише місцями концентрації птахів у зимовий період та під час міграцій, а й одним із центральних ландшафтних компонентів, який бере участь в підтриманні загального біологічного різноманіття. Отримані результати підтверджують важливість очисних споруд м. Черкаси для зимівлі птахів.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк М. Н. О зимовке водоплавающих и околоводных птиц в 2007−2008 гг. в районе Кременчугского водохранилища / М.Н. Гаврилюк, С.В. Домашевский, В.Н.Грищенко, А.В. Ілюха, Н.Н.

Борисенко, Є.Д. Яблоновська-Грищенко // Сохранение разнообразия животных и охотничье хозяйство России [Матер. 3-й Междунар. науч.-практич. конф.]. − М., 2009. − С. 572−576.

2. Гаврилюк М. Н. Зимівля водоплавних та навколоводних птахів у 2008−2009 рр. у районі Кременчуцького водосховища /М.Н. Гаврилюк, С.В. Домашевський, В.М. Грищенко, О.В. Ілюха, М.М.Борисенко, Є.Д. Яблоновська-Грищенко // Вісн. Черкас. Ун-ту. Серія: Біол. Науки. –2009. –Вип. 156. – С. 21−26.

3. Гаврилюк М. Н. Зимівля водоплавних та навколоводних птахів у 2009−2010 рр. у районі Кременчуцького водосховища / М.Н. Гаврилюк, В.М.Грищенко, О.В.Ілюха, М.М.Борисенко, Є.Д.Яблоновська- Грищенко // Природничий альманах. Серія: Біологічні науки. − Херсон, 2011. − Вип. 15. − С. 26−32.

4. Гаврилюк М. Н. Зимівля водоплавних та навколоводних птахів у сезони 2010−2011 і 2011–2012 рр. В районі Кременчуцького водосховища / М. Н. Гаврилюк, С. В. Домашевський, В. М. Грищенко, О. В. Ілюха, М. М. Борисенко, Є. Д. Яблоновська–Грищенко // Авіфауна України. – 2013. –Вип. 5.

5. Гаврилюк М. Н. Зимівля водоплавних і навколоводних птахів у районі Кременчуцького водосховища в зимові сезони 2012–2013 та 2013–2014 рр. / М. Н. Гаврилюк, В. М. Грищенко, О. В. Ілюха, Є. Д. Яблоновська–Грищенко, М. М. Борисенко // Вісник Черкаського університету. Сер.: Біологічні науки. – 2014. – Вип. 2. – С. 32–37.

6. Гаврилюк М. Н. Значение очистных сооружений города Черкассы (Украины) для зимуючих водно-болотных птиц / М. Н. Гаврилюк, А. В. Илюха, Н. Н. Борисенко // Зоологические чтения: Матерлы Междунар. науч.-практич. конф, посвященной памяти проф. И.К. Лопатина (Гродно, 14-16 марта 2013 года). – Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы. – 2013. – С. 82–85.

7. Гаврилюк М. Н. Современная зимняя орнитофауна восточной Черкасщины / М. Н. Гаврилюк, В. Н. Грищенко // Беркут. – 2001. – Вип. 2. – С. 184–195.

8. Мэгарран Э. Экологическое разнообразие и его измерение. – М.: Мир, 1992. – 161 с.

9. Федун О. М. Орнітокомплекси територій технологічних об’єктів очищення стоків Північного Сходу України : дис.на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : 03.00.08 «Зоологія» / Федун Олександр Михайлович. – К., 2017. – 174 с.

Науковий керівник: канд. біол. наук, доцент М. Н. Гаврилюк

БІОХІМІЯ

МЕТОДИ МІКРОЕЛЕМЕНТНОГО АНАЛІЗУ БІОСУБСТРАТІВ

Я. О. Буртова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дефіцит, надлишок чи дисбаланс мікроелементів у організмі людини лежить в основі розвитку цілого ряду патологій. Зміни структури і функціонування тканин та органів при мікроелементозах важко виявляються на ранніх етапах і тривалий час хронічні ушкодження не діагностуються. Тому актуальним є підбір оптимальних методик встановлення кількісних та якісних показників мікроелементів у біосубстратах людини [1; 4].

Для оцінки рівня вмісту мікроелементів в організмі можна використовувати кров, лімфу, сечу, спинномозкову рідину, шлунковий сік, слину і т.д. По-можливості, перевага надається неінвазивним методам забору матеріалу, які, при цьому, є максимально показовими. Для визначення рівня мікроелементів, можна використати волосся та нігті, що мають високу достовірну інформативність як для важких токсичних елементів – забруднювачів, так і життєво необхідних. Для них характерна фіксована динаміка росту (0,2-0,5 мм у день). Мікроелементи, що потрапили у волосся чи нігті під час формування, не видаляються з них надалі [2; 5].

Сироватка крові відображає елементний статус короткочасний за експозицією та значний за ступенем відхилення, а волосся відображає елементний статус, який формується на протязі тривалого часу (місяці, роки) і більш придатне для клінічної оцінки [1]. Додаткові переваги саме волосся, як біосубстрату для визначення мікроелементів: простота забору матеріалу, тривалий час зберігання за кімнатної температури, відтворювана кератинова біоматриця на основі гліцину чи желатину.

В практиці широко використовують наступні методи: атомно-абсорбційна спектрометрія, атомно-емісійна спектроскопія, мас-спектрометрія, рентгеноструктурний аналіз, рентгено-флуоресцентна спектрометрія, диференціальна імпульсна полярографія, рентгеноспектральний аналіз та ін. Всі вони вимагають пробопідготовки у вигляді озолення та мають різну чутливість.

Атомно-абсорбційна спектрометрія (ААС) широко використовується у сучасних приладах для визначення близько 70 індивідуальних елементів за допомогою атомізації проби у полум'ї, графітовій кюветі або з використанням спеціальної техніки (наприклад, метод холодної пари, визначення у вигляді гідридів). Перевагою методу є надзвичайно висока специфічність при виявленні елементів, що дозволяє використовувати спрощену пробопідготовку. ААС в графітових кюветах має низькі межі виявлення та малі витрати проби.

Недоліки ААС - необхідність збільшення об'єму проби і тривалості аналізу при збільшенні кількості аналізованих елементів [3].

Атомно-емісійна спектрометрія (АЕС) багатоелементний метод, придатний для одночасного визначення кількох елементів, в той час як в ААС можна визначати лише окремі елементи. Перспективний метод для скринінгових біомедичних та екологічних досліджень.

Переваги даного методу: відносно малі матричні ефекти, широкий діапазон вимірювань (1:10000), висока продуктивність (значно вища, ніж при використанні ААС). Недоліки: можливість появи спектральних перешкод, перекривання емісійних ліній деяких елементів [4].

Рентгено-флуоресцентна спектрометрія (РФС) заснована на аналізі спектрів флуоресценції. До переваг відносяться: висока продуктивність за рахунок відносно простої пробопідготовки. Прилади дозволяють швидко виконати якісний і кількісний аналіз. Недоліки: кількісне визначення елементів, що містяться в пробі обмежене за рахунок одночасного посилення і ослаблення ренгено-флуоресцентного випромінювання [2; 3].

Отже, визначення мікроелементів у біосубстратах вимагає складного спеціалізованого обладнання та створення шкали стандартів, проте дає детальний опис метаболічного стану організму, що може бути використано для профілактики шляхом корекції раціону харчування.

Список використаних джерел:

1. Авцын А.П. Микроэлементозы человека / А.П.Авцын, А.Л.Жаворонков, М.А.Риш, Л.С. Строчкова. –Москва: Медицина, 1991. –496 с.

2. Определение тяжелых металлов в волосах человека методами дифференциальной импульсной полярографии и рентгеновской флуоресцентной спектроскопии / [Д. И. Джапаридзе, Н. В. Шавгулидзе, Н. С. Хавтаси та ін.]. // Український журнал з проблем медицини праці. – 2008. – №2. – С. 58–63.

3. Прайс В. Аналитическая атомно-абсорбционная спектроскопия / В. Прайс.- М.: Мир, 1976. - 356 с.

4. Скальный А.В. Химические элементы в физиологии и экологии человека / А.В. Скальный – М.: ОНИКС 21 век: Мир, 2004. – 216с.

5. Dobrovolsky L. Blood lead monithoring studies in Chernobil region in 1992 / L. Dobrovolsky, P.Vitte, I. Belashova // Abstr. Symp. - «Trase element in Man and Animals» (Dresden, May 16-21, 1993). - Dresden: Friedrich Schillir Universyty - 1993. - P. 140.

Науковий керівник: кандидат біологічних наук С. В. Соколенко

ФАКТОРИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЙОГУРТІВ ЯК БІОКОРЕКТОРІВ ПРИРОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Д.О. Йоненко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У зв’язку з несприятливими екологічними умовами, що склалися на території України після Чорнобильської трагедії та внаслідок техногенної діяльності зросла потреба в препаратах, здатних виводити з організму людини важкі метали та радіонукліди, що накопичуються. Такими препаратами можуть стати пробіотики на основі молочнокислих бактерій – біосорбентів важких металів, які поряд із терапевтичними властивостями проявлятимуть здатність виводити важкі метали з організму [13].

Загалом, кисломолочні напої займають важливе місце в харчуванні населення, завдяки їм організм людини може отримати як нативні молочні компоненти, так і біокоректори природного походження. Єдиним недоліком всіх «живих» кисломолочних напоїв є малі терміни зберігання. Одним з найпопулярніших кисломолочних напоїв є йогурт [8]. Йогурт в Україні споживає понад 40% населення [3].

Численні дослідження вітчизняних та закордонних вчених підтверджують позитивний вплив кисломолочних напоїв в цілому та йогуртів зокрема на функціонування організму вживання [2, 4, 5, 6, 10].

Метою роботи є аналіз біологічних та фізико-хімічних властивостей йогурту (на основі джерел літератури) як модулятора фізіологічних систем людини.

За даними багатьох досліджень, встановлено закономірний тісний зв'язок між пробіотичними властивостями йогуртів та такими характеристиками: міцністю згустку, компонентами бактеріальної закваски, збільшенням кількості молочної кислоти у процесі виробництва, а також під час зберігання продукту. Поряд із зовнішнім виглядом, кольором, запахом і ароматом значна увага як одній із характеристик, що визначає споживчу цінність готового продукту, приділяється консистенції кисломолочних продуктів. В останні роки науковцями розробляються способи об'єктивного оцінювання консистенції та інших показників якості молочних продуктів за допомогою фізико-хімічних методів досліджень [9].

Важливими процесами, що відбуваються при виробництві кисломолочних продуктів, є коагуляція казеїну і гелеутворення. Коагуляцію казеїну викликає молочна кислота, яка утворюється при молочнокислому бродінні лактози, внаслідок чого підвищується кислотність продукту. Найбільш чутливими і перспективними для оцінювання якості кисломолочних продуктів є реологічні і синерезисні властивості згустку, зокрема в'язкість і ступінь синерезису. Вони залежать від складу молока і бактеріальних заквасок, режимів теплової і механічної обробки, способу і тривалості коагуляції білків молока [1].

Для сквашування молока використовують бактеріальні закваски, виготовлені на чистих культурах відповідних видів мікрофлори. Відпідбору культур залежать аромат, консистенція та іншіякості продукту. Якість закваски залежить від чистоти культури, здатності до утворення кислоти, аромату, нагромадження антибіотиків [7].

Молочнокислі бактерії відіграють основну роль у виробництві кисломолочних продуктів, де виконують такі функції: трансформація лактози, білків, цитратів та, можливо, інших мінорних компонентів молока у поживні, смакові і ароматичні сполуки, обумовлюючи специфічні органолептичні показники; пригнічення розвитку шкідливої (для технології виробництва) та патогенної мікрофлори молочною кислотою, яку вони продукують, тим самим знижуючи pH середовища; утворення специфічних антибактеріальних речовин (антибіотики, бактеріоцини, перекис водню) [11].

Актуальним на сьогодні є створення йогурту, який би мав високі споживчі властивості завдяки застосуванню лише натуральних інгредієнтів. Аналіз останніх досліджень показав, щоданої мети можна досягнути шляхом правильного підбору культур молочнокислих бактерій, які входять в склад закваски. А як натуральні інгредієнти доцільно було б застосовувати продукти бджільництва [12].

Таким чином, при виробництві йогурту, як біокоректора природного походження, необхідно враховувати якість культур мікробіоти, фізико-хімічні властивості згустку, концентрацію молочної кислоти та тривалість зберігання продукту.

Список використаних джерел

1. Горбатова К.К. Физико-химические и биохимические основы производства молочных продуктов / К.К. Горбатова. – М.: ДеЛи-принт, 2001. – 115 с.

2. Глазачев В.В. Производство кисломолочных продуктов: учеб. Пособие / В.В. Глазачев. – М.: Пищепромиздат, 1980.– 105 с.

3. Лосєв А. Перспективний ринок йогуртів / Продукти харчування., 2008. – № 17. – 10–14 с.

4. Петрова С.П. Виробництво функціональних продуктів. / Молочна промисловість. 2002. – № 10.

5. Проспект Компанії Хр. Хансен. Бюллетень / Молочна промисловість., 2002. – № 3. – 4. – 179 – 181 с.

6. Семеніхіна В.Ф. Кисломолочні продукти нового покоління. / В.Ф. Семеніхіна, І.В. Рожкова, М.Б.Сундукова/ Молочна промисловість., 1999. – № 7. – 29 с.

7. Скорченко Т.А. Технологія незбираномолочних продуктів. / Т.А. Скорченко, Г.Є.Поліщук, О.В.Грек, О.В.Кочубей (НУХТ). Навчальний посібник. – Вінниця: Нова Книга., 2005. – 264 с.

8. Тихая. А. Йогурта ложка прибавит здоровья немножко / А. Тихая /Молочное дело., 2007. – № 3. – 5 – 9 с.; № 4. – 5–8 с.

9. Хамагаева И. С. Зависимость структурно-механических свойств ферментированных сгустков от микрофлоры закваски / И. С. Хамагаева, С. Б. Тумунова, С. Г. Ханхалдаева., 2013. –№ 7. – 60 с.

10.Щербак О.В. Йогурт: вкусно, полезно, питательно. / О.В. Щербак /Продукты и ингредиенты., 2010. – №5. – 61 с.

11.Carr F.J. The lactic acid bacteria: a literature survey / F.J. Carr / Critical Reviews in Microbiology.,2002. – Vol. 28. – P. 281–370.

12.Eschenbach D.A. Prevalence of hydrogen peroxide-producing Lactobacillus species in normal women and women with bacterial vaginosis / D.A. Eschenbach / Clinical Microbiology., 1989. – Vol. 27. – P.251–256.

13.Starovoitova S. Cholesteraze activity of new lacto- and bifidobacteriastrains in vitro / S. Starovoitova, K. Kishko, L. Lazarenkoetall. / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія., 2010. – Вип. 27. – С. 1–4.

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент В. Л. Соколенко

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ОРОТЕРАПІЇ

О. В. Порохніна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Інструментальна оротерапія – це інноваційна технологія яка здатна підвищити резистентність організму до несприятливих умов навколишнього середовища шляхом фізичного моделювання цілющих властивостей природного гірського повітря.

Витоки інструментального відтворення біологічних ефектів гірського клімату виникли завдяки розвитку науки і техніки, особливо після ідентифікації і розділення молекулярних компонентів атмосферного повітря. Отримавши хімічним шляхом перші порції чистого кисню, Антуан Лавуазьє перевірив його дію на мишах і на собі. Використання газоподібного кисню в медицині впевнено увійшло в практику невідкладної медичної допомоги і в різних варіантах використовується донині [5].

На території України одним з перших дослідників механізмів адаптації до гіпоксії М.М. Сиротинін. Саме він розробив оптимальний режим поступового пристосування організму до нових умов, схему ступінчастої адаптації до гірського клімату, реєструючи відповідні реакції організму на низький *P*O2.

У більш пізній час виявилося, що не тільки гори, але і модельоване зниження *P*O2 у вдихуваному повітрі або зміни ритму дихання (співвідношення тривалості вдиху і видиху), здатні підвищувати загальну резистентність організму до несприятливих впливів навколишнього середовища [1].

Минуло понад 25 років з дня введення в експлуатацію (20.11.1987) першої в світі нормобаричної камери штучного гірського клімату "Оротон". За минулі роки в камері пройшли курс лікування і реабілітації більше 10 тис. чоловік з різними соматичними захворюваннями. За даними, приблизно 75% від усього числа хворих складали особи працездатного віку. Разом тим позитивні результати лікування найкраще всього проявляються у дітей раннього та середнього віку [2].

Лише до кінця XX століття коли число фармакологічних засобів досягло 100 тисяч, а в структурі захворюваності з'явилася нова графа - "хвороба від ліків", частина лікарів вже усвідомила необхідність використання в першу чергу натуральних, біофізичних факторів відновлення здоров'я, в тому числі і застосування інструментальної оротерапії [3].

На даний момент інструментальну оротерапії застосовують з метою профілактики різних захворювань. Розроблено і клінічно доведено до використання основні правила застосування профілактичних процедур, а саме:

1. Використання для практично здорових людей з метою підвищення резистентності організму до несприятливих факторів зовнішнього середовища, збільшення стресостійкості, підвищення розумової і фізичної працездатності.

2. Особам з функціональними розладами діяльності ЦНС або внутрішніх органів без виражених клінічних проявів, а також людям, що страждають синдромом хронічної перевтоми.

3. Людям з малорухливим способом життя (гіпокінезія, гіподинамія) для зниження ступеня загрози розладів мікроциркуляції в мозку, міокарді та інших життєво важливих органах.

4. Жінкам, які готуються стати матерями, особливо в випадках ускладнень при попередніх вагітностях, з метою профілактики можливих ускладнень під час вагітності для попередження ускладнень під час пологів і в післяпологовому періоді.

5. Гірським туристам і альпіністам, що вперше мають намір взяти учать в сходженні на висоту понад 3-3,5 тис. м. н.р.м. для профілактики можливого прояву гірської хвороби [3].

В якості метода неспецифічної терапії і реабілітації показаний при клінічних проявах таких захворювань:

a) органів дихання (бронхіальна астма, хронічний бронхіт, хронічні пневмонії в стадії ремісії, неактивний туберкульоз легень).

b) серця та судин (атеросклеротичний і післяінфарктний кардіосклероз, ессенціальна гіпертензія I – II стадії).

c) системи крові (анемії, хронічні лейкози в стадії ремісії).

d) нервової системи (неврози, абстинентний синдром, депресивні стани, вегето-судинні дистонії незалежно від типу).

e) шлунково-кишкового тракту (хронічний гепатит, гастрит, виразкова хвороба шлунку та дванадцятипалої кишки в стадії ремісії).

f) ендокринної системи (цукровий діабет, ожиріння I – II ст., тиреотоксикоз I – II ст.).

g) шкіри та слизових оболонок алергічного та аутоімунного характеру (екзема, кон'юнктивіт, кропив'янка, набряк Квінке, імунодефіцитні стани) [4].

Список використаних джерел:

1. Березовский В. А. 10 лет камере искуственного горного климата «Оротрон» // Березовский В. А., М. И. Левашов., Оротерапия. – Киев : Академии проблем гипоксии. – Т.2., 1998. – С. 3-10.

2. Березовский В. Я. Технологія підвищення резистентності організму за допомогою гіпоксітерапії // В. Я. Березовский, Є. М. Горбань, М. І. Лєвашов., Методичні рекомендації МОЗ України, Київ., 2000. – С. 23.

3. Березовский В. А. Цветок Гильгамеша. Природная и инструментальная ортерапия (очерки о горах и их влиянии на организм человека) / Березовский В. А. – Донецк : Заславский А. Ю., 2012. – 304 с.

4. Мельник Т. О. Фізіологічні та біохімічні основи гіпоксії : навч. пос. для студ. / Т. О. Мельник, Ю. О. Компанієць. – Черкаси : ФОП Белінська О. Б., 2016. – С. 74
5. Холден Дж. С. Дыхание. / Дж. С. Холден, Дж. Г. Пристли. – Москва: Гос. изд. биол. и мед. литературы., 1937. – 464 с.

Науковий керівник: кандидат біологічних наук, доцент Т. О. Мельник

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЇ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ ГІРСЬКОГО КЛІМАТУ

Т. В. Савченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В багатьох регіонах України, в тому числі на Черкащині, за рахунок техногенного забруднення атмосфери, та економічних негараздів знизилась якість життя та погіршився стан здоров'я населення. Про це свідчить високий рівень захворюваності, та різні фізіологічні і психічні прояви зниження резистентності організму, до несприятливих умов навколишнього середовища. Тому, виникає питання не тільки лікування, але й профілактики захворюваності.

В нашій країні і за кордоном накопичений великий експериментальний та клінічний матеріал, що свідчить про можливість значного підвищення стійкості організму різних видів тварин і людини, до ряду екстремальних факторів та патологічних станів (запальні процеси, ряд хронічних захворювань, інфекційні хвороби), в результаті попередньої адаптації організму, до впливів деяких несприятливих факторів оточуючого середовища – перепадів температури, голоду, фізичних навантажень тощо. Особливої уваги заслуговують дослідження впливу гіпоксії, що розвивається в умовах середньогір'я, високогір'я та в барокамерах розрідження атмосферного повітр'я, що представлені ще класиками медичної та фізіологічної науки (Сиротинин Н. Н., 1934; Барбашова 3. И., 1960; Агаджанян Н. А., Миррахимов М. М., 1970 та інші).

Вироблена при адаптації, до екстремальних умов стійкість, до стресових впливів є неспецифічною і може проявлятися під час дії на організм різних патогенних факторів, що є в основі того чи іншого захворювання. В нормальній та патологічній фізіології, вважається визнаним факт вирішальної ролі гіпоксії, як в утворенні так і у розвитку багатьох захворювань людини. Оскільки будь – який патологічний стан прямо, або опосередковано пов'язаний з порушенням бюджету кисню в організмі.

Це дозволяє зробити висновок, про важливість своєчасної корекції реакцій організму на кисневу недостатність, відповідно через тренування саме до гіпоксії з метою створення довготривалої стійкості до різнопланових екстремальних впливів, а також нормалізації реактивності і активації компенсаторно – пристосувальних (адаптаційних) резервів організму. В практиці лікування та профілактики таких захворювань як бронхіальна астма, залізодефіцитні анемії, нейроциркуляторна дистонія, гіпертонічна хвороба, ожиріння та інші, вже давно застосовується тренування пацієнтів до гіпоксії в середньо – та високогірних умовах [4].

Здатність організму пристосовуватись до різних ступенів кисневої недостатності є наслідком еволюційно древніх і найбільш досконалих засобів адаптації. Особливості пристосування до гіпоксії, в значній мірі характеризують резервні пристосувальні можливості організму до дії різних несприятливих факторів. І.П. Павлов вказував на

необхідність при лікуванні активізувати захисні реакції «фізіологічних засобів проти хвороби». Саме шлях пошуку активізації власних захисних сил природними чинниками був притаманним античній медицині. Гіпоксією (кисневою нестачею), по визначенню А.М.Чарного (1961), називається стан, який настає в організмі при неадекватному постачанні тканин і органів киснем, або при порушенні утилізації в них кисню в процесі біологічного окислення [1].

В.Я.Березовський у зміст поняття «киснева нестача» (або «нестача дихання») вкладає невідповідність між метаболічним запитом і його енергетичним забезпеченням, яке супроводжується тимчасовим виходом яких-небудь показників кисневого гомеостазу із меж коливання, обмежених межами фізіологічної зони [3]. Досліджуючи реакції організму на розвиток гіпоксії В.Я.Березовський підкреслював її стимулюючий вплив на секрецію певних гормонів (катехоламінів), загальну стимуляцію енергетичного метаболізму. Вченим було виявлено, що людина, яка перемістилася з рівня моря на висоту 2-2,5 тис.м у процесі адаптації втрачає частину надмірної маси тіла і отримує нові «якості» здоров'я. Вони розвиваються внаслідок розгальмування бездіяльних генів та пришвидшення синтезу білків- ферментів, що мають високу сприятливість до кисню. Застосування тренувань гіпоксією має позитивний вплив на кінетику кисневого метаболізму та кислотно – лужного стану, нормалізує показники вуглеводного, ліпідного, білкового обмінів, підвищує протизапальний потенціал, активізує діяльність ведучих систем організму. Особливе значення має метод гіпокситерапії, для формування повноцінного здоров'я підростаючого покоління, є ефективним засобом профілактики і лікування неспецифічних захворювань. Дозована гіпоксія може бути застосована для підвищення резистентності організму, сприяти стійкості до екстремальних факторів середовища, а також до побічної дії фармакологічних препаратів. Гіпоксична стимуляція сприяє утворенню нових капілярних сіток в різних органах, що призводить до кращого загоювання ран і зменшення запальних процесів в органах. Така стимуляція може застосовуватись не лише з лікувальною метою, але й сприяє підвищенню фізичної працездатності організму, а також зменшує біологічний вік людини (омолодження організму) приблизно на 5 років (за дослідженнями В.С.Мякотних, 1999-2000р.р.) навіть після проходження лише одного сеансу впливу нормобаричної гіпоксії [4].

Людина не відчуває стан фізіологічної гіпоксії при диханні газовою сумішшю з низьким вмістом кисню (16%) в азоті. Це зона індиферентної гіпоксії, яка не завдає шкоди організму [5].

Враховуючи ці ефекти В.Я.Березовським з групою вчених та інженерів, створили і застосовували генератор штучного гірського повітря, здатного забезпечувати індивідуальне застосування нормобаричної саногенної гіпоксії, з метою профілактики і лікування певних захворювань [2].

Враховуючи економічні та інші причини обмеження можливості перебування в гірській місцевості, для більшості людей це не завжди є доступним. Тому саме технології створення штучного гірського клімату і використання їх в лабораторіях та проведення з допомогою них профілактичних та оздоровчих заходів для населення є досить актуальним.

Наша подальша робота плануються на основі серій досліджень, які будуть проведенні в науковій лабораторії інструментальної оротерапії.

Список використаних джерел:

1. Агаджанян Н.А. Функції організму в умовах гіпоксії та гіперкапнії / Агаджанян Н.А., Елфімов А.І. - М.:Просвещение, 2006. - 197с.

2. Березовський В.А., Левашов В.А. Введение в оротерапию / Березовський В.А., Левашов В.А, 2 - е узд. с измен. и допол. – К.: Из – во Академиии проблем гипоксии РФ, 1988. – 56с.

3. Березовський В.А. Физиологические механизмы саногенных эфектов горного климата /Березовський В.А., Дейнега В. Г. - К.: Наук. думка, 1988.- 224с.

4. Березовський В.А. Гіпокінезія та сучасні засоби попередження її негативних наслідків для здоров'я людини /В.А. Березовський, В.А. Левашов, І.Г.Літовка, О.Б.Динник, В.Т. Ярошенко// Фізіологічний журнал - №1- К.: Наук. думка, 2004.- С.5 -14с.

5. Березовський В.А.Природная и инструментальная оротерапия (очерки о горах и их влиянии на организм человека) / В.А. Березовський-Донецк: Из-Заславский А. Ю, 2012. – 304с.

Науковий керівник: к. б. н., доцент Т. О. Мельник

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНІХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄКТІВ ПЗФ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЗООЛОГІЇ

А. А. Бараболін
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. Провідним методом вивчення зоології є метод спостереження.Для його використання у процесі викладання найкращим чином підходять природні місця перебування тварин, з найменшим антропогенним впливом, такими є об'єкти природно заповідного фонду.

За календарним планом, зоологія вивчається учнями середньої школи в 7 класі де передбачено 7 практичних занять[1]. Екскурсії до об'єктів ПЗФ допоможуть провести їх найбільш плідно. Така практикавідповідає основним принципам навчання: принцип наочності, принцип активності та самостійності, принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю, принцип емоційності. Можливість застосувати свої знання на практиці та позитивнівраженнябудуть спонукати учнів до більш плідної праці та до кращого засвоєнню матеріалу[2].

Обговорення. Природно-заповідний фонд Черкаської області налічує 540 територій, з яких 22 об'єкти загальнодержавного та 518 місцевого значення.В процесі аналізу природно заповідного фонду нами було виділено 4 об'єкти, що найбільше підходять для зоологічних екскурсій: Канівський природний заповідник, Нижньосульський національний природний парк, Черкаський зоологічний парк, та Липівський орнітологічний заказник.

Канівський природний заповідник має площу 2027 гектарів[4]. Є структурним підрозділом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, студенти якого, щороку мають змогу проходити зоологічну практику в межах заповідника. Для зручності екскурсій в заповіднику прокладено дві екологічні стежки. Також у заповіднику працює музей природи в якому є велика кількість експонатів тварин [4].

Світ комах у заповіднику налічує понад 7000 видів серед них 36 видів занесені до ЧКУ [8] це: красуня діва (*Calopteryx virgo*), дозорець імператор (*Anax imperator*), пилкохвіст лісовий (*Poecilimon schmidtii*), жук самітник (*Osmoderma barnabita*), ковалик сплощений (*Neopristilophus depressus*) та ін[4]. У фауні ссавців Канівського природного заповідника зареєстровано 53 види. Серед них: лось *(Alces alces),* козуля європейська *(Capreolus capreolus)*, кабан *(Sus scrofa)*, куниця лісова (*Martes martes*), вивірка руда (*Sciurus vulgaris*) [4].

Зважаючи на вище перераховані види тварин, Канівський природний заповідник підходить для розглядання таких тем практичних занять: «Виявлення прикладів пристосувань до способу життя у комах», «Визначення особливостей зовнішньої будови хребетних тварин у зв'язку з пристосуванням до різних умов існування», «Визначення форм поведінки (або типів угруповань) тварин» [1].

Нижньосульський національний природний парк розташований на території Глобинського, Оржицького та Семенівського районів Полтавської області, Чорнобаївського району Черкаської області, в нижній частині долини річки Сули. Загальна площа парку 18635,11 га. Одним з основних завдань його створення є проведення екологічної освітньо-виховної роботи. [5]

Регіон парку слугує місцем прольоту значної кількості водоплавних та гідрофільних птахів, серед них такі види, як Журавель сірий (*Grus grus*), гуска сіра (*Anser anser*), чепура велика (*Ardea alba*), чапля руда (*Ardea purpurea*)та ін [7].

Вивчення фауни Нижньосульського природного парку, допоможе учням краще зрозуміти сезонну зміну поведінки птахів, також дасть змогу дослідити особливості їх гніздування. Згідно календарного плану екскурсія підходить до тем практичних занять: «Виявлення прикладів пристосувань до способу життя у представників різних екологічних груп птахів», «Визначення особливостей зовнішньої будови хребетних тварин у зв'язку з пристосуванням до різних умов існування», «Визначення форм поведінки (або типів угруповань) тварин» [1].

Черкаський міський зоологічний парк загальнодержавного значення, підпорядкований Черкаській міській раді, має полущу 8 га. Колекція зоопарку нараховує 2630 особин 233 видів диких тварин з різних біотопів планети. Спеціалізація Черкаського зоопарку: тварини тераріумної групи та тварини лісової та лісостепової зон фауни України [4].

В колекції тварин є: ссавці, птахи, риби, рептилії та земноводні. Серед них: ведмідь бурий (*Ursus arctos*), єнот уссурійський (*Nyctereutes procyonoides)*, дикобрази (*Hystricidae)*, макака-резус (*Macaca mulatta)*, вовк (*Canis lupus)* та ін. Також в наявні тварини занесені до ЧКУ [8], зокрема орел степовий (*Aquila nipalensis)*, рись європейська (*Lynx lynx)*та ін. [4].

Екскурсія до зоопарку дасть змогу викладачу краще ознайомити учнів з видовою різноманітністю світової фауни. Підходить до таких тем практичних занять: «Виявлення прикладів пристосувань до способу життя у представників різних екологічних груп птахів», «Визначення особливостей зовнішньої будови хребетних тварин у зв'язку з пристосуванням до різних умов існування», «Визначення форм поведінки (або типів угруповань) тварин».

Липівський орнітологічний заказник розташований на акваторії Кременчуцького водосховища у трикутнику с. Чапаївка – с. Кедина Гора – залізничний міст через водосховище, його площа становить 4500 га [4].

За останні роки на території заказника було виявлено 40 видів водоплавних і навколоводних птахів, серед них зустрічається крижень *(Anas plathyrhynchos)*, лиска *(Fulica atra)*, баклан великий *(Phalacrocorax carbo)*, чернь чубата *(Aythya fuligula)*, мартин звичайний (*Larus ridibundus*) та ін. [6].

Вивчення тваринного світу Липівського орнітологічного заказника дає змогу спостерігати за великою кількістю видів птахі. Допомагає у вивчені сезонної зміни поведінки, способу життя птахі, полюванням, гніздуванням птахів. Екскурсія відповідає темам: «Виявлення прикладів пристосувань до способу життя у представників різних екологічних груп птахів», а «Визначення особливостей зовнішньої будови хребетних тварин у зв'язку з пристосуванням до різних умов існування», «Визначення форм поведінки (або типів угруповань) тварин».

Висновки. Черкаська область має велику кількість багатих фауною об'єктів ПЗФ. Екскурсії до них відповідають як основним принципам навчання так і навчальній програмі. Кожен з представлених в роботі об'єктів ПЗФ відповідає окремим темам практичних робіт, які можна виконувати в рамках екскурсії. Використання їх в процесі вивчення зоології є дуже важливим, так як дає змогу спостерігати за природною поведінкою тварин, особливостями їх будови та пристосуванням до певного способу життя. Це дасть змогу учням закріпити знання на практиці в природних умовах, виховати екологічну свідомість та навчить самостійно опрацьовувати вивчений матеріал. Виходячи з вище сказаного, зважаючи на користь екскурсій до згаданих об'єктів, ця практика повинна стати звичною для шкіл області.

Список використаних джерел:

1. Задорожний К. М. Календарне планування. Біологія. 6–9 класи К. [Електронний ресурс] / К. М. Задорожний. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://journal.osnova.com.ua/download/11-540-64550.pdf.

2. А. І. КузьмінськийПедагогіка / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – Київ: Знання-Прес, 2008. – 448 с.

3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2015 році [Електронний ресурс] // управління екології та природних ресурсів. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://eco.ck.ua/docs/Dop_2015.pdf.

4. Чорний М. Г., Чорна Л. О., Грищенко В. М. та ін. Заповідна Черкащина: історія, сьогодення, майбутнє: науково-довідкове видання. Черкаси: Брама-Україна, 2012. 200 с.

5. Парнікоза І. Ю. У серці України [Електронний ресурс] / І. Ю. Парнікоза. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://h.ua/story/348334/.

6. Міграційні скупчення водоплавних і навколоводних птахів у липівському орнітологічному заказнику (черкаська область) в осінні періоди 2012–2014 рр[Електронний ресурс] / М. Гаврилюк, О. Ілюха, М. Борисенко // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. Випуск 71.. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_biol_2016_71_18.

7. Клєстов М. Л. ОрнитокоплексыСульского залива Кременчугскоговодохранилища и ихохрана [Електронний ресурс] / М. Л. Клєстов, Г. Г. Гаврись, О. Л. Андрієвська – Режим доступу до ресурсу: http://mail.izan.kiev.ua/vz-pdf/1994/N_6_94/94_6_14-Klestov.pdf.

8. Червона книга України. Тваринний світ / Під загал. ред. І. А. Акімова. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с.

Науковий керівник: к.б.н., викладач О. В. Ілюха

ОРНІТОФАУНА БОТАНІЧНОГО САДУ ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ

В. Ю. Лісецький

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Птахи відіграють важливу роль у природі та житті людини. Саме за їх посередництвом відбувається поширення насіння деяких рослин. Комахоїдні птахи регулюють чисельність шкідників. Особливо значну кількість комах поїдають горобцеподібні, що має особливе значення у штучно створених насадженнях, якими є ботанічні сади. Останні також використовують як освітні установи, де зручно проводити екскурсії не тільки ботанічного, а й зоологічного спрямування. При правильній постановці, екскурсії дають можливість побачити в природі не окремі розкидані форми і явища, а єдине ціле, де окремі частини тісно пов'язані і взаємно обумовлені [3].

Метою статті є аналіз видового складу орнітофауни та особливостей екології птахів Ботанічного саду Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького та розробка рекомендацій щодо використання птахів для екологічної освіти.

Матеріал і методи досліджень. Ботанічний сад Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (далі – Ботанічний сад) є об'єктом природно-заповідного фонду місцевого значення, це єдиний ботанічний сад на території Черкаської області. Площа ботанічного саду становить 4,57 га. Він розташований у м. Черкаси, обмежений вулицями Максима Залізняка, Красовського і Гетьмана Сагайдачного.

Мета діяльності Ботанічного саду – збереження, вивчення, акліматизація, розмноження рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поновлення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної та освітньої роботи.

Дослідження орнітофауни Ботанічного саду проводилось протягом 2015 – 2017 рр. Видовий склад птахів вивчали за допомогою маршрутних та точкових обліків, а також окремих спостережень. Дослідження проводилися по кілька разів на місяць, в ході яких було розділено видовий склад птахів на три статуси (гніздові, мігруючі, зимуючі).

Для уточнення видового складу дуплогніздних птахів нами було виготовлено 15 штучних гніздівель різної конструкції, а також відремонтовано 5 старих синичників.

Результати та обговорення. Сучасна орнітофауна ботанічного саду включає 34 види птахів, які належать до 4 рядів. Найчисленнішим є ряд Горобцеподібні (Passeriformes) – 29 видів, ряд Дятлоподібні (Piciformes) – 3 види, ряди Голубоподібні (Columbiformes) та Совоподібні (Strigiformes) – по 1 виду.

У Ботанічному саду гніздяться 20 видів, під час міграції можна зустріти 27 видів, під час зимівлі – 16 видів. Більшість видів можна зустріти не тільки під час одного періоду; а таких як ворона сіра (*Corvus cornix*), дрізд чорний (*Turdus merula*), синиця блакитна (*Parus caeruleus*) та зеленяк (*Chloris chloris*) можна зустріти у всі три.

За способом живлення орнітофауна Ботанічного саду представлена одним хижим видом, 10 видів є всеїдними, 4 види живиться лише насінням, плодами або ягодами, для 6 видів до раціону входять лише комахи, личинки та павуки, та 13 видів живляться змішано комахами та насінням.

За місцем гніздування птахи Ботанічного саду поділяється на таких, які гніздяться на деревах та кущах (54%), в дуплах (34%), між камінням та на міських будівлях (11%).

Серед 20 виготовлених нами штучних гніздівель протягом двох років було заселено 9 (45%). Такий високий відсоток заселення гніздівель свідчить про нестачу місць гніздування для дуплогніздників. Проте гніздівлі були заселені тільки синицею великою (*Parus major*), попри наявність на території Ботанічного саду таких видів-дуплогніздників, як шпак (*Sturnus vulgaris*) та горобці хатній (*Passer domesticus*) і польовий (*Passer montanus*).

На основі власних досліджень та аналізу літератури нами було визначено ступінь подібності видового складу орнітофауни Ботанічного саду ім. академіка О. Фоміна (м. Київ) та Національного ботанічного саду ім. М. Гришка НАН України (м. Київ) [2] (табл.) за допомогою індексу Жаккара.

Таблиця

Подібність орнітофауни ботанічних садів України

Коефіцієнт / Кількість видів	Ботанічний сад ЧНУ ім. Б. Хмельницького	Ботсад ім. академіка О. Фоміна	Національний ботсад ім. М. Гришка НАН України
Ботанічний сад ЧНУ ім. Б. Хмельницького		0,42	0,36
Ботсад ім. Академіка Фоміна	18		0,58
Центральний ботсад НАН України	18	22	

Як видно з таблиці, орнітофауна Ботанічного саду ЧНУ має найбільший ступінь подібності до Ботанічного саду ім. академіка О. Фоміна (м. Київ).

Висновки. Сучасна орнітофауна ботанічного саду включає 34 види птахів. Враховуючи зручне розташування Ботанічного саду Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького в межах м. Черкаси, його високе видове різноманіття, ця територія може бути рекомендована для проведення екскурсій зі школярами для вивчення фауни та екології птахів в усі пори року. Найбільш зручний період для проведення таких екскурсій – травень – червень. Розміщення штучних гніздівель дозволило збільшити щільність гніздування синиці великої в Ботанічному саду. Цей метод може бути рекомендований і в інших парках, ботанічних садах, що підвищує привабливість таких територій для відвідувачів та ефективність боротьби з шкідниками деревно-чагарникових порід.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк М. Н. Орнітофауна міста Черкаси / М. Н. Гаврилюк // Черкаси: Черкаський НДІТЕХІМ, 1996. – 32 с.

2. Костюшин В. А. Орнитофауна ботанических садов и некоторых центральных парков Киева / В. А. Костюшин. // Вестник зоологии. – 1996. – №1. – С. 89–92.

3. Миронов В. И. Особенности гнездования птиц в антропогенных ландшафтах степной зоны Украины // Мат. Всес. науч.-методич. совещ. зоологов подвидов. – Махачкала: ДГПИ, 1990. Ч. 2. – С. 176–177.

Науковий керівник: канд. біол. наук, доцент М. Н. Гаврилюк

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПОСТЕРЖЕНЬ ЗА ПТАХАМИ В ХОДІ ШКІЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

С. Р. Марцін
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. Спостереження є обов’язковою ланкою у пізнанні природи, саметому вчитель має приділяти увагу спостереженням учнів та змінами, що відбуваються в природі. В освітньому відношенні дуже важливе значення має конкретність уявлень учнів про природу, що формується на основі чуттєвих сприймань. Тільки на основі конкретних уявлень про природу діти зможуть під керівництвом учителя правильно узагальнити, систематизувати одержані ними знання про окремі об’єкти та явища природи, усвідомити зв’язки між ними.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності процесу формування природничих знань у школярів за допомогою спостережень в природі, а саме за птахами.

Обговорення. У режимі шкільного закладу передбачаються екскурсії. Під час неї повною мірою повинні реалізовуватися навчально-пізнавальні завдання: оздоровлення дітей, фізичний розвиток, розвиток самостійності, розширення кругозору, ознайомлення з навколишнім світом, виховання естетичних почуттів, культури поведінки. Розвивати у школярів екологічні свідомості, соціальної активності та відповідальності за збереження птахів

Педагог сприяє розвитку у дітей елементарних природно-наукових уявлень про фізичні властивості навколишнього світу, формуванню географічних знань (відповідно до вікових можливостей) і екологічної культури, емоційно позитивного відношення до живої і неживої природи [1]. З метою успішної реалізації перерахованих вище завдань необхідно ретельне перспективне планування цього режимного моменту.

За шкільною програмою на вивчення птахів виділяється 3-4 години. В той же час узагальнення знань учнів щодо цієї теми проводиться під час вивчення таких тем як: «Поведінка тварин», «Організм і середовище існування» тощо. За новою програмою школярі починають вивчати тварин в 7-му класі. В ході програми, для закріплення знань, педагогу рекомендується провести 1-2 екскурсії, на таку тематику: «Різноманітність тварин свого краю», «Пристосованість рослин і тварин до сумісного життя в природному угрупуванні».

При плануванні екскурсії вчитель повинен враховувати безліч різноманітних факторів: погодні умови, вік і контингент дітей, наявність інвентарю та відповідного обладнання, і багато чого іншого [1]. Важливо закріплювати знання дітей про те, що зміни сезонних явищ впливають на життя тварин і людини, навчити робити висновки про взаємозв'язки різних природних явищ [2].

Вчитель має дати уміння розпізнавати різних птахів. Якщо діти побачили невідомого птаха, допоможіть їм визначити його по визначнику [4], запишіть докладно його прикмети: розмір в порівнянні з добре відомими птахами; забарвлення, поведінка, рухливість, характерні пози; голос (можна порівняти голос птиці з будь-яким знайомим звуком); місце, де зустріли тварину, а також рослини на яких вона харчується [3].

Спостерігати за птахами можна в різних місцях, наприклад: парк, ліс, луки, берега водойм, шкільний двір тощо. Види яких можна побачити в цих місцях будуть відрізнятися. У шкільному дворі можна побачити такі птахи як горобець хатній*(Passer domesticus)*, синиця велика*(Parus major)*, ворона сіра*(Corvus cornix L.)*, грак *(Corvus frugilegus L)* тощо. Щоб регулярно спостерігати за птахами, вчитель має запропонувати дітям змайструвати годівниці і розмістити їх у шкільному дворі.

Дуже важливою ланкою у ході вивчення є так звані «міні-проекти». Тематика такого проекту визначається за вибором учителя. Він полягає в тому, що поділивши на групи дітей, вчитель дає завдання, наприклад : «Ворона сіра», «Голуб сизий», «Дятел звичайний» тощо. Після чого діти самостійно, у позакласному режимі, здобувають матеріал, виходять у природу з батьками чи з однолітками і спостерігаючи зафіксовують інформацію по тій чи іншій тварині даній вчителем. Коли завдання буде виконано, потрібно буде захистити свій матеріал (вікторина, презентація, відеоматеріал тощо).

Кожного року Українське товариство охорони птахів визначає «птаха року». Птахом 2018 року обрано припутня *(Columba palumbus)* - великого лісового голуба, який потребує уваги та охорони. Користуючись нагодою вчитель може дати завдання з приводу цього. Діти шукатимуть інформацію про птаха і краще засвоюватимуть інформацію. У школах часто проводиться зоогурток, у якому діти можуть співпрацювати з Українським центром кільцювання птахів інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України.

Висновки. Розглядаючи екскурсію як дидактичну категорію, слід насамперед зазначити, що вона суттєво відрізняється від інших форм навчальних занять специфікою організації пізнавальної діяльності учнів. Під час екскурсій учні активно сприймають натуральні об'єкти дійсності – предмети, процеси, явища в їхньому природному середовищі, в звичайних режимах функціонування.

Проводячи аналіз педагогічного досвіду провідних спеціалістів в даній області педагогічної роботи, можу сказати, що екскурсійний метод роботи в школі займає провідне місце при вивченні предмету біологія або природознавство.

Список використаних джерел:

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства у початкових класах: Навч. посібник. / Т. М. Байбара., 1998. – 334 с. – (К.: Веселка).

2. Ільченко В. Р. Освітня програма "Довкілля": Концептуальні засади інтеграції змісту природничонаукової освіти. / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз. – Київ - Полтава, 1999. – 123 с. – (ПОІППО).

3. Брокгауз Т. М. Енциклопедичний словник : В 86 томах (82 т. І 4 доп.) / Т. М. Брокгауз, І. А. Ефрон. – Київ - Полтава: СПб, 1890.

4. Фасенко Г. В. Птахи фауни України (польовий визначник). / Г. В. Фасенко, А. А. Бокотей. – Київ - Полтава: К.:, 2002. – 416 с.

Науковий керівник: к.б.н., викладач О. В. Ілюха

ЕКОЛОГІЯ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ

В. А. Гринін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Стрімкий розвиток суспільства, науки та техніки, який спостерігається протягом останніх десятиліть зумовив величезний попит на енергоресурси, які є запорукою національної безпеки держави.

Використання сонячної енергії дає можливість автономно виробляти і використовувати безкоштовну енергію, яку можна вловлювати за допомогою сонячних панелей на основі кремнію.

Метою статті є з'ясування процесуальних засад використання сонячних електростанцій в різних умовах експлуатації.

Завдання дослідження полягало у порівнянні потужностей полікристалічних панелей в різних умовах експлуатації сонячних електростанцій.

Кремній, з якого виготовляються сонячні елементи, називають "нафтою 21-го століття". У наукових літературних джерелах доведено, що сонячний елемент з ККД 20 %, на який витрачається 1 кг Кремнію, за 30 років експлуатації може виробити 300 МВт чистої електроенергії. Таку ж кількість електроенергії можна отримати, витративши 75 т нафти (з урахуванням ККД теплоелектростанцій 33 %) [3].

Сьогодні в домашніх сонячних електростанціях використовують два ефективних типи сонячних модулів на основі кремнію, у процесі трансформації світла в електроенергію, такі як: полікристалічні та монокристалічні кремнієві панелі

В польових умовах термін експлуатації полікристалічних модулів сонячних електростанцій становить більше 20 років. Причому за весь період експлуатації втрата потужності у Кремнієвих полікристалічних елементів складає 0,5% протягом року [1]. Найпопулярнішими типами панелей є полікристалічні, оскільки мають найкраще співвідношення ефективність-ціна. Сонячна панель без додаткового обладнання не пристосована до побутового використання. Всі установках сонячних панелей, які використовуються в домашніх та промислових цілях повинні мати наступні елементи (рис1): сонячний модуль (перетворення сонячного світла в електрику); акумуляторну батарею (накопичення енергії виробленою сонячними модулями впродовж світлового дня); контролер заряду (регулювання процесів заряд/розряд з метою збільшення терміну служби акумуляторної батареї, а також моніторингу основних параметрів системи); інвертор (перетворення постійної напруги з акумуляторних батарей в змінне, для живлення побутових споживачів).

Рис 1. Повна автономна система

Рис 2. Підключення сонячної електростанції за зеленим тарифом

Для побудування менш дорогої домашньої сонячної електростанції потужністю 10 кВт, потрібно відмовитись від дорогих акумуляторів. Подібна схема не забезпечить

повної автономності але повноцінно виконає функцію заощадження і заробітку (Рис. 2). Складові системи – це 40 модулів (сонячних панелей) потужністю 250 Вт, а також інвертор, системи кріплення, спеціальний лічильник по якому будуть рахувати віддачу надлишку енергії в мережу, похилу поверхню для монтажу площею 70 м^2, яка орієнтована на південь. За рік ця установка згенерує 11 тис. кВт Чистої енергії.

Як допоміжні енергоресурси використовують міську мережу і акумулятори (рис. 3).

Рис. 3. Схема гібридного підключення

Ефективність надходження сонячної енергії на поверхню сонячних панелей залежить від їх орієнтації в просторі, тобто від системи позиціонування. Розглянуто два випадки систем монтажу сонячних панелей:

1) стаціонарний монтаж дає 70% ефективності використання панелі при позиціонуванню її на 32° для міста Черкаси (рис. 4).

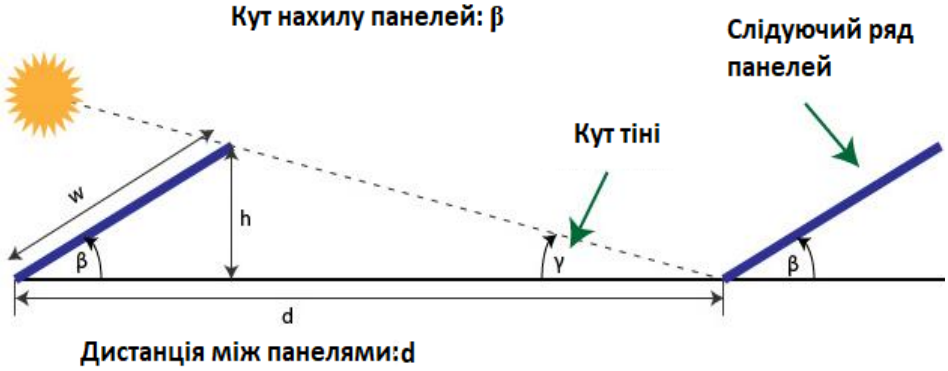

Рис. 4. Схематичне відображення положення сонячних панелей.

Ця система кріплення більш ефективна в експлуатації, дешевша, потребує менше місця для монтажу на похилій поверхні.

Системи автоматичного позиціонування відносно положення Сонця дають 100% ефективності використання сонячної панелі (рис. 5). Система складніша, потребує більше місця для монтажу, в Україні не користується попитом, економічно доцільно вмонтувати додатково ряд панелей.

Рис 5. Схематичне відображення системи позиціонування за розміщенням сонця.

Електростанція, яка підключена за зеленим тарифом окупиться близько протягом трьох-чотирьох років, якщо всю її енергію продавати в мережу, якщо використовувати лише з власною метою, то протягом шести–восьми років.

Вартість подібної сонячної електростанції близько 280 тис. грн.

В Україні наявний закон який заохочує розвиток цієї діяльності. Зелений тариф, що дає можливість продавати надлишок електроенергії в мережу, при цьому держава зобов'язана її купувати за підвищеним тарифом, який змінюється не на користь споживача [2]. На період з березня по червень 2018 року вартість 1 кВт складає 4,70 грн, за умови, що домашня електростанція не перевищує потужність 30 кВт.

Враховуючи динаміку розвитку сонячної енергетики в Україні, суспільство готове до такого типу отримання енергії у себе вдома. Держава удосконалює системи оподаткування на ввезення обладнання для домашніх електростанцій, що передбачає підвищення вартості цієї установки. Однак, можна передбачити, що такий механізм сприятиме зниженню попиту на вироблення екологічно чистої енергії.

Список використаних джерел:

1. Бондар О. І. Підвищення енергоефективності автоматизованої системи електропостачання громадських та житлових будівель на основі відновлювальних джерел енергії / О. І. Бондар, О.В. Міхаєєв. – Д. : Літера, 2014. – 33 с.

2. Маляренко В. А. Стан, проблеми та перспективи розвитку сонячної енергетики України / В. А. Маляренко, С. П. Тимченко // Харків : Вид. Харківською національною академією міського господарства. – С. 2-3.

Науковий керівник: к.п.н., доцент Л. М. Титаренко

БІОІНДИКАЦІЙНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ТЕЦ НА ПРИЛЕГЛІ ТЕРИТОРІЇ

А. Ю. Журавель

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Атмосферне повітря є життєво необхідним компонентом навколишнього природного середовища, невід'ємною частиною місця існування людини, рослин та тварин. Саме тому однією з найважливіших проблем України та всього світу є забруднення атмосферного повітря [1].

У газових викидах теплових електростанцій містяться такі небезпечні речовини, як оксиди карбону, нітрогену, діоксид сульфуру, вуглеводні і 3,4-бенз(а)пірен, які мають токсичну дію і створюють ризики для населення прилеглих територій. Забруднення атмосфери характеризується великою просторово-часовою неоднорідністю. Обумовлена вона розташуванням джерел викидів, їхньою потужністю, а також зміною умов погоди і режиму викидів в атмосферу [2].

Для кількісного та якісного визначення впливу продуктів згорання на навколишнє середовище використовуються різні способи оцінки: хімічний аналіз, фізичний аналіз та біотестування. Біотестування – процедура встановлення токсичності середовища за допомогою тест-об'єктів, що сигналізують про небезпеку незалежно від того, які речовини і в якому поєднанні викликають зміни життєво важливих функцій у тест-об'єктів [3].

Для оцінки впливу Черкаської ТЕЦ на прилеглі території нами було проведено біоіндикаційне дослідження, що складалось з двох етапів: оцінки фітотоксичності

зразків талої снігової води та дослідження морфологічної різноякісності пилку чистотілу великого (*Chelidonium majus* L.).

Перший етап дослідження був проведений 16-18 січня 2017 року. Нами було відібрано 9 зразків снігу на різних ділянках у зоні впливу Черкаської ТЕЦ. На відібраних пробах талої води протягом 24 годин пророщували насіння крес-салату, після чого виміряли довжини коренів. Контролем слугувала дистильована вода.

Найбільшу інгібуючу дію на ріст коренів крес-салату мали зразки талої снігової води №3 (ТЕЦ (підфакельний)), у якому різниця довжини з контролем складає 17,98% та №4 (поле по вулиці Симиренківській), різниця довжини з контролем – 11,64%. Ці зразки були відібрані на території, де за умови інверсії атмосферних потоків могла осідати найбільша кількість шкідливих речовин з Черкаської ТЕЦ (рис. 1).

Найменший вплив на ростові параметри коренів крес-салату порівняно з контролем мали зразки № 8 (поле по вул. Колгоспна), у якому приріст відносно контролю склав 25,39%, №9 (в'їзд в с. Хутори по вулиці Сурікова), де приріст відносно контролю 7,93% та №6 (поле по вулиці Першотравневій), де приріст відносно контролю 10,37%. На нашу думку, це можна пояснити збільшенням впливу на дані території викидів ПАТ «АЗОТ», що мають стимулюючу дію для рослин.

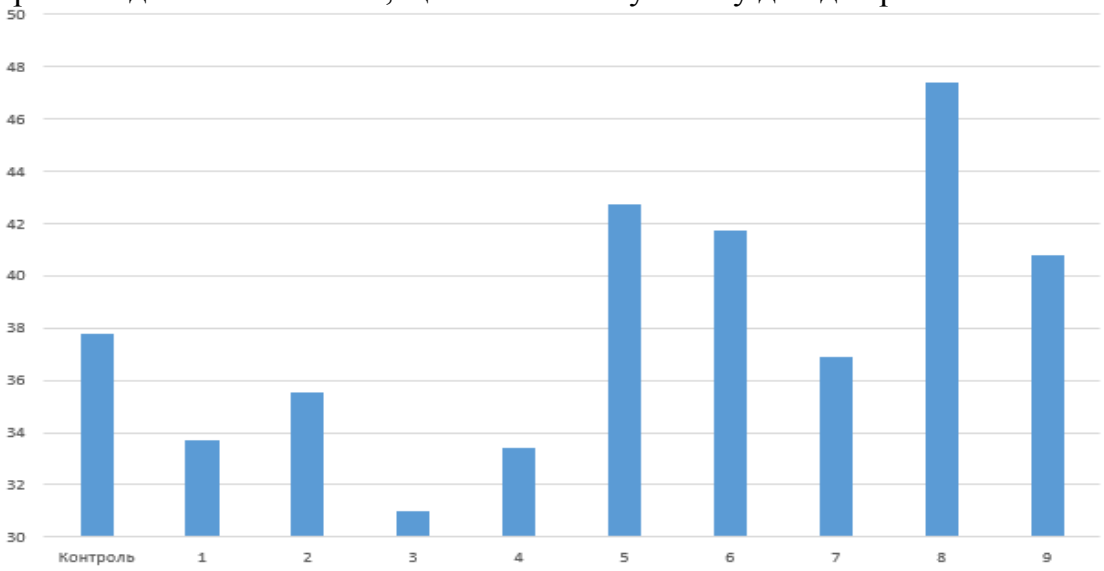

Рис. 1. Середнє значення довжини коренів крес-салату після 24 годин пророщування, мм

Варто зауважити, що зразок № 5 (стадіон по вул. Нарбутівська) також має вищий порівняно з контролем показник довжини коренів – 13,01%. Оскільки ділянка, де відбиралася проба снігу, має щільне затінення житловими будівлями, ймовірно, це зменшує вплив забруднюючих речовин від ТЕЦ.

Другим етапом дослідження була оцінка морфологічної різноякісності пилку чистотілу великого, що проводилася 28-29 квітня 2017 року.

На рис. 2 представлено середні показники кількості морфологічно різноякісного пилку у пробах з 9 тест-полігонів в зоні впливу Черкаської ТЕЦ. Для порівняння використаний контрольний зразок відібраний на умовно чистій території (с. Вергуни).

Як бачимо, найвищий відсоток різноякісного пилку характерний для тест-полігонів №1 (Парк Хіміків) – 57% та №4 (поле по вулиці Симиренківська) – 62%, що у 15 разів перевищує аналогічний показник фонової території. Така ситуація зумовлюється активним впливом ТЕЦ та накладанням забруднення від автомобільних викидів.

Найменші показники морфологічно різноякісного пилку спостерігалися у точці №2 (стадіон школи №2) – 20%, що перевищує фоновий показник у 5 разів. Ці результати можуть бути пояснені досить великим затіненням точки відбору проби житловою забудовою.

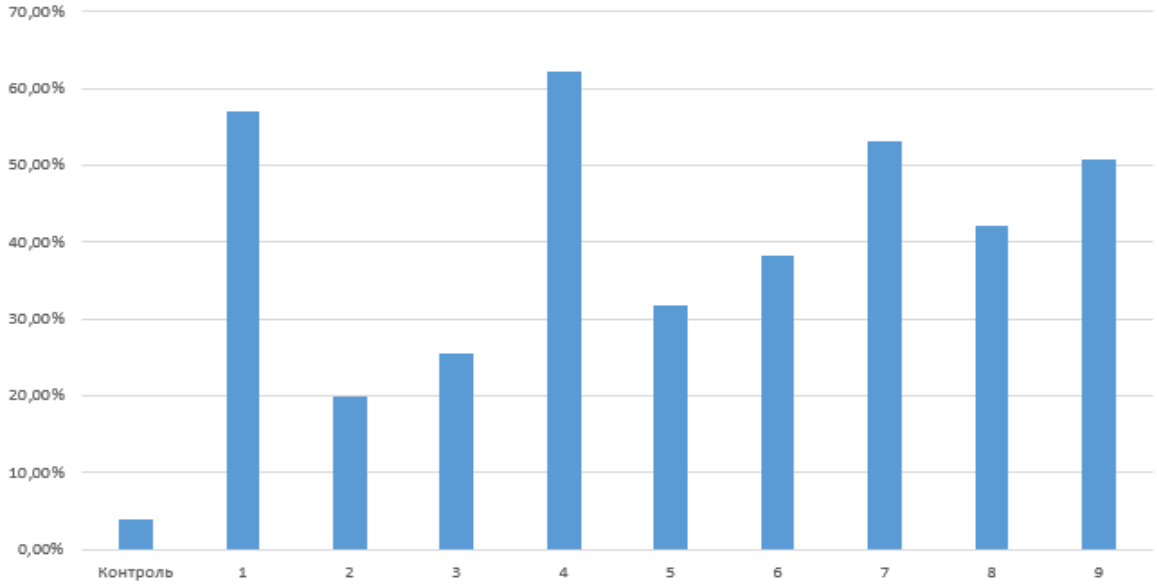

Рис. 2. Відсоток різноякісного пилку в різних районах дослідження

У результаті проведених досліджень встановлено, що найбільшого негативного впливу Черкаської ТЕЦ зазнають живі організми на територіях, що знаходяться у безпосередній близькості до неї.

Проаналізовані параметри можуть слугувати інформативними високочутливими маркерами зміни екологічного стану біологічних систем в умовах урбоекосистем міста Черкаси.

Список використаних джерел:

1. Зеркалов Д. В. Охорона праці в галузі: загальні вимоги : навч. посіб. / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2011. – 551 с.

2. Клименко Л. П. Системи технологій: навч. посібник / Л. П. Клименко, С. М. Соловйов, Г. Л. Норд. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 600 с

3. Курбет Т.В. Методичні вказівки до практичних робіт з дисципліни «Біоіндикація і біотестування» призначені для студентів магістрів спеціальності 8.04010601 «Екологія та охорона навколишнього середовища» / Т.В. Курбет – Житомир: ЖДТУ, 2014. – 25 С.

Науковий керівник: к.с.-г.н., доцент О.А. Спрягайло

ТЕХНОЛОГІЯ CCS – ПРИВАБЛИВА ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ТЕС

О. І. Савчин

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Україна є стороною Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу і має докладати певних зусиль для зниження викидів парникових газів. Протягом кількох наступних років Україна повинна дати відповіді на важливі питання про те, яку генеруючу потужність у електроенергетиці ми підтримуватимемо і яку екологічну політику переслідуватимемо. Ці кроки надзвичайно важливі, адже саме вони повинні забезпечити створення потужної енергетичної системи, яка не тільки

гарантуватиме безпеку постачання енергоресурсів, а й відповідатиме загальноприйнятим екологічним нормам і довготерміновим європейським кліматичним цілям. Ці думки знаходять своє відображення в проекті «Енергетична стратегія України на період до 2035 року» [1].

Дана стратегія спрямована на підтримання і розширення генеруючих потужностей, диверсифікацію постачальників енергії та удосконалення системи розподілу електроенергії, а модернізація існуючих теплових електростанцій, більшість з яких є вугільними, перетворюється у її ключове завдання.

Вугілля залишається на сьогоднішній день найбільш важливим видом палива для українських теплових генеруючих компаній. За оцінками експертів, в 2035 році 26 мільйонів тонн вугілля буде витрачатися для генерації електроенергії. Це на додаток до 17 мільйонів тонн вугілля, які будуть використовуватися в промисловості. Це заплановане використання вугілля у виробництві електроенергії в одному тільки 2035 році призведе до 60 мільйонів тонн CO_2, викинутих в атмосферу [2].

ТЕС генерують близько 49% усієї виробленої в Україні електроенергії [3], проте жодна вугільна електростанція не має належного контролю викидів в той час, як їх рівень перевищує стандарти ЄС до 40 разів [4].

Бачимо, що вугілля має високий потенціал, щоб бути гарантом енергопостачання України. Високоефективні теплові електростанції з низьким рівнем викидів можуть зіграти величезну роль у забезпеченні енергетичної стабільності. Тому ми пропонуємо звернути увагу на можливість оснащення вугільних електростанцій технологією, яка б дозволила, радикально не зменшуючи потужностей ТЕС, суттєво скоротити викиди CO_2 в атмосферу шляхом іммобілізації його в шарах гірських порід. Назва цієї технології – CCS (Carbon Capture and Storage). Вона стала відомим компонентом декарбонізації багатьох національних і глобальних програм з боротьби зі зміною клімату. Технологічний процес складається з декількох етапів, що передбачають уловлювання, транспортування та зберігання CO_2. У нашій науковій роботі ми пропонуємо такі способи удосконалення кожного з етапів, які дозволять суттєво спростити та пришвидшити запровадження вказаної технології в Україні, скоротити витрати на її реалізацію і забезпечити екологічну безпеку.

1) Уловлювання CO_2

Димовий газ містить лише 10% CO_2. З економічної та технічної точки зору немає потреби в тому, щоб зберігати увесь димовий газ, що вивільняється вугільною електростанцією. Доцільніше відокремити CO_2 від інших компонентів, щоб отримати якнайменший об’єм для транспортування та зберігання. Крім цього, інші компоненти димового газу можуть призвести до проблем з корозією і забруднити місце зберігання. На сьогодні існує три основні технології, що використовуються для уловлювання CO_2, а саме: уловлювання після спалювання, уловлювання до спалювання та спалювання збагаченого киснем палива. В ході виконання наукової роботи було з’ясовано, що на існуючих теплових електростанціях України найбільш доцільно застосувати першу технологію, оскільки вона дозволяє уловити близько 90% вуглекислого газу, а будівництво устаткування для її реалізації не вимагатиме довготривалих зупинок ТЕС.

2) Транспортування CO_2

CO_2, зібраний у резервуарах, транспортується до відповідного місця зберігання. Однак перед транспортуванням його необхідно висушити та стиснути. Процес сушіння необхідний для того, щоб позбутись усієї вологи, яка може призвести до серйозних проблем з корозією. Компресія здійснюється для стискання CO_2 до надкритичного стану.

Існує два основних шляхи транспортування вуглекислого газу до місць призначення: суднами або трубопроводами. Загалом перевезення суднами – це найдешевший спосіб у разі розташування ТЕС в припортових зонах та у випадку невеликих об'ємів та малої відстані, в той час як транспортування трубопроводами найвигідніше для великих об'ємів та відстані.

Транспортування CO_2 трубопроводами є перевіреною технологією. Вуглекислий газ транспортують за допомогою трубопроводів у США з 1970 року [5]. CO_2 транспортується в трубопроводах з вуглецевої сталі того ж загального типу і специфікації, що використовується для транспортування природного газу високого тиску.

Хочемо зауважити, що через Україну пролягає велика мережа газопроводу. У деяких випадках ці трубопроводи можуть бути перепризначені для транспортування CO_2 з метою його зберігання чи використання. Це надзвичайно приваблива перспектива, тому що утилізація старих трубопроводів таким чином може знизити вартість CCS-проектів. Хоча повторне використання деяких ділянок трубопроводів в Україні, ймовірно, може бути обмеженим, адже необхідно буде дотриматись необхідних робочих тисків, а також ретельно обстежити клапани та ущільнювачі, щоб переконатися у їх повній сумісності з процесом транспортування CO_2.

3) Зберігання CO2

Після транспортування CO_2 зберігається в пористих геологічних пластах, що зазвичай розташовуються на глибині більше 800 метрів нижче поверхні землі. Найбільш придатними для цього є вичерпані нафтові та газові родовища, шари залягання кам'яного вугілля і солі. Для України перспективними в цьому плані можуть бути Дніпровсько-Донецький та Львівсько-Волинський басейни.

Варто зазначити, що підземні сховища газу (ПСГ) та зберігання CO_2 мають багато правових, планувальних, технічних і оперативних подібностей. Україна має найбільшу ємність ПСГ в Європі, що дорівнює приблизно 160% від загальної ємності сховищ газу Німеччини [5]. Індустрія ПСГ працює вже десятиліття в Україні і її досвід може бути безпосередньо застосований для зберігання CO_2.

Під час виконання наукової роботи був проведений детальний аналіз впровадження технології CCS на канадській тепловій електростанції «Boundary Dam Power Station», на якій мають змогу проходити практику студенти нашого університету, які беруть участь у програмі обміну CUSIP. Особливістю цієї ТЕС є те, що тут навіть знайшли спосіб додатково отримувати прибуток на впровадженні CCS-технології, використовуючи CO_2 для підвищення нафтовіддачі пластів на родовищах нафти, а SO_2 – для виробництва сульфатної кислоти.

Впровадження CCS на зазначеній тепловій електростанції дозволило зменшити викиди CO_2 на 90%, а SO_2 – на 97%. Щороку вдається уловити 0,8 млн тонн вуглекислого газу, що еквівалентно зникненню з наших доріг близько 200 000 автомобілів [6].

Ми можемо стверджувати, що жодна технологія повною мірою не може дати відповіді щодо запобігання руйнівним змінам клімату, проте на даному етапі технологія CCS – це необхідний і єдиний потенційний компонент декарбонізації української теплової енергетики.

Список використаних джерел:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [Електронний ресурс] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Київ, 2014 Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/ 2014_nauk_an_rozrobku/Energy% 20Strategy%202035.pdf

2. Bellona Response to Energy Strategy of Ukraine 2035 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://network.bellona.org/content/uploads/sites/3/Bellona-Response-to-ENERGY-STRATEGY-OF-UKRAINE-2035.pdf

3. Костишин В. С. Електрична частина станцій та підстанцій: навч. посіб. / В. С. Костишин, М. Й. Федорів. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2017. – 243 с.

4. Coal in Ukrainian energy sector: too much dirt to hide under the carpet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://350.org/coal-in-ukrainian-energy-sector

5. Уловлювання та зберігання вуглецю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://network.bellona.org/content/uploads/sites/4/UKRAINE_CCS_Energy_Security_Industry_Ukrainian.pdf

6. Another CCS Milestone Reached [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.saskpower.com/about-us/media-information/another-ccs-milestone-reached

Науковий керівник: асистент В. Я. Шиманський

ХІМІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ХІМІЇ

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ З ХІМІЇ НА ОСНОВІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

О. В. Бардадим
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Погляди американських психологів гуманістичного спрямування А. Маслоу і К. Роджерса стали передумовою для появи компетентнісного підходу у навчанні. Означення понять «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід», класифікації компетентностей, їх структуру, теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу досліджують як українські (І. Бех., Н. Бібік., І. Єрмаков., О. Овчарук., О. Пометун, О. Савченко, О. Сухомлинська, О. Кононко, В. Луговий, Л. Масол) так і зарубіжні (І. Зимня, В. Краєвський, О. Лєбєдєв, А. Хуторський) науковці.

Важливими категоріями компетентнісного підходу є компетенція і компетентність. Так дидакт А. Хуторський вказує, що компетенція – це коло питань, щодо яких людина добре обізнана, має досвід. Компетентність у певній сфері – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу і ефективно діяти в ній. Відповідно до даного розуміння сутності поняття, у школі учні набувають освітні компетенції як складні узагальнені способи діяльності. Компетентність полягає у володінні компетенцією, включаючи особистісне відношення до неї та до предмету діяльності [1, 62].

Під *компетентністю* ми розуміємо загальну здатність людини адекватно діяти у відповідних обставинах, ефективно розв'язувати проблеми реального життя, що включає в себе можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією. Здатність вишукувати відповідні знання і способи діяльності, що придатні для розв'язання проблем, приймати обґрунтовані рішення та відповідати за результати власних дій.

Вчені виділяють є три види компетенцій: ключові, загальнопредметні та предметні [1]. У нашому дослідженні ми у більшій мірі звертаємо увагу на предметну компетенцію як сукупність знань, умінь та характерних рис у межах змісту конкретного предмета, необхідних для виконання учнями певних дій з метою розв'язання навчальних проблем, задач, ситуацій.

Предметна хімічна компетентність учнів є складовою ключової компетентності з природничої галузі наук. Володіння хімічною компетентністю на базовому рівні означає здатність учнів мислити і діяти з позицій світоглядних орієнтацій і ціннісних установок, сформованих у процесі навчання хімії.

Компетентнісний підхід ґрунтується на принципі діяльнісної спрямованості навчання. Якщо за традиційного підходу вчитель організовує власну діяльність і діяльність учнів, то реалізація дидактичних засад компетентнісного підходу передбачає надання учням можливості самостійно організовувати власну діяльність. За рівнем самостійності учнів можна виділити *чотири рівні організації навчальної діяльності*: *репродуктивний*, коли учень виконує дії за зразком, за детально розробленим алгоритмом, під безпосереднім керівництвом учителя; *реконструктивний,* який характеризується виконанням дій за інструкцією; *евристичний рівень*, частково самостійною діяльністю учнів, при якому основні етапи діяльності визначаються вчителем або вчителем і учнями сумісно, а детальна розробка та виконання окремих елементів діяльності здійснюється учнями самостійно; *дослідницький або експериментальний*, який характеризується повною творчою

самостійністю школярів, а вчителю відводиться роль консультанта. Саме цей рівень якнайповніше відповідає ідеям компетентнісного підходу, оскільки за умов надання учням самостійності у плануванні, організації, здійсненні діяльності й отриманні результатів відбувається активна взаємодія особистості школяра й навчального середовища.

Експериментальний рівень організації навчальної діяльності в хімії є важливим джерелом знань, засобом формування мислення, розвитку спостережливості та допитливості, набуття експериментальних умінь і дослідницьких навичок, умінь вирішення проблемних ситуацій. Прикладом застосування у навчанні цього методу є хімічний експеримент і розв'язування задач.

Хімія – експериментальна наука, метод експерименту на уроках хімії займає важливе місце. Компетентнісний підхід до учнівського хімічного експерименту досліджується у роботах А. Грабового [2].

Г. Лашевська [3] як засіб реалізації компетентнісного підходу в навчанні називає хімічний експеримент ужиткового характеру. Перевагами хімічного експерименту ужиткового характеру є такі роботи у яких в якості реактивів використовуються засоби побутової хімії, лікарські препарати, харчові продукти тощо, що може частково вирішити проблему забезпечення реактивами шкільного кабінету хімії. При виконанні експериментальних досліджень використовуються сода, оцет, цукор, мило, розчин йоду, пральний порошок, калій перманганат, гідроген пероксид. У таких експериментальних дослідженнях як здійснюється зв'язок з повсякденним життям, відбувається набуття навичок екологічно правильної поведінки в побуті і довкіллі, так і руйнується у свідомості учнів "хемофобія", а життєві знання поєднуються з хімічною практикою.

Прикладом задач такого типу є наступна задачі ужиткового змісту.

Для учнів 8 класу з теми «Хімічні властивості солей» [4].

*Задача 1***.** Досить довго господині використовували мідні тази для приготування варення. Поки таз не використовувався він вкривався зеленкуватою плівкою малахіту, який утворювався за реакцією:

$$2Cu + O_2 + H_2O + CO_2 = CuCO_3 \cdot Cu(OH)_2$$

Перед використанням, цю плівку необхідно було ретельно відчистити з посуду: якщо навіть незначна кількість малахіту залишалася, це могло викликати важкі отруєння і навіть смерть тих, хто вживав приготований продукт. Дійсно, розчинні солі важких металів (*Ar* більша 56), у тому числі солі Купруму, є небезпечними для організму людини. Але ж купрум(II) карбонат $CuCO_3$ – нерозчинна сіль, а купрум(II) гідроксид $Cu(OH)_2$ – нерозчинна основа. Поясніть, що сприяє переходу цих речовин у розчинні сполуки при приготуванні варення. Запропонуйте хімічний спосіб очищення мідного посуду.

Для учнів 10 класу з теми: «Колообіг Карбону у природі» [5].

Задача 2. За годину легені людини поглинають 600 л повітря. Обчисліть об'єм та об'ємну частку CO_2 у класній кімнаті за температури 20°С, якщо об'єм класної кімнати рівний 280 $м^3$, кількість учнів, що навчається у класі 24, об'ємна частка CO_2 у повітрі, що видихається складає 4%. Через який час досягнеться ГДК CO_2? Як визначити наявність CO_2 в повітрі?

Виконання практично-зорієнтованих завдань шляхом простої репродукції знань, як правило, неможливе. Такі завдання вимагають від учнів застосування творчого мислення та дослідницьких способів дій [6, 39–40].

Отже, на нашу думку, важливими сучасними засобами і методами формування предметної компетенції з хімії є хімічний експеримент і практико-орієнтовані завдання з хімії, які сприяють формуванню предметних компетенцій, набуття життєвого досвіду учнів, досвіду практичної діяльності; забезпечують взаємозв'язок навчального матеріалу та життєвої практики школярів.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть становити педагогічні дослідження з метою уточнення базових понять діяльнісного підходу та виявлення зв'язків між ними, подальша розробка дидактичних аспектів та методичних підходів його реалізації при вивченні хімії.

Список використаних джерел:

1. Хуторской А. Компетентностный поход в обучении. Научно-методическое пособие / А. Хуторской. – М.: Издательство «Эйдос»: Институт образования человека, 2013. – С. 58–64.
2. Грабовий А. Компетентнісний підхід до учнівського хімічного експерименту / А. Грабовий // Біологія і хімія в школі. – 2006. – №4. – С. 13–15.
3. Лашевська Г. Про компетентнісно-зорієнтовані тестові завдання в навчальному експерименті ужиткового спрямування / Г. Лашевська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2013. – Випуск 43. Серія 5. – С. 100–103.
4. Гурняк І. Методика реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання хімії / І. Гурняк. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – 80 с.
5. Бардадим О. В. Сучасний погляд учителя на необхідність застосування компетентнісних завдань на уроках хімії [Електронний ресурс] / О. В. Бардадим // Черкаський ОІПОПП. Інтернет-конференція: «Сучасний погляд учителя на необхідність застосування компетентнісних завдань на уроках хімії» − 2017. − С. 4-5 – Режим доступу: http://oipopp.ed-sp.net/node/24248
6. Гурняк І. Практико-орієнтовані завдання як засіб формування предметних компетенцій / І. Гурняк // Біологія і хімія в школі. – 2010. – № 1. – С. 39–40.

Науковий керівник: к.п.н., доцент Т. С. Нінова

ФОТОКАТАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕСТРУКЦИЯ САФРАНИНА Т В ВОДНЫХ РАСТВОРАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НАНОКОМПОЗИТНЫХ МАТЕРИАЛОВ S/C/TIO_2

М

Институт сорбции и проблем эндоэкологии НАН Украины

Перспективным физико-химическим методом для решения проблем очистки водных стоков является фотокаталитический, а наиболее известным фотокатализатором считается диоксид титана, основным недостатком которого признано отсутствие поглощения в видимой области спектра, что лимитирует его применение. Для решения этой проблемы широко используется метод модифицирования различными добавками [1–4], что может привести к появлению активности при облучении видимым светом.

Таким образом, целью нашей работы было получение и исследование характеристик диоксида титана, модифицированного серой и углеродом. В качестве модельной реакции проводили фотокаталитическую деструкцию красителя Сафранина Т при УФ и видимом облучении в водных растворах.

Нанокомпозитные образцы диоксида титана, модифицированного углеродом и серой, были получены с использованием этилата титана (IV), лимонной кислоты, глицерина, добавок углерода и тиомочевины. Смесь выдерживали 2 часа при 500°С на воздухе. Для получения чистого диоксида титана использовали такую же смесь, но без добавок.

В. В. Бондарь, Т. А.

Установлено, что образцы представляют собой агломераты осколко-подобной формы и состоят из наночастиц 6–9 нм. Исследование изотерм сорбции – десорбции азота для порошков показало наличие петли гистерезиса, что свидетельствует об их мезопористой структуре. Изотермы соответствуют типу IV классификации ИЮПАК для мезопористых материалов.

Выяснено, что для композитных образцов характерно более узкое распределение пор с преобладанием мезопор (2,5–3 нм) по сравнению с чистым диоксидом титана. Модифирование диоксида титана серой (от 1 до 23%) и углеродом (2,3%) приводит к увеличению удельной поверхности от 28,4 до 133,0 $м^2/г$. Дальнейшее увеличение количества серы не способствует росту удельной поверхности, что может быть связано с агрегацией частиц. Также повышение количества допанта приводит к увеличению среднего объёма пор от 0,09 до 0,17 $см^3/г$ и уменьшению радиуса пор.

В спектрах поглощения модифицированных порошков наблюдается батохромный сдвиг длинноволнового края полосы фундаментального поглощения по сравнению с полосой поглощения чистого диоксида титана. Край поглощения TiO_2 находится около 400 нм, а композитных образцов – около 420 нм. Ширина запрещенной зоны модифицированных образцов уменьшается от 3,25 eV для диоксида титана до 3,14 eV.

Перед облучением систему фотокаталізатор – краситель выдерживали в темноте до установления сорбционного равновесия. При облучении водного раствора красителя в присутствии фотокатализаторов наблюдается уменьшение его концентрации в растворе. Композитные образцы $S/C/TiO_2$ проявили более высокую фотокаталитическую активность при УФ облучении по сравнению с чистым диоксидом титана, которая зависит от состава порошка (Рис. 1).

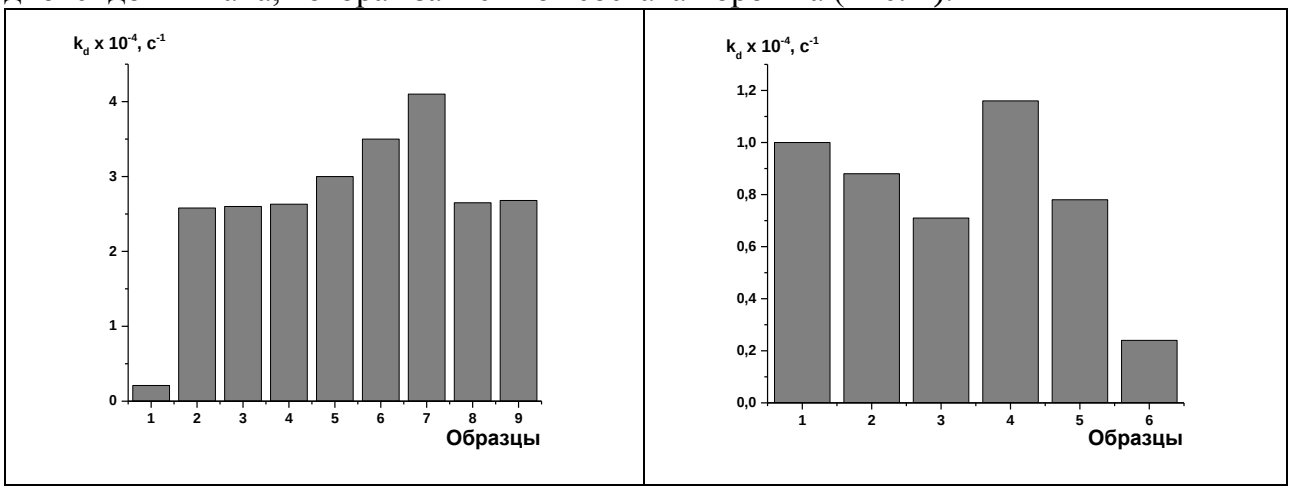

Рис. 1. Фотокаталитическая активность порошков в деструкции СФ при: а: УФ-облучении: 1 – без фотокатализатора; 2 – TiO_2; 3 – $1\%S/C/TiO_2$; 4 – $2{,}3\%S/C/TiO_2$; 5 – $3{,}3\%S/C/TiO_2$; 6 – $16{,}7\%S/C/TiO_2$; 7 – $23\%S/C/TiO_2$; 8 – $30\%S/C/TiO_2$; б: при видимом облучении: 1 – $1\%S/C/TiO_2$; 2 – $2{,}3\%S/C/TiO_2$; 3 – $3{,}3\%S/C/TiO_2$; 4 – $16{,}7\%S/C/TiO_2$; 5 – $23\%S/C/TiO_2$; 6 – $30\%S/C/TiO_2$.

Так, при увеличении количества серы от 1 до 23% наблюдается повышение фотоактивности порошков, что связано с участием добавок в ингибировании процесса рекомбинации электрона и дырки, а также с эффективностью межфазового распределения зарядов [5]. Кроме того, полученные порошки проявили активность при видимом облучении, что можно объяснить формированием дополнительных энергетических уровней в запрещенной зоне TiO_2 [6], что приводит к их сенсибилизации к видимому свету.

Фотокаталитическая реакция удовлетворительно описывается кинетическим уравнением первого порядка. Наибольшую активность проявил образец с содержанием серы 16,7%, как при УФ, так и при видимом облучении.

После пятого цикла использования порошков фотокаталитическая активность начинает уменьшаться, что связано с потерями фотокатализатора во время эксперимента, а также с блокированием активных центров продуктами реакции. Таким образом, данные нанокомпозиты являются перспективными материалами для экологического катализа, а именно могут быть использованы для очистки водных стоков от стойких в окружающей среде красителей.

Список использованной литературы:

1. Periyat P., Pillai S. C., McCormack D. E., Colreavy J., Hinder S. J. Improved High-Temperature Stability and Sun-Light-Driven Photocatalytic Activity of Sulfur-Doped Anatase TiO2 // J. Phys. Chem. – 2008. – Vol. 112, No. 20. – P. 7644–7652.

2. Wang H., Lewis J. P. Effects of dopant states on photoactivity in carbon-doped TiO2 // J. Phys.: Condens. Matter. – 2005. – Vol. 17, No. 21. – P. 209–213.

3. Barberio M., Barone P., Imbrogno A., Ruffolo S. A., La Russa M., Arcuri N., Xu F. Study of Dye Absorption in Carbon Nanotube-Titanium Dioxide Heterostructures // J. Chem. Chem. Eng. – 2015. – Vol. 9, No. 5. – P. 245–252.

4. Bondarenko M. V., Khalyavka T. A., Shcherban N. D., Tsyba N. N. Mesoporous nanocomposites based on titanium dioxide and carbon as perspective photocatalysts for water purification // Nanosistemy, Nanomaterialy, Nanotehnologii. – 2017. – Vol. 15, No. 1. – P. 99–112.

5. Bondarenko M. V., Khalyavka T. A., Camyshan S. V., Petrik I. S. Preparation and characterization of titanium dioxide modified with carbon with enhanced photocatalytic activity // Chem., Physics Techn. Surf. – 2016. – Vol. 7, No. 4. – P. 432–438.

6. Strmcnik D., Uchimura M., Wang Ch., Subbaraman R., Danilovic N., Vliet D., Paulikas A. P., Stamenkovic V. R., Markovic N. M. Improving the hydrogen oxidation reaction rate by promotion of hydroxyl adsorption // Nature Chemistry. – 2013. – Vol. 5, No.4 – P. 300–306.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Т. О. Халявка

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

І. П. Дахненко
Черкаський національнй університет імені Богдана Хмельницького

Один із основних напрямків реформування освітньої системи є потреба визнати компетентнісну стратегію, пов’язану з принципово новим цілепокладанням у педагогічному процесі, перенесення акцентів із знань та вмінь як результатів навчання (ЗУН) на формування компетентності учнів. Загально-педагогічні проблеми формування компетентностей школярів розглядають С. Бондар, І. Єрмаков, О. Овчарук, А Хуторской, С. Шишов, та інші. В методиці навчання хімії проблему формування компетентностей школярів розглядають О. Бабенко, Л. Величко, О. Габриелян, А. Грабовий, М. Савчин, М. Шаталов та інші. Ключові та предметні компетентності, їх суми – об’єкти наукових досліджень. Водночас проблема формування ключових компетентностей, зокрема підприємницької, потребує подальших досліджень.

Основними поняттями в компетентнісному підході є поняття «компетентність» та « компетенція». Різні дослідники їх тлумачать по різному. Так, С. Шишов та В. Кальней компетентність розглядають як здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань [5, с. 263].

А. Хуторской класифікує компетентності наступним чином:

1. Ключові компетентності належать до загального (надпредметного) змісту освіти.

2. Загальнопредметні (мультипредметні) компетентності належать до головного кола предметів освітніх галузей.

3. Предметні компетентності, які формуються під час вивчення окремого предмету[4, с. 56].

Ми ж зупинимося на розгляді ключових компетентностей. Аналіз літературних джерел доводить, що відомо чимало груп компетентностей, які належать до ключових. Загальними критеріями навчальних досягнень учнів виділяють основні групи компетентностей: соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти дає перелік ключових міжпредметних і предметних компетентностей якими можуть оволодіти учні. Зокрема до переліку ключових компетентностей належать: уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична і базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька і здоров'я збережувальна компетентності [1].

Ми ж зосередимо увагу на питанні підприємницької компетентності. Європейська довідкова система визначає підприємницьку компетентність як ключову і пропонує таке трактування – здатність особистості втілювати ідеї в життя. Вона включає креативність, творчість, інноваційність, здатність до розвитку, а також здатність планувати та організовувати діяльність, що сприяє досягненню поставлених завдань [2].

На думку української дослідниці Ю. Білової, підприємницька компетентність – це інтегральна якість особистості, яка проявляється в мотиваційній здатності до творчого пошуку та організації нових економічнх ідей і дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному і соціальному житті.

Ми поділяємо точку зору авторів щодо трактування підприємницької компетентності.

Формування в учнів підприємницьких компетенцій на уроках географії Л. Мірченко проводить з використанням наступних методів:

1) Використання міжпредметних зв'язків.

2) Розв'язування економічних задач.

3) Прослідковування причинно-наслідкових зв'язків.

4) Розгляд проблемних зв'язків.

5) Порівняльний аналіз [3, с. 10-11].

Розглянемо основні напрямки формування підприємницької компетенції на уроках хімії. Підприємницьку компетентність можна формувати на уроках хімії, розвиваючи креативні, творчі здібності учнів, зокрема розв'язуючи творчі задачі.

Приклад 1. При взаємодії оксиду деякого металічного елементу з сульфатною кислотою утворюється сульфат металічного елементу масою 3,92г. і вода масою 0,54г. Визначте формулу цього оксиду.

Дано:	Розв'язування
$M(Me_2(SO_4)_n = 3,92г$	$Me_2On + n\ H_2SO_4 = Me_2(SO_4)_n + n\ H_2O$
$V(H_2O) = 0,54г$	$M[Me_2(SO_4)_n] = (2\ Me + 96n)$ г/моль
M (Me) – ?	$M(H_2O) = 18$ г/моль

1. Обчислюємо кількість речовини води масою 0,54 г:

υ(H_2O)= $\frac{m}{M}$= $\frac{0,54}{18}$= 0,03

2. Обчислити кількість речовини сульфату:

n:1=0,03:x

x= υ[$Me_2(SO_4)_n$)= $\frac{0,03}{n}$

3. Обчислити молярну масу сульфату:

M= $\frac{m}{\upsilon}$= $\frac{3,92}{0,03\backslash n}$= $\frac{3,92n}{0,03}$= 130,67n

4. Обчислити молярну масу металу:

2 Me+96n= 130,67n

M (Me)= $\frac{130,67n-96n}{2}$= $\frac{34,66n}{2}$= 17,33n

n= 1; M (Me)= 17,33

n= 2; M (Me)= 17б33*2= 34,66

n= 3; M (Me)= 17,33*3= 52 – Cr

n= 4; M (Me)= 17,33*4= 69

Cr_2O_3 – хром(III) оксид

Відповідь: Cr_2O_3

Приклад 2. При взаємодії деякого металу масою 10,8 г з розчином нітратної кислоти виділився газ об'ємом 747 мл (н.у.) Одержаний газ окислили з утворенням бурого газу. Визначте метал.

Дано:	Розв'язування
m(Me) = 10.8 г V(NO)= 747 мл	$\overset{0}{3Me} + 4n\ H\overset{+5}{N}O_3 = 3\overset{+n}{Me}(\overset{+2}{N}O_3)_n + 2n\ H_2O$
M(Me) – ?	$\overset{0}{Me} - n\bar{e} \longrightarrow \overset{+n}{Me}$ | n | 3 $\overset{+5}{N} + 3\bar{e} \longrightarrow \overset{+2}{N}$ | 3 | n

1. Обчислюємо кількість речовини нітроген (II) оксду:

υ(NO)= $\frac{V}{Vm}$= $\frac{0,747}{22,4}$= 0,03335

2.Обчислити кількість речовини металу:

n:3=0,03335:x

x= υ(Me)= $\frac{0,03335*3}{n}$= $\frac{0,1}{n}$

3.Обчислити молярну масу металу:

M(Me)= $\frac{m}{\upsilon}$= $\frac{10,8}{0,1\backslash n}$= $\frac{10,8n}{0,1}$= 108n

n=1; M (Me)= 108, Ag

Відповідь: Ag

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011р. №1392.

2. Key Competences for Lifelong Learning [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm.

3. Мірченко Л. М. Формування в учнів підприємницьких компетенційяк один з факторів розвитку успішної особистості / Л.М. Мірченко // Географія та економіка в рідній школі – 2015. – №3 – С. 8–23.

4. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструированя / А. В. Хуторской // Народное образование – 2003 – №5 – С.55–61.

5. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Педагогическое общество Росии, 2000. – 316 с.

Науковий керівник: к.п.н., доцент А. К. Грабовий

ВПЛИВ ЗАМІСНИКІВ У БЕНЗЕНОВОМУ ЦИКЛІ НА ІЧ СПЕКТР МОЛЕКУЛИ 1-[(5-БЕНЗИЛ-1,3-ТІАЗОЛ-2-ІЛ)ДІАЗЕНІЛ]НАФТАЛЕН-2-ОЛУ

В. Ю. Дерев'янко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В якості синтетичних реагентів на іони металів в аналітичній хімії широко використовуються азобарвники за тіазоліловим фрагментом, серед яких дуже важлива роль належить тіазолілазонафтолам [1]. Вони є більш специфічними реагентами при спектральному аналізі іонів Меркурію та Купруму [2]. Окрім найпростішого представника цього класу барвників, добре відомого 1-(2-тіазолілазо)-2-нафтолу [1], нещодавно у Львівському університеті були синтезовані новий азобарвник цього типу [2] 1-[(5-бензил-1,3-тіазол-2-іл)діазеніл]нафтален-2-ол (**BTDN**) та його похідні, що включають замісники в бензеновому циклі (рис. 1). Молекула **BTDN** в енольній формі була функціоналізована замісниками електроно-донорної та електроно-акцепторної природи у 3-му, 4-му та 6-му положеннях фенільної групи.

Будова досліджуваних молекул вивчена методом теорії функціоналу густини (DFT) з використанням гібридного обмінно-кореляційного функціоналу B3LYP в базисі атомних орбіталей 6–31+G(d,p) [3] і описана в роботі [4]. Розрахунок проведений в рамках програмного комплексу GAUSSIAN 09 [5].

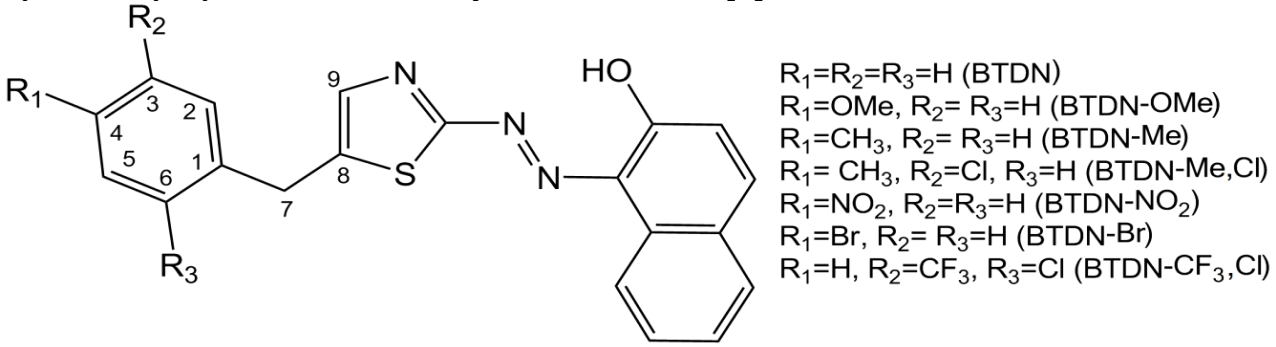

Рис. 1. Структура досліджуваної молекули **BTDN** та її похідних**.**

У даній роботі цим же методом проведений розрахунок ІЧ спектрів досліджуваних молекул для передбачення впливу замісників у бензеновому циклі на ІЧ спектр молекули 1-[(5-бензил-1,3-тіазол-2-іл)діазеніл]нафтален-2-олу.

Для зіставлення розрахованих спектрів з експериментальним ІЧ спектром сполуки **BTDN** нами була використана лінійна корекція частот коливань за допомогою масштабуючого множника, значення якого становить 0.950 для високочастотних валентних коливань ν(C−H) і ν(O–H) і 0.970 − для іншої частини спектру. Експериментальний (1) і розраховані (2–8) спектри ІЧ поглинання досліджуваних сполук представлені на рис. 2.

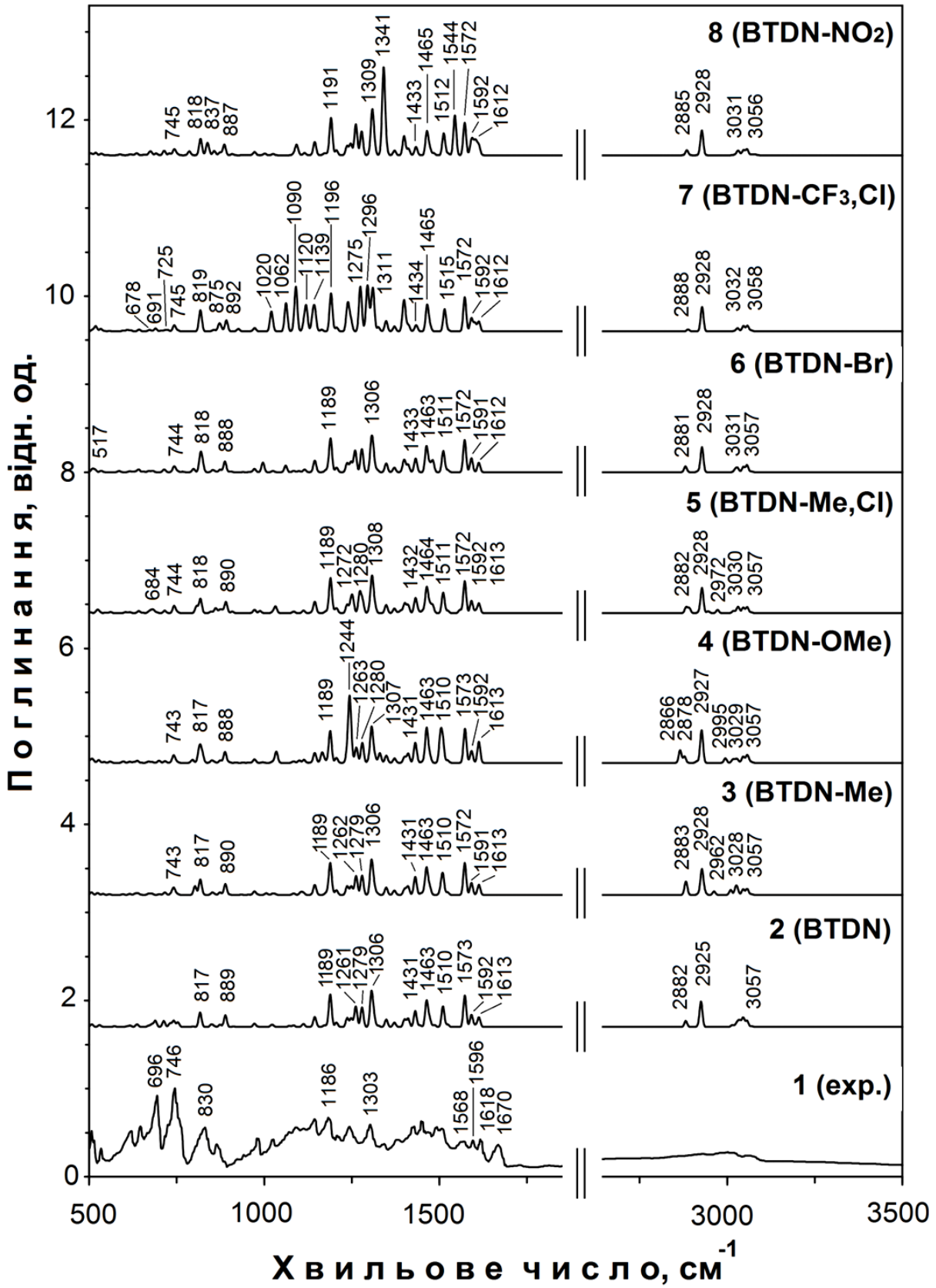

Рис. 2. Експериментальний (1) і розраховані (2–8) спектри ІЧ поглинання сполуки **BTDN** та її похідних.

Поглинання у високочастотній області 3060–2880 $см^{-1}$ проявилося в ІЧ спектрі молекули **BTDN** та її похідних у вигляді чотирьох основних смуг з різною

інтенсивністю. Слабка смуга ν(C–H) тіазольного циклу має найбільшу частоту (3056–3058 $см^{-1}$), а слабкі піки в області 2882–2888 $см^{-1}$ (рис. 2, криві 2–8) відносяться до симетричних валентних коливань метиленової групи. Слабкі смуги поглинання ароматичних С–Н зв'язків (бензенових і нафталенових циклів) проявляються при 3028–3032 $см^{-1}$. У похідних **BTDN-Me**, **BTDN-OMe**, **BTDN-Me,Cl** (**Me** – метильна група) смуга ν_{as}(C–H) метильних груп в ІЧ спектрі передбачена нами при 2962–2995 $см^{-1}$ (рис. 2, криві 3–5).

Відповідно до наших розрахунків (рис. 2, криві 2–8) валентні коливання ОН-групи, ν(O−H), у молекулі **BTDN** та її похідних повинні спостерігатися при 2925–2928 $см^{-1}$ як сильна смуга, проте в експериментальному спектрі сполуки **BTDN** (рис. 2, крива 1) вона відсутня, хоча автори роботи [2] дуже слабку смугу у діапазоні 3500−3200 $см^{-1}$ (широка смуга) відносять до ν(O−H), що не відповідає розрахованим даним. В експериментальному спектрі відсутня також смуга деформаційних коливань ОН-групи, δ(OH), розрахована нами в ІЧ-спектрі молекули **BTDN** та її похідних при 887–892 $см^{-1}$ (рис. 2, криві 2–8). У роботі [2] до деформаційних коливань ОН-групи, δ(OH), віднесена експериментальна смуга 746 $см^{-1}$, яка, за даними наших розрахунків, належить неплоским коливанням СН зв'язків у нафталеновому фрагменті.

Експериментальна смуга 1670 $см^{-1}$ (рис. 2, крива 1) належить валентним коливанням карбонільної групи, ν(C=O), яка взагалі відсутня у молекулі **BTDN** і її похідних. Зазначені невідповідності теоретично розрахованого і експериментального спектрів підтверджують наше припущення про присутність у досліджуваному кристалічному зразку декількох таутомерних форм сполуки під назвою **BTDN**.

Положення і інтенсивність характеристичних смуг поглинання С−Н зв'язків, валентних коливань ОН-групи, коливань С=С ароматичного характеру (1612–1400 $см^{-1}$), а також коливань азогрупи (1472–1348 $см^{-1}$) (рис. 2, криві 2–8) добре відтворюються при введенні замісників усіх типів, оскільки жоден із замісників не викликає видимої зміни розподілу довжин зв'язків та валентних кутів в межах тіазоліл-діазеніл-нафталенового фрагменту і лише незначно впливає виключно на довжини С–С зв'язків всередині фенільної групи [4]

Наявність замісників в скелеті молекули **BTDN** прогнозовано збагачує коливальні спектри цих сполук відповідними валентними та деформаційними коливаннями. Так, інтенсивне поглинання при 1244 $см^{-1}$ (рис. 2, крива 4) і 1341 $см^{-1}$ (рис. 2, крива 8) віднесено нами до коливання зв'язку $C_{бенз}$–O; 1544 $см^{-1}$ (крива 8) – до ν_{as}(N–O) NO_2-групи; 1296 $см^{-1}$ (крива 8) – до ν($C_{бенз}$–CF_3). Коливання за участю зв'язку С–Br, ν(C–Br), проявляється при 517 $см^{-1}$ (крива 6), ν(C–Cl) – в області 725–678 $см^{-1}$ (криві 5, 7), ν(C–F) – в області 1139–1062 $см^{-1}$ (рис. 2, крива 7). Смуги коливань зв'язків С–F (1139, 1120, 1090 і 1062 $см^{-1}$) мають високу інтенсивність поглинання.

Розраховані частоти поглинання різних груп атомів добре узгоджуються з характеристичними інфрачервоними груповими частотами.

Список використаних джерел:

1. Hovind H.R. Thiazolylazo dyes and their applications in analytical chemistry / H.R. Hovind // Analyst. – 1975. – V. 100, N 1196. – P. 769 –796.

2. Tupys A. 1-[(5-Benzyl-1,3-thiazol-2-yl)diazenyl]naphthalene-2-ol: X-ray structure, spectroscopic characterization, dissociation studies and application in mercury(II) detection / A. Tupys, J. Kalembkiewicz, Y. Bazel, L. Zapała, M. Dranka, Y. Ostapiuk, O. Tymoshuk, E. Woznicka // J. Mol. Struct. – 2017. – V. 1127. – P. 722 –733.

3. Becke A. D. Density-functional exchange-energy approximation with correct asymptotic behavior / A. D. Becke // Phys. Rev. A. 1988. – V. 38. – № 6. – P. 3098.

4. Баришніков Г. В. Вплив замісників у бензеновому циклі на будову молекули 1-[(5-бензил-1,3-тіазол-2-іл)діазеніл]нафтален-2-олу / Г. В. Баришніков, Н. М. Карауш, Б. П. Мінаєв, В. О. Мінаєва, В. Ю. Дерев'янко // V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта», 14–15 березня 2017 р. : тези доповідей. – Полтава, 2018.

5. Frisch M. J., Trucks G. W., Schlegel H. B., Scuseria G. E., Robb M. A., Cheeseman J. R., Scalmani G., Barone V., Mennucci B., Petersson G. A. et al. Gaussian 09, revision D.01, Gaussian Inc., Wallingford CT. – 2009

Науковий керівник: к.х.н., доцент В. О. Мінаєва

АЛІЗАРИН – ЯК МОДЕЛЬНА СПОЛУКА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАКЦІЇ ВІДНОВЛЕННЯ AG^+ ЙОНІВ СИНТЕТИЧНИМИ ГУМІНОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

І. С. Калашник, В. А. Литвин
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дослідження механізму реакції відновлення Ag^+ іонів синтетичними гуміновими речовинами є доволі складним завданням, оскільки структура і точний склад функціональних груп компонентів суміші синтетичних гумінових речовин невідомі [1]. Тому для розуміння особливостей реакцій, що проходять, були виконані експерименти з використанням низькомолекулярної модельної сполуки − 1,2-дигідроксиантрахінону (алізарину). Цей вибір обумовлений тим, що молекула алізарину, окрім фенольних гідроксигруп, містить хіноїдну структуру, яка завжди присутня у синтетичних гумінових речовин. Ця речовина легко очищується сублімацією. При довжині хвилі 400 нм, тобто у максимумі поглинання наночастинок срібла, спектр поглинання алізарину має мінімум.

В наших експериментах виконано синтез срібної нанокластерної системи відновленням Ag^+ іонів з використанням алізарину в ролі відновника і стабілізатора утворених наночастинок. В результаті утворювались стійкі колоїдні розчини жовтого кольору, що містять, судячи по наявності і положенню максимуму (λ_{max} = 400 нм) в оптичних спектрах поглинання, НЧ срібла сферичної форми. Розмір отриманих НЧ срібла, визначений за розширенням ліній на рентгенівських дифрактограмах за формулою Шеррера, складає 8,3 нм.

Потенціометричне дослідження зміни концентрації Ag^+ іонів в процесі формування наночастинок срібла при використанні в ролі відновника алізарину показало, що механізм цього процесу є подібним до механізму реакції відновлення Ag^+ іонів синтетичними ГР (рис. 1) [2].

На потенціометричній кривій зміни pAg виділяється три ділянки: *аб*, *бв*, *вг*. Оскільки процес проводили при деякому надлишку лугу, то логічно припустити, що в початковий момент, при змішуванні реагентів, утворюється мікрофаза Ag_2O. Зниження pAg на ділянці *аб* відповідає збільшенню рівноважної концентрації Ag^+ іонів внаслідок зміщення рівноваги дисоціації аргентум(I) оксиду через зниження концентрації гідроксид іонів у системі. Вони витрачаються у реакції окиснювального гідроксидування молекули алізарину. Це веде до поступового розчинення мікрофази Ag_2O. Точка *б* на кривій pAg = $f(t)$ відповідає повному розчиненню мікрофази. На ділянці *бв* кінетичної кривої спостерігається лінійне зростання pAg. Це може мати місце тільки тоді, коли реакція проходить за першим кінетичним порядком за Ag^+ іоном. На цій стадії, ймовірно, відбувається також агрегування первинних кластерів і

формування частинок значно більшого розміру.

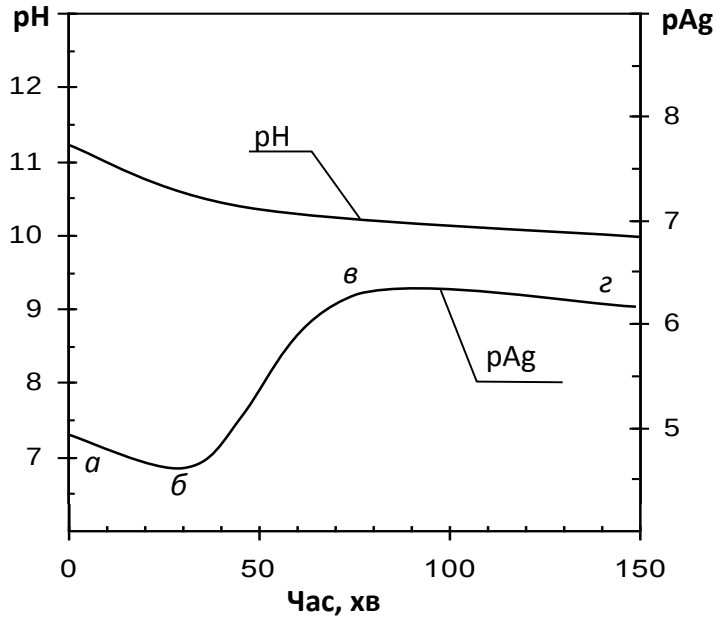

Рис. 1. Потенціометричні криві pH та pAg як функції часу для процесу формування наночастинок срібла з використанням в ролі відновника і стабілізатора алізарину

Стехіометрія процесу відновлення Ag^+ іонів алізарином ($C_{14}H_8O_4$) в лужному середовищі вивчалась методом молярних відношень. В серії експериментів молярні відношення r_{Ag} ($n(Ag^+) : n(C_{14}H_8O_4)$) і r_{OH} ($n(OH^-) : n(C_{14}H_8O_4)$) варіювалися в межах від 1:1 до 17:1 і від 2:1 до 22:1 відповідно (рис. 2).

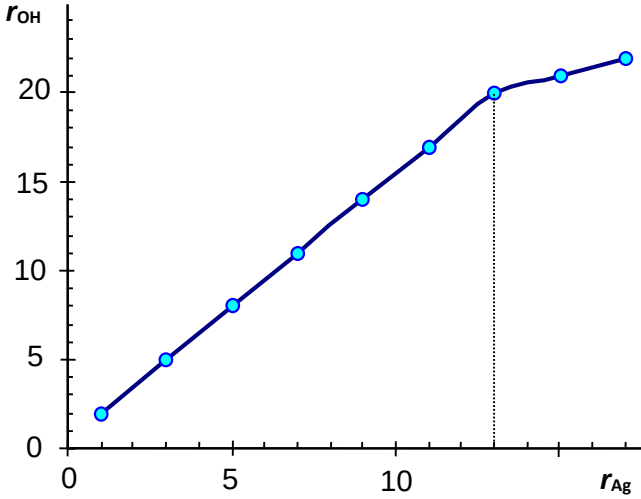

Рис. 2. Залежність r_{OH} від r_{Ag} для системи $C_{14}H_8O_4 – Ag^+ – OH^-$

Хід реакції алізарину з Ag^+ іонами вивчали шляхом титрування розчину алізарину розчином арґентум нітрату за умови надлишку лугу в реакційній суміші. Титрування проводилось на автоматичному титраторі з дуже малою швидкістю подачі титранту (0,1 ÷ 0,5 мл/год) при постійному перемішуванні реакційної суміші. Одержана крива титрування зображена на рис. 3.

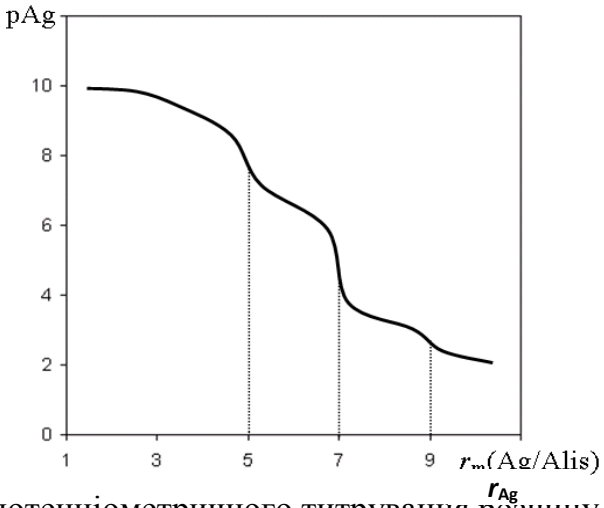

Рис. 3. Крива потенціометричного титрування розчину алізарину розчином арґентум нітрату

На кривій фіксується декілька стрибків титрування, яким відповідають молярні відношення r_{Ag}, що виражаються непарними числами.

Ряд r_{Ag}(1, 3, 5, 7, 9 ...) в рамках прийнятої концепції пояснюється таким чином: першою стадією формування первинного кластера є утворення комплексу $[Ag\ R(O)_2]^-$ (де R − ядро антрацендіону-9,10) на утворення якого необхідний один Ag^+ іон. Далі цей комплекс діє як молекулярний гальванічний елемент, анодом якого є молекула гідроксиантрахінону, яка зазнає окиснювального гідроксидування. Введення кожної наступної гідроксигрупи веде до втрати двох електронів молекулою органічного відновника, що супроводжується відновленням двох Ag^+ іонів, саме тому крок зміни r_{Ag} дорівнює двом. Атом Ag, до якого координується молекула алізарину, є центром, на якому відбувається катодна реакція – відновлення Ag^+ іонів з оточуючого розчину.

На основі одержаних експериментальних даних було запропоновано механізм процесу формування первинного металокластера.

Список використаних джерел:

1. Орлов Д. С. Гуминовые вещества в биосфере / Д. С. Орлов − М.: Наука, 1993. − 237 с.

2. Litvin V. A. Kinetic and mechanism formation of silver nanoparticles coated by synthetic humic substances / Valentina A. Litvin, Rostislav L. Galagan, Boris F. Minaev // Colloids Surf. A. – 2012. – Vol. 414. – P. 234–243.

Науковий керівник: к.х.н, доцент В. А. Литвин

ВІДНОВЛЕННЯ САЛІЦИЛОВОЇ КИСЛОТИ НА НІКЕЛЕВИХ ЕЛЕКТРОДАХ МОДИФІКОВАНИХ ХРОМОМ

Л. І. Коротич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Важливе біологічне, аналітичне та промислове значення саліцилової кислоти (СК), широке використання в медицині, виробництві біологічних препаратів, ліків, харчових продуктів обумовлює значний інтерес дослідників до реакцій перетворення СК під дією різних факторів, особливо, що супроводжуються перенесенням електронів в окисно-відновних процесах. В той же час токсична дія значних концентрацій СК зумовлює необхідність пошуку методів її визначення та утилізації, як при виробництві лікарських препаратів, так і при очищенні стічної води. На сьогодні, важливим

залишається застосування електрохімічних методів дослідження для аналітичного визначання СК у складних реакціях за участі проміжних сполук. Проте, при вивченні електрохімічної поведінки СК особливу увагу надають дослідженню окисно-відновних процесів на електродах різної природи.

В даній роботі методом хронопотенціометрії досліджено електрохімічний процес відновлення саліцилової кислоти на наноструктурованих поверхнях нікелю з додатково осадженими мікрокількостями хрому та на електродах з електрохімічно осадженого хрому у водних розчинах на фоні літій перхлорату.

На хронопотенціометричних кривих, отриманих у водних розчинах СК спостерігається тільки одна хвиля, як для процесів, що протікають на наноструктурованих поверхнях нікелю з додатково осадженими мікрокількостями хрому (рис. 1), так і на електродах з електролітично осадженого хрому.

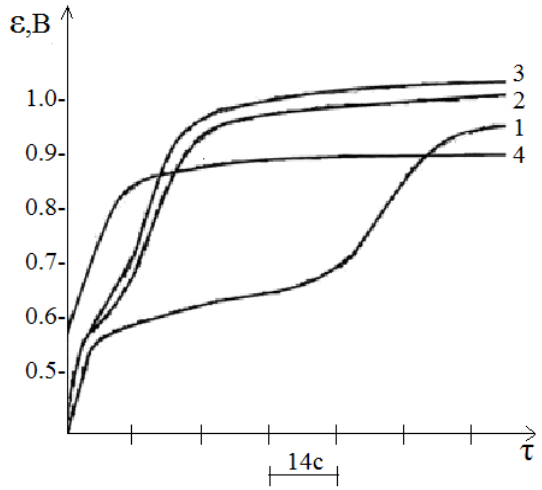

Рис. 1. Хронопотенціометричні криві електрохімічного відновлення саліцилової кислоти на електроді з пострійною структурою нікелю з додатково осадженим хромом: (pH=0.88; T=293K)
1. $c = 9 \cdot 10^{-3}$ моль/дм^3; 2. $c = 6 \cdot 10^{-3}$ моль/дм^3; 3. $c = 5 \cdot 10^{-3}$ моль/дм^3; 4. Фонова крива $LiClO_4$ – 0,5 моль/дм^3.

На наноструктурованих поверхнях нікелю з додатково осадженими мікрокількостями хрому інтенсивність відновлення деполяризатора була в 1,6 разів вища, ніж на електродах з електрохімічно осадженого хрому. Потенціали відновлення саліцилової кислоти на досліджуваних електродах лежать в межах -0,67−-1,01 В, що добре підтверджується даними вольтамперометричних досліджень [1]. Форма хронопотенціометричних кривих вказує на необоротність процесу, так як вона витягнута в масштабі потенціалів [2].

В хронопотенціометричних дослідженнях основною характеристикою є величина перехідного часу $\tau^{1/2}$ [13]. Величина перехідного часу залежить від концентрації деполяризатора та струму, який проходить через електрохімічну комірку [2]. В наших дослідженнях для розчинів саліцилової кислоти в інтервалі концентрацій $3 \div 9 \cdot 10^{-3}$ моль/дм^3 та при густині струму $6{,}3 \cdot 10^{-4}$ А/см^2 для наноструктурованих поверхонь нікелю з додатково осадженими мікрокількостями хрому, в перерахунку на видиму поверхню залежність $\tau^{1/2} - c_0$ має лінійний характер. За експериментальними даними $\tau^{1/2} - c_0$ одержали рівняння для наноструктурованих поверхонь нікелю $\tau^{1/2} = K \cdot c_0$, де K за нашими розрахунками склало $0{,}56 \cdot 10^3$. Це рівняння дозволяє проводити кількісні визначення СК за даними хронопотенціометричних кривих, погрішність визначення склала 5-7 %.

На підставі аналізу хронопотенціометричних кривих, використавши рівняння для необоротних процесів електровідновлення розраховано $\alpha_n = 4{,}645 \cdot 10^{-4}$, при $t \to 0$, константу швидкості та коефіцієнт дифузії для досліджуваного процесу. Величина ефективної константи швидкості лежить в межах $k_s = 2{,}3 \div 3{,}5 \cdot 10^{-3}$ см$\cdot$ с$^{-1}$, коефіцієнт

дифузії електровідновлення деполяризатора $D = 6{,}6 \div 9.4 \cdot 10^{-6}$ см^2/с. Одержані дані добре корелюють з результатами вольтамперометричних досліджень [1].

Отже, для практичного застосування можуть бути рекомендовані електроди з наноструктурованою поверхнею, модифіковані мікрокількостями хрому.

Список використаних джерел:

1. Шевченко О.П. Відновлення саліцилової кислоти на наноструктурованих електродах, модифікованих хромом / О. П. Шевченко, О. А. Лут, О. І. Аксіментьєва // Вісник Черкаського університету. Серія Хімічні науки. – 2013. – № 14. – Вип. 267. – С.79–85.

2. Захаров М.С. Хронопотенциометрия / М.С. Захаров, В.И. Баканов, В.В. Пнев // М.: Химия. – 1978. – С.11–30, [116 – 117], [156 – 172].

Наукові керівники: к.х.н., доцент О. П. Шевченко, к.х.н., доцент О. А. Лут

АНАЛІЗ ЕЛЕКТРОННИХ І ІЧ СПЕКТРІВ СПРЯЖЕНИХ ОЛІГОМЕРІВ НА ОСНОВІ 4,4'-ТРИФЕНІЛАМІНВІНІЛЕНУ

Н. В. Кузьмишина
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Олігомери на основі 4,4'-трифеніламінвінілену є перспективними матеріалами для використання їх в ролі емісійних шарів в пристроях органічної електроніки – світлодіодах та сонячних батарей. В той же час, спектроскопія 4,4'-трифеніламінвініленових полімерів фактично обмежується аналізом ІЧ спектрів поглинання, тоді як електронні спектри поглинання та напівпровідникові властивості залишаються маловивченими [1]. В даній роботі нами проведений порівняльний аналіз експериментальних і теоретично розрахованих електронних спектрів поглинання двох типів спряжених олігомерів на основі 4,4'-трифеніламінвінілену, з метою визначення залежності форми спектрів від довжини ланцюга спряження. Крім того аналізується ширина забороненої зони для зазначених систем для визначення залежності цього параметра від кількості мономерних ланок в олігомерному та нескінченно довгому полімерному ланцюгах. Розв’язання даних завдань відкриває можливості для раціональної функціоналізації олігомерів і синтезу нових полімерів для потреб органічної електроніки.

Обидва типи описаних в роботі 4,4'-трифеніламінвініленових полімерів (названих далі як P1 і P2) були отримані в результаті реакції поліконденсації Стілла йод-похідних мономерів *біс*-(4-йодфеніл)-феніламіну і N, N-*біс*-(4-йодфеніл)-4'-(фенілетиніл)-феніламі-ну (Рис. 1). Вихідні мономери для синтезу цільових полімерів отримували за методикою, описаною в роботі [1].

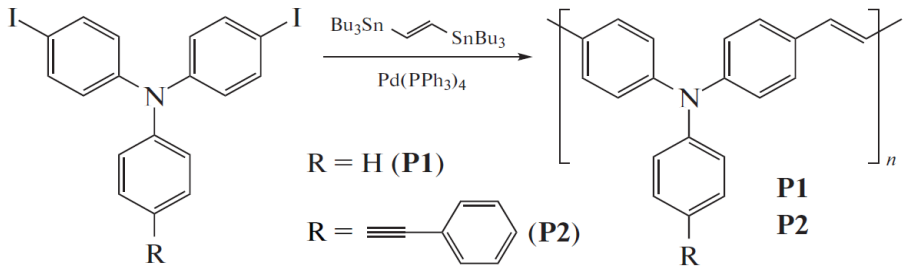

Рис. 1. Схема синтезу полімерів **P1** і **P2**

Електронні спектри поглинання і спектри флуоресценції розчинів і твердих плівок полімерів **P1** і **P2** були отримані за допомогою спектрометрів Specond 200 і Perkin Elmer LS 500 відповідно; в якості розчинника використовували хлороформ, а в якості

підкладки для тонких плівок полімерів – кварцове скло. Для аналізу електронних спектрів поглинання полімерів P1 і P2 було розраховано по 30 вертикальних синглет-синглетних переходів для кожного олігомера (n = 1-5) в рамках методу нестаціонарної теорії функціоналу густини (TD DFT) [2] з застосуванням гібридного функціоналу Бесе-Мартіна (BMK [3]), базису 6-31G(d) і континуальної сольватаційної моделі PCM [4] (розчинник – хлороформ). Профіль кривих розрахованих електронних спектрів поглинання побудований за допомогою програми SWizard із застосуванням функції розподілу Гаусса (півширина лінії 3500 $см^{-1}$). Розрахунок ширини забороненої зони для полімерів **P1** і **P2** виконаний методом B3LYP/6-31G (d) з накладенням граничних періодичних умов для одновимірної регулярної моделі полімеру.

Експериментальні спектри розчинів полімерів **P1** і **P2** мають схожу форму і містять дві смуги поглинання: інтенсивну довгохвильову смугу у видимій області 350-450 нм і слабко інтенсивну смугу в області 275-350 нм [1]. Довгохвильова смуга поглинання обумовлена першим і найбільш інтенсивним в спектрі електронним переходом ππ*-типу, який відповідає одноелектронному збудженню з ВЗМО на НВМО. Для олігомерів **P1** даний перехід має вклад переносу електронної густини з атомів Нітрогену і фенільних фрагментів, які не беруть участі у спряженні між мономерами, на центральний ланцюг спряження. До того ж при переході кардинально змінюється характер зв'язування-розпушування по подвійним зв'язкам (як у бензольних кільцях, так і у вінільних групах), що обумовлює зростання сили осцилятора першого електронного переходу при зростанні ланцюга спряження (Рис. 2).

Аналогічні висновки справедливі і для олігомерів **P2**. Характер росту сили осцилятора першого електронного переходу дещо відрізняється для олігомерів **P1** і **P2**: для олігомерів **P1** сила осцилятора зростає лінійно зі збільшенням *n*, що описується рівнянням $f = 1.096n - 0.106$ з коефіцієнтом кореляції $R^2 = 1$. Для олігомерів **P2** сила осцилятора змінюється нелінійно і представлена у вигляді логарифмічної залежності $f = 1.326(\ln n) + 1.426$ з достовірністю $R^2 = 0.98$.

Розрахунок енергії кристалічних орбіталей для регулярної періодичної структури полімерів **P1** і **P2** дозволив оцінити граничну величину ВЗМО-НВМО щілини (фактично ширину забороненої зони) на рівні 2.853 і 2.846 еВ відповідно. Таке значення ширини забороненої зони дозволяє віднести полімери **P1** і **P2** до класу широкозонних напівпровідників. Графіки залежності ширини ВЗМО-НВМО-щілини від розміру ланцюга спряження показані на рис. 3.

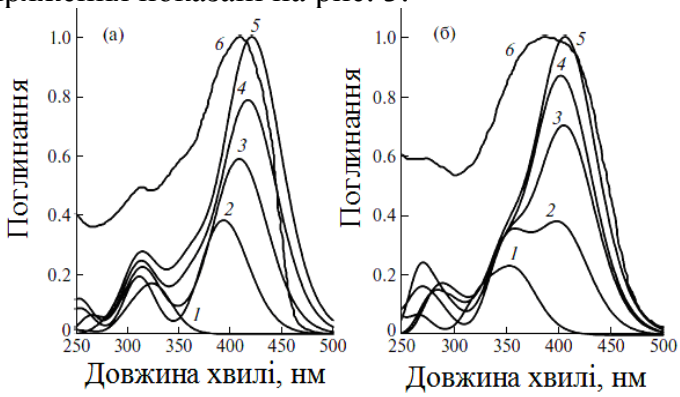

Рис. 2. Електронні спектри поглинання олігомерів P1 (а) і P2 (б): криві 1-5 – розрахунок методом TD DFT/ B3LYP/6-31G (d) з урахуванням розчинника для *n*= 1-5 відповідно; крива 6 – експериментальний спектр полімеру.

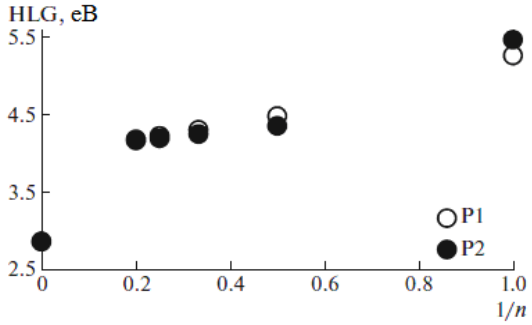

Рис. 3. Залежність енергетичної щілини між граничними МО від ступеня полімеризації сполук **P1** і **P2**.

Очевидно, що при малих значеннях *n* олігомери є типовими ізоляторами, проте при збільшенні *n* параметр HLG прагне до межі в область напівпровідникових властивостей, що дозволяє варіювати шириною забороненої зони полімеру в залежності від ступеня полімеризації. Параметр HLG при переході від $n = 1$ до $n = \infty$ для з'єднань **P1** і **P2** становить 2.39 і 2.60 еВ, що майже вдвічі менше, ніж початкове значення HLG при $n = 1$ (рис. 3). Це свідчить про сильну зміну електронної будови молекул з ростом *n*, а саме з ростом ланцюга спряження і делокалізації відповідних МО, зменшуються потенціали іонізації (ріст енергії ВЗМО) і збільшується спорідненість до електрона (падіння енергії НВМО), що типово для поліенів та інших спряжених π-систем [5].

У підсумку варто відзначити, що виконаний аналіз електронних спектрів та напівпровідникових властивостей двох типів спряжених олігомерів на основі 4,4'-трифеніламінвінілену, що дані системи характеризуються розмірно-залежним поглинанням у видимій області спектра внаслідок звуження енергетичної щілини між граничними орбіталями. При переході до періодичної моделі полімерів спостерігається ще більш істотне звуження граничних орбіталей, а ширина забороненої зони становить близько 2.85 еВ, що відповідає напівпровідниковим властивостями широкозонних полімерів.

Список використаних джерел:

1. Grigoras M., Catargiu A.M., Ivan T., Vacareanu L., Minaev B., Stromylo E. // Dyes Pigm. 2015. V. 113. P. 227.

2. Burke K., Werschnik J., Gross E.K.U. // J. Chem. Phys. 2005. V. 123. № 6. P. 062206.

3. Boese A.D., Martin J.M.L. // J. Chem. Phys. 2004. V. 121. № 8. P. 3405.

4. Miertus S., Scrocco E., Tomasi J. // Chem. Phys. 1981. V. 55. № 1. P. 117.

5. Hudson B.S., Kohler B.E., Schulten K. // Excited States. 1982. V. 6. P. 1.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Г. В. Баришніков

СПІН-КАТАЛІЗ ФЛАВІННУКЛЕОТИДІВ І БІОХІМІЯ СПРИЙНЯТТЯ МАГНІТНОГО ПОЛЯ ТВАРИНАМИ

О. О. Панченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Цитоплазматичні ензими, що окислюють органічні субстрати за допомогою молекулярного кисню (триплетна молекула O_2 із повітря, що переноситься через легені і кров гемоглобіном) зазвичай використовують флавонуклеотиди в якості простатичної групи. Саме ці групи здатні активувати триплетний кисень, тобто допомагати йому

долати заборону за спіном при окисненні білків, жирів та інших діамагнітних органічних речовин. Якщо ці реакції протікають у звичайному, суто діамагнітному клітинному середовищі без участі радикально-ланцюгових процесів, то триплетний стан кисню є прямою перешкодою для окиснення; тому для активації O_2 необхідне магнітне збурення. З іншого боку, відомо, що флавопротеїди в складі криптохромів проявляють магнітну чутливість під дією світла, характерну для деяких тварин і птахів.

Нині експериментально доведено, що мігруючі птахи визначають напрямок поля, використовуючи специфічне чуття функціонування магнітного компасу, яке ґрунтується не лише на полярності поля (північ-південь), а і на його нахилі. Поєднання успадкованого міграційного напрямку і компасного чуття молодого птаха достатньо для того, щоб на своїй першій осінній міграції знайти свій шлях, наприклад, з Верхнього Придніпров'я до Африки. Нині, реакція нічних перелітних птахів на геомагнітні сигнали є досить добре вивченою і багато птахів, як видається, мають як магнітний компас, так і магнітну карту. З іншого ж боку, розуміння основних біофізичних механізмів залишається однією з найважливіших проблем сенсорної біології, над якою інтенсивно працюють вчені багатьох країн з використанням самих сучасних теоретичних та експериментальних методів [1].

Флавінаденіндинуклеотид (ФАД) та інші флавопротеїни можна віднести до самих універсальних коензимів, які активні не лише в біологічному окисненні, а і в цілому ряді інших важливих біопроцесів. Ці речовини, побудовані на основі рибофлавіну (вітаміну B_2), вони входять до складу флавопротеїдів, в яких вони міцно зв'язані з білками і здійснюють перетворення з окисленої форми в відновлену і навпаки, залишаючись прикріпленими до однієї і тієї ж молекули білка. Ці молекули можна враховувати як моделі активного центру ФАД в ензимах, тому що саме ізоалоксазиновий цикл з його розвиненою π-системою визначає окисно-відновні та електронні властивості ФАД. Найпростішими флавопротеїдами є оксидази, кожна з яких складається лише з білка і флавіннуклеотиду. Вони окислюють субстрат за рахунок перенесення електрону на кисень і виникнення відносно сильної спін-орбітальної взаємодії в супероксид-іоні, яка індукує триплет-синглетний квантовий перехід в реакційній системі, знімаючи спінову заборону [2-3].

Відновлений FAD легко віддає електрон: $FADH_2$ має порівняно низький потенціал іонізації. Причину цього легко пояснити. Нижча вакантна молекулярна орбіталь (НВМО) молекули FAD є π*-орбіталлю ізоаллоксазинового ядра. Незважаючи на неплоску структуру ядра $FADH_2$, верхня зайнята молекулярна орбіталь (ВЗМО) для нього схожа на НВМО молекули FAD. Обидві орбіталі сильно локалізовані на центральному циклі флавінового ядра. Це підтверджує просту картину МО, отриману методом Хюккеля, в якій НВМО молекули FAD і ВЗМО молекули $FADH_2$ ідентичні: додавання двох атомів Гідрогену до атомів Нітрогену N(1) і N(5) рівнозначно додаванню двох π-електронів в π-систему кільця. Звідси очевидно значне зниження потенціалу іонізації при переході від FAD до $FADH_2$.

Спорідненість до електрону молекули O_2 (2.45 еВ) все ж значно менше потенціалу іонізації $FADH_2$, (5 еВ); однак при її контакті з протонованим гістидиновим залишком білка перенесення електрону стає енергетично вигідним. Електростатичне притягування між катіоном гістидину і супероксидом O_2^-, що утворюється, є головною рушійною силою для перенесення електрона і зниження його енергії активації [2]. Це також сприяє посиленню спін-орбітальної взаємодії (СОВ).

Таким чином, активний центр глюкозооксидази спеціально пристосований для активації кисню шляхом перенесення електрона з подальшим переворотом спіну на стадії радикальної пари (РП) за схемою.

Для того щоб реакції з утворенням діамагнітних продуктів могли здійснюватися вчасно, необхідний переворот одного зі спінів на стадії РП, тобто триплет-синглетний (T–S) квантовий перехід. Такий перехід індукується спін-орбітальною взаємодією, тобто магнітною взаємодією, обумовленою орбітальним і спіновим рухом електронів. При цьому електрон з π_x орбіталі «стрибає» на π_y МО, створюючи на мить орбітальний магнітний момент, який впливає на спін (матричний елемент СОВ між T–S станами) і перевертає його.

Магнітне поле Землі (5–10 Гс) не може суттєво впливати на реакції за участю радикальних пар, якщо у будь-якому радикалі відсутні надтонкі спінові взаємодії. Це не є серйозним обмеженням: майже кожен біологічно важливий радикал має один або декілька атомів Гідрогену та Нітрогену в сусідстві з неспареним електроном. Важливо усвідомлювати, що неспарений електрон у радикалі зазвичай магнітно взаємодіє з декількома ядрами одночасно, частково через те, що він є делокалізованим, тобто розмазується над частиною молекули і частково через те, що електронно-ядерні спін-спінові взаємодії можуть бути суттєвими на відстанях до 4 Å. Наприклад, на рис. 1 показано форму молекулярних орбіталей, що містять неспарені електрони у флавінових та триптофанових радикалах, утворених фотоіндукованим електронним перенесенням в криптохромах. Неспарений електрон має значну ймовірність знаходитись близько майже до всіх атомів вуглецю та азоту, які утворюють ароматичні ізоалоксозини та індолові групи радикалів флавіну та триптофану. Фіолетові та зелені поверхні, зосереджені на кожному з атомів Гідрогену та Нітрогену, чим більшою та менш сферичною є поверхня, тим сильніші та більш виражена анізотропія надтонкої взаємодії. У роботі [1] доведено вплив слабкого магнітного поля на T–S квантові переходи в таких РП з урахуванням надтонких взаємодій.

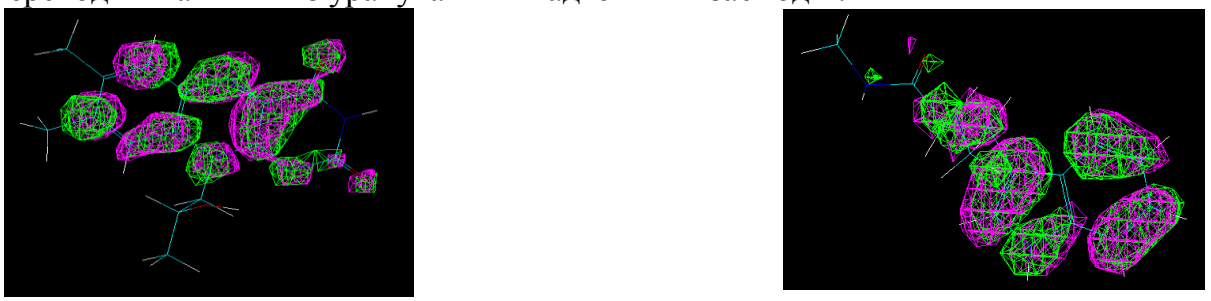

Рис. 1. Зображення молекулярних орбіталей з одним неспареним електроном у радикалі флавін аніону та радикалі триптофан аніону. Фіолетовий та зелений кольори відображають хвильові функції з протилежними знаками. В обох випадках електрони «розмазані» нерівномірно по всій ароматичній частині радикалу. Для спрощення розрахунків замість довгих побічних ланцюгів у ФАД було використано насичену групу $CH_2CH(OH)CH_3$.

Список використаних джерел:

1. P. J. Hore The Radical-Pair Mechanism of Magnetoreception / P. J. Hore, H. Mouritsen // Annu Rev Biophys. – 2016. – Vol. 45. – P. 299–344.

2. B. F. Minaev RIKEN Rev. – 2002. – Vol. 44. – P. 147.

3. Б. Ф. Минаев, Электронные механизмы активации молекулярного кислорода / Минаев Б. Ф. // Усп. хим. – 2007. – Т. 76. – Вып. 11. – С. 1059–1083.

Науковий керівник: д.х.н., професор Б. П. Мінаєв

РТУТНИЙ КРАПЕЛЬНИЙ ЕЛЕКТРОД У ЦИКЛІЧНІЙ ОБЕРНЕНО-ПОХІДНІЙ ХРОНОПОТЕНЦІОМЕТРІЇ

Т. В. Петрова, А. С. Осьмачко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Реакції відновлення, які протікають при від'ємних значеннях потенці-алу, в електрохімії досліджуються, як правило, з використанням ртутного крапельного електрода. Ртуть, завдяки високому значенню перенапруги виділення водню, можна поляризувати в кислих розчинах до потенціалу приблизно –1 В, а в лужних до –2 В. Класичний ртутний електрод, уживаний в полярографії, є мало придатним для хронопотенціометричних вимірювань на змінному струмі, оскільки площа краплини при повільному витіканні ртуті з капіляра є занадто великою для забезпечення поляризації у схемі з шунтуючим діодом. На кафедрі хімії та наноматеріалознавства ЧНУ розроблено і запатентовано оригінальну конструкцію ртутного електрода (рис. 1), який генерує серію з 3-4 крапель [1]. Сервісна програма Polarostudio-2006 дозволяє реєструвати кілька сотень циклів поляризації за час генерації серії крапель.

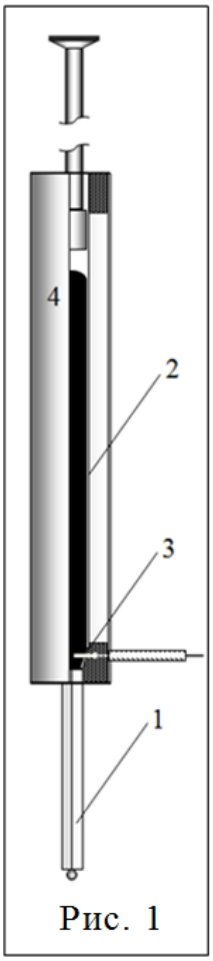

Рис. 1

При реалізаії електрода [2] було використано відрізок стандартного скляного капіляра 1, з комплекту полярографа ПУ-1, який було з'єднано з медичним шприцем 2 місткістю 1,0 мл, в нижню частину якого було введено платиновий контакт 3 з припаяним мідним провідником (рис. 1). Місце з'єднання шприца з капіляром було залито епоксидною смолою, яка після полімеризації утворила монолітний блок. Циліндр шприца заповнювався металічною ртуттю таким чином, щоб між нею і поршнем залишалась невелика бульбашка повітря. Вся конструкція вміщена у захисний корпус 4, виконаний з відрізка товстостінної поліетиленової трубки. Принцип дії пристрою полягає в тому, що при натискуванні на поршень зростання тиску в повітряній бульбашці змушує ртуть витікати з капіляра в аналізований розчин у кількості трьох-чотирьох крапель.

На такому електроді нами за методом зміннострумової хронопотен-ціометрії проведено дослідження органічних фармпрепаратів: рибофлавіну і тиміну. Первинну залежність $dE/dt = f(E)$ трансформували у $dq/dE = f(E)$ (де $dq/dE = C_d$ – диференціальна ємність) використовуючи формулу:

$$C_d = \frac{dq}{dE} = \left(\frac{dE}{dt}\right)^{-1} \cdot \bar{I}_{dis} = \left(\frac{dE}{dt}\right)^{-1} \cdot I_a \cdot \sin\left[\omega \cdot (t_i + t_{i+1})/2 + \varphi\right].$$

Розчини досліджуваних речовин готували на фоні 1М NaOH. Почат-кова концентрація деполяризаторів становила $1 \cdot 10^{-2}$ моль/дм^3.

Амплітудне значення струму I_a та фазовий зсув φ визначали за допомо- гою двохпроменевого осцилографа. Значення циклічної частоти ω для f = 50 Гц становить 314,16 с$^{-1}$.

Як видно з одержаної для рибофлавіну (РФл) залежності характер пе-ребігу окисно-відновного процесу, судячи з різниці потенціалів (ΔE = 0,07 В) піків, близький до оборотного (рис. 2).

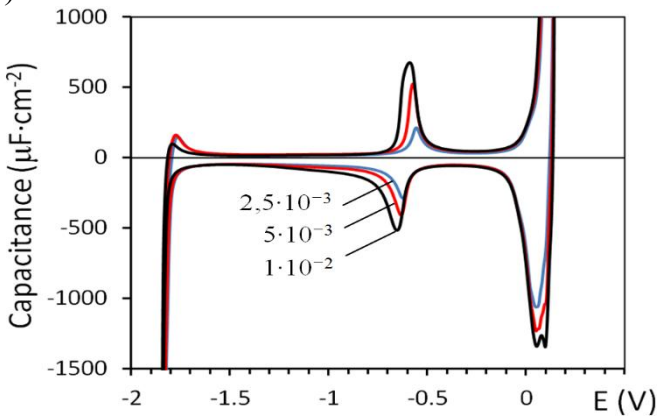

Рис. 2. Залежність $dq/dE = f(E)$ для розчинів РФл різної конентрації

Розчинність РФл в лугах пояснюється наявністю в положенні 2 ізо-алоксазинового ядра рухливого атома Гідрогену, який перебуває під впливом двох карбонільних груп:

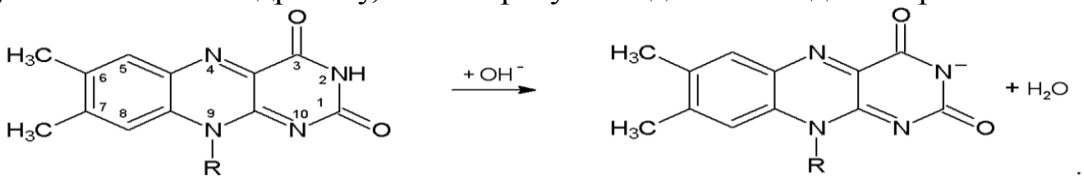

Розподіл заряду в ізоалоксазиновому ядрі, розрахований за напівемпіричним методом квантової хімії РМ3, вказує на можливість саме такого механізму іонізації молекули рибофлавіну у лужному розчині. Протиіонами до аніону рибофлавіну є катіони Na^+. Залишок рибіту R було вилучено зі структури для прискорення розрахунку.

Реакція окиснення-відновлення може бути виражена наступним рівнянням:

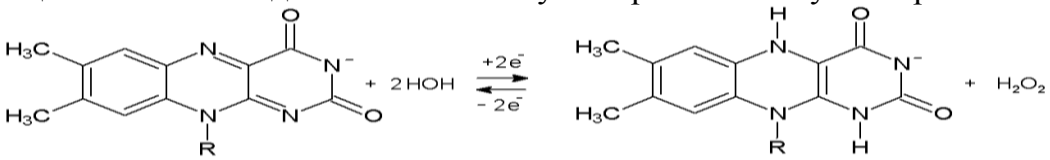

Ця реакція є складовою частиною транспорту електронів у дихальному ланцюзі живих клітин [3]. Тимін є однією з нітрогеновмісних основ, які входять до складу нуклеїнових кислот. Дослідження цих речовин за методом так званої «осцилографічної полярографії» було розпочато в середині XX століття Палечеком [4]. На рис. 3*а*. наведено криві Палечека для тиміну у зіставленні з аналогічною залежністю, одержаною в нашій лабораторії.

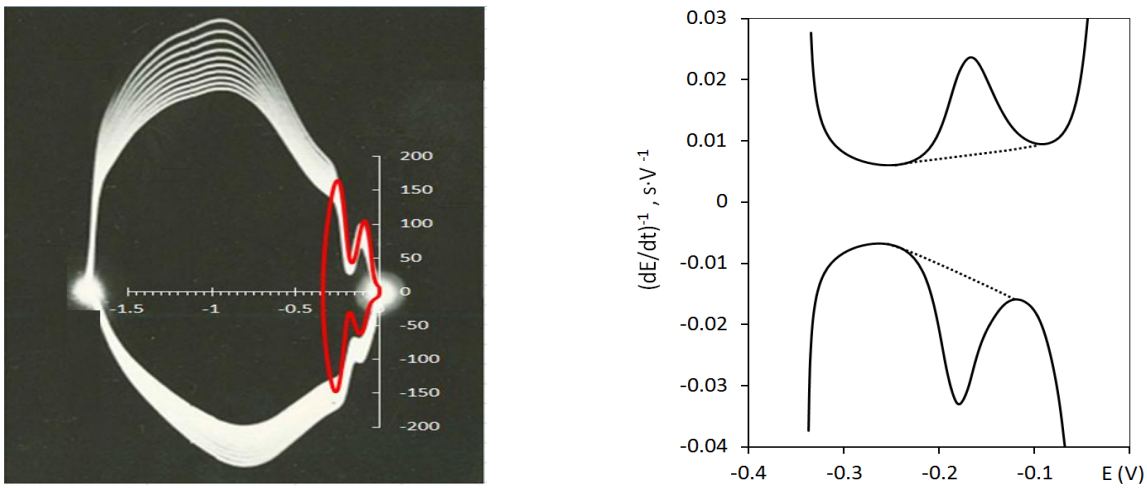

а б

Рис. 3. Залежності $dE/dt = f(E)$ та $(dE/dt)^{-1} = f(E)$ для тиміну

На рис. 3*б* наведено одержані нами залежності $(dE/dt)^{-1} = f(E)$ для розчину тиміну з концентраією $1 \cdot 10^{-3}$ моль/дм^3. Експериментальні дані засвідчують, що запропонована конструкція рутного крапельного електро-да може успішно використовуватись у обернено-похідній хронопотен-ціометрії з контрольованим змінним струмом промислової частоти.

Список використаних джерел:

1. Лут Е. А. Переменный ток промышленной частоты в циклической обратно-производной хронопотенциометрии / Е. А. Лут, Р. Л. Галаган, Л. Б. Ящук // Укр. хим. журн. – Т.82. – №3. – 2016. – С.40–44.

2. Патент України на КМ № 120522, G01N 27/28. Ртутний крапельний електрод для циклічної обернено-похідної хронопотенціометрії із заданим змінним струмом / Лут О.А., Галаган Р. Л., Петрова Т.В. опубл. 10.11.2017, бюл. № 21.

3. Ленинджер А. Биохимия. Молекулярные основы структуры и функций клетки. Под. ред. акад. А. А. Баева / А. Ленинджер. – М.: Мир. – 1974. – 958 с.

4. Paleček E. 75 let oscilografické polarografie J. Heyrovského a současná chrono-potenciometrie konstantním proůdem / E. Paleček, M. Heyrovský // Chem. Listy. –2017. – Vol. 111. – P 71–91.

Наукові керівники: к.х.н., доцент О. А. Лут, старший викладач Р. Л. Галаган

ПЕРЕДБАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ТИТАН(IV) ГІДРИДУ МЕТОДОМ САМОУЗГОДЖЕНОГО ПОЛЯ

І. О. Пікалов
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ti(IV) гідрид – бінарна неорганічна сполука металу титану та водню, яка має формулу TiH_4. Титан(IV) гідрид являє собою газ без кольору та запаху, який самозаймається на повітрі. Його одержують електролізом розчину сульфатної кислоти з титановими електродами. Тверда форма TiH_4 до цих пір невідома. Загальні гідриди перехідних металів мало досліджені, окрім комплексних сполук типу $HMn(CO)_5$; для останнього, наприклад, довжина зв'язку H–Mn дорівнює 1.6 Å [1]. Істинно гомолептичні (які мають ліганд одного типу) гідриди металів – це дуже рідке явище. Газ TiH_4 був відкритий тільки у 1963 році і передбачають, що він подібний до метану і має структуру тетраедру. *Ab initio* розрахунки підтвердили цю гіпотезу [1-3]. Титан(IV)

гідрид має парне число електронів, тому природно вважати, що він має основний синглетний стан із замкненою електронною оболонкою. В роботі [1] досліджено ряд гідридів металів MnH_4 з відкритими оболонками, але тільки TiH_4 був розрахований в синглетному стані.

Титан(IV) гідрид досліджений методом самоузгодженого поля *ab initio*. В роботі [1] має симетрію тетраедру T_d з довжиною зв'язку 1.696 Å та валентним кутом 109.5°. Електронна конфігурація його основного синглетного стану $1A_1$ має вигляд: $1a_1^2\ 2a_1^2\ 1t_2^6\ 3a_1^2\ 2t_2^6\ 4a_1^2\ 3t_2^6$. В методі PM3 ми враховуємо тільки останні 8 електронів валентної оболонки ($4a_1^2\ 3t_2^6$).

Таблиця 1.

Структурні параметри TiH_4 розраховані методом PM3
(теплоту утворення ΔH_f^{298} наведено в ккал/моль)

Стан	R_1	R_2	α_1	α_2	ΔH_f^{298}
$^1A_1$	1.685	1.685	109.5°	109.5°	–162.5
$^3B_1$	1.699	1.922	108.6 °	23.2°	–171.4

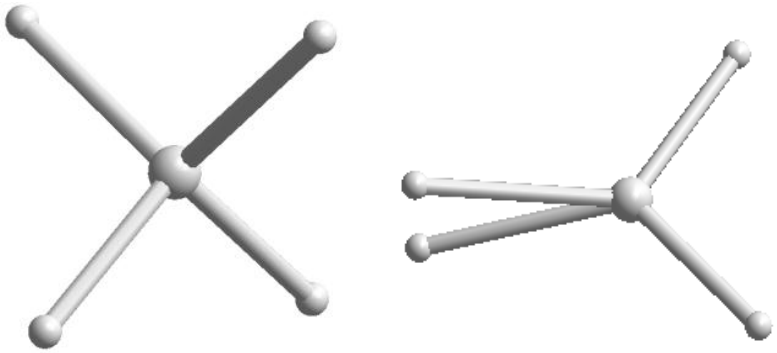

(а) (б)

Рис. 1. Титан(IV) гідрид у синглетному (а) і триплетному стані (б)

У табл. 1 дані параметри структури молекули TiH_4, отримані методом самоузгодженого поля в наближенні PM3 [4]. Довжини зв'язку (Å) та кути у синглетному стані добре співпадають з *ab initio* даними.

Але розрахунок у триплетному стані необмеженим за спіном методом самоузгодженого поля PM3 дав несподіваний результат (рис. 1, табл. 1). Його теплота утворення виявилась нижчою, ніж у синглетному стані (на 9 ккал/моль). Молекула сильно деформувалась до симетрії C_{2v}, таким чином, що два Ti–H зв'язку водовжилися до 1.92 Å, а кут між ними зменшився до 23.2°. Така структура нагадує асоціат між TiH_2 і молекулою H_2. Дійсно, відстань між найближчими атомами H–H в триплетному стані TiH_4 дорівнює 0.773 Å, що тільки на 0.1 Å більше, ніж в окремій молекулі водню, оптимізованій тим же методом PM3. Важливо, що цей асоціат є більш стабільним, ніж метаноподібний тетраедр у синглетному стані з насиченими зв'язками.

На рис. 2 наведено хвильові функції двох неспарених електронів в стані $^3B_1$ молекули TiH_4. Як видно з рис. 2, вони складаються з $3d_{xy}$ та $3d_{Z^2}$ атомних орбіталей і носять зв'язуючий характер.

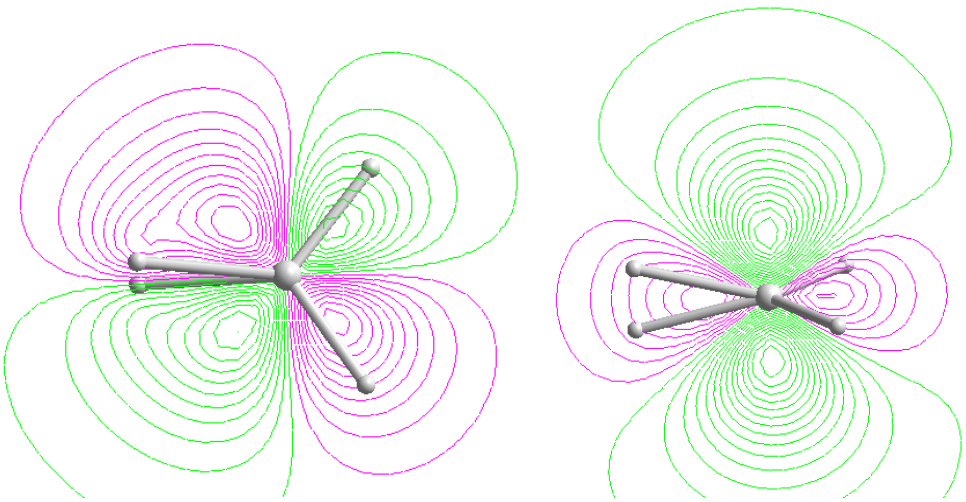

(а) (б)

Рис. 2. Молекулярні орбіталі для двох неспарених електронів у триплетному стані молекули TiH_4: b1 (а) і a1 (б).

Таким чином, титан(IV) гідрид має триплетний основний стан, що і пояснює його самозаймання на повітрі. Молекулярний кисень має триплетний основний стан і його взаємодія з молекулою TiH_4 не заборонена за спіном.

Список використаних джерел:

1. Hood D. M. Electronic structure of homoleptic transition metal hydrides: TiH_4, VH_4, CrH_4, MnH_4, FeH_4, CoH_4, and NiH_4. / D.M. Hood, R.M. Pitzer, H.F. Schaefer // J. Chem. Phys. – 1979. – Vol. 71, N 2. P. 705–713.

2. Chertihin G. V. Reactions of laser ablated Ti atoms with hydrogen during condensation in excess argon. Infrared spectra of the TiH, TiH2, TiH3, and TiH4 molecules /G.V. Chertihin, L. Andrews // J. Am. Chem. Soc. – 1994. – Vol. 116, N 18. P. 8322–8327.

3. Webb S. P. The dimerization of TiH4 / S.P. Webb, M.S. Gordon // J. Am. Chem. Soc. – 1995. – Vol. 117, N 27. P. 7195–7201.

4. Stewart, J. J. P. Optimization of parameters for semiempirical methods. III Extension of PM-3 to Be, Mg, Zn, Ga, Ge, As, Se, Cd, In, Sn, Sb, Te, Hg, Tl, Pb, and Bi. / J.J.P. Stewart // J. Comput. Chem. – 1991. – Vol. 12, N. 3. P. 320–335.

Науковий керівник: д.х.н., професор Б. П. Мінаєв

ВИЛУЧЕННЯ ХІМІЧНИХ РЕЧОВИН ІЗ ШЛАМОВИХ ВІДХОДІВ

А. О. Польова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Виробництво віскозних волокон на підприємстві ВАТ "Черкаське хімволокно" залишило у спадок величезну кількість відходів у вигляді так званого цинковмісного шламу. Цей шлам утворювався при нейтралізації відпрацьованого розчину з ванни осадження содою або кальцій гідроксидом. До складу осаджувального розчину входила сульфатна кислота, як основний компонент, та сульфати Натрію і Цинку.

Цинквмісні шлами виробництва віскозного волокна є небажаним відходом виробництва. Вони містяться у накопичувачах, які займають великі площі у межах міських територій. В той же час ці шлами є джерелом вторинної сировини для виробництва ряду хімічних продуктів.

Основною метою роботи є: розробка процесу безвідходної переробки вихідного шламу в лабораторних умовах.

Основні характеристики шламу – вологість та вміст металічних елементів Цинку, Кальцію і Феруму.

Вихідний шлам прожарювали в муфельній печі при температурі 900 °С протягом 1 години. Шлам, після прожарювання, було досліджено на ренгенофлюоресцентному спектрометрі на вміст металічних елементів. Відповідний спектр наведено на рис.1. Для переведення шламу в розчин нами було обрано нітратну(V) кислоту, що є сильним окисником і може окиснити залишкові кількості Fe^{2+}, які можуть залишатися в шламі після прожарювання та перевести в розчин той Кальцій, який знаходиться у вигляді оксиду, гідроксиду та карбонату. При такій обробці в розчин переходить також більша частина Цинку.

Нерозчинний у нітратній кислоті осад відфільтровується після розведення пульпи водою 3:7. Після фільтрування цієї суспензії одержується осад, який складається в основному з кальцій сульфату. Наступна переробка цього осаду може дати чистий гіпс $CaSO_4 \cdot 2H_2O$.

Фільтрат, що утворився, містить увесь розчинний Кальцій, а також Ферум та Цинк. Для відділення Феруму від Цинку нами використана різниця у значеннях pH утворення осадів $Fe(OH)_3$ і $Zn(OH)_2$.

Після відділення Цинку у фільтраті залишаються розчинні солі кальцій нітрат та натрій нітрат. Кальцій нітрат при взаємодії з кальциновою содою дає кальцій карбонат, який випадає в осад і може бути відділений фільтруванням. Одержаний фільтрат містить лише натрій нітрат, який після випарювання води можна перекристалізувати.

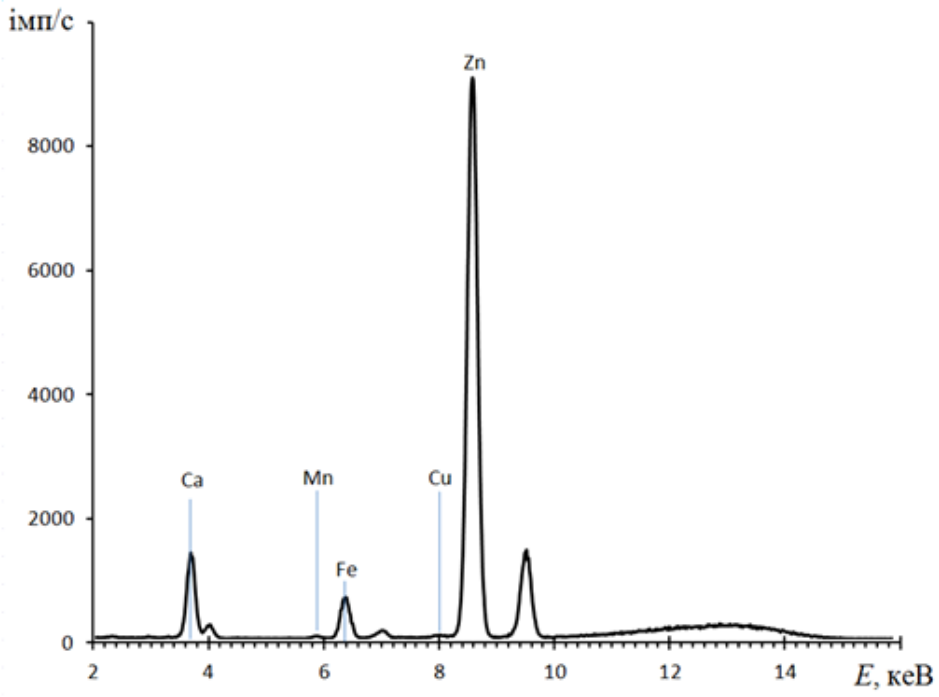

Рис. 1. Спектр РФЛ вихідного шламу після прожарювання

Виділені в результаті переробки прожареного шламу неорганічні речовини можуть знайти різноманітне застосування в народному господарстві.

Так нерозчинний у нітратній кислоті залишок, що складається, в основному, з кальцій сульфату з домішками оксидів Цинку та Феруму може бути використаний для гіпсування засолених ґрунтів степової зони України та Причорномор’я.

Кальцій сульфат дигідрат (гіпс), який виділяється при випарюванні технологічних розчинів знаходить застосування у медицині (фіксуючі пов'язки) та як харчова добавка при виготовленні ковбасних виробів.

Ферум(III) оксид з незначною домішкою цинк оксиду, що не відокремився при нейтралізації, можна використати як мінеральний пігмент у промисловості будівельних матеріалів (виготовлення облицювальної плитки). Цинк оксид після очистки від незначних домішок ферум(III) оксиду може знайти використання у лакофарбовій промисловості. Також його споживачем є фармацевтична промисловість.

Кальцій карбонат (крейда), як продукт переробки шламу, є достатньо чистим і може знайти використання у харчовій та фармацевтичній промисловості. Також може реалізовуватися як хімічний реактив.

Натрій нітрат (натрієва селітра), може використовуватись як добриво, а після доочистки може реалізовуватися як хімічний реактив.

Список використаних джерел:

1. Перепелкин К. Е. Химические волокна: развитие производства, методы получения, свойства, перспективы / К.Е. Перепелкин. – СПб: Издание СПГУТД. – 2008. – 354 с.

2. Сорокіна К. Б. Технологія переробки та утилізації осадів: навч. посібник / К. Б. Сорокіна, С. Б. Козловська; Харк. нац. акад. міськ. госп. – Харків: ХНАМГ, – 2012. – 226 с.

3. Таллин В.И. Переработка цинксодержащих шламов предприятий вискозных волокон / В.И. Таллин, В.В. Шматова // Химические волокна. – 1984. – № 4. – С.48–50.

4. Бойко В. І. Електрохімічне вилучення цинку із шламів ВАТ «Черкаське хімволокно» / В. І. Бойко, Я. Д. Король, Ю. А. Шафорост. – 4-я Международная конференція «Сотрудничество для решения проблемы отходов» – 31.01–1.02.2007 г., Харьков, Украина.

5. Лурье Ю. Ю. Справочник по аналитической химии: Справ. изд. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Химия, – 1989. – 448с.

Науковий керівник: к.х.н., доцент Ю. А. Шафорост

КВАНТОВА ХІМІЯ КАНАБІНОЇДІВ НА ПРИКЛАДІ ТЕТРАГІДРОКАНАБІНОЛУ

І. А. Поурець

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Похідні коноплі, канабіноїди – це речовини, які отримали назву психотропних, приваблюють значну увагу хіміків, фармакологів, криміналістів та лікарів [1–3]. Дослідження фізіологічних властивостей наркотиків дозволяє довідатися про окремі процеси вищої нервової діяльності, моделювати патологічні психічні стани та лікувати деякі захворювання. З'ясування механізмів і сутності таких процесів на молекулярному рівні є одним із актуальних завдань сучасної хімічної, біологічної і медичної науки. У зв'язку з цим зростає значення всебічного квантово-хімічного вивчення психотропних речовин.

Задача нових напрямів науки, квантової психохімії, квантової нано-фармакології – знайти причинний ваємозв'язок між почуттями, емоціями і хімічними перетвореннями, які відбуваються в нейронах. Знаходження цього зв'язку відкриває перспективу проникнути в інтимну сферу діяльності мозку, а також в певній мірі керувати нею, вносячи корективи за допомогою наноліків, медикаментозних і фотоелектронних впливів. Однак, квантовий підхід до психотропних алкалоїдів [3] і канабіноїдів [1] ще тільки в зачатку. До цього часу не має даних рентгеноструктурного аналізу молекулярних кристалів канабіноїдів, не проведена оптимізація їх рівноважної

структури в рамках теорії функціоналу густини, не розглянуті топологічні параметри електронної густини цих важливих сполук. Все те, що відбувається в клітинах мозку при приємних відчуттях або при стражданнях має матеріальну основу, тобто супроводжується складними мікрофізичними і хімічними реакціями.

В арсеналі численних психотропних засобів вагоме місце займають і речовини конопель – канабіноїди. Незважаючи на широке поширення і доступність конопель і гашишу, використання канабіноїдів в науковій і практичний психіатрії та фармакології до недавнього часу було обмеженим порівняно з іншими наркотиками. Це можна пояснити складністю отримання фізіологічно активних компонентів гашишу (смолки конопель).

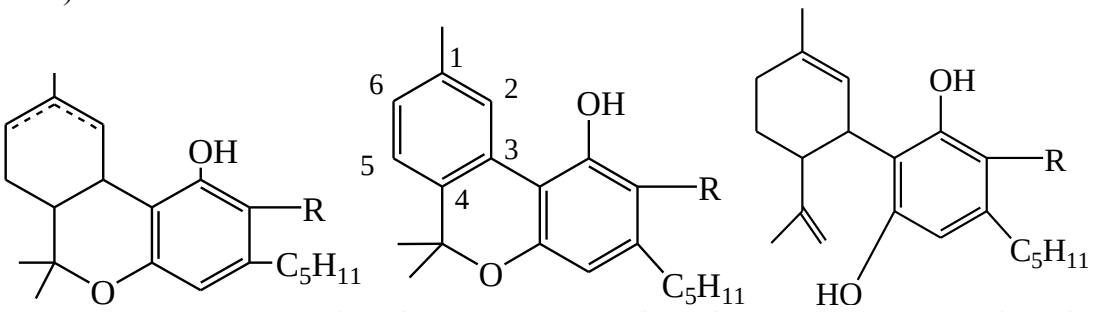

Тетрагідроканабінол (ТГК) *Канабінол (КБН)* *Канабідіол(КБД)*

На схемі наведені основні компоненти, які екстрагуються зі смолки, де R=H, існують також карбонові кислоти (R=COOH). У кількісному вмісті канабіноїдів в коноплях немає сталості. Варіюється також і співвідношення між окремими речовинами в залежності від сорту і місця зростання рослини. Однак, як правило, в суміші переважають три речовини – КБН, КБД і ТГК, і деякі їх кислотні похідні. ІЧ спектри КБД досліджені в роботі [1]. Дана робота присвячена дослідженню ізомерів ТГК напівемпіричним методом самоузгодження поля Хартрі-Фока в наближенні РМ3. На рис. 1, 2 наведені довжини зв'язків обох ізомерів.

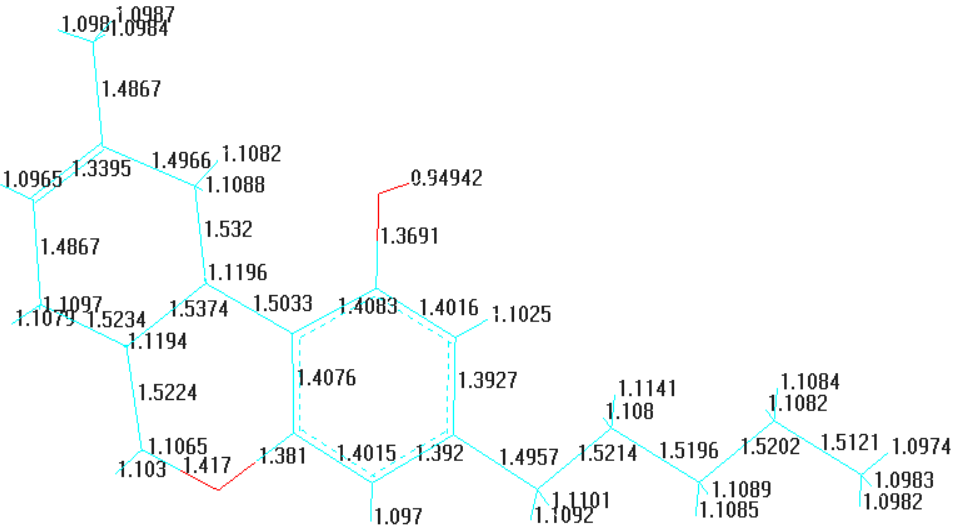

Рис. 1. Довжини зв'язків у молекулі $\Delta^{1(6)}$-тетрагідроканабінолу, оптимізовані методом РМ3 (Атоми Оксигену позначені червоним, Карбону – бірюзовим кольором).

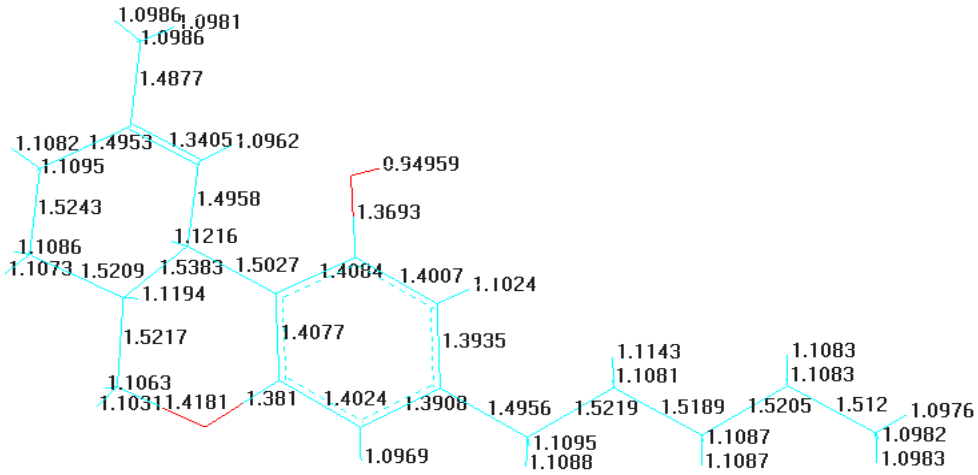

Рис. 2. Довжини зв'язків у молекулі $\Delta^{1(2)}$-тетрагідроканабінолу, оптимізованої методом PM3.

Альтернантне положення подвійного зв'язку при $\Delta^{1(2)}$ і $\Delta^{1(6)}$ у природному ТГК встановлено на основі спектрів ЯМР [2]. Знайдено триплет 0,88 м.ч. (аліфатична метильна група), синглети 1,08; 1,38, 1,65 м.ч. (три метильні групи, при подвійному зв'язку та по сусідству з Оксигеном), широкий дублет 3,14 м.ч. (протон при третинному атомі Карбону), широкий синглет 6,35 м.ч. (олефіновий протон), дублети 6,00; 6,18 м.ч. (два ароматичних протони). Автори роботи [2] вважали, що ізомери ТГК можливо отримати напрямленим синтезом, де положення подвійного зв'язку можна зафіксувати в залежності від будови вихідних речовин. Однак, при синтезі завжди отримувалися суміші, збагачені тим чи іншим ізомером. Наш розрахунок показав, що C=C зв'язок в ізомері $\Delta^{1(6)}$-ТГК (1.339Å) коротший, ніж в $\Delta^{1(2)}$-ізомері (1.340 Å). Також коротший спряжений зв'язок C–C (1.487 Å, рис. 1), ніж в $\Delta^{1(2)}$-ізомері (1.496 Å). Атом C_1 має більш негативний заряд в останньому $\Delta^{1(2)}$-ізомері (–0.140 порівняно з –0.115). Ці дані впливають на ІЧ спектри обох речовин і важливі для їх реакційної здатності. Рис. 3 дає уявлення про просторову структуру молекули ТГК.

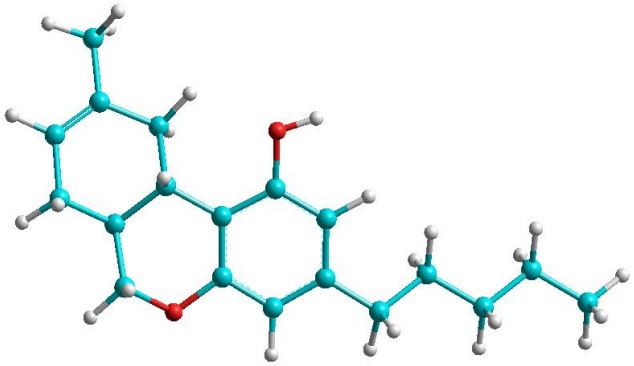

Рис. 3. Молекула $\Delta^{1(6)}$-тетрагідроканабінолу, оптимізована методом PM3.

Список використаних джерел:

1. Поурець І. М. Теоретичне дослідження інфрачервоного спектру канабідіолу. Дипломна робота, ЧНУ, Черкаси, 2017.

2. Лазурьевский В. Г. Каннабиноиды – наркотические вещества конопли / В. Г. Лазурьевский, Л. А. Николаева // Кишинев: Штиинца, – 1972. – 68 с.

3. Минав Б. Ф. Квантовая электрохимия алкалоидов / Б. Ф. Минав, М. Ж. Журинов, З. М. Мулдахметов // Алма-Ата: Наука, – 1986.

Науковий керівник: д.х.н., професор Б. П. Мінаєв

ВІРУТАЛЬНИЙ ХІМІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ, ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ХІМІЇ У ЗНЗ

І. Е. Турбаївська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

«Ніякою кількістю експериментів не можна довести теорію,
але достатньо одного експерименту, щоб її спростувати.»
Альберт Ейнштейн

На сучасному етапі шкільна освіта вимагає безперервного професійного розвитку творчого потенціалу вчителів. Справжній професіонал має орієнтуватися та слідкувати за постійною модернізацією сучасних засобів ІКТ, бездоганно володіти теоретичним матеріалом та методикою викладання свого предмета, і застосовувати у своїй діяльності сучасні засоби навчання, зокрема комп'ютерно-орієнтовані. Існують певні труднощі, які перешкоджають повноцінному проведенню хімічного експерименту на уроці. Це пов'язано з певним дефіцитом реактивів та обладнання хімічних кабінетів, неможливістю використання речовин-прекурсорів та шкідливості деяких експериментальних дослідів. Усі ці фактори перешкоджають навчанню хімічної дисципліни на високому рівні, що призводить у деяких випадках до нерозуміння учнями основних процесів і явищ. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність заміни хімічних демонстраційних і лабораторних дослідів на віртуальний експеримент [1].

Для розв'язання цієї проблеми, сучасні вчені-методисти модернізують існуючі технології, форми, методи та засоби навчання і адаптують їх до умов сучасної школи. Одним з таких засобів формування експериментально-методичних вмінь ми вважаємо віртуальну хімічну лабораторію. Аналізуючи останні публікації вітчизняних та закордонних вчених-методистів О.Г. Ярошенко [2], В.В. Валюк [3], В.В. Загорського [4], Т. Андерсона та Ф. Еллоуні [5], М.В. Деркач Т.М. [6], які присвячені можливостям використання віртуального хімічного експерименту на уроках, можна зробити висновок, що використання віртуального навчання є невід'ємною складовою організації навчального процесу.

Стає зрозумілим, що використання віртуального навчання, а зокрема, віртуального хімічного експерименту, вимагає від учителя хімії вміння включати його в навчальний процес на уроці та поза ним. Це стає основою для використання віртуальної хімічної лабораторії у вищій школі, як одного із засобів навчання та оволодіння професійними вміннями, визначення можливостей ефективного поєднання натурного та віртуального хімічного експерименту, формування вмінь створювати елементи віртуальної хімічної лабораторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виявив, що дана проблема э актуальною, але досліджена неповністю.

Основні вимоги до проведення комп'ютерного віртуального хімічного експерименту: наочність, надійність, простота проведення, низька вартість матеріалів та засобів, універсальність, наявність в інструкції конкретних методик використання програмного забезпечення. Для більшої ефективності хімічного віртуального експерименту дотримуватись певних умов:

1. інтерфейс програмного засобу, що застосовується, має бути простим зрозумілим як для вчителя, так і для учня;

2. програмний засіб має бути ліцензійним і безкоштовним;

3. віртуальний експеримент має бути наочним і цікавим з необхідними поясненнями;

4. доцільно виводити експериментальні дані у формі відео, моделей молекул, графіків, таблиць з використанням мультимедійних пристроїв.

Здійснення віртуальних дослідів є доцільним перед проведенням реальних процесів, наприклад, при підготовці до практичних робіт чи демонстрації та аналізу завдань, що їх необхідно буде виконати під час диференційованої роботи [7].

Для допомоги і підвищення інформаційної культури вчителів, а також для полегшення процесу навчання існують різні програмні засоби та інформаційні технології, які можна використовувати на уроках хімії. Вони допоможуть учителю зробити свій урок наочним, цікавим і інформативним. Їх кількість достатньо велика і можливості застосування майже необмежені. Данні технології можна використовувати для підготовки теоретичних матеріалів для уроку, а також для проведення віртуального експерименту.

Для проведення віртуального хімічного експерименту доцільно використовувати наступні програмні засоби: «Хімічні досліди з вибухами і без», «Chemlab 2.0d». Програмний засіб «Хімічні досліди з вибухами і без» містить відеозаписи демонстраційних експериментів з неорганічної та органічної хімії. Хімічний зміст дослідів відповідає шкільній програмі. Програмний комплекс містить: демонстрації дослідів, в тому числі досліди, які потребують тривалої підготовки і наявності спеціального обладнання, пояснення явищ, що відбуваються, відомості про необхідні реактиви та обладнання, техніки підготовки та виконання дослідів, методичні рекомендації щодо використання кожного відео фрагменту на уроках.

«Chemlab 2.0d» – інтерактивна хімічна лабораторія, в якій запропоновано велику кількість необхідного обладнання, яке необхідне для виконання будь-якого хімічного досліду. За допомогою програмного засобу учні можуть самостійно збирати хімічні установки, перевіряти їх на відповідність при використанні у певному процесі, а також поступово проводити віртуальні експерименти. Є можливість спостерігати певні хімічні процеси: синтез, перекристалізація, хімічна кінетика, кислотно-основне титрування і інші [8].

Методичний програмний комплекс «Уроки Кирила і Мифодія» представлений ілюстраціями, вправами, відео фрагментами хімічних дослідів, задачами, а також дає можливість перевірити отримані знання. Мета «Уроків хімії Кирила і Мефодія» – дати учням можливість закріпити й удосконалити свої знання з хімії, а також дізнатися багато нового й цікавого.

Програмний комплекс «Chemix School v2.01» дає можливість урівнювати хімічні реакції, визначити тепловий ефект реакції, зміну енергії Гіббса в ході реакції, зміну ентропії, є можливість визначити електрохімічний потенціал тощо. У складі програмного засобу є база даних, в якій містяться стандартні окисно-відновні потенціали реакцій, таблиця Мендєлєєва, яка містить основні характеристики хімічних елементів.

Перевагою проведення віртуального експерименту за допомогою відповідних програмних засобів є можливість для користувача досліджувати явища, змінюючи параметри, порівнювати отримані результати, аналізувати та робити висновки. Майбутній учитель повинен постійно самовдосконалюватись, шукаючи шляхи та можливості використання ІКТ на уроках хімії, особливо під час проведення експерименту.

Недоліком є обмеженість інформації, що передається ними до різних органів чуття користувачів, та неможливість сформувати в учнів навичок роботи з реальним лабораторним обладнанням і реактивами.

Список використаних джерел:

1. Демченко О. Д. Досвід використання інформаційних технологій на уроках хімії. Інноваційні технології в навчально-виховному процесі/ О. Д. Демченко. – Миколаїв: Управління освіти Миколаївської міської ради Миколаївський науково-методичний кабінет, 2012. – 36 с.

2. Ярошенко О.Г. Підвищення ефективності навчання хімічним дисциплінам у вищій школі засобами інформаційних технологій / О.Г.Ярошенко, Т.М.Деркач // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка та психологія. Зб. статей: – Ялта, РВВ КГУ. – 2011. – С.138–144.

3. Валюк В.Ф. Методологічні основи системи формування інформаційно-методичної компетентності майбутнього вчителя хімії / В. Ф. Валюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2012. – С. 59 - 66.

4. Загорский В.В. Интернет ресурсы для учителя / В.В. Загорский // Химия в школе. – 2003. – №9. – С. 2–7.

5. Anderson T., Elloumi F. Theory and Practice of Online Learning [Електронний ресурс] / T. Anderson, F. Elloum. – Athabasca University, 2004. Режим доступу: http://cde.athabascau.ca/online_book/.

6. Деркач Т.М. Інформатизація викладання хімії: від теорії до практики / Т.М. Деркач. – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. – 245 с.

7. Грабовий А.К. Теоретико-методичні засади навчального хімічного експерименту в загальноосвітніх навчальних закладах / А.К. Грабовий. Монографія – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2012. – 376 с.

8. Програмні продукти від корпорації Microsoft для створення учнівських проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/programni-produkti-vid-korporatsiyi-microsoft-dlya.html> – Загол. з екрану. – Мова укр.

Науковий керівник: к.п.н., доцент А. К. Грабовий

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Я. Г. Широкопояс

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Одним із пріоритетних напрямів реформування освітньої системи України є компетентнісна стратегія. Тому завдання сучасної школи – виховання компетентної особистості, яка володіє не лише знаннями, високими моральними якостями і є професіоналом, а й уміє адекватно у відповідних умовах застосовувати знання й уміння. А це актуалізує проблему формування компетентностей учнів.

Компетентнісний підхід в методиці навчання хімії досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені – методисти та вчителі, як О. Бабенко, Л. Величко, О. Габриелян, А. Грабовий, І. Родигіна, М. Шалашова та інші. Об’єктом дослідження є окремі аспекти проблеми – предметні компетенції, їх суть та структура. Дослідники пропонують методи визначення рівнів предметних компетенцій, методи вимірювання компетенцій учнів з хімії. Робляться спроби визначення можливих способів упровадження компетентнісного підходу до формування експериментальних умінь і навичок учнів з хімії. Водночас проблема формування математичної компетенції під час вивчення хімії в загальноосвітніх навчальних закладах потребує подальших досліджень.

В Державному стандарті базової і повної загальної освіти зазначено, що “компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці” [2,с. 2].

Згідно зі специфікою змісту освіти А. Хуторський пропонує трирівневу ієрархію компетентностей:

1) ключові – належать до загального (надпредметного) змісту освіти;

2) загально предметні (міжпредметні) - належать до певного кола предметів освітніх галузей;

3) предметні, які формуються під час вивчення окремих предметів [3, с. 56].

Ми ж зосередимо увагу на ключових компетентностях. Ключові компетентності – це "спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає їй можливість ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності" [2, с. 2].

З літератури відомо чимало груп компетентностей, що їх відносять до ключових. Не повторюватимемо всі відомі варіанти, неодноразово висвітлені в літературі. Зосередимося на переліку, розробленому вітчизняними науковцями і визнаному як нормативний, оскільки він увійшов до оновлених навчальних програм для основної школи. До ключових компетентностей (разом їх 10) належить: спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовою; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність і самовизначення у сфері культури; економічна грамотність і здорове життя [1. с. 3].

Формування ключових компетентностей потребує залучення різноманітних навчальних ресурсів. Крім підручників і посібників оновленою програмою визначені такі навчальні ресурси: навчальні завдання (у тому числі кількісні та якісні задачі), навчальне обладнання і матеріали, науково-популярна і художня література, мистецькі твори, інші медійні твори та друковані джерела тощо.

Оновлені програми з хімії (2017) розглядають предметний зміст ключової компетентності. Так, математична компетентність учнів з хімії вимагає:

1) уміння: застосовувати математичні методи для розв'язання завдань хімічного характеру; використовувати логічне меслення, зокрема, для розв'язування розрахункових і експериментальних задач, просторову уяву для складання структурних формул і моделей речовин; будувати графіки, схеми, діаграми, складати моделі хімічних сполук і процесів;

2) ставлення: усвідомлювати необхідність математичних знань для розв'язування наукових і хімічно – теоретичних питань.

3) навчальні ресурси: навчальні завдання та виконання обчислень за хімічними формулами і рівняннями реакцій; надання інформації в графічній формі за результатами хімічного експерименту та виконання навчальних проектів.

Конкретизуємо діяльність вчителя хімії щодо формування математичної компетентності учнів з хімії під час обчислення за хімічними формулами.

Одним із обчислень за хімічними формулами є обчислення масової частки елемента. Оберненими обчисленнями буде визначення формули сполук, якщо відома масова частка одного з елементів.

Приклад 1.

Масова частка елемента в оксиді складає E_2O_3 складає 68,42 %. Визначте формулу оксиду, назвіть його.

Дано:	Розв'язання
E_2O_3 W(E)=68,42%	$W(E) = \frac{n * Ar(E)}{Mr(E_2O_3)} * 100\%$
Ar(E) - ?	

I спосіб

1. Обчислити відносну молекулярну масу оксида:

$$68{,}42\% = \frac{2\mathrm{Ar}(E)}{\mathrm{Mr}(\mathrm{E_2O_3})} * 100\%$$

$$\mathrm{Mr}(\mathrm{E_2O_3}) = \frac{2\mathrm{Ar}(E)}{68{,}42} * 100\% = 2{,}929\ Ar(e)$$

2. Обчислити відносну атомну масу елемента:

$$2\mathrm{Ar}(E) + 48 = 2{,}929\ \mathrm{Ar}(E)$$

$$0{,}923\ \mathrm{Ar}(E) = 48$$

$$\mathrm{Ar}(E) = \frac{48}{0{,}923} = 52$$

II спосіб

1. Обчилити відносну атомну масу елемента:

$$68{,}42\% = \frac{2Ar(E)}{2Ar(E) + 48} * 100\%$$

$$0{,}6842(2Ar(E) + 48) = 2Ar(E)$$

$$1{,}3684\ Ar(E) + \ 32{,}8416 = 2Ar(E)$$

$$0{,}6316\ Ar(E) = 32{,}8416$$

$$Ar(E) = \frac{32{,}8416}{0{,}6316} \approx 52$$

Відповідь: елемент Хром; Cr_2O_3 – хром(III) оксид

Список використаних джерел:

1. Величко Л. Компетентнісний і “зунівський” підходи в навчанні: порівняння ознак /Людмила Величко / Біологія і хімія в рідній школі. – 2017. – С. 2–5.

2. Державний стандарт базової і повної середньої || Біологія і хімія в сучасній школі. – 2012. – №4 – С.2–5.

3. Хуторской А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. С. 55–61.

Науковий керівник: к.п.н., доцент А. К. Грабовий

ВИЗНАЧЕННЯ БРОМАТІВ 2-БРОМО-N,N-ДІЕТИЛАНІЛІНОМ МЕТОДОМ УФ-СПЕКТРОФОТОМЕТРІЇ

В. П. Шульга

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Бром належить до широко розповсюджених у природі елементів. В об’єктах довкілля, зокрема у природній воді, він міститься переважно у формі бромідів лужних і лужноземельних елементів. Вони присутні в природній воді практично будь-якого походження (вміст бромід-аніонів у свіжих водах коливається від 0,01 до 0,4 мг/дм^3).

В процесі обеззараження води озоном і хлором броміди окиснюються до більш токсичних броматів. Бромати можуть реагувати з органічними компонентами природних вод з утворенням бромоформу, бромдихлорметану, бромфенолів та інших речовин, особливо це відноситься до нейтральних і слабокислих вод (pH 6–7). Бромати та всі форми його трансформації, що утворюються в процесі знезараження води, є сильними окислювачами та вважаються канцерогенними. Гранично допустима масова концентрація бромат-іонів у воді – 0,01 мг/дм^3 [1].

Більшість титриметричних, спектрофотометричних та електрохімічних методів визначення броматів базуються на окисно-відновних реакціях і є малочутливими та мають низьку вибірковість щодо окисників, відновників тощо. Для знаходження вмісту броматів запропоновано також ряд комбінованих методик, вони хоч і більш чутливі, але недостатньо точні, трудомісткі та здебільшого довготривалі.

Отже, однією з актуальних задач сучасної аналітичної хімії є розробка чутливих, вибіркових і експресних методів контролю вмісту броматів у харчових продуктах, стічних водах, а також у водопровідній воді, яку отримують шляхом знезараження природних вод з високим вмістом бромідів.

Встановлено [2, 3], що N,N-діетиланілін (ДЕА) в кислому середовищі окислюється бромід-броматною сумішшю з утворенням 4-бромо-N,N-діетиланіліну, що покладено в основу спектрофотометричного визначення бромату. Одним з недоліків цієї методики є те, що в результаті реакції утворюються ряд побічних продуктів бромування ДЕА, що знижує чутливість визначення броматів. Також виміри оптичної густини здійснюють при 226 нм, а це приводить до того, що ряд речовин, зокрема нітрати, заважають визначенню броматів, оскільки вони мають власне сильне світлопоглинання при 226 нм [4].

Метою даної роботи було використати 2-бромо-N,N-діетиланілін для визначення броматів методом УФ-спектрофотометрії для усунення зазначених недоліків, оскільки в такому випадку утворюється менше число бромзаміщених ДЕА.

На основі проведених досліджень запропоновано нову, просту у виконанні й експресну методику спектрофотометричного визначення броматів. Методика базується на реакції бромату з 2-бромо-N,N-діетиланіліном в присутності надлишку KBr у середовищі сульфатної кислоти та фотометруванні продукту бромування при 240 нм. Діапазон визначення становить 0,15–1,20 мг/дм^3. Межа виявлення бромату (за 3s-критерієм) дорівнює 0,12 мг/дм^3. Описано вплив на визначення цілого ряду заважаючих іонів. Точність методики було перевірено на модельних розчинах методом стандартних добавок. Відносна похибка не перевищує 0,1. Результати апробації розробленої методики на модельних розчинах свідчать про перспективність її застосування для визначення ≥ 0,15 мг/дм^3 броматів у стічних водах підприємств, на яких виробляються або застосовуються бромати.

Список використаних джерел:

1. Определение бромат-ионов в питьевой воде спектрофотометрическим методом: Методические указания. – М.: Федеральный центр гигиены и эпидемиологии Роспотребнадзора, 2010. – 12 с.

2. Запорожець О. А., Погребняк О. С., Візір М. М. Спектрофотометричне визначення броматів(V) N,N-діетиланіліном // Методы и объекты химического анализа. – 2009. – 4, № 1. – С. 48–55.

3. Запорожец О. А., Погребняк О. С., Визир Н. Н. Спектрофотометрическое определение оксогалогенидов N,N-диэтиланилином // Журн. Аналит. Химии. – 2012. – 67, № 8. – С. 770−776.

4. Уильямс У. Дж. Определение анионов. Пер. с англ. С. У. Крейнгольда, Л. А. Деминой, В. Н. Антонова. – М.: Химия, 1982. – С. 128.

Науковий керівник: к.х.н., доцент О. С. Погребняк

DENSITY FUNCTIONAL THEORY CALCULATION OF THE UV-VIS SPECTRA FOR THE NOVEL THIAZOLYLAZONAPHTHOL DYE IN VARIOUS TAUTOMERIC FORMS

N. Dvirnyk [a], H. Ågren [b]

[a] Department of Chemistry and Nanomaterials Science, Bogdan Khmelnitsky National University, Cherkasy, Ukraine

[b]Division of Theoretical Chemistry and Biology, School of Engineering Sciences in Chemistry, Biotechnology and Health, KTH Royal Institute of Technology, 10691 Stockholm, Sweden

Thiazolylazo dyes represent synthetic reagents which are widely used in analytical chemistry within spectrophotometry, liquid chromatography, electrochemistry, solid phase extraction, liquid and cloud point extraction techniques [1, 2]. The simplest representative of this class of dyes, 1-(2-thiazolylazo)-2-naphthol (**TAN**), represents the most popular reagent, being commonly applied in spectral analysis of metal ions despite its relatively low selectivity [1, 2]. Recently, Tupys *et al.* have prepared a new highly selective, sensitive and chromogenic analytical reagent 1-[5-benzyl-1,3-thiazol-2-yl)diazenyl]naphthalene-2-ol (**BnTAN**) by Meerwein arylation of acrolein with further diazotization and diazocoupling with 2-naphthol [3, 4]. Despite the comprehensive structural and spectroscopic studies that have been provided for the **BnTAN** compound during the last years, there remain uncertainties regarding the intramolecular hydrogen bonding peculiarities and the assignments of the IR, UV-Vis and ^{1}H NMR spectra. The aim of the present work is to study computationally the **BnTAN** dye in different tautomeric forms by the accurate quantum chemical DFT method in order to classify the influence of keto-enol tautomerization and intramolecular hydrogen bonding on the UV-Vis spectra of this azo compound.

The electronic spectra of the BnTAN molecule in different tautomeric forms were calculated as vertical electronic transitions for the singlet ground state by the time dependent (TD) DFT method with the same B3LYP/6-31+G(d,p) basis set. The solvent effect in UV-vis absorption spectra was accounted with the polarizable continuum model (PCM) using toluene as a solvent.

Due to the presence of few nucleophilic centers in the studied **BnTAN** molecule it can exist in different tautomeric forms. Among them the Forms A, B and C seem to be the most probable tautomers. At the same time the atom N1 is positioned in unpreferable position for the addition of proton due to the strong changing of bond alternation in the adjacent naphthalene moiety. Chemical formula of the 1-[5-benzyl-1,3-thiazol-2-yl)diazenyl]naphthalene-2-ol (Form A, **BnTAN**), (Z)-1-(2-(5-benzylthiazol-2-yl)hydrazono)naphthalen-2(1*H*)-one (Form B), and (Z)-1-((E)-(5-benzylthiazol-2(3*H*)-ylidene)hydrazono)naphthalen-2(1*H*)-one (Form C) tautomers are presented in Fig. 1. As can be seen from Fig. 1, the tautomerization process between the Forms A and B is accompanied by the intramolecular direct proton transfer (DPT) along the O1H---N2 reaction coordinate. In contrast to that, the tautomeric transformation of the A and B forms into the energetically higher-lying Form C can takes place through the indirect proton transfer (IPT) involving the molecules of protogenic solvent. Our DFT calculations indicate that Form A is a global minimum structure for **BnTAN** molecule (its energy has been taken as a reference value, i.e. 0 kcal mol^{-1}) but the local minimum Form B is only 0.5 kcal mol^{-1} higher than the reference Form A. Actually, the both tautomers A and B can be considered as resonance structures for which the position of proton is ambiguous between the O1 and N2 attractors. The third tautomer (Form C) also represents the local minimum structure (the total energy is +16.5 kcal

mol^{-1}) in which the pure carbonyl group C1=O1 (1.233 Å) appears comparing with the enol Form A (1.334 Å) and the strongly proton-coupled ketone form B (1.255 Å). Obviously, this tautomerization process induces the change of bond alternation within benzene and thiazole rings linked by azo group (marked by dashed square in Fig. 1).

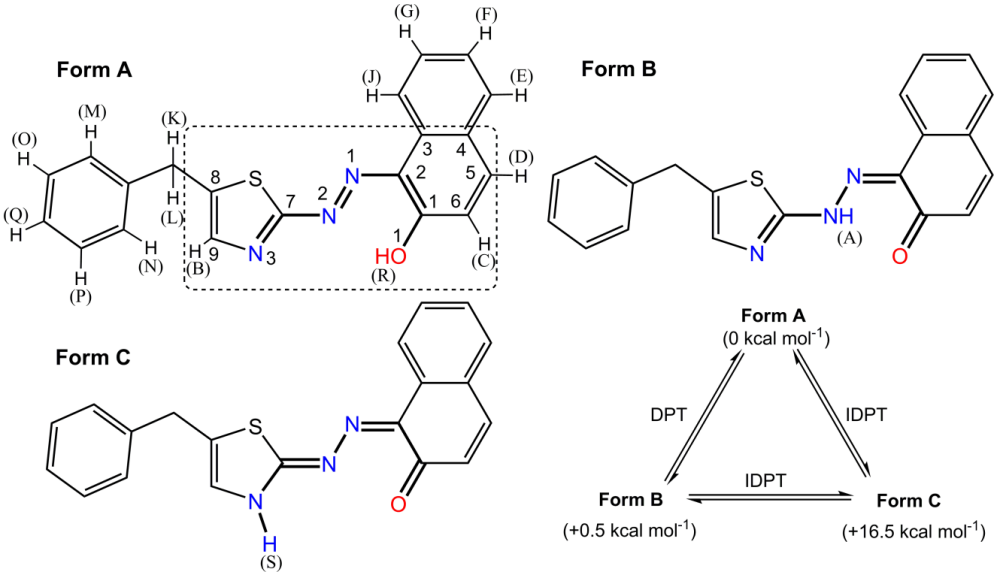

Fig. 1. The structure of three most probable tautomers of the **BnTAN** molecule and the simple scheme for the mutual transformations of these tautomeric forms.

The experimentally detected UV–Vis spectra [4] of the **BnTAN** molecule in water saturated with toluene is presented in Fig. 2 (black line) together with the theoretically calculated spectra for each studied tautomer (A), (B) and (C). As can be seen from Fig. 2, UV–Vis absorption of the **BnTAN** molecule generally is not sensitive to the tautomerization process except high-energy absorption in the region 300-400 nm. For all tautomers the main band at about 490 nm corresponds to the intense one-electron excitation of HOMO→LUMO type. Both these orbitals are localized over the thiazolylazonaphthol moiety, while the bonding-antibonding character is opposite for the HOMO and LUMO wavefunctions (Fig. 3). One another important observation is that for the tautomer (C) the low-lying "dark" electronic state appears (at 619 nm) which should affect the quenching of fluorescence emission.

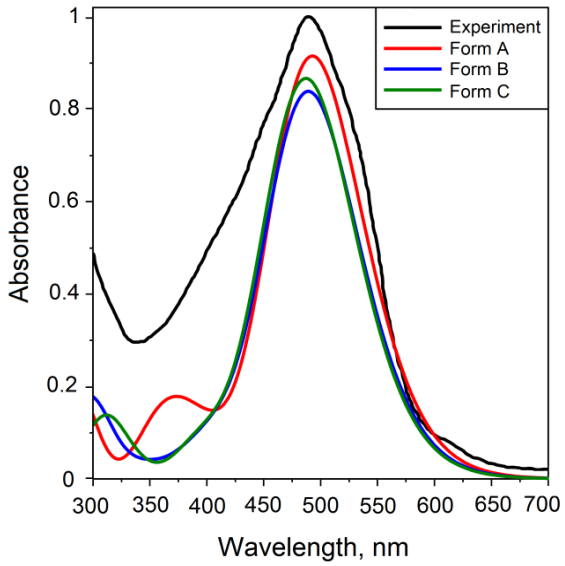

Fig. 2. UV–vis absorption spectra of the **BnTAN** molecule in different tautomeric forms.

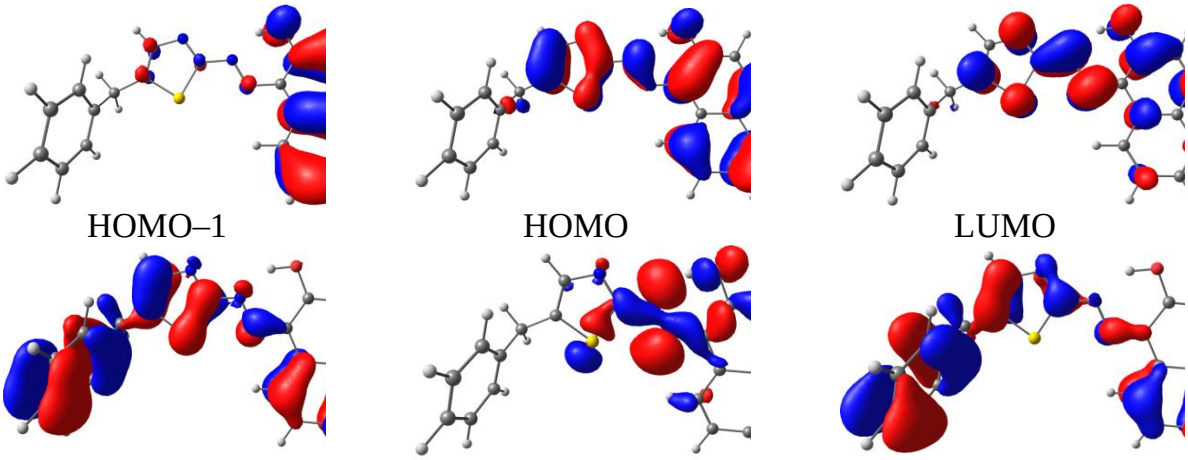

Fig. 3. The shape of selected molecular orbitals for the Form A of **BnTAN** molecule (controlling value of the isosurface is 0.03 a.u.).

The broadening of main band in the region 350-450 nm (black curve, Fig. 2) is also well reproduced theoretically. At least five weak but dipole-allowed transitions have been calculated in this region for each tautomeric form. All these transitions are one- or two-orders of magnitude weaker than the main electronic transition. But they still play an important role in the color deepening for the **BnTAN** dye.

References:

1. H. R. Hovind, Analyst 100 (1975) 769–796.
2. V.A. Lemos, E.S. Santos, M.S. Santos, R.T. Yamaki, Microchim Acta 158 (2007)189–204.
3. A. Tupys, J. Kalembkiewicz, Y. Ostapiuk, V. Matiichuk, O. Tymoshuk, E. Woźnicka, Ł. Byczyński, J. Therm. Anal. Calorim. 127 (2017) 2233–2242.
4. A. Tupys, J. Kalembkiewicz,Y. Bazel, L. Zapała, M. Dranka, Yu. Ostapiuk, O. Tymoshuk, E.Woźnicka, J. Mol. Struct. 1127 (2017) 722–733.

Науковий керівник: д.х.н., професор Б. П. Мінаєв

МАТЕМАТИКА. ПРИКЛАДНА МАТЕМАТИКА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ

ПРОСТІШЕ ДОВЕДЕННЯ ФОРМУЛИ ДОДАВАННЯ КІНЦЕВИХ ПОВОРОТІВ

В. О. Бівзюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Формули кінцевих поворотів широко застосовуються у фізиці та механіці. Їх використовують для доведення того, що положення осі ротора в кардановому підвісі не залежить від послідовності поворотів кілець підвісу; для знаходження вектора повороту геоцентричної системи осей, який суміщає початкове положення системи з кінцевим; для отримання формул, які визначають орієнтацію осі урівноваженого ротора в кардановому підвісі відносно геоцентричної системи осей [1]-[2].

Для доведення правила додавання кінцевих поротів використовують сферичну систему координат, формули сферичної тригонометрії, теореми косинусів та синусів для тригранних кутів [1]. Наведемо інший спосіб доведення формули додавання кінцевих поворотів [3].

Розглянемо тверде тіло з нерухомою точкою O. Повертатимемо це тіло на заданий вектор $\boldsymbol{\Theta}_1$ (на кут φ_1 навколо осі, заданої одиничним вектором $\boldsymbol{e}_1$). Після цього тілу надають другий поворот $\boldsymbol{\Theta}_2$ (на кут φ_2, вісь $\boldsymbol{e}_2$). Вектори $\boldsymbol{e}_1, \boldsymbol{e}_2$ не пов'язані з тілом. Вектор $\boldsymbol{r}$, обертається на кут φ навколо осі, заданої одиничним вектором $\boldsymbol{e}$. $\boldsymbol{r}'$ – образ вектора $\boldsymbol{r}$ для заданого повороту. Маємо [3]

$$\boldsymbol{r}' - \boldsymbol{r} = \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}, \boldsymbol{r}' + \boldsymbol{r}],\ \boldsymbol{r}' = \boldsymbol{r} + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}, \boldsymbol{r} + \boldsymbol{r}'],$$

де вектор $\boldsymbol{\Theta}$ – так званий вектор Родріга.

Застосуємо основне рівняння

$$\boldsymbol{r}' = \boldsymbol{r} + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{r} + \boldsymbol{r}'] \tag{2}$$

до двох послідовних поворотів з векторами Родріга $\boldsymbol{\Theta}_1$ и $\boldsymbol{\Theta}_2$. Одержимо

$$\begin{aligned} \boldsymbol{r}' &= \boldsymbol{r} + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{r} + \boldsymbol{r}'], \\ \boldsymbol{r}'' &= \boldsymbol{r}' + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_2, \boldsymbol{r}' + \boldsymbol{r}'']. \end{aligned} \tag{3}$$

За теоремою Ейлера–Шаля [1, 106] результатом послідовного виконання цих поворотів буде деякий поворот, вектор Родріга якого позначимо через $\boldsymbol{\Theta}$. Тому, справедливі рівності

$$\boldsymbol{r}' = \boldsymbol{\Theta} + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta} + \boldsymbol{r}'],$$

$$\boldsymbol{\Theta} = \boldsymbol{r}' + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_2, \boldsymbol{r}' + \boldsymbol{\Theta}].$$

Додавши ці рівності, одержимо

$$[\boldsymbol{\Theta}_1 + \boldsymbol{\Theta}_2, \boldsymbol{r}' + \boldsymbol{\Theta}] = 0.$$

Як наслідок, приходимо до висновку про існування скаляру $\lambda \in R$ такого, що

$$\boldsymbol{r}' + \boldsymbol{\Theta} = 2\lambda(\boldsymbol{\Theta}_1 + \boldsymbol{\Theta}_2).$$

Виражаючи $\boldsymbol{r}'$ і підставляючи цей вираз у (3), одержимо

$$\boldsymbol{\Theta} = \lambda \boldsymbol{\Theta}_0, \quad \boldsymbol{\Theta}_0 = \boldsymbol{\Theta}_1 + \boldsymbol{\Theta}_2 + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}_2, \boldsymbol{\Theta}_1].$$

Таким чином, задача зводиться до відшукання невідомого скалярного параметру λ.

Застосуємо тепер формулу Родріга [1, 102]

$$\boldsymbol{r}' = \boldsymbol{r} + [\frac{1}{1 + \frac{1}{4}\boldsymbol{\Theta}^2}\boldsymbol{\Theta}, \boldsymbol{r} + \frac{1}{2}[\boldsymbol{\Theta}, \boldsymbol{r}]]$$

і знайдемо образ вектора $\boldsymbol{\Theta}_1$ при композиції поворотів. При першому повороті цей вектор не змінюється, а при другому переходить в вектор

$$\boldsymbol{R} = \frac{1 - \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}\boldsymbol{\Theta}_1 + \frac{1}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}[\boldsymbol{\Theta}_2, \boldsymbol{\Theta}_1] + \frac{\frac{1}{2}(\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2)}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}\boldsymbol{\Theta}_2.$$

З іншого боку вектор $\boldsymbol{R}$ співпадає з образом вектора $\boldsymbol{\Theta}_1$ при повороті з вектором Родріга $\boldsymbol{\Theta}$, тому знову застосовуючи формулу Родріга (1), одержимо

$$\boldsymbol{R} = \frac{1 - \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2}\boldsymbol{\Theta}_1 + \frac{\lambda}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2}[\boldsymbol{\Theta}_0, \boldsymbol{\Theta}_1] + \frac{\frac{\lambda^2}{2}(\boldsymbol{\Theta}_0, \boldsymbol{\Theta}_1)}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2}\boldsymbol{\Theta}_0.$$

Припускаючи, що вектори $\boldsymbol{\Theta}_1$ і $\boldsymbol{\Theta}_2$ не колінеарні (випадок загального положення), застосовуючи до базису $\boldsymbol{\Theta}_1$, $\boldsymbol{\Theta}_2$, $[\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2]$ теорему про єдиність розкладу за базисом одержимо

$$\frac{1 - \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2} = \frac{1 - \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2 + \frac{\lambda}{2}(\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2) + \frac{\lambda^2}{2}(|\boldsymbol{\Theta}_1|^2 + (\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2))}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2},$$

$$\frac{1/2(\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2)}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2} = \frac{-\frac{\lambda}{2}|\boldsymbol{\Theta}_1|^2 + \frac{\lambda^2}{2}(|\boldsymbol{\Theta}_1|^2 + (\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2))}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2},$$

$$\frac{1}{1 + \frac{1}{4}|\boldsymbol{\Theta}_2|^2} = \frac{\lambda + \frac{\lambda^2}{4}(|\boldsymbol{\Theta}_1|^2 + (\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2))}{1 + \frac{\lambda^2}{4}|\boldsymbol{\Theta}_0|^2}.$$

Дослідимо ці співвідношення і отримаємо

$$\lambda_1 = \frac{1}{1 - \frac{1}{4}(\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2)}, \quad \lambda_2 = -\frac{|\boldsymbol{\Theta}_2|^2}{|\boldsymbol{\Theta}_2|^2 + (\boldsymbol{\Theta}_1, \boldsymbol{\Theta}_2)}.$$

Безпосередньою підстановкою можна перевірити, що λ_1 задовольняє ці співвідношення, а λ_2 – ні.

Таким чином, довели правило додавання кінцевих поворотів

$$\mathbf{\Theta} = \frac{1}{1-\frac{1}{4}(\mathbf{\Theta}_1, \mathbf{\Theta}_2)}(\mathbf{\Theta}_1 + \mathbf{\Theta}_2 + \frac{1}{2}[\mathbf{\Theta}_2, \mathbf{\Theta}_1]).$$

Можна зробити висновки про те, що дане доведення не використовує складних і нетривіальних теорем зі сферичної геометрії, а лише елементарні формули пекторалі алгебри і шкільної геометрії. Отже, наведене вище доведення є справді простішим ніж наведене в [1, 100].

Список використаних джерел:

1. Лурье А. И., Аналитическая механика/ А. И. Лурье. – М.: Физматгиз, 1961. – 824 с.
2. Меркин Д. Р., Гироскопические системы/ Д.Р. Меркин – Гостехиздат, 1956.
3. Бівзюк В. О., Простіше доведення формули додавання кінцевих поворотів/ В. О. Бівзюк – Студ. наук. е-журнал "Debut" 2 (2017) 001–004. Математика. – 2017. – №2. – www.nnc.cdu.edu.ua/сенж-debut/

Науковий керівник: д-р фіз.-мат. наук, професор В. І. Слинько

ПРИКЛАД УЗАГАЛЬНЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО МІСЦЯ ТОЧОК ПЛОЩИНИ

О. І. Бринько

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Найбільш поширеним способом утворення кривих є метод геометричних місць точок. Наприклад, коло є геометричним місцем точок площини, відстань від кожної з яких до заданої точки, що називається центром кола, є постійною величиною і дорівнює радіусу кола. Еліпс є геометричним місцем точок площини, сума відстаней від кожної з яких до двох фіксованих точок є величина стала і більша за відстань між фіксованими точками [1, с. 192]. Таких прикладів в геометрії можна навести достатню кількість.

Узагальнюючи відомі геометричні місця точок, можна отримувати нові криві. Для прикладу розглянемо задачу: дано сім'ю концентричних кіл. Знайдіть геометричне місце точок перетину дотичних з двох даних фіксованих точок до концентричних кіл даної сім'ї. З'ясовано [3, с. 259], що шуканим геометричним місцем точок є крива:

$$\begin{cases} x = \dfrac{\left(t^2-b^2\right)\left(\pm ta + c\sqrt{a^2-t^2}\right) - b\left(-cb \pm t\sqrt{c^2+b^2-t^2}\right)\sqrt{a^2-t^2}}{\pm t\left(t^2-b^2\right) - \sqrt{a^2-t^2}\left(-cb \pm t\sqrt{c^2+b^2-t^2}\right)}, \\ y = \dfrac{\pm t}{\sqrt{a^2-t^2}}\left(\dfrac{\left(t^2-b^2\right)\left(\pm ta + c\sqrt{a^2-t^2}\right) - b\left(-cb \pm t\sqrt{c^2+b^2-t^2}\right)\sqrt{a^2-t^2}}{\pm t\left(t^2-b^2\right) - \sqrt{a^2-t^2}\left(-cb \pm t\sqrt{c^2+b^2-t^2}\right)} - a\right). \end{cases}$$

Нами узагальнена ця задача для еліпса, гіперболи, параболи. Отримано рівняння відповідних кривих та досліджено їх властивості.

Результати інших узагальнень представлено у тезах [2, с. 223].

Список використаних джерел:

1. Борисенко О. А. Аналітична геометрія: [навчальний посібник для університетів] / О. А. Борисенко, Л. М. Ушакова. – Харків : "Основа" при Харк. ун-ті, 1993. – 192 с.
2. Бринько О. І. Задача про геометричне місце точок, яке пов'язане з параболою / О. І. Бринько // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка

– 2017» : зб. праць XIX Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених (квітень 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – С. 223.

3. Ясінська К. І. Задачі на геометричні місця точок, які пов'язані з лініями другого порядку / К. І. Ясінська // Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2017» : зб. праць XIX Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених (квітень 2017 р., м. Черкаси). – Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. – С. 259.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент О. М. Коломієць

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У 5 КЛАСІ

Т. Л. Вакуленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Дослідження тенденцій сучасного розвитку освіти в світі свідчать про широкомасштабне впровадження в педагогічну практику різних країн компетентнісно орієнтованої освіти, яка сприяє формуванню в учнів життєво важливих (ключових) компетентностей. Нині компетентнісний підхід у навчанні не лише сприяє модернізації змісту освіти, а й доповнює ту низку освітніх інновацій і класичних підходів, що допомагають освітянам гармонійно поєднувати педагогічний досвід та реалізувати сучасні освітні цілі.

На сьогоднішній день існують протиріччя між наявним функціональним потенціалом шкільної математики у формуванні ключових освітніх компетентностей школярів та недостатньою практичною розробленістю моделей формування цих компетентностей, зокрема в предметній галузі «математика».

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття «компетентність» як «здатність застосовувати знання і вміння, що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях». У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти поняття «компетентність» визначають як «набуту у процесі навчання інтегровану здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізуватися на практиці» [1, с. 89].

Математична компетентність на фактологічному рівні (за Н. А. Тарасенковою [4]) – це здатність структурувати дані, вичленовувати математичні відносини, створювати математичну модель ситуації, аналізувати і перетворювати її, інтерпретувати отримані результати. Така компетентність має сприяти адекватному застосуванню математики для вирішення проблем, що виникають у повсякденному житті [2, с. 10].

Наведемо приклади засобів формування окремих ключових компетентностей.

Ціннісно-смислова компетентність.

Приклад. Довжина кімнати 7м 60 см, а ширина 6 м. Скільки рулонів шпалер знадобиться для обклейки кімнати, якщо довжина рулону 10 м, а його ширина – 50 см.

Навчально-пізнавальна компетентність.

Форми: розв'язування нестандартних задач, проведення міні-досліджень; складання практико-орієнтованих завдань з практичним змістом, орієнтованих на математичні дослідження явлень реального світу.

Приклад. Карло вирішив купити нову куртку за 2000 гривень, але поки він накопив гроші, ціни на одяг зросли на 25%. Скільки потрібно зараз заплатити Карло за нову куртку?

Культурна компетентність.

Форми: складання завдань з інформаційно-пізнавальної, історичної, екологічної, здоров'язберігаючої спрямованості.

Аналіз складених завдань здійснюють учні на уроці з використанням слів: порівняно з ..., на відміну від ..., припустимо ..., швидше за все ..., по-моєму ..., це стосується ..., я зробив висновок ..., я не погоджусь з ..., моя задача складається з ...

Приклад. Відомо, що учень 5-го класу повинен спати 10 годин на добу. Скільки годин, на вашу думку, він буде не спати?

Комунікативна компетентність.

Форми: робота в групах, дискусія, дидактичні ігри тощо.

Особистісне вдосконалення.

Форми: самостійне вивчення нового матеріалу за попередньо розробленим вчителем алгоритмом роботи; складання задач за заданою умовою; підготовка звітів за новим матеріалом; підготовка презентацій до уроків.

Соціально-трудова компетентність.

Форми: розв'язування задач геометричного змісту; розрахунок вартості товару тощо.

Інформаційна компетентність.

Форми: збирання даних із різних джерел, опрацювання таблиць, діаграм, графіків тощо.

Приклад. Дано схему доріг між селами A, B, C, D, M і відомі відстані між ними: AM = 7км, AB = 4км, BC = 9км, CD = 6км, DM = 7км, BM = 5км, BD = 13км, AD = 10км, CM = 11км, AC = 6км. У селі A знаходиться пошта. Поштар повинен розвозити пошту всім селам. Необхідно вибрати найкоротший шлях для нього.

Отже, якщо на уроках математики систематично використовувати компетентносно орієнтовані завдання, то це буде сприяти формуванню ключових компетентностей учня та підвищить математичну грамотність учня.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. :«К.І.С.», 2004. – 112 с.

2. Лук'янова С. М. Проектно-дослідницька робота учнів – друге народження / С. М. Лук'янова // Математика в сучасній школі. – 2013. – № 1 (136). – С. 10–17

3. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі / М. Б. Романовська. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2007. – 160 с.

4. Тарасенкова Н. А. Засоби перевірки математичної компетентності в основній школі / Н. А. Тарасенкова, І. М. Богатирьова, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк // Science and education a new dimension / Chief Honorary Editor: N. Tarasenkova. – III (26), Issue: 71. – Budapest: SCASPEE, 2015. – P. 21-25.

Науковий керівник: д-р пед. наук, професор Н. А. Тарасенкова

ТЕХНОЛОГІЯ «ВЕБ-КВЕСТ» НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

А. С. Васюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Викладання в загальноосвітньому навчальному закладі – це пошук креативних форм роботи, які забезпечують розвиток критичного і творчого мислення учнів. Актуальним питанням сьогодення є здатність учнів опрацьовувати інформацію, здобуваючи її з різних джерел. Розвиток таких умінь дозволяє учневі у майбутньому отримувати самостійно неперервну освіту впродовж всього життя, задовольняти свої

пізнавальні інтереси, розвивати творчий потенціал та професійні якості, тобто, бути соціально адаптованою, креативно мислячою людиною.

Перед педагогічними працівниками завжди стояло завдання пошуку нових видів і форм організації навчальної діяльності. Педагоги використовували інтегровані уроки, елементи гри на різних етапах уроку, групові форми роботи тощо. Надшвидке зростання об'єму інформації, якою необхідно оволодіти, вимагає створення і використання нових ефективних засобів навчання. Доцільно використовувати інтерактивні технології навчання, коли учень стає суб'єктом взаємодії, сам бере активну участь у процесі навчання.

Окремо треба наголосити на використанні метода проектів, тому що в основу реалізації всіх змістовних ліній Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти покладено проектно-технологічну діяльність, яка інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від виникнення творчого задуму до реалізації готового продукту [1].

З розвитком мережі Інтернет і доступом до неї учнів використання методу проектів набуло широкого розповсюдження. Проекти можуть відрізнятись темою, метою, типом, змістом роботи, завданнями, оформленням результатів, але всі вони викликають зацікавленість учнів, збуджують інтерес до предмета, формують комунікативні та саморозвиваючі компетенції.

Веб-квест містить такі основні елементи:

- вступ, у якому обов'язково вказуються терміни проведення роботи і надається вихідна ситуація або завдання;
- посилання на ресурси мережі, у яких міститься необхідний для веб-квесту матеріал: електронні адреси, тематичні форуми, книги або методичні посібники;
- поетапний опис процесу виконання завдання з поясненням принципів обробки інформації, додатковими супровідними питаннями, таблицями, діаграмами, графіками та ін.;
- висновки, які мають містити приклад оформлення результатів виконання завдання або їх презентації, шляхи подальшої самостійної роботи [2].

На першому етапі вчитель проводить підготовчу роботу, знайомить учнів із темою, формулює основну проблему.

Завдання веб-квеста є окремими блоками питань і переліками адрес в Інтернеті, де можна отримати необхідну інформацію. Певне керування процесом з боку вчителя може проводитися через надання списку запитань, поширення прикладів, схем.

Наступним є етап *оформлення результатів*, у межах якого відбувається осмислення проведеного дослідження. Робота передбачає відбір значимої інформації і представлення її у вигляді слайд-шоу, буклету, постеру або фоторепортажу. Обговорення результатів роботи над веб-квестами можна провести у вигляді конференції, щоб учні мали можливість продемонструвати власний практичний доробок.

Завершальним етапом є *оцінювання*, однак обов'язковим для веб-квесту є попереднє оголошення його принципів. Критерії оцінки можуть бути різними (за часом презентації, оригінальністю, новаторством та інше). В оцінці підсумовується досвід, який був отриманий учнем при виконанні самостійної роботи за допомогою технології веб-квест.

При підготовці та проведенні такого уроку важливо чітко усвідомити роль кожного учасника навчально-виховного процесу та розподілити їх обов'язки для досягнення максимальної ефективності.

Наведемо приклад основних етапів веб-квесту для учнів 6-9 класу на тему «Загадкова послідовність».

Тема: Загадкова послідовність. Числа Фібоначчі навколо нас.

Завдання: Поділіться на три групи та оберіть одну ідею із списку.

1. Які задачі сприяли розвитку чисел Фібоначчі?
2. Як пов'язане життя людини з числами Фібоначчі?
3. Де зустрічаються спіралі Фібоначчі в природі?

Кожна група повинна виконати своє завдання і відзвітувати про виконану роботу у такій формі:

- 1 група – публікація, створена в Publisheri;
- 2 група – презентація;
- 3 група – веб-сайт.

Рекомендовані джерела:

1. http://referatu.net.ua/newreferats/23/189313/?page=1
2. http://netnotes.narod.ru/math/gold3.html
3. http://www.bestreferat.ru/referat-62750.html

Список використаних джерел:

1. Степаненко Т.Н. Веб-квест як інтерактивне середовище [Електронний ресурс]/Т.Н.Степаненко. – Режим доступу: http://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/tehnologiya-veb-kvest-kak-interaktivnay

2. Таратухина Т. А. Использование технологии веб-квест в учебном процессе. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nsportal.ru//schola/snostrannye-yazyki/library/ispozovanie-tekhnologii-veb-kvest-v-uchebnom-protsesse

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент О. П. Бочко

НАВЧАННЯ РОБОТИ З ПОМИЛКАМИ УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ В УМОВАХ ЗАОЧНИХ МАТЕМАТИЧНИХ СТУДІЙ «Я І МОЯ МАТЕМАТИКА»

В. Р. Дзьома

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Аналіз науково-методичної літератури і практики навчання математики свідчить, що пошук способів запобігання можливих помилок учнів залишається актуальним і нині. Розв'язання цієї гострої проблеми потребує постійної та всебічної уваги, а реалізація пропозицій науковців та учителів-практиків щодо її розв'язання має розглядатися як невід'ємна складова навчального процесу, спрямованого на формування міцних і глибоких знань учнів [1; 2].

Нині при Навчально-науковому інституті інформаційних та освітніх технологій Черкаського національного університету для учнів 5-11 класів діють заочні математичні студії «Я і моя математика». Для роботи Студій викладачами кафедри математики та методики навчання математики ЧНУ були розроблені відповідні Комплексні контрольні завдання (ККЗ) [3]. Один із розділів таких ККЗ має назву „Перевіряю інших". Тут учням пропонуються 10 задач із розв'язанням. Однак наведені розв'язання можуть бути й неправильними, містити різноманітні помилки. Учню необхідно з'ясувати, у яких вправах допущено помилки та які саме. Виконання завдань такого типу допоможе не лише звернути увагу учнів на типові помилки з метою їх запобігання у майбутньому, а й привчатиме їх до прискіпливого контролю й аналізу результатів своєї праці та праці інших.

Під час розробки завдань розділу „Перевіряю інших” для 5-6 класів нами було враховано ті помилки, які найчастіше зустрічаються в роботах учнів під час розв’язування задач з відповідних тем, а саме:

– обчислювальні помилки, яких можуть припуститись учні як на останньому кроці розв’язування, так і на його початку чи будь-якому проміжному кроці;

– помилки при використанні властивостей, формул, правил;

– помилкове застосування понять і фактів (особливо тих, які учні можуть плутати між собою).

Наведемо окремі приклади завдань з розділу «Перевіряю інших» для 5-го та 6-го класів.

Завдання 1. Знайдіть значення виразу: $2\frac{1}{3}+\frac{2}{5}\cdot 1\frac{5}{6}$.

Розв’язання: $2\frac{1}{3}+\frac{2}{5}\cdot 1\frac{5}{6}=\frac{7}{3}+\frac{2}{5}\cdot\frac{11}{6}=\frac{7}{3}+\frac{22}{30}=\frac{7\cdot 10}{30}+\frac{22}{30}=\frac{82}{30}=2\frac{22}{30}$.

Відповідь: $2\frac{22}{30}$.

Розв’язання містить обчислювальну помилку на передостанньому кроці. Найчастіше причиною таких помилок є неуважність.

Помилки, пов’язані з неправильним використанням правил, формул та властивостей є найпоширенішими. Зокрема учні 5-го класу часто помиляються при використанні правил виділення цілої частини з неправильного дробу, перетворення мішаного числа у неправильний дріб, знаходження дробу від числа та числа за його дробом. Помилки учнів 6-го класу найчастіше пов’язані з використанням правил зведення дробів до спільного знаменника, додавання та віднімання дробів з різними знаменниками, додавання та віднімання раціональних чисел. Наведемо приклади розв’язань з такими помилками.

Завдання 2. Знайдіть $\frac{3}{12}$ від числа 72.

Розв’язання:

1) 72 : 3 = 24 – припадає на 1 частину,

2) 24 · 12 = 288 – припадає на 3 частини.

Відповідь: 288.

У розв’язанні неправильно скористались правилом знаходження дробу від числа. Варто відмітити, що учні часто плутають між собою правила знадження дробу від числа та числа за його дробом.

Завдання 3. Подайте мішане число $3\frac{20}{44}$ у вигляді неправильного дробу та скоротіть його.

Розв’язання: Спочатку запишемо дане число у вигляді неправильного дробу:

$$3\frac{20}{44}=\frac{3\cdot 20+44}{44}=\frac{104}{44}.$$

Скоротимо даний дріб, поділивши чисельник і знаменник на 4: $\frac{104}{44}=\frac{26}{11}$.

Відповідь: $3\frac{20}{44}=\frac{26}{11}$.

Розв’язання містить помилку при використанні правила перетворення мішаного числа у неправильний дріб (цілу частину потрібно було помножити на знаменник і додати до чисельника, а не навпаки).

Нерідко зустрічаються помилки, коли учні неправильно використовують певні поняття. Учні 5-х та 6-х класів часто плутають між собою такі поняття, як числовий вираз та числова рівність, прямий та розгорнутий кут, НСД та НСК, коло і круг, додатні та невід'ємні числа, відношення та пропорція, протилежне та обернене число.

Завдання 4. До суми чисел $-4\frac{2}{3}$ і $-3\frac{1}{4}$ додайте число, протилежне до числа $\frac{1}{9}$.

Розв'язання: Спочатку додамо числа $-4\frac{2}{3}$ і $-3\frac{1}{4}$, скориставшись правилом додавання чисел з однаковими знаками:

$$-\left(4\frac{2}{3}-3\frac{1}{4}\right)=-\left(\frac{14}{3}-\frac{13}{4}\right)=-\frac{14\cdot4-13\cdot3}{12}=-\frac{17}{12}=-1\frac{5}{12}.$$

Протилежним до числа $\frac{1}{9}$ є число 9. Виконаємо додавання: $-1\frac{5}{12}+9=8\frac{5}{12}$.

Відповідь: $8\frac{5}{12}$.

Наведене розв'язання містить дві помилки. Одну з них допущено на першому кроці розв'язування (учні часто помиляються, виносячи –1 за дужки), а другу – на передостанньому (учні часто плутають поняття числа, протилежного до даного, і числа, оберненого до даного).

Завдання 5. Промені *OM* і *ON* розбивають прямий кут на три рівні кути (Рис. 1). Знайти градусну міру кута *AOM*.

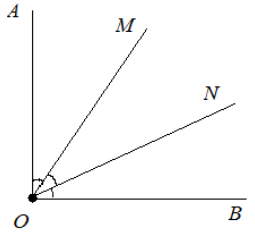

Рис. 1

Розв'язання: Оскільки ∠AOB – прямий, то ∠AOB = 180°. ∠AOM = ∠MON = ∠NOB, тому ∠AOM = 180° : 3 = 60°.

Відповідь: 60°.

У даному розв'язанні допущено помилку, пов'язану з поняттями прямого та розгорнутого кутів (інколи учні плутають ці поняття) та мірами цих кутів.

Зазначимо, що, розробляючи завдання такого типу для роботи із школярами у Заочних математичних студіях «Я і моя математика», ми дотримуємось таких позицій: хоча повна ліквідація помилок і не видається можливою, але систематична робота щодо виявлення й попередження типових помилок може суттєво допомогти учням удосконалювати себе та свою математичну підготовку.

Список використаних джерел:

1. Благодир Л. А. Робота над помилками як одна з форм подолання прогалин у знаннях і вміннях учнів // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Вип. 30. − 2009. − С. 63-69.

2. Будна О. С, Будна С. М., Гальперіна А. Р. та ін. Математика. Комплексне видання: довідник з математики. 5-11 класи. Аналіз найпоширеніших помилок. Типові тестові завдання. – Х.: «Літера» ЛТД, 2010. – 320 с.

3. Кузьмінський А. І. Організація роботи школярів в умовах заочних математичних студій «Я і моя математика» / А. І. Кузьмінський, Н. А. Тарасенкова, О. А. Коваленко, І. М. Богатирьова, О. М. Коломієць, З. О. Сердюк, М. В. Третяк // Science and education a new dimension; Chief Honorary Editor: N. Tarasenkova. – Vol. 20. – Budapest: SCASPEE, 2014. – P. 75-78.

Науковий керівник: д-р пед. наук, професор Н. А. Тарасенкова

ВИКОРИСТАННЯ GOOGLE-СЕРВІСІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ У ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Д. С. Денисюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Перед сучасною освітою постає завдання формування конкурентоспроможної та успішної особистості в електронному інформаційному середовищі. Стрімкий розвиток Інтернет-технологій створює необхідне підґрунтя до появи нових навчальних сервісів.

Сервіси Google сьогодні є популярним інструментом спілкування, обміну думками та отримання інформації. Ці сервіси зручні, зрозумілі і доступні в використанні. Вони відрізняються великими обсягами для зберігання інформації і зручними параметрами управління, мають більшу кількість інструментів для спільної та індивідуальної роботи, безкоштовні, працюють на будь-яких платформах, прості і зрозумілі.

Виділяють такі переваги використання сервісів Google перед іншими видами мережевих технологій:

1. Висока функціональність та надійність, зручний україномовний інтерфейс. Способи комунікації та оприлюднення інформації в цьому середовищі доступні для опанування більшості користувачів. Цьому сприяє як зручність та зрозумілість системи, так і активний та тривалий досвід її використання.

2. Індивідуальний доступ до ресурсів і сервісів, значний обсяг дискового (хмарного) простору, який надається користувачеві.

3. Можливість формування груп і підрозділів користувачів. Форуми, опитування, голосування, коментарі, підписки, відправлення персональних повідомлень забезпечують широкі можливості для спільної роботи.

4. Інтеграція з іншими програмними засобами навчального закладу, можливість використання з мобільних пристроїв [1].

Одним з важливих етапів підготовки до занять з метематики є робота з навчальним матеріалом. Сучасні Google сервіси надають багато можливостей для пошуку. У цьому випадку файли зберігаються у виділеному сховищі на сервері, а учні отримують до них доступ і мають можливість працювати з ними через Інтернет. При цьому зручно пересилати і поширювати файли.

Важливим елементом навчання у основній школі є спільна робота. Сервіси Google орієнтовані на мережеву взаємодію людей і для освіти в цьому середовищі важливі можливості спілкування та співпраці. Вони дозволяють організувати ефективну комунікацію між учнями і викладачем, забезпечити високу ступінь диференціації навчання, удосконалити контроль знань, забезпечити позитивну мотивацію навчання, раціонально організувати навчальний процес, підвищити ефективність уроку, формувати навички дослідницької діяльності, забезпечити доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек, інших інформаційних ресурсів.

В ході викладання математики вчитель може в декілька етапів організувати колективну роботу за допомогою сервісів Google. На першому етапі роботи учні знайомляться з сервісами Google – вчаться використовувати його різноманітні можливості на прикладі вирішення завдань загального характеру. На другому етапі, маючи навички користувача, учні можуть використовувати сервіс при розв’язуванні задач з математики як самостійно, так і в груповій чи колективній діяльності.

Використання сервісів Google є доцільним при:

– підготовці до занять (можливість зберігання навчальних матеріалів; наявність корисних посилань; зберігання навчальних матеріалів);

– навчанні (організація позакласної роботи; інформаційне забезпечення навчального процесу; організація спільної та групової роботи);

– контролі та оцінюванні знань (підготовка та проведення контрольних заходів; організація виконання та перевірки робіт) [2].

Особливо зручним при контролі та оцінюванні знань учнів є використання сервісу Google Форми. За його допомогою вчитель має можливість самостійно розробляти тести до відповідних тем та пропонувати їх для виконання учням у режимі онлайн (Рис.1).

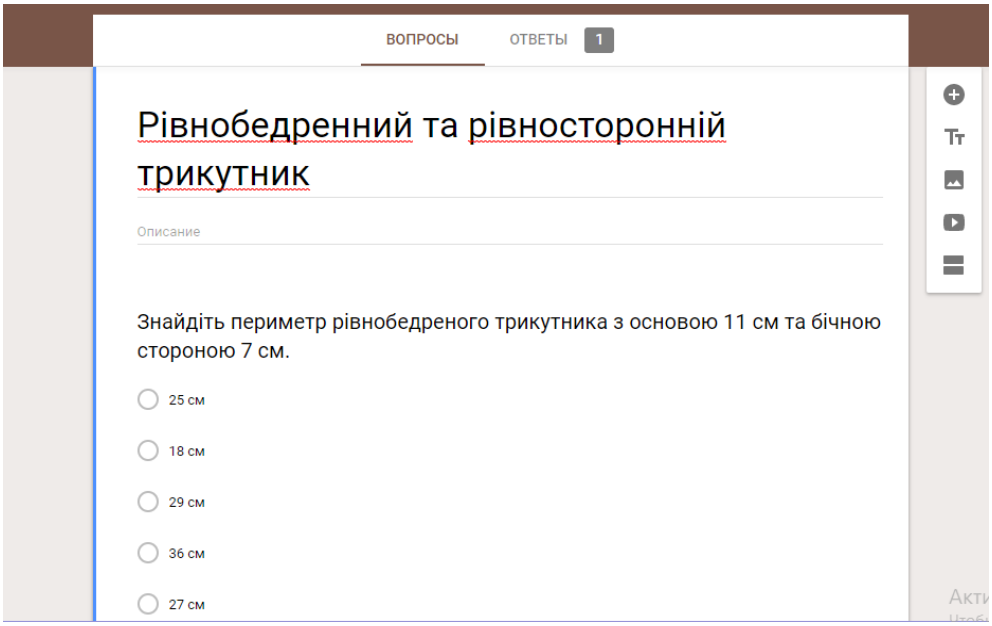

Рис.1.

Найкориснішими у використанні при навчанні математкики є такі Google додатки: Gmail, Google Search, Google Docs, Google Photos, Google Drive, Google Calendar, Google+, YouTube, Google Groups, GoogleMaps.

Список використаних джерел:

1. Скрипка Г. В. Використання хмарних технологій в практиці вчителя математики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0BwpgUg-h-WRjcXdsUDI1NExQSXM/edit.

2. Таровик О. І. Хмарні технології у навчально-виховному процесі. Методичний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://goo.gl/fq2PHA.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент З. О. Сердюк

ЗАДАЧІ-ЛАБІРИНТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Т. В. Крючка
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Для формування та відпрацювання учнями навичок та вмінь будувати логічні ланцюжки міркувань на уроках математики необхідна відповідна система вправ. Для цього доцільно пропонувати учням розв’язувати: цікаві нестандартні задачі, що вимагають кмітливості й винахідливості; задачі парадоксального характеру, які потребують прояву інтуїції, домислу тощо. Розв’язування задач-лабіринтів сприяє

активізації самостійної розумової діяльності, формуванню нових властивостей особистості, якостей мислення й, тим самим сприяють підвищенню рівня інтелектуального розвитку. Розв'язання таких задач потребує особливого підходу, знаходження якого вимагає в учня інтенсивної творчої праці. Вміння розв'язувати нестандартні задачі, а саме задачі-лабіринти, свідчить про глибоке володіння математичним апаратом, а володіння предметом набагато важливіше, ніж «чисті знання», які завжди можна поповнити за допомогою хороших довідників. Проте такі задачі не розглядаються в шкільному курсі математики. Тому питання добору та розв'язування задач, зокрема й задач-лабіринтів, які потребують прояву інтуїції й винахідливості, є достатньо актуальним.

До вищеописаної групи задач відносяться й задачі-лабіринти. Проте саме ці задачі не розглядаються в шкільному курсі математики. Але, на нашу думку, розв'язування різноманітних задач-лабіринтів сприяє розвитку логічного мислення учнів, формуванню в них прийомів розумової діяльності і тому нині є досить актуальним.

Задача-лабіринт – це задача, умова якої містить сукупність об'єктів, пов'язаних між собою, а вимога – встановити цей зв'язок [1].

Або ж, *задачі-лабіринти* – це задачі, які характеризуються тим, що успіх гравця визначається в основному навігацією та орієнтацією в лабіринті [2].

Для того, щоб розв'язувати задачі такого виду, їх потрібно класифікувати. Знаючи вид задачі-лабіринту ми зможемо скористатися методами їх розв'язування. А. Г. Конфорович запропонував наступну класифікацію задач-лабіринтів за їх *формою*: підковоподібні, круглоспіральні, ниркоподібні, концентрично-кругові [1]. Також задачі-лабіринти можна розділити за *матеріалами* на: дернові, кам'яні і печерні. Інших класифікацій у сучасній методиці немає.

Тому, провівши детальний аналіз задач-лабіринтів та їх розв'язків, пропонуємо наступну класифікацію таких задач за *об'єктами*, які утворюють лабіринти. Нами було виділено наступні види задач:

- найпростіші задачі-лабіринти на знаходження виходу;
- числові лабіринти;
- буквені лабіринти;
- лабіринти-намисто;
- сюжетні лабіринти;
- лабіринти-драбинки;
- лабіринти напрямки.

Далі розглянемо кожен вид задач детальніше (без розв'язання).

Найпростіші задачі-лабіринти на знаходження виходу. До таких задач відносять задачі, вимога яких містить чіткі вказівки входу-виходу. Як правило, такі задачі розв'язують за допомогою методу «проб або помилок». Також можна застосовувати метод зафарбовування. Наприклад, до даного виду задач відноситься наступна.

Задача 1 [3]. Знайдіть найкоротший шлях від входу до лабіринту вгорі до виходу внизу на рисунку 1.

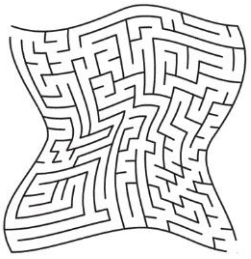

Рис. 1.

Числові лабіринти. Вимога задач цього виду пропонує скласти або пройти лабіринт за допомогою дій з числами. Як правило, в таких задачах спочатку виконують дії, а потім будуть шлях для проходження лабіринту. Наведемо приклад.

Задача 2 [4]**.** Пройдіть лабіринт від верху до низу, ні разу не перетинаючи власну дорогу, при цьому збираючи числа таким чином, щоб їх сума дорівнювала двадцять (рис. 2).

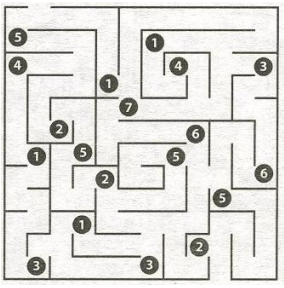

Рис. 2.

*Буквені лабіринти***.** При проходженні лабіринтів такого виду використовуються букви, які складаються в слова або вислови. Рухатись по таких лабіринтах потрібно так, щоб прочитати один або декілька раз запропоновану фразу (слово). До цього виду можна віднести задачу 3.

Задача 3 [1]. Подумки «переставте» фургончики по відповідних лініях на свої місця (в квадратики внизу) (рис. 3). Яку фразу ви отримаєте після того як виконаєте вказані дії?

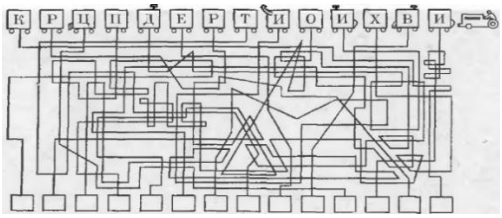

Рис. 3.

Лабіринти-намисто. Вимога таких задач передбачає з’єднання кругів у лабіринті або проходження лабіринту за визначеною послідовністю кругів. Розглянемо задачу 4.

Задача 4 [4]**.** Необхідно прокласти шлях у лабіринті на рисунку 4 від лівого входу до правого, проходячи лише через чорні точки (можна використати не всі чорні точки). Потім необхідно повернутися назад, проходячи лише через сірі точки.

Рис. 4.

Сюжетні лабіринти. Вимога таких лабіринтів місить деяку сюжетну лінію, за допомогою якої шукають вихід із лабіринту. До даного виду задач відноситься задача 5.

Задача 5 [2]. На рисунку 5 наведено план зеленого лабіринту, який побудовано за допомогою низеньких парканчиків для розваги відвідувачів однієї великої «виставки». За невеличку платню кожний, хто хотів, міг пройти лабіринт від входу *A* до центру *B* та отримати премію. Проте більшість відвідувачів блукали по лабіринту, не знаходячи його центру. Чи змогли би знайти центр лабіринту?

Рис. 5.

Лабіринти-драбинки. Вимога задач цього виду пропонує пройти лабіринт, рухаючись по драбинкам. Наприклад, до даного виду задач відноситься наступна.

Задача 6 [1]. Пройдіть в чарівному замку від нижньої тераси 1 до верхньої 2 так, щоб за драбинками весь час рухатися тільки вгору (рис. 6).

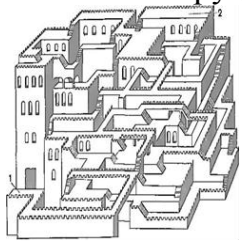

Рис.6.

Лабіринти-напрямки. Вимога задач цього виду пропонує пройти лабіринт за допомогою стрілок які вказують напрям руху, за яким потрібно слідувати, щоб дійти до фінішу. Як приклад, пропонуємо задачу 6.

Задача 7 [3]. Використовуючи стрілки, пройдіть лабіринт (рис. 7). Якщо в одній із точок стрілки показують різні напрямки, то потрібно вибрати один із цих напрямків і рухатися далі.

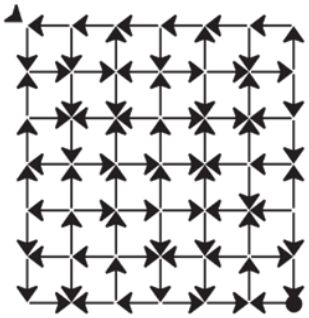

Рис.7

Розібрано способи розв’язування задач-лабіринтів: метод проб і помилок, метод закреслення глухого кута, правило однієї руки, метод Тремо [1].

У ході виконання роботи на основі аналізу літератури [1-5] було розроблено класифікацію задач-лабіринтів. Виокремлено методи, які доцільно використовувати до розв’язування задач-лабіринтів.

Список використаних джерел:

1. Керн Г. Лабиринты мира / Г. Керн. – М.: Азбука-классика. 2007. – 430 с.
2. Конфорович А. Г. Математика лабиринта / А. Г. Конфорович. – К.: Рад. шк., 1987. – 136 с.
3. Ядренко М. Й. Ломиголовки / М. Й. Ядренко. − К.:ТВіМС − 1996. – 150 с.
4. Головоломки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://golovolom.com
5. Загадки, логические задачи, головоломки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treningmozga.com

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент З. О. Сердюк

СИСТЕМАТИЧНИЙ ВИБІР. ОЦІНКИ ДЛЯ СИСТЕМАТИЧНОЇ СХЕМИ

С. В. Лебедь, Л. В. Тарануха
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Вибіркове обстеження з систематичним відбором являє собою комплекс процедур, які мають деякі практичні переваги над іншими методами, зокрема у відносній простоті застосування. Систематичний вибір розглядають як деяке наближення простого випадкового вибору коли не існує повного переліку всієї популяції, або коли елементи популяції записано в довільному випадковому порядку.

Розглянемо загальну процедуру побудови **систематичної вибірки** при проведенні випадкового обстеження. Нехай маємо скінченну популяцію, яка складається з N елементів. Для одержання систематичної вибірки (скорочено СВ) вибираємо число n – бажаний об'єм вибірки, через a позначимо найбільше перше ціле число менше за N/n. На наступному кроці випадковим чином вибирається ціле число між 1 і a, позначимо його через r. Число r називається **випадковим початком**, а вибірка містить елементи з номерами $r, r+a, r+2a, \dots, r+(n-1)a.$

Отже, бачимо, що СВ значно легше у практичному виконанні ніж проста випадкова вибірка. Для систематичного обстеження потрібно мати фрейм вибіркових даних і бути обережними при визначенні цільової популяції.

Оцінки для систематичної схеми

Розглянемо простий приклад систематичного вибору: зі списку всіх студентів (4000 чоловік) університету необхідно вибрати 100 студентів. Маючи алфавітний список всіх 4000 студентів, випадковим чином вибираємо одне прізвище з перших 40, а потім кожного наступного сотого, і таким чином одержимо систематичну вибірку зі 100 чоловік.

З наведеного прикладу очевидно, що множина всіх можливих вибірок, які можна отримати систематичним вибором, містить тільки малу частину всіх існуючих можливих вибірок заданого об'єму з усієї генеральної сукупності. Потрібно мати на увазі, що множина систематичних вибірок є значно меншою у порівнянні з простим випадковим вибором.

Позначимо через B_{CB} множину всіх можливих систематичних вибірок об'єму n. Очевидно, що ця множина складається з a різних множин, які не перетинаються: $B_{CB} = \{b_1, b_2, \dots, b_r, \dots, b_a\}$.

Для кожного елемента генеральної сукупності ймовірність бути вибраним дорівнює 1/ a, отже вибірковий план СВ визначається наступним чином:

$$p(b) = \begin{cases} \frac{1}{a}, & \text{якщо } b \in B_{CB} \\ 0, & \text{в інших випадках.} \end{cases}$$

Для визначення вигляду оцінки Гурвіца-Томпсона нам потрібні ймовірності включення першого і другого порядку. Оскільки будь-який елемент популяції може належати до тільки однієї систематичної вибірки, то для всіх елементів ймовірності включення рівні між собою і дорівнюють $\pi_k = \frac{1}{a}, \forall k \in U, \quad \pi_{kl} = \begin{cases} \frac{1}{a}, & k, l \in b, k \neq l, \\ 0, & \text{в інших випадках.} \end{cases}$

Вираз загальної суми можна записати у вигляді $Y = \sum_{k \in U} y_k = \sum_{i=1}^{a} Y_{b_i}$, де $Y_{b_i} =$

$\sum_{k\in b_i} y_k$.

Для систематичної вибірки з інтервалом a оцінка Гурвіца-Томпсона загальної суми $Y = \sum_U y_k$ має вигляд

$$\widehat{Y_\pi} = aY_b\ , \qquad (1)$$

де $Y_b = \sum_{k\in b} y_k$, а b – деяка вибірка з a можливих.

Дисперсія оцінки (1) дорівнює $D_{CB}(\widehat{Y_\pi}) = a\sum_{i=1}^{a}(Y_{b_i} - \bar{Y})^2$, де $\bar{Y} = \sum_{i=1}^{a}\frac{Y_{b_i}}{a} = \frac{Y}{a}$ – середнє значення вибіркових сум $Y_{b_i} = \sum_{k\in b_i} y_k$.

Оскільки умова $\pi_{kl} > 0\ \forall k, l$ для СВ не виконується, оцінку дисперсії $\widehat{D}(\hat{y}_\pi) = \sum_{k\epsilon b}\sum_{l\epsilon b}\frac{\pi_{kl}-\pi_k\cdot\pi_l}{\pi_{kl}}\cdot\frac{y_k}{\pi_k}\frac{y_l}{\pi_l}$ для оцінки Гурвіца-Томпсона не можна використати.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко В. М. «Методи вибіркових досліджень», К.: 2001.

Науковий керівник : канд. фіз.-мат. наук, доцент С. А. Ральченко

ЛІНІЙНА АЛГЕБРА З МОВОЮ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON

Н. О. Луговська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Основним завданням освіти в Україні є підготовка творчої, освіченої та конкурентоспроможної особистості. Реформування вищої освіти передбачає докорінну зміну підходів до організації та здійснення навчання у вищих навчальних закладах. У зв’язку з цим актуальною наразі є потреба в перебудові організації навчального процесу базових дисциплін.

Навчальна дисципліна "Лінійна алгебра" є основою в математичній підготовці студентів і належить до фундаментальних дисциплін, на яких ґрунтуються методи побудови різноманітних математичних моделей процесів, пов'язаних з професійною діяльністю. "Лінійна алгебра" є базовою дисципліною і, як правило, вивчається згідно з навчальними планами підготовки фахівців освітнього ступеня "бакалавр" з спеціальностей 014 Середня освіта (математика), 111 Математика, 122 Комп'ютерні науки, 112 Статистика, 113 Прикладна математика і т.д. всіх форм навчання. Математичний апарат лінійної алгебри є необхідним при вивченні різних дисциплін, а також може бути безпосередньо застосованим для розв'язання багатьох прикладних задач.

На математичних спеціальностях (таких як 014 Середня освіта (математика), 111 Математика, 113 Прикладна математика та інші) цей курс як правило читається у класичному варіанті по схемі означення-теорема-доведення. При цьому приклади, які розглядаються на практичних заняттях є лише ілюстративними, тобто вони пояснюють означення, застосування теореми, але не мають прикладної направленості. В основному тому, що реальні задачі зводяться до оперування з великими математичними конструкціями (матрицями, системами тощо), які “вручну” розв’язати неможливо. Більшість реальних задач в наш час обраховуються на комп’ютері.

Зважаючи на все вищесказане, цікавим є підхід, при якому лінійна алгебра вивчається паралельно з деякою сучасною мовою програмування, наприклад, Python. Мова програмування Python має простий та логічний синтаксис, що дозволяє пришвидшити процес вивчення мови та дає можливість сконцентруватися на

вирішенні певного завдання [1]. Для математичного моделювання практичних задач існує ряд високоефективних пакетів [1]. Зокрема, пакет NumPy призначений для роботи з великими багатовимірними масивами та матрицями, має велику бібліотеку високорівневих математичних функцій для операцій з цими масивами та реалізованих методів з лінійної алгебри [5]. Основні пакети, які доповнюють NumPy, це: SciPy є бібліотекою високоякісних наукових інструментів і містить модулі для оптимізації, інтеграції, спеціальних функцій [8] та Matplotlib – це бібліотека для побудови графіків і візуалізації даних [4].

Цей підхід реалізовано, наприклад, в Davidson College (Північна Кароліна, США) та описано в книзі Timothy Chartier [2], в навчальному посібнику [7] зібрана інформація для математичних та гуманітарних спеціальностей, що підтверджує необхідність введення таких форм занять. Аналогічний підхід реалізовано в навчальних планах спеціальності Statistical Science [3] в Mount Holyoke College (Массачусетс, США). Крім того, розробка сучасних методичних систем навчання лінійної алгебри з використанням пакету прикладних програм MATLAB наведено в роботі [8].

Список використаних джерел:

1. Лутц М. Изучаем Python / М. Лутц; Пер. с англ.; 4-е издание. – СПб.: Символ-Плюс, 2011. – 1280 с.
2. Chartier T. When life is linear: from computer graphics to bracketology / T. Chartier : Math Assoc Amer., 2015. – p. 151.
3. Horton N. Curriculum guidelines for undergraduate programsin statistical science / N. Horton, B. Chance, S. Cohen, S. Grimshaw, J. Hardin, T. Hesterberg, R. Hoerl, C. Malone, R. Nichols, D. Nolan // Technical report. – American Statistical Association, 2014. – 20 p.
4. Matplotlib [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://matplotlib.org/contents.html
5. NumPy [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.numpy.org/#
6. Quarteroni A.(2006), Scientific Computing with MATLAB and Octave / A. Quarteroni, F. Saleri; 2nd edn // Texts in Computational Science and Engineering. – Springer, 2006. – 465p.
7. Schumacher C. S. 2015 CUPM curriculum guide to majors in the mathematical sciences / C. S. Schumacher, M.J. Siegel, P. Zorn // Technical report. – The Mathematical Association of America, 2015. – 116 p.
8. SciPy library [Електронний ресурс] : Режим доступу : https://scipy.org/scipylib/index.html

Науковий керівник: канд. фіз.-мат. наук, доцент Ю. Ю. Лещенко

АРИФМЕТИЧНА І ГЕОМЕТРИЧНА ПРОГРЕСІЇ У ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧАХ

О. Ю. Осипенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Прикладна задача – задача, що потребує перекладу з прикладної мови на математичну, задача, яка близька за формуванням і методами розв’язування до задач, що виникають на практиці, сюжетна задача, сформульована у вигляді задачі – проблем.Основним методом реалізації прикладної спрямованості шкільного курсу математики є метод математичного моделювання. Математизація прикладної задачі та побудова математичної моделі є досить серйозною проблемою для учнів, оскільки вони недостатньою мірою вміють здійснювати натупні дії:

- декодувати інформацію, закладену в умові прикладної задачі;
- абстрагуватись від неістотних властивостей об’єктів, що досліджуються в задачі;
- виявляти та правильно інтерпретувати взаємозв’язки між об’єктами, що розглядаються в умові задачі;

• формалізувати запитання задачі, виразивши шукані величини через відомі та введені змінні так, як розвязок задачі,має практичну значимість.

Це зумовлено тим, що ознайомлення з математичним моделюванням у школі має епізодичний характер; у сучасних шкільних підручниках недостатня кількість прикладних задач.

Основна складність для учнів у процесі математизації тексту прикладної задачі полягає у правильному доборі математичної моделі, якою може бути рівняння, нерівності або їх системи, функції тощо [1с. 23]. Також учням досить складно застосовувати теоретичний матеріал, який вони засвоїли з даної теми, до розв'язування прикладних задач, особливо у випадках, якщо у задачі явно не вказано, яку прогресію треба використати.

Розглянемо деякі приклади прикладних задач, які доцільно пропонувати учням для закріплення знань, навичок та вмінь з теми «Прогресії».

Задача 1. ***Робітники отримали замовлення викопати криницю. За перший викопаний у глибину метр криниці їм платять 50 грн, а за кожний наступний – на 20 грн більше, ніж за попередній. Скільки грошей (у грн) сплатять робітникам за викопану криницю,*** **якщо її глибина** ***12 м?***

Розв'язання.

Легко бачити, що в умові задачі задано арифметичну прогресію, перший член якої $a_1 = 50$***, а різниця –*** $d = 20$***. Необхідно знайти суму перших дванадцяти членів цієї прогресії,*** **оскільки глибина криниці 12 м.**

Згідно формули суми **n** ***перших членів арифметичної прогресії:***

$$S_n = \frac{2a_1 + d(n-1)}{2} \cdot n,$$

маємо:

$$S_{12} = \frac{2 \cdot 50 + 20 \cdot (12-1)}{2} \cdot 12 = \frac{100 + 220}{2} \cdot 12 = 320 \cdot 6 = 156 = 1920.$$

Таким чином, за викопану криницю глибиною 12 м робітникам повинні заплатити 1920 грн.

Відповідь: ***1920 грн.***

Задача 2 (про розмноження бактерій). За сприятливих умов за 1 хвилину кожна з бактерій поділяється навпіл. Визначити кількість бактерій,отриманих з однієї бактерії за 7 хвилин.

Розв'язання.

Кількість бактерій з кожною хвилиною зростає за законом геометричної прогресії: 2, 4, 8, 16, ..., у якої $b_1 = 2,\ q = 2,\ n = 7$.

Для того, щоб знайти , скільки утвориться бактерій через 7 хвилин, необхідно обчислити суму перших семи членів даної прогресії, а саме:

$$S_7 = 2 \cdot (2^7 - 1) = 2 \cdot (128 - 1) = 2 \cdot 127 = 254 \text{ (бактерії).}$$

Отже, для формування в учнів умінь створення математичної моделі під час розв'язування прикладної задачі доцільно дотримуватись такої послідовності дій:

− за допомогою допоміжних моделей виділити взаємозв'язки та істотні властивості об'єктів, що досліджуються в умові задачі;

− за допомогою знаково-символічних моделей створити неформальну модель задачі;

− створити математичну модель задачі.

Для організації ефективної навчальної діяльності учнів із розв'язування прикладних задач методом математичного моделювання потрібно використовувати евристичні запитання; абстрагуватись від властивостей об'єкта, несуттєвих для побудови математичної моделі; допомагати учням чітко вказувати на відмінності між об'єктом та його моделлю; формулювати умову і вимогу прикладної задачі мовою математики [2].

Список використаних джерел:

1. Панченко Л.В. Система прикладних задач як засіб формування вмінь математичного моделювання у майбутніх вчителів математики / Л.В.Панченко // Математика в школі. – 2004. – № 9-10. – С. 21-28.

2. Швець В.О. Математичне моделювання як змістова лінія шкільного курсу математики / В.О.Швець // Дидактика математики : проблеми і дослідження : міжнародний збірник наукових робіт. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2009. – № 32. – С. 16-23

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент З. О. Сердюк

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СИСТЕМ РАЦІОНАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

М. В. Проценко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ефективність навчання в сучасній школі залежить від уміння вчителя обирати форму, метод чи прийом навчання в конкретних умовах для кожного уроку, застосовувати оптимальні педагогічні технології, які б проектували кінцеві якості особистості. [1]

Розв'язування математичної задачі різними способами дає учням усвідомлення того, що ці способи існують і багато з них є цілком посильними.

Використання різних способів розв'язування задач дає змогу в окремих випадках змінити одне розв'язування іншим – легшим, шукати ефективніші методи навчання, творчо розв'язувати інші питання навчального процесу [2].

Дослідження показують, що значна частина математичних задач розв'язуються за допомогою систем лінійних алгебраїчних рівнянь. Це пов'язано з тим, що математичні моделі побудовані на системі лінійних алгебраїчних рівнянь або в процесі розв'язку зводяться до неї. Тому важливим етапом розв'язання є правильний вибір ефективного методу обчислення. Основними способами розв'язування систем рівнянь в шкільному курсі математики є наступні:

1. *Графічний спосіб* розв'язування системи рівнянь з двома невідомими передбачає побудову графіків двох рівнянь в одній плоскій системі координат. Координати точок перетину графіків будуть розв'язками системи рівнянь.

2. *Спосіб алгебраїчного додавання* передбачає, що в одному або в кількох рівняннях, використовуючи основні властивості рівнянь, урівнюються коефіцієнти при одному з невідомих так, що вони матимуть протилежні знаки коефіцієнтів. Потім рівняння почленно додаються.

3. *Способом підстановки*. Сутність даного способу полягає в тому, що в одному або кількох рівняннях виражають одну зміну через іншу. Потім дану підстановку підставляють у інше рівняння, перетворюючи його на рівняння з однією змінною.

Графічний спосіб є одним із найбільш наочних, але має й найбільші похибки при обчисленнях, оскільки точність визначення координат точки залежить від масштабу

зображення. Особливо складним є розв'язування систем, коли коефіцієнти або корені рівнянь — дробові числа.

Спосіб алгебраїчного додавання часто використовується тоді, коли коефіцієнти при одному з невідомих чисельно рівні або їх можна звести до однакової числової величини в рівносильному рівнянні без складних обчислень. Цей спосіб полягає в одержанні рівносильного рівняння з одного із заданих і додавання двох рівнянь, таким чином здійснюється перехід до одного рівняння з одним невідомим.

Спосіб підстановки найбільш універсальний з усіх способів розв'язування лінійних рівнянь з двома невідомими. Він використовується практично для всіх типів систем рівнянь (цілих і дробових), але часто призводить до складних обчислень при великих значеннях коефіцієнтів при невідомому. Цей спосіб застосовують найчастіше, якщо хоча б при одному з невідомих коефіцієнт дорівнює 1 або -1. Спосіб підстановки полягає в тому, що з кожного рівняння одне з невідомих виражається через друге невідоме, і так доти, доки не одержимо результуюче рівняння, у якому буде лише одне невідоме.

Зауважимо, що розв'язуючи системи рівнянь різними способами учні починали краще зрозуміти специфіку того чи іншого способу, його переваги і недоліки залежно рівня складності задачі. В наслідок цього значно зростала пізнавальна активність учнів. Після того, як учні знаходили декілька способів розв'язування задачі в них виникала зацікавленість у відшуканні нових способів розв'язування і, як наслідок, зацікавленість розв'язування інших типів математичних задач.

У ході виконання роботи було розроблено систему задач на розв'язування систем рівнянь різними способами та на метод інтервалів. Задачі становили три рівня складності. Дану систему для апробації було запропоновано учням 9 класу Корсунь – Шевченківського ліцею міста Корсунь – Шевченківський, Черкаська область.

Зауважимо, що розв'язуючи системи рівнянь різними способами учні починали краще зрозуміти специфіку того чи іншого способу, його переваги і недоліки залежно рівня складності задачі. В наслідок цього значно зростала пізнавальна активність учнів. Після того, як учні знаходили декілька способів розв'язування задачі в них виникала зацікавленість у відшуканні нових способів розв'язування і, як наслідок, зацікавленість розв'язування інших типів математичних задач.

Розв'язування задач різними способами можна віднести до вправ творчого характеру з логічним навантаженням. Пошук різних способів розв'язування задачі є одним з ефективних прийомів, який дозволяє глибше розкрити взаємозв'язок між величинами, що входять до задачі, та є одним із способів перевірки розв'язку задачі. Саме тому необхідно спрямувати діяльність учнів на пошук способів розв'язування, їх порівняння та вибір раціонального рішення задачі. Це справляє позитивний вплив на розвиток пізнавальної діяльності школярів та на їх вміння творчо підходити до розв'язування математичних задач.

Список використаних джерел:

1. Аніпонова М. Активізація творчої діяльності учнів на уроках математики / М. Аніпонова // Математика. – 2009. –№ 23. – С. 3–6.

2. Клейман Я. М. Решение задач различными способами / Я. М. Клейман // Математика в школе, 1987. – № 6.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент О. П. Бочко

ПРЯМА СІМСОНА У НАВЧАННІ УЧНІВ ГЕОМЕТРІЇ

А. М. Сільченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Про трикутник та його властивості згадувалося ще у IV ст. до н. е. у єгипетському папірусі; його досліджували Евклід, Фалес, Піфагор, Евдокс, Менехм, Платон, Птоломей та інші. Проте ця фігура досліджується і до сьогодні.

Властивості трикутника вивчаються у шкільному курсі математики у 5-11 класах, деякі з них вивчаються лише у класах із поглибленим вивченням математики. Так як у програмі [1] зазначено, що у навчанні учнів геометрії доцільно включати відомості щодо красивих геометричних об'єктів, які формують позитивне емоційне ставлення до предмета та полегшують вивчення, крім традиційного навчального матеріалу. На нашу думку таким геометричним об'єктом є пряма Сімсона. Незнання фактів щодо неї викликає утруднення, а часто і неможливість розв'язувати геометричні задачі.

Пряма Сімсона – це пряма, на якій лежать основи перпендикулярів, опущених з довільної точки кола, описаного навколо трикутника на сторони трикутника (рис. 1) [2].

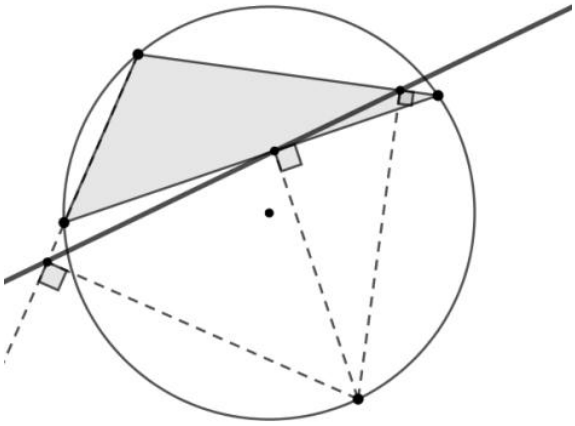

Рис. 1

Нами виділено наступні властивості прямої Сімсона, які найчастіше використовуються під час розв'язування задач [2-3].

Властивість 1. Якщо основи перпендикулярів, опущених з довільної точки P кола на сторони ΔABC або їх продовження, лежать на одній прямій, то точка P лежить на описаному колу ΔABC.

Властивість 2. Якщо з даної точки P описаного кола ΔABC провести прямі під орієнтованим кутом до сторін трикутника, то три отримані точки перетину будуть лежать на одній прямій, прямій Сімсона.

Властивість 3. Нехай H – ортоцентр ΔABC. Тоді пряма Сімсона довільної точки P ділить PH навпіл.

Властивість 4. Прямі Сімсона діаметрально протилежних точок описаного кола є перпендикулярними.

Властивість 5. Пряма Сімсона паралельна до прямої Штейнера.

Властивість 6. Проекції точки P описаного кола чотирикутника $ABCD$ на прямі Сімсона трикутників ABC, ADC, ADB лежать на одній прямій.

Аналіз збірників задач показує, що переважно задачі на застосування властивостей прямої Сімсона – це задачі на доведення. На нашу думку не менш

цікавими і важливими у формуванні геометричних умінь в учнів є задачі на побудову. Тому нами дібрано та складено системи задач саме на побудову трикутника із застосуванням властивостей прямої Сімсона. Прикладом є наступна задача.

Задача. Побудуйте пряму Сімсона трикутника *ABC* за двома його вершинами *A* і *B*, ортоцентром *H* та точкою *P*, що належить описаному колу трикутника *ABC*.

Ідея розв'язання. Для побудови прямої Сімсона будемо використовувати властивість 5: пряма Сімсона паралельна до прямої Штейнера. Тому спочатку будуємо пряму Штейнера для трикутника *ABC*, а потім шукану і пряму (рис. 2).

План побудови:

1) опустимо з точки *P* перпендикуляр *PM* на *AB*;

2) відобразимо точку *N* симетрично *AB* (*PN=MN*);

3) сполучивши точки *H* та *N*, отримуємо пряму *l* − пряму Штейнера;

4) через точку *M* проводимо пряму *m* таку, що *m*∥*l*, *m* – пряма Сімсона (рис. 3).

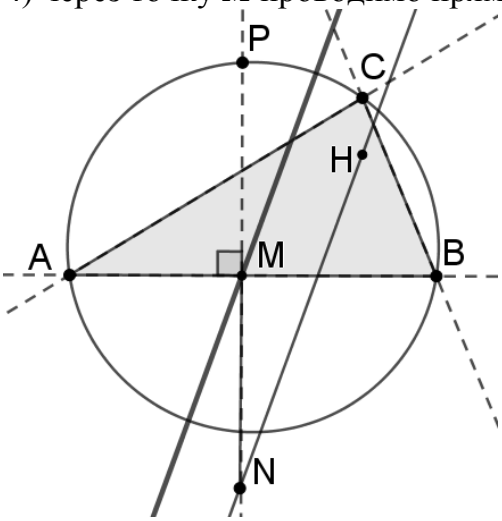

Рис. 2

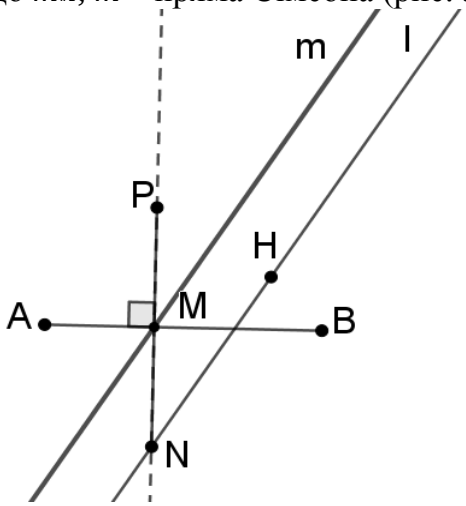

Рис. 3

Список використаних джерел:

1. Навчальна програма для поглибленого вивчення математики в 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.ua/doc/files/news/8/800/8.pdf

2. Мерзляк А. Г. Геометрія: Підруч.для 8 кл. з поглибленим вивченням математики / А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір – «Гімназія», 2009. – 240 с.

3. Понарин Я. П. Элементарная геометрия: В 3т. / Я. П. Понарин – Т. 3 – М.: МЦНМО, 2009. – 192 с.: ил.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент О. М. Коломієць

МЕТОД АПРІОРНИХ ОЦІНОК В ТЕОРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ НЕРІВНОСТЕЙ

Б. В. Тимошенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Відомо, що теорія диференціальних нерівностей відіграє важливу роль у вивченні поведінки розв'язків диференціальних систем різних видів. Диференціальні нерівності є ефективним методом дослідження в теорії диференціальних та інтегро-диференціальних рівнянь. Основним методом дослідження в теорії диференціальних нерівностей є метод порівняння що базується на класичних результатах С.А.Чаплигіна.

Ще одним потужним методом в теорії диференціальних нерівностей є теорема про диференціальну нерівність та її багатовимірне узагальнення [1,5].

У [2] розглядається задача про відшукання в явному вигляді всіх розв'язків диференціальної нерівності $\dot{x} \le f(t,x)$, отриманої з диференціального рівняння, яке може бути проінтегровано в квадратурах. Істотним є те, що, на відміну від методу теорем порівняння (методу Чаплигіна), отримано не оцінки для розв'язків, а конкретну формулу, яка описує всі функції, що задовольняють даній нерівності. Основний прийом, що застосовується для цього, це метод варіації довільної сталої. У статті розглядаються як загальний випадок, так і приклади конкретних нерівностей, одержуваних з диференціальних рівнянь класичних інтегрованих типів.

У цій роботі запропоновано новий підхід до дослідження диференціальних нерівностей. Цей підхід застосовується у випадку, коли відповідне рівняння порівняння першого порядку не інтегрується у квадратурах. У такому випадку, пропонується рівняння порівняння звести до псевдолінійної форми. Далі, використовуючи теорему про диференціальну нерівність, одержано нижні оцінки розв'язків рівняння порівняння, які далі називаються апріорними оцінками, з яких одержуються верхні оцінки рівняння порівняння. Такий підхід нами названо методом апріорних оцінок. За допомогою методів диференціального й інтегрального числення та з використанням класичних нерівностей отримано нові верхні і нижні оцінки для розв'язків рівняння порівняння для початкової диференціальної нерівності. На основі запропонованого методу доведено нові диференціальні нерівності. Зазначимо також, що одержаний в роботі результат узагальнює результати роботи академіка НАН України А.А. Мартинюка [7] на випадок, коли відповідне рівняння порівняння не інтегрується в квадратурах.

Розглянемо диференціальну нерівність:

$$\frac{du}{dt} \le a(t)u(t) + \sum_{k=1}^{m} g_k(t)u^{r_k}(t), \qquad u(t_0) = u_0,$$

де $u\colon \mathbb{R}_+ \to \mathbb{R}_+$, $g_k \in C(\mathbb{R}_+, \mathbb{R}_+)$, $g_k(s) \ge 0, a(t) \in C(\mathbb{R}, \mathbb{R}), r_k \ge 0$, $u_0 > 0$.

Розглянемо задачу про оцінку функції $u(t)$ зверху.

Уведемо до розгляду наступні позначення:

$$r^* := \max_{k=\overline{1,m}}\{r_k\}, \bar{r} := \frac{r_1+r_2+\cdots+r_m}{m}, \tilde{a}(t) = (1-\bar{r})a(t), \tilde{q}(t) = (1-\bar{r})q(t),$$

$$g(t) := m\left(\prod_{k=1}^{m} g_k(t)\right)^{1/m}$$

$$\mu(t) := \sum_{k=1}^{m} g_k(t)\left(e^{\int_{t_0}^{t}\tilde{a}(\tau)d\tau}\left(\int_{t_0}^{t}\tilde{q}(\tau)e^{-\int_{t_0}^{\tau}\tilde{a}(\gamma)d\gamma}d\tau + u_0^{1-\bar{r}}\right)\right)^{\frac{r_k-r^*}{1-\bar{r}}}.$$

Теорема. Функція $u(t)$ задовольняє оцінку:

$$u(t) \le \left(e^{\int_{t_0}^{t}\tilde{a}(\tau)d\tau}\left(\int_{t_0}^{t}\mu(\tau)e^{-\int_{t_0}^{\tau}\tilde{a}(\gamma)d\gamma}d\tau + u_0^{1-r^*}\right)\right)^{\frac{1}{1-r^*}},$$

при $t \geq t_0$таких, що $\int_{t_0}^{t} \mu(\tau) e^{-\int_{t_0}^{\tau} \tilde{a}(\gamma)\, d\gamma} d\tau + u_0^{1-r^*} > 0$ і $\int_{t_0}^{t} \tilde{q}(\tau) e^{-\int_{t_0}^{\tau} \tilde{a}(\gamma)\, d\gamma} d\tau + u_0^{1-\bar{r}} > 0.$

Запропонований новий метод дослідження диференціальних нерівностей дозволяє довести теореми про оцінки розв'язків диференціальних нерівностей. Ці результати можуть бути поширені на диференціальні нерівності на часових шкалах, наприклад використовуючи метод, запропонований в роботі [6]. У майбутніх дослідженнях передбачається використати доведені нерівності для оцінки областей притягання, а також для дослідження некласичних типів стійкості для нелінійних неперервних та дискретних рівнянь.

Список використаних джерел:

1. Арнольд В.И. Обыкновенные дифференциальные уравнения. – В. И. Арнольд – МЦНМО, 2012. – 344 с.
2. Ильин Ю.А. Об интегрировании дифференциальных неравенств в явном виде // Дифференциальные уравнения и процессы управления (электронный журнал). 2015. №1. URL: http://www.math.spbu.ru/diffjournal/pdf/iljinya.pdf
3. Мартынюк А. А. Устойчивость движения: метод сравнения. – А. А. Мартынюк, В. Лакшмикантам, С. Лила – К.: Наук. думка, 1991. – 248с.
4. Мартынюк А. А. Об одном способе оценки решений квазилинейных систем // Доп. НАН України, 2015, №2, С.19–23.
5. Martynyuk, A. A. (2015) Novel Bounds for Solutions of Nonlinear Differential Equations // Applied Mathematics, 6, 182–194.
6. Martynyuk, A. A., Slyn'ko V. I. On a nonlinear inequality on the time scale // Differential Equations, 2008, Vol. 44, No. 10, pp. 1482–1488.
7. Мартынюк А. А. Конструктивные оценки V–функции Ляпунова для уравнений возмущенного движения // Прикладная механика. 2017. т. 53. № 5, – С. 122-128.

Науковий керівник: д-р фіз.-мат. наук, професор В. І. Слинько

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Д. С. Тінькова

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Згідно із Законом України «Про професійно-технічну освіту» [1], професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічна освіта здобувається у професійно-технічних навчальних закладах.

Історичні дослідження довели [4], що підвалини професійної освіти як організованої системи підготовки кваліфікованих робітників було закладено ще в часи Київської Русі, коли Ярославом Мудрим при Софії Київській (XI ст.) була заснована школа перекладачів і переписувачів. Першим українським училищем було Острозьке. У травні 1804 р. у м. Чернігові почала працювати перша реміснича школа.

Періодизація розвитку професійно-технічної освіти в Україні вперше була розроблена М. Пузановим та Г. Терещенком у праці "Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР" [11] у 1980 р. Вчені виділили такі періоди розвитку професійно-технічної освіти: дореволюційний період (1917 р.); період радянської системи професійно-технічної освіти (1917-1940 рр.); розвиток державних трудових

резервів (1940-1959 рр.); подальший розвиток (1959-1980 рр.).

І. Лікарчук [5] уточнив періодизацію історії розвитку професійної підготовки робітників в Україні, деталізував хронологічні рамки першого та четвертого періодів у періодизації М. Пузанова та Г. Терещенка. І. Лікарчук виділив такі періоди розвитку професійно-технічної освіти: кінець 80-х років XIX ст. – до 1920 року – закладено нормативну базу для функціонування системи підготовки робітничих кадрів, відкривалися спеціалізовані професійні навчальні заклади (сільськогосподарські, промислової та жіночої освіти); 1920-1929 рр. – створення та становлення української системи нижчої професійної освіти й уніфікація освітніх систем Росії та України; 1929-1940 рр. – підпорядкування підготовки робітничих кадрів господарським наркоматам; створення галузевих систем підготовки кваліфікованих робітників; 1940-1959 рр. – створення системи трудових резервів, що забезпечувала потреби країни у кваліфікованих робітничих кадрах; 1959-1991 рр. – підготовка робітничих кадрів середніх профтехучилищ, перехід до єдиних навчальних планів і програм; 1991 р. – дотепер – розбудова системи професійно-технічної освіти незалежної України, адаптація її до ринкової економіки, прийняття першого в історії України Закону "Про професійно-технічну освіту".

З 1991 року в Україні було прийнято ряд нормативно-правових документів, що мали важливе значення для розвитку професійно-технічної освіти. У 1998 р. приймається перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту» [1]. Аналіз процесів, що відбувались у державі на той час, дав поштовх до створення професійно-технічних навчальних закладів нового типу. Професійно-технічні училища поступово стали перетворюватися у багатофункціональні регіональні та галузеві професійні освітні центри, що передбачалося постановою [10] Кабінету Міністрів України від 2 квітня 1998 р. «Про затвердження комплексних заходів щодо формування ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів». Почали формуватися також інші навчальні заклади професійної освіти, курси для перепідготовки незайнятого населення, з'явилися вищі професійні училища, центри професійно-технічної освіти, професійні ліцеї. Більшість із них були оснащені сучасною на той час технікою, використовували новітні інформаційні, виробничі та педагогічні технології з метою формування високого рівня професійної підготовки робітників.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2000 р. затверджене «Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти» [9]. Ним визначено статус вищого професійного училища (ВПУ), що здійснює підготовку робітничих кадрів високого рівня кваліфікації з технічно і технологічно складних професій або діяльність яких пов'язана із складною організацією робіт. Діяльність центрів професійно-технічної освіти (ЦПТО) спрямована на підвищення кваліфікації і перепідготовку робітників і молодших спеціалістів, які впроваджують нові технології виробництва або сфери послуг. У ВПУ та ЦПТО, які пройшли акредитацію, також здійснюється підготовка молодших спеціалістів, що передбачено Законом України «Про професійно-технічну освіту» [1].

У липні 2004 р. була затверджена «Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні» [3] з програмою дій для національної професійно-технічної освіти, а вже 18 вересня 2005 р. підписано Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» [12]. У травні 2006 р. набув чинності Наказ Міністерства освіти України № 419 [6] «Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у

професійно-технічних навчальних закладах». Положення визначає єдину систему планування, організації та обліку навчально-виробничого процесу, порядку проведення поточного, тематичного, проміжного і вихідного контролю рівня знань, умінь та навичок учнів, слухачів, їх кваліфікаційної атестації. У жовтні 2010 р. набув чинності Наказ Міністерства освіти України від № 947 [7] «Про затвердження Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах». Типова базисна структура навчальних планів призначена для організації навчання громадян за програмами професійно-технічного навчання. Для зміцнення держави була прийнята Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти [2] на 2011–2015 роки, створення сприятливих умов для якісної підготовки робітничих кадрів згідно з пріоритетами державної соціально-економічної політики, орієнтованої на задоволення потреб особистості, суспільства і держави, а також забезпечення рівного доступу до професійно-технічної освіти.

Наразі українська система професійно-технічної освіти перебуває у стані реформування. Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 було прийнято Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, яка передбачає розроблення та прийняття нової редакції закону «Про професійно-технічну освіту». Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.03.2015 № 298 «Про впровадження елементів дуальної системи навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників» [8] виводить на новий рівень підготовку кваліфікованих робітників.

Аналіз і узагальнення накопиченого за останні десятиліття досвіду створює підґрунтя для подальшої модернізації та розвитку професійно-технічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Закон України про Професійно-технічну освіту [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80
2. Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки [Електронний ресурс] / Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1723-2010- %D1%80.
3. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Професійно-технічна освіта. — 2004. — № 3. — С. 5-7.
4. Криволапчук М. В. Історія становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти України / М. В. Криволапчук // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Державне управління. - 2013. - Т. 226, Вип. 214. - С. 92-96.
5. Лікарчук І. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 роки) : монографія / І. Лікарчук. – К. : Вища школа, 1998. – 568 с.
6. Наказ Міністерства освіти України від 30.05.2006 р. № 419 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06
7. Наказ Міністерства освіти України № 947 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/367
8. Наказ МОН України від 16.03.2015 № 298 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3825
9. Наказ МОН України від 20.06.2000 № 225 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0442-00
10. Постанова від 2 квітня 1998 р. № 481 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/481-98-%D0%BF
11. Пузанов М. Ф. Нариси історії професійно-технічної освіти в Українській РСР / М. Ф. Пузанов, Г. І. Терещенко. — К. : Вища школа, 1980. — 232 с.
12. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1102/2004

Науковий керівник: д-р пед. наук, професор Н. А. Тарасенкова

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

А. О. Чуприна
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Одним із стратегічних напрямів у шкільній екологічній освіті було проголошено широкомасштабну екологізацію шкільних дисциплін. Проте станом на сьогодні єдиного трактування цього терміна немає. Так, на думку Н.Ф.Реймерса, екологізація – це проникнення екологічних ідей у всі сфери суспільного життя. Екологізація, – пише далі Н.Ф. Реймерс, – зрештою розрахована на збереження можливості існування і розвитку довгого ланцюга поколінь людей в рамках закону єдності організм–середовище і правила відповідності між умовами середовища і генетичною приреченістю організму. В широкому плані він охарактеризував екологізацію як шлях суспільного розвитку, що визначається глобальними екологічними обмеженнями. Підсумовуючи вислови дослідників з приводу трактування терміна «екологізація», слід зазначити, що він одержав безліч тлумачень: екологізація науки, техніки, освіти тощо. На думку Н.Ф. Реймерса, загальна екологізація означає різнобічний та системні ший, ніж раніше, підхід до навколишнього середовища і більше усвідомлення ролі людини в ньому [1].

Відомий український учений-біолог В. Межжерін [2] на основу аналіз великого обсягу наукової інформації – від Біблії до найсучасніших наукових розробок – здійснив спробу подати об’єктивну картину Світу, Біосфери і показати їх цілісність, перспективи розвитоку та шляхи пізнання природи, причини глобальних екологічних катастроф, стратегію виживання людства. На думку вченого, одна з таких стратегій виживання пов’язана з правильною поведінкою, яка полягає у зменшенні витрат природних ресурсів, екологізації діяльності існування. Узагальнене поняття екологізації, за його твердженням, передбачає досягнення трьох провідних цілей:

–змінити ставлення людей до навколишнього середовища та впровадження екологічного світогляду;

– закріплення у свідомості думки, що життя може існувати лише у формі винятково цілого;

– підпорядкувати всі види діяльності людей так, щоб вони були спрямовані на економію природних ресурсів.

Окреслені підходи дали вченим [3] підстави для висновку, що екологізація навчально-виховного процесу є рушійною силою у розв’язанні проблем формування свідомого ставлення до навколишнього середовища через вплив на всі ланки освітнього процесу й за таких умов її не можна брати до уваги тільки як упровадження предмета екологічного спрямування або фрагментарну екологізацію окремих предметів. Екологізація освітнього процесу має ґрунтуватися на еко-принципах в усіх аспектах діяльності. Можна дискутувати з приводу окремих позицій, проте мета, принципи, зміст екологізації як нової освітньої парадигми, є безсумнівними. Можна мати різні погляди, проте спростовувати або ж нівелювати життєву необхідність і невідкладність екологізації системи освіти не можна, адже ця проблема безпосередньо охоплює надзвичайно важливе і сутнісне, торкається життєвозначущих питань: «бути або не бути природі й суспільству».

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року екологізацію освіти визнано одним із головних стратегічних напрямів розвитку держави, проте й зазначено, що до основних проблем освіти входить її повільна екологізація. Документом, що регламентує цей процес, є Концепція екологічної освіти

України [4], де зазначається, що провідна й найважливіша роль у формуванні особистості з новим, екоцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури відводиться школі.

За даними [5], нині в Україні діє близько 500 громадських організацій, діяльність яких спрямована на вирішення гострих екологічних проблем.

Нараховують також близько п'яти тисяч дитячих громадських об'єднань [6]. Серед них лише одна організація всеукраїнського рівня належить до обох множин – дитячих і екологічних. Це – Всеукраїнська дитяча спілка "Екологічна варта". Юнацька секція існує також в Українському товаристві охорони природи. Налічується чимало дитячих екологічних організацій обласного, районного, шкільного рівнів. Не дивлячись на те, що стратегічним напрямом екологічної освіти, що наближає її до освіти екологізації, є спрямованість на формування культури споживання, не існує на даний час спеціальної підготовки вчителів. Тобто проблема екологізації потребує не лише трансформації змісту шкільних навчальних предметів, у які закладено відповідна екологічна інформація, а і внесення аналогічних змін у змістово-процесуальні аспекти підготовки вчителя. [7]

Методика формування екологічної культури фахівця ґрунтується саме на екологізованому навчально-виховному процесі та пов'язана насамперед із диференціацією обсягу навчальних дисциплін в освітній системі. У [8] пропонується певний алгоритм екологізації навчально-виховного процесу, де на першому місці – велике коло методичних проблем, пов'язаних зі світоглядним рівнем особистості, із яким безпосередньо перетинаються проблеми соціоекологічної підготовки; далі йде рівень ознайомлення з екологічними проблемами професійної сфери діяльності; завершальним етапом є перехід від теорії до практики . Наголосимо на світоглядній меті екологізації і підкреслимо, що екологізація суспільної свідомості відстає від екологізації науки та культури.

Принцип екологізації педагогічного процесу, як зазначається у [3], може відігравати важливу роль у формуванні доброзичливого ставлення молоді до природи, її свідомого екологічного мислення. Принцип екологізації, за твердженням багатьох дослідників, значно глибше розкриває суть особистості, відкриває перед молодою людиною нові горизонти пізнання природного середовища, можливості діалогічного спілкування і духовного збагачення, джерела «симбіотичності» існування. Екологізація концентрує в собі поняття виховання людства, яке розуміє закони розвитку та існування природного середовища і несе відповідальність за будь-яку шкоду, завдану довкіллю.

Отже, організація екологізації освіти в Україні загалом потребує докорінних змін, тому вкажемо на важливу роль підготовки майбутніх фахівців, зокрема тих, хто набуває професії у вишах, із урахуванням проблем, завдань і реалій сьогодення, можемо твердити (слідом за [3]), що провідним завданням екологізації освіти є трансформація технократичного мислення в еколого-орієнтоване, спрямоване на природовідповідне ставлення до навколишнього середовища як у процесі фахової діяльності, так і в повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Преображенский В.С. Что нам нужно? Экологические элементы в программе или ведущая роль экологического подхода? // География в школе. - 1991. - №3.- С. 37-39.

2. Межжерин В.А. Смена мировоззренческой установки – первооснова действительного экологического образования / В. А. Межжерин // Непрерывное экологическое образование и воспитание населения городов (концептуальные и научно-методические аспекты проблемы): тезисы докладов международного научн.-метод.симпозиума; отв. ред. В. Н. Барякин. – Запорожье, 1994. – С. 26–30.

3. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с

4. Шарко В. Д. Елективний курс «Людина в електромагнітному павутинні» як засіб формування екологічної компетентності учнів основної школи / В. Д. Шарко, Н. В. Куриленко // Модернізація шкільної природничо-математичної освіти як стратегія її розвитку у XXI ст. : всеукр. наук.-практ. конф., 25-27 квітня 2012 р. : тези доп. – Миколаїв, 2012. – С. 120-122.

5. Доповідь Міністра екології та природних ресурсів України В.Я. Шевчука на відкритті 5-ї Всеєвропейської Конференції міністрів охорони навколишнього середовища "Довкілля для Європи" // Екологічний вісник. – 2003. – Травень-червень. – С. 3-4

6. Стегній О.Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001. – 243 с.

7. Пустовіт Н. А. Освіта для сталого розвитку – важливий напрям підвищення екологічної компетентності вчителя http:// studentam. net. ua / content / view /7570/97

8. Мелаш В.Д. Безперервна екологічна освіта: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / Мелаш В. Д., Молодиченко В.В. , Олексенко Т. Д. – Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2012. – 212 с. – (Серія: Екологічна освіта для сталого розвитку).

Науковий керівник: д-р пед. наук, професор Н. А. Тарасенкова

ВИВЧЕННЯ СИМЕДІАНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОМЕТРІЇ

О. Л. Ягоденко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Теорія та задачі, які пов'язані з трикутником, пронизують весь курс планіметрії. В розв’язанні геометричних задач використовують значний обсяг понять, фактів, які виходять за межі шкільної програми. Одним із таких понять є симедіана трикутника [3].

Нехай AM – медіана, AL – бісектриса – трикутника ABC. Пряма AN симетрична прямій AM відносно прямої AL (N лежить на відрізку BC). Тоді відрізок AN називається симедіаною трикутника ABC [2].

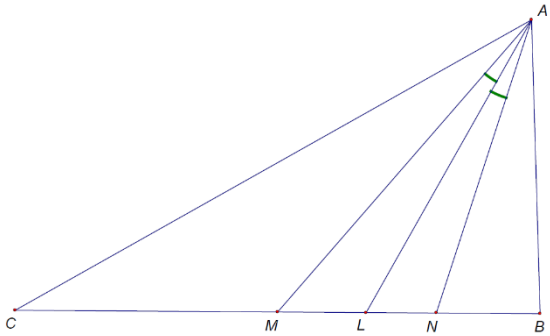

Рис. 1

Властивості симедіани допомагають красиво розв’язувати цілий ряд геометричних задач [1].

Для формування та відпрацювання учнями навичок та вмінь розв’язувати геометричні задачі на уроках геометрії необхідна відповідна система вправ. Нами розроблено систему задач на застосування властивостей симедіани трикутника, які можна пропонувати учням на факультативних заняттях чи гуртках. Система задач будувалася навколо виділених нами властивостей симедіани трикутника. До системи задач включено задачі на обчислення, доведення, дослідження та побудову. Крім того система задач є диференційованою. Задачі дібрано різних рівнів складності.

Список використаних джерел:

1. Вороний О. М. Кіровоградські математичні олімпіади школярів 2000 – 2008 рр.: Методичний посібник. / О. М. Вороний – К.: РВВ КДПУ ім В. Винниченка, 2008. – 212 с.

2. Прасолов В. В. Задачи по планиметрии. Ч. 1 – 2-е изд. , перераб. и доп. / В. В. Прасолов. – М.: Наука. Гл. ред. физ.–мат. лит. , 1991. – 320 с.

3. Ясінський В. А. Секрети підготовки школярів до Всеукраїнських та Міжнародних математичних олімпіад. Геометрія / В.А. Ясінський, О.Б. Панасенко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 224 с.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент О. М. Коломієць

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ

РОЗРОБКА КОНТРОЛЕРА СЕНСОРНОЇ ПАНЕЛІДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМИ УСТАНОВКАМИ

В. В. Баланюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Кожен підприємець хоче максимум прибутку від свого підприємства. Кожен робітник хоче простоти та надійності обладнання на своєму робочому місці. Але нажаль нова техніка з часом стає дедалі складнішою, а стара все більш ненадійною. Саме тому зараз актуальна розробка простого та зручного апаратного забезпечення для підприємств, одним з яких є сенсорна панель.

Мета і завдання дослідження. Розробити мікропроцесорну систему реагування на дотик до певних контактних майданчиків на панелі з можливістю передавання сигналу в контролер вищий за ієрархією.

Об'єкт дослідження – вимірювання ємності сенсорних пластин.

Предмет контролер промислової установки.

Основна частина. Для забезпечення можливості зручного взаємодії людини з системою автоматизації служить панель оператора, що представляє собою пристрій введення-виведення інформації, і тим самим є головним засобом людино-машинного взаємодії. Найчастіше панель оператора буває пов'язана з одним або декількома контролерами, що в різних галузях промисловості аж ніяк не рідкість.

Панель оператора програмується спеціально під кероване обладнання так, щоб оператор міг легко вибрати режим роботи системи, ввести параметри для управління обладнанням, контролювати робочий процес, і отримувати інформацію як про поточний стан системи, так і про попередні станах (можливо збереження даних).

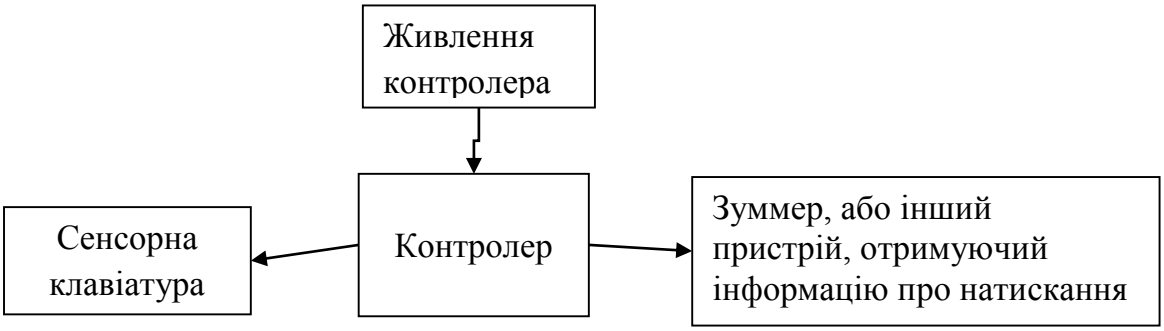

Рис. 1. Структурна схема контролера сенсорної клавіатури

Метод ємнісного сенсора – налаштування контролером піну відправки сигналу новий стан, а потім очікування, зміни стану заряду піну прийому до того ж стану, що й штир відправки. Змінні збільшуються всередині циклу, в той час коли пін прийому змінює своє значення. Потім метод повідомляє значення змінної, яке знаходиться в довільних одиницях.

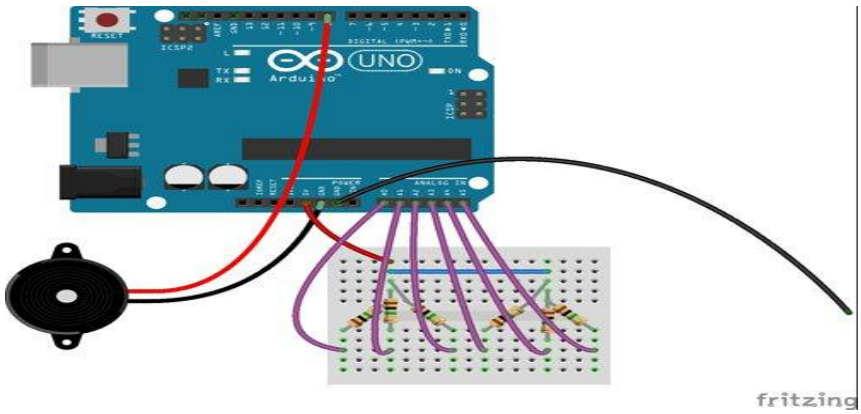

Рис. 2. Принципова схема підключення

На рис. 2 зображено, що приєднавшись до контактів аналогового порту можна буде зчитувати дані з сенсорних пластин та надсилати їх на інший контролер, або користуватись ними в існуючому.

Перевагою даного середовища є простота використання. Зазвичай для програмування контролера використовуються різні AVR-програматори, підключення яких займає багато часу та можливостей.

Висновки. Розробка контролера сенсорної панелі для управління промисловими установками є дуже важливою, тому що з розвитком науково-технічного прогресу застаріла апаратура стає все більш не ефективною і енергозатратною. Клавіатури побудовані за принципом CapSense мають безліч переваг над іншими типами клавіатур, але оскільки технологія досить нова і розробки лише з'являються на ринку, вони залишаються недостатньо популярними.

Отже, завдяки виконаній роботі була створена робоча модель контролера сенсорної клавіатури, який задовольняє вимогам і може використовуватись як пристрій для користувацького інтерфейсу апаратного забезпечення підприємства.

Список використаних джерел:

1. Панели оператора [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://plc24.ru/paneli-operatora-kratkaya-xarakteristika-i-vidy/. http://plc24.ru/paneli-operatora-kratkaya-xarakteristika-i-vidy/

2. Отладочные средства для работы с емкостными сенсорными клавиатурами [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.efo.ru/download/Plenochnye-emkostnye-klaviatury.pdf.

3. Badger P. Capacitive Sensing Library [Електронний ресурс] / Paul Badger – Режим доступу до ресурсу: https://playground.arduino.cc/Main/CapacitiveSensor.

4. Якименко, Ю.І., Терещенко, Т.О. Мікропроцесорна техніка [Текст]. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка»», «Кондор», 2004. – 440с.

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В.А. Дідук

РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПОДВИЖНИХ ЧАСТИН В ПРИСТРОЇ ДЛЯ СТЕМПІНГУ

К. Л. Бірковська
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Зараз, дуже поширена сфера манікюрного бізнесу. Але незважаючи на це, в даній сфері дуже мало автоматизованих пристроїв для нанесення рисунків на нігті, які б економили час майстрів манікюру. Вже існує декілька пристроїв, які здатні спростити та заощадити час. А саме, це принтер-машинка для

стемпінгу та принтер для нігтів. Принтер для нігтів дуже дорогий, на відміну від машинки-принтера. Тому було вирішено зробити дешевшу та автоматизовану принтер-машинку для nail art.

Мета і завдання дослідження. Метою курсової роботи було: розробити автоматизовану принтер-машинку для nail art.

Для досягнення цілі в роботі поставлені наступні завдання: розробити структурну схему пристрою для визначення основних функціональних блоків та звязків між ними; розробити принципову схему, визначити елементи схеми, створити програмний код прошивки мікроконтролера.

Об'єкт дослідження: керування подвижними частинами в пристрої для стемпінгу.

Предмет дослідження: розробка системи позиціонування подвижних частин в пристрої для стемпінгу.

Основна частина. Стемпинг - вид нейл арту, малюнки в якому створюються за допомогою віддруковування принта зі спеціальної пластини, перенесення його на спеціальний штамп і після цього на ніготь.

Існують машинка-принтер для стемпінгу та принтер для нігтів.

Машинка-принтер працює, безпосередньо з участю людини.

На відміну від машинки-принтера, принтер для нігтів виконує свою роботу самостійно, тобто без участі людини.

Але принтер для нігтів дуже дорогий, на відміну від машинки принтера. Тому було вирішено зробити дешевший та автоматизований прилад для найл арту.

На рис.1. показана структурна схема пристрою, що заявляється:

Система містить фільтр живлення БЖ, модуль живлення МЖ, мікроконтролер МПБ, що має у своєму складі порти введення-виведення ПВВ, центральний процесор ЦП, оперативний запам'ятовуючий пристрій ОЗП, постійний запам'ятовуючий пристрій ПЗП. До мікроконтролера приєднані: клавіатура К, блок комутації 1 і 2, до яких в свою чергу підключені мотор 1 і 2 відповідно.

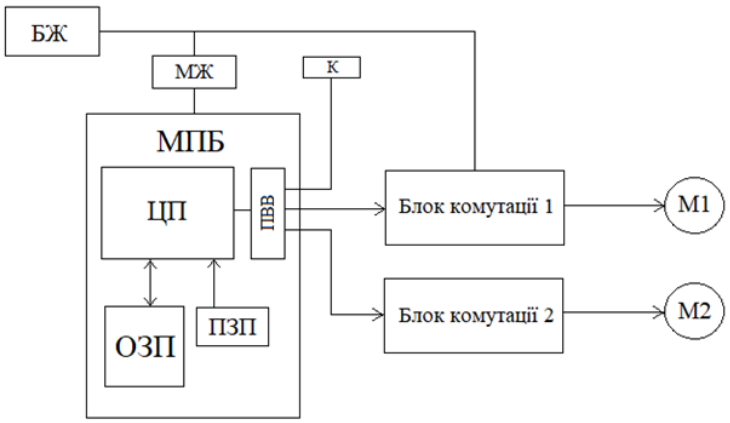

Рис. 1. Структурна схема подвижної частини

Система працює наступним чином.

Живлення напругою 220В подають через фільтр живлення БЖ на модуль живлення МЖ, який перетворює напругу 220В до необхідного рівня живлення всіх компонентів пристрою. Після подачі напруги починається робота центрального процесора ЦП, мікроконтролера МПБ відповідно до записаної в постійному запам'ятовуючому пристрої ПЗП програми. Центральний процесор ЦП через порти

введення-виведення ПВВ посилає сигнали управління на блоки комутації 1 і 2, які керують моторами М1 і М2, відповідно.

Схема керування кроковими двигунами, за допомогою мікроконтролера Arduino Pro Mini.

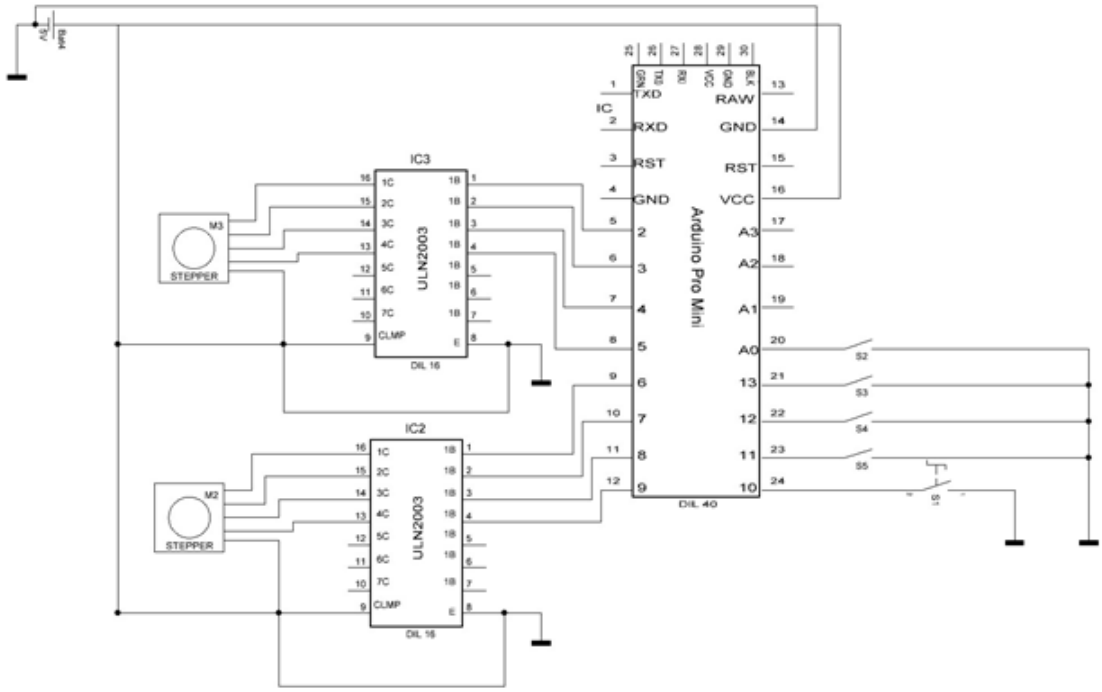

Рис. 2. Принципова схема

В схемі на рис. 1.2 представлені такі компоненти:

- кроковий двигун;
- мікросхема ULN2003;
- arduino Pro Mini;
- кінцевий вимикач.

Висновки. В курсовій роботі були розглянуті та класифіковані різновиди пристроїв для стемпінгу, їх властивості та призначення.

Розроблена структурна схема пристрою для визначення основних функціональних блоків та звязків між ними. Також розроблена принципова схема, визначені елементи схеми, створений програмний код прошивки мікроконтролера.

На основі виконаної роботи було розроблено принтер-машинку для стемпінгу.

Перший етап розробки – програмна реалізація принтер-машинки, за допомогою програм для автоматизованого проектування електронних схем Proteus та SPlan.

Другий етап – 3D-модель схеми принтер-машинки, написання програмного коду та апаратна реалізація пристрю.

Отже, завдяки виконаній роботі була створена робоча модель принтер-машинки, яка задовольняє вимогам і може використовуватись як пристрій для нанесення рисунків на нігті.

Список використаних джерел:

1. Брускин Д.Э., Зорохович А.Е., Хвостов В.С. Электрические машины и микромашины: Учеб. для электротехн. спец. вузов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Высш. шк., 1990. - 528 с.

2. Шрайбер Г. 300 схем источников питания [Текст]: Учебное пособие – ДМК Пресс, 2000. – 224с.

3. А. С. Колдунов. Радиолюбительская азбука [Текст]: Самоучитель. – М.: СОЛОН-Пресс, 2004. – 288с.

4. Инструкция по стемпингу: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://ru.elcorazon-shop.com/stamping/

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В.А. Дідук,
кандидат технічних наук, доцент С. Л. Михайлюта

РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ КЕРУВАННЯ ОСВІТЛЕННЯМ

І. І. Брик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. XXI століття – епоха сучасних технологій, які використовуються у всіх сферах людського життя. Однак велика кількість пристроїв потребує значної кількості електроенергії. Розглянемо способи економії електроенергії. Один із них – створення LED-світильників, що скорочує потребу електроенергії в декілька разів, на відміну від звичайних газорозрядних ламп. LED-лампи – лампи, в основі яких набір світлодіодів і схеми живлення для перетворення мережевої енергії на постійний струм низької напруги. Для автоматизації процесу вмикання-вимикання світла було застосовано датчики руху. Розробивши програму “light_app” ми отримаємо можливість керувати яскравістю лампи. Об’єднавши все це, і скомпонувавши з програмою можна автоматизувати систему освітлення та значно скоротити затрати електроенергії.

Мета і завдання дослідження. Розробити автоматизовану систему керування освітленням, використовуючи датчик руху та за допомогою “light_app” для ОС Android.

Об’єкт дослідження – контролювання освітленості кімнати.

Предмет – система керування освітленням.

Основна частина. Більшість систем освітлення квартир чи приватних будинків не є автоматизованими. Для вмикання чи вимикання світла необхідно постійно користуватись вимикачем. Цей процес хоч і не займає багато часу, але все ж ця дія постійно повторюється та вимагає певних затрат часу.

В наші дні є можливість створити автоматичну систему освітлення, яка буде працювати за мінімального втручання людини. У створюваній системі буде відбуватись керування LED-лампою, що суттєво знизить рівень енерговитрат. Від людини вимагатиметься лише встановлення оптимальної яскравості лампи через програму “light_app”, яка розроблена для ОС Android.

Головним елементом системи освітлення буде мікроконтролер ESP8266 із вбудованим Wi-Fi модулем. Цей контролер буде працювати в режимі сервер-клієнт. Тобто, ESP8266 буде отримувати зовнішній сигнал від датчиків або ж від програми “light_app” та передаватиме сигнал іншим пристроям, таким як дімер –пристрій, для плавної регуляції напруги, струму чи потужності, щоб збільшити чи зменшити яскравість лампи. В цій системі передбачено наявність двох датчиків: руху та освітленості. Датчик руху відповідатиме за визначення присутності людини в приміщені, за певний період часу. Датчик освітленості відповідатиме за визначення рівня яскравості світла в кімнаті.

Передбачено два способи керування даною системою освітлення. Перший спосіб полягає у керуванні мікроконтролер за допомогою програми “light_app”. ESP8266

містить вбудований Wi-Fi модуль, який буде запрограмований на підключення до домашньої мережі Wi-Fi, що дає змогу керувати мікроконтролером дистанційно.

Програма “light_app”, яка керуватиме мікроконтролером, написана на мові Java. Розрахована на ОС Android. Функціонал програми містить такі можливості:

- Вмикання-вимикання світла.
- Керування рівнем яскравості світла.
- Керування датчиками.

Другий спосіб полягає у керуванні світлом за допомогою датчиків. Датчик руху вмикатиме світло, якщо буде зафіксована присутність людини. Далі, через 5 хвилин буде відбуватись перевірка присутності людини, протягом 1 хвилини. Якщо не виявлено ніякої активності, то світло вимкнеться, і датчик перейде в початковий режим, де буде перевіряти в реальному часі на присутність. Датчик освітленості буде автоматично регулювати рівень яскравості світла, в залежності від освітленості кімнати. Мікроконтролер ESP8266, отримавши сигнал від датчика освітленості, передаватиме сигнал на дімер, що безпосередньо регулюватиме яскравість LED-лампи.

Висновки. Розробка автоматичної системи освітлення є актуальною, адже це один із небагатьох способів значно зменшити витрати електроенергії. Втручання людини зведуться до мінімуму – виставлення яскравості джерела освітлення. В майбутньому такою системою зможуть користуватися усі люди, через їхню зручність та практичність.

Запровадження автоматизованої системи освітлення щодня зекономить мінімум 10 хвилин вашого часу. Якщо в кімнаті буде одна LED-лампа потужністю 7Вт, економія електроенергії для однієї неї буде 0,42кВт на місяць.

Список використаних джерел:

1. Марко Ш.И. Интернет вещей с ESP8266/Ш.И.Марко, 2018. – 192с.
2. Дімер – регулювання яскравості лампи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://electrik.info/main/electrodom/550-ustroystvo-i-shema-dimmera.html
3. Датчик руху – перевірка присутності людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://poradu.pp.ua/dim/8531-datchik-ruhu-dlya-vklyuchennya-svtla-princip-dyi-sposobi-pdklyuchennya.html
4. Датчик освітленості – автоматичне регулювання рівнем яскравості світла [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://poradu.pp.ua/dim/8531-datchik-ruhu-dlya-vklyuchennya-svtla-princip-dyi-sposobi-pdklyuchennya.html

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В. А. Дідук

РОЗРОБКА АВТОНОМНОГО ЛАЗЕРНОГО ГРАВЕРА З ЧИСЛОВО ПРОГРАМНИМ КЕРУВАННЯМ

О.С. Висоцький
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. В сучасному виробництві пристрої з ЧПК керуються або за допомогою вбудованого програмного забезпечення, при цьому збільшується вартість виробництва самого верстату, або з використанням зовнішніх пристроїв керування (комп’ютерів) через кабель – канали. Розробивши автономну систему керування можна досягти значного зменшення часових витрат на налаштування верстату при зміні завдання. Оскільки з’явиться можливість віддалено розробити програму керування, тобто g-code, потім використовуючи будь-який носій інформації, перенести файл у внутрішню програму верстату і почати виконання.

Мета і завдання дослідження. Розробити автономну систему керування пристроями з числовим програмним керуванням.

Об’єкт дослідження – автономний режим керування пристроями з числовим програмним керуванням.

Предмет дослідження – система автономного керування пристроями з числовим програмним керуванням.

Основна частина. Кожного разу, при виготовленні нового типу деталі, на верстаті з вбудованим програмним забезпеченням необхідно обрати і налаштувати велику кількість параметрів за допомогою яких буде проводитись керування шпинделем верстату [4]. Також управління верстатом може вестись і через зовнішній комп’ютер, при цьому необхідно забезпечити безперебійний і надійний зв’язок між верстатом і комп’ютером. Оскільки управління в обох випадках ведеться за допомогою параметрів, які кодуються в g-code [3], то можна розробити систему, яка буде зчитувати з зовнішнього носія файл і обробляти його в команди. Це надає можливість віддалено розроблювати файл g-code.

Програма, написана з використанням g-code [1], має жорстку структуру. Всі команди управління об'єднуються в кадри – групи, що складаються з однієї або більше команд. Кадр завершується символом переведення рядка (CR / LF) і може мати явно вказаний номер, що починається з букви N, за винятком першого кадру програми і коментарів. Перший (а в деяких випадках ще й останній) кадр містить тільки один необов'язковий знак «%». Завершується програма командами M02 або M30 (рис. 1).

```
M3 S1000
G21 (mm)
G0 Z5
G0 X0 Y0
G1 Z-1 F80.0
G1 X25 Y50 Z-1 F100
G1 X50 Y0 Z-1
G1 X0 Y0 Z-1
G0 Z5
M5
M2
```

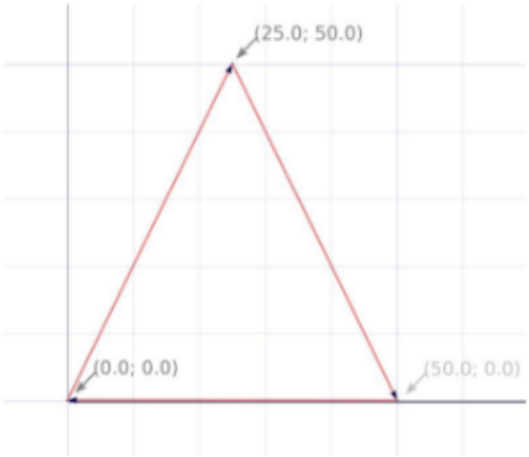

Рис. 1. Зразок g-code

Розробка ведеться з урахуванням сфери застосування. Тобто оскільки розробка автономного верстату з ЧПК ведеться для домашнього використання то необхідно також врахувати складність конструкції. Розглянувши і дослідивши можливості мікроконтроллерів було обрано наступне:

- Arduino UNO на основі мікроконтроллера ATmega328
- Arduino Pro Mini на основі мікроконтроллера ATmega328
- TFT дисплей ILI9163

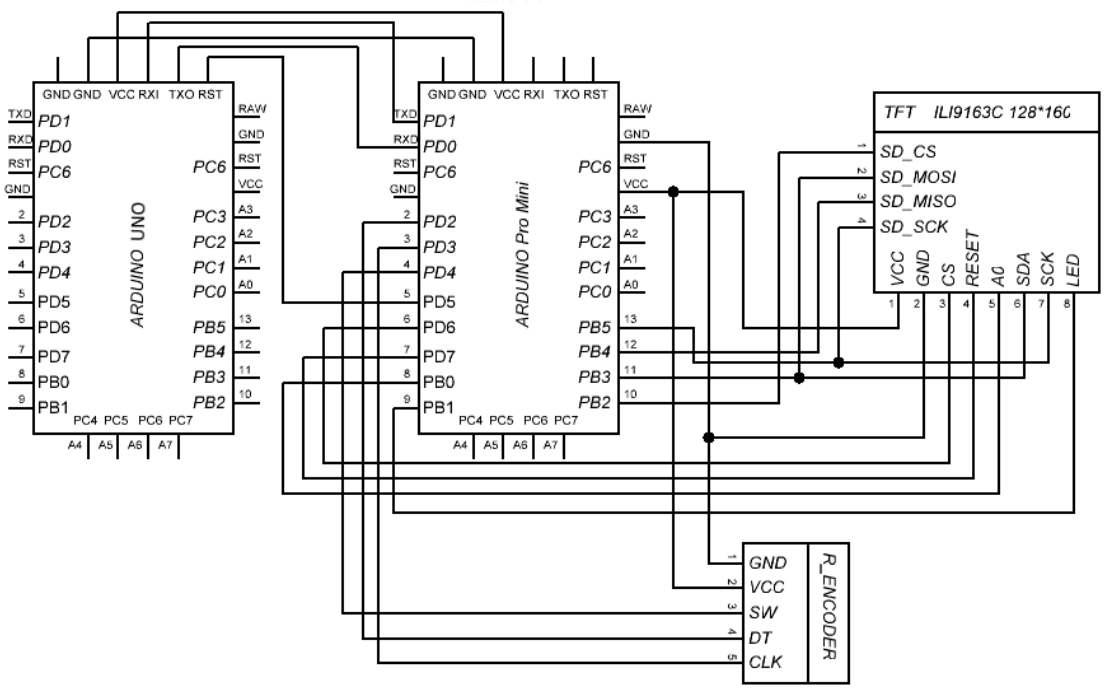

Рис. 2 Схема підключення елементів системи

Особливість саме дисплею ILI9163 полягає в тому, що в ньому є вбудований вхід для карт пам'яті типу minisd. Тобто функціонально дисплей забезпечує відображення графічних елементів управління і піідключення зовнішніх носіїв інформації.

Arduino Pro Mini забезпечує роботу дисплею, зчитування інформації з зовнішнього носія і передачу цієї інформації на головний мікроконтролер верстату.

Arduino UNO – головний елемент автономного керування верстатом. Мікроконтролер запрограмований відкритим програмним забезпеченням GRBL [2]. Отримавши файл від Arduino Pro Mini починається обробка, тобто йде зчитування g-code і управління саме елементами верстату. Головне що потрібно забезпечити – це правильне налаштування програмного середовища, в якому ведеться розробка g-code. Необхідно врахувати характеристики крокових двигунів і робочого пристрою (шпинделя чи лазера)

Завдяки розмірам самих компонентів, використаних в системі, зменшується розмір керуючої частини верстату, що дає можливість збільшити робочу область верстату. Використання лиш одного елементу керування – енкодера, зменшується кількість фізичних операцій при роботі з верстатом. Тобто одним енкодером обирається потрібний файл і підтверджується його виконання.

Розробивши дану систему було досягнуто виконання головного завдання – створення пристрою з автономним числовим програмним керуванням.

Список використаних джерел

1. G-code [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/G-code

2. Безкоштовне ПЗ Grbl [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://github.com/grbl/grbl/wiki/Connecting-Grbl

3. Х. Петцольд. "Числовое управление в производстве" / Х. Петцольд., 1984.

4. Ловыгин А. А. Современный станок с ЧПУ и CAD_CAM / А. А. Ловыгин, А. В. Васильев, С. Ю. Кривцов., 2006.

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В. А. Дідук

РОЗРОБКА ОХОРОННОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ОБ'ЄКТУ НЕРУХОМОСТІ

О. А. Ілляшенко, О. Росалес, Н. В. Кисличенко, А. С. Дуленко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність завдання збереження майна від зловмисників, приміщень від несанкціонованого доступу не викликає сумнівів, більш того, останнім часом потреба в цьому підвищилась. Беззаперечним є твердження, що розумна охоронна система є необхідною складовою розумного будинку.

Мета роботи: Створення системи охорони із використанням ГВН ,як метод захисту від несанкціонованого доступу до будинку.

На сьогодні є величезне різноманіття охоронних систем, але, на наш погляд, жодна з них не задовольняє повністю наші вимоги, серед яких [1,2]:

1. Дистанційне інформування власника про поточний стан охоронної системи в телефонному та СМС режимі (за вибором власника) за допомогою моб.оператора.
2. Можливість працювати з системою через моб.операторів (за допомогою мобільного додатку).
3. Можливість інформувати власника про параметри стану об'єкта та управління ними дистанційно (протікання води, підвищення рівня природного та чадного газу, поява вогню та диму, управління приладами).
4. Збереження інформації про наданий доступ до об'єкта (час, тривалість, тощо).
5. Можливість встановлення режимів роботи при яких забезпечується нечутливість системи до домашніх тварин.
6. Голосове попередження суб'єкту, який наближається до об'єкту охорони про необхідніть віддалитись.
7. Аватоматична активація захисного контуру високої напруги при подальшій спробі наближення до об'єкту, активація звукового та світлового (в нічний час) захисних сигналів сигналів.
8. У разі спроби знешкодження охоронної системи автоматичний виклик спеціалізованої охоронної служби.
9. Забезпечення тривалого автономного живлення системи.

Система, яка повинна відповідати зазначиним вимогам, складається з кількох підсистем, до яких входять: підсистема живлення (в якій використовується акамуляторна батарея з пристроєм автоматичної підтримки батареї в зарядженному стані), підсистема керування (виконана на базі спеціалізованого мікроконтролера [3]), підсистема живлення контуру високої напруги, підсистема голосового попередження, підсистема шумового (звукового) та світлового захисту, підсистема кодованого доступу, підсистема дистанційного зв'язку з власником та особами, які мають доступ через радіоканал (через моб.операторів , Wi-Fi), підсистема дачиків.

Проте, якою б не була хорошою система, не завадить встановлення на вікнах ролет або захисних решіток, в дверях прихований електронний замок, додаткової захисної решітки.

Робота над створенням охоронної системи проводиться поетапно, почерговим створенням підсистем у порядку вищенаведеного їх переліку. Підсистема датчиків складається з сукупності датчиків серійного виробництва [4]

Висновки

1. Аналіз відомої інформації підтверджує актуальність вибраної теми, дозволив сформулювати комплекс вимог до охоронної системи, сукупність підсистем з яких вона повинна складатись.

2. Визначено послідовність роботи по створенню підсистем охоронної системи.

3. Визначено, що плата керування може бути побудована на базі мікрокомпютера з програмним забезпеченням, яке вимагає детальної власної проробки, інші підсистеми доцільно будувати, використовуючи елементи серійного виробництва.

Список використаних джерел

1. Гололобов В. Н. “Умный дом: своими руками” Электронный ресурс. Режим доступу: http://www.rulit.me/download-books-169486.html?t=djvu

2. Тесля Е. «Умный дом» своими руками. Строим интеллектуальную цифровую систему в своей квартире. Электронный ресурс. Режим доступу: http://padabum.com/x.php?id=39305

3. Плата Arduino Nano v 3.0: распиновка, схемы, драйвера. Электронный ресурс. Режим доступу: https://arduinomaster.ru/platy-arduino/plata-arduino-nano/

4. DS18B20 русское описание работы с датчиком температуры. Электронный ресурс. Режим доступу: http://www.labkit.ru/userfiles/file/documentation/Sensor/DS18B20_RU.pdf

Науковий керівник: к.т.н., доцент С.Л. Михайлюта

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

М. А. Костюк

Київський національний торговельно-економічний університет

Розвиток нових технологій, модернізація виробництва, автоматизація існуючих процесів та інформатизація корпоративних даних з кожним днем вимагають все більше і більше кадрів зі знанням передових технологій. Метою інформатизації суспільства є створення гібридного інтегрального інтелекту всієї цивілізації, здатного передбачати і управляти розвитком людства, важливу роль в даному процесі має виконувати освіта. Її стратегічно важливим завданням є підготовка високопрофесійних кадрів, здатних розвивати нові інформаційні технології та ефективно використовувати їх у професійній діяльності.

Постійний розвиток та вдосконалення інформаційних технологій сприяє використанню інформаційних ресурсів, що є продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої частини працездатного населення суспільства, визначає необхідність підготовки більш кваліфікованих кадрів. З розвитком нових інформаційних технологій виникає необхідність постійного вивчення та реалізації їх можливостей, а також визначення методичних підходів до організації педагогічної взаємодії в умовах високотехнологічного навчального середовища. Отже, стає актуальною розробка певних методичних підходів до використання засобів нових інформаційних технологій для реалізації ідей інтерактивного навчання розвитку особистості студента.

Не менш важливе завдання – забезпечення психолого-педагогічними та методичними розробками, спрямованими на виявлення оптимальних умов використання засобів нових інформаційних технологій з метою інтенсифікації навчального процесу закладів вищої освіти, підвищення його ефективності і якості. Однак, сучасний освітній процес не має можливості забезпечити студентів необхідними знаннями через застарілі методики та програми.

Сьогоднішній день, через швидкоплинність існуючих технологій, вимагає від закладів вищої освіти використання систем автоматизованого навчання, а також гнучкості в програмах навчання. Через застарілі методи навчального процесу студенти

змінюють свої пріоритети до навчання через необхідність постійно вдосконалювати свої знання за допомогою активної практики.

Використання мобільних інформаційних технологій для забезпечення активного освітнього процесу дозволить студентам безперервно та в будь який час мати доступ до необхідної інформації, забезпечити цілеспрямованість до вивчення предмету незалежно від місця знаходження.

Особливої уваги заслуговує вивчення унікальних можливостей засобів новітніх інформаційних систем, використання яких створює передумови для інтенсифікації освітнього процесу, а також створення методологій, орієнтованих на розвиток особистості студента.

Реалізація можливостей засобів мобільних інформаційних технологій допомагає організувати такі види діяльності як:

- Реєстрація, збір, накопичення, зберігання, обробка інформації про досліджувані об'єкти, явища, процеси, в тому числі що реально протікають, передача досить великих обсягів інформації, представленої в різних формах.
- Автоматизований контроль (самоконтроль) результатів навчальної діяльності, корекція за результатами контролю, тренування, тестування.
- Розвиток особистості студента, підготовка до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства.
- Розвиток наочно-дієвого, наочно-образного, інтуїтивного, творчого, теоретичного видів мислення.
- Підготовка фахівців у галузі інформатики та обчислювальної техніки.
- Підготовка користувача засобами нових інформаційних технологій.
- Інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу.

Стрімкий стрибок у розвитку персональних комп’ютерів, технічних (мультимедійних) засобів навчання за останні роки зробив їх доступними для використання в закладах вищої освіти (ЗВО). Тому впровадження комп’ютерних технологій в освітній процес можна охарактеризувати як логічний і необхідний крок у розвитку сучасного інформаційного світу в цілому.

Сучасна наука зосереджує увагу на теоретичній розробці концепції й структурно-організаційних моделей комп’ютеризації освіти. А комп’ютеризація освітнього процесу дає змогу підвищити якість навчання, створити нові засоби впливу, ефективні форми взаємодії зі студентами та забезпечити основні функції викладача ЗВО.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизаціїосвіти / В. Ю. Биков // Інформаційнітехнології і засоби навчання. – 2010. – № 1(15). – Режим доступу до журн. : http://www.ime.edu-ua.net/em.html

2. Нові інформаційні технології в освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://it-tehnolog.com/statti/novi-informatsiyni-tehnologiyi-v-osviti – Заголовок з екрану.

3. Торубара О. М. Застосування новітніх інформаційних технологій в навчальному процесі вищих навчальних закладів / О. М. Торубара. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. - 2013. - Вип. 108.2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_2

Науковий керівник: д. т. н., професор О. В. Криворучко

КЕРУВАННЯ ДВИГУНАМИ ПОСТІЙНОГО СТРУМУ ЗА ДОПОМОГОЮ МІКРОКОНТРОЛЕРА ESP-12E

А.Г. Ляшко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Для керування двигунами постійного струму були винайдені різні способи. Але більшість з них не зручні у керуванні. Тому зараз актуальна розробка системи керування двигунами постійного струму за допомогою Wi-Fi.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка автоматизованої системи керування двигунами постійного струму, що повинна бути простою при використанні, завдяки використанню сучасного мікроконтролера ESP- 12E.

Об'єкт дослідження – керування двигунами постійного струму засобами Інтернету Речей. **Предмет дослідження** –двигун постійного струму з мікроконтролером ESP- 12E.

Основна частина. Модуль живлення 1, DC-DC перетворювач 2, контролер 3, що має у своєму складі порти введення-виведення 8, ПЗП 6, пам'ять даних 5, ЦП 4, 7 блок мережевого інтерфейсу, до ПВВ 8: під'єднана кнопка 9, під'єднані два БК 10 і 12 , до яких в свою чергу під'єднані два мотори відповідно 11 і 13. На схемі під номером 14 позначено модуль відображення інформації, 15 контролер інтерфейсів, 16 засіб відображення інформації (рис.1).

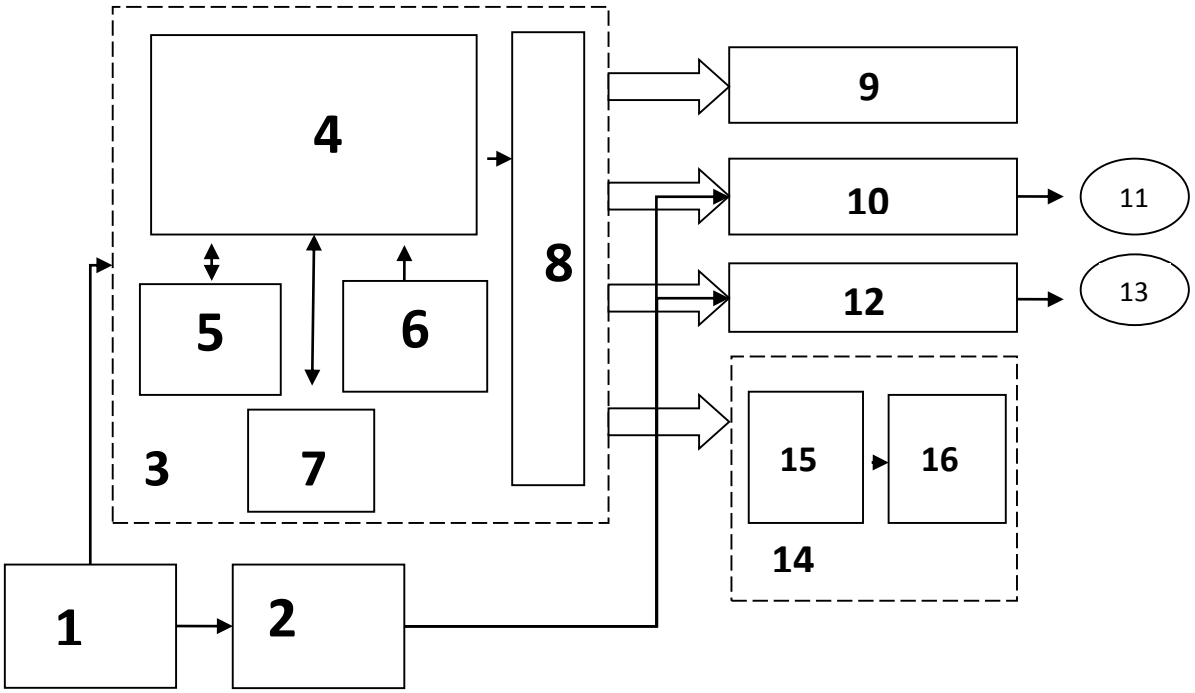

Рис.1. Блок-схема керування двигунами постійного струму за допомогою ESP-12E

Система працює наступним чином:

Модуль живлення напругою 3.3В подають через DC-DC перетворювач 2, який перетворює напругу 3.3В до необхідного рівня живлення всіх компонентів пристрою, починається робота процесора 4, мікроконтролера 3, відповідно до записаної в постійному запам'ятовуючому пристрої 6 програми. Після розпочатої роботи процесора відбувається взаємодія з блоком мережевого інтерфейсу 7. Процесор 4 для точного контролю за виконанням програми здійснює постійний обмін даними через

порт введення-виведення 8. При настанні події, процесор 4, через порт введення-виведення 8 посилає сигнали управління на одну з двох блоків комутації 10 або 12, які керують ввімкненням-вимкненням одного з двох моторів 11 або 13. Також, через порт введення-виведення 8, задається сигнал на контролер матриці 15, після чого сигнал відображається на самій матриці 16.

Принципова схема керування двигунами постійного струму, за допомогою мікроконтролером ESP-12E.

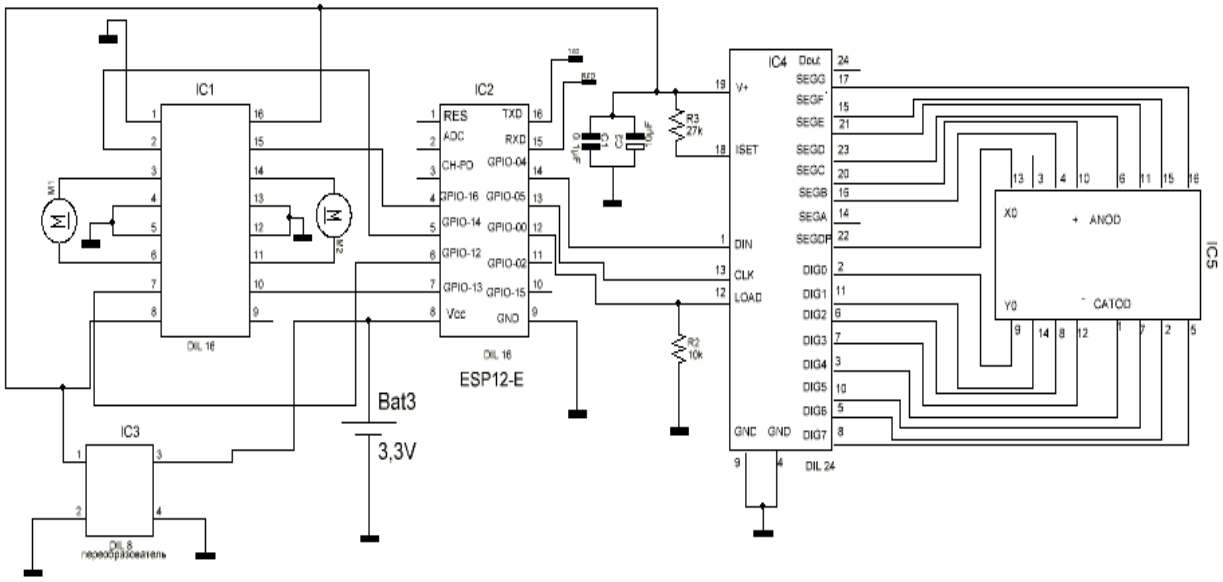

Рис.2. Електрично-принципова схема змодельована в sPlan

На схемі (рис.2) представлені такі компоненти:

Драйвер це пристрій що дає змогу керувати електродвигунами. L293D містить відразу два драйвера для управління електродвигунами невеликої потужності .

ESP-12E - мікроконтролер виробника Espressif з інтерфейсом Wi-Fi. Крім Wi-Fi мікроконтролер відрізняється можливістю виконувати програми з зовнішньої флеш-пам'яті з інтерфейсом SPI. На модулі виведені користувацькі виходи GPIO, що ще більше розширює можливості побудови на даному модулі систем "розумний дім" та "розумних речей".

Dc-Dc перетворювач- це перетворювач за допомогою якого можна підвищити напругу або понизити. На даній схемі використано підвищувальний, тому що він перетворює напругу 3.3В до необхідного рівня живлення всіх компонентів пристрою.

Висновки. Розробка мікропроцесорної системи керування двигунами постійного струму за допомогою мікроконтролера ESP-12E є дуже важливим, тому що автоматизація керування таких систем дозволяє легко ними керувати та економити час. Такі системи широко використовуються в побуті та виробництві.

На основі виконаної роботи було розроблено пристрій керуваня ДПС за допомогою мікроконтролера ESP-12E.

Отже, завдяки виконаній роботі була створена робоча модель керування двигунами постійного струму за допомогою мікроконтролера ESP-12E.

Список використаних джерел:

1. Дискретный электропривод с шаговыми двигателями. Под общ.ред. М.Г. Чиликина. М., «Энергия», 1971. - 624 с.
2. Еволюція : «Інтернет речей». [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.dw.com/uk/еволюція-20-інтернет-речей/a-15655337.
3. sPlan 7.0. Подробное руководство: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://vprl.ru/publ/tekhnologii/nachinajushhim/splan_7_0_podrobnoe_rukovodstvo/9-1-0-35.
4. Робототехника: «Роботы и платформы». [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://arduino-ua.com/cat20-Roboti_i_platformi.

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В.А. Дідук

РАНГОВА КОРЕЛЯЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ ЕЛЕМЕНТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

В. С. Нікітюк
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

При аналізі навчального процесу є актуальною задача оцінки однаковості підходів студентів до вивчення предмету, аналіз однакової складності екзаменаційних тестів з усіх предметів.

Цю задачу пропонується розв’язувати шляхом обчислення коефіцієнта рангової кореляції для пар предметів [1].

Вважається, що якщо екзаменаційні тести однакової складності, студенти однаково відповідально ставляться до вивчення дисциплін, то кореляційний зв’язок між парами дисциплін буде сильним [2].

Були проведені дослідження даних про успішність студентів І курсу факультету обчислювальної техніки, інтелектуальних та управляючих систем на зимовій сесії 2017-2018 н. р. за такими предметами: історія, математичний аналіз, програмна інженерія, теорія ймовірності, програмування та дискретна математика. Результати обчислень коефіцієнту кореляції Спірмена для пар предметів наведені в табл. 1 і показані графічно на рис. 1.

Таблиця 1

Значення рангової кореляції Спірмена для дисциплін, які були винесені на зимову (2018 – 2017 н. р.) екзаменаційну сесію студентам І курсу спеціальності інженерія програмного забезпечення

	Історія	Матем. аналіз	Програмна інженерія	Теорія ймовірності	Програму-вання	Дискретна матем.
Історія	x	0,29	0,47	0,42	0,62	0,26
Математ. аналіз	0,29	x	0,76	0,79	0,77	0,61
Програмна інженерія	0,47	0,76	x	0,82	0,84	0,78
Теорія ймовірності	0,42	0,79	0,82	x	0,85	0,68
Програму-вання	0,62	0,77	0,84	0,85	x	0,59
Дискретна математика	0,26	0,61	0,78	0,68	0,59	x

Отримані коефіцієнти рангової кореляції Спірмена показують, що такі пари дисциплін як «програмна інженерія – теорія ймовірностей», «програмна інженерія –

програмування», «програмування – теорія ймовірностей» мають сильний зв'язок за шкалою Чеддока [3]. Разом з тим «математичний аналіз – історія», «дискретна математика – історія» мають слабкий зв’язок. З’ясування причин цього можна реалізувати методами факторного аналізу.

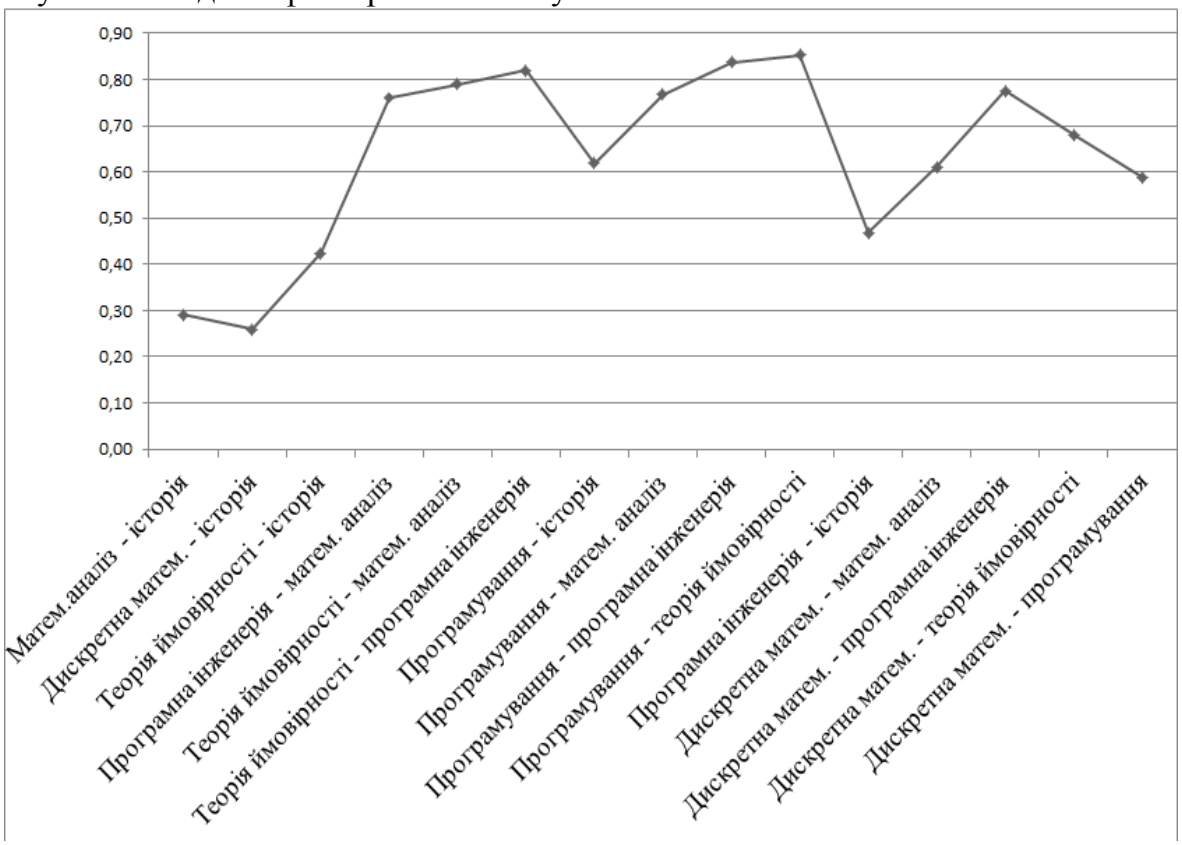

Рисунок 1 – Значення рангової кореляції Спірмена для пар дисциплін

Список використаних джерел:

1. Задачи оптимизации [Електронний ресурс]: Корреляционная зависимость / Офіційний сайт. – Режим доступу: http://uchimatchast.ru/teory/stat/korrell.php.

2. Гмурман В. Е. Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике / В. Е. Гмурман – М. : Высш. школа, 1979. – 400 с.

3. Математическая статистика для психологов [Електронний ресурс]: Величина и сила коэффициента корреляции / Офіційний сайт. – Режим доступу: http://statpsy.ru/correlation/velicina.

Науковий керівник: к.т.н., доцент Г. В. Косенюк

АНГЛОМОВНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ САЙТУ ННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАСОБАМИ CMS JOOMLA

Д. В. Сахарова
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У сучасному світі основною міжнародною мовою спілкування освітян, студентів та науковців є англійська. Масштабність поширення англійської мови підтверджується тим, що дану мову використовує більше одного мільярда людей, причому тільки близько 600 мільйонів обрали цю мову як іноземну. Англійська мова інтенсивно використовується в навчальному процесі в університетах всього світу.

У зв’язку з тим, що останнім часом багато студентів з інших країн шукають можливості приїхати на навчання до нашого університету для них англійська мова є

державною, або просто основною мовою спілкування, необхідно забезпечити цим студентам доступ до інформації про університет та його освітні програми зрозумілою для них мовою. Ситуація, що склалася дала поштовх до створення англомовної локалізації сайту ННІ ІОТ, адже більшість інформації на сайті наразі представлено українською мовою. Така діяльність допоможе розшити потенційну аудиторію сайту. Також це наблизить наш університет до європейських стандартів, адже в наш час офіційний сайт будь-якої державної установи повинен мати англомовну версію.

Метою нашої роботи є розробка англомовної локалізації сайту ННІ ІОТ засобами CMS Joomla.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних завдань:

1. Переклад даних для англомовної версії.
2. Вивчення алгоритму гіперпосилань.
3. Використання алгоритму для формування локалізації.

Об’єкт дослідження є вивчення та використання алгоритму для англомовної локалізації сайту, а предметом дослідження – англомовна локалізація сайту ННІ ІОТ.

Основна частина. Для створення англомовної локалізації було вирішено використати систему керуванням вмістом CMS Joomla. Ця система є гнучкою системою керування сайтом на якій можна створити невеликий сайт-візитівку або великий портал. Вона повністю працює на базі даних, використовуючи мову програмування PHP та систему управління базами даних MySQL[1].

Також перевагами CMS Joomla є те, що:

- вона має багато рівнів доступу до редагування, що дає можливість надати різним користувачами різні права доступу для виконання тієї чи іншої роботи;
- у даній системі діє зрозуміла структура категорій і розділів, що дає змогу легко створювати нові статті та редагувати їх в подальшому;
- користувач має всі права для редагування модулів та блоків меню;
- працюючи в даній системі можна користуватися візуальним редактором або ж, у випадку досвідчених користувачів, використовувати програмний код;
- система має велику кількість різних додатків: платні та безкоштовні шаблони, розширення, плагіни та модулі;
- CMS Joomla завжди оновлюється, тому майже щодня з’являються нові плагіни та розширення.

Для реалізації англомовної локалізації буде виконано поставлені завдання:

- спочатку створено статті англійською мовою (здійснено переклад вже існуючих публікацій на сайті, З урахуванням їх важливості для іноземних студентів. Це стосується, насамперед, інформації про спеціальності, підрозділи інституту та ін.);
- потім після створення сторінок буде застосовано метод гіперпосилань.

Гіперпосилання — це активний (виділеним кольором) текст, зображення чи кнопка на веб-сторінці, натиснення на яку (активізація гіперпосилання) викликає перехід на іншу сторінку чи іншу частину поточної сторінки.

Залежно від форми представлення гіперпосилання поділяються на: текстові (виділення кольором і / або підкресленням) та графічні (піктограми, кнопки та ін.).

Залежно від сайту, на який здійснюється перехід, можна виділити наступні види гіперпосилань: локальні (посилання на інші частини того самого документа, звідки вони здійснюються) та глобальні (посилання на інші документи, в загальному випадку - на будь-які ресурси, розташовані поза даним документом, наприклад, в іншому файлі, логічно не пов'язаному з документом і існуючому незалежно від нього, або на сторінці віддаленого Web-сервера)[2].

Метод гіперпосилань є найкращим способом для реалізації локалізації, адже при його використанні на сторінці буде створена кнопка для переходу з української мови на англійську, натискання на яку приведе до автоматичне перенаправлення на перекладену статтю.

Висновки. Розробка англомовної локалізації сайту ННІ ІОТ засобами CMS Joomla є актуальною задачею, адже в наш час англійська мова є основною інтернаціональною мовою, і більшість популярних сайтів та сайтів державних організацій мають дві версії: англійську і українську.

За результатом нашої роботи є англомовна локалізація сайту ННІ Інформаційних та освітніх технологій, реалізована за допомогою системи керуванням вмістом Joomla, що дасть змогу іноземним студентам на зручній для них мові ознайомитися з актуальними матеріалами.

Список використаних джерел:

1. Можливості на Joomla - [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://joomla-ua.org/features

2. Що таке посилання. Види гіперпосилань - [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://bevisible.com.ua/blog/scho-take-posylannya.

РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНО – ВІДЛАГОДЖУВАЛЬНОЇ ПЛАТИ ВЛАСНОГО ВИРОБНИЦТВА ДЛЯ МІКРОКОНТРОЛЕРА ESP-8266

А. О. Смагін

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Для розвитку вмінь керування та програмування контролерів теоретичні знання слід закріплювати на практиці. Першим кроком є створення електричної схеми на основі знань схемотехніки. Наступним є складання даної схеми. Одним із способів це виконати безпосередній монтаж елементів один з одним за допомогою пайки. Цей варіант має ряд як своїх переваг так і недоліків. Перевагою є надійність кріплень, але кожен раз при зміні компонентів необхідно наново паяти компоненти, або складати ще одну схему. Очевидно, цей процес позбавлений компактності та швидкості, тому як варіант використовують “Breadboard” чи так звану “макетну плату”. Монтаж компонентів відбувається швидко, проте з часом роз'єми розхитуються, та і побудова складних схем є незручною, оскільки багато провідників створюють певний дискомфорт в роботі. Тому компромісом є відлагоджувальна плата, яка поєднує надійність пайки та швидкість побудови макетної плати, адже має на борту готові елементи та можливість підключення додаткових компонентів. Таким чином, плата є найзручнішим різновидом для перевірки теорії керування контролерами на практиці.

Мета і завдання дослідження. Розробити відлагоджувальну плату, для навчання та роботи з мікроконтролером типу “ESP-8266”

Об’єкт дослідження – керування інтегрованими в плату компонентами.

Предмет навички роботи з контролером.

Основна частина. Навчально-відлагоджувальна плата (НВП) – призначена для макетування і налагодження різних пристроїв. Плата може бути використана як для навчання так і для реалізації широкого спектру задач цифрової обробки даних і управління різного роду периферійними пристроями.

В основу НВП покладено принцип максимальної універсальності і зручності програмування і налагодження програм на базі контролерів. НВП є ідеальним засобом

навчання, що дозволяє в короткий термін навчитися вирішувати типові задачі спряження контролерів з найбільш часто використовуваними на практиці периферійними модулями.

Найпоширинішим видом мікроконтролерів є AVR. AVR — родина восьмибітових мікроконтролерів фірми Atmel. У вільному продажу існує достатнього відлагоджувальних плат, зокрема “ AVR – Easy”

Дані контролери широко використовуються на виробництві, в комерційних та домашніх проектах. Але в той самий час є достатньо складними для вивчення початківців, тому для цих цілей кращими є контролери типу Arduino.

Arduino (Ардуіно) — апаратна обчислювальна платформа для аматорського конструювання. Плата Arduino складається з мікроконтролера Atmel AVR, а також елементів обв’язки для програмування та інтеграції з іншими пристроями. Однією із принципових відмінностей є процес написання програмного коду. Програма для AVR контролерів потребує глибоких знань мови програмування “C”. Для Arduino, було створене спеціальне середовище Arduino IDE, яке являє мову програмування “C/C”. Дане програмне середовище, має багато команд для керування контролером, воно зручне в користуванні, тому набуло великої популярності як серед любителів радіотехніки, так і професіоналів з автоматизації. Подальший розвиток сприяв до створення, контролерів із більшим функціоналом, потужнішими характеристиками зі збереженням способу програмування. Як наслідок було створено мікроконтролер ESP-8266, головна відмінність якого це вбудований модуль Wifi, котрий значно збільшує спектр його застосування.

Для власного користування було придбано контролер ESP-8266 на вже готовій платі Nodemcu. Даний пристрій має 12 цифрових виходів GPIO, 10 з яких підтримують широтно імпульсну модуляцію, один аналоговий вхід, SPI та I2C виходи. Вбудований Micro USB для живлення та комунікації з персональним комп’ютером неабияк полегшує роботу з гаджетом.

Для комфортного навчання та роботи бажано мати відлагоджувальну плату. Готових, як AVR-Easy для ESP не існує, тому було прийнято рішення створити її власноруч. Взявши її за основу, було складено перелік компонентів, які є бажаними для використання у власній платі, а саме:

- OLED дисплей;
- Зуммер;
- Потенціометр;
- Сигнальні світлодіоди;
- Датчик освітленності(фоторезистор);
- Енкодер;
- Тактові кнопки;
- Breadboard(макетна плата);

Процес створення плати - це безцінний досвід для того, хто має бажання навчитись. Готовий продукт виправдав “покладені” на нього очікування, має достатньо широкий функціонал та великий потенціал, як комерційний продукт.

Однією з найбільших переваг, є універсалізм при використанні. Встановлені перемикачі дозволяють “вмикати” або “вимикати” компоненти, що дозволяє використоувати порти щонайменше двічі, в залежності від поставленого завдання перед користувачем.

Слід відокремити встановлений OLED дисплей. Він на відміну від LCD аналогів має менше енергоспоживання та більшу контрасність, при однаковій роздільній здатності матриць, а переваги над іншими типами є очевидними. Менше енергоспоживання зумовлене будовою самої матриці. На відміну від LCD чи IPS дисплеїв, пікселі, що відповідають за чорний колір не вмикаються, а працюють лише кольорові. Таким чином електрична енергія використовується ефективніше.

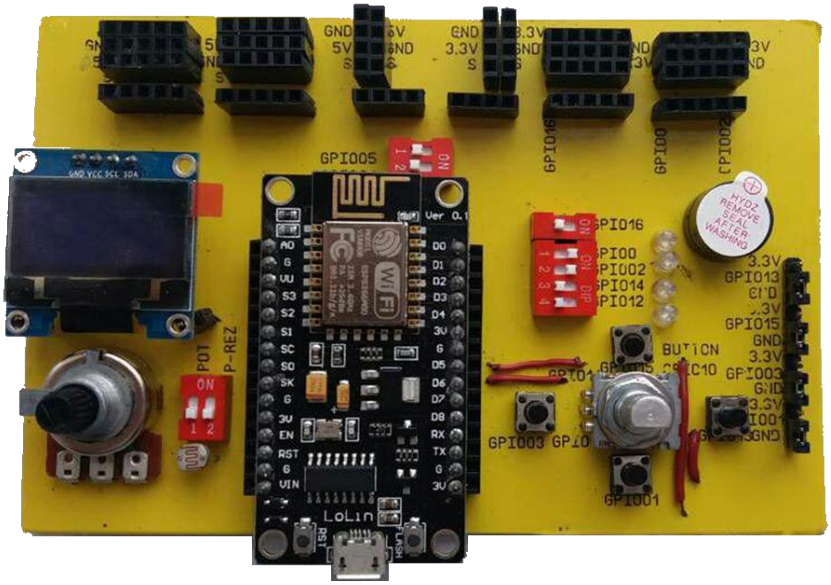

Рис. 1. Зовнішній вигляд плати

Цікавий функціонал має Breadboard(макетна плата).Як зображено на Рис.1, поділена на дві частини, “права” має 3 Вольтове живлення, “ліва” 5 Вольтову. Можливість підключення датчиків чи електро компонентів з двома найбільш поширеними логіками забезпечує широкий спектр використання. Кожна з частин в свою чергу поділена на кілька зон, для швидкого підключення електричних компонентів, що мають 3 та 4 піни для підключення. Оскільки сенсори можуть мати різну полярність підключення, цей нюанс також був врахований.

Висновки. Розробка відлагоджувальної плати є актуальною, тому що дана плата має певний потенціал як навчальний прилад так і комерційний зразок. Така НВП є цікавою як для навчання молодих спеціалістів так і зручним приладом для комфортної роботи “бородатих”(я поміняю це слово) спеціалістів.

Отже, була створена навчально-відлагоджувальна плата, яка ще не має аналогів, оскільки технологія ще нова, але з кожним днем набуває все більшої популярності

Список використаних джерел:

1. Марко Ш.И. Интернет вещей с ESP8266/Ш.И.Марко, 2018. – 192с.

2. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з курсу «Мікропроцесорна техніка» для студентів напрямку підготовки 6.050202 “Автоматизація та комп’ютерно-інтегровані технології ” Укл. В.А.Дідук – Черкаси, ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2013 –56с.

3. ESP8266 0.96 inch OLED Display with Arduino IDE [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://randomnerdtutorials.com/esp8266-0-96-inch-oled-display-with-arduino-ide/

4. Programming ESP8266 ESP-01 with Arduino [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://create.arduino.cc/projecthub/ROBINTHOMAS/programming-esp8266-esp-01-with-arduino-011389/

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент В.А. Дідук

РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ГАЗОВИХ ЗАКОНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ RASPBERRY PI 3

А.О. Смагін, А. Гонда
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Метою даної роботи є розробка автоматизованої установки для дослідження газових законів, зокрема, закон Бойля-Маріотта (ізотермічний процес), Гей-Люссака (ізобарний процес), Шарля (ізохорний процес). Також є можливим використання установки для перевірки об'єднаного газового закону.

Ізотермічний процес описується співвідношенням:

$$pV = const, \quad (1)$$

де p - тиск газу за сталої температури і об'єму V що займає газ.

Процеси, що відбувається за сталого тиску називаються ізобарними. Для них є справедливим співвідношення:

$$\frac{V}{T} = const, \quad (2)$$

де, T - температура газу.

Ізохорний процес, тобто процес, що відбувається за сталого об'єму описується співвідношенням:

$$\frac{p}{T} = const, \quad (3)$$

Фіксуючи певний макропараметр (тиск, об'єм або температуру) газу проводять досліджують зміну інших параметрів системи. Зауважимо, що перевірку співвідношень (1) – (3) необхідно проводити за сталої маси газу.

Прилад для перевірки газових законів, зображений на Рис.1. складається з металевого гофрованого циліндра (сильфона) всередину якого вмонтовано датчик тиску, датчик температури та нагрівальний елемент. Ззовні на основі потенціометра змонтовано датчик переміщення, що дозволяє вимірювати об'єм сильфона. Оскільки ширина сильфона незмінна, то зміною об'єму можна керувати за допомогою зміни висоти сильфона. Зміна висоти сильфона здійснюється за допомогою гвинтового механізму керування. Залежно від напрямку обертання гвинтовий механізм здійснює розтяг або стиск сильфона. Для вирівнювання тиску з атмосферним зверху циліндра вмонтований електроклапан, який керується експериментатором.

Зчитування даних з датчиків та керування установкою відбувається за допомогою платформи Raspberry Pi 3. Було розроблено програмне забезпечення на Python 2.7 що надає користувацький інтерфейс для керування приладом. Розроблений прилад дозволяє будувати експериментальні залежності для ізопроцесів, зокрема побудова експериментальних ізотерм, ізохор та ізобар.

Рис.1. Зовнішній вигляд приладу для перевірки газових законів

Програмне забезпечення передбачає синхронізацією досліджуваних даних з системою підтримки навчання Черкаського національного університету Moodle, де відбувається подальша обробка інформації.

Для проведення лабораторної роботи потенційний дослідник перед виконанням роботи повинен пройти тестування, щоб отримати подальший доступ . Подальшим є перевірка теоретичних знань основних газових законів на практиці. Дослідник проводить дослід, чітко дотримуючись ходу роботи. Експериментальні дані, отримані під час дослідження, будуть записані автоматично відповідно до ходу роботи. Для кращого сприйняття отриманих даних будується таблиця та графік, зображених на Рис.2.

Особливість установки полягає в тому, що подальше виконання лабораторної роботи, не потребує безпосереднього перебування у лабораторії, що дозволяє проводити дослідження для більшої кількості дослідників порівнянно з «класичним» проведенням досліду.

Подальше виконання роботи передбаченно в спеціально розробленому Android-додатку. Таким чином дослідник, в зручних умовах проводить необхідні розрахунки, записує їх у програму та відправляє викладачу для перевірки.

Варто зауважити, що було розроблено лабораторну роботу, в якій наведені практичні рекомендації, щодо керування установкою під час перевірки газових законів. Також розроблені контрольні тести для перевірки знань учнів під час виконання лабораторної роботи, що дозволяє впроваджувати даний пристрій як засіб дистанційного навчання.

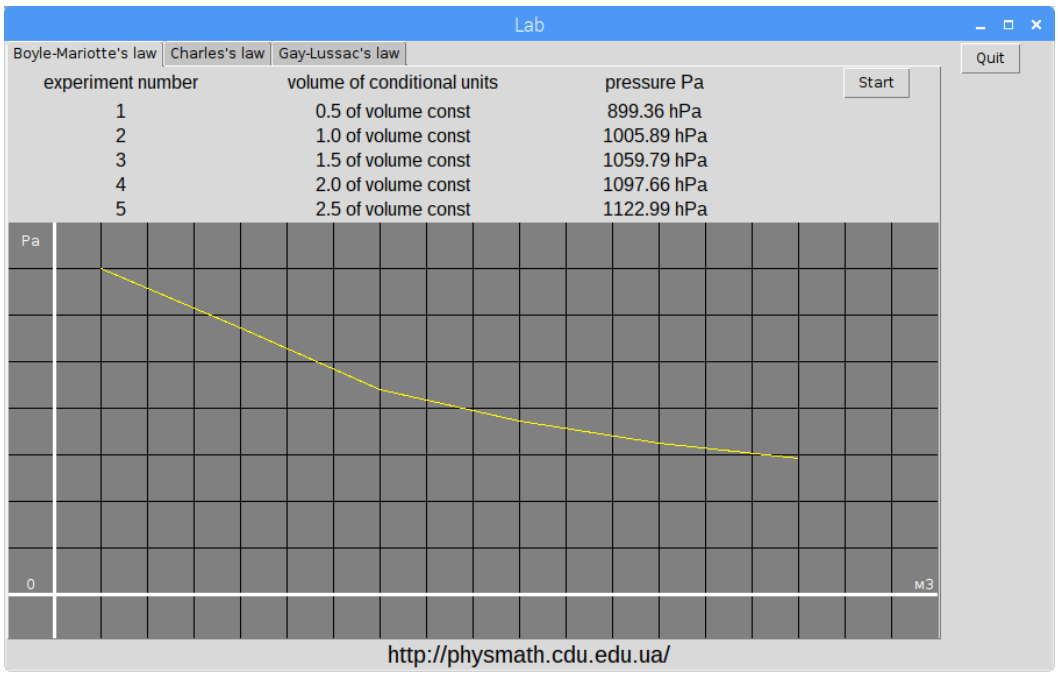

Рис. 2. Експериментальна залежність тиску від об'єму для ізотермічного процесу

Автори висловлюють подяку навчальному майстру Чернусі Олександру Михайловичу за допомогу в модернізації пристрою для перевірки газових законів.

Список використаних джерел:

1. Avtomatizacija fizicheskih issledovanij I eksperimenta^ komp`juternye ixmerenija I virtual`nye pribory na onove LavView 7/ Readactor Butyrina P.A. – M.:DMK Press, 2005. 264.s [in Russian].

2. Kudin A.P. Prohramne zabezpechennia realnykh fizychnykh laboratonykh praktykumiv / A. P. Kudin, A. O. Yurchenko //Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Seriia pedahohichna/ - 2015. - №21. – S.248 – 251 [in Ukrainian].

3. Semenikhina O.V. Vitrualni laboratorii yak instrument navchalnoi ta naukovoi diialnosti / O.V. Semenikhivna, V.H. Shamonia // Pedahohochni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiiini teknolohii. – Sumy : Vyd-vo Sum. DPU imeni A.S. Makarenka, 2011. - №(11). – S. 341 – 346 [in Ukrainian].

4. Zhuk lu.O. Orhanizatsiia sub`iektno oriientovanoho navchalnoho seredovyshcha u dydaktychnomu proctors “virtualna laboratoriia” / lu.O. Zhuk // Informatsiini teknolohii i zasoby navchannia. – K.: IITZN NAPN Ukrainy, 2010. - № 3 (17) [in Ukrainian].

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, доцент Ю.О. Ляшенко, кандидат технічних наук, доцент В.А. Дідук

КОНЦЕПЦІЯ РОЗРОБКИ ПРИКЛАДНОЇ ПРОГРАМИ-ТЬЮТОРА ДЛЯ РОЗВ’ЯЗАННЯ СЛАР МЕТОДОМ ГАУССА

К. Г. Шевченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Для студентів комп’ютерних спеціальностей закономірною є тенденція використання комп’ютера при вивченні математичних дисциплін. Наприклад, при розв’язанні типових математичних задач в дисципліні «Лінійна алгебра» студенти 1-го курсу можуть використовуватись засоби універсальних систем комп’ютерної математики (СКМ) Maple [1], Mathematica [2], Mathcad [3], MATLAB [4] тощо. Але саме через свою універсальність ці програмні продукти не зовсім зручні при розв’язанні студентами 1-го курсу типових математичних задач. Тому стає необхідним створення спеціальних кросплатформенних програм-тьюторів (або програм-

самовчителів, програм-тренажерів), які допоможуть студентам у вивченні математичних дисциплін.

В якості програми-тьютора, що підлягає розробці, було вибрано програму для розв'язання лінійних алгебраїчних рівнянь (СЛАР). Такий вибір обумовлений тим, що до розв'язання СЛАР зводиться велика кількість математичних задач (задачі апроксимації функцій, лінійного програмування, оптимізації, розв'язання диференціальних рівнянь тощо). Також алгоритми розв'язання СЛАР використовуються в чисельних методах, які застосовуються для ефективного розв'язання задач, що пов'язані з функціонуванням математичних моделей.

В якості аналога програми-тьютора можна розглядати так званий maplet-засіб «LinearSolveTutor» [5], який реалізований в СКМ Maple. На рис. 1 зображено створення матриці у програмі-аналогу.

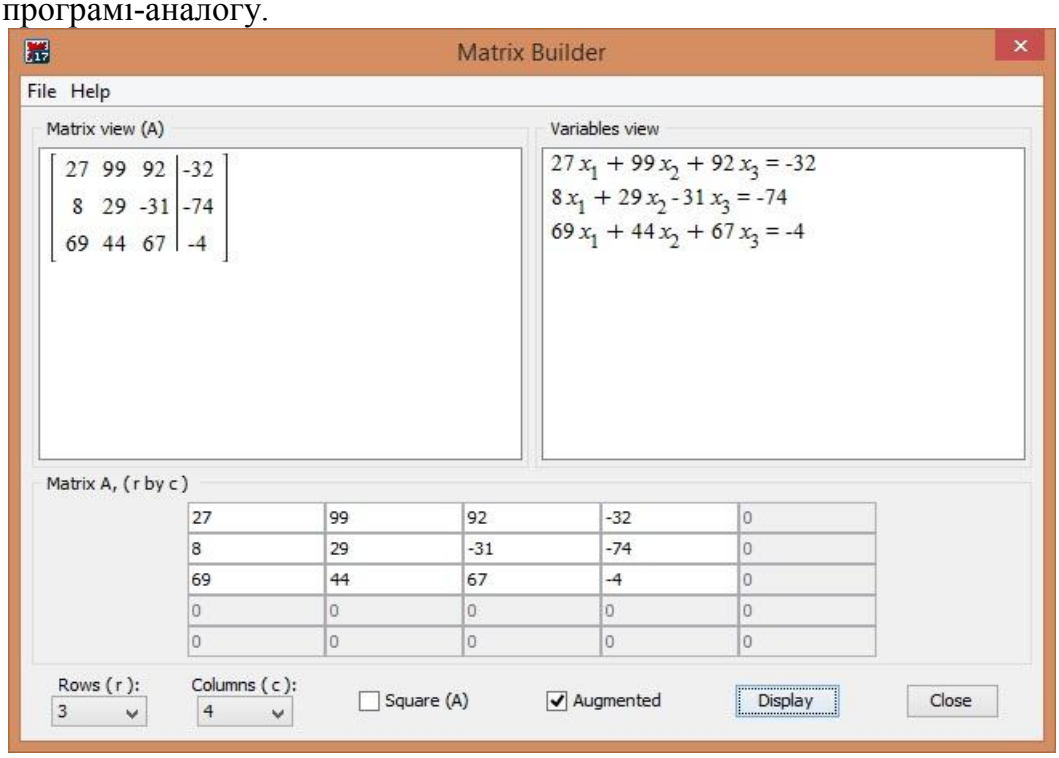

Рис. 1. Задання СЛАР в LinearSolveTutor.

З рисунку видно, що коефіцієнти матриці максимальної розмірності 5 х 5 елементів можуть задаватися у вигляді цілих чисел зі знаком у передбаченому знизу шаблоні. Одночасно, в двох верхніх полях відображається розширена матриця системи та сама система алгебраїчних рівнянь з заданими коефіцієнтами. Така форма вводу є досить зручною та наочною.

На рис. 2 наведено вигляд інтерактивного вікна для розв'язання СЛАР методом Гаусса. З наведеної екранної форми видно, що передбачена можливість покрокового виконання метода виключення Гаусса, а саме:

1) можна вибрати два довільних рівняння, перше з яких множиться на заданий коефіцієнт та додається до другого;

2) можна помножити довільне рівняння на задане число;

3) можна переставити місцями два рядочки або стовпчики матриці.

При натисканні на відповідну клавішу автоматично виконується задана дія і користувачу немає необхідності виконувати рутинні обчислення. Таким способом може бути реалізований весь алгоритм прямого ходу методу Гаусса, що є досить зручним для користувачів.

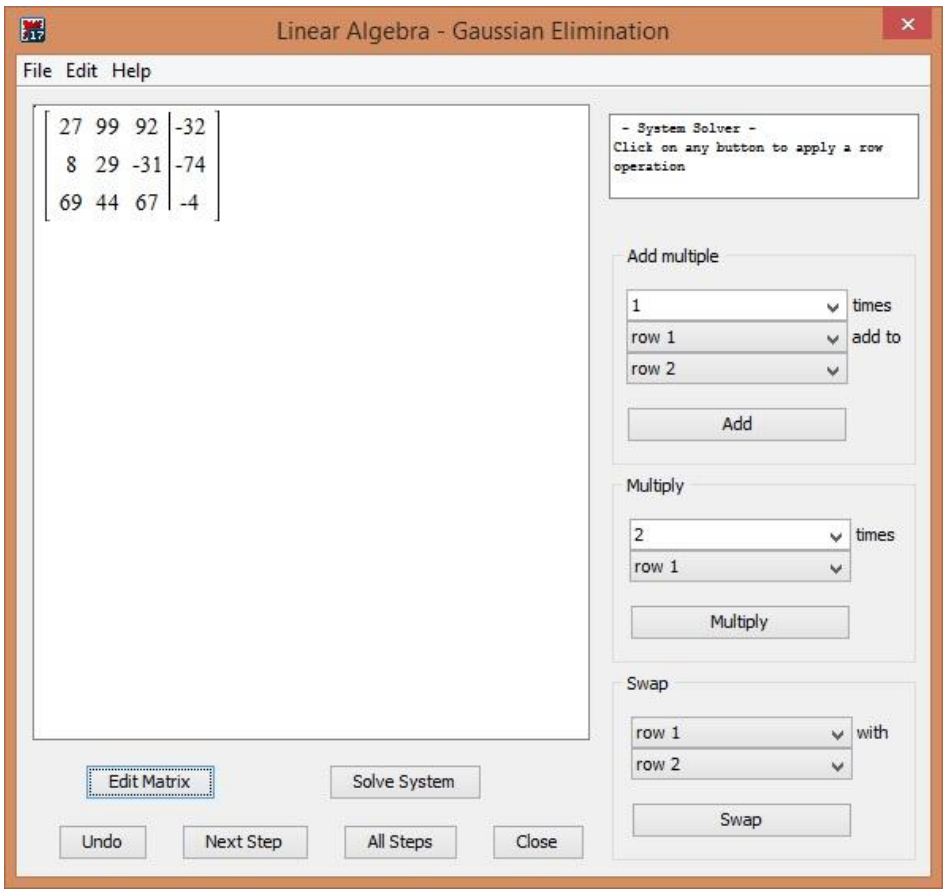

Рис. 2. Екранна форма для розв’язання СЛАР методом Гаусса.

Але наведений maplet-засіб «LinearSolveTutor» має ряд недоліків, а саме:

1) не передбаченна реалізація екранних форм українською мовою;

2) максимальна розмірність СЛАР обмежена значенням n=5;

3) не передбачена можливість вибору типу розв’язку -точного або наближеного (з заданою кількістю значущих цифр);

4) не передбачена можливість вибору одного з варіантів метода Гаусса;

5) не передбачена можливість підстановки отриманих значень невідомих в початкові рівняння та обчислення нев’язок для контролю точності;

6) не передбачена можливість редагування та зберігання протоколу покрокового розв’язання задачі в окремому файлі.

Крім вказаних недоліків в програмі-тьюторі повинні бути передбачені засоби контролю [6]. Одним з таких засобів може бути генерація тестової СЛАР з великим числом обумовленості. В програмі-тьюторі закладені алгоритми розв’язання СЛАР, тому автоматично може бути знайдена відповідь та перевірене співпадання знайденого розв’язку з відповіддю.

Стосовно порядку роботи студента з програмою-тьютором необхідно передбачити реєстрацію користувача та можливість отримання адміністратором (викладачем) протоколу про хід виконання завдання.

Реалізація програми-тьютора для вивчення методів розв’язання СЛАР та виконання основних дій над матрицями проводиться групою студентів старших курсів факультету ОТІУС. Результати роботи будуть представлені додатково.

В перспективах розвитку програмного продукту передбачається створення онлайн-сервісу зі схожим функціоналом.

Таким чином, описаний програмний продукт буде корисним для студентів при розв’язанні домашніх завдань з лінійної алгебри та допоможе краще розібратись в алгоритмах розв’язання СЛАР.

Список використаних джерел:

1. Продукти компанії Maplesoft: [Електронний ресурс]. – Електрон.дані. – Режим доступу: http://www.maplesoft.com/products/Maple/ – Maple – необхідний інструмент для математики. (дата звернення: 25.03.2018)

2. Mathematica: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/ Mathematica – (дата звернення: 25.03.2018)

3. Mathcad: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Mathcad – (дата звернення: 25.03.2018)

4. MATLAB: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/MATLAB – (дата звернення: 25.03.2018)

5. Interactive solution of linear systems – Maple Programming Help: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.maplesoft.com/support/help/maple/ view.aspx?path=Student%2FLinearAlgebra%2 FLinearSolveTutor – (дата звернення: 25.03.2018)

6. Опыт разработки программы-тренажера для проведения практических работ студентов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://habrahabr.ru/post/268363/ – (дата звернення: 25.03.2018)

Науковий керівник: кандидат технічних наук В. І. Гук

СЕРВІС ПІДТРИМКИ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ

К. Г. Шевченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Книга є одним з найближчих друзів. У книгах людина знаходить відповіді на свої питання, книги дають їжу для роздумів, і, зрештою, книги виховують людину. Книги пропонують найкращий інтелектуальний відпочинок і політ уяви, тому що в книгах, на відміну від фільмів, немає обмежень на спеціальні ефекти.

Відомий англійський філософ Френсіс Бекон писав: “Книги – кораблі думки, які плавають по хвилях часу і несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління”.

Саме тому в наш час широкого використання комп'ютерної техніки у різних сферах життя та діяльності людини стає актуальним створення програмного забезпечення, яке б надавало можливість здійснювати гнучкий пошук книг, створювати списки книг для читання тощо.

Перед розробкою відповідної програми було проаналізовано додатки-аналоги [1], [2], [3]. Вони мають такі функції: додати книгу до списку “Хочу прочитати”, можливість ставити оцінки, отримати список схожих книг, можливість генерації випадкової книги тощо.

Новий програмний продукт (офлайн-сервіс “ToReadList”) буде корисний для тих читачів, хто бажає зручно створювати на основі електронної бібліотеки власні списки книг, здійснювати пошук схожих на улюблену книгу творів, що є доцільним, зокрема, у навчальному процесі.

Основні етапи створення зазначеного програмного продукту:

1) формування технічного завдання;

2) аналіз систем-аналогів;

3) аналіз ризиків;

4) проектування системи;

5) реалізація;

6) тестування системи;

7) впровадження та супровід (підтримка).

Функціональні можливості розробленого програмного продукту:

1) зберігання інформації про книги у базі даних;

2) редагування користувачем інформації про книги (додавання нової книги та видалення певних існуючих, редагування інформації про книги);

3) створення власних списків книг або рекомендацій схожих книг;

4) генерація випадкової книги з усіх можливих або за певними параметрами.

В процесі проектування програмного продукту була розроблена UML-діаграма прецедентів [4], [5], яка наведена на рисунку 1. У діаграмі відображено основні функції сервісу – пошук книг, редагування інформації про книжки, генерація випадкової книги. Також була створена розширена діаграма прецедентів (на рисунку 2), яка включає в себе додатковий функціонал, який планується додати до розробленого програмного продукту.

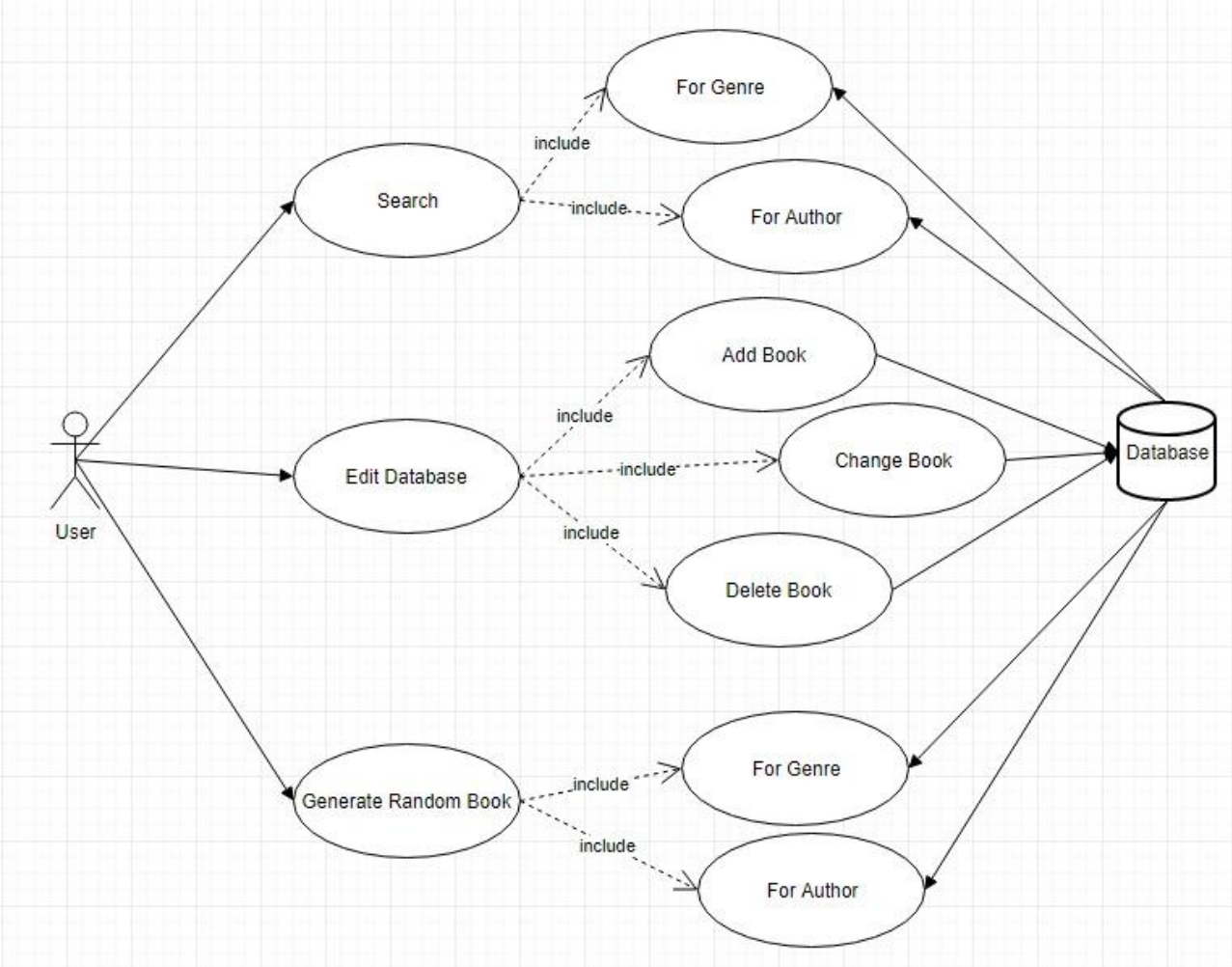

Рисунок 1 – Діаграма прецедентів офлайн-сервісу “ToReadList”

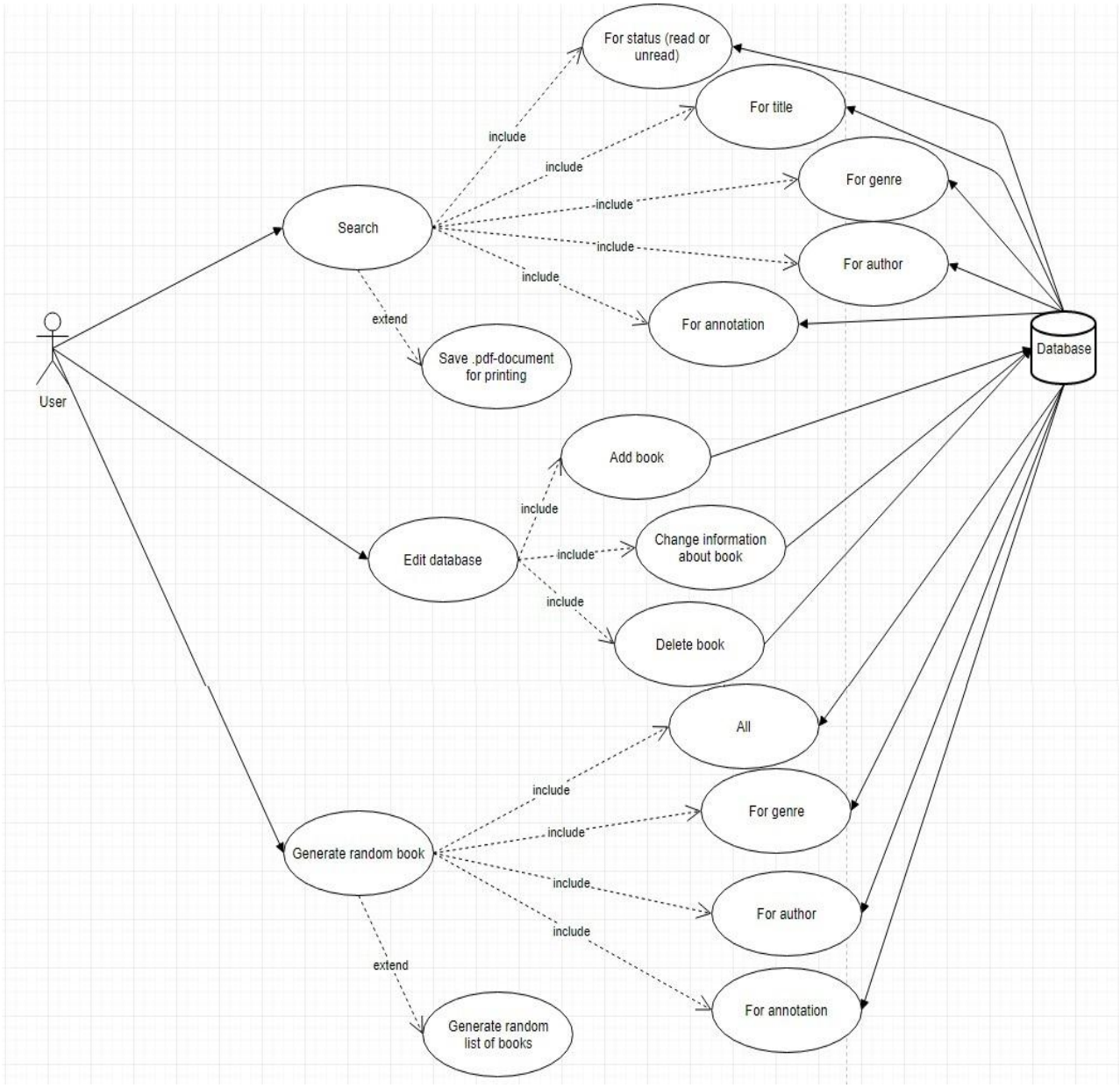

Рисунок 2 – Розширена діаграма прецедентів офлайн-сервісу “ToReadList”

В якості перспектив розвитку програмного продукту можна зазначити створення подібного онлайн-сервісу з використанням методів штучного інтелекту для пошуку книг з урахуванням індивідуальних потреб користувача.

Отже, розроблений програмний продукт буде корисний для всіх читачів, які прагнуть знайти для себе нові цікаві книги, а також буде корисний для популяризації читання серед молоді.

Список використаних джерел:

1. Рекомендательный сервис Имхонет: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://imhonet.ru/
2. Книги и рекомендации – Readly.ru: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://readly.ru/
3. Goodreads: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.goodreads.com/
4. Діаграма прецедентів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Діаграма_прецедентів
5. UML: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/UML

Науковий керівник: старший викладач К. М. Любченко

РОЗРОБКА ІМІТАТОРА ВЕЛИКОГАБАРИТНОГО ТЕРМОМЕТРА

О. В. Юрко, А. Д. Єрьоменко, Б. С.Савченко,
Д. О. Неділько, С. В. Ширшов, Д. М. Попруженко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми. Основним завданням реклами є захоплення уваги потенційних споживачів рекламованої продукції, для чого використовуються різноманітні засоби та заходи. Прикладом може бути пристрій, за допомогою якого потенційним споживачам надається корисна інформація, така як час, температура, тощо. Звертаючи увагу на корисну інформацію, в поле зору потенційного споживача потрапляє розміщена поряд інформація про рекламований продукт.

Мета роботи: створення імітатора великогабаритного термометра, як інструменту маркетингу для привертання уваги потенційних споживачів до розташованої поряд рекламної інформації, або до установи (закладу), на якому такий пристрій встановлено.

Структурна схема імітатора великогабаритного термометра подана на рис.1 :

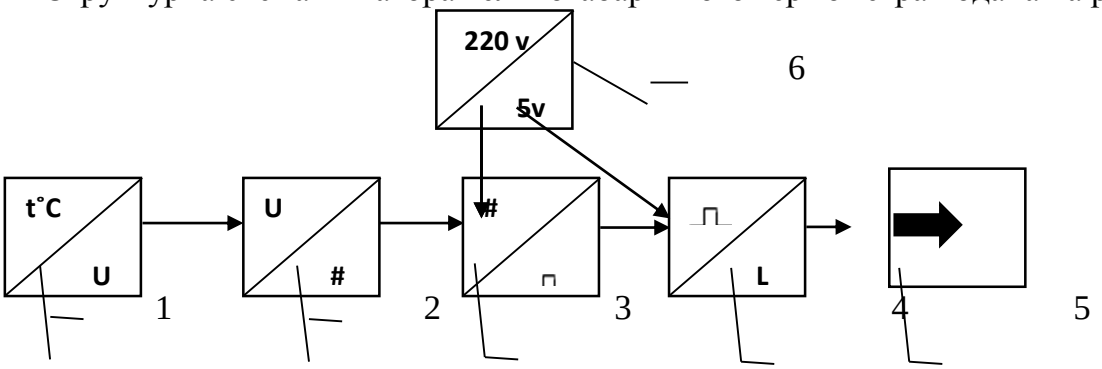

Рис.1. Структурна схема схема імітатора великогабаритного термометра

На рис.1 зображено:

1) датчик температури (термоопір);

2) перетворювач напруги в код (на мікроконтролері Arduino);

3) кодоімпульсний перетворювач (на тому ж Arduino);

4) підсилювач імпульсів (драйвер крокового двигуна);

5) перетворювач імпульсів в зміну положення імітуючої стовпчик «робочої рідини» термометра (кроковий двигун та стрічкопротягувальний механізм);

6) блок живлення Arduino та драйвера крокового двигуна.

Однією з найскладніших частин роботи є механізм емуляції робочої рідини. В якості робочої рідини використана полоса тканини, яка переміщується кроковим двигуном пропорційна датчику температури.

Робота пристрою відбувається наступним чином. Температура навколишнього середовища сприймається цифровим датчиком температури DS18B20 [1]. DS18B20 є цифровим термометром з програмованим дозволом від 9 до 12–bit (зберігається у внутрішній EEPROM пам’яті). Обмін даними DS18B20 здійснює з мікроконтролером Arduino по 1-Wire шині. Діапазон вимірювань датчика від –55°C до +125°C, містить потрібний нам діапазон від –40°C до +50°C. DS18B20 живиться через лінію даних “parasite power”. Отже, блоки 1 та 2 (рис.1) реалізовані в датчику DS18B20. Мікроконтролер Arduino Nano [2] обробляє вхідні дані за певним алгоритмом і подає вихідний сигнал на драйвер ULN2003 [3] крокового двигуна. Кроковий двигун 28BYJ-48 – 5V [4] переміщує кольорову стрічку із тканин у положення, що відповідає

виміряній температурі, імітуючи рівень “робочої рідини” термометра. Замір температури і оновлення показів шкали буде відбуватися один раз в 10 хвилин. Похибка вимірювань становить 0.5°С.

Висновки: запропонована конструкція дозволяє створити емулятор термометра розміри, якого варіарюються від кількох десятків сантиметрів до кількох метрів, таким чином дозволяє реалізувати сформульовану нами мету

Список використаних джерел

1. DS18B20 русское описание работы с датчиком температуры. Электронный ресурс. Режим доступу: http://www.labkit.ru/userfiles/file/documentation/Sensor/DS18B20_RU.pdf

2. Плата Arduino Nano v 3.0 : распиновка, схемы, драйвера. Электронный ресурс. Режим доступу: https://arduinomaster.ru/platy-arduino/plata-arduino-nano/

3. ULN2003 — Матрица из мощных транзисторов Дарлингтона. Электронный ресурс. Режим доступу: https://rudatasheet.ru/datasheets/uln2003/

4. Шаговый 4-х фазный двигатель 28BYJ-48-5V. Электронный ресурс. Режим доступу: http://www.zi-zi.ru/docs/modules/info_28BYJ-48-5V_ULN2003.pdf

Науковий керівник: к.т.н., доцент С. Л. Михайлюта

ФІЗИКА І КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

МОДИФІКАЦІЯ АЛГОРИТМУ RTA АТОМІСТИЧНОГО МЕТОДУ МОНТЕ-КАРЛО ДЛЯ ОБМІННОГО МЕХАНІЗМУ ДИФУЗІЇ

В. М. Пасічна
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Поява і розвиток ЕОМ став стимулом для створення широкого класу чисельних методів. Одним із популярних на сьогодні є метод Монте-Карло, котрий знайшов своє застосування у багатьох галузях сучасної науки, як для розв'язування задач прикладного так і фундаментального характеру.

Вперше метод Монте-Карло використали Нейман, Улам та Метрополіс при розгляді задачі про розповсюдження нейтронів. Термін „Монте-Карло" був запропонований Метрополісом у 1947 році для характеристики класу методів з використанням випадкових величин. Загальною характеристикою даного класу методів є багаторазове застосування послідовності математичних та логічних операцій відповідно до певного імовірнісного алгоритму.

Метод Монте-Карло є ефективним при дослідженні процесів у твердих тілах на атомному рівні. Його основу складає випадковий вибір дозволених траєкторій системи у фазовому просторі конфігурацій. Положення системи у фазовому просторі змінюється шляхом розігрування випадкового числа. У дифузійних задачах це досягається зміщенням атомів у реальному просторі. В наближенні гамільтоніана Ізінга, енергію системи можна представити через суму парних енергій взаємодій атомів. Відповідно, можна знайти енергію системи і її зміну в результаті зміщення точки у фазовому просторі.

Певний час при моделюванні дифузійних процесів широко був розповсюджений метод динаміки Кавасакі, у якому допускався безпосередній обмін двох сусідніх атомів. Також для МК-моделювання досить розповсюдженим є метод вакансійної динаміки.

Згідно алгоритму Метрополіса [1], котрий був запропонований у 1953 році, ймовірність зміни стану системи, а у випадку атомістичного методу Монте-Карло – ймовірність стрибка атома з положення *i* в положення *j*, визначається залежністю:

$$p_{i\to j}=\begin{cases} 1, & (\Delta E\le 0); \\ \exp\left(-\dfrac{\Delta E}{kT}\right), & (\Delta E>0). \end{cases} \qquad (1)$$

де $\Delta E = E_j - E_i$, E_i та E_j – енергії системи до та після стрибка, відповідно, k – стала Больцмана, T – температура системи.

Відповідно до алгоритму Глаубера, ймовірність для атома здійснити стрибок з положення *i* в положення *j* визначається виразом [2]:

$$p_{i\to j}=\frac{\exp\left(-\dfrac{\Delta E}{kT}\right)}{1+\exp\left(-\dfrac{\Delta E}{kT}\right)}. \qquad (2)$$

Як і в алгоритмі Метрополіса, ймовірність залежить лише від зміни енергії системи. Однак даний метод, у комбінації з вакансійним механізмом, часто використовується для моделювання кінетики процесів.

Одним із широко розповсюджених кінетичних методів Монте-Карло є „Residence Time Algorithm" (RTA). Відмінність даного алгоритму від двох попередніх полягає в тому, що розраховуються ймовірності для всіх можливих змін стану системи і виключається можливість залишитися системі у попередньому стані. Алгоритм RTA зазвичай використовується для вакансійного механізму дифузії. Адже у цьому випадку кількість атомів, що мають змогу здійснити стрибок обмежується. Ймовірність обміну атома у вузлі *i* з вакансією у вузлі *j* визначається як [3]:

$$p_{i\to j} = \frac{\nu_{0i}\exp\left(-\frac{Q_{i\to j}}{kT}\right)}{\sum_{k=1}^{nn}\nu_{0k}\exp\left(-\frac{Q_{k\to j}}{kT}\right)}, \qquad (3)$$

де ν_{0i} – частота спроб здійснити стрибок, $Q_{i\to j}$ – енергія міграції атома з вузла *i* у вузол *j*, *nn* – кількість атомів, що мають змогу стрибнути. Проміжок часу за який відбувається зміна стану системи за МК-крок визначається виразом:

$$\Delta t = \frac{1}{\sum_{k=1}^{nn}\nu_{0k}\exp\left(-\frac{Q_{k\to j}}{kT}\right)}. \qquad (4)$$

У даній роботі ми пропонуємо модифікацію «Residence Time» алгоритму атомістичного методу Монте-Карло шляхом використання обмінного механізму дифузії. Розглянутий підхід використано для моделювання кінетики фазоутворення у бінарній системі з періодичними граничними умовами у наближенні регулярного твердого розчину.

Список використаних джерел:

1. N. Metropolis, A.W. Rosenbluth, M.N. Rosenbluth, A.H. Teller, E. Teller, J. Chem. Phys., Vol. 21 (1953) p.1087.
2. R.J. Glauber, J. Math. Phys., Vol. 4 (1963) p. 294.
3. W.M. Young, E. Elcoc, Proc. Phys. Soc., Vol. 89 (1966) p. 735.

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, доцент М. О. Пасічний

ВПЛИВ ОБРОБКИ ПОВЕРХНЕВИХ ПРОШАРКІВ МІДІ НА УТВОРЕННЯ ФАЗИ Cu_3Sn В СИСТЕМІ Cu-Sn

В. В. Морозович

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У даній роботі поставлена задача дослідити вплив низькочастотної поверхневої механічної обробки тертям за технологією SMAT [1] та електролітичного осадження в стаціонарному, реверсному імпульсному та стохастичному режимах [2] міді на мідні підкладки на утворення фази Cu_3Sn в системі Cu-Sn. На якість паяних контактів електронних компонентів суттєвим чином впливають властивості поверхневих прошарків міді. Тут важливим є структурний стан саме мідних контактів, що

визначається як розмірами та взаємною орієнтацією зерен, технологією їх отримання, так і особливостями дефектного стану полікристалічної міді [3]. Дефектність мідних контактів визначається, в основному, густиною та розподілом точкових дефектів (вакансій) та протяжних дефектів (дислокацій та їх консолідацій, меж зерен та їх структури). Різноманітний вплив описаних факторів призводить до відмінностей в процесі фазоутворення в контактній зоні між олов'яним припоєм та міддю [4], що потребує більш детального дослідження.

Отримані результати рентгеноструктурного аналізу [5] показали, що після електролітичного осадження міді в різних режимах утворюється текстурована поверхня міді з орієнтацією площин (200) та (220). Після механічної обробки за SMAT технологією утворюється структура з переважною орієнтацією площин (111).

Обробка за SMAT технологією поверхневих прошарків міді приводить, до зменшення середньої товщини фази Cu_3Sn, що дифузійно виростає в контактній зоні після термічного відпалу. Встановлено, що в електролітично осаджених зразках середня товщина фази Cu_3Sn менша, ніж в необроблених за цією технологією зразках.

Список використаних джерел:

1. Chan H. Development of surface mechanical attrition treatment (SMAT) and electrodeposition process for generating nanostructured materials and study of their tensile properties / H. Chan // The Hong Kong Polytechnic University, – 2010. – 21. – p. 190.
2. Popov K. I. Morphology of electrochemically and chemically deposited metals / K. I. Popov, S. S. Djokic, N. D. Nikolic, V. D. Jovic // Switzerland: Springer, – 2016. 379 p.
3. Дерев'янко С. І. Дослідження впливу поверхневої механічної обробки тертям за технологією SMAT на властивості електроосаджених прошарків міді / С. І. Дерев'янко, В. М. Тютенко, Я. Д. Король, Ю. О. Ляшенко // Вісник Черкаського університету. Серія «Фізико-математичні науки». – 2016. №1. – С. 44-45.
4. Ніколенко Ю. В. Розробка та застосування апаратно-програмного комплексу у правлінні процесом електролітичного осадження міді в режимі стохастичних коливань / Ю. В. Ніколенко, В. А. Дідук, Я. Д. Король, Ю. О. Ляшенко // Вісник Черкаського університету. Серія «Фізико-математичні науки». – 2016. №1. – С. 27-29.
5. Штольц А. К. Рентгеновский анализ микронапряжений и размера областей когарентного рассеяния в поликристаллических материалах // А. К. Штольц, А. И. Медведев, Л. В. Курбатов // Екатеринбург: ГОУ-ВПО-УГТУ-УПИ, 2005. – С. 16-17.

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, доцент Ю. О. Ляшенко

ТВЕРДОФАЗНІ РЕАКЦІЇ ПОРОШКОВИХ ПРОМІЖНИХ ІНТЕРМЕТАЛІЧНИХ СПОЛУК В СИСТЕМІ CU-SN

С. І. Дерев'янко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Технологія пайки в мікроелектроніці зіткнулася з великою кількістю труднощів впродовж останніх десятиліть через заборону використання припоїв на основі свинцю, а також внаслідок значної мініатюризації контактних з'єднань [1]. Основним підходом для підвищення надійності виділяється метод з'єднання через проміжну рідку фазу (ПРФ). В цьому методі тонкий, проміжний прошарок металічного матеріалу розташовують між контактами і відпалюють при температурі, вищій, ніж температура плавлення проміжного прошарку, але суттєво нижчій, ніж температура плавлення контактів. Після плавлення металевого прошарку, вся рідина поступово витрачається на утворення продуктів твердофазної реакції на інтерфейсі між твердими контактами і рідиною. Метод ПРФ також має певні недоліки: товщина з'єднувального прошарку

повинна бути достатньо малою, інакше цикл термічної обробки буде доволі довгим [2]. Також необхідно підбирати атмосферу для контролю окислення металевих поверхонь [3]. Наприклад товщина з'єднувального прошарку у вертикальних з'єднаннях трьохвимірних інтегральних схем (англ. 3D Integrated Circuits) становить лише 20 мкм [2,4], але термічний цикл, що необхідний для завершення з'єднання ПРФ, займає декілька годин. У свою чергу звичайний термічний цикл пайки – оплавлення займає лише кілька хвилин [1]. Всі недоліки ПРФ методу з'єднання контактів спонукають розробку нових підходів до створення надійних з'єднань в мікроелектронній промисловості [5].

В роботі запропоновано спосіб виплавки інтерметалічних фаз δ-$Cu_{41}Sn_{11}$ та ε-Cu_3Sn системи Cu-Sn, технологію виготовлення з них порошків та паяльних сумішей. Описано етапи термічної обробки паяльних сумішей і досліджено зміну фазового складу в залежності від температури спікання сумішей і типу використаного флюсу. Показано, що після першого етапу термічної обробки паяльних сумішей δ-$Cu_{41}Sn_{11}$ фази за температури 130˚С призводить до утворення прошарку Cu на поверхнях порошків як у випадку використання в якості флюсу ортофосфорної кислоти, так і у випадку застосування комерційного каніфольного м`яко-активованого (КМА) флюсу (Weld Team Decapant Liquid, Lincoln Electric Group). При подальшій термічній обробці за температури 350˚С в зразках з використанням ортофосфорної кислоти в якості флюсу збільшується кількість міді та виникає твердий розчин олова у міді. В зразках з КМА флюсом частка міді не змінюється і твердий розчин олова у міді не утворюється [5].

Список використаних джерел:

1. Tu K. N. Electronic thin-film reliability / K. N. Tu. – Los Angeles: University of California, 2010. – 412 с.

2. Bosco N. S. Strength of joints produced by transient liquid phase bonding in the Cu–Sn system / N. S. Bosco, F. W. Zok // Acta Materialia, – Vol. 53 (7) – 2005, P. 2019–2027.

3. Li J. F. Interfacial reaction in Cu/Sn/Cu system during the transient liquid phase soldering process / J. F Li., P. A. Agyakwa, C. M. Johnson // Acta Materialia, – 59(3), – 2011, P. 1198-1211.

4. Chen C. Vertical interconnects of microbumps in 3D integration / C. Chen, D. Yu, K. N. Chen // MRS Bulletin, – 40(03) – 2015, P. 257-263.

5. Дерев'янко С. І. Твердофазні реакції в порошкових паяльних сумішах системи Cu-Sn / С. І. Дерев'янко, В. В. Морозович, Я. Д. Король, О. Ю. Ляшенко, Ю. О. Ляшенко // Вісник Черкаського університету. Серія «Фізико-математичні науки». – 2017. №1. с. 43–52.

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, доцент Ю. О. Ляшенко

ВИЗНАЧЕННЯ ВМІСТУ НІКЕЛЮ В СИСТЕМІ CU-NI ОТРИМАНОЇ МЕТОДОМ ГАЛЬВАНІЧНОГО ОСАДЖЕННЯ

Д. С. Журавель
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Розвиток фізики конденсованого стану наразі пов'язаний зі створення нових матеріалів, важливе місце серед яких займають тонкі і надтонкі металеві плівки. Інтерес до такого роду матеріалів обумовлений їх незвичайними, часто унікальними властивостями. Це, в першу чергу, пов'язано із високим відношенням у таких матеріалах кількості приповерхневих атомів до кількості об'ємних атомів. Останнє призводить до суттєвого зростання ролі поверхневої анізотропії, наслідком чого є досить цікаві та привабливі властивості.

Серед технологій осадження речовини особливо ефективним є електролітичне осадження, що забезпечує широкі можливості управління формуванням структури і властивостей металевих плівок.

Метою даної роботи було встановити необхідні пропорції суміші електролітів $CuSO_4$ та $NiSO_4$ для одержання необхідних співвідношень концентрацій міді та нікелю в отриманій електролітичним шляхом плівці.

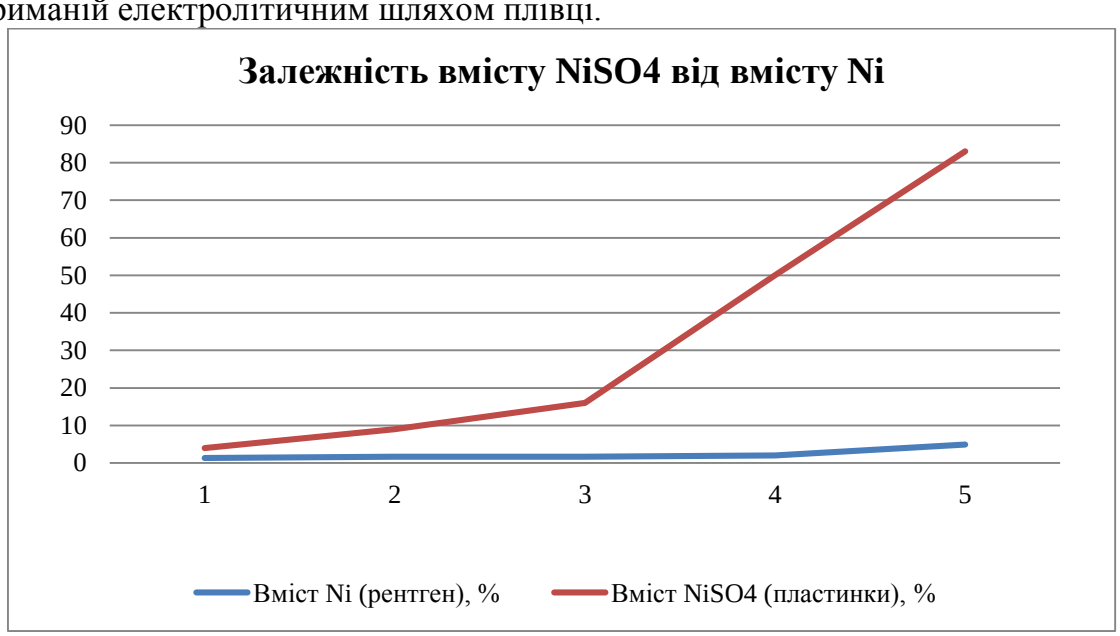

Рис.1 Графік залежності вмісту Ni від вмісту $NiSO_4$

Було виготовлено зразки з міді у вигляді пластинок 5х10 мм для нанесення на них міді і нікелю, шляхом електролітичного осадження. Підібрано режими (струм, напругу, час), нанесено на пластини мідь та нікель при різних співвідношеннях концентрацій $CuSO_4$ та $NiSO_4$. Рентгенофлуорисцентним методом визначено відносний відсотковий вміст Cu та Ni на пластинках після електролітичного осадження.. Залежність відсоткового вмісту Ni у пластинках від відсоткового вмісту $NiSO_4$ у суміші електролітів зведено в таблицю і по ній побудовано графік вказаний нижче (рис.1).

В результаті проведеної роботи було встановлено, що піввідношення концентрацій вихідних електролітів $CuSO_4$ та $NiSO_4$ значно відрізняється від співвідношення концентрацій осаджених нікелю та міді. В результаті проведеної роботи було отримано графік залежності (рис.1.) з допомогою якого можна приблизно визначати, яке необхідно взяти співвідношення вище вказаних електролітів, для того, щоб отримати необхідне співвідношення концентрацій осаджених нікелю та міді.

Список використаних джерел:

1. Г.А. Саадак. Гальванопластика. М.: Машинобудування, 1987, 288с.

2. Вишенькою С. А. Хімічні та електротермохімічних засоби осадження металопокриттів. М.: Машинобудування, 1975, 312 с.

3.Палатник Л.С. та ін Механізм утворення і субструктура конденсованих плівок. М.: Наука, 1972, .211с.

Науковий керівник: кандидат фізико-математичних наук, доцент Є. В. Татарчук

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕНГЕНО-ФЛУОРЕСЦЕНТНИМ МЕТОДОМ, ВМІСТУ ЕССЕНЦІАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ВОЛОССІ ЛЮДИНИ

В. В. Лелека
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Недолік життєво важливих елементів у питній воді, промислове забруднення навколишнього середовища токсичними і радіоактивними елементами, неповноцінне харчування, хвороби, деякі лікарські засоби можуть призводити до виникнення захворювань, в основі яких лежить дефіцит, надлишок або дисбаланс мікроелементів в організмі. Для оцінки рівня вмісту мікроелементів в організмі людини, поряд з такими діагностичними біосубстратами, як кров, сеча, нігті, хорошою інформативністю володіють волосся. Елементи, які з кров'ю потрапляють в клітини волосся, в мінеральний обмін організму включаються з суттєвим ускладненням. У волоссі відбувається концентрування мікроелементів, на відміну від крові, яка, в основному, виконує в організмі транспортну функцію . Волосся найбільш повно відображають рівень вмісту як токсичних (свинець, кадмій, миш'як), так і життєво необхідних елементів (цинк, селен, залізо та інш.).

В роботі, досліджено волосся 40 осіб різної статті та віку у діапазоні від 10 до 60 років. Зразки волосся були взяті в людей із Черкас та Черкаської області, тому що в різних регіонах різні екологічні умови.

В результаті дослідження, нами було отримано графіки спектру рентгенівської флюоресценції зразків (графік інтенсивності характеристичного випромінювання елементів, які присутні зразку волосся). Обраховано та побудовано середню інтенсивність (для 60 осіб) характеристичного випромінювання елементів.

Показані узагальнені результати висот піків ренгено-флуоресцентного аналізу для даних мікроелементів (яких саме 9 штук).

Згідно з отриманими результатами можна оцінювати нормативи стану мікрохімічних ессенціальних елементів в організмі людини (принаймні вказаного регіону). Також завдяки проведеній експериментальній роботі можливо визначити дисбаланс вмісту даних хімічних елементів в організмі людини.

Науковий керівник: кандидат фіз.-мат. наук, доцент Є. В. Татарчук

ВИРОБНИЦТВО ЕНТРОПІЇ ЯК РЕГУЛЯРИЗУЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВ'ЯЗКУ ОБЕРНЕНИХ ЗАДАЧ ДИФУЗІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ СПЛАЙН-ФУНКЦІЙ

А. Р. Гонда
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В даній роботі розглядається постановка та розв'язання обернених коефіцієнтних задач для рівнянь параболічного типу (дифузії речовини, дифузії тепла (теплопровідності)).

Метою роботи є теоретичне обґрунтування, розробка розрахункової комп'ютерної моделі та перевірка можливості застосування сплайн-апроксимацій залежності коефіцієнтів дифузії від концентрації в процедурі розв'язку оберненої задачі дифузії з використанням виробництва ентропії в якості регуляризуючого доданка.

Процес дифузійного перерозподілу компонентів в бінарній системі описується другим законом Фіка і для одновимірного випадку має вигляд:

$$\frac{\partial c}{\partial t} = \frac{\partial}{\partial x}\left(D(c)\frac{\partial c}{\partial x} \right), \quad (1)$$

де $c(x,t)$ – концентраційний профіль, $D(c)$ – залежний від концентрації коефіцієнт взаємної дифузії.

Граничні умови:

$$c(0,t) = 0;$$
$$c(1,t) = 1. \quad (2)$$

Початкова умова:

$$c(x,0) = \begin{cases} 0, & x < \frac{1}{2}; \\ 1, & x \geq \frac{1}{2}. \end{cases} \quad (3)$$

В прямій задачі *D(c)* задавалося в вигляді:

$$D(c) = a_1 + a_2 c + a_3 c^2, \text{ де } a_1 = 1\cdot 10^{-4}, \quad a_2 = 6\cdot 10^{-4}, \quad a_3 = -4\cdot 10^{-4}.$$

Для розрахунку експериментального концентраційного профілю використана явна схема розв'язання рівнянь з частинними похідними параболічного типу для випадку залежних від концентрації коефіцієнтів дифузії.

Розв'язок прямої задачі спотворювався за допомогою генератора випадкових чисел з певною амплітудою для моделювання експериментальних похибок приладу:

$$c^{noise}(x,t) = (1 + A_{noise}\cdot(2\cdot random - 1))\cdot c(x,t), \quad (4)$$

де A_{noise} – амплітуда шуму, $c^{noise}(x,t)$ – спотворений розв'язок прямої задачі.

Оберненою задачею дифузії називають процес відновлення розподілу коефіцієнтів дифузії за відомими профілями концентрації (зазвичай експериментальних профілів).

Спотворений профіль концентрації використовувався для розв'язку оберненої задачі дифузії з використанням методу регуляризації Тихонова.

У даній роботі на прикладі модельної системи розроблена та апробована нова методика визначення концентраційно залежних коефіцієнтів взаємної дифузії з застосуванням сплайн-апроксимацій.

Для розв'язку оберненої задачі був використаний метод регуляризації Тихонова. Суть методу полягає в мінімізації функціоналу нев'язок.

Для побудови функціоналу нев'язок застосовано рівняння (1) та регуляризуючий доданок у вигляді добутку параметра регуляризації та квадрата виробництва ентропії [2]:

$$\Phi_\alpha\left[\tilde{D}(c) \right] = \sum_{l=1}^{N} \iint_{Q_l} \left\{ \left[\frac{\partial c}{\partial \tau} - \frac{\partial}{\partial \xi}\left(\tilde{D}(c)\frac{\partial c}{\partial \xi} \right) \right]^2 + \alpha \left[\frac{dS}{dt} \right]^2 \right\} dQ_l. \quad (5)$$

В якості доданка регуляризації було вибрано виробництво ентропії, яке згідно рівнянь нерівноважної термодинаміки запишемо у вигляді:

$$\frac{dS}{dt} = I \cdot X = \left(-\tilde{D}(c)\frac{\partial c}{\partial x} \right)\left(-\frac{\partial \tilde{\mu}}{\partial x} \right) = \tilde{D}(c)\left(\frac{\partial c}{\partial x} \right)^2 g''(c), \quad (6)$$

де I – узагальнений дифузійний потік; X – рушійна сила дифузії; $\tilde{\mu}$ – узагальнений хімічний потенціал ($\tilde{\mu} = \mu_1 - \mu_2 = \frac{\partial g}{\partial c}$), $g''(c)$ – термодинамічний множник (нормований на kT), зв'язаний з енергією змішування бінарного твердого розчину (в наших розрахунках прийнятий рівним 1).

Для наближення залежності коефіцієнта дифузії від концентрації було використано кубічні сплайни. В даному випадку неперервною є їх перша та друга похідна по концентрації.

Множники коефіцієнтів сплайнів визначаються за формулами [1]:

$$S_1^{(l)} = \frac{(c_l - c)^2[2(c - c_{l-1}) + h_l]}{h_l^3}, \quad S_2^{(l)} = \frac{(c_l - c)^2(c - c_{l-1})}{h_l^2},$$

$$S_3^{(l)} = \frac{(c - c_{l-1})^2[2(c_l - c) + h_l]}{h_l^3}, \quad S_4^{(l)} = \frac{(c - c_{l-1})^2(c - c_l)}{h_l^2},$$

$$h_l = c_l - c_{l-1}, \quad l = \overline{1, N} \qquad (7)$$

Тут $\lambda_1^{(l)}, \lambda_2^{(l)}$ – коефіцієнти сплайнів, що отримують з розв'язку відповідної системи рівнянь. Вони використовуються в заданні концентраційного наближення коефіцієнта взаємної дифузії у вигляді сплайн-апроксимації:

$$\tilde{D}(c) = \lambda_1^{(l-1)} S_1^{(l)} + \lambda_2^{(l-1)} S_2^{(l)} + \lambda_1^{(l)} S_3^{(l)} + \lambda_2^{(l)} S_4^{(l)}. \qquad (8)$$

Таким чином, розв'язок оберненої задачі являє собою кубічний сплайн з коефіцієнтами λ_1, λ_2 в кожній з концентраційних областей. Відшукавши дані коефіцієнти можна відтворити наближений розподіл $\tilde{D}(c)$. Дані коефіцієнти можна знайти розв'язавши систему лінійних рівнянь відносно λ.

В подальшому модель буде адаптована для розв'язку обернених задач дифузії з різними залежностями коефіцієнтів дифузії.

Список використаних джерел:

1. A.M. Makarov, M.R. Romanovskii. Solution of inverse coefficient problems by the regularization method using spline functions // Inzhenerno-Fizicheskii Zhurnal. – 1978. – V. 34, N. 2. – P. 332–337.
2. Yu. A. Lyashenko and O.A. Shmatko. Entropy production as a regularization factor in solving an inverse diffusion problem // Russian Physics Journal. – 2006. – V. 49, N6. – P. 658–663.
3. Frolov V.V. Computational-experimental determination of the thermophysical properties of materials // Inzhenerno-Fizicheskii Zhurnal. – 1974. – T. 27. – C. 720-727.

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, доцент Ю. О. Ляшенко

РОЗМІРНИЙ ЕФЕКТ РОЗПОДІЛУ ЧАСІВ ДО ВІДМОВИ ТА ЧАСІВ ПЕРЕТВОРЕННЯ

О. А. Бобров

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Відмова двовимірних паяних контактів обмеженого розміру описується математично подібно до фазового перетворення у обмеженій двовимірній системі. Ця проблема стала актуальною зі зменшенням розмірів елементів мікросхем. При монтуванні мікросхем використовують технологію паяння flip-chip. Її суть полягає в

тому, що масив кульок припою (на основі олова), розміщуються між контактами міді, які повинні бути спаяні. При підвищенні температури до евтектичної відбувається паяння, тобто утворення прошарків інтерметалідів, які тримають контакт. Внаслідок великих значень густини струму, що виникають у нанорозмірних елементах, критичним стає явище електроміграції. На межі олово-мідь виникають млинцеподібні пори, які ростуть і зрештою викликають відмову [1]. Ми розглядаємо відмови, що викликані одно- або багатократною нуклеацією та ростом пор у двовимірному контакті. Дослідження полягає у вивченні розподілу часів до відмови в результаті комп'ютерного експерименту. Моделюються залежності розподілів часу до відмови (часу фазового перетворення) від розмірів системи. Параметри моделі [2]: L – лінійний розмір зразка, ν – частота нуклеації пор на одиницю площі, V – швидкість латерального росту пори, момент відмови настає при досягненні 0,5 площі квадрату. Кількість запусків при одному наборі параметрів – 10^5.

Досліджено залежності від безрозмірної швидкості росту G:

$$G = \frac{V}{\nu L^3}. \tag{1}$$

При $G << 1$ (мала швидкість росту або великий розмір контакту), ми маємо багатократну нуклеацію та ріст пор, відповідно розподіл часів вузький, тобто час відмови майже детермінований [3]. При $G >> 1$ (мала швидкість росту або великий розмір контакту) відмова зазвичай відбувається в результаті довгого очікування нуклеації і швидкого росту єдиної пори.

Всі отримані гістограми часу до відмови апроксимовані нормальним, логнормальним розподілами, двопараметричним та трипараметричним розподілами Вейбулла, Пуассонівським та зміненим (зміщеним) Пуассонівським розподілами. До того ж ми знайшли власний кумулятивний розподіл, що, здається, добре працює (краще ніж логнормальний розподіл чи розподіл Вейбулла). Він виведений напів-інтуїтивно. Підібраний нами авторський кумулятивний розподіл (тобто інтеграл від густини імовірності від мінімального значення випадкової величини до якогось значення між максимумом і мінімумом) наступний:

$$\mathrm{F}(\tau, \alpha, \beta) = p\left(\frac{e^{\alpha}}{\tau^2} + e^{\beta} + 1, \tau\right), \tag{2}$$

де:

$$\mathrm{p}(\mathrm{k}, \tau) = \frac{\gamma(\mathrm{k}, \tau)}{\Gamma(k)}, \quad \Gamma(k) = \gamma(\mathrm{k}, +\infty), \quad \gamma(\mathrm{k}, \tau) = \int_0^{\tau} x^{k-1} e^{-x} dx. \tag{3}$$

Розподіл при $G \to 0$ прямує до нормального (Гауса), а розподіл при $G \to \infty$ прямує до розподілу Пуассона. Середньоквадратичне відхилення авторського розподілу від результатів комп'ютерного експерименту є найменшим при більшості розглянутих значень G.

Знайдено, що вітка параболи добре апроксимує залежність середнього (4) та середньоквадратичного відхилення (5) від G у логарифмічних шкалах:

$$\ln(\nu L^2 < t >) = \sqrt{(0.32\ln(G) + 0.004)^2 + 0.366^2} - 0.32\ln(G) - 0.004, \tag{4}$$

$$\ln(\nu L^2 dev(t)) = \sqrt{(0.142\ln(G) + 0.241)^2 + 0.09^2} - 0.142\ln(G) - 0.241. \tag{5}$$

Дослідження відноситься до проблеми надійності мікроелектронних пристроїв. Подальше врахування можливої залежності параметрів (ν, V) від параметрів

мікроелектронних схем (сила струму, розмір контакту) з урахуванням отриманих апроксимацій (2-5) вирішить задачу оптимізації часу до відмови у широкому діапазоні параметрів.

Список використаних джерел:

1. Tu K.-N. Electronic thin-film reliability / K.-N. Tu. – New York: Cambridge University Press, 2010. – 394 p.
2. Tian T. A new physical model for life time prediction of Pb-free solder joints in electromigration tests / T. Tian, A. M. Gusak, O. Y. Liashenko, J. K. Han, D. Choi, K. N. Tu // Electronic Components and Technology Conference (ECTC), 2012 IEEE 62nd. – P. 741-746.
3. Колмогоров А. Н. К статистической теории кристаллизации металлов / А. Н. Колмогоров // Изв. АН СССР. Сер. матем. – 1937. – Т. 1, № 3. – С. 355-359.

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, професор А. М. Гусак

ЗАСТОСУВАННЯ СТОХАСТИЧНОГО КІНЕТИЧНОГО СЕРЕДНЬОПОЛЬОВОГО МЕТОДУ ДО ОПИСУ ПОРОУТВОРЕННЯ І ЕЛЕКТРОМІГРАЦІЇ ПОР

О. М. Мельниченко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Утворення пор у матеріалах (зокрема, у металах і сплавах) – це розповсюджене явище, яке може бути як шкідливим, так і корисним, в залежності від технологічних вимог.

Шкідливим пороутворення є у електронних мікросхемах, оскільки утворення пор біля контактів мікросхем призводить або зразу до розриву контакту, або до погіршення механічних властивостей з перспективою легкого розповсюдження тріщин у випадку механічних ударів або термонапруг.

Корисним пороутворення є, наприклад, у проблемі доставки ліків (drug delivery): при боротьбі з онкологічними захворюваннями, необхідно доставляти ліки («кіллера» ракової клітини) в певні місця людського організму. Для цього треба ці ліки капсулювати, але ці капсули повинні бути нанорозмірні. 13 років тому були розвинуті способи отримання порожнистих наноструктур (шляхом твердофазних реакцій), які можуть використовуватись як носії протипухлинних ліків.

У нашій роботі ми зосередимось на вивченні утворення пор у металевих контактах мікросхем (алюмінієвих, мідних або олов'яних) і їх міграції під дією електричного струму. Для опису цього явища ми намагаємося застосувати нещодавно запропонований стохастичний кінетичний середньопольовий метод (SKMF – Stohastic Kinetic Mean-Field Method) [1, 2]. Швидкість зміни концентрації у кожному вузлі i тривимірної гратки, визначається відповідно до збереження речовини, відповідний локальний баланс потоків у кожному вузлі:

$$\frac{dC_i}{dt} = -\sum_{j=1}^{Z}\left[C_i \cdot \left(1 - C_j\right) \cdot \left(\Gamma_{i,j}^{mean-field} + \delta\Gamma_{i,j}^{Lang}\right) - C_j \cdot (1 - C_i) \cdot \left(\Gamma_{j,i}^{mean-field} + \delta\Gamma_{j,i}^{Lang}\right)\right],$$

де $C_i -$ концентрація в даному вузлі i, $C_j -$ концентрація в j-му сусідньому вузлі, $Z -$ число найближчих сусідів; $C_i \cdot \left(1 - C_j\right) -$ це, насправді, ймовірність того, що вузол i зайнятий атомом A, і сусідній вузол $j -$ атомом B, тобто можливий обмін

$A-B$; $\Gamma_{i,j}^{mean-field}$ – це ймовірність такого обміну за одиницю часу, тобто це швидкість стрибків атомів A від вузла i до сусіднього вузла j і зворотніх стрибків атомів B:

$$\Gamma_{i,j}^{mean-field} = \Gamma_0 \cdot e^{-\overline{E_{i,j}}/k_B \cdot T},$$

$$\overline{E_{i,j}} = (M-V) \cdot \sum_{l=1}^{Z} C_l + (M+V) \cdot \sum_{n=1}^{Z} C_n,$$

де $V_{\alpha,\beta}\ (\alpha,\beta = A,B)$ – енергії парної взаємодії; $M = \frac{V_{AA}-V_{BB}}{2}$ – параметр асиметрії; $V = V_{AB} - \frac{V_{AA}+V_{BB}}{2}$ – енергія змішування регулярного твердого розчину; $\Gamma_0 = \vartheta \cdot e^{-E_0+Z\cdot(V_{AB}+V_{BB})/k_B \cdot T}$ (ϑ – частота спроб, E_0 – енергія сідлової точки); $\delta\Gamma_{i,j}^{Lang}$ відповідає за шум і є стохастичним значенням, що додається до частоти стрибків атомів:

$$\delta\Gamma_{i,j}^{Lang} = \frac{A_n}{\sqrt{dt}} \cdot \sqrt{3} \cdot (2 \cdot random - 1),$$

де $2 \cdot random - 1$ генерує випадкове число на проміжку від 0 до 1; A_n – амплітуда шуму, dt – безрозмірний крок по часу.

У результаті моделювання, за допомогою програми OVITO – Open Visualization Tool [3], були отримані 3D-зображення процесу пороутворення у квазібінарній системі A-V (атоми-вакансії), на ГЦК-гратці, при наступних параметрах: $C_{init} = 0.1$ – початковий розподіл концентрацій у вузлах гратки; $dt = 10 \cdot 10^{-8}$; $A_n = 0.001$ – амплітуда шуму; $T = 540\ K$ – температура; парні енергії взаємодії: $V_{AA} = -0.1 \cdot eV$; $V_{BB} = 0$; $V_{AB} = 0$.

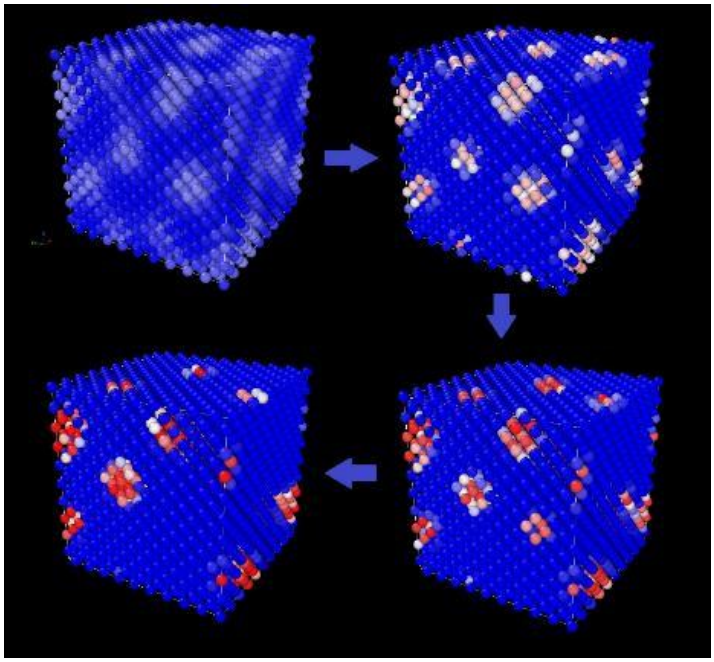

Рис. 1. Розпад у квазібінарній системі $A-V$ на ГЦК гратці

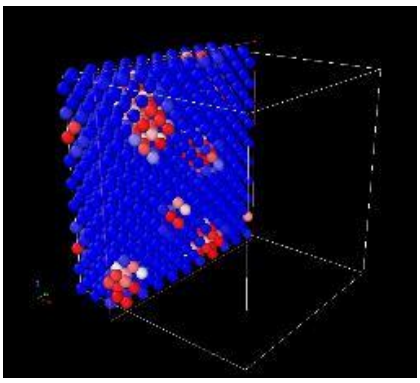

Рис. 2. Розпад у квазібінарній системі $A-V$ на ГЦК гратці в розрізі

У роботі отримано наступні результати:

1. Вивчено недавно створений метод моделювання атомної міграції SKMF.
2. Проаналізовані особливості електроміграції та пороутворення і інтегральних мікросхемах.
3. Метод SKMF вперше узагальнено на квазібінарну систему метал-вакансії.
4. Змодельоване перетворення пересиченого вакансіями металу на пористу структуру.
5. Проведена підготовка до моделювання утворення і руху пори в умовах струму з урахуванням перерозподілу електричних потенціалів в умовах атомної міграції.

Список використаних джерел:

1. Stochastic Kinetic Mean-Field [Электронный ресурс]: http://skmf.eu/

2. Zoltán Erdélyi, Mykola Pasichnyy, Volodymyr Bezpalchuk, János J. Tomán, Bence Gajdics, Andriy M. Gusak: Stochastic kinetic mean field model. Computer Physics Communications 204: 31-37 (2016).

3. Stukowski A. Visualization and analysis of atomistic simulation data with OVITO – the Open Visualization Tool. Modelling Simul. Mater. Sci. Eng., 18, 015012. (2010).

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, професор А.М. Гусак

ФІЗИКА ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

«ШКОЛА ЮНОГО ФІЗИКА» ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ

Т. В. Щеголь, Л. О. Кулик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

На базі ННІ інформаційних та освітніх технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького уже понад 10 років працює гурток «Школи юного фізика» для учнів 7-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Створення такого гуртка відзеркалено необхідністю популяризації фізики, як фундаментальної і цікавої науки, підвищення якості навчання учнів з природничих дисциплін, розвиток їх логічного, творчого та критичного мислення. Тому, метою роботи гуртка «Школа юного фізика» є покращення підготовки учнів шкіл міста Черкаси і Черкаської області з фізики, формування їх внутрішньої мотивації до навчання, розвиток творчої активності та пізнавального інтересу до вивчення фізики.

Заняття гуртка проводяться щовівторка, з жовтня по квітень місяць поточного року. Упереддень творча група студентів, які беруть участь у роботі гуртка, детально обговорюють план проведення заняття, представляють підготовлені дидактичні матеріали і перевіряють дієвість пропонованого демонстраційного експерименту.

Робота у гуртку здійснюється за наступними напрямками:

1. проведення демонстраційних дослідів та пояснення їх фізичної суті, виготовлення саморобних фізичних приладів;
2. демонстрація відеоматеріалів та мультимедійних презентацій на сучасну фізичну тематику та з історії фізики;
3. розв’язування якісних, кількісних та експериментальних фізичних задач відповідно до тематичного плану заняття;
4. розгадування ребусів, кросвордів, проведення фізичних ігор: «Хто зверху?», «Найрозумніший» тощо;
5. організація та проведення екскурсій у навчальні та наукові фізичні лабораторії, астрономічну обсерваторію.

Оскільки, як показав досвід останніх двох років, «Школу юного фізика» відвідують, в основному, учні 7-9 класів, то і програму гуртка ми розробили з орієнтацію саме на учнів цієї вікової категорії та шкільної навчальної програми з фізики. Враховуючи, що увагу учнів 7-8 класів навіть показ відеосюжетів тримає не більше 15-20 хвилин, то ми намагаємося оптимально чергувати такі методи і прийоми навчання, як розповідь, бесіда, демонстрування дослідів, відеоматеріалів та мультимедійних презентацій, розв’язування фізичних задач, розгадування кросвордів.

Досить дієвим засобом підвищення інтересу учнів до вивчення фізики є використання експериментальних задач, що пропонуються в руслі теми, яка паралельно вивчається в школі. Наприклад, для учнів 7 класу (тема «Заломлення світла») експериментальна задача «*Сірник і олівець у склянці води,* для учнів 8 класу (тема «Сила Архімеда») – «*Чарівна картоплина*».

З досвіду роботи використання фізичних задач під час проведення занять «Школи юного фізика» доцільно зазначити, що найбільший інтерес в учнів 7-8 класів викликають якісні, винахідницькі задачі та задачі-демонстрації. Вони найбільш стимулюють учнів до ведення дискусій, пошуку різних розв’язків однієї і тієї ж задачі, що безперечно сприяє розвитку їх пізнавального інтересу та зацікавленості до навчального предмету.

Розв’язуючи кількісні задачі, особливу увагу звертаємо на аналіз умови задачі, пошук шляхів її розв’язання та на аналіз отриманої відповіді з метою більш глибшого розуміння учнями фізичного явища чи процесу, який розглядався.

Мультимедійні презентації, що пропонуються на гуртку «Школа юного фізика» спрямовані розширити та поглибити знання учнів з фізики, показати її провідну роль серед інших наук, важливість фізики у сучасних досягненнях науки і техніки.

Гурток «Школа юного фізика», як один із видів позакласної роботи, є дієвим засобом розвитку особистості учня, його творчих здібностей, креативного мислення, сприяє вихованню колективізму і товариськості та підвищує інтерес учнів до вивчення фізики.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ КОМПЛЕКСНИХ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З МОЛЕКУЛЯРНОЇ ФІЗИКИ

А. О. Копійка, Л. О. Кулик
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У системі навчання вищої школи важливе місце посідає контроль та оцінювання предметних компетентностей студентів, як ефективний і дієвий засіб управління навчально-виховним процесом, що, у свою чергу, дає можливість забезпечити повною мірою підготовку майбутнього фахівця, який би мав повний набір професійних компетентностей, був мобільним та конкурентоспроможнім. Для належної організації та проведення об’єктивного оцінювання результатів навчання студентів останнім часом все більше використовується тестовий контроль. Такий вид контролю допомагає здійснити індивідуальну перевірку предметних компетентностей студента, який самостійно виконує певні дії для розв’язування навчальних проблем, задач, ситуацій. Тестовий контроль вважається найбільш об’єктивним видом контролю, реалізація якого потребує розробки відповідних дидактичних матеріалів.

В університетах для оцінювання результатів навчання студентів використовують такі основні види контролю: вхідний, поточний, тематичний і підсумковий. Підсумковий контроль проводиться в кінці семестру або навчального року після завершення вивчення навчальної дисципліни. Підсумковий тестовий контроль дозволяє систематизувати та узагальнити навчальний матеріал та виконує роль елемента загальної системи оцінювання рівня сформованості професійної компетентності студента.

Одним із видів підсумкового контролю знань і умінь студентів з фізики є комплексні контрольні роботи (ККР) з навчальних дисциплін загального та теоретичного курсів фізики. Розробка тестів для формування ККР вимагає виконання низки усталених дидактичних вимог, найважливішими з яких є їх простота, однозначність, валідність, відповідність навчальним програмам тощо.

Нами здійснена добірка тестових завдань та розроблено 10 варіантів ККР з навчальної дисципліни «Молекулярна фізика» для реалізації підсумкового тестового контролю та оцінювання рівня сформованості предметної компетентності студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізика) і 104 Фізика та астрономія. При створенні тестів до контрольних робіт ми намагалися максимально реалізувати вище зазначені дидактичні вимоги. В основу підбору і формування тестових комплексних контрольних робіт був покладений принцип тестових випробувань з фізики,

запропонований Міністерством освіти і науки для випускників загальноосвітніх навчальних закладів:

1) завдання, які мають чотири варіанти відповідей, із яких тільки одна відповідь є правильною;

2) завдання, які мають на меті встановлення відповідності (логічні пари);

3) задачі, які студенти розв'язують на чернетках, а до бланку відповідей вносять лише одержане число і одиниці вимірювання шуканої величини.

Розроблені нами комплексні контрольні роботи містять у кожному варіанті по десять завдань першого типу, одне завдання на відповідність та три задачі. Завдання ККР охоплюють практично всі питання, що передбачені навчальною програмою дисципліни, мають різну складність та у варіантах не повторюються.

Подальші дослідження вбачаємо у збільшенні кількості варіантів ККР, розробці ключів відповідей на тестові завдання та задачі і їх апробація.

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІНФОРМАТИКИ ТА ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

І. Л. Ключко, А. В. Ткаченко
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

В нинішніх умовах розвитку та удосконалення системи освіти України шкільний навчальний предмет інформатика виступає у якості важливого базового компонента сучасної освіти, що робить його повноцінним загальнонауковим навчальним предметом, який, у свою чергу, виступає важливим, необхідним та актуальним ресурсом життєдіяльності кожної особистості, і молодого покоління зокрема. Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок про зростання ролі підготовки молоді в галузі інформатики, що обумовлено насамперед вимогами сучасної освітньої парадигми, яка наразі є інструментом забезпечення успіху нової української школи. Поряд з цим актуальності набуває інтеграція знань, реалізація якої дозволяє вирішувати ряд питань, які сьогодні гостро стоять перед вітчизняною освітою у процесі переходу на профільне навчання, а саме: дозволяє продемонструвати єдність освітніх завдань; оптимізує навчальне навантаження учнів; перетворює традиційне навчання на особистісно-зорієнтоване.

Тому метою нашого дослідження є виокремлення методичних підходів до реалізації міжпредметних зв'язків фізики та інформатики під час проведення уроків інформатики у загальноосвітній школі.

Загальновідомо, що міжпредметні зв'язки у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів виступають і як дидактичний принцип, і як умова, цілі і завдання навчання, включаючи зміст, методи, засоби і форми навчання різних навчальних предметів, що, безпосередньо, дозволяє нам виокремити головні елементи змісту інформатики та фізики як навчальних предметів, передбачити розвиток системоутворюючих ідей, понять, загальнонаукових прийомів навчальної діяльності учнів, можливості комплексного застосування знань з цих предметів у навчально-пізнавальній діяльності учнів. Тому останнім часом на уроках інформатики в школі ми все більше використовуємо міжпредметні зв'язки фізики та інформатики.

Як відомо, демонстраційний експеримент з фізики виступає основним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів під час пояснення нового навчального матеріалу, адже, як відомо з аналізу психолого-педагогічної літератури,

спостереження, які здійснюють учні під час демонстрацій, є одним із методів емпіричного дослідження і, водночас, являють собою активний пізнавальний процес, який стимулює роботу органів чуття людини та її предметну матеріальну діяльність. У зв'язку та завдяки розвитку технічних засобів та інформаційних технологій навчання демонстраційний експеримент може бути представлений як за допомогою реальних приладів, так і з використанням модельного комп'ютерного експерименту, тобто у випадку відсутності можливості показу перебігу фізичних явищ і процесів у реальних умовах запроваджуємо завдання для учнів на відтворення необхідних дослідів за допомогою комп'ютерного моделювання, доповнивши ними словесний виклад теоретичного матеріалу на уроках фізики [1, с. 89-90].

З метою активізації мислення, допитливості, спостережливості, розумової діяльності та максимально ефективного засвоєння учнями знань з фізики на уроках інформатики під час вивчення тем«Алгоритми роботи з об'єктами та величинами»(8 клас) та «Комп'ютерне моделювання» (9 клас)ми пропонуємо завдання на розробку та створення комп'ютерних моделей фізичних явищ з використанням уже відомих їм програмних продуктів, які вони освоїли на уроках інформатики (наприклад, Microsoft Visual Basic, Lazarus,Microsoft Office Excel, Microsoft PowerPoint). Ми вважаємо, що такі завдання можна поставити в один ряд з виконанням лабораторних робіт, адже створення комп'ютерної моделі, перш за все, вимагає від учня глибшого розуміння сутності фізичних процесів, що відбуваються, та їх детального опису, а власне процес побудови комп'ютерної моделі може бути організований з поступовим її ускладненням і наближенням до реальності, що відповідає дидактичному принципу «від простого до складного». У поєднанні з традиційними методами навчання фізики розробка комп'ютерних моделей дозволяє вчителю створити умови для активізації пізнавальної діяльності учнів з фізики, а учням набути навичок розробки моделей та оволодіти мовою програмування на уроках інформатики. Розроблення комп'ютерних моделей з фізики на уроках інформатики активізує самостійну розумову діяльність учнів до аналізу, опису та пояснення більш широкого кола фізичних явищ; до повторення фізичних законів, понять та означень; сприяє узагальненню та систематизації знань.

Наприклад, для створення фізичних комп'ютерних моделей з кінематики, яку вивчають у 9 класі учням необхідно повторити основні поняття: система відліку;радіус-вектор;швидкість;прискорення;імпульс; кутова швидкість; кутове прискорення; момент імпульсу; рівномірний, рівноприскорений, рівносповільнений рухи.

У цьому випадку учні розробляють моделі рівноприскореного та рівносповільненого руху об'єкту, його орієнтацію у просторі (забезпечення розвитку предметних компетентностей з фізики), а також вивчають методи інтерактивного керування об'єктом під час руху (забезпечення розвитку предметних компетентностей з інформатики). У якості домашнього завдання, що передбачає інтеграцію знань та умінь учнів з фізики та інформатики, може бути повторення етапів розроблення запропонованих моделей із елементами дослідження різних параметрів фізичної системи. Учні додатково отримують завдання, до яких необхідно розробити інтерактивні версії показу тих чи інших фізичних явищ чи процесів. Наприклад, створення комп'ютерної моделі руху тіла, кинутого під кутом до горизонту, умовно можна розбити на три етапи: 1) з'ясувати фізичні основи цього руху; 2) розробити план виконання цього завдання; 3) після внесення уточнень перейти до програмної реалізації зазначеного фізичного процесу.

В результаті використання міжпредметних зв’язків фізики та інформатики у навчанні учнів загальноосвітньої школи відбувається розвиток предметних компетентностей як з фізики так і з інформатики, зокрема в учнів формується: здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях; здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність використовувати систематизовані теоретичні та практичні знання з інформатики при вирішенні завдань з інших навчальних предметів тощо.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко А.В. Навчальний фізичний експеримент з оптики як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів: *дис*. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А. В. Ткаченко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2012. – 286 с.

2. Ткаченко А.В. Організація експериментально-методичної діяльності студентів під час лабораторного практикуму з ШКФ та методики його викладання / А. В. Ткаченко, І.Л. Ключко / Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка» – 2017. – Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених; ЧНУ імені Б. Хмельницького. – Черкаси, Брама – Україна, 2017. – 320 с.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент А. В. Ткаченко

Наукове видання

Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2018»

XX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених

Серія: «Юридичні науки. Інтелектуальна власність. Державне управління і соціально-політичні науки. Економіка, підприємництво, туризм, менеджмент»

Серія: «Історія. Філософія»

Серія: «Природничо-математичні та комп'ютерні науки»

ГОЛОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ: ректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, д.е.н., проф. **Черевко Олександр Володимирович.**

ЧЛЕНИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ: проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності проф. **Корновенко С. В.** (заступник голови оргкомітету), доц. **Зачосова Н. В.** (заступник голови), доц. **Зорочкіна Т. С.**, доц. **Дідук В. А.**, доц. **Баришніков Г. В.**, доц. **Богатирьова І. М.**, доц. **Бондаренко Т. Г.**, доц. **Василенко М. П.**, доц. **Вертипорох О. В.**, доц. **Волошкевич Г. А.**, доц. **Денисенко В. С.**, доц. **Корновенко Л. В.**, доц. **Куліш І. М.**, доц. **Лила Д. М.**, доц. **Литвин І. М.**, доц. **Пашіс Л. О.**, доц. **Рибалка Н. В.**, доц. **Спрягайло О. А.**, доц. **Супрунович В. О.**, доц. **Татарчук Є. В.**, доц. **Тесля В. А.**, доц. **Щербина Т. В.**, н.с. **Карауш Н. М.**, ст. викл. **Абразумова О. М.**, викл. **Блажієвська Ю. В.**, викл. **Єфімєнко А. І.**, викл. **Ілюха О. В.**, викл. **Касян А. І.**, викл. **Нечипоренко Д. Л.**, асп. **Кабіна Ю. Г.**, асп. **Кульбіда-Остапенко Я. Г.**, асп. **Слюсар Т. А.**

Комп'ютерний набір та верстка:
Абразумова О. М., Денисенко В. С., Зачосова Н. В.,
Ілюха О. В., Касян А. І., Карауш Н. М.

Підписано до друку 04.04.2018 р.

Формат 60×84/32. Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. арк. 40,7. Обл. вид. арк. 31,0.
Замовлення No___. Тираж 300 прим.